

ГЕНЕРАЛЬНА ПРОКУРАТУРА УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ

На правах рукопису

ЗАГИНЕЙ ЗОЯ АПОЛЛІНАРІЇВНА

УДК 343.214

ГЕРМЕНЕВТИКА КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ

Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Дисертація на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Науковий консультант
Навроцький Вячеслав Олександрович
доктор юридичних наук, професор
член-кореспондент НАПрН України

Київ–2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕРМЕНЕВТИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ.....	20
1.1 Методологія дослідження проблеми герменевтики кримінального закону України.....	20
1.2 Історико-правові основи дослідження герменевтики кримінального закону України.....	25
1.3 Герменевтика кримінального закону України як вид юридичної герменевтики.....	36
1.4 Тлумачення як елемент герменевтики кримінального закону України.....	42
1.5 Розуміння як елемент герменевтики кримінального закону України.....	59
1.6 Принципи герменевтики кримінального закону України.....	64
Висновки до розділу 1.....	80
РОЗДІЛ 2 ЗАСОБИ ТА ПРИЙОМИ ПОБУДОВИ ТЕКСТУ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ГЕРМЕНЕВТИКИ.....	85
2.1 Нормотворча техніка та її значення для герменевтики кримінального закону України.....	85
2.2 Юридичні конструкції та їх значення для герменевтики кримінального закону України.....	96
2.3 Законодавчі дефініції та їх значення для герменевтики кримінального закону України.....	123
2.4 Примітки статей та їх значення для герменевтики кримінального закону України.....	142
Висновки до розділу 2.....	157

РОЗДІЛ 3 ТЕКСТ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ ЯК ПРЕДМЕТ ГЕРМЕНЕВТИКИ ТА ФОРМУВАННЯ ЙОГО ПОНЯТТЄВОГО АПАРАТУ.....	165
3.1 Принципи формування поняттєвого апарату кримінального закону України.....	165
3.2 Логічні операції утворення кримінально-правових понять та їх значення для герменевтики.....	181
3.3 Поняття тексту кримінального закону України та його текстологічні особливості.....	197
3.4 Темпоральність тексту кримінального закону України.....	214
3.5 Локальність тексту кримінального закону України.....	235
3.6 Правова та антикорупційна експертизи як діяльність щодо виявлення недоліків тексту кримінального закону України.....	247
Висновки до розділу 3.....	261
РОЗДІЛ 4 ГЕРМЕНЕВТИКА КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ ТА ЗМІСТОВНА ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ ЙОГО ТЕКСТУ.....	266
4.1 Поняття та основні недоліки змістовної еквівалентності тексту кримінального закону України.....	266
4.2 Особливості герменевтики вичерпних переліків тексту кримінального закону України.....	287
4.3 Особливості герменевтики відкритих переліків тексту кримінального закону України.....	298
4.4 Оцінні кримінально-правові поняття та особливості їх герменевтики.....	324
Висновки до розділу 4.....	359
ВИСНОВКИ.....	363
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	369
ДОДАТКИ.....	461

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- БК** – Бюджетний кодекс України.
- ВІЛ** – вірус імунодефіциту людини.
- ВР** – Верховна Рада України.
- ВС** – Верховний Суд України.
- ВСС** – Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних та кримінальних справ.
- ЄРДР** – Єдиний реєстр досудових розслідувань.
- ЗУ** – Закон України.
- КВК** – Кримінально-виконавчий кодекс України.
- КЗ** – кримінальний закон України.
- КЗпП** – Кодекс законів про працю України.
- КК** – Кримінальний кодекс України.
- КМ** – Кабінет Міністрів України.
- КПК** – Кримінальний процесуальний кодекс України.
- КС** – Конституційний Суд України.
- МОЗ** – Міністерство охорони здоров'я України.
- МЮ** – Міністерство юстиції України.
- НАБ** – Національне антикорупційне бюро України.
- НБ** – Національний банк України.
- НМДГ** – неоподатковуваний мінімум доходів громадян.
- ПК** – Податковий кодекс України.
- ПКТ (ОК)** – приміщення камерного типу (одиночна камера).
- ПВС** – Пленум Верховного Суду України.
- СБ** – Служба безпеки України.
- СК** – Сімейний кодекс України.
- СНІД** – синдром набутого імунодефіциту людини.
- ЦВК** – Центральна виборча комісія.

ВСТУП

Актуальність теми. Динамізм кримінального законодавства України є невід'ємним атрибутом сучасного нормотворчого процесу. Безсистемне внесення змін у КК України породжує законодавчу інфляцію у кримінально-правовій сфері, зумовлює недосконалість нормотворчої техніки, а відтак, незрозумілість окремих кримінально-правових приписів. Оскільки йдеться про репресивну галузь права, то текст кримінального закону України має бути виписаний настільки філігранно точно, щоб не допускати можливості довільної інтерпретації нормативного змісту цього закону. виправити відповідну ситуацію може зміна підходів як до створення тексту кримінального закону України, так і до їх розуміння і тлумачення. У зв'язку з цим перед науковцями постають проблеми, які неможливо розв'язати без філософського рівня аналізу кримінального законодавства України. Останнім часом вчені-криміналісти здійснюють пошук наукового методу, здатного комплексно вирішити відповідне питання. Одним із них є герменевтичний метод, який донедавна фактично був невитребуваним правничою наукою, а тим більше правозастосовною практикою.

Актуальність дослідження герменевтики кримінального закону України обумовлюється низкою факторів. По-перше, належністю кримінально-правових норм до своєрідних символів, які об'єктивуються у статтях КК України за допомогою засобів, прийомів і правил нормотворчої техніки. По-друге, можливістю з'ясування нормативного змісту кримінально-правового припису на підставі герменевтичного тлумачення відповідної норми. По-третє, важливістю об'єднання розуміння і тлумачення, які є елементами герменевтики, в єдиному процесі пізнання нормативного змісту кримінального закону України. По-четверте, важливістю правової та антикорупційної експертиз, які мають здійснюватися з урахуванням правил герменевтики. По-п'яте, міждисциплінарним характером герменевтики, яка дає змогу врахувати

досягнення інших наук (зокрема, загальної теорії права, філософії, логіки, лінгвістики, текстології). По-шосте, ґрунтовним філософським підґрунтям герменевтики, що перетворює її на надійний фундамент правоінтерпретаційної діяльності у галузі кримінального права.

У кримінально-правовій доктрині поки що не розроблено цілісного вчення про герменевтику кримінального закону України, немає і наукових праць із відповідної проблематики. Відтак, представлена робота є першим комплексним дослідженням герменевтики кримінального закону України, в якому зроблено спробу сформулювати концепцію герменевтики кримінального закону України як конкретно-наукового методу у галузі кримінального права, яка охоплює такі складові, як нормотворча техніка кримінального закону України, текст цього закону як предмет герменевтики, його змістовна еквівалентність, розуміння та тлумачення нормативного змісту кримінального закону України, а також експертологія його тексту.

Робота ґрунтується на філософських підходах до герменевтики, результатах попередніх наукових досліджень юридичної герменевтики та суміжних проблем у працях як теоретиків права, так і вчених-криміналістів. Так, у дисертації використано праці Августина Аврелія, Гуго Гроція, Вільгельма Ділтея, Фрідріха Шлейєрмахера, Мартіна Гайдеггера, Ганса-Георга Гадамера, Емілію Бетті, Поля Рікера.

У юридичній науці проблемам герменевтики присвячені, зокрема, наукові праці таких вчених, як: С.С. Алексєєв, М.М. Амельченко, О.М. Атарщикова, В.М. Баранов, С.В. Бобровник, Є.В. Васьковський, Н.О. Власенко, Ю.Л. Власов, М.М. Вопленко, О.М. Гермашев, М.А. Гредескул, Т.В. Губанова, М.Л. Давидова, Т.О. Дідич, Т.В. Дружиніна-Сендецька, В.Є. Жеребкін, Д.А. Керімов, В.М. Косович, Л.А. Луць, І.Ю. Настасяк, А. Нашиц, А.С. Піголкін, О.Є. Писаревський, П.М. Рабінович, М.О. Теплюк, Ю.М. Тодика, В.Ю. Туранін, О.Ф. Черданцев, Д.В. Чухвичев, Ю.С. Шемшученко, Г.Г. Шмельова, О.Н. Ярмиш.

У теорії кримінального права проблема герменевтики кримінального закону розглядається фрагментарно. Комплексно відповідну проблематику досліджувала О.М. Пичова, яка захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (2005 рік) та за результатами цієї роботи опублікувала монографію (2006 рік). Окремим аспектам герменевтики кримінального закону присвятили свої наукові праці такі вчені-криміналісти, як: П.П. Андрушко, Ю.В. Баулін, О.І. Бойко, І.Н. Бокова, В.І. Борисов, Л.П. Брич, Н.О. Гуторова, О.О. Дудоров, А.В. Іванчин, О.О. Кваша, О.О. Книженко, О.В. Кобзева, М.Й. Коржанський, О.М. Костенко, М.Б. Кострова, Л.Л. Кругліков, Н.Ф. Кузнєцова, С.Я. Лихова, Н.О. Лопашенко, П.І. Люблінський, М.І. Мельник, В.А. Мисливий, Б.А. Міренський, А.А. Музика, В.О. Навроцький, М.І. Панов, К.К. Панько, О.В. Пичова, В.В. Пітецький, Ю.А. Пономаренко, А.І. Ситнікова, В.Я. Тацій, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, С.Д. Шапченко, М.Д. Шаргородський, О.С. Шляпочников, В.Ф. Щепельков, Г.З. Яремко, Н.М. Ярмиш та інші.

Однак у наукових дослідженнях цих науковців герменевтика не розглядається як конкретно-науковий метод у галузі кримінального права, не вироблено загальних підходів до окресленої проблеми. Зокрема, недослідженими або малодослідженими залишаються питання про співвідношення герменевтики та тлумачення кримінального закону України, застосування окремих засобів, прийомів і правил для створення кримінально-правових норм, тексту кримінального закону України та його текстологічних особливостей, проведення його правової експертизи, у тому числі й антикорупційної, інтерпретації переліків, оцінних кримінально-правових понять тощо. Таким чином, можна констатувати, що стан розробки проблеми герменевтики кримінального закону України не відповідає вимогам сьогодення, що зумовлює актуальність і важливість обраної для дослідження теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано згідно з планом Національної академії прокуратури України в межах напряму наукових досліджень «Правові основи

діяльності органів прокуратури України та їх реалізація в національному законодавстві» (номер державної реєстрації 011U004001).

Мета і задачі дослідження. *Метою* роботи є створення концепції герменевтики кримінального закону України як конкретно-наукового методу у галузі кримінального права.

Для досягнення зазначеної мети були сформульовані такі *задачі*:

– визначити генезу та методологію дослідження герменевтики кримінального закону України;

– з'ясувати істотні ознаки герменевтики кримінального закону України як виду юридичної герменевтики, а також її основні принципи;

– виявити особливості розуміння та тлумачення як елементів герменевтики кримінального закону України;

– проаналізувати значення нормотворчої техніки у галузі кримінального права, її окремих засобів та прийомів (юридичних конструкцій, законодавчих дефініцій, приміток) для герменевтики кримінального закону України;

– встановити значення формування кримінально-правових понять для герменевтики кримінального закону України, визначити принципи утворення його поняттєвого апарату;

– з'ясувати поняття тексту кримінального закону України, а також його текстологічні особливості;

– встановити важливість і доцільність використання латентності та (або) інформаційної надмірності тексту кримінального закону України, а також його змістовної еквівалентності;

– виявити особливості герменевтики переліків (вичерпних і відкритих) тексту кримінального закону України;

– визначити особливості герменевтики оцінних кримінально-правових понять.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час тлумачення та розуміння кримінального закону України.

Предмет дослідження – герменевтика кримінального закону України.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації є сукупність методів філософського, загальнонаукового та конкретно-наукового рівнів дослідження. Методи дослідження обрано з урахуванням мети та задач наукової роботи, а також об'єкта і предмета дослідження.

Теоретико-методологічну основу дисертації становить герменевтичний підхід до дослідження проблеми тексту кримінального закону України, особливостей його формування, тлумачення і розуміння. Його центральною ідеєю є те, що герменевтика кримінального закону України є конкретно-науковим методом у галузі кримінального права, що охоплює такі складові, як нормотворча техніка кримінального закону України, текст цього закону як предмет герменевтики, його змістовна еквівалентність, розуміння та тлумачення нормативного змісту кримінального закону України, а також експертологія його тексту.

Комплексний характер дослідження обумовлений багатоаспектністю його задач, у процесі вирішення яких використовувалися методологія та теоретичні розробки, вироблені в інших сферах гуманітарних знань. Тому методологічне підґрунтя становлять положення діалектики, онтології, аксіології, гносеології, логіки, загальної семантики, текстології. У дисертації використано наведені далі основні методи наукового дослідження. *Діалектичний метод* було застосовано для дослідження тексту кримінального закону України у розвитку та взаємозв'язку, а також формулювання висновків і пропозицій. *Догматичний метод* взято за основу під час вивчення проблем герменевтики кримінального закону України в усіх розділах дисертації, він став у нагоді під час визначення змісту понять, тлумачення нормативного змісту окремих статей кримінального закону України. *Системно-структурний метод* використано для характеристики герменевтики кримінального закону України, поняттєвого апарату КК України, а також інших питань, які входять у предмет дисертаційного дослідження. *Формально-логічний метод* слугував виявленню шляхів формування кримінально-правових понять та їх значення для герменевтики кримінального закону України, а також для характеристики

основних категорій його тексту. *Порівняльно-правовий метод* надав можливість дослідити окремі проблеми побудови тексту кримінальних законів зарубіжних держав, зокрема розміщення у них законодавчих дефініцій. *Історико-правовий метод* сприяв передусім вивченню питань становлення та розвитку юридичної герменевтики, її основних положень. *Метод аналізу та синтезу* слугував виокремленню й характеристиці таких засобів і прийомів нормотворчої техніки, як юридичні конструкції, законодавчі дефініції та примітки статей. Також цей метод було застосовано для характеристики окремих логічних операцій під час формування кримінально-правових понять. *Метод моделювання* дав змогу сформулювати пропозиції до КК України й інших нормативно-правових актів.

Науково-теоретичним підґрунтям роботи стали праці вітчизняних і зарубіжних учених в галузі кримінального права, кримінології, загальної теорії права, філософії, юридичної лінгвістики, текстології, філології, логіки, а також нормативно-правові та міжнародно-правові акти, судові рішення. Так, у дисертації було вивчено і проаналізовано вибірково вироки, прийняті судами у різних регіонах України протягом 2012–2015 років (усього понад 500 вироків).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у дисертації вперше здійснено дослідження герменевтики кримінального закону України, на підставі чого було обґрунтовано концепцію герменевтики кримінального закону України як конкретно-наукового методу в галузі кримінального права. Наукову новизну дисертації становлять такі основні положення:

вперше:

1) обґрунтовано концепцію герменевтики кримінального закону України як конкретно-наукового методу в галузі кримінального права, яка охоплює такі складові, як нормотворча техніка кримінального закону України, текст цього закону як предмет герменевтики, його змістовна еквівалентність, розуміння та тлумачення нормативного змісту кримінального закону України, а також експертологія його тексту. Під герменевтикою кримінального закону України запропоновано розуміти систему елементів (розуміння та тлумачення), що має

на меті встановлення нормативного змісту кримінального закону України, об'єктом якої є текст і контекст, а предметом – текст кримінального закону України;

2) виокремлено й охарактеризовано принципи формування поняттєвого апарату КК України, до яких віднесено принципи цілісності, структурності, ієрархічності, взаємодії з мікро- та макросередовищем;

3) встановлено значення для формування поняттєвого апарату КК України та герменевтики виду логічної операції, за допомогою якої утворено кримінально-правове поняття;

4) запропоновано ввести у науковий обіг поняття «просторові терміни», які описують просторові характеристики певного явища та можуть бути динамічними і статичними. Значення статичних термінів, що використовуються у тексті кримінального закону України, не може описуватися та інтерпретуватися із використанням динамічних просторових характеристик;

5) під відкритими переліками тексту кримінального закону України запропоновано розуміти один із прийомів абстрактно-казуїстичного формулювання тексту цього закону, що має орієнтовний або умовно-орієнтовний характер і складається з одиниць переліку (конкретизуючого (конкретизуючих) та узагальнюючого термінів (термінологічних зворотів);

6) запропоновано підхід щодо розуміння змістовної еквівалентності тексту кримінального закону України, під якою розуміється така його властивість, яка характеризується рівнозначністю тексту кримінального закону України з його нормативним змістом, а також між інтерпретацією та цим нормативним змістом. Основними недоліками тексту кримінального закону України, що порушують його змістовну еквівалентність, є латентність та інформаційна надмірність;

7) встановлено значення кримінально-правової норми для розуміння нормативного змісту інших нормативно-правових актів. Зокрема, для розуміння норми Податкового кодексу України (ПК України) щодо оподаткування «кримінальних доходів» (п. 164.2.12 ч. 164.2 ст. 164). Запропоновано привести

у відповідність термінологію ПК України та КК України в частині найменування предмета оподаткування (хабар) і предмета злочину (неправомірна вигода); визначено коло злочинів, у результаті вчинення яких кошти або майно (нематеріальні активи) вважаються викраденими та є об'єктом оподаткування; запропоновано авторську редакцію відповідної норми ПК України;

удосконалено:

8) розуміння поняття кримінального закону України як закону, який містить кримінально-правові норми. Це поняття в разі запровадження інституту кримінальних проступків у законодавство України охоплюватиме такі елементи, як «закон про кримінальну відповідальність» та «закон про кримінальні проступки». Обґрунтовано наявність первинного кримінального закону України та вторинних кримінальних законів України;

9) визначення поняття тексту кримінального закону України як офіційного письмового документа, який у знаковій формі фіксує нормативний зміст кримінального закону України, складається зі статей, розділів, частин, об'єднаних спільним предметом і методом правового регулювання, а також лінгвістичними та логічними зв'язками. Виокремлено й охарактеризовано такі текстологічні особливості тексту кримінального закону України, як темпоральність і локальність;

10) розуміння нормотворчої техніки кримінального закону України як методики об'єктивації кримінально-правової норми у його тексті за допомогою системи засобів, прийомів і правил, що використовуються для адекватного вираження нормативного змісту та з метою забезпечення якості кримінального закону України;

11) визначення поняття «примітки статей КК України», під якими запропоновано розуміти засіб нормотворчої техніки, що має обов'язковий і нормативний характер, конкретизує кримінально-правовий припис та застосовується разом зі статтею КК України;

12) правила герменевтики чинності кримінального закону України залежно від того, у який спосіб сформульовано способи набрання та втрати чинності таким законом. Встановлено, що результат герменевтики кримінального закону України зазвичай має переживаючу юридичну силу щодо самих цих законів;

13) розуміння нормативного змісту територіального принципу чинності кримінального закону України у просторі. Визначено, що інтерпретація положень ст. 6 КК України може мати місце з урахуванням не лише міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а й інших законів України, зокрема Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України». Запропоновано авторську редакцію ст. 6 КК України;

14) пропозицію про доцільність розмежування понять «корупціогенність тексту кримінального закону України» як потенційної можливості корупційної поведінки суб'єкта, який застосовує цей закон, та «корупціогенні фактори» як причини вчинення корупційних правопорушень, що не обов'язково пов'язані з корупціогенністю тексту кримінального закону України;

15) підходи щодо тлумачення відкритого переліку, який закінчується узагальнюючим термінологічним зворотом «інші тяжкі наслідки». Якщо інші тяжкі наслідки поєднуються лише з такою шкодою, як смерть особи або загибель людей, а також шкодою здоров'ю потерпілого, то в обсяг цього поняття включається заподіяння потерпілому лише фізичної шкоди. Якщо інші тяжкі наслідки поєднуються не лише зі шкодою життю потерпілого, то в обсяг цього поняття може включатися шкода будь-якого характеру;

16) розуміння оцінного кримінально-правового поняття як поняття з невизначеним змістом, що фіксує найбільш загальні ознаки кримінально-правових явищ, предметів, зумовлює необхідність конкретизації його змісту суб'єктами, які інтерпретують та (або) застосовують кримінальний закон України;

дістали подальшого розвитку:

17) правила герменевтики основних, кваліфікованих і привілейованих складів злочинів залежно від числа іменника (однини або множини), що використовується для позначення предмета та (або) потерпілого, виду сурядного сполучника (розділового чи єднального) у нормативних реченнях, а також розуміння ознак кваліфікованого складу злочину з урахуванням виду основного складу злочину (формальний, матеріальний або усічений);

18) правила герменевтики формальних, матеріальних та усічених складів злочинів залежно від вживання віддієслівних іменників доконаного або недоконаного видів, а також особливостей їх формулювання у диспозиціях статей КК України;

19) правила герменевтики кримінального закону України за допомогою законодавчих дефініцій залежно від виду останніх (родовидові, синтетичні, казуїстичні), а також з урахуванням видів переліків, що використовуються законодавцем у визначенні, легальних дефініцій, уміщених в інших нормативно-правових актах;

20) характеристика особливостей герменевтики кримінального закону України за допомогою відкритих переліків залежно від взаємного впливу значення конкретизуючих термінів (термінологічних зворотів) та узагальнюючих понять;

21) підходи до структури кримінально-правової норми як норми-припису та логічної норми. Кримінально-правова норма як норма-припис складається з гіпотези та диспозиції (норма Загальної частини КК України) або з диспозиції та санкції (норма Особливої частини КК України), а як логічна норма – з гіпотези, диспозиції та санкції. Підтримано науковий підхід до використання таких термінологічних зворотів, як «диспозиція у статті» та «санкція у статті», які описують елементи норми-припису, а «гіпотеза правової норми», «диспозиція правової норми», «санкція правової норми» – елементи логічної кримінально-правової норми;

22) пропозиції щодо вдосконалення окремих норм інституту співучасті у злочині. Зокрема, про виокремлення у ст. 31 КК України умов добровільної

відмови співвиконавця злочину в окрему частину та встановлення її обов'язковою умовою успішність діянь співвиконавця; доцільність розуміння попередньої змови групи осіб як співвиконавства;

23) з'ясування нормативного змісту кримінально-правових норм, у яких передбачається кримінальна відповідальність за окремі корупційні злочини, а також злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: щодо строків давності у разі вчинення корупційних злочинів, кримінальної відповідальності арбітражних керуючих і медичних працівників, чинності ст. 366¹ КК України «Декларування завідомо неправдивої інформації», кримінальної відповідальності за кваліфікований вид перевищення влади або службових повноважень, змісту понять «публічні послуги», «підкуп», «обіцянка неправомірної вигоди», «пропозиція неправомірної вигоди», «істотна шкода», «тяжкі наслідки», а також посадових осіб іноземних держав, посадових осіб міжнародних організацій;

24) розуміння змісту такого кримінально-правового поняття, як примушування, яким запропоновано визнавати застосування впливу на свідомість особи, яка здатна проявляти волю, шляхом погроз або у поєднанні з фізичним насильством, якщо в особи немає іншого варіанта поведінки і вона сама виконує ті дії, які від неї вимагають; сформульовано редакцію ст. 40 КК України «Фізичне насильство або примушування»; наведено відмінні ознаки між поняттям «примушування» та «спонукання»;

25) тлумачення ознак виправданого ризику як обставини, що виключає злочинність діяння (ст. 42 КК України), складовими якого є ймовірність і невизначеність. Ризик може вважатися виправданим тоді, коли особа вжила достатніх заходів для відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що на підставі аналізу тексту КК України, теорії кримінального права і судової практики пропонуються рекомендації щодо герменевтики кримінального закону України. Рекомендації, напрацьовані автором під час підготовки дисертаційного дослідження, можуть бути використані у:

– нормотворчій діяльності – для належного використання засобів, прийомів і правил нормотворчої техніки при формулюванні кримінально-правових норм (лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 30 листопада 2015 року № 04-18/12-3135);

– практичній правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики реалізації кримінально-правових норм (акт впровадження наукових розробок у діяльність Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 листопада 2015 року № 223-2173/0/4-15; акт впровадження наукових розробок у діяльність Генеральної прокуратури України від 6 жовтня 2015 року);

– навчальному процесі – для підготовки підручників і посібників з кримінального права та викладання як цієї навчальної дисципліни, так і окремих спеціальних курсів (акт впровадження наукових розробок у навчальний процес Національної академії прокуратури України від 29 травня 2015 року);

– науково-дослідній діяльності – для подальшого вивчення проблеми герменевтики кримінального закону України, а також суміжних кримінально-правових проблем (акт впровадження наукових розробок у наукову діяльність Науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України від 29 травня 2015 року).

Особистий внесок здобувача. Усі сформульовані в дисертації положення і висновки ґрунтуються на власних дослідженнях. Ідеї та розробки, що належать співавторам публікацій за темою дисертації, використано з посиланнями. В опублікованих у співавторстві чотирьох наукових працях особистим внеском здобувача є власні теоретичні розробки виявлення недоліків нормотворчої техніки щодо формулювання істотної шкоди у ст. 367 КК України, а також пропозицій стосовно їх усунення, характеристики істотної шкоди у складі службової недбалості крізь призму оцінних понять; дослідження значення такої логічної операції утворення кримінально-правових

понять, як аналіз і характеристика її значення для герменевтики кримінального закону України, вирішення питань про зворотну дію кримінального закону України у випадку, коли кримінально-правові поняття утворюються за допомогою аналізу; визначення загального розуміння поняття «нормотворча техніка», аналіз юридичних конструкцій спеціальних суб'єктів злочину в ст.ст. 371–374, 380–381, 387 КК України, а також засобів нормотворчої техніки, що використовуються для конструювання диспозиції ст. 371 КК України; характеристика деяких ознак житла, зокрема, наявність між окремими приміщеннями будівлі внутрішніх сполучень (проходів) та застосування правил тлумачення для формулювання поняття «житло» у кримінальному праві України.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертації були оприлюднені на: 1) міжнародних наукових і науково-практичних конференціях: «Право і лінгвістика» (м. Сімферополь–Ялта, 18–21 вересня 2003 року); «Проблеми коментування кримінального закону» (м. Львів, 2–3 квітня 2004 року); «Кримінальний кодекс України 2001 року: проблеми застосування і перспективи удосконалення» (м. Львів, 13–15 квітня 2007 року); «Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку» (м. Косів Івано-Франківської області, 27 січня – 31 січня 2008 року); «Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку» (м. Київ, 28 січня – 1 лютого 2010 року); «Правова політика Української держави» (м. Івано-Франківськ, 19–20 лютого 2010 року); «Преступление и наказание: теоретическое моделирование, законодательное закрепление, правоприменительная практика» (м. Самара, Російська Федерація, 25–27 червня 2010 року); «Современное состояние и проблемы уголовного и уголовно-процессуального права, юридической психологии» (м. Волгоград, Російська Федерація, 13–14 грудня 2012 року); «Правонарушение и юридическая ответственность» (м. Тольятті, Російська Федерація, 13–14 листопада 2012 року); «Актуальні проблеми кримінальної відповідальності» (м. Харків, 10–11 жовтня 2013 року); «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції» (м. Харків, 17 квітня 2014 року);

«Актуальні питання державотворення в Україні» (м. Київ, 22 травня 2015 року); «Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності» (м. Харків, 8–9 жовтня 2015 року); 2) міжнародних симпозиумах: «Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Прогалини у кримінальному законодавстві» (м. Львів, 12–13 вересня 2008 року); «Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності» (м. Львів, 11–12 вересня 2009 року); «Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань»: (м. Львів, 23–24 вересня 2011 року); «Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення» (м. Львів, 21–22 вересня 2012 року); «Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013–2014 років в Україні» (м. Львів, 24–25 жовтня 2014 року); 3) всеукраїнських науково-практичних конференціях та семінарах: «Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні» (м. Алушта, 29 квітня – 1 травня 2010 року); «Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку» (м. Київ, 28 січня – 1 лютого 2011 року); «Суспільство, правопорядок, злочинність: теоретичні та прикладні проблеми сучасної науки» (м. Миколаїв, 22 травня 2015 року); 4) інтернет-конференції: «Сучасні проблеми реформування кримінальної юстиції в Україні» (м. Київ, 28 листопада 2014 року); 5) міжвузівських науково-практичних конференціях: «Протидія злочинності: теорія та практика» (м. Київ, 18 жовтня 2013 року); 6) регіональній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 13–14 лютого 2013 року); 7) конгресі з кримінального права: «Научные основы уголовного права и процессы глобализации» (м. Москва, Російська Федерація, 27–28 травня 2010 року); 8) слуханнях, що відбулися у Комітеті Верховної Ради з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності «Актуальні проблеми вдосконалення та уніфікації термінології Кримінального кодексу України» (м. Київ, 29 вересня 2010 року).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в одній одноособовій монографії, двох розділах у колективних монографіях, 27 наукових статтях у фахових виданнях, із яких 21 – у фахових виданнях України, 6 – у виданнях іноземних держав (Азербайджанська Республіка, Республіка Білорусь, Республіка Молдова, Російська Федерація), 6 наукових статтях в інших виданнях України, 26 тезах доповідей на конференціях, семінарах, симпозіумах і слуханнях, а також у 158 термінах в юридичних енциклопедіях.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕРМЕНЕВТИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ

1.1 Методологія дослідження проблеми герменевтики кримінального закону України

Дослідження проблеми герменевтики КЗ має базуватися на сучасній методології пізнання правових явищ.

Методологія наукового дослідження – це система методів, прийомів і засобів наукового пізнання, що становить собою, насамперед, комплекс раціональних шляхів, що історично склалися, засобів і форм руху мислення від незнання до пізнання, від гіпотез до істини, від одиничного до узагальненого, від явища до сутності [296; 392; 463; 470; 496; 608]. Як підкреслює М.І. Панов, методологія наукового пізнання, з одного боку, об'єднує систему компонентів, що її утворюють (світоглядні, загальні і спеціальні теорії й концепції, філософські закони й категорії, правила логіки, загальнонаукові і приватнонаукові методи й методики дійсності), а з іншого – засоби і принципи пізнання, що забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про об'єкт і предмет дослідження [496, с. 291]. Як зауважує цей науковець, підтримуючи позицію Д.А. Керимова, методологію не можна зводити лише до того чи іншого компоненту, наприклад, до окремого методу або до вчення лише про деякі засоби, методи чи методики, оскільки за їх межами в такому випадку безпідставно залишатимуться інші, внаслідок чого методологія як така не буде визначена з відповідною повнотою [296, с. 46; 496, с. 292]. На думку В.Я. Тація, докорінною методологічною вимогою на сучасному етапі є проведення досліджень у тісному зв'язку зі слідчо-судовою практикою [677, с. 690].

Методологія права не має якихось принципових відмінностей від загальної наукової методології, однак, утворюючи її різновид, характеризується тією специфікою, яка визначається особливостями об'єкта, функцією та метою пізнання [296, с. 95–96]. Водночас складність пізнання такого багатогранного феномена, як право можна зменшити з використанням різноманітних методологічних концепцій. Так, І.А. Ільїн висловив ідею методологічного плюралізму, згідно з якою немає єдиного, універсального способу вивчення права, який би витіснив усі інші [270, с. 5–44].

Вибір методів дослідження проблеми герменевтики КЗ визначається, насамперед, метою і задачами, які стоять перед ним, рівнем пізнавальних можливостей кримінального права України, а також інших суспільних і гуманітарних наук, а також рівнем розвитку загальної теорії права. Науковець може керуватися відповідною науковою парадигмою, під якою доцільно розуміти сукупність способів, форм, методів, засобів та інших модифікацій пізнання, стійких протягом певного часу для окремої людини; деякий пізнавальний першозразок для гносеологічних процедур і операцій, для яких він слугує практичним обґрунтуванням і теоретичним доказом їх функціональної сутності [78].

У сучасній кримінально-правовій науці використовується, насамперед, традиційна методологія. Зокрема, це діалектичний метод. Серед науковців ставлення до нього є доволі неоднозначним. Так, в окремих наукових працях він не вказується як такий, що використовувався у ході наукового дослідження [197, с. 12]. С.В. Хилюк, навпаки, зазначає, що в основу її дисертаційного дослідження покладено метод ідеалістичної діалектики [772, с. 8]. П.П. Сердюк зауважує, що дослідники у галузі кримінального права вказують, що використовують діалектичний метод, але підміняють його методом логічного аргументу [646, с. 25]. Цей науковець розмірковує, що діалектика при аналізі правових систем може не допомогти, а навпаки нашкодити, оскільки суперечності відіграють у таких системах деструктивну роль. А діалектика бачить у них джерело розвитку. На нашу думку, діалектичний метод може

використовуватися у дослідженнях у галузі кримінального права України, оскільки допомагає пізнати той об'єкт, який вивчається. Зокрема, на підставі аналізу окремих прикладів з тексту КЗ у цьому дисертаційному дослідженні запропоновано загальні правила формулювання кримінально-правових норм та герменевтики КЗ.

Окрім традиційної методології, у наукових кримінально-правових дослідженнях досить часто використовується новітня методологія, яка здебільшого носить комплексний характер. Зокрема, це догматична методологія, яка ґрунтується на поняттєвому мисленні та законах логіки. П.П. Сердюк відзначає, що саме догматичний метод є превалюючим у правових дослідженнях, у тому числі і у працях з кримінального права [646, с. 33]. Також вчені-криміналісти послуговуються соціологічною методологією, яка вивчає функціонування суспільства, соціальні факти, соціальну взаємодію тощо; системний аналіз, що налаштовує дослідника на сприйняття та виявлення загальних тенденцій, закономірностей, системних факторів предмета пізнання, взаємозв'язку між його елементами. Якщо науковець пізнає особливості правового розвитку предмета пізнання, то така пізнавальна задача вирішується з використанням історико-правового методу. Порівняльно-правовий підхід базується на ідеї загальноєвропейського права та ґрунтується на порівнянні предмета дослідження у різних правових системах. Дослідники-правознавці значно рідше послуговуються досягненнями антропології, феноменології

Однією з помітних особливостей сучасних наукових досліджень у сфері кримінального права України є їх міждисциплінарний характер. На нашу думку, саме за такими дослідженнями – майбутнє. Адже вони дозволяють досліднику різнобічно підійти до того чи іншого правового явища.

Важливою формою пізнання будь-якого наукового дослідження є висунення гіпотез, які систематизують знання, упорядковують та спрямовують мислення, спонукають до пошуку вирішення проблеми. Гіпотези – це думки дослідників, що складаються на основі їх наукової діяльності та які повинні формулюватися щодо певної предметної сфери, пропонувати відповідь на

проблему, яка її породила, оптимально формулюватися «на мові» певної науки, бути логічно коректними, придатними для пояснення певних класів явищ, подій, а також обґрунтованими та доступними для перевірки, стимулювати подальше вивчення тієї предметної сфери, для пояснення якої вони створювалися, бути відкритими для розвитку з метою перетворення у теорію або спростування та елімінації з науки [648, с. 13–15].

Гіпотези, насамперед, мають методологічне значення, яке надає загальне спрямування усьому науковому дослідженню. Зокрема, вони використовувалися для встановлення змісту таких основних понять, як «герменевтика КЗ», «розуміння як елемент герменевтики КЗ», «тлумачення як елемент герменевтики КЗ», «принципи герменевтики КЗ», «принципи формування поняттєвого апарату КЗ», «текст КЗ», «нормотворча техніка КЗ», «законодавчі дефініції кримінально-правових понять», «примітки статей КЗ», «юридичні конструкції КЗ», «змістовна еквівалентність тексту КЗ», «латентність тексту КЗ», «інформаційна надмірність тексту КЗ», «переліки тексту КЗ», «оцінні кримінально-правові поняття» тощо.

Проблеми наукового пізнання обраного предмета дослідження та досягнення зазначеної мети можна розв'язати лише комплексним шляхом на емпіричному та теоретичному рівнях дослідження [496, с. 31–32], а також при їх об'єднанні. Етапи дослідження герменевтики КЗ охоплюють розв'язання проблеми концептуальних основ її дослідження (розділ 1), засобів та прийомів побудови тексту КЗ та їх значення для герменевтики (розділ 2), тексту КЗ як предмета герменевтики та формування його поняттєвого апарату (розділ 3), змістовної еквівалентності тексту КЗ (розділ 4).

Методологічними засадами дослідження проблеми герменевтики КЗ є положення діалектики, онтології, аксіології, гносеології, загальної семантики, лінгвістики, текстології, філології; закони діалектики, зокрема, закон переходу кількісних змін у якісні; філософсько-правові методи (діалектичний метод сходження від абстрактного до конкретного і навпаки); загальнонаукові методи (зокрема, аналіз, синтез, узагальнення, конкретизація, порівняння). При цьому

використовувалися такі емпіричні методи, як спостереження, вимірювання, порівняння, а також теоретичні методи – діалектичний, загальнологічний (аналіз, синтез, класифікація, абстрагування, формалізація, індукція, дедукція, аналогія, моделювання) [804, , с. 74].

На вибір методологічного інструментарію дослідження впливає вихідна ідея наукової парадигми герменевтики КЗ, якою є сформульована концепція герменевтики КЗ як конкретно-науковий метод у галузі кримінального права, яка охоплює такі складові, як нормотворча техніка у галузі кримінального права, текст кримінального закону України як предмет герменевтики, його змістовна еквівалентність, розуміння та тлумачення нормативного змісту кримінального закону України, а також експертологія його тексту

На підставі цих концептуальних підходів вироблено таку стратегію наукового дослідження: а) дослідити герменевтику КЗ як вид юридичної герменевтики, а також її елементи (розуміння та тлумачення), а також її принципи; б) проаналізувати текст КЗ як предмет герменевтики, а також особливості формування поняттєвого апарату КЗ, зокрема, шляхом утворення кримінально-правових понять з використанням логічних операцій; в) охарактеризувати значення окремих засобів та прийомів нормотворчої техніки для герменевтики КЗ, зокрема, юридичних конструкцій, законодавчих дефініцій, приміток статей; г) розглянути проблему змістовної еквівалентності тексту КЗ, визначити особливості герменевтики переліків (вичерпних та відкритих) тексту КЗ, а також оцінних кримінально-правових понять.

Таким чином, вивчення проблем герменевтики КЗ має міждисциплінарний характер, а відтак є комплексним науковим дослідженням, що має теоретичним підґрунтям герменевтичний підхід до проблеми розуміння та тлумачення його тексту. Під час його здійснення використовуватиметься методологічне підґрунтя діалектики, онтології, аксіології, гносеології, логіки, загальної семантики, текстології. У дисертації використано такі основні методи наукового дослідження, як діалектичний, догматичний, системно-структурний, формально-логічний, порівняльно-правовий, історико-правовий, а також

загально-наукові прийоми та способи пізнання (аналіз та синтез, індукція та дедукція, моделювання, порівняння тощо). Вивчення висунутих гіпотез, а також обрана стратегія дослідження дозволили побудувати композиційну структуру дисертації, яка відображена в її змісті.

1.2 Історико-правові основи дослідження герменевтики кримінального закону України

Герменевтика КЗ є новим напрямком наукових досліджень, навколо доцільності виокремлення якого точаться дискусії. Він має ґрунтовну філософську основу та базується на загальнофілософських підходах, які були розроблені багато століть назад філософами та богословами [96]. Водночас герменевтика КЗ враховує особливості кримінального права України як галузі права [233, с. 318–324], а тому є системою знань про розуміння та тлумачення тексту КЗ. Для дослідження проблеми герменевтики КЗ важливо вивчити питання її історико-правових основ.

Герменевтика як науковий напрям філософії формувалася протягом багатьох століть. Одні дослідники пов'язують герменевтику з іменем античного бога Гермеса – посланця богів, який доносив людям їх волю [376], на думку інших, слово «герменевтика» походить із давньогрецької мови від дієслова *hermenetikos*, що у перекладі означає інтерпретувати, пояснювати, перекладати, відображати, а також від іменника *hermeneia*, який перекладається як інтерпретація (або як священне писання, повідомлення) [841].

Вперше проблему герменевтики порушив Аристотель у трактаті *Peri hermeneias* («Про герменевтику»), в якому він пояснює, як розрізняти «істинну» та «неправдиву» письмову мову на основі аналізу тих тверджень, заперечень, протиріч, висловлювань про майбутнє тощо, які містяться у тексті [31, с. 91–116]. Зокрема, основна ідея цього трактату полягає в тому, що цілий твір

необхідно ділити на частини для того, щоб визначити співвідношення частини з цілим.

Подальший розвиток герменевтики пов'язаний із необхідністю тлумачення та пояснення Біблії, перекладу релігійних текстів. Ідеї християнської герменевтики набули розвитку у працях Оригена («Про начала»), Августина Аврелія («Християнська наука, або підстави священної герменевтики і мистецтва церковного красномовства») й інших церковних мислителів. Одним із основних етапів герменевтики, на його думку, є розуміння, тобто перехід від знака до значення; об'єктом герменевтики є або предмети, або знаки, які його відображають; комунікативний характер процесу розуміння. Августин Аврелій виокремлює історичне, логічне, граматичне, алегоричне, казуальне, цільове, систематичне тлумачення, а також тлумачення з урахуванням контексту. Він уводить категорію смислової еквівалентності частини і цілого (будь-яке «темне» місце в Біблії можна пояснити за допомогою іншого, «ясного» місця із неї) [2, с. 15, 27, 67–76, 130, 137, 152–153, 170, 172, 175, 187, 205–206].

У період Середньовіччя (кінець V століття – перша половина XVII століття) відбувається подальший розвиток герменевтики. Так, у праці Матіаса Флаціуса Іллірійського «Ключ до тлумачення Святого Письма» вона підіймається на новий щабель. Основними положеннями його теорії були: перехід від знака до значення; перехід від загального значення до специфічного змісту; перехід від цілого до частин і від частин до цілого; врахування мети і задуму автора; історичність тексту Біблії; посилення ролі авторського задуму в розумінні тексту; відмінність між розумінням та тлумаченням полягає в тому, що перше є метою герменевтичного мистецтва, а друге – методом досягнення цієї мети [372, с. 25–26, 28].

У вказаний період зароджується саме юридична герменевтика, що вбачається із праці Гуго Гроція «Про право війни і миру». Основними ідеями зазначеної праці (глава XVI другої книги «Про тлумачення») були, зокрема, такі: врахування контексту; виділення граматичного, логічного, історичного,

технічного та рекомендаційного видів інтерпретації тексту; розмежування буквального (прямого) тлумачення з тлумаченням, яке виходить за пряме значення слів (обмежувальне та поширювальне); надання переваги поширювальному тлумаченню перед обмежувальним; розуміння тлумачення як засобу прояснення текстів, питання «про слово і значення», спосіб подолання нерозуміння, встановлення істинного несуперечливого змісту юридичних текстів із метою простого й зрозумілого застосування на практиці [183, с. 44–45].

Відбувається у цей період і розвиток римського права. До XVIII століття у римському праві панувала система коментарів до збірників Юстиніана, або так званих *Methodus legum*.

Значний внесок у дослідження так званої світської герменевтики зробив Фрідріх Карл фон Савінії, праця якого «Системи сучасного римського права» стала основоположною для розвитку юридичної герменевтики до кінця XIX століття. На думку Ф.К. Савінії, юридична герменевтика – це лише напрям догматичної юриспруденції. Саме тому, як вважає А.І. Бобильов, традиційно юридична герменевтика тісно пов'язувалася з юридичним позитивізмом [67, с. 24]. Цей науковець, як і інші дослідники, виокремлював чотири типи герменевтичної інтерпретації: граматичний (розглядає значення слів); систематичний (допомагає зрозуміти закон, виходячи зі змістовної єдності всіх законів); історичний (акцентує увагу на історичних умовах, в яких приймається і застосовується закон); телеологічний (виявляє зміст і мету закону) [466, с. 154].

Наступний вагомий період розробки герменевтичної теорії того часу пов'язується із діяльністю німецького філософа Фрідріха Даніела Ернста Шлейєрмахера. Він робить спробу створити універсальну герменевтику, принципи якої могли б однаково застосовуватися у філології, теології та юриспруденції. На думку Ф. Шлейєрмахера, герменевтика – це мистецтво уникати непорозумінь [809, с. 226]. Цей вчений вважав, що об'єктом герменевтики є тексти, що постають перед дослідниками як «застигла мова»,

яка об'єктивована назовні та характеризується як із об'єктивної, так і суб'єктивної сторін. Об'єктивна сторона мови («факт мови») – це предмет граматичної інтерпретації, яка охоплює лексичний, семантичний і стилістичний елементи. Суб'єктивна сторона мови («факт мислення») досліджується за допомогою психологічної інтерпретації. Ф. Шлейєрмахер розробив правила тлумачення текстів, які він назвав «технічними». Перше правило передбачає, що і психологічне, і граматичне тлумачення мають розпочинатися із загального огляду тексту. Друге правило полягає в необхідності застосування у тлумаченні герменевтичного кола. Третє правило потребує досконалого розуміння стилю тексту, в якому відображається своєрідний спосіб мислення автора. Четверте правило передбачає орієнтовне розуміння інтерпретатором стилю автора. Шосте правило передбачає використання двох методів тлумачення – інтуїтивного та порівняльного. Інтуїтивний метод надає читачеві можливість нібито перевтілитися в автора твору, а порівняльний – виділити із загального особливе. Згідно із сьомим правилом розуміння тексту досягається лише тоді, коли осягається мета (ідея) твору, яка зазвичай перебуває поза його межами [809, с. 43, 48, 64–67, 156].

У працях Ф. Шлейєрмахера створюється завершена концепція герменевтичного кола (спіралі). Принцип «герменевтичного кола» означає, що розуміння цілого можливе в результаті з'ясування змісту його окремих частин, а розуміння частини обумовлюється усвідомленням єдиного змісту всього цілого [809, с. 65–67]. Вхідження інтерпретатора у «герменевтичне коло» є основною умовою розуміння [816, с. 143–161].

У подальшому окреслені ідеї були розвинуті його співвітчизниками. Так, німецький філософ Вільгельм Ділтей розробив «філософію життя» [485, с. 97]. На його думку, герменевтика – це мистецтво розуміння письмово зафіксованих проявів життя. В. Ділтей вважав тотожними терміни «розуміння», «інтерпретація» та «тлумачення» [485, с. 97].

Особливий внесок у розвиток герменевтики зробив німецький філософ Ганс-Георг Гадамер, якому належать праці «Істина і метод. Основні риси

філософської герменевтики», «Про круг розуміння», «Актуальність прекрасного». На думку Г.-Г. Гадамера, розуміння – це не специфічний вид людської діяльності, а спосіб вираження людського буття в цілому. Він виокремлює такі стадії (елементи) розуміння, як: передрозуміння (перед-розум, інтуїція) – чуттєве пізнання (безпосереднє розуміння, читання та ознайомлення з текстом) – тлумачення (раціональне, теоретичне пізнання) – застосування (практичне застосування) [162, с. 117].

Основне місце у філософії Г.-Г. Гадамера відведено передрозумінню (*Vurverstaendnis*). Людина, як він вважає, для розуміння будь-якого явища завжди використовує знання і досвід інших людей. Спочатку інтерпретатор формує вихідний пункт розуміння тексту (передрозуміння). Водночас це і момент повернення до такого пункту, адже інтерпретатор постійно повертається в місце «передрозуміння» із новим знанням, від якого відштовхується знову з новим передрозумінням. Так триває доти, доки інтерпретатор повністю не зрозуміє зміст тексту [162, с. 318–319]. Тобто процес інтерпретації у Г.-Г. Гадамера має вигляд того ж герменевтичного кола (спіралі).

На відміну від філософії Ф. Шлейєрмахера, цей філософ акцентує увагу на актуалізації тлумачення, тобто він вважає, що інтерпретатор повинен переосмислювати та переоцінювати текст залежно від сучасних умов, коли здійснюється така діяльність.

Застосування Г.-Г. Гадамер вважає випадковою частиною розуміння, яке завжди визначає його характер. Інакше кажучи, інтерпретатор намагається застосовувати текст до самого себе. Він повинен співвіднести ситуацію з текстом (здійснити аплікацію) [162, с. 364]. Особливу роль Г.-Г. Гадамер відводить юридичній герменевтиці. Для неї, як зазначає філософ, властива напруга, яка існує між текстом (законом), з одного боку, і тим змістом, який він отримує у результаті його застосування до конкретної ситуації тлумачення (судовий вирок), – з другого. Закон не претендує на те, щоби бути зрозумілим історично, він повинен конкретизуватися шляхом тлумачення. Тобто у кожній

конкретній ситуації маємо розуміти його по-новому. При цьому розуміння завжди вже є застосуванням, а проникнення у зміст того чи іншого правового тексту та його застосування до конкретного випадку являють собою єдиний процес [162, с. 365–367].

Значний вклад у розвиток юридичної герменевтики зробив Еміліо Бетті. Цей філософ виокремлює три етапи герменевтики: упізнання (рекогнітивний етап); відтворення (репродуктивний етап); застосування (нормативний етап). В основі цього процесу – чотири принципи інтерпретації: герменевтична автономія об'єкта (об'єкт має власну логіку існування); когерентність значення (частини тексту можуть бути зрозумілими лише через ціле, а текст може бути зрозумілий лише в континуумі з його частинами); актуальність розуміння (інтерпретатор розуміє об'єкт, ґрунтуючись на власному досвіді); герменевтичний консонанс (тобто співвідносність смислу, адекватності, розуміння) [41, с. 17–21].

Безпосередній стосунок до розвитку юридичної герменевтики має український вчений-правознавець М.А. Гредескул. Окремі аспекти юридичної герменевтики були розглянуті ним у праці «До вчення про здійснення права» [181]. Цей науковець виокремив цілу низку положень щодо «інтелектуального процесу, який вимагається для здійснення права», які в цілому були співзвучними з ідеями тих науковців, які досліджували юридичну герменевтику. Хоча він не поділяв їх підходу та не розглядав юридичну герменевтику як самостійний напрямок наукових досліджень [181].

На думку цього науковця, норми права повинні бути призначені для сукупної дії, в якій значення кожної з них підпорядковані та скоординовані з іншими кінцевою метою правових норм є їх реалізація. При цьому норма – абстрактне вираження волі законодавця. Вона може бути більш-менш досконалою, більш-менш виконувати поставлену мету, краще або гірше виконувати своє призначення [181, с. 123, 125].

М.А. Гредескул розглядав також і засіб вираження волі законодавця, яким вважав слово, яке є гнучким, завжди слідує за думкою [181, с. 126]. Він

зауважує, що якість законодавчої роботи може бути різною, яка залежить від багатьох факторів. При цьому зустрічаючи досконалу правову норму, ми можемо дивуватися, оскільки звикли до незрозумілих приписів. Таким чином, цей науковець звертає увагу на недоліках нормотворчої техніки правових норм і вважає, що вони можуть бути усунуті у процесі її застосування [181, с. 128]. Засобами для цього М.А. Гредескул називає текст норми права з її граматичною структурою та з його логічним зв'язком, інші правові норми [182, с. 129].

Ще одним відомим російським науковцем, представником формально-догматичного напрямку позитивізму був Є.В. Васьковський, який у своїй праці «Цивілістична методологія: вчення про тлумачення та застосування цивільних законів» обґрунтовує необхідність і корисність юридичної герменевтики. Підтримуючи погляди Ф.К. Савіньї, Є.В. Васьковський розглядає її як мистецтво [95, с. 34].

На думку цього науковця, основним компонентом відповідних правил тлумачення, на думку Є.В. Васьковського є філологічна герменевтика і науки, на яких вона ґрунтується (психологія, логіка, граматики, стилістика тощо), аналіз властивостей норм законодавства, а також приписи самого законодавця [95, с. 22].

Є.В. Васьковський виділяє такі види тлумачення, як словесне та реальне. У першому випадку тлумачення має справу зі словесною оболонкою правової норми, у результаті чого розкривається її словесний (буквальний) смисл. Що стосується реального тлумачення, то його завданням є встановлення справжнього, внутрішнього смислу норми права [95, с. 29].

Розглядаючи словесне тлумачення, Є.В. Васьковський виокремлює чотири елементи словесної оболонки правової норми: лексичний, синтаксичний, логічний та стилістичний [95, с. 35–37]. Цей дослідник запропонував цілу низку правил тлумачення правових норм, які не втратили актуальності й до сьогодні. Зокрема, йдеться про таке правило філологічної герменевтики, як паралелізм. Суть його полягає у тому, що у випадку наявності у законі слів з невизначеним змістом його можна встановити в інших правових

нормах цього ж закону, де зустрічається відповідне слово, а якщо вказаного недостатньо, – в інших джерелах того ж автора або того ж історичного періоду [95, с. 50–51]. Окрім того, на думку Є.В. Васьковського, значення слів у законах як правових, так і технічних, має визначатися з урахуванням того значення, в якому вони вживалися законодавцем на момент прийняття норми права [95, с. 53].

Що стосується реального тлумачення, то цей науковець вважає, що його основними засобами є авторитетні роз'яснення, логічне співвідношення між нормами, систематичне розташування та підстава [95, с. 83]. Таким чином, як можна помітити, Є.В. Васьковський охопив реальним тлумаченням історичне та системне, які у сучасних дослідженнях віднесено до самостійних методів тлумачення. Він, зокрема, вважає, що норми права пов'язані з іншими наблизеним та віддаленим логічним зв'язком. При цьому під час тлумачення слід, насамперед, брати до уваги ті правові норми, які поєднуються з тією нормою, що інтерпретується, найближчим логічним зв'язком. Саме вони сприяють тому, щоб розкрити її зміст. У той час як норми, що мають віддалений логічний зв'язок з тією, що тлумачиться, беруться до уваги лише через те, що мають обов'язкове юридичне значення, але здебільшого з метою, щоб узгодити між собою різні правові норми [95, с. 133].

У радянський період (1917–1991 роки) юридична герменевтика фактично не розвивалася. Відповідна проблема втратила свою актуальність у зв'язку з прийняттям Декрету про суд від 22 листопада 1917 року № 1, який відміняв дію «старих» законів, якщо вони суперечать «революційній правосвідомості» [194]. Головним принципом розуміння та способом тлумачення права судової практики і революційної правотворчості стало дотримання пріоритету «революційної правосвідомості».

Відповідно до КК УСРР 1922 року під злочином розумілася будь-яка суспільно небезпечна дія або бездіяльність, що загрожує основам радянського ладу і правопорядку, встановленому робітничо-селянською владою на перехідний до комуністичного ладу період часу [727]. Відтак проблема

розробки правил і прийомів інтерпретації правових текстів так і не стала актуальною.

Певним чином ситуація змінилася після прийняття у 1958 році Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік. Уперше в історії радянського кримінального права було скасовано принцип аналогії, а також об'єктивне ставлення у вину. Це певним чином породило інтерес у науковців до вивчення проблеми тлумачення правових норм [477]. Проте окремі з них заперечували право суду тлумачити закони [730, с. 221]. На думку А.С. Голунського і М.С. Строговича суд має право лише з'ясувати зміст правової норми, але не тлумачити її [177, с. 260].

У подальшому до кінця 70-х років ХХ століття вчення про юридичну герменевтику в юридичній науці не досліджувалося. Окремі науковці оголошували її буржуазною, такою, що не має свого практичного застосування у радянській правовій теорії. Загалом теорія тлумачення закону не розглядається радянськими правниками як самостійний напрям наукових досліджень, оскільки, на їх думку, теорія тлумачення закону позбавлена наукової основи, а також тому, що ця теорія спирається на дані інших суспільних наук, не створюючи своєї, відмінної від них методології [810, с. 85].

Незважаючи на такий підхід, у радянській теорії права все ж таки розроблялися окремі положення з питань розуміння, тлумачення і застосування норм радянського права, з'являлися роботи таких, зокрема, авторів, як А.Б. Венгеров [100], С.І. Вільнянський [104], М.М. Вопленко [159], П.Є Недбайло [461], А.С. Піголкін [510], Ю.Г. Ткаченко [692], О.Ф. Черданцев [783; 785; 789;], О.С. Шляпочников [810]. Праці вказаних використовували методологію марксистсько-енгельської діалектики.

У цей період найбільшого поширення набуває вчення про тлумачення норм права [12, с. 117; 159, с. 7; 461, с. 328; 510, с. 8]. Окрім того, окремі науковці поряд із з'ясуванням і роз'ясненням виділяють третій елемент – інтерпретацію [680, с. 500–501]. З'ясування, як правило, розуміється як внутрішній розумовий процес, що не виходить за межі свідомості самого

інтерпретатора, змістом якого є розумові операції, вироблені суб'єктом пізнання [508, с. 11]. Вбачається, що в цілому тлумачення–з'ясування відповідає такому елементу сучасної юридичної герменевтики, як розуміння. Роз'яснення, на думку М.М. Вопленка, є викладом державної волі, вираженої у нормативних актах, що стало можливим в результаті діяльності з її з'ясування [159, с. 9]. У процесі роз'яснення можуть бути використані різні прийоми і способи пізнання та інтерпретації правових норм, приміром, граматичний, логічний, історико-політичний, систематичний [785, с. 16].

У радянський період особливу увагу проблемі юридичної герменевтики приділив І.М. Грязін [184]. Він розглядає правовий текст як форму права, що впливає на безпосереднє сприйняття права адресатом та вивчається у межах юридичного тлумачення [184, с. 56]. Однак, як і інші правознавці того часу, І.М. Грязін визнавав єдино правильною марксистський підхід до пізнання права, а також використовував у своїх наукових дослідженнях методологію матеріалістичної діалектики.

На початку пострадянського періоду починає відновлюватися інтерес науковців до проблеми юридичної герменевтики. У площині розробки її проблем необхідно зазначити про наукові праці М.М. Амельченко [21], О.М. Атарщикової [37], А.М. Бернюкова [61], Н.В. Блажевича, І.Н. Блажевича [65], О.М. Гермашева [173], Т.І. Дудаша [207], С.М. Квіта [291], В.Г. Кузнецова [372], І.П. Малінової [405–407], О.І. Овчиннікова [481], О.Є. Писаревського [517], О.В. Пичової [602–603], Н.І. Хабібুলіної [761] та інших. У 2009 році в Україні було опубліковано збірник наукових праць, присвячений проблемам юридичної герменевтики [8].

Окрім загальної розробки юридичної герменевтики [214], на сучасному етапі розвитку цього знання відбувається розробка герменевтичного вчення щодо окремих галузей права, наприклад: конституційної герменевтики (І.А. Кравець, Н.С. Волкова) [155; 351; 352], герменевтики кримінального закону (О.В. Пичова) [602; 603], трудової герменевтики (М.Н. Амельченко) [21], герменевтики трудового права (Т.А. Левченкова) [383].

Однак, як вважає П.В. Лушніков, ознаки галузевих герменевтик в основному мають правовий характер і не можуть розглядатися як особливі, що обумовлюють існування галузевих юридичних герменевтик. Далі він пише: якщо з позиції наукознавства галузеві науки володіють самостійністю і в системі юридичного знання галузеві науки автономні, то з точки зору герменевтики смислове поле галузі права не має самостійності, оскільки воно є «архітектурним» елементом єдиної системи юридичних знань. У багатогранній системі юридичних значень галузеві значення є невід’ємною складовою єдиного правового інформаційного поля. Правовий зміст виходить поза межі конкретного тексту і тим самим може поширюватися до змістовних меж законодавства та теорії права. Спроби такого виділення призводять до еkleктики предметів правової науки та герменевтики. Герменевтика виконує в праві функцію інтегрованого знання, поєднуючи право в єдине смислове поле і зберігаючи «мости» між галузями. Застосування єдиної правової герменевтики забезпечує однакове розуміння правових текстів, надає можливість проводити міждисциплінарні дослідження, виявляти загальні закономірності, що у підсумку сприяє посиленню ефективності правотворчості, правозастосування та реалізації права [397, с. 139–140].

Кожна галузь права має особливості, зумовлені, зокрема, предметом і методом правового регулювання. Тому й у межах загальнотеоретичних герменевтичних знань доцільно і навіть необхідно виявляти специфічні ознаки галузевих юридичних герменевтик. Це не означає, що загальнотеоретичні знання у вказаній площині «розсіюються», а спроби такого виділення призводять до еkleктики предметів правової науки та герменевтики. Навпаки, галузеве дослідження проблем герменевтики допоможе збільшити обсяг загальнотеоретичних знань, наповнюючи окремі з них новим змістом. Окрім того, фактично й інші наукові знання із загальної теорії права використовуються для дослідження відповідних «галузевих» правових явищ. Так, теорія права вивчає юридичну відповідальність у цілому, а галузеві науки – відповідні види юридичної відповідальності (кримінальне право –

кримінальну відповідальність, цивільне право – цивільну відповідальність, трудове право – дисциплінарну відповідальність тощо). Відповідне міждисциплінарне вивчення того або іншого інституту допомагає збагатити, «наростити» загальнотеоретичні знання про відповідне правове явище, суспільні відносини. Отож наявні всі необхідні підстави для того, щоби використовувати наукові знання про юридичну герменевтику для дослідження відповідних галузевих проблем, зокрема й герменевтики КЗ.

Таким чином, герменевтика КЗ пройшла свою історичну генезу, починаючи з того періоду, коли вона розвивалася у межах філософського уявлення про буття, поступово трансформуючись в окремий напрям пізнання – юридичну герменевтику. Однак згодом, під час радянського періоду розвитку української держави це вчення було визнане буржуазним та залишилося невитребуваним ні наукою, ні тим більше практикою. І лише після проголошення Україною незалежності юридична герменевтика оформилася як самостійний напрям наукових досліджень. Аналогічно склалася доля і герменевтики КЗ.

1.3 Герменевтика кримінального закону України як вид юридичної герменевтики

Як уже зазначалося у попередньому підрозділі, герменевтика КЗ являє собою самостійний напрям наукового дослідження у межах кримінального права. Для того, щоб з'ясувати правову суть такого явища, як герменевтика КЗ, необхідно зупинитися на характеристиці її елементів, а також визначити принципи герменевтики КЗ.

У філософії, а також в теорії права та у галузевих юридичних науках не вироблено єдиної точки зору з приводу того, із яких елементів складається герменевтика. Одні науковці відносять до них розуміння і тлумачення, а другі –

розуміння (*subtilitas intelligendi*), тлумачення (*subtilitas explicandy*) та застосування (*subtilitas applicandi*). Так, Г.-Г. Гадамер розширив герменевтичний спосіб пізнання за рахунок введення процедури аплікації, у межах якої практичне розуміння стає застосуванням. На його думку, всі герменевтичні процедури необхідно розглядати як нерозривну єдність. Г.-Г. Гадамер розглядав інтерпретацію не як окремий акт, заднім числом, а як експліцитну форму розуміння (розуміння завжди є інтерпретацією) [162, с. 364, 400–403].

Вчені-криміналісти також приділяють певну увагу проблемі застосування як елементу герменевтики КЗ [375; с. 67–68]. Зокрема, В.В. Марчук переконаний, що філософська формула герменевтичних процедур «розуміння – інтерпретація – аплікація» у процесі кваліфікації злочинів трансформується у формулу «розуміння – тлумачення – застосування» [414, с. 252; 415, с. 70]. В.В. Суслов вбачає герменевтичні основи у слідчих діях [666, с. 116–117].

Для того, щоб зрозуміти, чи варто виокремлювати застосування самостійним елементом герменевтики КЗ, потрібно з'ясувати, якими ознаками наділяється це поняття у теорії права. Правознавці досить часто ототожнюють поняття «застосування норм права», «правозастосування» та «правозастосовна діяльність» [79, с. 8; 218, с. 19; 461, с. 137; 503, с. 61; 607, с. 142; 652, с. 414]. Як правило, суб'єктом застосування норм права визнаються спеціально уповноважені органи держави (в окремих випадках – особи), порядок застосування визначається як такий, що спеціально визначений у законі, метою здійснення є реалізація норм права, характер – державно-владний, організаційний, а результатом застосування визнаються юридичні рішення з конкретних питань щодо конкретних суб'єктів. Аналогічне розуміння стосується й застосування кримінально-правових норм [180, с. 67; 458, с. 32; 810, с. 47].

Ураховуючи виокремлені вище ознаки застосування правових норм, слід зазначити, що його не можна беззастережно відносити до елементів герменевтики. Те, що у процесі правозастосовної діяльності використовуються

різноманітні методи герменевтичного аналізу ще не означає, що застосування – це її елемент. Адже не завжди герменевтика закінчується застосуванням. Вона може бути обмежена розумінням і тлумаченням правових норм.

Окрім того, у загальній теорії права сформувалася позиція, згідно з якою застосування норм права є особливою формою [384, с. 32] або передумовою їх реалізації [607, с. 142–143]. Тоді як герменевтику навряд чи можна віднести до реалізації норм права, під якою традиційно визнають «здійснення їх приписів у фізичних діях або бездіяльності суб'єктів» [607, с. 138].

На відміну від простих (безпосередніх) форм реалізації норм права (дотримання, виконання, використання), які здійснюються без участі держави, застосування – це опосередкована форма реалізації норм права, що здійснюється за участю держави [384, с. 32]. У свою чергу, герменевтика КЗ може здійснюватися не лише компетентними суб'єктами, уповноваженими на це державою.

Застосування кримінально-правових норм права завжди регламентоване спеціальними (процедурно-процесуальними) нормами (КПК) і складається із певних послідовних стадій. Що ж стосується герменевтики КЗ, то це насамперед – інтелектуальна діяльність особи, яка не може і не має бути процедурно регламентована.

Окрім того, розглядати будь-які явища правової реальності як текст некоректно. Адже текст є знаковим документом, правовим символом [465, с. 8]. Відтак діяльність особи (як правомірну, так і протиправну) не можна відносити до символів. А відтак, і застосування не може бути віднесено до елементів герменевтики КЗ. Та й охоплювати всі види застосування кримінально-правових норм поняттям «герменевтика» навряд чи правильно й доцільно, оскільки його загальновизнане значення буде розмитим і всеохоплюючим та включатиме будь-який вид юридичної діяльності у галузі кримінального права.

Можна стверджувати, що герменевтика і застосування кримінально-правових норм співвідносяться як сутність та явище. На етапі застосування кримінально-правових норм використовується герменевтичний аналіз тексту

КЗ. Простежується така залежність між герменевтикою та застосуванням: застосування обумовлене розумінням змісту кримінально-правового припису; в іншому випадку особа, яка застосовує кримінально-правову норму, не зможе, наприклад, належно встановити, яка стаття КК підлягає застосуванню. Тлумаченню підлягають будь-які кримінально-правові норми щоразу, коли вони підлягають застосуванню [234].

Якщо герменевтика КЗ здійснюється під час нормопроектувальної діяльності, вона також складається з таких елементів, як розуміння та тлумачення. У цьому випадку при створенні тексту КЗ відбувається розуміння необхідності його прийняття, формулювання мети, яку переслідує законодавець у зв'язку з його прийняттям тощо, а також інтерпретація тексту проекту КЗ, який побудований з використанням засобів, прийомів та правил нормотворчої техніки. Тобто, спостерігаємо те саме герменевтичне коло, коли спочатку законодавець (автор) при створенні кримінально-правового припису розуміє та інтерпретує його нормативний зміст та об'єктивує його у виді тексту КЗ, передаючи за допомогою засобів, прийомів та правил нормотворчої техніки нормативну інформацію адресату. А останній, намагаючись зрозуміти нормативний зміст тексту КЗ, тлумачить його, «розкодовуючи» відповідну нормативну інформацію та доходить до розуміння нормативного змісту КЗ, тим самим прирошуючи свої власні знання, зокрема, у сфері кримінального права. Особливо важливе значення має герменевтична практика під час здійснення правової, у т. ч. антикорупційної експертизи КЗ.

Перейдемо до з'ясування та характеристики видів герменевтики КЗ. Це питання у наукових джерелах, як правило, не висвітлюється. Здебільшого вчені приділяють увагу видам тлумачення, які будуть розглянуті у підрозділі 1.4.

На думку Н.В. Блажевича та І.М. Блажевич, за допомогою дихотомії тлумачення можна поділити на дві форми: текстуальну і контекстну. При текстуальному тлумаченні аналізується безпосередньо текст цієї норми права, оскільки він становить певну систему. При контекстному аналізі досліджується зовнішня структура норми права, що розглядається як частина системи права і

культури людства у цілому [65, с. 41]. Загалом такий підхід заслуговує на увагу, проте необхідно зауважити, що виокремлення двох видів герменевтики КЗ (текстуальної і контекстної) є умовним. Контекст не потрібно розуміти як щось приховане від людського ока. Будь-який термін (термінологічний зворот) не може бути ізольованим, а їх зміст визначається, виходячи з мікро- або макроконтраксту.

Таким чином, зважаючи на викладене, доцільним вбачається поділ герменевтики КЗ на два види: текстуальну та контекстну.

Під час текстуального аналізу відбувається дослідження тексту КК за допомогою лінгвістичних методів тлумачення, а під час контекстного – як «зовнішнього середовища» конкретного терміна (термінологічного звороту), нормативного речення тощо, так і усього КК, який розглядається як частина системи права. Якщо лінгвістичний метод тлумачення розкриває зміст КЗ, то системний та історичний методи тлумачення створюють контекст, який окреслює його конкретний зміст.

З'ясовуючи сутність герменевтики КЗ, важливо також визначити мету, що переслідується її суб'єктом. Зазвичай у теорії права мета тлумачення правових актів визначається як з'ясування волі законодавця. Тобто науковці виокремлюють певного носія волі, який створює правові норми, викладає у них свої канони та правила, що регулюють ті чи інші суспільні відносини.

Уявлення про «вольового» суб'єкта, який створює закони і тим самим виражає власну волю, сформувалися ще дореволюційними правниками та підтримувався радянськими дослідниками [175, с. 42; 788, с. 203]. Такий підхід мав філософське підґрунтя. Адже визнання волі законодавця справжнім змістом закону ґрунтувалося на моральній відповідальності, яку несе законодавець. Саме це зумовлювало ставлення до права не як до сукупності «бездушних» текстів, які містять правила поведінки, а як до вираження ідей тих, хто це право створював [175, с. 38]. У радянську добу закони асоціювалися з автором, позаяк право розумілося як вираження волі правлячого класу держави.

Однак під час обґрунтування волі законодавця як справжнього змісту закону виникають серйозні проблеми, бо вона розуміється як значення, яке вкладав законодавець у закон на момент його прийняття. Процес наділення смыслом закону, як і розуміння смислу, є актами мислення, тобто не можуть бути виявленими з абсолютною достовірністю [175, с. 56]. На думку М.К. Мамардашвілі, мислення є річчю в собі, і можливість осягнення думок іншого можлива лише за допомогою мови, яка виражена у певних об'єктивних формах (усна мова або текст). Мова щодо мислення є явищем, яке ніколи не збігається із сутністю [410, с. 45].

Як зазначає В.Є. Годик, навіть якщо законодавець володіє усвідомленим бажанням встановити певні правила для регулювання суспільних відносин, його бажання буде доступне лише за допомогою засобів вираження, і передусім мовних. Більше того, законодавець, приймаючи закон, може не мати виразної волі щодо всіх його нюансів. Законодавчий процес на стадії прийняття закону має формальний і технічний характер, тобто теоретично можливий варіант, коли депутати приймають закон, не вникаючи глибоко в його суть [175, с. 37].

На сучасному етапі законодавчий процес має таку складну форму, що текст ухваленого правового акта може не відповідати уявленню автора або колективу авторів, які його розробляли. Зважаючи на викладене, окремі науковці пропонують відмовитися від поняття «воля законодавця» [461, с. 327; 806, с. 297]. Окрім того, деякі науковці розмежовують поняття «воля законодавця» та правовий зміст». Так, на думку А.В. Іванчина, правовий зміст виступає формою законодавчої волі, а остання відповідно – змістом правового змісту [266, с. 18].

Визначаючи мету герменевтики КЗ, необхідно мати на увазі, що первинним все ж таки є не контекст, а текст КЗ. Саме його недосконалість призводить до різних інтерпретацій на практиці. Навіть у тих випадках, коли законодавець мав чіткі уявлення про ті правила, заборони, які він приймає, це не є гарантією того, що норма буде застосовуватися згідно з початковими

уявленнями законодавця про її призначення. З огляду на викладене метою герменевтики КЗ необхідно визнавати розуміння його нормативного змісту.

Важливе значення для з'ясування суті герменевтики КЗ має і встановлення його об'єкта та предмета. Незважаючи на те, що термін «об'єкт» (objektum) у перекладі з латинської мови означає «предмет», все-таки об'єкт і предмет завжди є самостійними елементами змісту будь-якої галузі знань, філософськими та логічними поняттями, які застосовуються і щодо герменевтики КЗ.

Здебільшого у теорії права ставиться питання про предмет такого елемента герменевтики, як тлумачення. Розглядаючи його, необхідно пам'ятати, що об'єктом тлумачення є явище у цілому, а його предметом – певна сторона, зріз, окремий аспект. Слушною вбачається думка В.Н. Карташова про те, що об'єкт являє собою ті правові явища, процеси та стани, на які спрямоване юридичне тлумачення. Предмет юридичного тлумачення – це та частина об'єкта, яка у конкретний момент підлягає осмисленню, оцінці та поясненню [284, с. 23].

Ураховуючи попередні й наступні уявлення про співвідношення тексту КЗ і його контексту, можна стверджувати, що об'єктом герменевтики КЗ є його текст та контекст, а предметом – текст КЗ.

Таким чином, герменевтику КЗ слід розглядати як сукупність її елементів (розуміння та тлумачення), що поділяється на види (текстуальну та контекстну), переслідує мету встановлення нормативного змісту КЗ, об'єктом якої є текст та контекст, а предметом – текст КЗ.

1.4 Тлумачення як елемент герменевтики кримінального закону України

Тлумачення – дія за значенням «тлумачити» – «визначати зміст, роз'яснити, з'ясовувати суть чого-небудь; давати якесь пояснення //

висвітлювати певним чином, розуміючи так чи інакше що-небудь; трактувати» [99, с. 1464], а інтерпретація – це «розкриття змісту чого-небудь; пояснення, витлумачення» [99, с. 510]. У теорії права терміни «тлумачення» та «інтерпретація» розглядаються як рівнозначні та взаємозамінні. Однак не всі науковці із цим погоджуються. Приміром, Є.Н. Тонков пише, що доктрина тлумачення закону в кожній окремій державі залежить від історичних особливостей її розвитку та превалюючої філософсько-правової концепції. Так, в англійському праві інтерпретація (interpretation) не збігається з тлумаченням (constraction) – під інтерпретацією розуміється процес мислення, за допомогою якого визначається зміст нормативного акта, більшою мірою це з'ясування значення тексту самим інтерпретатором, а тлумачення – це діяльність, що здійснюється назовні та пов'язана з роз'ясненням власної точки зору іншим особам [698, с. 38]. Варто частково погодитися з висловленою точкою зору. На нашу думку, інтерпретація завжди пов'язана з пошуком нормативного змісту КЗ крізь призму власного «Я», з урахуванням попередніх знань суб'єкта («горизонту розуміння»). Водночас інтерпретація є невід'ємною складовою тлумачення, яке вже виражене назовні та передбачає роз'яснення нормативного змісту КЗ для інших суб'єктів. Таким чином, інтерпретація відповідає з'ясуванню як елементу тлумачення, яка розвивається у ході розуміння як діяльності мислення суб'єкта. Тлумачення ж є узагальнюючим терміном, який охоплює не лише інтерпретацію, а й стосується зовнішнього вираження розуміння для інших суб'єктів. Тому у подальшому будемо використовувати два терміни: «інтерпретація» та «тлумачення» як синонімами.

У сучасній юридичній науці проблема тлумачення отримала розвиток у контексті загальнотеоретичної проблеми тлумачення правових норм. При цьому теоретики права приділяють увагу як тлумаченню норм права у цілому (Є.В. Васьковський [95], Ю.Л. Власов [148, 149], С.З. Гурак [189], Т.В. Дружиніна-Сендецька [206], П.С. Елькінд [820], М. Коркунов [331], М.П. Молибога [434], І.Ю. Настасяк [450], А.С. Піголкін [508–510], С.В. Прийма [538], Ю.І. Тодика [695; 696], О.Ф. Черданцев [783–789],

З.М. Юдін [833]), так і окремим його видам (зокрема, нормативному (М.І. Новіков [469]), філологічному (Ю.С. Ващенко [97]), юридико-лінгвістичному (Л. Чулінда [793]), телеологічному (цільовому) (Т.Я. Насирова [451]), систематичному або системному (А.Н. Булаєв [88], Н.Л. Дворников [193]); доктринальному (Г.М. Надьожин) [468]; офіційному (Н.Н. Вопленко [159], Є.Д. Мірошников [425], Д.М. Михайлович [429; 430], О.І. Кадикало [275]), неофіційному (В.С. Малента [402]), судовому (О.І. Рульов [630])).

Проблемам тлумачення норм окремих галузей права присвячено наукові праці В.О. Білоносов [56], О.В. Капліної [277, 278], В.Я. Карабань [280], О.І. Костенко [341], І.Л. Самсіна [741], І.Д. Сліденко [654], О.О. Тимофєєва [688].

У теорії кримінального права також приділяється увага як загальним проблемам тлумачення кримінально-правових норм (О.І. Бойко [69], П.І. Люблінський [399], О.С. Шляпочніков [810]) так і окремих його видів: офіційного (Г.А. Карелова [281]), доктринального (Є. Євграфова [220], О.Г. Панчак [497]), граматичного (Є.О. Волосюк [156], М.Б. Кострова [344]), системного (Т.С. Коханюк [348, 349]), лінгвістичного (Н.Л. Радаєва [609]) правозастосовного (Б.П. Морозов [436]), судового (О.А. Ругіна [629], О.О. Савельєва [638]), логічного (В.Ф. Щепельков [818]). Інші-вчені-криміналісти також приділяли увагу тлумаченню кримінально-правових норм. Тобто цей елемент герменевтики КЗ розроблений чи не найповніше.

Незважаючи на пильну увагу науковців до проблем тлумачення правових норм, виробити єдине визначення відповідного поняття так і не вдалося. Пропонуючи авторську дефініцію поняття «тлумачення КЗ», необхідно виокремити його істотні ознаки.

Насамперед варто зауважити, що процес тлумачення протікає у свідомості особи у виді різних внутрішніх інтелектуально-вольових операцій, при цьому використовуються різні методи пізнання дійсності [479, с. 429]. Тому першою ознакою тлумачення є те, що це пізнавальний, розумовий процес, спрямований на встановлення нормативного змісту КЗ.

Тлумачення складається з двох самостійних елементів: з'ясування та роз'яснення. Окремі вчені (наприклад, С.І. Вітрянський, Б.В. Щетінін, Г.В. Шершеневич, В.В. Суслов) зводили тлумачення права до такого, що це діяльність, яка не має зовнішніх форм прояву [806, с. 296]. Однак здебільшого, на думку науковців, тлумачення – єдиний процес з'ясування і роз'яснення нормативно-правових приписів, що відображено практично в усіх підручниках з теорії права. При цьому тлумачення-з'ясування – «це діяльність щодо встановлення змісту норм права, яка не виходить за межі свідомості інтерпретатора», а тлумачення-роз'яснення – «це діяльність щодо пояснення та зовнішнього вираження змісту норми права для його доведення до суб'єктів правозастосування та правореалізації» [396, с. 293]. Хотілося б зазначити, що тлумачення характеризується єдністю з'ясування та роз'яснення, за винятком випадку, коли здійснюється інтерпретація «для себе». Однак, враховуючи це, доцільно вказати, що тлумачення – це з'ясування та (або) роз'яснення нормативного змісту КЗ.

Оскільки тлумачення є частиною герменевтики КЗ, то й мета, об'єкт і предмет будуть однаковими (підрозділ 1.3).

Таким чином, зважаючи на викладене, можна дійти висновку, що тлумачення як елемент герменевтики КЗ – пізнавальний, розумовий процес, спрямований на розуміння (з'ясування, інтерпретацію) нормативного змісту КЗ, а також його роз'яснення іншим суб'єктам, у результаті чого досягається розуміння нормативного змісту тексту цього закону.

Варто з'ясувати співвідношення між тлумаченням та конкретизацією тексту КЗ. Проаналізувавши наукову літературу з загальних проблем теорії права [100; 159; 168; 181; 316; 472; 788; 811], можна зробити висновок, що тлумачення та конкретизація є суміжними явищами і між ними існує тісний зв'язок. А.Ф. Черданцев справедливо помітив, що без конкретизації немає інтерпретації, а завданням тлумачення полягає у переведенні загальної та абстрактної формули норми права на мову більш конкретних висловлювань, які, з одного боку, повинні відображати зміст норми, яка інтерпретується, не

виходити за межі її змісту, а з другого – мають бути такими конкретними, деталізованими, наближеними до конкретної ситуації, щоб не викликати сумнівів [786, с. 24]. М.В. Залоіло робить висновок про те, що співвідношення конкретизації та тлумачення проявляється у різних формах і залежить від виду конкретизації, від того, на якій стадії правового регулювання вона здійснюється [253, с. 107–109].

Взаємозв'язок тлумачення та конкретизації кримінально-правових норм залежить від форми прояву останньої. Так, правотворча конкретизація можлива лише тоді, коли відбулося тлумачення кримінально-правової норми. Адже для того, щоб конкретизувати норму права, необхідно з'ясувати її нормативний зміст у ході інтерпретаційної та правозастосовної діяльності у галузі кримінального права. Тлумачення є передумовою здійснення цієї діяльності, адже допомагає абстрактну мову КЗ «перевести» на мову конкретних кримінально-правових відносин. Що стосується правоінтерпретаційної конкретизації, то тлумачення правових норм у такому випадку отримує більш конкретний прояв. Саме тут виявляється взаємозалежність інтерпретації та конкретизації (без першої форми немає другої і навпаки). Процес пізнання нормативного змісту кримінально-правових норм з оцінними поняттями – це єдність тлумачення та конкретизації, які доповнюють один одного та нетотожні за змістом.

Ураховуючи положення загальної теорії права, виокремимо такі істотні ознаки поняття «конкретизація тексту КЗ»: 1) предметом конкретизації є текст КЗ; 2) є результатом правотворчої, правоінтерпретаційної та правореалізаційної діяльності суб'єктів; 3) внаслідок конкретизації відбувається уточнення початкового нормативного змісту тексту КЗ; 4) у ході конкретизації відбувається переведення абстрактного нормативного змісту тексту КЗ на більш конкретний рівень. Таким чином, конкретизація тексту КЗ – це результат правотворчої, правоінтерпретаційної та правореалізаційної діяльності суб'єктів, у ході якої відбувається переведення абстрактного нормативного змісту тексту КЗ на більш конкретний рівень та уточнення початкового нормативного змісту

кримінально-правового припису, що сприяє його адекватному розумінню та інтерпретації.

Тлумачення КЗ поділяється науковцями на декілька видів. Перший критерій – залежно від методу [156, с. 5; 436, с. 80; 277, с. 143; 349, с. 114] (прийому [669, с. 392; ; 671, с. 289; 699, с. 13], способу [412, с. 35], знаряддя [412, с. 35]). Не вдаючись у спори навколо термінологічного позначення одного з класифікаційних критеріїв поділу тлумачення на види, слушно зауважити, що найбільш адекватно говорити про види тлумачення залежно від методу інтерпретації. Методом тлумачення відповідно до категорій філософії права визнається система способів, правил і прийомів, спрямованих на пізнання сутності правового тексту. Способи тлумачення, у свою чергу, необхідно розуміти як окремі дії, спрямовані на вирішення завдань інтерпретатора [96, с. 165]. О.Е. Писаревський зазначає, що за кожним конкретним методом пізнання – власна сукупність прийомів пізнання, а також принципів і правил пізнання [517, с. 237].

Чи не найбільш дискусійним питанням є найменування видів тлумачення, які виокремлено залежно від методу здійснення інтерпретації, а також щодо кількості таких видів.

Так, з'ясування змісту кримінально-правової норми шляхом розкриття змісту слів, термінів, термінологічних зворотів, нормативних речень, встановлення синтаксичного зв'язку між ними за допомогою правил граматики, орфографії, пунктуації, фразеології іменується вченими-правниками граматичним [156], лексико-граматичним [277, с. 306], мовним [788, с. 134], філологічним [97, с. 1; 215, с. 250; 607, с. 127], словесним [95, с. 91; 461, с. 354], текстовим [510, с. 47], текстуальним [184, с. 20–22], юридико-лінгвістичним [793], лінгвістичним [609, с. 1; 714, с. 3–11; 818, с. 32]. Іноді для найменування цього виду тлумачення вчені використовують декілька назв одночасно. Наприклад, на думку С.В. Прийми, він має таку назву «мовний (текстовий, граматичний, філологічний)» [538, с. 11]. У навчальному посібнику для суддів і кандидатів на посади суддів йдеться не про відповідний вид тлумачення, а про

«текстуальне опрацювання положень правових актів» [537, с. 35–65]. З точки зору М.І. Хавронюка відповідний вид тлумачення називається граматичним (філологічним, лінгвістичним) [210, с. 95–96].

Однак не всі науковці погоджуються з доцільністю виокремлення такого методу тлумачення. П.І. Люблінський писав: те, що зазвичай розуміють під граматичним тлумаченням, по суті, не є тлумаченням. Це просте засвоєння вираженої законодавцем у словах думки, незалежно від тих чи інших висновків, які можуть бути з неї зроблені [399, с. 123]. Висловлену цим вченим точку зору сучасні дослідники зазвичай не підтримують, а тому у науковій і навчальній літературі такий метод тлумачення виділяється як самостійний.

Назва «мовне тлумачення» є занадто широкою за змістом. Адже мова завжди розглядається не лише як сукупність певних правил написання слів, а і як засіб спілкування людей, вираження і передавання думок, почуттів, формування, оформлення та існування думки та як суспільне явище, що виникає, розвивається, живе і функціонує в суспільстві. У зв'язку з таким розумінням мови назва «мовне тлумачення» є занадто широкою, адже у процесі інтерпретації кримінально-правових норм особи тлумачать не саму мову законодавця, а її втілення в КК у виді термінів (термінологічних зворотів)/ Саме виходячи з наведених міркувань, неприйнятною є назва «філологічне тлумачення», адже філологія – сукупність наук, що вивчають мову й літературу народу; мова та література [655, с. 112]. А отже, назва «філологічне тлумачення» не відображає специфіки відповідного способу інтерпретації кримінально-правових норм із використанням саме мовних правил.

Не можна погодитися з такими назвами цього методу тлумачення, як «словесне», «текстове» та «текстуальне», оскільки, як зазначатиметься далі, поняттєвий апарат КК складається як зі слів, так і з термінів (термінологічних зворотів), які поєднуються законодавцем у нормативні речення. Тому назва «словесне тлумачення» щонайменше неточна. Стосовно ж інших двох назв потрібно зауважити, що називати відповідний спосіб тлумачення «текстовим» або «текстуальним» некоректно.

Також науковці пишуть про граматичне, лексико-граматичне, юридико-лінгвістичне та лінгвістичне тлумачення. Граматика – це розділ мовознавства, що вивчає будову слова та речення в мові, до складу якої входить морфологія, яка вивчає будову слова і форми словозміни, та синтаксис, що вивчає правила поєднання слів у реченні [350, с. 112]. Лексикологія – це розділ науки про мову, який вивчає лексику (словниковий склад мови). При цьому лексикологія розглядається у вузькому та широкому значеннях. «Якщо у вузькому значенні лексикологія (власне лексикологія) – це розділ мовознавства, що вивчає словниковий склад мови, то в широкому значенні – це загальне позначення всіх розділів, які вивчають слово (власне лексикологію, семасіологію, ономасіологію, етимологію, фразеологію, ономастику, лексикографію)» [350, с. 114]. Лінгвістика (або мовознавство) – наука про природну людську мову загалом і про всі мови світу як її індивідуальних представників, до складу якої входить фонетика, граматика, лексикологія, фразеологія, словотвір, лексикографія, орфографія, орфоепія, пунктуація, графіка [350, с. 115].

Для того, щоб з'ясувати, які з цих назв оптимально відповідають певному способу тлумачення кримінально-правових норм, необхідно визначити, які саме правила використовуються у процесі його здійснення. На підставі аналізу наукової літератури можна зробити висновок, що при тлумаченні кримінально-правових норм використовуються правила граматики (морфологія та словотвір), лексикології, фразеології, орфографії, пунктуації та синтаксису. Тобто фактично використовується майже весь арсенал лінгвістичних засобів, а не тільки граматичних чи лексичних. Тому найбільш вдалою вбачається назва «лінгвістичне тлумачення», яка максимально охоплює відповідний спосіб інтерпретації кримінально-правових норм [707, с. 161–163; 714, с. 3–11].

Наступним методом, який виокремлюють науковці, є логічне тлумачення [74, с. 1038–1039; 537, с. 35–65; 674, с. 247–250; 806, с. 306–309]. Повністю погоджуючись із таким підходом, потрібно зазначити, що логічний метод тлумачення самостійний і жодним чином не «поглинається» лінгвістичним способом тлумачення. Вони існують паралельно та застосовуються комплексно.

Як зауважує О.В. Капліна, «... логічність способів тлумачення не зумовлює нівелювання самого логічного способу як такого, його «розчинення» в інших способах. Лексико-граматичне тлумачення норм права не може бути нелогічним. Так само логічне тлумачення можливе і при лексико-граматичному дослідженні речення як мовної одиниці норми права» [277, с. 192]. Водночас використання правил логіки потрібне для того, щоби створити модель майбутньої кримінально-правової норми. Отож відповідні логічні прийоми тлумачення мають використовуватися і на етапі нормотворчого процесу у галузі кримінального права.

Науковці також виокремлюють метод тлумачення, пов'язаний зі з'ясуванням змісту правових норм залежно від їх системоутворюючих зв'язків. Так, у процесі здійснення системного тлумачення КЗ пропонується виокремлювати такі основні зв'язки КЗ: «1) стаття кримінального закону та її структурні частини; 2) інститут кримінального закону; 3) безпосередньо кримінальний закон; 4) галузь кримінального права. Із вказаними елементами у взаємодії перебувають такі складові системи законодавства: 1) стаття закону чи іншого нормативно-правового акта та її структурні частини; 2) структурна частина законодавства (галузь)» [348, с. 73–74]. У наукових роботах відповідний вид тлумачення називається або системним [193; 348; 537], або систематичним [88; 357, с. 30; 230, с. 425; 355, с. 52; 510, с. 75; 512, с. 26; 607, с. 127; 783, с. 814; 788, с. 163]. В окремих випадках учені використовують ці два терміни паралельно [210, с. 96]. Погодимось з міркуваннями Т.С. Коханюк, яка писала, що використання терміна «систематичне тлумачення» «... абсолютно невірне, оскільки систематичність означає повторюваність певного явища, а не його місце серед інших явищ». ... Термін же «системний» (щодо тлумачення кримінального закону) – це з'ясування змісту відповідного положення кримінального закону шляхом зіставлення його з іншими положеннями даного чи будь-якого іншого закону, визначення юридичної природи та місця цього положення в системі кримінального права, а іноді й у

всій національній правовій системі» [348, с. 43]. Таким чином, цей метод тлумачення доцільно називати системним.

Важливим у контексті герменевтики КЗ є історичне тлумачення, яке виокремлювали практично всі науковці, які займалися дослідженням проблеми тлумачення правових норм [230, с. 127; 537, с. 247–250; 607, с. 306–309; 674, с. 426; 752, с. 342–343]. Як зазначає М.І. Хавронюк, застосовуючи історичний метод тлумачення, відбувається «... з'ясування соціальних факторів, що обумовили прийняття конкретного положення закону про кримінальну відповідальність, перевірка закону на відповідність його законам історичного розвитку суспільства. Цей метод виражається у правильній оцінці призначення закону в період його прийняття (інакше кажучи, «волі історичного законодавця») [210, с. 96].

У межах застосування історичного методу тлумачення кримінально-правових норм відбувається встановлення мети їх прийняття. Тому не можна погодитися з точкою зору тих вчених, які виокремлюють телеологічний (цільовий) метод тлумачення [230, с. 377–378; 277, с. 255; 430, с. 92; 607, с. 127]. Слушною в цьому аспекті вбачається підхід тих науковців, які ставлять під сумнів виокремлення телеологічного (цільового) тлумачення самостійним методом [379, с. 78].

Окрім цих видів тлумачення, науковці виокремлюють й інші, зокрема: історико-політичне тлумачення [74, с. 1038; 277, с. 96], функціональне (раціональне) тлумачення [210, с. 96; 277, с. 272–288], юридико-джерелознавче тлумачення [462, с. 494], спеціально-юридичне тлумачення [12, с. 179–180; 210, с. 96; 661, с. 23–24], компаративне тлумачення [210, с. 96], конкретно-соціологічне [230, с. 430]. Аргументи щодо спростування виокремлення таких методів тлумачення наводились окремими науковцями [42, с. 282–283; 149, с. 84–87; 793, с. 48–49], а тому не потребують додаткового обґрунтування у цьому дослідженні.

Таким чином, залежно від методу тлумачення може бути лінгвістичним, логічним, системним та історичним. У процесі герменевтики КЗ вказані методи

мають застосовуватися комплексно. Послідовність їх використання суттєво не впливає на результат тлумачення. Однак, як вбачається, інтерпретатор насамперед сприймає слова, терміни (термінологічні звороти), їх комбінації, потім намагається з'ясувати логічні зв'язки між ними, далі – визначити системоутворюючі зв'язки КЗ та насамкінець – мету його прийняття. Тому, застосовуючи метод «герменевтичного кола», зауважимо, що методи тлумачення під час герменевтичної практики зазвичай розташовуються у такій послідовності: 1) лінгвістичне, 2) логічне, 3) системне, 4) історичне

Тлумачення залежно від суб'єкта (інтерпретатора) поділяється на офіційне та неофіційне [159; 277, с. 56–58]. У науковій літературі виокремлюються ознаки цих видів тлумачення.

Окремі науковців вказують, що офіційне тлумачення пов'язується винятково із роз'ясненням норм права [229, с. 217; 230, с. 430; 396, с. 294; 652, с. 445; 813, с. 21]. Проте з такою точкою зору не можна погодитися. Адже для того, щоби роз'яснити нормативно-правовий припис, необхідно зрозуміти, яка інформація «закодована» у ньому за допомогою слів, термінів (термінологічних зворотів), нормативних речень, зрозуміти нормативний зміст КЗ. Отож офіційне тлумачення КЗ має складатися з двох етапів: з'ясування і роз'яснення.

Вчені-теоретики завжди пов'язують офіційне тлумачення з діяльністю уповноважених на те органів держави або посадових осіб [11, с. 312; 203, с. 317; 230, с. 430; 293, с. 310; 396, с. 21; 652, с. 445; 683, с. 195; 684, с. 217]. Зазначимо, що найбільше нам імпонує підхід Л.В. Луць та Г.Г. Шмельової, які досить стисло вказали на суб'єкт тлумачення – компетентного суб'єкта. У галузі кримінального права офіційне тлумачення може здійснювати КС. На думку Г.А. Карелової, «... у рішеннях Конституційного Суду України з питань кримінального права формулюються важливі правові позиції, які збагачують положення закону про кримінальну відповідальність і забезпечують реалізацію принципу верховенства Конституції України в системі національного законодавства. У правових позиціях Конституційного Суду України вирішуються важливі для науки кримінального права питання...» [281, с. 5].

Результати офіційного тлумачення завжди обов'язкові для тих суб'єктів права, які застосовують норми, що роз'яснюються, а самі результати формулюються у спеціальному акті [293, с. 310; 685, с. 217; 229, с. 217].

Серед науковців немає єдиної точки зору щодо видів офіційного тлумачення (здебільшого ними визнаються нормативне та казуальне) [684, с. 217; 230, с. 430]. Іноді перший вид іменується загальним тлумаченням [293, с. 310], а другий – правозастосовним [652, с. 444], або індивідуальним [293, с. 310]. Різновидами нормативного тлумачення є аутентичне та делеговане (легальне). Л.В. Луць аутентичне тлумачення називає авторським [396, с. 295]. На нашу думку, офіційне тлумачення за сферою дії може бути нормативним і казуальним. Далі стисло розглянемо кожен із зазначених видів.

Описуючи нормативне тлумачення, науковці здебільшого виокремлюють його істотні ознаки. Насамперед нормативне тлумачення повинно мати загальний (загальнообов'язковий) характер [396, с. 444; 681, с. 195]. Іноді можна віднайти інші ознаки цього виду офіційного тлумачення. Насамперед, це абстрактний характер, коли тлумачення розповсюджується на всі випадки, передбачені нормою, яка тлумачиться [230, с. 430; 685, с. 318; 813, с. 20], а також його пов'язують з ситуаціями типовими, такими, що постійно виникають у житті і врегульовані нормами [230, с. 430–431].

Обов'язковість нормативного тлумачення КЗ передбачає, що поведінка особи має підпорядковуватися тому змісту правової норми, який був отриманий у ході нормативного тлумачення [461, с. 488].

Хотілося б зауважити, що нормативне тлумачення (зокрема й КЗ) може характеризуватися ще однією ознакою, яка впливає із його загального характеру, – неперсоніфікованим характером. Неодноразове застосування нормативного роз'яснення передбачає його поширення на всіх осіб, які беруть участь у тих чи інших суспільних відносинах. Вони персонально не визначені, та коло їх не обмежено.

Різновидами нормативного тлумачення є аутентичне (авторське) та легальне (делеговане). Аутентичне тлумачення інтерпретується дослідниками

однаково. Зокрема, на думку Я.Н. Колоколова, це урегульований (неурегульований) нормами права вид юридичної діяльності, який здійснюється правотворчим органом та полягає у з'ясуванні й роз'ясненні власних нормативних правових актів з метою усунення неясності, неточності, досягнення однакового розуміння та застосування цієї юридичної норми [313, с. 38]. До набрання чинності Конституцією України (1996 рік) ВР мала право давати обов'язкове автентичне тлумачення. Відповідно до ст. 21 ЗУ «Про комітети Верховної Ради України» ці комітети мають право давати роз'яснення з питань, віднесених до предметів їх відання [571]. Такі роз'яснення не мають статусу офіційного тлумачення.

На відміну від автентичного легальне (делеговане) тлумачення здійснюється спеціально уповноваженим суб'єктом [230, с. 432; 396, с. 295; 684, с. 217]. Делегування повноважень дати офіційне тлумачення норми права може здійснюватися на підставі постійних повноважень відповідного суб'єкта або разового доручення. У першому випадку офіційне тлумачення КЗ здійснює КС.

Ще одним видом офіційного тлумачення вчені-правознавці називають казуальне (індивідуальне або правозастосовне) тлумачення. До його ознак відносять насамперед офіційність [230, с. 433; 685, с. 319]. Варто погодитися з тим, що казуальне тлумачення може бути і неофіційним [297, с. 195; 797, с. 55].

Таке тлумачення здійснює компетентний суб'єкт, тобто особа (чи орган), який має право приймати обов'язкові рішення у конкретному випадку. Суб'єктами казуального тлумачення КЗ можуть бути будь-які особи, уповноважені державою на здійснення правозастосовної діяльності у галузі кримінального права. Особливе місце серед них відведено суду [210, с. 93].

Окрім того, відповідно до ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» [594] ВС наділено повноваженням забезпечувати однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом (п. 6 ч. 2 ст. 38). Воно здійснюється у випадку неоднакового застосування судом касаційної інстанції однієї і тієї самої норми права (ст. 445

КПК). Висновок ВС, прийнятий у такому випадку, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності відповідну норму права, та для всіх судів загальної юрисдикції, які зобов'язані привести свою судову практику у відповідність до судового рішення ВС. Однак суд має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках ВС, з одночасним наведенням відповідних мотивів (ст. 445 КПК) [566]. Таким чином, повноваження обов'язкового тлумачення норм КЗ, яким наділений ВС, обмежені законодавством.

Результат казуального тлумачення кримінально-правових норм одержав у теорії кримінального права найменування правоположень. Дослідивши наукову літературу з цієї проблеми [15, с. 135, 141; 379, с. 7; 518, с. 7; 663, с. 26–27; 834, с. 34–35], нами було виокремлено істотні ознаки поняття «правоположення у галузі кримінального права» [246, с. 367]. Відтак під ним запропоновано визнавати формально визначений казуальний результат герменевтичного аналізу тексту КК, який характеризується високим рівнем узагальнення, усталеним, обов'язковим або рекомендаційним характером, що формується під час здійснення правозастосовної діяльності, конкретизує кримінально-правові норми, спрямований на забезпечення потреб правозастосовної практики та зумовлений герменевтичними проблемами тексту КЗ. Проаналізувавши правоположення, викладені у судових рішеннях ВСС (додаток Н), можна зробити такі висновки: 1) правоположення, у яких роз'яснюються терміни, що не змінені у КЗ, однак якщо змінився підхід до законодавчого визначення понять, що ними позначаються, застосовуватися не можуть. Зокрема, в окремих із цих судових рішень ВСС роз'яснюються поняття істотної шкоди та тяжких наслідків як ознаки окремих злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, і стосуються того, що істотна шкода або тяжкі наслідки можуть мати немайновий характер; 2) правоположення, у яких роз'яснюються терміни, які вже не використовуються у тексті КЗ, однак якщо у КК не змінився підхід до визначення поняття, що ними позначається, повинні застосовуватися під час

тлумачення інших, змінених термінів. Наприклад, це стосується роз'яснення поняття «вимагання хабара». У чинному КК використовується інший термінологічний зворот «вимагання неправомірної вигоди», однак вони позначають одне і те ж поняття. А тому правоположення щодо роз'яснення поняття «вимагання хабара» повинні застосовуватися під час тлумачення поняття «вимагання неправомірної вигоди».

Як зазначалося вище, крім офіційного у теорії права виокремлюється ще й неофіційне тлумачення. На підставі аналізу навчальної та наукової літератури можна виокремити істотні ознаки цього виду тлумачення. Суб'єктами неофіційного тлумачення є особи, які не наділені спеціальними повноваженнями у цій сфері; його результати необов'язкові для інших суб'єктів.

У теорії права існують різні підходи щодо класифікації видів неофіційного тлумачення [652, с. 445–446; 681, с. 311; 685, с. 321]. Вважаємо, що неофіційне тлумачення КЗ може бути буденним та професійним (компетентним). Враховуючи різну авторитетність наукового й іншого необов'язкового професійного тлумачення, вбачається за необхідне виокремити такі підвиди останнього, як наукове та практичне.

Професійне (компетентне) тлумачення вчені-правознавці визначають як роз'яснення, що його надають адвокати, юрисконсульти, юристи-практики, тобто ті суб'єкти, які мають юридичну освіту [149, с. 106]. До таких суб'єктів, зокрема, належать науковці у галузі кримінального права.

Найбільш авторитетним видом неофіційного тлумачення правових норм є наукове (доктринальне) [177, с. 425; 196, с. 476; 149, с. 106]. Проте терміни «наука» та «доктрина» як поняття не збігаються [643, с. 6–9]. Поняття «доктрина» має такі основні значення: певні правила та орієнтири за вирішення будь-яких державно-правових та юридичних проблем різного рівня узагальнення; доктринальні тексти найбільш відомих юристів або їх думки з конкретних питань права, включаючи його тлумачення; офіційні документи, які мають концептуальне значення для формування та функціонування системи

забезпечення національної безпеки в цілому та окремих її видів; політико-правові вчення, системи науково-філософських поглядів на сутність та різні форми буття держави та права; науково-теоретична складова національної системи права як система домінуючих (визнаних юридичною громадськістю) юридично-пізнавальних форм трактувань права [261, с. 27–28].

Відмінність науки від доктрини вбачається у таких ознаках: «ступінь визнання наукових здобутків та правової доктрини є різним. Авторитет доктрини набагато вищий. Доктрина – це авторитетне наукове дослідження». Ще однією відмінною ознакою є те, що доктрина має регулятивний вплив, чого позбавлені наукові твори, які використовуються у навчальних і дослідницьких цілях. Наука та доктрина різняться тим, що перша представлена певними особистостями, науковцями, а друга – школами, ідеями. Доктрина повинна бути авторитетною, нагальною, впливовою, мати регулятивний потенціал і переконливість [282, с. 94, 112, 113]. Доктрина має важливе значення для практики правозастосування, вона створює інструментарій для юристів [614]. Тобто доктрина повинна мати чітку практичну спрямованість.

Запропонований підхід щодо співвідношення понять «доктрина» та «наука» вбачається найбільш правильним. Ураховуючи його, потрібно зазначити, що доцільно говорити не про доктринальне, а про наукове тлумачення КЗ. Воно здійснюється конкретним науковцем (науковцями), що не має обов'язкового значення, а його результати об'єктивуються у вигляді монографій, наукових і науково-практичних коментарів, наукових статей, тез виступів на конференціях, круглих столів, симпозіумів, висновків тощо.

Що ж стосується практичного тлумачення КЗ, то визначимо його як підвид неофіційного тлумачення, яке здійснюють юристи-практики, тобто особи, які мають юридичну освіту та займаються правозастосовною діяльністю у галузі кримінального права.

Неофіційне юридичне тлумачення КЗ, яке здійснюють пересічні громадяни, іменується буденним (повсякденним, побутовим). Вважаємо найбільш адекватним термін «буденне тлумачення», адже термін «побутовий»

у прямому значенні передбачає все, що стосується до побуту. З метою протиставлення професійному тлумаченню відповідний вид можна називати непрофесійним (буденним) тлумаченням.

Окрім того, у теорії кримінального права тлумачення за об'ємом поділяється на буквальне, обмежувальне та поширювальне (розширювальне) [81, с. 232, 238; 215, с. 304–305; 380, с. 75; 821, с. 338–348]. Як правило, буквальне тлумачення розуміється як таке, згідно з яким «дійсний зміст норми закону про кримінальну відповідальність точно (буквально) відповідає її текстуальному виразу (тексту, букві)», обмежувальне тлумачення «має місце у разі, якщо текст і зміст норми закону про кримінальну відповідальність не збігаються, коли її дійсний зміст вужче за словесний вираз», а поширювальне тлумачення використовується тоді, «якщо текст і сутність норми закону про кримінальну відповідальність не збігаються, коли її зміст ширше за текстуальний словесний вираз» [355, с. 50–51]. Таким чином, виокремлення видів тлумачення за цим критерієм пов'язується вченими-криміналістами з відповідністю (невідповідністю) змісту кримінально-правового припису її тексту. Однак варто погодитися з О.В. Пичовою, що виокремлення буквального, обмежувального та поширювального тлумачення КЗ позбавлено будь-якого змісту з герменевтичної точки зору. Адже нормативний зміст КЗ завжди незмінний, тоді як множинність інтерпретацій є закономірною, враховуючи полісемічність та неоднозначність тексту КЗ.

Таким чином, тлумачення як елемент герменевтики КЗ – це пізнавальний, розумовий процес, спрямований на розуміння (з'ясування, інтерпретацію) нормативного змісту КЗ, а також його роз'яснення іншим суб'єктам, у результаті чого досягається розуміння нормативного змісту тексту цього закону. Тлумачення КЗ поділяється на декілька видів. Так, залежно від методу здійснення воно може бути лінгвістичним, логічним, системним та історичним. Залежно від суб'єкта (інтерпретатора) тлумачення КЗ поділяється на офіційне та неофіційне. У свою чергу, офіційне тлумачення КЗ за сферою дії може бути нормативним і казуальним. Різновидами нормативного тлумачення є

аутентичне (авторське) та легальне (делеговане). Неофіційне тлумачення залежно від рівня авторитетності суб'єктів, які його здійснюють, може бути буденним (непрофесійним) та професійним (компетентним). Професійне (компетентне) тлумачення охоплює наукове та практичне.

1.5 Розуміння як елемент герменевтики кримінального закону України

Розвиток теорії розуміння (*subtilitas intelligence*) відбувся у межах західної філософії та пов'язується, зокрема, з поглядами Ф. Шлейєрмахера, П. Рікера, В. Дільтея, М. Хайдеггера, Г.-Г. Гадамера.

У тлумачних словниках української мови розуміння трактується як дія за значенням розуміти, тобто сприймати, осягати розумом, сприймати інформацію, передану жестами, знаками, осягати, схоплювати розумом, усвідомлювати ідею, зміст, значення чого-небудь написаного, прочитаного, сказаного тощо; пізнавати закономірності, проникати в суть якого-небудь явища, процесу, знаходити пояснення, причину чого-небудь, робити припущення, здогадуватися про що-небудь; мати відомості, знання про кого-, що-небудь [99, с. 1268]. У філософії розуміння визначається як універсальна операція мислення, що є оцінкою об'єкта (тексту, поведінки, явища природи) на основі певного зразка, стандарту, норми, принципу тощо [256]. Одне з філософських значень цього поняття – розшифрування значення мовних практик, знаків, символів, слів [484]. У психології розуміння – це здатність особи осмислювати, осягати зміст, сенс, значення чого-небудь; когнітивний процес розуміння змісту, сенсу; цей процес може бути успішним чи безуспішним, самостійним або несамостійним, швидким чи повільним, довільним і усвідомленим або ж мимовільним та інтуїтивним; продукт процесу розуміння – саме тлумачення чого-небудь (тексту, поведінки тощо). У цьому

значенні можливе правильне і неправильне, глибоке і поверхнєве, повне і неповне розуміння [256, с. 467].

Окрім того, як зазначає О.В. Пичова, для герменевтики КЗ важливим є соціальний етап розуміння. Характеризуючи його, цей науковець вказує, що для того, щоб розкрити зміст та зрозуміти зміст закону, необхідно його інтерпретувати. Для цього суб'єкту необхідно використати свій соціальний досвід, урівняти свій особистий та соціальний статуси, ідентифікувати себе у соціальних зв'язках [602, с. 77].

Проблема розуміння в юридичній герменевтиці практично не розроблена. Адже, як вдало зазначає О.В. Пичова, вона є дуже близькою до проблеми тлумачення текстів, яка більш витребувана практикою [602, с. 78].

З точки зору герменевтики розуміння визначається не як властивість інтелекту, а як уміння, навички інтелектуальної діяльності [602, с. 32–33]. О.В. Пичова, використовуючи наукові досягнення П. Рікера, стверджує, що розуміння – це прихований (внутрішній) процес інтелектуальної діяльності суб'єкта. Він не має текстуальної форми і проявляється назовні тільки завдяки тлумаченню, тобто через комунікативні зв'язки. Особливість розуміння та тлумачення тексту КЗ полягає в тому, що у ролі комунікативних зв'язків є правове «спілкування» суб'єктів правовідносин, а форма їх вираження – текст цього закону [602, с. 79–80].

Визначаючи, що таке розуміння як елемент герменевтики КЗ, доцільно виокремити істотні ознаки цього поняття.

Розуміння, як вдало зазначає О.В. Пичова, є умінням, навичками інтелектуальної діяльності суб'єкта. Це універсальна операція мислення, за допомогою якої особа намагається «проникнути» у нормативний зміст кримінально-правового припису та зрозуміти те, що хотів сказати законодавець. Для цього недостатньо лише буквально його проаналізувати. Адже між прийняттям КЗ та пізнавальною діяльністю того чи іншого суб'єкта може мати місце великий проміжок часу. Тому важливо з'ясувати мету законодавця, яка стояла перед прийняттям цього закону, а також урахувати ті

зміни у соціальному житті, які відбулися за цей проміжок часу. Тобто у процесі герменевтики КЗ важливо не лише «декодувати» його текст, а й зрозуміти самого автора, з'ясувавши суть законодавчої ідеї та концепції.

На відміну від тлумачення розуміння не виражене назовні. Як вдало зазначає О.В. Пичова, це – прихований (внутрішній) процес інтелектуальної діяльності суб'єкта [602, с. 79–80]. Таким чином, розуміння є операцією мислення суб'єкта, під час якої здійснюються аналіз, синтез, узагальнення, абстракція. Розуміння як процес – це осмислення. Тлумачення тексту КЗ може мати місце саме через осмислення. Розуміння є невід'ємною складовою такого етапу тлумачення, як з'ясування. У взаємозв'язку розуміння як процесу та тлумачення проявляється герменевтичне коло як один з основних принципів герменевтики.

Для розуміння як процесу, зокрема, характерні: цілеспрямованість (спрямованість на те, щоб розкрити зв'язки між явищами об'єктивної дійсності, з'ясувати незрозуміле, відповісти на запитання, вирішити певне завдання); мотивованість (рушійна сила розуміння); активність (аналітико-синтетична діяльність); роль почуттєвих образів (живе споглядання); продуктивність (результатом розуміння є образи, уявлення, судження, поняття, вироблення операції мислення); емоційність (у ході процесу розуміння виникають такі переживання, як почуття задоволення, незадоволення, впевненості, сумніву, несподіваності, відчуття складності проблеми, можливості її вирішення, переживання від усвідомлення того, що не все зрозуміло тощо); роль вольових зусиль; індивідуальні риси особистості (особливості мотивації пізнавальної діяльності особистості, її розумові й емоційно-вольові якості, самостійність, критичність, гострота й швидкість мислення, наполегливість, сміливість, віра у власні сили тощо) [347, с. 197].

Однак розуміння тексту КЗ не обмежується лише інтелектуальною діяльністю суб'єкта. Осмислення завжди приводить до певного результату – власне розуміння або нерозуміння нормативного змісту тексту КЗ. Розуміння як результат осмислення виражається у судженнях, умовиводах, поняттях,

поглядах тощо, які складаються в людини у результаті розуміння певних об'єктів [347, с. 197]. Тому розуміння тексту КЗ – це результат діяльності мислення суб'єкта. Саме у цьому вбачається перехід від загального знання про «бажане прав» до аналізу конкретного нормативного змісту кримінально-правового припису. Таким чином, розуміння слід розглядати не лише як процес, а й як результат інтерпретаційної діяльності суб'єкта. При чому розуміння – це і розуміння, і нерозуміння нормативного змісту тексту КЗ. Саме у можливості усвідомленого нерозуміння нормативного змісту КЗ вбачається рух його правового мислення до розуміння, проблематизація відповідної ситуації.

Зазвичай розуміння асоціюється із таким терміном, як «знання». Враховуючи думку Г.-Г. Гадамера щодо універсальності осмислення будь-якого тексту (зокрема й тексту КЗ) у процесі його герменевтики («герменевтичний універсум») [162, с. 41–42], зауважимо таке. Як категорія герменевтики КЗ «розуміння» надає можливість показати, що особа, яка здійснює інтерпретацію, прирощує власні знання, а також те, що будь-який текст – це об'єкт дослідження, який вже ким-небудь осмислений (зокрема, авторами законопроекту, особами, які здійснювали правову експертизу). Тому одним із принципів герменевтики КЗ є її суб'єктивно-об'єктивний характер. Розуміння як результат передбачає одержання нового знання про нормативний зміст тексту КЗ або його примноження, що відбувається на підставі оцінки цього тексту.

Для розуміння змісту кримінально-правової норми важливого значення набуває «перед-думка», «перед-розсудок», «перед-судження» (їх сукупність утворює «горизонт розуміння»). Г.-Г. Гадамер зазначав: для того, аби точно встановити нормативний зміст закону, необхідно насамперед пізнати історичний зміст закону в його початковому значенні. І лише заради цього юрист-інтерпретатор бере до уваги історичне значення. Однак він не може керуватися лише протоколами парламентських слухань, що показують наміри тих осіб, які розробляли цей закон [162, с. 385–386]. У такому випадку особа,

яка інтерпретуватиме кримінально-правову норму, робить це не з «чистого аркуша», а маючи певний багаж знань. Він може бути різним залежно від характеристик суб'єкта інтерпретації, мети, яку він переслідує тощо. Згідно з поглядами таких дослідників, як В. Ділтей та Г.-Г Гадамер будь-яке розуміння відбувається у рекурсивному процесі – для того, аби щось зрозуміти завжди потрібно щось знати. Ніхто не може «відкладати» знання (попереднє розуміння). Будь-який суб'єкт розуміє висловлювання іншого у контексті того, що він уже знає. Крім того, розуміння настає лише тоді, коли особа здатна уявити певне явище загалом. Уявлення про ціле змінюється щоразу, коли особа пізнає якусь нову деталь, сторону відповідного явища.

Як вдало зауважує О.Н. Атарщикова, кожна спроба тлумачення враховує уже відомі уявлення про контекст (попереднє розуміння). Це поняття є відправною точкою в герменевтиці. Попереднє розуміння, від якого ніколи не можна позбавитися, надає можливість уже мати якусь гіпотезу, встановлюючи значення предмета. Отже, той, хто хоче зрозуміти текст, завжди вчиняє, використовуючи термінологію Г.Г. Гадамера, проектування. Він заздалегідь відкидає значення цілого, якщо знаходить у тексті відповідне значення. Під час тлумачення тексту закону створюються нові лінгвістичні висловлювання, які зі свого боку здатні до тлумачення процесу розуміння того, що відбувається. Тут герменевтичне коло є повним: розуміння виникає з попереднього розуміння [37, с. 67–68].

Інакше кажучи, для розуміння тексту КЗ першочергове значення мають попередні знання суб'єкта інтерпретації. При цьому важливими є не лише знання у галузі кримінального права, а й інші юридичні знання, а також знання про методи тлумачення. Однак знання – це лише зовнішня інформація щодо тексту. І якщо ці знання не будуть «повернуті» у текст, то вони відводять від розуміння. Тому знання «перед-думка», «перед-розсудок», «перед-судження» відповідно до термінології Г.-Г. Гадамера є лише «матеріалом» для розуміння [157, с. 164].

Таким чином, розуміння тексту КЗ здійснюється на основі попередніх знань суб'єкта про об'єкт, який досліджується, у результаті чого він отримує нові знання про нього, прирощує їх.

Розуміння тексту КЗ є необхідною умовою його пізнання. Водночас процес пізнання первинний щодо процесу розуміння. Тому й розмежувати їх практично не можливо. У випадку, коли в діяльності мислення особи відбулося осмислення тексту КЗ, він зрозумів нормативний зміст кримінально-правового припису, це означає, що відбулося його пізнання. Зрозуміти – означає пізнати суть зрозумілого [260, с. 26]. Тому розуміння тексту КЗ спрямоване на пізнання його нормативного змісту.

Ураховуючи виокремлені ознаки, під розумінням як елементом герменевтики КЗ слід розуміти мисленнєву діяльність суб'єкта, спрямовану на осмислення нормативного змісту тексту КЗ на основі попередніх знань особи, а також результат такої діяльності, який полягає у власне розумінні або нерозумінні нормативного змісту цього закону.

1.6 Принципи герменевтики кримінального закону України

Слово «принцип» (від лат. *princĭpium* – начало, основа) це: 1) основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеології; засада; 2) особливість, покладена в основу створення або здійснення чогось; 3) переконання, норма, правило, яким керується хтось у житті і поведінці [99, с. 1022]. У кримінально-правовій доктрині термін «принцип» використовується для позначення принципів кримінального права (кримінального законодавства) [170; 171; 202; 326; 408; 516; 756; 757; 791], кримінально-правового регулювання [408, с. 115], кримінальної відповідальності [757, с. 18–19], тлумачення [538], кримінально-правової кваліфікації [445], призначення покарання [98] тощо. Водночас науковці не розглядають принципи герменевтики КЗ.

В основі принципів герменевтики КЗ – принципи гносеології, філософської теорії пізнання. Зазвичай ними визнають принципи об'єктивності, пізнаваності, відображення, визначальної ролі практики, творчої активності суб'єкта, абстрагування та узагальнення, сходження від абстрактного до конкретного, конкретності істини [34, с. 245].

Можна виокремити такі ознаки принципів герменевтики КЗ: 1) фундаментальний, загальний характер; 2) обов'язковий (імперативний) характер принципів для осіб, які застосовують КЗ або проводять його експертизу; 3) системний характер (наявність внутрішнього зв'язку між ними; кожен принцип, взаємодіючи з іншими, забезпечує ефективність розуміння та тлумачення КЗ й одночасно результативність дії пов'язаних із ним принципів; принципи герменевтики КЗ доповнюють один одного); 4) стабільність, стійкість; 5) орієнтуючий характер; 6) наукова обґрунтованість; 7) принципи забезпечують розуміння та тлумачення КЗ.

Таким чином, принципи герменевтики КЗ – це фундаментальні, імперативні, стабільні, орієнтуючі науково обґрунтовані положення, які утворюють систему та мають гносеологічний характер, забезпечуючи розуміння та тлумачення КЗ.

У теорії кримінального права (а також у загальнотеоретичній доктрині) вчені виокремлюють різноманітні принципи такого елемента герменевтики КЗ, як тлумачення [95, с. 266; 284, с. 387; 393, с. 45–48; 436, с. 38–56; ; с. 12–13, 639, с. 14–19; 661, с. 33; 695, с. 397–403; 762, с. 42–44; 788, с. 105–106; 803, 210–211].

Зважаючи на викладене, доцільно передусім виокремити принцип законності, оскільки це не тільки основний принцип, а й внутрішньоорганізаційна загальна вимога саме юридичної герменевтики, частиною якої є герменевтика КЗ. Лише для юридичної герменевтики характерний принцип законності. Адже на відміну від інших видів герменевтик, вона покликана інтерпретувати правову реальність.

Виокремлення цього принципу базується на тому, що герменевтика КЗ – це діяльність щодо розуміння та тлумачення цього Закону. А тому вона повинна відбуватися лише на підставі закону, за його неухильного дотримання. Окрім того, предметом герменевтики є саме текст КЗ, особливості якого характеризуватимуться у Розділі 3.

Принцип законності також означає, що у процесі герменевтики не можуть створюватися кримінально-правові норми, вони не можуть відмінитися чи змінюватися.

Ще один аспект принципу законності герменевтики КЗ полягає у тому, що результат такої діяльності (зокрема, інтерпретаційний акт) не втрачає свого значення у зв'язку з певними змінами кримінально-правової норми. Як правило, інтерпретаційні акти поділяють юридичну долю інтерпретованих правових актів [796, с. 7]. Так, деякі автори притримуються презумпції спільної дії інтерпретаційних актів та юридичних приписів, які тлумачаться. Ця презумпція припускає, зокрема, збіг предметних сфер їх дії [159, с. 46]. Однак у теорії права має місце й інша точка зору. Так, Є.М. Шайхутдінов вважає, що дія інтерпретаційних актів у часі обумовлена не так долею нормативно-правового акта, який тлумачиться, як долею норм, які у ньому сформульовані, оскільки ті чи інші норми при скасуванні одного акта можуть «перекочувати» у інший акт, прийнятий натомість попереднього. Тому вчений доходить висновку, що може зберігатися і значення роз'яснень щодо такої норми [796, с. 7]. Ще більш категоричним у своїх твердженнях є А.М. Шаронов, який відносить цю презумпцію до спростовних [802, с. 124]. Науковець мотивує власну точку зору таким чином. По-перше, при обмеженому або поширювальному результатах тлумачення акти інтерпретаційної практики можуть звужувати або розширювати сферу дії юридичного припису, який інтерпретується. По-друге, аналіз матеріалів інтерпретаційної практики свідчить, що суб'єкти тлумачення часто помиляються, у результаті чого звужується або розширюється предметна сфера дії актів офіційного тлумачення, або суттєво спотворюється сфера дії припису, який інтерпретується. По-третє, при повній відміні правового акта,

який інтерпретується, інтерпретаційний акт може зберегти свою юридичну силу, якщо у новому акті використовуються аналогічні за своїм змістом принципи, поняття, терміни, юридичні конструкції тощо [802, с. 123, 154]. На думку О.Ф. Черданцева, «переживання» інтерпретаційного акта має місце у випадку його скасування за умови, що у цьому акті зберігаються тотожні норми попереднього нормативно-правового акта або включення до нього норм права, які у певній частині аналогічні нормам попереднього нормативного акта [788, с. 303]. Погодимося з останньою точкою зору. На нашу думку, результати герменевтики КЗ зберігають свою юридичну силу у випадку втрати чинності відповідного КЗ. Адже у них можуть роз'яснюватися загальні питання кримінального права, які не перестали бути актуальними після втрати чинності відповідним кримінальним законом. Окрім того, текстуальна відсутність тієї чи іншої кримінально-правової норми ще не означає, що і відповідних понять вже не існує. А тому саме в таких випадках, коли КЗ втратив чинність, однак продовжують існувати відповідні кримінально-правові відносини, акт тлумачення (результат герменевтики) зберігає своє значення та може застосовуватися до відповідних відносин. Як приклад можна назвати рішення КС у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України (справа про зворотну дію кримінального закону в часі) від 19 квітня 2000 року № 6-рп/2000. У ньому роз'яснюється питання про зворотну дію у часі КК 1960 року, який втратив чинність у зв'язку з прийняттям та набранням чинності КК 2001 року. Незважаючи на те, що є нечинним той КЗ, положення якого роз'яснюються, питання про зворотну дію КЗ у часі не втратило своєї актуальності. Відповідні питання на сьогодні регламентуються у ст. 5 КК. Тому й на сьогодні у разі тлумачення законодавчих положень цієї статті слід послуговуватися правовою позицією, викладеною у згаданому вище рішенні КС. Таким чином, результати герменевтики КЗ, зазвичай мають переживаючу юридичну силу у часі щодо самих КЗ.

Другим принципом кримінально-правової герменевтики є її суб'єктивно-об'єктивний характер. Насамперед, герменевтика завжди пов'язана з конкретним суб'єктом, який створив текст КЗ та який осмислює його. Тобто нормативний зміст кримінально-правового припису, відповідна інформація, яку він несе, є суб'єктивним. Адже у будь-якому кримінально-правовому приписі втілюється ставлення законодавцем вирішення тієї чи іншої проблеми, відображається суб'єктивне бачення відповідного колективного суб'єкта (ВР).

Окрім того, суб'єктивний характер герменевтики КЗ обумовлений інтелектуальною діяльністю особи, яка осмислює його текст. Він проявляється як під час розуміння, так і під час тлумачення тексту КЗ.

З суб'єктивним аспектом герменевтики КЗ пов'язана проблема множинності інтерпретацій, що неминуче виникає під час розуміння його тексту. П. Рікер відзначав, що множинність і навіть конфлікт інтерпретацій є не недоліком, а перевагою розуміння [615, с. 42–44, 394–399]. Множинність інтерпретацій тексту КЗ може бути викликана, зокрема, вживанням у ньому оцінних понять, використанням переліків, відсутністю та недосконалістю законодавчих визначень, латентністю та інформаційною надмірністю тексту. У цій роботі будуть пропонуватися правила нормотворчої техніки та герменевтики у зазначених вище випадках. Це потрібно для того, щоб певним чином об'єктивувати та уніфікувати герменевтичну практику у галузі кримінального права та допоможе наблизити її до нормативного змісту, який був закладений автором у текст КЗ, зменшити відстань між ним та суб'єктивним розумінням суб'єкта.

В.В. Марчук вбачає небезпеку у множинності інтерпретацій під час застосування кримінально-правових норм та вважає, що вона може спотворити волю законодавця, дезорієнтувати правозастосувача та порушує принцип законності [416, с. 90]. Не можемо повністю погодитися з висловленою точкою зору. Адже множинність інтерпретацій є невід'ємною складовою осмислення будь-якого тексту, у тому числі КЗ. Навряд чи можна уявити ситуацію, щоби текст цього закону був написаний лише з використанням формалізованих

понять, казуїстичних переліків, містив би детальне описання ознак складів злочинів. А тому множинність інтерпретацій – це закономірне явище під час герменевтичної практики у галузі кримінального права. Однак погодимося з В.В. Марчуком, на думку якого зменшення проблеми множинності інтерпретацій повинно здійснюватися шляхом суворого дотримання правил нормотворчої техніки при конструюванні правових норм [416, с. 95].

Вважаємо, що множинність інтерпретацій може бути мінімізована також шляхом розроблення основних правил герменевтики КЗ. Множинність інтерпретацій може бути подолана під час правозастосування. Адже розуміння нормативного змісту КЗ важливо підкріплювати обґрунтованими аргументами, мотивувати його. Можна стверджувати, що саме той суб'єкт, якому вдасться це зробити, проник та реконструював задум законодавця, зрозумів нормативний зміст КЗ. Таким чином, множинність інтерпретацій обумовлена, насамперед, текстом його закону та є невід'ємною складовою герменевтики КЗ.

Однак під час герменевтичної практики суб'єктивне повинно поєднуватися з об'єктивним. Адже особа має підходити до певних явищ, предметів так, як вони існують у реальності, нічого не домислюючи. У філософії принцип об'єктивності вважається найвищою когнітивною цінністю та мислиться у двох аспектах: по-перше, як процедура, що фіксує збіг знання зі своїм об'єктом; по-друге, як процедура усунення зі знання всього, що пов'язано з суб'єктом і засобами його пізнавальної діяльності [483, с. 272].

Принцип контекстної інтерпретації. Про нього йдеться у науковій публікації І.І. Лізікової [386, с. 83–87]. Розуміння нормативного змісту тексту КЗ неможливе без звернення до контексту, яким в українській мові визнається «закінчений за змістом уривок тексту, що дає змогу встановити значення слова або речення, які входять до його складу» [99, с. 567]. Це поняття широко використовується у різних науках, зокрема у філософії, логіці, прагматиці. Наприклад, у філософії контекст – це квазітекстовий феномен, що породжується ефектом системності тексту. Контекст структурує віяло можливих аспектів граматичного значення певного слова або речення, за

допомогою чого задається визначеність змісту мовних виразів у межах відповідного тексту. Поза контекстом мовна одиниця втрачає додаткові значення, які диктуються загальним змістом тексту, втрачаючи ситуативну семантичну конкретність і емоційну завантаженість [324].

Власне кажучи, контекст – це текст, надрукований поруч з іншим текстом. Тобто поняття «текст» і «контекст» нерівнозначні. Контекст являє собою фрагмент тексту мінус одиниця, яка визначається. Наприклад, у тексті «крадіжка, тобто таємне викрадення чужого майна» для терміна «крадіжка» контекстом є «таємне викрадення чужого майна». У тексті «загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки» для термінологічного звороту «інші тяжкі наслідки» контекстом є «загибель людей, їх масове захворювання» і, навпаки, для термінологічного звороту «загибель людей, їх масове захворювання» контекстом є «інші тяжкі наслідки».

Жоден термін (термінологічний зворот) не можуть перебувати в абсолютній ізоляції. Їхній зміст залежить від найближчого та відділеного термінологічного оточення. Тому обґрунтовано контекст поділяється на мікроконтекст та макроконтекст. У першому випадку береться до уваги мінімальне оточення одиниці, яка визначається, а в другому – її оточення, що дає змогу встановити функцію цієї одиниці у тексті в цілому [324]. Вбачається за доцільне певним чином уточнити це положення та зауважити, що макроконтекстом під час встановлення нормативного змісту кримінально-правового припису є не лише текст КЗ, а й законодавства України у цілому. Так, мікроконтекстом для конкретного терміна буде текст відповідної статті (мінус термін, який визначається), для нормативних речень – текст статей відповідного розділу КК. Макроконтекстом для конкретного терміна (термінологічного звороту), нормативного речення тощо є текст КК або законодавства України.

Текст КК може бути контекстом для встановлення змісту правових термінів, що використовуються у нормативно-правових актах інших галузей права. Інакше кажучи, певні одиниці, які потребують розуміння за допомогою

контексту самі стають контекстом під час встановлення нормативного змісту інших одиниць. Так, зазвичай у випадку наявності бланкетних диспозицій статей (частин статей) КК контекстом є норми інших галузей права. Оскільки з'ясування цих питань не становить предмет цієї праці, детально зупинятися на них немає потреби. Тим більше, що в Україні та за кордоном видано ґрунтовні наукові праці з цієї проблематики [601; 604; 829].

В окремих випадках текст КК є контекстом для встановлення нормативного змісту правового терміна іншої галузі права.

Згідно з п. 164.2.12 ч. 164.2 ст. 164 ПК [521] до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку включаються, зокрема, кошти або майно (нематеріальні активи), отримані платником податку як хабар, викрадені чи знайдені як скарб, не зданий державі згідно із законом, у сумах, які визначені обвинувальним вироком суду незалежно від призначеної ним міри покарання. У цій нормі використовується декілька кримінально-правових термінів: «хабар», «викрадені», «знайдені як скарб, не зданий державі». Окрім того, у ній вживається і кримінальна процесуальна термінологія «обвинувальний вирок суду». Тому й контекстом для встановлення значення цих термінів будуть, відповідно, тексти КК та КПК.

Варто зауважити, що в Україні оподаткування кримінальних доходів було введено 1 січня 2004 року після набрання чинності ЗУ «Про податок з доходів фізичних осіб» [577]. Цей ЗУ перестав діяти у зв'язку з прийняттям ПК, який набрав чинності 1 січня 2011 року. У ньому фактично було відтворено відповідне положення ЗУ «Про податок з доходів фізичних осіб».

Розуміння правової норми у п. 164.2.12 ч. 164.2 ст. 164 ПК наштовхується на декілька проблемних питань визначення нормативного змісту термінів відповідно до контексту КК. Насамперед зазначене зумовлено відсутністю належних системоутворюючих зав'язків між регулятивними нормами податкового законодавства та охоронними кримінально-правовими нормами в частині оподаткування кримінальних доходів.

Найбільшим системоутворюючим недоліком, що свідчить про відсутність комплексного підходу законодавця у процесі нормотворчої діяльності є наявність у п. 164.2.12 ч. 164.2 ст. 164 ПК терміна «хабар». Він не використовується в КК у зв'язку з прийняттям низки законів України, насамперед ЗУ від 7 квітня 2011 року [548], відповідно до якого термін «хабар» було вилучено з тексту КК частково. Він залишився криміноутворюючою ознакою злочинів у сфері службової діяльності, передбачених у ст.ст. 368, 369 та 370 цього Кодексу. Водночас у КК щодо «хабарництва» у приватному секторі (ст.ст. 368³ та 368⁴) і зловживання впливом (ст. 369²) було вжито термін «неправомірна вигода», який було також запроваджено і в термінологічне поле КУПАП (ст.ст. 172² та 172³). В Оціночному звіті по Україні Інкримінації (ETS 173 і 191, GPC 2) (Тема I) зазначалося, що GET занепокоєна використанням різних понять у КК. Було наголошено на важливості використання у ньому одних і тих самих базових понять заради узгодженості, чіткості та правової безпеки держави (п. 64) [492]. Враховуючи таку рекомендацію, ЗУ від 18 квітня 2013 року № 221-VII [551] з термінологічного поля КК остаточно було вилучено термін «хабар». Відмова від нього мала б бути системною. Однак цього не відбулося. Єдиним актом, де використовується термін «хабар», є ПК. Причина наведеного, як вбачається, полягає у відсутності належної правової бази здійснення моніторингу законодавства України, у доктринальній нерозробленості відповідних питань. Адже його здійснення покликане, зокрема, прогнозувати шляхи вдосконалення законотворчої діяльності в Україні (зокрема і з урахуванням системоутворюючих ознак різних галузей права). Наявність таких недоліків зумовлює неефективність нормативно-правових актів, у результаті чого в процесі реалізації нормативних приписів не досягається мета правового регулювання відповідного кола суспільних відносин.

Таким чином, постає питання про те, чи можуть застосовуватися норми ПК щодо оподаткування тих доходів, які були одержані як хабар. Використовуючи логічні операції порівняння та абстрагування, можна дійти

висновку, що після вилучення терміна «хабар» з термінологічного поля КК поняття, яке ним позначалося, не перестало існувати. Воно одержало знакове позначення терміном «неправомірна вигода». Цей термін є ширшим за змістом, ніж термін «хабар». Адже хабар традиційно тлумачився як предмет, який має винятково майновий характер (постанова ПВС «Про судову практику у справах про хабарництво» [593]). У свою чергу, неправомірна вигода – це грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав (ЗУ «Про запобігання корупції» [567]). Необхідно зазначити, що відмова від терміна «хабар» була поспішною та необдуманною, оскільки це поняття мало винятково судове та доктринальне тлумачення, а законодавчо його зміст не визначався. Більше того, у Конвенції ООН проти корупції термін «хабар» використовується [320]. Тому в законодавстві України можна було б залишити термін «хабар», надавши йому більш широкого змісту.

Однак наявність у КК терміна «неправомірна вигода» (ст.ст. 354, 368, 368², 368³, 369²), а в ПК терміна «хабар» (п. 164.2.12 ч. 164.2 ст. 164) викликає труднощі зі встановленням переліку тих злочинів, внаслідок вчинення яких особа отримує кримінальні доходи та які підлягають оподаткуванню. У цьому зв'язку можна констатувати фактичну відмову від застосування відповідних податкових норм. Тому їй потрібно привести у відповідність термінологію КК та ПК в цій частині. Оскільки законодавець визнав пріоритет терміна «неправомірна вигода» перед терміном «хабар», то, очевидно, у п. 164.2.12 ч. 164.2 ст. 164 ПК необхідно вжити термін «неправомірна вигода». Хоча, як уже зазначалося, ми надаємо перевагу терміну «хабар».

Другим недоліком норми податкового права є те, що згідно з п. 164.2.12 ч. 164.2 ст. 164 ПК до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку включаються також викрадені кошти або майно (нематеріальні активи). Постає закономірне питання про те, доходи від

вчинення яких злочинів можуть включатися до такого оподаткованого доходу платника податку.

Для встановлення кола цих злочинів можна використати буквально тлумачення кримінально-правових норм, за якого потрібно враховувати, що об'єктом оподаткування є викрадені кошти або майно. З цього формулювання можна зробити такі висновки: 1) у диспозиції статті Особливої частини КК суспільно небезпечне діяння повинно позначатися законодавцем терміном «викрадення»; 2) викрадення має стосуватися винятково коштів або майна (матеріальних активів); 3) викрадення повинно характеризуватися ознаками, що виділяються у теорії кримінального права та правозастосовній практиці.

Термін «викрадення» (коштів або майна (матеріальних активів)) з урахуванням зазначених вище критеріїв використовується законодавцем у диспозиціях ч.ч. 5–7 ст. 158, ст.ст. 185, 186, 188¹, 262, 308, 312, 313, 367, 410, 432 КК.

Здебільшого науковці викрадення пов'язують із вилученням, яке припускає протиправне захоплення майна, виведення його із володіння власника поза його волею, проти його згоди або без його згоди [27, с. 280; 142, с. 30, 104; 151, с. 435]. Враховуючи таке розуміння поняття «викрадення», науковці роблять висновок, що вилучення майна характерне лише для крадіжки, грабежу та розбою [27, с. 280; 281, с. 94]. Окремі вчені відносять до викрадення і ті склади злочинів, у яких суспільно небезпечне діяння описано як заволодіння [377, с. 153–154].

Однак не всі злочини, об'єктивна сторона яких описується законодавцем з використанням терміна «викрадення», можуть бути предикатним злочином для утворення кримінальних доходів, на які може нараховуватися податок відповідно до законодавства України. Так, із цього переліку необхідно вилучити злочин, передбачений ст. 188¹ КК «Викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання». Як вбачається, суспільно небезпечне діяння в цьому складі злочину помилково описується за допомогою терміна «викрадення». Адже діяння, передбачені у відповідній

нормі, не відповідають поняттю «вилучення», яке, як уже зазначалося, є ключовим для встановлення значення терміна «викрадення». Очевидно, суспільно небезпечне діяння у складі злочину, передбаченого ст. 188¹ КК, може бути вчинене шляхом самовільного використання електричної або теплової енергії, як це зазначено у диспозиції ч. 1 вказаної статті.

До того ж із визначеного переліку необхідно вилучити злочини, передбачені ч.ч. 5–7 ст. 158 та ст. 357 КК, оскільки кримінальна відповідальність за передбачені ними дії встановлена не у зв'язку з тим, що виборчі документи, документи, штампи, печатки мають певну мінову чи споживчу вартість. Встановлення її, як зазначається у науковій літературі, є обов'язковим для констатації викрадення майна.

Отже, здійснюючи тлумачення законодавчого положення п. 164.2.12 ч. 164.2 ст. 164 ПК «викрадені кошти або майно (нематеріальні активи)», можна дійти висновку, що їх особа може отримати в результаті вчинення злочинів, передбачених у ст.ст. 185, 186, 187, 262, 308, 312, 313, 410, 432 КК. Об'єктивна сторона саме цих злочинів відповідає тим критеріям викрадення, які наводилися вище.

Як слушно зазначають автори огляду матеріалу про злочинні доходи як об'єкт оподаткування, така вибіркковість в аспекті визначення кола діянь, вчинення яких може впливати на розмір оподатковуваного доходу фізичної особи, пояснюється не так усвідомленим прагненням законодавця, як віддаленістю від кримінально-правової проблематики осіб, які розробляли і ухвалювали Закон від 22 травня 2003 року [258] (а в цьому випадку – ПК).

Аналізуючи норми податкового законодавства України, які стосуються оподаткування нелегальних доходів, можна зробити висновок про те, що законодавець, очевидно, мав на меті включити в об'єкт оподаткування не лише ті кошти або майно, які були викрадені, а й ті, якими особа незаконно заволоділа в будь-який спосіб, передбачений КК. Так, окрім викрадення та заволодіння у цьому Кодексі передбачено відповідальність за привласнення майна, його розтрату, вимагання, шахрайство, заволодіння шляхом

зловживання службовим становищем, заподіяння майнової шкоди. Тому в п. 164.2.12 ч. 164.2 ст. 164 ПК доцільно вказати на те, що об'єктом оподаткування є не лише викрадене, а й привласнене майно або майно, яким особа незаконно заволоділа.

Третій недолік, наявний у п. 164.2.12 ч. 164.2 ст. 164 ПК, – вказівка на скарб, яка унеможливує включення до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку знайденого майна або майна, яке випадково опинилося у нього і яке має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність. Адже у ст. 193 КК це – самостійні предмети злочину. Тому п. 164.2.12 ч. 164.2 ст. 164 ПК варто доповнити вказівкою на знайдене майно або майно, яке випадково опинилося у платника податку і яке має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність.

О. Печений вбачає нелогічність законодавчого положення у п.п. 4.2.16 п. 4.2 ст. 4 Закону від 22 травня 2003 року (аналогічне положення п. 164.2.12 ч. 164.2 ст. 164 ПК) у тому, що ця норма пов'язує оподаткування скарбу з тим, чи підлягає він здаванню державі. «Адже у будь-якому випадку скарб як певна цінність в економічному розумінні утворює дохід у особи, яка його знайшла» [507, с. 114]. Вказівка законодавця на те, що об'єктом оподаткування є скарб, не зданий державі згідно із законом, є логічною (принаймні з точки зору теорії кримінального права). Адже всі предикатні діяння, у результаті вчинення яких утворюються кримінальні доходи, законодавець пов'язує саме з ознаками злочину.

Четвертий недолік, що має місце у п. 164.2.12 ч. 164.2 ст. 164 ПК, виявлено під час герменевтики контексту, яким є КПК [363]. У цій податковій нормі закріплено, що «кримінальне» походження таких доходів має бути підтверджене обвинувальним вироком суду, незалежно від призначеної ним міри покарання. У зв'язку з прямою вказівкою у п. 164.2.12 ПК на те, що «кримінальне» походження доходів має бути підтверджене обвинувальним вироком суду, який набрав законної сили, це фактично унеможливує включення до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу

платника податку «кримінальних» доходів, сума яких підтверджується, зокрема, ухвалою суду про закриття кримінального провадження у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності (наприклад, у зв'язку з амністією).

Відповідні проблемні питання можна усунути лише шляхом внесення змін до ПК. Ураховуючи викладене, доцільно змінити редакцію п.п. 164.2.12 п. 164.2 ст. 164 ПК (додаток Р).

На підставі наведеного прикладу можна стверджувати, що не лише нормативний зміст тексту КЗ може визначатися за допомогою контексту, яким є й текст нормативно-правових актів інших галузей законодавства. Текст КЗ може слугувати контекстом для встановлення нормативного змісту та розуміння тексту інших нормативно-правових актів. При цьому у випадках, коли герменевтика за допомогою контексту (тексту КЗ) показує невідповідності в об'єктивації тексту (іншого нормативно-правового акта), наявна потреба внесення змін до останнього і навпаки.

Таким чином, між текстом і контекстом існує взаємозалежність: текст породжує контекст, а контекст визначає значення термінів (термінологічних зворотів). Тобто текст КЗ, зміст якого встановлюється, впливає на розуміння контексту, а розуміння контексту – на встановлення значення термінів (термінологічних зворотів), які використовуються у тексті КК. Таке співвідношення особливо актуальне під час герменевтики переліків (вичерпних і відкритих), оцінних понять, законодавчих конструкцій тощо.

Принцип герменевтичного кола надзвичайно важливий у філософській герменевтиці. З урахуванням герменевтичного кола обґрунтовується теза, що розуміння частин можливе за розуміння цілого і, навпаки, розуміння цілого можливе лише за розуміння частин. Найбільший внесок у розробку проблеми «герменевтичного кола» зробив Г.-Г. Гадамер, який у своїй науковій праці «Про коло розуміння» в основному приділяє увагу розумінню, виходячи з формули: зрозуміти частини, щоб зрозуміти ціле і навпаки [163, с. 72].

Надзвичайно влучно охарактеризував принцип герменевтичного кола О.М.Гермашев стосовно юридичної герменевтики. На його думку, герменевтичне коло – це спосіб, який характеризує процес сприйняття юридичного тексту як циклічний процес, який опосередковується через комплексне сприйняття тексту, що виражається у врахуванні особливостей побудови юридичного тексту (юридична техніка), так і особливостей його сприйняття (способи тлумачення) [173, с. 35].

Цей науковець, беручи за основу принцип герменевтичного кола, вказує на його основні ознаки: а) системність (комплексність) сприйняття тексту правової норми. Текст юридичної норми – це логічний ланцюжок суджень. Лише виявлення логічного зв'язку між судженнями, комплексне її сприйняття може призвести до повного і найбільш адекватного сприйняття юридичного тексту. Крім того, не лише слова, що утворюють норму, характеризуються наявністю логічних зав'язків, а й правові норми між собою також перебувають у логічному взаємозв'язку. Невстановлення зав'язків правових норм та їх частин впливає на повноту, об'єктивність встановлення волі законодавця, вираженої текстуально; б) послідовність сприйняття юридичного тексту. Встановлення достовірної волі законодавця вимагає послідовного вирішення більш простих завдань: встановлення буквального значення норми, виходячи зі значення слів і виразів (текстуальний рівень тлумачення); уточнення змісту правової норми, виходячи з її взаємозв'язку з іншими правовими нормами, уточнення змісту правових понять, термінів, щодо яких відсутня легальна дефініція, уточнення змісту норми з урахуванням історичних закономірностей зміни законодавчого тексту (контекстний рівень тлумачення); перевірка правильності тлумачення, виходячи з цілей законодавчої норми, послідовності, логічності, розумності правового регулювання, відсутності «ексцесів», «дефектів» у правовій тканині впливу на суспільні відносини (функціональний рівень тлумачення); в) кореляція способів тлумачення з прийомами юридичної техніки, а також розвиток прийомів юридичної техніки з урахуванням традиційних підходів до способів тлумачення; г) циклічність процесу

тлумачення. Правова норма може тлумачитися із застосуванням різних способів, що мають різнорівневе значення. Окрім того, кількість застосування способів тлумачення необмежена і може повторюватися невизначену кількість разів, утворювати постійний процес, спрямований на виявлення волі законодавця, опосередкованої правовою конструкцією [173, с. 38].

Розглядаючи принцип герменевтичного кола, доцільно зауважити, що у процесі тлумачення тексту КК він має такі прояви: 1) у комплексному та послідовному застосуванні методів тлумачення, а також у засобах, прийомах і правилах нормотворчої техніки; 2) у вивченні тексту КК як через розуміння його частин, так і через розуміння всього тексту за допомогою створення цілісного уявлення про нього; 3) у послідовному застосуванні таких елементів герменевтики, як розуміння та тлумачення; 4) в урахуванні суб'єктивного начала, за якого після прочитання тексту слідує з'ясування його змісту. Інформація, одержана у результаті цього, може викликати нові питання, які потребуватимуть додаткового з'ясування та пов'язані з більш глибоким розумінням кримінально-правової норми; 5) у послідовному з'яванні нормативного змісту КЗ шляхом аналізу його тексту та контексту. Принцип герменевтичного кола насамперед використовується під час герменевтики переліків тексту КК (як вичерпних, так і відкритих), а також оцінних понять.

Отже, герменевтика КЗ здійснюється на підставі певних принципів, під якими слід розуміти фундаментальні, імперативні, стабільні, орієнтуючі науково обґрунтовані положення, які утворюють систему та мають гносеологічний характер, забезпечуючи розуміння та тлумачення КЗ. До принципів герменевтики КЗ віднесено принципи законності, об'єктивно-суб'єктивного характеру, контекстної інтерпретації та герменевтичного кола.

Висновки до розділу 1

Ураховуючи викладене у цьому розділі, було визначено, що методологічною основою дисертації є сукупність методів філософського, загальнонаукового та конкретно-наукового рівнів дослідження. Методи дослідження обрано з урахуванням мети та задач наукової роботи, а також об'єкта і предмета дослідження. Теоретико-методологічною основою дисертації є герменевтичний підхід до дослідження проблеми тексту КЗ, особливостей його формування, тлумачення та розуміння. У дисертації використано такі основні методи наукового дослідження: діалектичний, догматичний, системно-структурний, формально-логічний, порівняльно-правовий, історико-правовий, а також загально-наукові прийоми та способи пізнання (аналіз та синтез, індукція та дедукція, моделювання, порівняння тощо).

Дослідження історико-правових основ становлення та розвитку герменевтики КЗ дало змогу встановити, що вона розвивалася у межах юридичної герменевтики, яка у свою чергу складається з трьох основних етапів. Перший етап – дорадянський, на якому герменевтика проходить розвиток від тлумачення та пояснення Біблії чи перекладу релігійних текстів (Аристотель, Ориген, Августин Аврелій та інші), зародження юридичної герменевтики (Гуго Гроцій, Ф.К. фон Савіньї, Ф. Шлейєрмахер, М.А. Гредескул та інші) до її оформлення як самостійного напрямку наукових досліджень (Г.-Г. Гадамер, Е. Бетті, Є.В. Васьковський та інші). На цьому етапі було вироблено філософське підґрунтя до юридичної герменевтики, а її основними вихідними положеннями були такі: взаємозв'язок тексту з герменевтикою, в якому він розглядається як початкова точка на шляху розуміння автора; тлумачення (інтерпретація) – це єдиний пізнавальний процес, що має певні стадії; єдині правила побудови та інтерпретації тексту для автора й інтерпретатора; процес побудови тексту є діяльністю, пов'язаною з об'єктивним відображенням

життєвих процесів, а інтерпретація, у свою чергу, є «декодуванням» таких знань; об'єктивне розуміння змісту тексту можливе лише за допомогою врахування умов, обстановки, в яких діяв автор, а також мети і завдання, які він ставив перед собою, створюючи той чи інший текст.

Протягом другого періоду – радянського, юридична герменевтика фактично не розвивалася, що було зумовлено насамперед застосуванням принципу свободи тлумачення та використанням аналогії У вказаний період зароджується радянська теорія тлумачення (А.Б. Венгеров, С.І. Вільнянський, М.М. Вопленко, І.М. Грязін, П.Є. Недбайло, А.С. Піголкін, Ю.Г. Ткаченко, О.Ф. Черданцев, О.С. Шляпочников та інші). У роботах радянських науковців юридична герменевтика розглядається як буржуазна.

Третій період – сучасний, який розпочався з моменту проголошення Україною незалежності і триває до сьогодні. У цей період відбувається «реанімація» герменевтичного знання у цілому та проблематики юридичної герменевтики зокрема. Дослідження зазначених питань стає безперервним процесом пізнання правової дійсності, що складається з елементів юридичної герменевтики. Окрім того, здійснюється розробка герменевтичного вчення щодо окремих галузей права (зокрема, герменевтики КЗ).

Елементами герменевтики є тлумачення та розуміння. Водночас застосування до них не належить, а співвідноситься з герменевтикою як сутність та явище. Простежується така залежність між герменевтикою та застосуванням: застосування обумовлене розумінням змісту кримінально-правового припису; в іншому випадку особа, яка застосовує кримінально-правову норму. Тлумаченню підлягають будь-які кримінально-правові норми щоразу, коли вони підлягають застосуванню.

Виокремлено такі ознаки герменевтики КЗ: її видами є текстова та контекстна герменевтика КЗ; метою герменевтики КЗ є розуміння його нормативного змісту, об'єктом – його текст та контекст, а предметом – текст КЗ. Таким чином, герменевтику КЗ можна розуміти як сукупність її елементів (розуміння та тлумачення), що поділяється на види (текстуальну та

контекстну), передбачає розуміння нормативного змісту КЗ, об'єктом якої є текст та контекст КЗ, а предметом – текст цього закону.

Тлумачення як елемент герменевтики КЗ – це пізнавальний, розумовий процес, спрямований на розуміння (з'ясування, інтерпретацію) нормативного змісту КЗ, а також його роз'яснення іншим суб'єктам, у результаті чого досягається розуміння нормативного змісту тексту цього закону.

Визначено співвідношення між тлумаченням та інтерпретацією КЗ і тлумаченням та конкретизацією тексту КЗ. Інтерпретація є невід'ємною складовою тлумачення, яке вже виражене назовні та передбачає роз'яснення нормативного змісту КЗ для інших суб'єктів; інтерпретація відповідає з'ясуванню як елементу тлумачення, яка розвивається у ході розуміння як діяльності мислення суб'єкта. Тлумачення є узагальнюючим терміном, який охоплює не лише інтерпретацію, а й стосується зовнішнього вираження розуміння для інших суб'єктів. Запропоновано під конкретизацією тексту КЗ України розуміти результат правотворчої, правоінтерпретаційної та правореалізаційної діяльності суб'єктів, у ході якої відбувається переведення абстрактного нормативного змісту тексту КЗ на більш конкретний рівень та уточнення початкового нормативного змісту кримінально-правового припису, що сприяє його адекватному розумінню та інтерпретації.

Здійснено класифікацію тлумачення на види. Залежно від методу здійснення тлумачення є лінгвістичним, логічним, системним, історичним. Залежно від суб'єкта (інтерпретатора) тлумачення поділяється на офіційне та неофіційне. У свою чергу, офіційне тлумачення КЗ за сферою дії може бути нормативним і казуальним. Різновидами нормативного тлумачення є аутентичне (авторське) та легальне (делеговане). Неофіційне тлумачення залежно від рівня авторитетності суб'єктів, які його здійснюють, може бути буденним (непрофесійним) та професійним (компетентним). Професійне (компетентне) тлумачення охоплює наукове та практичне. Водночас поділ тлумачення на буквальне, обмежувальне та поширювальне позбавлено будь-якого змісту з герменевтичної точки зору.

Правовоположення у галузі кримінального права – це формально визначений казуальний результат герменевтичного аналізу тексту КК, який характеризується високим рівнем узагальнення, усталеним, обов'язковим або рекомендаційним характером, що формується під час здійснення правозастосовної діяльності, конкретизує кримінально-правові норми, спрямований на забезпечення потреб правозастосовної практики та зумовлений герменевтичними проблемами тексту КЗ.

Розуміння як елемент герменевтики КЗ – це мисленнєва діяльність суб'єкта, спрямована на осмислення нормативного змісту тексту КЗ на основі попередніх знань особи, а також результат такої діяльності, який полягає у власне розумінні або нерозумінні нормативного змісту цього закону.

Під принципами герменевтики КЗ розуміються фундаментальні, імперативні, стабільні, орієнтуючі науково обґрунтовані положення, які утворюють систему та мають гносеологічний характер, забезпечуючи розуміння та тлумачення цього закону. Герменевтика КЗ здійснюється із дотриманням принципів законності, суб'єктивно-об'єктивного характеру, контекстної інтерпретації та герменевтичного кола.

Принцип законності герменевтики КЗ означає таке: предметом герменевтики є текст цього закону як нормативно-правовий акт; що у процесі герменевтики не можуть створюватися кримінально-правові норми, вони не можуть відмінитися чи змінюватися; переживаюча юридична сила у часі результатів герменевтики КЗ щодо самих цих законів.

Принцип суб'єктивно-об'єктивного характеру герменевтики КЗ має такі аспекти: вона пов'язана з конкретним суб'єктом, який створив його текст та який осмислює його; допустимість множинності інтерпретацій тексту КЗ; усунення суб'єктивного під час інтерпретації нормативного змісту цього закону.

Принцип контекстної інтерпретації тексту КЗ пов'язаний з необхідністю врахування під час герменевтики КЗ його мікроконтексту та макроконтраксту. На прикладі оподаткування незаконних доходів (п. 164.2.12 ч. 164.2 ст. 164 ПК)

охарактеризовано випадки, коли КК є контекстом для розуміння інших нормативно-правових актів. На підставі цього зроблено такі висновки: 1) відмова від терміна «хабар» у КК була поспішною та необдуманною; після вилучення терміна «хабар» з термінологічного поля КК поняття, яке ним позначалося, не перестало існувати. Воно одержало знакове позначення терміном «неправомірна вигода»; 2) запропоновано привести у відповідність термінологію КК та ПК та вжити у п. 164.2.12 ч. 164.2 ст. 164 ПК термін «неправомірна вигода»; 3) «викрадені кошти або майно (нематеріальні активи)» (п. 164.2.12 ч. 164.2 ст. 164 ПК) – це кошти або майно, що їх особа може отримати в результаті вчинення злочинів, передбачених у ст.ст. 185, 186, 187, 262, 308, 312, 313, 410, 432 КК; 4) запропоновано у п. 164.2.12 ч. 164.2 ст. 164 ПК передбачити, що об'єктом оподаткування є не лише викрадене, а й привласнене майно або майно, яким особа незаконно заволоділа; 5) доповнити цей пункт ПК вказівкою на знайдене майно або майно, яке випадково опинилося у платника податку і яке має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність; 6) «кримінальне» походження доходів може бути підтверджено не лише обвинувальним вирокком суду, який набрав законної сили, а й іншими судовими рішеннями.

Принцип герменевтичного кола у процесі тлумачення тексту КК має такі прояви: у комплексному та послідовному застосуванні методів тлумачення, а також у засобах, прийомах і правилах нормотворчої техніки; у вивченні тексту КК як через розуміння його частин, так і через розуміння всього тексту за допомогою створення цілісного уявлення про нього; у послідовному застосуванні таких елементів герменевтики, як розуміння та тлумачення; в урахуванні суб'єктивного начала, за якого після прочитання тексту слідує з'ясування його змісту; у послідовному з'ясуванні нормативного змісту КЗ шляхом аналізу його тексту та контексту.

РОЗДІЛ 2

ЗАСОБИ ТА ПРИЙОМИ ПОБУДОВИ ТЕКСТУ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ГЕРМЕНЕВТИКИ

2.1 Нормотворча техніка та її значення для герменевтики кримінального закону України

Текст КЗ побудований із використанням різноманітних засобів, прийомів і правил нормотворчої техніки. Незважаючи на пильну увагу до дослідження цієї проблеми, все ж таки доводиться констатувати, що дискусійних питань стосовно дослідження нормотворчої техніки у галузі кримінального права не меншає. Насамперед це стосується як найменування, так і визначення поняття «нормотворча техніка». У теоретичних наукових працях, а також у публікаціях вчених-криміналістів використовуються різні назви цього поняття: «юридична техніка» [73; 158; 161, с. 116–122; 787, с. 366; 814, с. 25], «законодавча техніка» [264; 265; 310; 460; 794; 498; 499], «законодавча (законопроектна) техніка» [147], «правотворча техніка» [396, с. 176; 824, с. 52], «нормопроектна техніка» [335, с. 145–146], «нормотворча техніка» [63; 64].

Зазвичай у науковій літературі поняття «юридична техніка» та «законодавча техніка» ототожнюються. Термін «юридична техніка» вживається у трьох значеннях: по-перше, юридична техніка як майстерність юриста, яка охоплює навички і прийоми матеріалізації знання і досвіду у професійній юридичній діяльності [387, с. 25]; по-друге, як сукупність формально-юридичних аспектів права [442, с. 19]; по-третє, як поняття, що охоплює прикладні аспекти професійної юридичної діяльності [63, с. 36–37]. Юридична техніка є компонентом юридичної технології [54; 147; 283, с. 30–33; 475, с. 13].

Термін «законодавча техніка», як уже зазначалося, використовується науковцями здебільшого у такому ж значенні, що і термін «юридична техніка». При цьому виокремлюється широке та вузьке розуміння вказаного поняття. У

широкому значенні законодавча техніка – це весь процес формування системи законодавства, а у вузькому – системи прийомів і способів викладення змісту приписів норми права у статтях нормативно-правового акта [251, с. 202; 269, с. 66; 460, с. 138–140; 509, с. 5–6; 794, с. 21]. Окремі науковці вказують, що «законодавча техніка» стосується лише розробки проектів законів [689, с. 53; 812, с. 8, 9]. Погодимось з підходом І.О. Билі, на думку якої законодавча техніка є частиною більш широкого поняття – нормотворчої техніки [63, с. 26].

По-перше, термін «законодавство» не є однозначно визначеним за змістом у теорії права. КС витлумачив поняття «законодавство» у широкому розумінні [618]. Однак відповідна інтерпретація стосується лише ст. 21 КЗпП. Тому, на нашу думку, поняття «законодавча техніка» придатна у процесі створення законів, до яких належать і кодекси (зокрема й КК).

По-друге, норма права розуміється як «формально-обов'язкове загальне правило фізичної поведінки, яке встановлюється або санкціонується державою з метою регулювання суспільних відносин і забезпечується її організаційною, виховною та примусовою діяльністю» [607, с. 128]. Створення норм права невіддільне від їх об'єктивації спочатку на результативному (як проект нормативно-правового акта), перспективному (як потенційна форма оновленої правової бази держави) [202, с. 94–95] та завершальному (як остаточний нормативно-правовий акт) рівнях.

Тому підтримується точка зору тих науковців (насамперед І.О. Билі), які вважають, що найбільш придатним для використання є поняття «нормотворча техніка», яке більш широке за змістом та охоплює поняття «законодавча техніка». Відповідне поняття використовувалося у наших попередніх публікаціях [239; 708]. Нормотворча техніка включає законодавчу техніку (техніку підготовки законів) та техніку підготовки підзаконних нормативно-правових актів. Ураховуючи те, що КК належить до законів, щодо підготовки кримінальних законів України можуть використовуватися обидва термінологічні звороти.

Окремі науковці розуміють під нормотворчою технікою також і різноманітні підготовчі та технічні процедури (наприклад, розробку концепції нормативно-правового акта [150, с. 15–16], організаційно-процедурні правила [250, с. 9; 251, с. 167; 678, с. 185], правила опублікування нормативно-правових актів [216, с. 49], зміни, припинення та систематизацію нормативно-правових приписів [396, с. 157]). Погодимось з іншим підходом, відповідно до якого підготовчі та технічні процедури не повинні охоплюватися цим поняттям [63, с. 83; 265, с. 41; 366, с. 12–14]. Незважаючи на те, що нормотворча техніка має універсальний характер, оскільки застосовується як на стадії нормопроекування, так і під час інших стадій нормотворчого процесу, все ж таки на першій стадії вона набуває особливого значення, адже відповідні засоби та правила безпосередньо використовуються суб'єктами нормопроекування, тоді як на інших стадіях нормотворчого процесу ці засоби та правила мають вторинний характер [202, с. 114]. Ураховуючи первинну і вторинну роль нормотворчої техніки, її ознакою є використання для правильного викладення та оформлення нормативно-правових актів (у даному разі – КЗ) [70, с. 138; 294, с. 3; 460, с. 138].

Окремі науковці вважають, що за допомогою нормотворчої техніки забезпечується ступінь досконалості викладення та редакції чинного законодавства [423, с. 108; 590, с. 10; 827, с. 158]. На нашу думку, створення досконалих нормативно-правових актів не можна відносити до ознак нормотворчої техніки. Адже і недосконалі та неякісні закони побудовані з використанням її засобів і прийомів, однак законодавець допустився помилки, не врахував окремі правила законодавчої техніки або невдало використав її засоби та прийоми. Тому більш вдало формулює цю ознаку К.К. Панько, на думку якого законодавча техніка використовується з метою забезпечення високої якості її результатів [499, с. 114]. Ураховуючи викладене, другою ознакою нормотворчої техніки КЗ є її використання з метою забезпечення якості такого закону.

Ще одне дискусійне питання – встановлення науковцями елементів (компонентів) законодавчої техніки. Аналіз наукової літератури, присвяченої дослідженню проблем законодавчої техніки, дає змогу виокремити такі точки зору щодо вирішення цього питання. Законодавчу техніку визначають як сукупність: засобів, прийомів або способів [216, с. 49; 460, с. 138]; прийомів і правил [70, с. 12; 306, с. 142; 509, с. 6]; прийомів, правил і методик [144, с. 10]; правил, вимог, принципів [250, с. 8; 306, с. 114]; засобів, прийомів, правил [265, с. 53; 499, с. 114]; інструментів (засобів, прийомів, способів, методів) [73, с. 63–64], правил та засобів [63, с. 201]. Ураховуючи значення слів «засоби», «інструменти», «метод», «методика», «правило», «прийом», «принцип», «спосіб» в українській мові [99, с. 141, 420, 507, 664, 1100, 1117, 1125, 1375], доходимо висновку, що елементами нормотворчої техніки слід визнавати засоби, прийоми та правила. Під засобами нормотворчої техніки КЗ пропонується розуміти певні матеріальні інструменти, за допомогою яких здійснюється побудова його тексту. Під прийомами – дії (сукупність дій) щодо використання відповідних засобів нормотворчої техніки, а під правилами – певні сталі норми, положення щодо використання засобів і застосування прийомів нормотворчої техніки. Засоби і прийоми слід відносити до основних первинних компонентів нормотворчої техніки КЗ, а правила – до похідних [264, с. 55].

Науковці визначають нормотворчу техніку як систему [63, с. 57; 147, с. 5; 250, с. 6; 310, с. 136; 645, с. 47], сукупність [54, с. 72; 82, с. 53; 285, с. 18; 294, с. 5; 499, с. 114], комплекс [460, с. 144], методику [161, с. 31]. На нашу думку, нормотворча техніка КЗ є не сукупністю, а системою відповідних елементів, оскільки характеризується всіма властивостями останньої [164, с. 331].

На нашу думку, у структурі нормотворчої техніки КЗ варто виокремлювати систему первинних (засоби та прийоми) і похідних (правила) компонентів, які у сукупності утворюють відповідну методику. У визначенні

поняття «нормотворча техніка КЗ» доцільно вказувати, що вона є методикою, що являє собою систему відповідних засобів, прийомів і правил.

Вчені-правознавці по-різному визначають і призначення нормотворчої техніки [63, с. 7; 144, с. 5; 250, с. 6; 264, с. 2; 268, с. 25; 294, с. 5; 310, с. 136; 460, с. 139; 498, с. 114; 645, с. 47]. На нашу думку, така техніка не призначена для визначення змісту нормативно-правових актів. Слушною у цьому контексті вбачається точка зору А.С. Піголкіна, згідно з якою будь-який вихід за межі суто технічної сфери в розумінні законодавчої техніки може зумовити те, що під час її дослідження основна увага приділятиметься проблемам сутності правотворчості, її соціально-політичному значенню, вченню про нормативні акти та їх види, а питання технічної підготовки нормативних актів відійдуть на задній план чи взагалі будуть забуті [459, с. 255]. Вважаємо, що основним призначенням нормотворчої техніки КЗ є адекватне вираження нормативного змісту, що полягає в об'єктивації приписів кримінально-правової норми у його тексті.

Таким чином, можна дійти висновку, що нормотворча техніка КЗ складається із сукупності таких істотних ознак: 1) вона є методикою, що являє собою систему відповідних засобів, прийомів і правил; 2) використовується для правильного викладення та оформлення КЗ, тобто для адекватного вираження його нормативного змісту; 3) метою використання засобів, прийомів і правил нормотворчої техніки є забезпечення якості КЗ. Ураховуючи їх, під нормотворчою технікою КЗ слід розуміти методику об'єктивації кримінально-правової норми у його тексті за допомогою системи засобів, прийомів і правил, що використовуються для адекватного вираження нормативного змісту та з метою забезпечення якості КЗ.

Як було зазначено вище, науковці виокремлюють різні елементи нормотворчої техніки [9, с. 272–277; 63, с. 76; 71, с. 12; 73, с. 140; 107, с. 113–155; 479, с. 100; 405, с. 409–411; 179, с. 113–117; 198, с. 97–98; 268, с. 80; 272, с. 8; 288, с. 87; 460, с. 193; 798, с. 8].

У загальному вигляді спробуємо з'ясувати та виокремити компоненти нормотворчої техніки КЗ. При цьому варто зауважити, що неможливо запропонувати вичерпний перелік елементів нормотворчої техніки, які можуть відрізнитися залежно від виду нормативно-правового акта.

Елементи нормотворчої техніки КЗ розглядатимемо на двох рівнях: для об'єктивації нормативного змісту кримінально-правової норми; для технічного оформлення тексту КЗ. Загальними засобами на цих двох рівнях є поняття, слова, словосполучення, терміни, термінологічні звороти, знаки пунктуації, словосполучення.

Засобами нормотворчої техніки щодо об'єктивації нормативного змісту КЗ, зокрема, є: нормативні речення, законодавчі конструкції, законодавчі дефініції, переліки (вичерпні та відкриті), примітки, винятки, фікції, презумпції, аксіоми, фразеологізми, аббревіатури, числівники, цифри. Окремі з них аналізуватимуться у наступних підрозділах цієї роботи.

Засобами нормотворчої техніки щодо технічного оформлення тексту КЗ є нумерація структурних частин, використання заголовків (назв), поділ на частини, абзаци, виокремлення додатків, прикінцевих і перехідних положень тощо.

Прийомами об'єктивації нормативного змісту КЗ є: абстрактний (оціночний), казуїстичний (формальний) і змішаний абстрактно-казуїстичний (оцінно-формальний); прямий, бланкетний та відсильний прийоми; імперативний і диспозитивний прийоми; прийоми конкретизації та типології. Це орієнтовний перелік прийомів законодавчої техніки КЗ. Наприклад, законодавчі дефініції використовуються і для конкретизації кримінально-правових норм, а також за їх допомогою здійснюється прийом дефініювання. Зазначені вище прийоми можуть використовуватися і для технічного оформлення тексту КЗ.

Доцільно навести приклад використання законодавцем імперативного та диспозитивного прийомів об'єктивації нормативного змісту КЗ. Він використовується, зокрема, під час формулювання норм, що входять в

інститути звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання і його відбування [708, с. 311–315]. Результатом використання цього прийому є імперативні й диспозитивні кримінально-правові приписи. У першому випадку вони мають категоричний характер, їх вимога не може бути змінена, наприклад, угодою сторін. Вони не допускають ніякого відхилення від своїх вимог, а також свободи розсуду правозастосувача під час настання певного юридичного факту [787, с. 212]. Диспозитивні норми надають учасникам відносин право самим шляхом угоди визначати коло й обсяг прав та обов'язків, допускають свободу розсуду правозастосувача під час настання певного юридичного факту [10, с. 72–74]. Необхідно зауважити, що імперативний і диспозитивний прийоми нормотворчої техніки використовуються законодавцем при побудові норм, вміщених у розділах IX та XII Загальної частини КК. Практично кожна стаття відповідних розділів споряджена своєрідними «маячками» – вказівками на те, правом або обов'язком суду є той чи інший вид звільнення від відповідальності та покарання.

Так, у першому випадку використовуються такі законодавчі конструкції: «особа може бути звільнена» (ст. ст. 47, 48, 85, ч. 2 ст. 84, ч. 2 ст. 86, ч. 1 ст. 105, ч. 1 ст. 107 КК), «особа може бути за вироком суду звільнена» (ч. 4 ст. 74 КК), або «суд може прийняти рішення про звільнення» (ч. 1 ст. 75), «суд може звільнити» (ч. 1 ст. 79, ч. 1 ст. 83 КК), «може бути застосоване» (ч. 1 ст. 81, ч. 1 ст. 104 КК), «може бути замінена» (ч. 1 ст. 82 КК). А в другому – «особа звільняється» (ст.ст. 45, 46, 49, 80, ч. 1, 3 ст. 84), «особа підлягає негайному звільненню» (ч. 2 ст. 74 КК). Ураховуючи такі формулювання в теорії кримінального права, зокрема, виокремлюються імперативне (обов'язкове) та дискреційне (необов'язкове, факультативне) звільнення від кримінальної відповідальності або від покарання і його відбування. Традиційно дискреційні види звільнення розуміються так: за наявності підстав, передбачених відповідними статтями, суд має право, але не зобов'язаний звільнити особу від кримінальної відповідальності або від покарання та його відбування. Навіть

виконання винним усіх умов звільнення не створює обов'язок в органів кримінального переслідування звільнити особу.

Проаналізувавши законодавче формулювання підстав і умов звільнення від кримінальної відповідальності або від покарання та його відбування, можна зробити певні висновки. Більш формалізовані підстави й умови звільнення від кримінальної відповідальності є передумовою встановлення законодавцем імперативних видів звільнення (наприклад, ст. 46 КК). У тих випадках, коли законодавець передбачає дискреційні види звільнення, відповідні підстави та умови виражені неповно, з використанням оцінної лексики, яка допускає свободу розсуду правозастосувача (наприклад, ч. 2 ст. 84 КК).

Варто погодитися з А.В. Іванчиним, на думку якого, якщо фактична передумова описана в законі досить повно, то за загальним правилом потрібно використовувати імперативну форму викладу норми. Якщо ж законодавець не зміг досить повно виразити в законі фактичну передумову, яка тягне правові наслідки, можливе застосування диспозитивних приписів [265, с. 82–83].

Зважаючи на викладене, хотілося б звернути увагу на окремі недоліки під час формулювання норм про звільнення від кримінальної відповідальності або від покарання та його відбування, що стосуються використання імперативного й диспозитивного прийомів.

Так, звільнити особу від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК) – обов'язок суду. Відповідно, це – імперативний вид звільнення від кримінальної відповідальності. Законодавець визначив, що умовою такого звільнення є вчинення особою вперше злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості (крім корупційного злочину), а підставою – щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину та повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди. Таким чином, відповідну підставу виражено законодавцем з використанням оцінних понять «щиро розкаялася» і «активно сприяла», встановлення яких залежить від розсуду правозастосувача. З огляду на це звільнення особи від кримінальної

відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям повинно бути не обов'язком, а правом суду, а відповідна норма повинна мати вигляд дискреційної.

Протилежна ситуація наявна під час формулювання підстав звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст. 83 КК). Цей вид звільнення – дискреційний. Проте, якщо уважно проаналізувати умови такого виду звільнення від покарання, можна помітити, що законодавець виклав його досить чітко, з використанням формалізованої лексики. Ними є вагітність жінки під час відбування покарання або народження дитини під час відбування покарання, крім засуджених до позбавлення волі на строк не більше п'яти років за умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини, а також за корупційні злочини. Жодних інших умов законодавець не висуває. Таким чином, звільнення особи від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років повинне бути не правом, а обов'язком суду, а відповідний вид звільнення – імперативним.

Ті чи інші засоби, як уже зазначалося, використовуються законодавцем під час створення кримінально-правових норм. Наприклад, оцінні поняття – під час використання абстрактного (оцінного) прийому, формалізовані поняття – під час застосування казуїстичного (формального) прийому. Одні і ті ж засоби можуть використовуватися законодавцем під час застосування різних прийомів нормотворчої техніки. Приміром, примітки мали б забезпечувати конкретизацію кримінально-правових приписів (формалізований прийом), однак іноді у них самих містяться оцінні поняття, відкриті переліки, характерні для абстрактного або змішаного прийомів.

Правила нормотворчої техніки КЗ розробляються щодо використання конкретних засобів і застосування конкретних прийомів нормотворчої техніки КЗ та є багаточисельними. А тому окремо зупинятися на них не доцільно. У подальших підрозділах буде розглянуто правила лише деяких засобів і прийомів нормотворчої техніки КЗ.

Окремі науковці звертають увагу на взаємозв'язок нормотворчої техніки та тлумачення (герменевтики), вбачаючи спільність завдань [367, с. 86] або виокремлюючи техніку тлумачення [405, с. 21; 614, с. 37; 806, с. 86]. Зокрема, на думку Я.Н. Колоколова, правильність, грамотність і результативність тлумачення нормативно-правових актів насамперед залежать від досконалості юридичної техніки [314, с. 30]. Варто погодитися з тими науковцями, які вбачають тісний зв'язок між нормотворчою технікою КЗ та його інтерпретацією з таких міркувань.

По-перше, як уже зазначалося, предметом герменевтики КЗ є його текст, в якому нормативний зміст «закодований» за допомогою засобів нормотворчої техніки. Як вдало зауважує С.С. Алексєєв, оскільки у нормативному акті державна воля виражена мовою права, то для забезпечення реальної дії юридичних норм потрібен зворотний переклад [10, с. 292]. Саме інтерпретація полягає у такому зворотному перекладі, розшифруванні тексту закону. Для цього потрібно знати шифр або код, яким у цьому випадку є законодавчо-технічний інструментарій [265, с. 65]. Таким чином, за допомогою засобів, прийомів і правил нормотворчої техніки у тексті КЗ передається інформація про нормативний зміст кримінально-правових приписів. А за допомогою прийомів герменевтики відбувається з'ясування нормативного змісту кримінально-правових приписів.

По-друге, створення проекту КЗ неможливе без інтерпретаційної діяльності відповідних суб'єктів. Як було зазначено вище, герменевтика КЗ може мати місце на етапі нормопроекування, зокрема, під час проведення правових експертиз проектів КЗ. Як вдало зазначає А.С. Піголкін, створення проекту нормативно-правового акта неможливе без тлумачення, оскільки в розвинутій системі права більшість знову прийнятих норм так чи інакше пов'язані з багатьма вже існуючими правовими приписами. Установлення всіх таких зв'язків неможливе без тлумачення, і сама необхідність видання нової норми, її зміст, форма, в якій ця норма має бути втілена, остаточно стають

зрозумілими лише після ретельного вивчення наявних нормативно-правових актів з відповідного питання [249, с. 66].

Оригінальний досвід встановлення зв'язку між законодавчою технікою та інтерпретацією існує в англо-американській системі права. З метою уникнення свавілля під час інтерпретації текстів законів було створено канони (правила) тлумачення. Канони створення текстів є дзеркальним відображенням канонів інтерпретації, що виникли з потреб практики на підставі узагальнення й вивчення текстуальних дефектів права [658, с. 89–90].

Ураховуючи викладене, знання специфічних засобів, прийомів і правил нормотворчої техніки КЗ сприяє здійсненню його герменевтики. Як вдало зауважує А.В. Іванчин, знання секретів законодавчої техніки є ключем до розуміння та роз'яснення кримінального закону. А в перспективі вчення про інтерпретаційну техніку має опиратися на основи законодавчої техніки, зважаючи на генетичний зв'язок цих двох видів юридичної техніки [265, с. 65–66].

Таким чином, нормотворча техніка відіграє важливу роль як на етапі нормопроекування, коли створюється текст КЗ, так і після набрання ним чинності (або введення в дію). Вона є важливим інструментом як у ході створення тексту КК України, так і під час декодування його змісту. При цьому простежується взаємозв'язок між нормотворчою технікою КЗ та його герменевтикою. Тобто, нормотворча техніка КЗ покликана передати нормативну інформацію адресату, водночас за її допомогою він встановлює нормативний зміст кримінально-правового припису. Тому належне використання засобів, прийомів та правил нормотворчої техніки має надзвичайно важливе значення для герменевтики КЗ.

2.2 Юридичні конструкції та їх значення для герменевтики кримінального закону України

Юридична конструкція є основою побудови тексту КЗ. Вона відіграє роль своєрідного ярлика, коду, який допомагає «розкодувати» інформацію, закладену в елементи конструкції законодавцем відповідно до конкретного випадку. В.М. Кудрявцев, розглядаючи конструкцію складу злочину, писав, що перерахування категорій ознак, які включаються в склад, ще не розкриває його зміст, однак вказує на його конструкцію [368, с. 74].

На думку більшості науковців, юридичні конструкції є певними структурними моделями, моделями-уявленнями [266, с. 8, 99], ідеальними моделями [191, с. 152; 790, с. 13], типізованими законодавчими моделями [303, с. 317], ідеальними законодавчими моделями [216, с. 8]. При цьому вчені погоджуються, що юридичні конструкції мають свою структуру та становлять певну комбінацію елементів [191, с. 152; 216, с. 8; 267, с. 8, 99]. Зокрема, на думку В.М. Косовича, юридична конструкція – це «нормативно закріплена модель системи типових структурованих правових явищ, яка є основою для формування нормативно-правових приписів» [335, с. 209].

Окрім того, юридична конструкція розглядається як процес логічної дедукції [753, с. 73], прийом наукового дослідження [331, с. 175], теоретичне положення [409, с. 139–141], спосіб регулювання суспільних відносин [219, с. 106–111], «архітектурний елемент» правотворчості [49, с. 729], результат правової інтерпретації [660, с. 721–726].

Основний недолік визначень юридичних конструкцій полягає у тому, що вчені не беруть до уваги того, що вони є багатоаспектним явищем. При цьому юридичну конструкцію можна розглядати як в широкому, так і вузькому значеннях. З точки зору широкого підходу юридичні конструкції – це практично всі правові явища, які мають певну структуру, будову, а також метод пізнання права, метод його герменевтики. У вузькому значенні юридичні

конструкції є порівняно самостійним засобом нормотворчої техніки. Юридичні конструкції потрібно розглядати у процедурному та статично-структурному значеннях. У першому випадку це – процедура, процес побудови, створення чого-небудь шляхом з'єднання, об'єднання, синтезу розрізаних елементів в єдине ціле. А в другому – підсумковий результат, кінцевий продукт такої процедури, тобто структурне та статичне утворення [526, с. 89–90].

Формулюючи поняття юридичних конструкцій, варто зазначити, що вказаній правовій категорії властиві такі основні ознаки: 1) є засобом нормотворчої техніки (за допомогою юридичної конструкції відбувається об'єктивація нормативного змісту кримінального закону України, його формальне вираження, логічна побудова нормативного матеріалу; на основі юридичних конструкцій законодавець «тиражує» окремі законодавчі конструкції); 2) призначення юридичних конструкцій – це моделювання, логічна побудова нормативного матеріалу; 3) юридичні конструкції сприяють тлумаченню та розумінню нормативного змісту КЗ; 4) становить систему взаємодіючих елементів; 5) у ній фіксується певна комбінація ознак та (або) визначається їх зміст [232, с. 283–287].

Таким чином, юридична конструкція КЗ є засобом нормотворчої техніки, складається з системи взаємодіючих елементів, в яких фіксується певна комбінація ознак та (або) визначається їх зміст, використовується для моделювання та логічної побудови нормативного матеріалу КЗ та сприяє тлумаченню та розумінню нормативного змісту цього закону.

У теорії права лише деякі науковці приділяють увагу видам юридичних конструкцій [49, с. 725–729; 217, с. 9].

Кримінально-правові юридичні конструкції, на нашу думку, залежно від об'єкта, який вони моделюють, можуть мати загальний характер (наприклад, юридична конструкція злочину, складу злочину). Такі конструкції покликані відобразити складне явище за допомогою ідеальної моделі. Тобто перший вид – це загальні конструкції. На їх основі законодавець створює більш «дрібні» юридичні конструкції, які мають типовий (родовий) характер. Приміром,

виділяючи розділи Особливої частини КК, законодавець «перекидає» теоретичний «місток» від юридичної конструкції загального характеру до родової (типової) юридичної конструкції відповідного виду злочинів. Другий вид за цим критерієм – родові юридичні конструкції. На основі цих конструкцій створюються видові моделі, що описують подібні злочини в межах відповідного роду. Наприклад, за допомогою видової юридичної конструкції побудовані диспозиції підкупу (ст.ст. 368, 368³, 368⁴, 369 КК) [236, с. 71–77]. Третій вид за цим критерієм – видові юридичні конструкції. На основі таких конструкцій виробляються конкретні юридичні конструкції (зокрема, конструкція пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди службовій особі – ст. 369 КК). Цей вид юридичних конструкцій структурує відповідне кримінально-правове явище. Четвертий вид за вказаним критерієм – конкретні юридичні конструкції. Для зручності їх можна назвати законодавчими конструкціями.

З урахуванням поділу КК на самостійні структурні частини варто виділяти юридичні конструкції Загальної частини та юридичні конструкції Особливої частини КК. Вони відрізняються за рівнем узагальнення. Так, конструкції першого виду можуть мати загальний (конструкція звільнення від кримінальної відповідальності – ст. 44 КК), родовий (конструкція давності – ст.ст. 49, 96⁵, 80 КК), видовий (конструкція давності як підстава звільнення від кримінальної відповідальності – ст.ст. 49, 96⁵ КК) та конкретний характер. Що стосується юридичних конструкцій Особливої частини КК, то вони мають насамперед конкретний характер, оскільки покликані структурувати конкретне правове явище – відповідний злочин.

Залежно від виду кримінально-правових норм конструкції Особливої частини КК поділяються на такі види: конструкції забороняючих кримінально-правових норм; конструкції заохочувальних (стимулюючих) кримінально-правових норм; конструкції обмежувальних (виняткових) кримінально-правових норм. Окрім того, законодавчі дефініції кримінально-правових понять також можуть бути сконструйовані за типом юридичних конструкцій.

Залежно від частини тексту КК юридичні конструкції можуть бути поділені на такі види: конструкція заголовку (назви) статті; конструкція кримінально-правового припису; конструкція примітки статті. Для кожного відповідного виду конструкцій притаманні власні правила побудови.

Юридичні конструкції Особливої частини КК залежно від структурної частини статті можуть бути двох видів: конструкція диспозиції статті Особливої частини КК; конструкція санкції статті Особливої частини КК.

Юридичні конструкції залежно від ступеня тяжкості можуть поділятися на: конструкції основних складів злочинів; конструкції кваліфікованих складів злочинів і конструкції привілейованих складів злочинів.

Юридичні конструкції залежно від моменту закінчення злочинів поділяються на конструкції матеріальних, формальних та усічених складів злочинів.

Ураховуючи те, що окремі види юридичних та законодавчих конструкцій були предметом наукового пошуку, окремо зупинитися на них не варто. Йдеться, зокрема, про юридичні конструкції, які виділяються залежно від об'єкта, який вони моделюють, залежно від структурних частин КК, залежно від частини тексту КК [266; 498; 499]. Окрім того, не варто у цьому дослідженні розглядати правила законодавчого конструювання складів злочинів, оскільки є предметом самостійного вивчення у теорії кримінального права [266]. Тому в подальшому вбачається за доцільне зупинитися на особливостях формулювання та герменевтики юридичних конструкцій, які виокремлюються залежно від ступеня тяжкості, залежно від моменту закінчення злочину.

Юридичні конструкції, як уже зазначалося, залежно від ступеня тяжкості можуть поділятися на конструкції основних, кваліфікованих та привілейованих складів злочинів. Традиційно у теорії кримінального права основним складом злочинів визнається склад без обтяжуючих (кваліфікуючих) і пом'якшуючих обставин, кваліфікований – склад злочину з обтяжуючими ознаками, а привілейований (склад з пом'якшуючими ознаками) – це склад злочину з ознаками, що порівняно з основним складом певною мірою знижує його

суспільну небезпеку [210, с. 124]. Крім того, науковці зазвичай виділяють особливо кваліфікований склад злочину з особливо обтяжуючими ознаками, які додають йому особливої суспільної небезпеки [210, с. 124]. На нашу думку, виокремлювати цей вид недоцільно, оскільки навряд чи потрібно вказувати на те, що ті чи інші ознаки надають складу злочину особливої суспільної небезпеки. Адже поняття особливої суспільної небезпеки у законодавстві не використовується, а відтак, належить до оцінних. Окрім того, віднесення складів злочинів, передбачених у ч.ч. 3, 4 тощо до особливо кваліфікованих механічно перетворює одні ознаки в особливо кваліфіковані, тоді як щодо інших складів злочинів вони можуть бути передбачені у ч. 2 тієї чи іншої статті, а тому мають визнаватися кваліфікованими.

Конструкції основних складів злочинів побудовані законодавцем із використанням різних елементів складу злочину. Їх набір і спосіб об'єктивації залежить від волі законодавця, від того, яким із них він хоче надати обов'язкового значення. Хотілося б зауважити, що окремі з цих ознак можуть бути латентними (підрозділ 4.1).

Під час конструювання основних складів злочинів законодавець використовує такі зображально-виражальні засоби мови, як тропи. В українській мові тропи (грецьк. *tropos* – зворот) – слова, які вживаються у переносному значенні для характеристики будь-якого явища за допомогою вторинних смислових значень [390, с. 695]. Під час побудови основних складів злочинів використовується такий вид тропів, як метонімія (грецьк. *metonimia* – перейменовувати) – різновид тропа..., в якому переноситься значення слів з певних явищ і предметів на інші за суміжністю [390, с. 457]. У цьому випадку метонімія проявляється у перенесенні назви з учасника соціальної події на саму соціальну подію, іншими словами, з діяча на діяння [342, с. 67]. Так, основні склади злочинів конструюються, зокрема, таким чином: «умисні дії... караються...». Звичайно, «ідеальною» була б така юридична конструкція основних складів злочинів: «особа, яка вчинила... карається...» (подібні формулювання містяться у кримінальних законах переважної більшості

зарубіжних країн). Саме троп використовується у першому абзаці статті Особливої частини КК, розпочинає його.

На нашу думку, використання метонімії для конструювання основних складів злочинів не впливає на розуміння нормативного змісту кримінально-правових приписів. Адже це – традиційна юридична конструкція. Окрім того, відповідні юридичні конструкції сприяють стислості тексту КК, за їх допомогою законодавець уникає розширеного описання об'єктивної сторони складу злочину, невиправданого збільшення обсягу тексту цього закону. Ураховуючи зазначене, вважається за доцільне і в подальшому використовувати метонімію для конструювання основних складів злочинів.

Юридичні конструкції основних складів злочинів завжди побудовані з використанням термінів, що описують суспільно небезпечне діяння. Ураховуючи особливості метонімії, про які йшлося вище, такі терміни об'єктивуються не як дієслова, а як віддієслівні іменники (доконаного або недоконаного виду). Про правила їх герменевтики зазначатиметься нижче. Окрім того, в окремих випадках у юридичній конструкції основного складу злочину один термін може позначати і діяння, і суспільно небезпечні наслідки (наприклад, «викрадення» у ст. 185 КК описує ці дві ознаки складу крадіжки). Зазвичай установити точне значення суспільно небезпечних наслідків у такому випадку за допомогою текстуальної герменевтики надзвичайно складно. В межах контекстної герменевтики КЗ, застосувавши прийоми доктринального та казуального тлумачення, можна встановити нормативний зміст тексту КЗ. Зокрема, термін «викрадення», як уже зазначалося, позначає і діяння, і суспільно небезпечні наслідки. Однак встановити зміст останньої ознаки складно, виходячи з тексту КК. Традиційно і у теорії кримінального права, і у правозастосовній практиці прийнято вважати, що крадіжку потрібно вважати закінченою з моменту, коли винна особа вилучила майно і мала реальну можливість розпоряджатися чи користуватися ним [588].

Конструюючи основні склади злочинів, законодавець використовує такий вид тропів, як синекдоху (грецьк. *synekdoche* – співвіднесення) – заснована на

кількісному зіставленні предметів та явищ (вживання однини у значенні множини, визначеного числа замість невизначеного, видового поняття натомість родового тощо) [390, с. 638]. У КК синекдоха використовується під час описання предмета або потерпілого від злочину, при цьому відповідні іменники вживаються у множині. Наприклад, «видання службовою особою нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону» (ст. 211). Проте у більшості випадків у юридичних конструкціях основних складів злочинів під час описання предмета або потерпілого від злочину законодавець використовує іменники в однині (наприклад, «неналежне виконання медичним, фармацевтичним або іншим працівником...» – ст. 131 КК).

Використання у юридичних конструкціях основних складів злочинів для описання предмета або потерпілого від злочину синекдохи може спричинити неправильну інтерпретацію та призвести до помилок у кваліфікації [266, с. 256]. Так, встановлюючи нормативний зміст ст. 211 КК, можна дійти висновку, що кримінальна відповідальність за цією статтею наставатиме лише у випадку, коли винуватий видасть як мінімум два відповідні нормативно-правові або розпорядчі акти. Якщо такі діяння вчинені щодо одного такого акта, то дії винної особи необхідно кваліфікувати як замах на вчинення відповідного злочину. М.Б. Кострова пише таке. Юристам відомо, що будь-яка норма Особливої частини КК, яка містить узагальнену синтетичну характеристику злочину, розрахована на застосування до одиничного випадку [342, с. 69]. На нашу думку, інтерпретатор не може підмінити собою законодавця та виправляти помилки, допущені у ході нормотворчої діяльності; у тому випадку, якщо ознаки складу злочину описані з використанням термінів (термінологічних зворотів) у множині, кримінальна відповідальність повинна наставати у випадку встановлення множинності цієї ознаки.

Такий недолік необхідно усунути з тексту КК, скоригувати його, а для забезпечення вимог точності та єдності термінології у КК під час описання предмета або потерпілого від злочину доцільно використовувати іменники в

однині. Лише у тому випадку, якщо позначення ознаки складу злочину обумовлене особливостями слововживання в українській мові (коли слово може використовуватися лише у множині), відповідна кримінально-правова норма може поширюватися (стосуватися) і на одиничний випадок. Однак поки ситуація не виправлена, такий законодавчий дефект слід враховувати під час герменевтики КЗ [266].

Важливого значення для юридичного конструювання як основних, так і кваліфікованих чи привілейованих складів злочинів набуває використання сполучників. Особливу увагу під час герменевтики необхідно приділяти сурядним сполучникам, зокрема єднальним і розділовим. До єднальних належать сполучники «і» («й»), «та» («і»), «також», «теж», а до розділових – «або», «то-то», «чи-чи», «хоч-хоч» [668, с. 210]. Від уживання саме цих сполучників залежить визнання злочину закінченим: або з моменту вчинення одного суспільно небезпечного діяння чи настання одного суспільно небезпечного наслідку (у випадку використання розділових сполучників), або з моменту вчинення всіх суспільно небезпечних діянь чи настання усієї сукупності наслідків, що передбачені у кримінально-правовій нормі (у випадку вживання єднальних сполучників). Наприклад, відповідно до формулювання ознак складу злочину, передбаченого у ч. 1 ст. 308 КК, предметом злочину можуть бути або наркотичні засоби, або психотропні речовини, або їх аналоги, а злочин є закінченим з моменту вчинення одного із вказаних діянь: викрадення, привласнення, вимагання чи заволодіння шляхом шахрайства.

Досить часто у кримінально-правових нормах єднальні сполучники «і», «а також» можуть використовуватися як розділові. Тому для тлумачення кримінально-правових норм особливо важливого значення набуває не лише лінгвістичний аналіз нормативних речень, а й логічний аналіз змісту кримінально-правових понять. Зокрема, у ч. 1 ст. 199 КК сполучник «а також» вживається як розділовий, а тому кримінальна відповідальність настає у випадку вчинення одного з таких діянь як виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання під час

продажу товарів, збуту або збут марок акцизного збору, голографічних захисних елементів, підробленої національної валюти у виді банкнот чи металеві монети, іноземної валюти, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї.

У деяких випадках законодавець недбало ставиться до використання єднальних і розділових сполучників чи взагалі забувається їх поставити. Наприклад, при формулюванні предмета злочину, передбаченого у ч. 1 ст. 201 КК, між термінами «зброї», «боєприпасів» використовує єднальний сурядний сполучник «та», що означає: кримінальна відповідальність за ст. 201 КК повинна наставати у випадку контрабанди і зброї, і боєприпасів. Якщо через митний кордон України незаконно переміщується лише зброя або лише боєприпаси, то кримінальна відповідальність за цією статтею наставати не може. Однак така інтерпретація, очевидно, є хибною та не відповідає нормативному змісту кримінально-правової заборони, передбаченої у ст. 201 КК. Варто вказати, що у формулюванні предмета злочину, передбаченого у цій статті, недоречно використовується і сполучник «а також». Він належить до сурядних єднальних сполучників та за тлумачення норм також вказує на те, що відповідний предмет злочину має бути встановлений обов'язково. Тобто у наведеному прикладі для кваліфікації діянь винуватої особи за ст. 201 КК потрібно констатувати обов'язкове переміщення спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації разом із будь-яким іншим предметом злочину, перерахованим у цій статті. Для уникнення вказаних ситуацій пропонується у статтях КК використовувати таку законодавчу конструкцію альтернативних ознак основних складів злочинів: «АО, АО, АО... або АО»¹.

Відповідні недоліки наявні і під час формулювання кваліфікованих складів злочинів. Наприклад, у ч. 2 ст. 363¹ КК кваліфікований склад перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового поширення повідомлень електрозв'язку сконструйовано так:

---

¹ АО – альтернативна ознака складу злочину

«ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, якщо вони заподіяли значну шкоду». У цій конструкції сполучник «якщо» вживається як підрядний сполучник умови, а тому кримінальна відповідальність за ч. 2 ст. 363¹ КК може наставати лише у випадку перешкодження роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового поширення повідомлень електрозв'язку, вчиненого повторно або за попередньою змовою групою осіб лише за умови, що ці дії заподіяли значну шкоду. І, навпаки, коли ті ж самі дії вчинено лише повторно або за попередньою змовою групою осіб, або якщо ними заподіяно значну шкоду, то кваліфікувати їх за ч. 2 ст. 363¹ КК не можна. Таке тлумачення суперечить насамперед загальновизнаним положенням теорії кримінального права та перешкоджає правильній кримінально-правовій кваліфікації. Аналогічних помилок законодавець допустився у ч. 3 ст. 150¹ КК «Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, а також якщо внаслідок таких дій дитині спричинені середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження». Як уже зазначалося, сполучник «а також» – єднальний, його використання призводить до тлумачення, що кримінальна відповідальність за ч. 2 ст. 150¹ КК настає у випадку, коли використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом вчинене організованою групою за умови спричинення дитині внаслідок таких дій середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень.

Зазначена помилка мала місце у тексті ст. 153 КК та була виправлена під час поточної нормотворчості [532; 560].

Таким чином, у законодавчій конструкції кваліфікованого складу злочину між окремими кваліфікуючими ознаками потрібно ставити сурядні розділові сполучники (коли таких ознак дві): «КО або КО»². Якщо в одній частині статті вказується декілька кваліфікуючих ознак, то між ними потрібно ставити кому, і лише перед останньою кваліфікуючою ознакою – сурядний розділові сполучники: «КО, КО або (чи) КО». Це правило поширюється на випадки, коли

---

² КО – кваліфікуюча ознака.

формулювання наступної кваліфікуючої ознаки розпочинається підрядним умовним сполучником «якщо»: «КО, КО або якщо КО».

В основних складах злочинів у різних статтях мають використовуватися однакові юридичні конструкції одного і того ж явища, а відповідний термін (термінологічний зворот) – повинен мати однакове значення. Наприклад, у багатьох статтях КК вживається термін «підкуп» для позначення або способу вчинення підбурювання (ч. 4 ст. 27 КК), способу вчинення злочину (ст. 386 КК), складової суспільно небезпечного діяння (ст. 370 КК), або як збірне поняття (узагальнюючий термін), у зміст якого входять інші суспільно небезпечні діяння (ст.ст. 160, 354, 368³, 368⁴ КК). В останньому випадку перелік тих дій, що утворюють підкуп, визначений у КК (Додаток Ж).

Можна помітити, що законодавець не виробив єдиного підходу щодо описання підкупу у статтях КК. Отож відкритим залишилося питання про зміст цього поняття у тих статтях, де використовується термін «підкуп» без вказівки на ті дії, що охоплюються його змістом (наприклад, ст. 386 КК).

В українській мові термін «підкуп» має позначати та охоплювати лише дії тієї особи, яка намагається підкупити іншу особу [99, с. 956]. На сьогодні у науці вже усталеними є поняття «активний підкуп» і «пасивний підкуп». Це відбулося у зв'язку із запозиченням підходу, передбаченого у Конвенції ООН проти корупції, згідно з якою підкупом вважаються як дії особи, яка підкупляла, так і дії особи, яку підкупляють [320]. На нашу думку, поняття «активний підкуп» і «пасивний підкуп» є умовними та можуть входити у поняттєвий апарат кримінально-правової науки. Що стосується КЗ, то у ньому термін «підкуп» повинен мати таке ж значення, як і в українській мові, тобто це поняття не може охоплювати дій особи, яку підкупляли.

Тому, на нашу думку, законодавча конструкція підкупу повинна бути вдосконалена, і підкупом у кримінальному праві мають визнаватися обіцянка надати неправомірну вигоду або її надання за вчинення чи невчинення будь-яких дій в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в

інтересах третьої особи. Таку дефініцію доцільно було б закріпити у термінологічному розділі КК.

Із метою вдосконалення законодавчої конструкції підкупу у КК вбачається за необхідне «роз'єднати» «активний» і «пасивний» підкуп (ст.ст. 160, 354, 368³ 368⁴ КК), змінити назви окремих статей (ст.ст. 369, 370 КК), виключити пропозицію та прохання надати неправомірну вигоду з юридичної конструкції підкупу. Про це, зокрема, йшлося у дисертації М.В. Рябенка [634, с. 6]. Потребують вдосконалення й інші статті КК у цій частині.

Ще один приклад стосується об'єктивації у тексті статей Особливої частини КК вказівки на загальнонебезпечні предмети (предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточуючих). Так, в окремих статтях Особливої частини КК передбачаються як альтернативні такі загальнонебезпечні предмети, як вибухові речовини або вибухові пристрої (ч. 1 ст. 262, ч. 1 ст. 263, ч. 1 ст. 263¹ КК). Водночас предметом контрабанди визнаються лише вибухові речовини (ч. 1 ст. 201 КК), кримінально-караним є постачання не передбачених законами України воєнізованим або збройним формуванням вибухових речовин (ч. 3 ст. 260 КК), розбій також вчиняється з метою викрадення вибухових речовин (ч. 2 ст. 262 КК). По-іншому сформульовані відповідні загальнонебезпечні предмети у складах військових злочинів: вибухові або інші бойові речовини (ч.ч. 1, 4 ст. 410 КК), вибухові, інші речовини і предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ч. 1 ст. 414 КК).

Судове тлумачення відповідних предметів злочину міститься у п.п. 6, 7 постанови ПВС від 26 квітня 2002 року № 3 [585] та закріплено на міжнародному рівні в Узгодженій на глобальному рівні системі класифікації та маркування хімічних речовин (ООН, 2011 рік) [749].

Послуговуючись авторитетною думкою, варто зазначити, що вибухові речовини самі по собі є своєрідним «напівфабрикатом», оскільки реалізувати власні бойові можливості (вибухові властивості) вони можуть лише в тому випадку, коли є складовою частиною бойових припасів або вибухових пристроїв. А вибуховий пристрій – це збірне поняття, яке використовується в

КК, однак у воєнно-технічних науках ним не послуговуються. Вибухові пристрої складаються із основних і додаткових елементів [328, с. 143].

Очевидно, що вибухові речовини та вибухові пристрої законодавець визнає самостійними предметами злочинів, які альтернативно передбачаються у диспозиціях статей Особливої частини КК. Відповідні термінологічні звороти не є взаємозамінними. Тому у випадку, коли законодавець вказує лише на вибухові речовини, вибухові пристрої не повинні визнаватися відповідною ознакою складу злочину. Лише у складах військових злочинів вони можуть бути віднесені до іншого військового майна (ч.ч. 1, 4 ст. 410 КК) та до інших предметів, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ч. 1 ст. 414 КК).

Зважаючи на викладене, інтерпретація змісту ст. 201, ч. 3 ст. 260 та ч. 2 ст. 262 КК зумовлює такий висновок: вибухові пристрої у них не передбачені, а тому вчинення відповідних протиправних дій з ними не дає підстав кваліфікувати дії особи за якоюсь із них. Так, у ст. 201 КК встановлено кримінальну відповідальність за контрабанду, тобто переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю вибухових речовин. Іншого суміжного складу злочину КК не містить. Це може зумовити таке розуміння кримінально-правового припису, що у випадку переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю вибухових пристроїв дії особи повинні кваліфікуватися як порушення митних правил (ст. 483 МК «Переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю») [426]. Якщо особа постачала не передбаченим законами воєнізованим або збройним формуванням вибухові пристрої, то її дії не можна кваліфікувати за ч. 3 ст. 260 КК. Відповідно, вони можуть оцінюватися як пособництво створенню не передбачених законами України воєнізованих формувань або участі у їх діяльності (ч. 1 ст. 260 КК) або створенню не передбачених законами України збройних формувань або участі у їх діяльності (ч. 2 ст. 260 КК). Також вони не можуть оцінюватися як розбій за ч. 3 ст. 262 КК, якщо такі дії вчинені з метою викрадення вибухових пристроїв.

Кримінальна відповідальність у цьому випадку має наставати за загальнокримінальною нормою – ст. 187 КК.

Як бачимо, нехтування законодавцем правилами побудови законодавчих конструкцій зумовлює таку оцінку діянь особи, яка не відповідає ступеню тяжкості вчиненого злочину та протиправній спрямованості суспільно небезпечного діяння. Адже фактично однакові за ступенем суспільної небезпеки дії з вибуховими пристроями та вибуховими речовинами мають оцінюватися по-різному. Це – неприпустима ситуація, законодавча помилка (а можливо, і халатність законодавця), яка може і повинна бути виправлена у процесі поточної нормотворчості. Для того, щоби запобігти такій інтерпретації, доцільно внести певні зміни до КК. Зокрема, важливо доповнити диспозиції ст. 201, ч. 3 ст. 260, ч. 3 ст. 262 після слів «вибухових речовин» термінологічним зворотом «вибухових пристроїв», а також конкретизувати предмет злочину у ч.ч. 1, 4 ст. 410, ч. 1 ст. 414 КК, вказавши на вибухові пристрої.

Таким чином, з огляду на наведені приклади можна запропонувати таке правило формулювання законодавчих конструкцій у тексті КК: елементи законодавчих конструкцій, які стосуються одних і тих же явищ, повинні однаково формулюватися у статтях КК.

Що стосується тих ознак складу злочину, які передбачаються у законодавчих конструкціях, то законодавець повинен їх визначати залежно від того, які з них він вважає за необхідне закріпити у диспозиції конкретної статті. У випадках, коли факультативні ознаки складу злочину передбачаються як ознаки конкретного складу злочину (тобто містяться у диспозиції статті Особливої частини КК), то вони стають обов'язковими.

Не завжди законодавець, конструюючи основні склади злочинів, правильно описує ці обов'язкові ознаки. Приміром, у диспозиції ч. 3 ст. 368⁴ час вчинення злочину передбачений лише щодо випадку, коли приймає пропозицію, обіцянку або одержує неправомірну вигоду арбітр під час розгляду колективних трудових спорів. Ураховуючи цю вказівку, інтерпретація змісту

цієї частини КК є такою: у випадку, якщо аудитор, нотаріус, експерт, оцінювач, третейський суддя або інша особа, яка провадить професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, а також незалежний посередник прийняв пропозицію, обіцянку або одержав неправомірну вигоду, немає значення, протягом якого часу були вчинені відповідні дії. Водночас, порівнявши законодавчі конструкції тотожних складів злочинів, які утворюють так звану необхідну співучасть (ч. 1 ст. 368⁴ та ч. 3 ст. 368⁴ КК), можна запропонувати таку їх інтерпретацію:

– для кваліфікації дій особи за ч. 1 ст. 368⁴ КК як активного підкупу важливого значення набуває адресат пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди, оскільки законодавець не лише наводить перелік тих осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, а й вказує у дужках «під час виконання цих функцій». Ця вказівка поширюється на всіх суб'єктів, передбачених у відкритому переліку;

– формулювання «під час виконання цих функцій», на нашу думку, описує не час вчинення злочину, як це може видатися на перший погляд, а стосується характеристики суб'єкта злочину. У теорії кримінального права має місце й інший підхід. На думку Ю.І. Шиндель, яка досліджувала склад злочину, передбачений у ст. 365² КК, «обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 365² КК, є обстановка вчинення цього злочину – здійснення професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» [807, с. 10, 107]. Проте не можна погодитися з таким твердженням, оскільки у теорії кримінального права обстановкою вчинення злочину традиційно визнаються конкретні об'єктивно-предметні умови, в яких вчиняється злочин. На нашу думку, здійснення особою професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, аж ніяк не можна відносити до умов, в яких вчиняється злочин. Адже одне зі значень слова «умови» в українській мові – це «обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь» [99, с. 1506]. На нашу думку, здійснення професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг характеризує суб'єкта

вчинення злочину, вказує на наявність у нього відповідної компетенції у тій чи іншій сфері [633, с. 112–117; 635, с. 119–125]. Ураховуючи викладене, вбачається, що формулювання «під час виконання цих функцій» характеризує суб'єкта вчинення відповідних злочинів;

– як уже зазначалося, злочини, передбачені у ч. 1 та ч. 3 ст. 368⁴ КК, утворюють так звану необхідну співучасть. Для них «... характерна наявність спільних ознак складу, зокрема таких, як об'єкт, предмет посягання. Неодмінною умовою таких злочинів є єдність умислу осіб, які вчиняють відповідні посягання» [445, с. 240]. Однак у цьому випадку спільність як ознак відповідних злочинів не забезпечено. Адже у ч. 1 ст. 368⁴ КК закон вимагає відповідний рівень компетенції від особи, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, а у ч. 2 ст. 368⁴ КК – ні. Водночас для арбітра в останньому випадку вимагається, щоб він прийняв пропозицію, обіцянку або одержав неправомірну вигоду лише під час розгляду колективних трудових спорів. Час початку і припинення розгляду трудових спорів регламентується ЗУ «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» [578] та Регламентом роботи трудового арбітражу по розгляду і вирішенню колективного трудового спору (конфлікту) [613]. Тоді як дії вигодонадавача не обмежені такою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, а тому він буде притягатися до відповідальності незалежно від часу, коли особа запропонувала, пообіцяла надати або надала неправомірну вигоду такому арбітру.

Для уникнення вказаної інтерпретації необхідно забезпечити єдність використання законодавчих конструкцій у ч. 1 та ч. 3 ст. 368⁴ КК. Тобто однаково зафіксувати такий елемент конструкції, як суб'єкт злочину у суміжних складах, передбачених у ч. 1 ст. 365, ч. 1 ст. 368⁴ та ч. 3 ст. 368⁴ КК; виключити вказівку на час вчинення злочину арбітром у ч. 3 ст. 368⁴ КК; передбачити у ній формулювання – «під час виконання цих функцій», яке належить до такого елемента законодавчої конструкції основного складу злочину, як суб'єкт.

Кваліфіковані та привілейовані склади злочинів традиційно вважаються одним із основних засобів диференціації кримінальної відповідальності [385, с. 230; 445, с. 452]. І кваліфіковані, і привілейовані склади злочинів повинні містити весь «набір» конститутивних (основних) ознак складів злочинів та ще одну або декілька альтернативних кваліфікуючих чи пом'якшуючих ознак, які, власне, й диференціюють кримінальну відповідальність за відповідний злочин. При цьому, на нашу думку, законодавчі формулювання кваліфікованих і привілейованих складів злочинів повинні відрізнятися залежно від того, є основний склад злочину формальним (усіченим) чи матеріальним. Так, якщо основний склад злочину матеріальний, то законодавчі конструкції кваліфікованих складів злочинів повинні містити повну вказівку на злочин, яка міститься у частині першій відповідної статті або його узагальнене найменування. Лише у тому випадку, коли кваліфікуючі ознаки виражають суспільно небезпечні наслідки вчиненого злочину, законодавчі конструкції відповідних кваліфікованих складів можуть мати такий вигляд: «дії, передбачені частиною першою, якщо вони спричинили...» (або подібні формулювання залежно від специфіки описання об'єктивної сторони складів злочинів).

Аналогічні законодавчі конструкції повинні використовуватися і під час формулювання привілейованих складів злочинів.

Водночас у випадку конструювання основного складу злочину як формального або усіченого відповідні кваліфіковані склади можуть формулюватися так: «дії (діяння), передбачені (передбачене) у частині першій цієї статті, вчинені...».

Отже, можна визначити таке правило законодавчого конструювання кваліфікованих і привілейованих складів злочинів: якщо основний склад злочину матеріальний, то має використовуватися законодавча конструкція матеріального кваліфікованого складу злочину і, навпаки, якщо основний склад злочину формальний та усічений, то має використовуватися законодавча

конструкція формального й усіченого кваліфікованого складу злочину [245, с. 65].

Однак, на превеликий жаль, відповідні правила конструювання кваліфікованих складів злочинів у тексті КК порушуються. І законодавчі конструкції, характерні для кваліфікованих формальних та усічених складів злочинів, використовуються під час конструювання матеріальних кваліфікованих складів. Так, ст. 365 КК на момент набрання ним чинності містила такі законодавчі конструкції кваліфікованих складів злочинів: «перевищення влади або службових повноважень, якщо воно супроводжувалося...» (ч. 2) та «дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили...» (ч. 3). Тобто юридичні конструкції кваліфікованих складів злочинів, передбачених у ч. 2 та ч. 3 ст. 365 КК, відповідали зазначеним вище вимогам. Адже основний склад перевищення влади або службових повноважень – матеріальний, його обов'язковою ознакою є суспільно небезпечні наслідки. Тому й у ч. 2 ст. 365 КК наводилося узагальнене формулювання відповідного злочину, що надавало можливість кваліфікувати діяння особи за ч. 2 ст. 365 КК лише тоді, коли перевищенням влади або службових повноважень були спричинені наслідки у виді істотної шкоди та якщо це супроводжувалося насильством, застосуванням зброї або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями. Тоді як у ч. 3 цієї статті кваліфікуючою ознакою законодавець виокремлював тяжкі наслідки, а тому юридичне формулювання відповідного кваліфікованого складу розпочиналося словами «дії, передбачені...» (з подальшою вказівкою на суспільно небезпечні наслідки).

Після прийняття ЗУ «Про засади запобігання і протидії корупції» [568] ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» [548], було внесено зміни до КК. Статтю 365 цього Кодексу було викладено у новій редакції. Однак законодавчі конструкції кваліфікованих складів вказаного злочину не змінилися.

Згідно із ЗУ «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції» [558] (ЗУ № 746-VII) ст. 365 КК знову було викладено у новій редакції. При цьому змінився не лише «набір» основних ознак перевищення влади або службових повноважень (законодавець обмежив коло суб'єктів цього злочину працівниками правоохоронних органів), а й законодавчі конструкції кваліфікованого складу злочину, передбаченого у ч. 2 ст. 365 КК. У ній було закріплено, що «дії, передбачені частиною першою цієї статті, якщо вони супроводжувалися...». Формулювання кваліфікованого складу злочину, передбаченого у ч. 3 ст. 365 КК, залишилося незмінним: «дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили...».

Тобто у ч. 2 ст. 365 КК було використано законодавчу конструкцію кваліфікованих формальних (усічених) складів. Це, у свою чергу, означає, що кваліфікація за ч. 2 ст. 365 КК з моменту набрання чинності ЗУ від 28 лютого 2014 року № 746-VII можлива у тому випадку, коли працівник правоохоронного органу умисно вчинив дії, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень, що супроводжувалися насильством або погрозою застосування насильства, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування, незалежно від настання істотної шкоди. Однак у правозастосовній практиці ця обставина ігнорується. І дії працівника правоохоронного органу кваліфікуються за ч. 2 ст. 365 КК лише у тих випадках, якщо вони спричинили істотну шкоду.

Зазвичай під час кримінально-правової оцінки дій працівника правоохоронного органу, який умисно вчинив дії, що явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень, які супроводжувалися насильством або погрозою застосування насильства, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування, практичні працівники ігнорують останні зміни,

викладені у редакції статті 365 КК, які щойно було охарактеризовано (зокрема й ті, що стосуються формулювання кваліфікованих складів злочинів). Наприклад, вироком Харцизького міського суду Донецької області від 1 липня 2014 року особу було засуджено за ч. 2 ст. 365 КК. Мотивуючи таку кваліфікацію, суд зазначив, що її дії спричинили істотну шкоду, яка виразилася у підриві авторитету правоохоронних органів [139].

На нашу думку, не правильно вчиняють суди України, які кваліфікують дії працівників правоохоронних органів за ч. 2 ст. 365 КК з урахуванням суспільно небезпечних наслідків у виді істотної шкоди.

Зміна юридичних формулювань кваліфікованих складів злочинів (як це відбулося щодо ч. 2 ст. 365 КК), очевидно, зумовлює вирішення питання стосовно напрямів темпоральної (насамперед зворотної) дії КЗ. Інакше кажучи, важливо визначитися, чи буде поширюватися дія норми, закріпленої у ч. 2 ст. 365 КК, після набрання чинності ЗУ № 746-VII на ті суспільно небезпечні діяння, які були вчинені до 28 лютого 2014 року.

До цієї календарної дати службова особа могла притягатися до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 365 КК лише в тому випадку, коли вона вчинила дії, які явно виходять за межі наданої влади та службових повноважень, що супроводжувалися насильством або погрозою застосування насильства, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями за умови, якщо ними було спричинено істотну шкоду. Тоді як після 28 лютого 2014 року вона не повинна враховуватися під час кримінально-правової кваліфікації. Згідно з ч. 1 ст. 5 КК закон про кримінальну відповідальність, що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотну дію у часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість.

У розглянутому вище прикладі можна констатувати наявність зворотної дії нового КЗ, який поширює свою дію на всі злочини, вчинені до 28 лютого

2014 року. Адже з формулювання ч. 2 ст. 365 КК було вилучено суспільно небезпечні наслідки у виді істотної шкоди.

Окрім того, законодавчі конструкції тих кваліфікованих складів злочинів, які містять декілька кваліфікуючих ознак, повинні будуватися за певними правилами. Зокрема, кваліфікуючі ознаки, які позначають обставини, різні за ступенем суспільної небезпеки, не можуть поміщатися в одній статті Особливої частини КК. Наочним прикладом є поєднання в одній частині статті таких кваліфікуючих ознак, як вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб та вчинення злочину організованою групою (ч. 2 ст. 368³, ч. 2 ст. 368⁴ КК). Оскільки ці форми співучасті відрізняються за ступенем суспільної небезпеки, про що свідчить навіть їх розташування у ст. 28 КК, то й ці кваліфікуючі ознаки повинні бути «роз'єднані» та мають міститися у самостійних частинах відповідних статей.

Юридичні конструкції поділяються на конструкції матеріальних, формальних та усічених складів злочинів. У теорії кримінального права матеріальний склад злочину вважається закінченим з моменту настання суспільно небезпечних наслідків, формальний – із моменту вчинення суспільно небезпечного діяння, а момент закінчення усіченого складу переноситься законодавцем на більш ранню стадію – готування або замаху.

Матеріальний склад злочину складається з діяння, суспільно небезпечних наслідків (явних, які прямо передбачаються у диспозиції статті Особливої частини КК, або латентних, які впливають з інших ознак складів злочинів у ході інтерпретації), а також з причинного зв'язку, який завжди є латентною ознакою. Формальні й усічені склади злочинів формулюються законодавцем лише шляхом вказівки на одне або декілька діянь (обов'язкових чи альтернативних). Встановлення моменту закінчення матеріальних складів злочинів, зазвичай, не викликає особливих труднощів.

Однак визначити момент закінчення формальних та усічених складів злочинів буває іноді складно. Із цього приводу пропонуються різні визначення у постановках ПВС. При визначенні їх закінчення необхідно пам'ятати, що

суспільно небезпечні діяння у диспозиціях Особливої частини КК описані не дієсловами, а віддієслівними іменниками, утвореними від відповідних дієслів доконаного та недоконаного видів.

В українській мові «форми доконаного виду виражають завершену чи завершену на певному етапі виконання дію...; 2) дію, повторювану до певної межі...; 3) дію одноразову, раптову... Форми недоконаного виду виражають дію, що перебуває у процесі тривання (здійснення), незавершеної повторюваності...» [668, с. 171–172]. Іменники, утворені від дієслів доконаного виду, як вважає автор цієї роботи, використовуються для конструювання формальних складів злочинів, а іменники, які утворені від дієслів недоконаного виду, – усічених складів злочинів.

Вживання дієслів доконаного виду та утворених від них іменників показує, що законодавець пов'язує настання юридичних наслідків не лише з фактом вчинення певного діяння (дії або бездіяльності), а й із фактом настання певного результату, який переслідувався суб'єктом при вчиненні цих дій, за вчинення одних лише дій, які не потягнули певного результату, не настають і наслідки, передбачені нормою [788, с. 136]. Іменники, утворені від дієслів доконаного виду, також свідчать про те, що склад злочину, передбачений тією статтею, де він вживається, буде вважатися закінченим з моменту завершення виконання певного діяння. Наприклад, у ст. 304 КК встановлено відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, у пияцтво, у заняття жебрацтвом, азартними іграми. Оскільки у диспозиції цієї статті йдеться про втягнення як закінчену суспільно небезпечну дію, а не про втягування як дію, що триває, можна зробити висновок, що злочин буде вважатися закінченим не з моменту, коли суб'єкт вчиняє дії, які спрямовані на втягнення неповнолітнього у злочинну або іншу антигромадську діяльність, а з того часу, коли неповнолітній вчинить злочин або інші антигромадські дії (почне систематично вживати спиртні напої, випрошувати гроші, речі та інші матеріальні цінності у сторонніх осіб, грати на гроші чи інші матеріальні цінності, коли виграш залежить від випадковості). Лінгвістичне тлумачення

диспозиції ст. 304 КК суперечить судовій інтерпретації моменту закінчення цього злочину. Відповідно до п. 5 постанови ПВС «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність»: «... злочин, відповідальність за який передбачена ст. 304 КК, вважається закінченим з моменту здійснення дорослою особою дій, спрямованих на втягнення неповнолітнього у злочинну або іншу антигромадську діяльність, незалежно від того, чи вчинив неповнолітній злочин або інші антигромадські дії» [569]. Одночасно у цьому ж пункті в абзаці п'ятому постанови вміщене інше тлумачення моменту закінчення втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність, яке суперечить тому, що запропоновано вище та відповідно до якого «відповідальність за втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність настає в разі вчинення ним хоча б одного злочину». Ураховуючи інтерпретацію іменника «втягнення», який позначає завершену суспільно небезпечну дію, вбачається, що момент закінчення злочину, передбаченого у ст. 304 КК, необхідно пов'язувати не з фізичним або психічним впливом на неповнолітнього з метою викликати у нього рішучість взяти участь у вчиненні злочину або займатися іншою антигромадською діяльністю, а з часу вчинення останнім злочину або іншої антигромадської дії.

Водночас у КК використовується подібний віддієслівний іменник, утворений від дієслова недоконаного виду – «втягування» (ч. 2 ст. 181 КК: «ті самі дії, поєднані із втягуванням в діяльність групи неповнолітніх»), що передбачає друге обов'язкове суспільно небезпечне діяння як кваліфікуючу ознаку. На відміну від попереднього випадку цей термін описує незавершену дію. А тому злочин, передбачений у ч. 2 ст. 181 КК, необхідно вважати закінченим, коли особа організувала або керувала групою, діяльність якої здійснювалася під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів і здійснила дії, спрямовані на втягування неповнолітнього у діяльність цієї групи. Водночас, оскільки основний склад злочину сконструйований як матеріальний, а в ч. 2 ст. 181 КК зафіксовано юридичну конструкцію формального складу злочину, то для кваліфікації за

цією частиною не потрібно констатувати настання суспільно небезпечних наслідків у виді заподіяння шкоди здоров'ю людей.

Хотілося б зауважити, що законодавець, очевидно, хотів передбачити підвищену кримінальну відповідальність не за здійснення особою дій, спрямованих на втягування неповнолітнього у діяльність групи, діяльність якої здійснюється під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів, а за результативні дії винуватого (тобто, за участь неповнолітнього під його впливом у діяльності такої групи).

Використання у диспозиціях статей Особливої частини КК іменників, утворених від дієслів недоконаного виду, вказує на те, що відповідний злочин вважається закінченим з моменту вчинення суспільно небезпечного діяння незалежно від його успішності, результативності. Зокрема, у ст. 157 КК встановлено кримінальну відповідальність за перешкоджання вільному здійсненню громадянином свого виборчого права або права брати участь у референдумі, перешкоджання діяльності іншого суб'єкта виборчого процесу, ініціативної групи референдуму, комісії з референдуму, члена виборчої комісії, члена ініціативної групи референдуму, члена комісії з референдуму або офіційного спостерігача при виконанні ними своїх повноважень, поєднані з обманом або примушуванням, а також ухилення члена виборчої комісії у роботі комісії без поважних причин. Оскільки суспільно небезпечне діяння у цій статті описане іменником «перешкоджання», що позначає триваючу і незакінчену дію, то відповідний склад злочину вважається закінченим з моменту впливу на потерпілого, поєднаний з обманом або примушуванням (ч. 1 ст. 157 КК), застосуванням насильства, знищенням чи пошкодженням майна, погрозою застосування насильства або знищення чи пошкодження майна (ч. 2 ст. 157 КК) незалежно від того, чи вдалося винному перешкодити здійсненню відповідного права потерпілим, інакше кажучи, незалежно від успішності та результативності самого суспільно небезпечного діяння.

Водночас у КК використовується подібний віддієслівний іменник, утворений від дієслова доконаного виду – «примушення» (ч. 3 ст. 342 КК: «Дії,

передбачені частинами першою або другою цієї статті, поєднані з примушенням цих осіб шляхом насильства або погрози застосування такого насильства до виконання явно незаконних дій»). На нашу думку, відповідний іменник тут використано недоречно. Адже кримінальна відповідальність за ч. 3 ст. 342 КК наставатиме лише у тому випадку, коли опір відповідним особам був поєднаний із результативними діями винуватого, тобто, коли під впливом насильства або погрози застосування такого насильства особа вчинила явно незаконні дії. Таке тлумачення, очевидно, не відповідає змісту опору, основного суспільно небезпечного діяння.

Отож, щоб уникнути спотворення нормативного змісту кримінально-правової заборони вбачається за необхідне запропонувати таке правило побудови юридичних конструкцій матеріальних, формальних та усічених складів злочинів: якщо одне суспільно небезпечне діяння позначене законодавцем віддієслівним іменником доконаного виду, то й для формулювання другого суспільно небезпечного діяння, що є конститутивною або кваліфікуючою ознакою складу злочину, також повинен використовуватися такий же іменник (і навпаки); якщо йдеться про використання віддієслівних іменників доконаного виду, то злочин у цілому вважається закінченим з моменту завершення виконання декількох таких суспільно небезпечних діянь; якщо ж йдеться про використання віддієслівних іменників недоконаного виду, то злочин вважається закінченим з моменту початку виконання суспільно небезпечних діянь.

Іноді у процесі тлумачення кримінально-правових норм ігнорується аналіз використання дієслів доконаного або недоконаного виду та іменників, утворених від них. Зокрема, одним із діянь, передбачених у ст. 307 КК, є незаконне виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. У постанові ПВС «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» вказано, що «незаконне виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин утворює закінчений склад злочину з моменту, коли почали вчинятися дії,

спрямовані на одержання таких засобів чи речовин, готових до вживання, або на рафінування чи підвищення у препаратах їх концентрації» [586]. Іменник «виготовлення» позначає у цій кримінально-правовій нормі завершену дію, яка призвела до фактичного утворення кінцевого «продукту» – готового до вживання наркотичного засобу, психотропної речовини або їх аналогів. А тому більш обґрунтованою є позиція, висловлена у теорії кримінального права, відповідно до якої «під виготовленням наркотичних засобів чи психотропних речовин треба розуміти не сам технологічний процес, а отримання готового до вживання засобу (речовини), що має здатність привести у стан ейфорії, наркотичного чи токсичного сп'яніння, зняти абстинентний синдром. Сам же процес виготовлення наркотиків потрібно розцінювати як замах на вчинення злочину...» [438, с. 87].

В окремих статтях Особливої частини КК використовуються такі віддієслівні іменники, які можуть бути утворені як від дієслів доконаного, так і недоконаного видів. Наприклад, «підкуп», як зазначається у тлумачному словнику, – це дія за значенням підкупати, підкуповувати [99, с. 956]. У такому випадку, на нашу думку, необхідно виходити з того, що у відповідних нормах віддієслівний іменник утворений від дієслова недоконаного виду (у наведеному прикладі – підкупати), а тому відповідний склад злочину належить до усічених. Тобто підкуп вважається закінченим із моменту висловлення пропозиції або обіцянки надати неправомірну вигоду чи надання частини такої вигоди.

Отже, можна зробити висновок, що момент закінчення складів злочинів залежить від того, як сформульована та чи інша диспозиція статті Особливої частини КК, та використання правил лінгвістичного тлумачення кримінально-правових норм. З огляду на проведений аналіз можна запропонувати таке розуміння моменту закінчення складів злочинів: 1) матеріальні склади злочинів вважаються закінченими з моменту настання суспільно небезпечних наслідків, які або передбачаються у статтях КК, або впливають з інших ознак складу злочину; 2) формальні склади злочинів вважаються закінченими з моменту, коли повністю виконане суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), яке передбачене у статті КК; 3) усічені склади злочинів вважаються

закінченими з моменту, коли суб'єкт злочину почав виконувати суспільно небезпечне діяння, яке передбачене у статті КК, незалежно від його успішності.

Окрім того, вживання дієслів доконаного чи недоконаного виду потрібно враховувати під час інтерпретації кримінально-правових норм Загальної частини КК. Наприклад, у ст. 27 КК передбачено, що організатором є особа, яка організувала вчинення злочину (злочинів) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням, підбурювачем – особою, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення злочину. Використання у цих випадках дієслів доконаного виду «організувала», «керувала», «схилила» означає завершену дію відповідних співучасників та передбачає, що організатор повинен організувати або керувати діями, які становлять об'єктивну сторону складу злочину, а підбурювач – схилити іншого співучасника до вчинення злочину, тобто досягти того, щоб він вчинив діяння, передбачені диспозицією статті Особливої частини КК. Інакше кажучи, для того, щоб можна було визнати певних осіб співучасниками відповідного виду, необхідно, аби їхня діяльність була успішною. Якщо діяння організатора, підбурювача або пособника злочину не доводяться до кінця, вони мають оцінюватися як невдала організація, невдале підбурювання чи невдале пособництво і кваліфікуватися як готування або замах на організацію (підбурювання чи пособництво) конкретного злочину [445, с. 292].

Таким чином, у цьому підрозділі було проаналізовано такий засіб нормотворчої техніки, як юридичні конструкції КЗ, виокремлено їх види, виявлено особливості законодавчих конструкцій, а також запропоновано правила їх герменевтики. Зокрема, приділено увагу тому, як конструюються юридичні конструкції залежно від ступеня тяжкості злочинів (конструкції основних кваліфікованих та привілейованих складів злочинів), а також юридичні конструкції залежно від моменту закінчення злочинів (конструкції матеріальних, формальних та усічених складів злочинів).

2.3 Законодавчі дефініції та їх значення для герменевтики кримінального закону України

Законодавчі дефініції – це засіб нормотворчої техніки, що використовується як прийом конкретизації та формалізації кримінально-правових приписів.

У тлумачних словниках слово дефініція (лат. *definition*) розуміється як «речення чи система речень, які визначають зміст поняття» [751, с. 1211], «коротке визначення якогось поняття» [657], пояснення, тлумачення, витлумачення, визначення слова, поняття або предмета [697]. Слово «визначення» має таке значення: це пояснення (формулювання), яке розкриває, роз'яснює зміст будь-чого; дефініція [656]. У логіці визначення (дефініція) – це «логічна операція, за допомоги якої розкривають зміст поняття» [775, с. 72].

У більшості наукових працях слова «дефініція» і «визначення» ототожнюються. Це буде мати місце і у представленій праці. Однак такий підхід умовний, адже вказані слова все ж таки відмінні за змістом. На думку Є.В. Ільюк, дефініції є короткими визначеннями і практикуються вони, як правило, саме у законодавчих текстах, а справжні, або повні, визначення, тобто з передбаченням більшості ознак явищ або понять, є традиційними для теорії (науки) [271, с. 171–179]. Аналогічної позиції дотримується О.І. Бойко [69, с. 78]. Насправді, як уже зазначалося, дефініція – це стисле визначення. На нашу думку, дефініція є різновидом визначення.

Важливо встановити, чому дається визначення: поняттю чи терміну. На думку Н.В. Артикуци, В.М. Косовича визначенню підлягають саме терміни [32, с. 39–44; 335, с. 197]. Такий же підхід спостерігається і в окремих словниках [433, с. 542]. Інші науковці стверджують, що дефініції даються лише поняттям. Наприклад, Г.Т. Чернобель робить висновок про те, що терміни пояснюються, роз'яснюються, але не визначаються [250, с. 186–192]. Аналогічну точку зору висловлює і М.Б. Кострова [343, с. 186–192]. М.М. Сивак обґрунтовано пише, що дефініція тісно пов'язана і з поняттям, і з терміном, оскільки саме він

виражає відповідне поняття [647, с. 99]. На думку В.Ю. Тураніна, традиційно поняття, термін і дефініція існують як єдине ціле. Можна навіть уявити таку схему: «поняття → термін → дефініція», де поняття – це абстрактна форма сприйняття дійсності (невидимий об'єкт), яка матеріалізується за допомогою терміна (видимого об'єкта) та дефініції (другого видимого об'єкта) у текстовому джерелі думки [724, с. 8]. Ураховуючи це, можна виділити таку ознаку легальних визначень кримінально-правових понять: за її допомогою розкривається зміст кримінально-правового поняття (терміна), яке позначає певну ознаку складу злочину шляхом вказівки на сукупність істотних ознак поняття.

У наукових джерелах використовуються такі найменування цього законодавчого феномену: «нормативні дефініції» [828, с. 105], «правові дефініції» [335, с. 194–195; 338, с. 43–53], «юридичні дефініції» [604, с. 233], «легальні дефініції» [284, с. 144], «законодавчі визначення» [312, с. 117–129]. На нашу думку, найбільш точно використовувати дві останні назви. Вони є близькими за змістом [656]. Водночас потрібно зауважити, що законодавчі (легальні) дефініції є частиною більш загального поняття – «правові визначення», до яких також належать доктринальні, буденні та практичні. Окрім того, як вдало зауважує М.В. Баранова, законодавчі дефініції – це один з видів легальних визначень [50, с. 120].

Теоретики права по-різному визначають приналежність законодавчих дефініцій до норм права. Так, окремі науковці розглядають їх як спеціальні норми, що не наділені всіма ознаками правової норми [478, с. 227], іноді надаючи їм технічного значення [524, с. 24] або обслуговуючої ролі [369, с. 52] у законі. У межах цього підходу існує думка, що легальні дефініції є нетиповими правовими приписами, оскільки мають незавершені ознаки моделі [179, с. 113–114]. На думку інших авторів, законодавчі дефініції є вихідними, відправними, засновницькими [479, с. 289–291; 611, с. 14; 679, с. 280–281], характеризуючи їх як правові норми.

Як вбачається, особливість законодавчих дефініцій полягає у тому, що вони, на відміну від норм права, не мають традиційної логічної структури. Також законодавчі дефініції самостійно не застосовуються, вони діють спільно з нормами права. Тобто законодавчі дефініції ніби включені у контекст кримінально-правової норми. Отже, ознакою законодавчих дефініцій є те, що вони – частина кримінально-правової норми та застосовуються разом із нею.

На нашу думку, дефініції кримінально-правових понять можуть міститися у статтях Загальної частини КК, в описових диспозиціях статей, у примітках статей, а також у випадку використання нетотожних термінів у назві та диспозиції статті. У перспективі легальні дефініції повинні бути закріплені у термінологічному розділі. Доцільно зауважити, що не слід відносити до законодавчих дефініцій примітки статей КК, в яких наводяться вартісні критерії. Примітки, у яких вони закріплені, були названі примітками-критеріями [702, с. 111–118].

Таким чином, законодавчі дефініції кримінально-правових понять – це закріплена у КК частина кримінально-правової норми, яка має обов'язковий характер, в якій розкривається зміст кримінально-правового поняття (терміна), що позначає певну ознаку складу злочину шляхом вказівки на його істотні ознаки, та яка підлягає застосуванню разом із кримінально-правовою нормою. Вони бувають таких видів; родовидові, синтетичні, описові (казуїстичні) визначення.

Перший вид – це родовидові визначення (класифікаційні [771, с. 13], класичні [28, с. 309], аналітичні [501, с. 573]). Основною перевагою таких дефініцій є їх абстрактність, лаконічність, що передбачає їхнє неодноразове застосування. Під час формулювання родовидових визначень важливо виявити найближчий рід та ознаку, яка відображає видову відмінність того чи іншого явища. О.В. Парфьонов, розглядаючи законодавчі дефініції з точки зору юридичних конструкцій, обґрунтовано вважає, що традиційна схема законодавчої аналітичної дефініції має такий вид: поняття, яке визначається (ПВ), найближче родове поняття (НРП), ознака, що характеризує видову

відмінність (ОВВ). Схематично він так будує аналітичну законодавчу конструкцію: $PB = HPI + OBB$ [501, с. 575]. На думку О.В. Парфьонова, законодавчі аналітичні дефініції можуть мати певні недоліки і не задовольняти окремі потреби сучасної юридичної практики. Зокрема, у правознавстві відома така властивість терміна, як віддалятися з часом від свого початкового значення, у зв'язку з чим аналітична дефініція не може своєчасно врахувати ті зміни, які відбулися та адекватно відобразити новий зміст поняття [501, с. 17–59]. Варто підтримати цього дослідника, адже, незважаючи на переваги законодавчих родовидових визначень, все ж таки у багатьох випадках досить складно виявити найближчий рід поняття та виокремити його видову ознаку.

Другий вид легальних визначень кримінально-правових понять – синтетичні. Це дефініція поняття, виражена у сукупності ознак, які є істотними з точки зору суб'єкта нормотворчості. Тобто на відміну від законодавчих аналітичних дефініцій, у яких виокремлюються генетичні видові відмінності поняття, у синтетичних законодавчих визначеннях законодавець вказує на ті істотні ознаки, які, з його точки зору, є істотними (штучні ознаки). На думку О.В. Парфьонова, видові відмінні ознаки у такому випадку «приносяться у жертву» намаганням забезпечити однакове застосування адресатами закону вказаного поняття [501, с. 575]. Під час побудови синтетичних дефініцій, на нашу думку, законодавцю необхідно скрупульозно підходити до того, щоб виявити систему тих ознак, які здатні адекватно відобразити зміст поняття. Кількість таких ознак, які є істотними з точки зору законодавця, може бути різною (від однієї до декількох). О.В. Парфьонов, розглядаючи синтетичну законодавчу дефініцію з точки зору юридичної конструкції, наводить такі її елементи: поняття, що визначається (ПВ), родове або близьке до нього поняття (умовно-родове поняття – УРД), істотні з точки зору нормотворця ознаки (ІО). А сама юридична конструкція синтетичної законодавчої дефініції, на його думку, має такий вид: $PB = URD + IOX$. У цій формулі X – це кількість таких істотних ознак, які наводить законодавець [501, с. 575]. Варто погодитися із цим науковцем, а також зазначити, що окремі елементи синтетичних

законодавчих дефініцій можуть змінюватися (умовно-родове поняття та істотні ознаки з точки зору законодавця).

Таким чином, цей вид законодавчих дефініцій є невід'ємною складовою тексту КК та широко використовується у ньому законодавцем. Однак ті ознаки, що пропонуються, можуть не мати істотного значення. Наприклад, це стосується дефініції поняття «транспортні засоби» (примітка ст. 286 КК). У науковій літературі нам вдалося відшукати лише одне схвальне ставлення до цієї дефініції (Н.Ф. Кузнєцова) [374, с. 28]. Однак більшість вчених вбачають явні недоліки відповідного визначення [68, с. 45]. Інтерпретація законодавчої дефініції «транспортні засоби» наводитиметься нижче.

Третій вид законодавчих дефініцій кримінально-правових понять – це описові (казуїстичні) визначення, які розкривають зміст поняття шляхом перерахування його частин або ознак. Для них характерна, з одного боку, порівняно точна характеристика об'єкта, що визначається, а з другого – обмеженість визначення, що не дає змоги застосувати правову норму в необхідних випадках, оскільки «... з лінгвістичної точки зору, визначення того чи іншого нормативного поняття є загальною відокремленою словесною формулою, в якій поєднані всі особливості й суттєві ознаки цього поняття» [187, с. 68–69]. Різновидом описових (казуїстичних) дефініцій є перелікові (екстенсивні) визначення. Переліки можуть бути вичерпними (закритими) та невичерпними (відкритими). Особливості їх герменевтики будуть розглядатися у підрозділах 4.2 та 4.3.

На нашу думку, законодавчі дефініції у КЗ виконують гносеологічну (пізнавальну), герменевтичну, евристичну, прогностичну функції. Герменевтична функція законодавчих дефініцій полягає у тому, що за її допомогою законодавець формулює власну думку про поняття, яке роз'яснюється, намагається надати йому чіткого змісту [724, с. 13]. Саме законодавча дефініція допомагає з'ясувати нормативний зміст кримінально-правової норми. Вона покликана допомогти зрозуміти кримінально-правовий припис та інтерпретувати його. Як зазначає В.Ю. Туранін, особливо значимим є

загальна нейтральність дефініції, що створюється, яка може бути досягнута лише через призму консенсусу у науковому світі. Варто зауважити, що введення у текст КК законодавчих дефініцій переслідує мету однакового розуміння та інтерпретації кримінально-правових норм адресатами [724, с. 14].

Не всі науковці вбачають у законодавчих дефініціях панацею визначеності кримінально-правових приписів. Так, на думку відомого вченого-конституціоналіста Ю.М. Тодики, легальні дефініції не є ідеальним засобом уточнення значення терміна як з точки зору законодавчої техніки, так і з точки зору того, що дефініції ніколи не можуть охопити всебічних зав'язків явища в його повному розвитку. Тому може виникнути необхідність інтерпретації власне дефініції [695, с. 137–138]. Можна зробити висновок, що наявність законодавчих дефініцій кримінально-правових понять є свідченням правової культури, виявом високого рівня нормотворчої техніки. Якщо не визначати понять у нормативно-правових актах, то це може призвести до неправильного з'ясування змісту кримінально-правової норми, волі законодавця, помилок і неоднозначностей при їх інтерпретації, неоднакового розуміння значення того чи іншого терміна різними особами.

Законодавчі визначення кримінально-правових понять мають істотну перевагу над практичними та науковими. Адже у теорії кримінального права, а також в судовій і слідчій практиці одному і тому ж поняттю може надаватися кілька визначень, іноді діаметрально протилежних. Наприклад, В.К. Грищук у поняття «наси́льство» включає «умисний *фізичний чи психічний* (виділено мною. – 3.3.) вплив однієї особи на іншу проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду або містить у собі загрозу заподіяння зазначеної шкоди зі злочинною метою» [182, с. 68]. В.О. Навроцький зазначає: «... під насильством ... розуміють *фізичний* (виділено мною. – 3.3.) вплив на організм потерпілого, який виражається в нанесенні удару, побоях, іншому спричиненні фізичного болю, заподіянні тілесних ушкоджень, застосуванні сильнодіючих чи отруйних речовин, електричного струму, наркотичних засобів без згоди потерпілого, в інших аналогічних діях. Погроза (так зване психічне

насильство) поняттям, яке розглядається, не охоплюється: коли законодавець вважає за необхідне, він прямо використовує термін «погроза» в диспозиціях статей КК» [444, с. 155]. В одних постановках ВС вказано, що застосування до потерпілого без його згоди наркотичних засобів, психотропних, отруйних чи сильнодіючих речовин (газів) необхідно розглядати як насильство [588]. В іншому випадку ПВС вказав: якщо потерпілу особу доведено до безпорадного стану з метою згвалтування чи насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом шляхом уведення проти її волі в її організм алкоголю, наркотичних засобів, психотропних, отруйних, сильнодіючих речовин, слід вважати ці злочини вчиненими із застосуванням фізичного насильства та з використанням безпорадного стану потерпілої особи [589]). Доки у КК не буде законодавчого тлумачення поняття «насильство», матимемо різні підходи до визначення його змісту у доктрині та практиці кримінального права.

Однак між доктринальними й законодавчими дефініціями КК існує тісний взаємозв'язок. Якість останніх не може бути вищою від рівня відповідних наукових розробок, оскільки законодавець зазвичай закріплює доктринальні розробки відповідних правових явищ [45, с. 385]. Водночас недостатня розробленість того чи іншого поняття у кримінально-правовій доктрині є перешкодою до закріплення його легальної дефініції у КЗ. Наявність таких наукових прогалин, а також діаметрально протилежних визначень у науці кримінального права – це передумова для того, щоб ухилитися від законодавчого визначення того або іншого поняття. Доцільно звернути увагу і на те, що шляхом закріплення законодавчих дефініцій у КЗ навряд чи можна домогтися вирішення наукового спору, дискусії. Відтак, прийом дефініювання насамперед повинен застосовуватися у кримінально-правовій доктрині.

Законодавчі дефініції повинні бути невід'ємною частиною будь-яких нормативно-правових актів, зокрема й КК. Адже однакове розуміння змісту понять має особливе значення при застосуванні кримінального закону, в якому кожен розділовий знак, сполучник, а тим більше термін можуть суттєво

вплинути на правильну кваліфікацію суспільно небезпечних діянь особи, справедливе призначення покарання, а отже, і на її подальшу долю.

Для того, щоб законодавчі дефініції слугували правильному розумінню кримінально-правових приписів, необхідно, аби дефініції відповідали певним вимогам, на підставі яких формулюються правила нормотворчої техніки, пов'язані з їх використанням у тексті КК [700, с. 300–304]. Будь-яке визначення у логіці має ліву та праву частини. Ліва частина – це визначуване поняття (те, яке визначається або дефінієндум – «Dfd»), а права – визначаюче поняття (за допомогою якого розкривається зміст визначуваного. або дефінієндис – «Dfn»). Загальна логічна схема будь-якої дефініції має такий вигляд: «А – це В». Можна виокремити такі основні вимоги до законодавчих дефініцій.

Вимога співвідносності (або рівність дефінієндума та дефінієндиса), яка впливає з того, що і поняття, яке визначається, і поняття, що визначає, вживаються для позначення одного і того ж значення. Обсяг поняття, яке визначається, повинен дорівнювати обсягу поняття, що його визначає; ці поняття мають перебувати у відносинах тотожності («Dfd є Dfn» і «Dfn є Dfd»). Послуговуючись правилом елімінування тексту [769, с. 99], можна сформулювати таке правило нормотворчої техніки: законодавче визначення кримінально-правового поняття повинно бути співвідносним із тим поняттям, що визначається, адекватним змісту відповідного терміна (термінологічного звороту) – правило співвідносності законодавчої дефініції кримінально-правових понять.

Вимога повноти визначення полягає у тому, що лише у повних визначеннях поняття, яке визначається, завжди може бути замінене на поняття, що визначає [838]. Однак дефініція – це стисле визначення, а тому у ньому не потрібно перераховувати всіх ознак поняття, а лише ті, що є істотними, за допомогою яких можна відрізнити один предмет, явище від іншого. Інакше кажучи, вимога повноти законодавчих дефініцій має поєднуватись із вимогою стислості, лаконічності, яка є передумовою її зрозумілості й адекватного сприйняття під час інтерпретації тексту КЗ. При цьому, якщо легальне

визначення сформульоване як родовидове, то у ньому необхідно вказувати лише істотні ознаки поняття, які мають юридичне значення. Також варто вказати на те, що, враховуючи таку вимогу, дефієндис повинен складатися з одного, а не із декількох речень. Зокрема, це порушується при формулюванні визначення поняття «бойова обстановка» у примітці ст. 402 КК. Виходячи з цих двох вимог, наступним правилом нормотворчої техніки є таке: легальні визначення повинні мати чіткий обсяг, тобто бути повними, що надає можливість охопити всі явища відповідного виду та передбачати лише істотні ознаки поняття (іншими словами, бути стислими) – правило повноти й стислості законодавчих дефініцій кримінально-правових понять.

Вимога зрозумілості законодавчих дефініцій. Визначення має бути зрозумілим (*definition sit clara seu perspicua*). М.Д. Хаїретдінова наводить дві складові цієї вимоги: 1) поняття, що входять у дефінієнсис (Dfn) повинні бути більш відомими, ніж поняття, яке визначається (Dfd); 2) дефініція має «знищувати» декілька значень понять [769, с. 102]. Законодавчі дефініції – це той ідеал (модель), у яких наводяться критерії ідентифікації, що надають можливість порівнювати на відповідність її зміст та конкретні життєві ситуації. Незрозумілі дефініції будуть породжувати юридичні конфлікти у процесі застосування кримінально-правових норм.

Вимога заборони «ганебного» кола у законодавчому визначенні полягає у тому, що воно не повинно містити кола чи тавтології, тобто поняття, яке визначає, не повинно повторювати поняття, що визначається [50, с. 124]. Таким чином, ще одним правилом нормотворчої техніки є: законодавчі дефініції не повинні бути сформульовані таким чином, щоб поняття, які визначаються, визначалися власне через себе.

Вимога відсутності негативних характеристик. Законодавча дефініція, як правило, не повинна бути негативною (тобто поняття, що визначається, не має формулюватися з використанням частки «не»). Отже, ще одне правило нормотворчої техніки полягає у тому, що поняття, яке визначається, не повинно формулюватися з використанням частки «не».

Окрім того, у законодавчих дефініціях кримінально-правових понять одне і те ж поняття не може роз'яснюватися декілька разів. Наприклад, у КК нараховується три законодавчі дефініції поняття «неправомірна вигода» (примітка ст. 160, примітка 2 ст. 354, примітка ст. 364¹ КК). При цьому у двох останніх примітках дефініції ідентичні та запозичені із ЗУ «Про запобігання корупції» [567]. Водночас дефініція поняття «неправомірна вигода» у примітці ст. 160 КК відрізняється від попередніх, і насамперед тим, що така вигода повинна мати виключно майновий характер, оскільки обмежена законодавцем вартісним критерієм (їх вартість перевищує три відсотки розміру мінімальної заробітної плати). Ураховуючи аналіз цих дефініцій, а також те, що визначення поняття «неправомірна вигода» у примітці 2 ст. 354, примітці ст. 364¹ КК випередили момент введення в дію ЗУ «Про запобігання корупції», можна назвати ще такі правила формулювання дефініцій у тексті КК, що раніше не пропонувалися: законодавча дефініція поняття, яке визначається в іншому нормативно-правовому акті, що набрав чинності, але не введений у дію, не може використовуватися у тексті КК; неприпустимо одному і тому ж поняттю надавати різного значення у межах КК.

Питання про місце законодавчих дефініцій кримінально-правових понять завжди привертало і привертало увагу багатьох науковців. Більшість науковців вважають, що у КК вони повинні бути поміщені в окремій структурній частині. Відповідна пропозиція була відображена і у наших публікаціях [703; 706; 709; 710; 712].

При цьому пропонуються такі варіанти розміщення законодавчих дефініцій кримінально-правових понять: 1) у термінологічному розділі [36, с. 220; 169, с. 23–24; 446, с. 109–111; 482, с. 40; 494, с. 27]; 2) у термінологічному словнику [68, с. 65; 69, с. 97; 764, с. 63]; 3) у самостійних термінологічних статтях [228, с. 43; 265, с. 182; 301, с. 37; 329, с. 35; 509, с. 158]; 4) у самостійних забороняючих нормах [529, с. 234–235]; 5) посторінково-відсильна система легальних дефініцій [723, с. 353]; 6) поєднання декілька способів одночасно [269, с. 72; 300, с. 31; 474, с. 237].

Беручи до уваги кримінальне законодавство багатьох зарубіжних держав (зокрема, Австрії [731], Голандії [732], ФРН [748], Норвегії [728], Республіки Польща [741], Республіки Болгарія [738], Республіки Сан-Марино [742], Республіки Молдова [740], Республіки Білорусь [737], Республіки Казахстан [739]), а також думки науковців з цього приводу [5, с. 45–47; 36, с. 220; 290, с. 27–28; 301, с. 37; 326, с. 184–185; 372, с. 46; 382, с. 65; 391, с. 65; 637, с. 41–43; 647, с. 168; 690, с. 108; 764, с. 62] та наші попередні публікації, присвячені вирішенню проблеми визначення місця законодавчих дефініцій у структурі КК, запропонуємо такі концептуальні положення побудови термінологічного розділу КК: 1) визначення у ньому кримінально-правових, а в окремих випадках спеціалізованих і галузевих правових понять (які використовуються в іншому значенні) та застосовуються у тексті КЗ; 2) обмежена кількість законодавчих дефініцій; 3) поняття, які можуть роз'яснюватися у термінологічному розділі, повинні принаймні тричі використовуватися у тексті Особливої частини КК; 4) розміщення розділу наприкінці Загальної частини (Розділ XV¹ «Визначення понять у цьому Кодексі»); 5) структурними частинами розділу мають бути статті, які доцільно розташувати в алфавітному порядку (залежно від поняття, зміст якого у ній визначається). Модель майбутнього термінологічного розділу, яка ґрунтується на цих концептуальних положеннях, вміщена у додатку П.

Окрім термінологічного розділу, законодавчі дефініції, на нашу думку, можуть бути закріплені у примітках статей, в яких доцільно передбачити визначення понять, що використовуються у межах одного розділу Особливої частини або в одній статті КК.

Герменевтика КЗ за допомогою законодавчих дефініцій підпорядкована певним правилам.

Перше правило полягає у тому, що визначення понять, закріплені у законі, набувають ознак офіційної нормотворчості. Це означає, що вони набувають обов'язкового значення у процесі правозастосування. За допомогою дефініції законодавець окреслює межі змісту терміна, які він вважає

необхідними. Законодавчі дефініції кримінально-правових понять слугують контекстуальній герменевтиці КЗ, оскільки визначають його саме у відповідному контексті. Як вдало зазначає В.Ю. Туранін, законодавча дефініція, будучи одним із основних провідників юридичної думки, може об'єктивуватися у своєрідне правило тлумачення поняття, лінгво-правовий рубіж, за межі якого виходити не можна [724, с. 15].

Друге правило тлумачення можна охарактеризувати так: у випадку відсутності легального визначення кримінально-правового поняття як у тексті КК, так і в інших нормативно-правових актах (у випадках субсидіарного тлумачення), зміст відповідного терміна (термінологічного звороту) встановлюється за допомогою методів тлумачення, які були розглянуті у підрозділі 1.4.

Третє правило стосується тлумачення за допомогою родовидових дефініцій: необхідність встановлення ознак найближчого роду та відповідної видової ознаки. Наприклад, для кваліфікації за ст. 185 КК необхідно визначити, що вчинене діяння характеризується ознаками викрадення чужого майна (найближчий рід) та таємності (видова ознака).

Четверте правило стосується інтерпретації за допомогою синтетичних визначень. У таких випадках необхідно встановити зміст умовно-родового поняття, а також ознак, істотних з точки зору законодавця. Такі ознаки можуть бути сформульовані за допомогою відкритих переліків. У такому випадку під час інтерпретації необхідно брати до уваги правила герменевтики відкритих переліків (підрозділ 4.3).

Приміром, у примітці ст. 286 КК визначається поняття транспортних засобів у цій статті та ст.ст. 287, 289 і 290. Ця дефініція має складну будову. У ній комбінується фактично три переліки: відкритий («всі види автомобілів, трактори та інші самохідні машини»), вичерпний («трамваї і тролейбуси») та знову відкритий («мотоцикли й інші механічні транспортні засоби»). Кожен із цих переліків має тлумачитися окремо. При цьому вичерпний перелік («трамваї і тролейбуси») розширеному тлумаченню не підлягає.

Розглядаючи перший відкритий перелік «всі види автомобілів, трактори й інші самохідні машини», варто вказати, що конкретизоване поняття «автомобіль» має законодавчу дефініцію [534; 542]. Ураховуючи значення конкретизуючих термінів цього відкритого переліку, до інших самохідних машин, зокрема, можуть належати навантажувачі, машини або механізми для збирання чи обмолоту сільськогосподарських культур, газонокосарки, сінокосарки.

Щодо іншої частини законодавчої дефініції поняття «транспортні засоби», яка сформульована також у виді відкритого переліку («мотоцикли й інші механічні транспортні засоби») доцільно зазначити таке. Конкретизуючий термін «мотоцикл» роз'яснюється у п. 1.10 Правил дорожнього руху. Ним визнається двоколісний механічний транспортний засіб із боковим причепом або без нього, що має двигун з робочим об'ємом 50 куб. см і більше. До мотоциклів прирівнюються моторолери, мотоколяски, триколісні й інші механічні транспортні засоби, дозволена максимальна маса яких не перевищує 400 кг [534]. Цей конкретизуючий термін обмежує зміст поняття «інші механічні транспортні засоби».

Відповідно до п. 1.10 Правил дорожнього руху під механічним транспортним засобом розуміється транспортний засіб, що приводиться в рух за допомогою двигуна. Цей термін поширюється на трактори, самохідні машини і механізми, а також тролейбуси та транспортні засоби з електродвигуном потужністю понад 3 кВт [534]. Зміст цього терміна було викладено у такій редакції згідно з постановою КМ від 11 лютого 2013 року [259].

У першій редакції п. 1.10 цих Правил визначалося, що термін «механічний транспортний засіб» поширюється на трактори, самохідні машини і механізми (крім транспортних засобів, робочий об'єм двигуна яких не перевищує 50 куб. см), а також тролейбуси та транспортні засоби з електродвигуном потужністю понад 3 кВт. Тобто, як бачимо, наявна відмінність між двома законодавчими дефініціями поняття «механічні

транспортні засоби». У початковій редакції механічні транспортні засоби наділялися такою ознакою, як наявність двигуна з робочим об'ємом понад 50 куб. см або електродвигуна потужністю понад 3 кВт, водночас у чинній редакції п. 1.10 Правил робочий об'єм двигуна не визначено, а наявність електродвигуна потужністю понад 3 кВт залишилася.

Зважаючи на те, що частину дефініції поняття «транспортний засіб» сформульовано як відкритий перелік, значення конкретизованого поняття «мотоцикл», як уже зазначалося, обмежуватиме зміст узагальнюючого термінологічного звороту «інші механічні транспортні засоби». Ураховуючи дефініцію першого поняття (п. 1.10 Правил дорожнього руху), ознаками іншого механічного транспортного засобу є: 1) наявність двигуна з робочим об'ємом понад 50 куб. см або електродвигуна потужністю понад 3 кВт; 2) приведення ним у рух цього транспортного засобу.

Щодо другого відкритого переліку у теорії кримінального права мають місце різні інтерпретації. Так, на думку В.І. Касинюка, «мотоцикли (дорожні, спортивні, спеціального призначення) можуть бути з боковим причепом та без нього і мають двигун з робочим об'ємом 50 куб. см і більше. До них прирівнюються моторолери, мотоколяски, триколісні й інші транспортні засоби, дозволена максимальна маса яких не перевищує 400 кг, а також мопеди – двоколісні транспортні засоби, які мають двигун із робочим об'ємом до 50 куб. см або електродвигун потужністю до 4 кВт», а «інші механічні транспортні засоби (всюдиходи, аеросани, амфібії тощо) згідно з постановою КМ від 26 вересня 2011 року є предметом цього злочину незалежно від робочого об'єму двигуна внутрішнього згорання» [361, с. 558]. На відміну від наведеної точки зору, О.О. Дудоров вважає, що ознакою інших механічних транспортних засобів є те, що вони «... приводяться в рух за допомогою двигуна з робочим об'ємом 50 куб. см і більше або електродвигуна потужністю 3 кВт. Не є такими транспортними засобами мопеди, велосипеди з двигуном із робочим об'ємом до 50 куб. см...» [210, с. 691]. Така позиція, на нашу думку, обґрунтована, оскільки, як уже зазначалося, зміст конкретизуючого терміна

впливає на встановлення значення узагальнюючого поняття. Тому, дефініція поняття «інші механічні транспортні засоби» у Правилах дорожнього руху не може однозначно запозичуватися для визначення транспортного засобу як предмета злочину, передбаченого у ст.ст. 286, 287, 289 та 280 КК, оскільки конкретизуюче поняття («мотоцикл»), яке передбачено законодавцем, обмежує і зміст узагальнюючого терміна («інші механічні транспортні засоби»).

Різний підхід наявний і в судовій практиці. Дії Особи-1 було кваліфіковано за ч. 2 ст. 289 КК як незаконне заволодіння транспортним засобом (мопеда «Viper»). Однак за вироком Комсомольського міського суду Полтавської області від 16 лютого 2015 року дії Особи-1 було перекваліфіковано з ч. 2 ст. 289 на ч. 2 ст. 185 КК. Кваліфікація була змінена у зв'язку з тим, що на думку суду мопед «Viper» не належить до транспортних засобів, оскільки має об'єм двигуна 49 куб. см. Колегія суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Апеляційного суду Полтавської області у новому вироку визначила, що цей мопедом є механічним транспортним засобом. Як уже зазначалося, такий підхід помилковий, оскільки не узгоджується з правилами герменевтики законодавчих дефініцій і відкритих переліків тексту КК [124].

Отже, з аналізу законодавчої дефініції «транспортні засоби» (примітка ст. 286 КК) випливають такі висновки: 1) вона побудована законодавцем із використанням трьох переліків: відкритого («всі види автомобілів, трактори та інші самохідні машини»), вичерпного («трамваї і тролейбуси») та знову відкритого («мотоцикли й інші механічні транспортні засоби»), кожен із яких має тлумачитися окремо. При цьому вичерпний перелік («трамваї і тролейбуси») розширеному тлумаченню не підлягає; 2) у першому відкритому переліку («всі види автомобілів, трактори та інші самохідні машини») перше конкретизоване поняття має законодавчу дефініцію, а друге – використовується у загальнозживаному значенні. Ураховуючи значення конкретизуючих термінів цього відкритого переліку, до інших самохідних машин, зокрема, можуть належати навантажувачі, машини або механізми для збирання чи обмолоту

сільськогосподарських культур, газонокосарки, сінокосарки; 3) у другому відкритому переліку («мотоцикли та інші механічні транспортні засоби») конкретизуючий термін «мотоцикл» має законодавче визначення, яке обмежуватиме зміст узагальнюючого термінологічного звороту «інші механічні транспортні засоби». Тому інші транспортні засоби повинні характеризуватися такими ознаками: наявність двигуна з робочим об'ємом понад 50 куб. см або електродвигуна потужністю понад 3 кВт; приведення ним у рух цього транспортного засобу.

Ураховуючи наведений приклад, можна запропонувати таке правило герменевтики законодавчих дефініцій кримінально-правових понять. Якщо легальне визначення складається з декількох самостійних відкритих переліків, то кожен з них інтерпретується окремо. При цьому обмеження змісту одного відкритого переліку не поширюється на значення іншого такого переліку.

Частково можна погодитися з О.В. Дьоміним, на думку якого за відсутності відповідного визначення у законодавстві субсидіарно застосовуються норми-дефініції певних галузей права [195, с. 54]. Насправді субсидіарне застосування легальних дефініцій для тлумачення кримінально-правових понять ґрунтується на генетичній і функціональній спорідненості кримінальної й інших галузей законодавства. А тому за наявності такої комплексної кримінально-правової норми (наприклад, якщо йдеться про бланкетні диспозиції), можливе субсидіарне застосування і дефініцій. Однак необхідно враховувати, що законодавчі дефініції, які субсидіарно застосовуються, все ж таки обмежені текстом КЗ та підпорядковуються його змісту. Тому, на нашу думку, відповідне правило герменевтики доцільно сформулювати так: якщо у КК не закріплено законодавчу дефініцію, то для встановлення змісту кримінально-правового поняття можуть застосовуватися законодавчі визначення з інших нормативно-правових актів, за умови, що з використанням інших правил текстуальної герменевтики особа не доходить іншого розуміння змісту кримінально-правової норми.

П'яте правило стосується тлумачення казуїстичних дефініцій, які сформульовано з використанням вичерпного переліку. Наприклад, у ч. 4 ст. 18 та примітці 2 ст. 364 КК передбачено, що службовими особами також визнаються окремі посадові особи іноземних держав. Ця частина законодавчої дефініції є казуїстичною. З'ясування змісту відповідного поняття ускладнено тим, що це визначення потребує додаткового тлумачення, без якого зрозуміти зміст визначення складно. Окрім того, казуїстичну дефініцію, вміщену в ч. 4 ст. 18 та примітці 2 ст. 364 КК, необхідно інтерпретувати крізь призму загального поняття службової особи (ч. 3 ст. 18 та примітка 1 ст. 364 КК).

Проаналізувавши ч. 4 ст. 18 та примітку 2 ст. 364 КК, можна виокремити й охарактеризувати шість видів іноземних службових осіб [701, с. 347–354]:

1) посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства). Цей перелік у цілому відповідає п. б) Конвенції ООН проти корупції [320];

2) іноземні третейські судді – це фізичні особи, які входять до складу іноземного третейського суду (арбітражу). «... термін «арбітраж» ... вживається в українській юридичній літературі як безпосередньо, так і в такому перекладі, як «третейський суд»...» [541, с. 45]. У міжнародному праві поняття «міжнародний (публічний) арбітраж» та «міжнародний комерційний арбітраж» мають різне значення [411, с. 6]. Безпосереднім вирішенням міжнародних спорів займаються арбітражні (третейські) суди, які є двох видів: арбітражний суд (*ad hoc*), який створюється сторонами спеціально для розгляду конкретного спору; постійно діючий інституційний арбітражний суд, який має свій регламент, правила процедури, а також секретаріат, який здійснює обмежені адміністративні функції. Отже, службовою особою цього виду може бути будь-який третейський суддя (арбітр), який входить до складу міжнародного арбітражного суду як першого, так і другого виду;

3) особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому. Альтернативний порядок вирішення спорів – це система взаємодіючих дій сторін цивільних, комерційних або трудових спорів та інших осіб, спрямованих на їх позасудове врегулювання або вирішення з використанням припинювальних або інших не заборонених процедур. Це група процесів, за допомогою яких вирішуються спори та конфлікти без звернення до формальної системи судочинства. Загалом у європейській практиці існують такі основні форми альтернативного вирішення спорів: третейський суд або арбітраж (arbitration); посередництво або медіація (mediation); переговори або неогоціація (negotiation) [75]. Отже, службовими особами визнаються ті, хто уповноважений стороною цивільного, комерційного або трудового спору взяти участь в одному з альтернативних форм їх вирішення;

4) посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені). Міжнародна організація – це об'єднання держав, установ, фізичних осіб, що спільно реалізують програму або мету на підставі певних правил та процедур і діяльність яких виходить за національні кордони [431, с. 5]. Міжнародні організації бувають різних видів [431, с. 6–20]. Таким чином, іноземною службовою особою цього виду можуть визнаватися: працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені;

5) члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна. Міжнародні парламентські асамблеї здійснюють контроль за діяльністю міжнародних організацій, до складу яких вони входять, або можуть мати автономний характер. У дипломатичній практиці, міжнародному публічному праві використовується термінологічний зворот – «міжнародні парламентські інститути» (international parliamentary institutions), різновидами (генотипами) яких є міжпарламентські організації та парламентські асамблеї міжнародних організацій [105, с. 93]. Очевидно, що з урахуванням прямої

вказівки у КЗ службовими особами можуть визнаватися лише члени міжнародних парламентських асамблей. Тобто у її назві має фігурувати термін «асамблея». На нашу думку, більш вдалим термінологічним зворотом, який відповідає практиці міжнародного права, є не міжнародні парламентські асамблеї, а парламентські асамблеї міжнародних організацій, який і потрібно використати у КК. Як зазначено у ч. 4 ст. 18, примітки ст. 364 КК, службовою особою визнається лише такий член міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна. Якщо суб'єктом злочинів є член міжнародних парламентських асамблей, асоційований делегат яких Україна, то така особа не може визнаватися службовою особою цього виду;

б) судді і посадові особи міжнародних судів. Міжнародні суди – специфічні контрольні органи міжнародних організацій. Міжнародні суди можуть вирішувати міждержавні спори (Міжнародний суд ООН), розглядати справи, порушені фізичними та (або) юридичними особами проти держав та міжнародних організацій (Європейський суд з прав людини), трудові спори у рамках міжнародних організацій (Адміністративний трибунал МОП), різні категорії спорів (суд ЄС). Службовими особами визнаються судді міжнародних судів, а також їх посадові особи. Особа стає суддею міжнародного суду з моменту її обрання відповідно до встановленої процедури.

Правилами тлумачення за допомогою казуїстичних дефініцій є такі: 1) для встановлення змісту кримінально-правового поняття достатньо визначити хоча б один предмет (одну ознаку), який (яка) входить до казуїстичної дефініції; 2) якщо казуїстична дефініція є частиною родовидового визначення, то першу з них потрібно тлумачити у контексті цієї аналітичної дефініції.

Таким чином, у цьому підрозділі було виявлено особливості герменевтики КЗ за допомогою законодавчих дефініцій. Зокрема, запропоновано авторське розуміння цього поняття, виокремлено такі види законодавчих дефініцій, що використовуються у тексті КЗ, як родовидові (або класичні, аналітичні, класифікаційні), синтетичні, описові (казуїстичні) та

охарактеризовано кожен з них. Законодавчі дефініції кримінально-правових понять розглянуто за допомогою герменевтичного кола як засіб нормотворчої техніки КЗ та його герменевтики. Відтак показано особливості законодавчого конструювання легальних дефініцій у КК України, а також особливості їх герменевтики. З'ясовано необхідність виокремлення у структурі КК окремого термінологічного розділу та запропоновано концептуальні правила його побудови.

2.4 Примітки статей та їх значення для герменевтики кримінального закону України

На нашу думку, примітки статей є невід'ємним атрибутом тексту КК. Від них законодавець навіть не намагається відмовитися. Навпаки, кількість приміток щороку збільшується. Так, на момент набрання чинності КК цю структурну частину містило 33 статті, на сьогодні – 61 стаття (додаток Б). Тобто за п'ятнадцять років чинності КК їх кількість збільшилася удвічі. Більше того, враховуючи відсутність у КК термінологічного розділу, примітки є вагомим засобом нормотворчої техніки, який дає змогу уникати дублювань, повторів, а отже, невиправданого збільшення обсягу тексту КК.

Учені, які займалися дослідженням феномену приміток у нормативно-правових актах, дають різну оцінку доцільності їх існування в структурі нормативно-правових актів. Одні науковці ставляться до цього більш-менш терпимо (зокрема, А. Нашиц, Н.Д. Дурманов, В.С. Комісаров) [215, с. 87; 315, с. 15]. Інші науковці, навпаки, вважають примітки нетиповим способом формулювання норм права (наприклад, І. Перетерський, Є.В. Ілюк, В.М. Чхіквдзе, Д.А. Керімов) [273, с. 31–33; 504, с. 69; 795, с. 25].

Донедавна примітки були характерні виключно для Особливої частини КК. Ставлення до їх використання у статтях Загальної частини КК у теорії

кримінального права різне. На думку одних науковців не існує жодних протипоказань до того, щоб не конструювати примітки статей Загальної частини, немає [659, с. 85]. Водночас більшість учених вважає, що примітки не можуть використовуватися як структурна частина статей Загальної частини КК [68, с. 85; 647, с. 63]. У Загальній частині КК примітки є структурною частиною двох статей: ст. 45 (перелік корупційних злочинів), ст. 96³ (визначення поняття уповноважених осіб юридичної особи та вчинення злочинів в інтересах юридичної особи). На нашу думку, примітки статей не повинні використовуватися у статтях Загальної частини КК, адже положення цієї частини є субелементами структури кримінально-правових норм. При цьому норми Загальної частини КК виконують специфічні внутрішні функції, тобто вони є складовими частин гіпотез, диспозицій і санкцій норм Особливої частини КК [326, с. 148]. Ті положення, які винесені у примітки ст.ст. 45, 96³ КК, повинні були б бути поміщені у самостійні частини відповідних статей.

Принагідно зауважимо про те, що не можемо погодитися з підходом законодавця, який у примітці ст. 45 КК навів вичерпний перелік корупційних злочинів, не закріпивши при цьому дефініцію відповідного поняття. Оскільки з'ясування цих питань не є предметом цього дисертаційного дослідження, наведемо лише кілька аргументів, які свідчать про невваженість такого законодавчого рішення.

По-перше, розташування переліку корупційних злочинів у примітці ст. 45 КК, очевидно, пояснюється тим, що у ній вперше використовується поняття корупційного злочину. Однак це не може слугувати критерієм вибору тих статей, що повинні вміщувати примітки (якщо не брати до уваги наші наступні пропозиції щодо доцільності існування цієї структурної частини статей у КК).

По-друге, доволі очевидно, що корупційний злочин є видом корупційного правопорушення, визначення якого передбачено в абз. 4 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про запобігання корупції». Ним визнається діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, за яке законом

встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність. А корупція у розумінні цього закону – це використання особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей (абз. 5 ч. 1 ст. 1) [567]. Проаналізувавши перелік корупційних злочинів, вміщених у примітці ст. 45 КК, можна зробити висновок, що далеко не у всіх з них неправомірна вигода виступає метою вчинення дій суб'єкта (службової особи) або засобом чи предметом відповідних злочинів. Наприклад, йдеться про ст. 210 КК. Згідно з приміткою ст. 45 КК цей злочин належить до безумовно корупційних. Окрім того, практично жоден умовно корупційний злочин (тобто, злочин, що визнається таким лише у випадку його вчинення шляхом зловживання службовим становищем), власне до корупційних і не належить.

По-третє, у переліку осіб, на яких поширюється дія ЗУ «Про запобігання корупції» (ст. 3) відсутня вказівка на тих осіб, яких можна назвати «активними корупціонерами», тобто осіб, які пропонують, обіцяють або надають неправомірну вигоду [567]. Хоча цей ЗУ регулює участь громадян у заходах протидії корупції (зокрема, участь громадських організацій у цьому, державний захист викривачів корупції тощо). Окрім того, неправомірні дії «активних корупціонерів» не належать до жодної з трьох форм корупції, які можна виокремити з аналізу відповідної дефініції в абз. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції». Однак добре відомо, що без «активної корупції» немає й «пасивної корупції», ці дії є взаємопов'язані та доповнюють одна одну, а в теорії кримінального права окремі науковці називають їх необхідною співучастю. Незважаючи на це, серед переліку корупційних злочинів міститься

ст. 369 КК, яка передбачає відповідальність за «активну корупцію»: пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди службовій особі .

По-четверте, визначаючи у КПК предметну підслідність злочинів НАБУ, законодавець вочевидь також намагався сформулювати той перелік злочинів, що належать до корупційних. Адже згідно зі ст. 1 ЗУ «Про Національне антикорупційне бюро» ним є державний правоохоронний орган, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових [574]. Згідно з ч. 5 ст. 216 КПК детективи НАБУ здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених статтями 191, 206², 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 366¹, 368, 368², 369, 369², 410 КК (за наявності тих вимог, які визначені далі у цій статті) [363]. Звісно, що визначення такої підслідності має процедурний характер та слугує розмежуванню компетенції тих правоохоронних органів, які здійснюють досудове розслідування. Однак, на нашу думку, це є підтвердженням того, що у законодавця відсутнє чітке бачення тих злочинів, які можуть бути віднесені до корупційних.

Наявність переліку так званих корупційних злочинів здатне істотно обмежити права і свободи тих службових осіб, які вчинили злочини, що не містять ознак корупції, однак вони формально належать до корупційних згідно з приміткою ст. 45 КК. Це, зокрема, матиме місце у випадку відмови компетентних органів звільнити таку особу від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК), у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК), у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК), призначити більш м'яке покарання, ніж передбачене законом (ст. 69 КК), звільнити від покарання якщо буде визнано, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною (ч. 4 ст. 74 КК), звільнити від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК), застосувати умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (ст. 81 КК), замінити невідбуту

частину покарання більш м'яким (ст. 82 КК), обмежити застосування амністії (ст. 86 КК), помилування (ст. 87 КК), зняти судимість (ст. 91 КК).

На нашу думку, визначення поняття корупційного злочину слід закріплювати у термінологічному розділі, адже воно має наскрізне значення та використовується більше ніж у трьох статтях КК. Ураховуючи дефініцію поняття корупційного правопорушення, що міститься у ЗУ «Про запобігання корупції», а також необхідність відображення у ньому того, що до корупційних злочинів може бути віднесено суспільно небезпечні протиправні діяння «активних корупціонерів», пропонуємо таке визначення корупційного злочину. Це діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 ЗУ «Про запобігання корупції» та особою, яка пропонувала, обіцяла або надала неправомірну вигоду, за яке законом встановлено кримінальну відповідальність.

Науковці, які займалися дослідженням проблеми приміток статей у нормативно-правових актах, або пропонують дефініції відповідних понять, або наводять такі його істотні ознаки. Проаналізувавши відповідну наукову літературу [71, с. 187–190; 147, с. 36–40; 152, с. 59–62; 322, с. 20–21; 370, с. 19; 437, с. 293–295; 474, с. 237–240; 499, с. 316; 587, с. 346; 628, с. 10; 647, с. 24–27; 650, с. 93; 659, с. 22], можна запропонувати істотні ознаки та поняття «примітка статті».

Як уже зазначалося у підрозділі 2.1, примітки – це засіб нормотворчої техніки, за допомогою якого відбувається об'єктивація змісту КЗ. Це – їх перша ознака.

В українській мові слово «примітка» означає «короткий запис, що є поясненням до якогось тексту». Прикметно також і те, що воно походить від дієслова «примічати», «примітити», що означає звертати увагу на кого-, що-небудь; помічати» [99, с. 1279]. Ураховуючи ці значення, можна визначити такі властивості приміток. По-перше, у них містяться положення, які лише технічно, а не змістовно винесені за межі статті. Примітки, на нашу думку, є структурною частиною статей КК (поряд із частинами та пунктами), а отже, елементом

тексту КЗ. Варто зауважити, що примітки статей КК є контекстом конкретної статті (статей) цього Кодексу, які конкретизують зміст того чи іншого поняття, що використовуються у цій статті (статтях) У примітках вміщено ті законодавчі положення, які потребують посиленої уваги з боку адресатів кримінально-правової норми. Тому доцільно виокремити другу ознаку приміток статей: вони є елементом тексту КЗ.

Примітки статей КК обов'язково ураховуються під час кримінально-правової кваліфікації діянь особи, а також у випадку вирішення питань реагування державою на злочин, вчинений особою. Більше того, без урахування положень приміток неможливо застосувати ту статтю (статті), структурною частиною яких вони є. Тобто примітки статей КК – обов'язкові та мають нормативне значення. І некоректною є точка зору тих науковців, які вказують, що примітки статей мають несамостійне значення, супровідний підпорядкований характер, а тим більше відносять їх до допоміжної графіки. Адже примітка – це елемент тексту КК, невід'ємна складова конкретної статті цього Кодексу. А тому, коли «запускається» застосування конкретної статті, яка містить примітку, аналізується одночасно і текст статті, і примітка. Як вдало вказує А.І. Ситнікова, сформульовані у примітках приписи перебувають у нерозривному зв'язку з приписами статей Особливої частини КК [650, с. 93]. Для того, щоби підкреслити важливе значення приміток статей КК, у попередніх працях нами було запропоновано ввести у поняттєвий апарат теорії кримінального права таку назву цієї структурної частини тексту КК: «примітка статті», а не «примітка до статті» (як це має місце тепер). Саме така назва чітко вказує на те, що примітки є не додатком до статті, а її невід'ємною структурною частиною [241, с. 38; 718, с. 303;]. Цю точку зору підтримав М.М. Сивак [647, с. 79]. Отож примітки статей застосовуються разом зі статтею КК.

Основним завданням приміток статей КК є конкретизація кримінально-правового припису. У будь-якому випадку включення цього елемента у структуру тексту КЗ свідчить про те, що законодавець намагається конкретизувати окремі законодавчі положення, поняття, звернути на них увагу.

При цьому примітки не можуть звужувати чи розширювати межі дії кримінально-правового припису. Вони не можуть містити окремі елементи гіпотези, диспозиції чи санкції кримінально-правової норми. Отже, примітки статей КК призначені для конкретизації кримінально-правового припису.

Примітки статей, на нашу думку, є нетиповими для структури КК. Адже «типовий» – це той, «який часто зустрічається; характерний, звичайний, природний для кого, чого-небудь» [99, с. 1566]. На сьогодні, як уже зазначалося, примітки є структурною частиною 61 статті КК. Тобто лише близько 15% статей цього Кодексу мають у своїй структурі примітку, що свідчить про їх нетиповий характер як для КК. Однак така ознака не повинна бути відображена у визначенні, оскільки не є істотною.

Таким чином, примітки статей КК – це засіб нормотворчої техніки, що має обов'язковий і нормативний характер, конкретизує кримінально-правовий припис та застосовується разом зі статтею КК.

Про види приміток статей КК уже писали науковці в галузі кримінального права [152, с. 74–62; 647, с. 82–96], це питання досліджувалося й у наших попередніх працях [718, с. 302–307]. Вважаємо, що примітки статей бувають таких видів.

За першим класифікаційним критерієм примітки статей КК є двох видів: примітки статей Загальної частини КК та примітки статей Особливої частини КК. Вище обґрунтовувалося те, що примітки першого виду не повинні існувати у тексті КЗ.

Залежно від поширення дії примітки можуть бути: загальними, комплексними та окремими. Загальні примітки стосуються усіх статей, у яких використовується поняття, зміст якого уточнюється в примітці. На нашу думку, до такого виду належить примітка ст. 45 КК. Про те, що це загальна примітка статті свідчить законодавче формулювання: «Корупційними злочинами відповідно до цього Кодексу...». Загальні примітки на відміну від комплексних та окремих надають однакового значення кримінально-правовому поняттю незалежно від того, у якій статті воно використовується. Комплексні примітки,

навпаки, поширюють власну дію на конкретний розділ Особливої частини, на декілька статей, частин статей КК, про що має міститися відповідна вказівка у їх тексті. Окремими є примітки, які поширюють свою дію на одну статтю (частину статті КК), про що має міститися вказівка у тексті власне примітки або у ній має роз'яснюватися таке поняття, що використовується лише у тій статті, що містить примітку.

За змістом примітки поділяються на примітки-дефініції, примітки-критерії, примітки-уточнення, примітки особливої дії та змішані примітки. У примітках-дефініціях передбачаються законодавчі визначення понять. Назву «примітки-критерії» у дисертаційному дослідженні запропонував та охарактеризував М.М. Сивак [647, с. 126–127]. У цих примітках передбачаються критерії визначення розміру предмета злочину або суспільно небезпечних наслідків. Такий вид приміток покликаний конкретизувати та формалізувати зміст оцінних понять, які використовуються у відповідних статтях. Примітки-уточнення покликані уточнювати зміст понять, що визначені у Загальній частині КК, щодо конкретної статті Особливої частини КК. Примітки особливої дії. У КК таких приміток дві: примітка 3 ст. 149, примітка 2 ст. 303 КК. На нашу думку, такі примітки підмінюють собою кримінально-правову заборону, оскільки вміщують ту законодавчу інформацію, що не була передбачена у частинах ст.ст. 149 та 303 КК. Тому вбачається за доцільне відмовитися від такого виду приміток у КК. Законодавчу інформацію із примітки 3 ст. 149, примітки 2 ст. 303 КК варто було б перемістити у диспозиції відповідних частин, а їх вилучити. І, насамкінець, змішані примітки, які поєднують декілька видів приміток, що були розглянуті вище.

За кількістю самостійних частин примітки можуть бути простими та складними. Прості примітки складаються з однієї частини, а *складні* – з двох та більше частин. Прості примітки розпочинаються законодавцем словом-маяком «Примітка.» (виділено жирним шрифтом). Складні примітки також розпочинаються словом-«маяком». У більшості випадків ним є «Примітка. 1.» (виділено жирним шрифтом). І лише у двох статтях це позначення

відрізняється. У ст. 96³ КК – «Примітка 1» (без крапки після слова «примітка»), у ст. 232¹ КК – «Примітка: 1» (після слова «примітка» стоїть двокрапка). У всіх статтях після слова-«маяка» без абзацного відступу законодавець розміщує текст самої примітки. Текстуально відрізняється лише примітка ст. 289 КК. У ній текст ч. 1 цієї примітки розміщений із абзацного відступу після слова-«маяка».

Зазвичай у науковій і навчальній літературі (очевидно, за аналогією структурування статей КК) вживаються такі формулювання «частина друга примітки до ст. 149 КК». У практиці нормотворення в галузі кримінального права також наявні подібні формулювання. У тих законах України, якими вносяться зміни до КК та які стосуються складних приміток, можна зустріти такі конструкції: «у примітці до статті пункт 1 викласти у такій редакції», «у пункті 2 примітки». Останнє формулювання непридатне у зв'язку з тим, що в одному випадку примітка поділена законодавцем на пункти. Йдеться про чинну редакцію примітки 3 ст. 368 КК.

У винятках в композиційному оформленні приміток статей КК (примітки ст. 96³ та 232¹ КК) формулювання повинні були б бути іншими: «примітка один (чи перша) статті 96³ КК», «примітка два (чи друга) статті 96³ КК». На нашу думку, саме такий підхід більш обґрунтований. Навіть у тих примітках, які структурно поділяються законодавцем на декілька частин, вони не є монолітним утворенням, як стаття КК. У статті законодавець завжди поміщає однотипний законодавчий матеріал (навіть тоді, коли різні частини статті передбачають самостійні склади злочинів). Тому й варто використовувати найменування «частина перша статті 149 КК». На нашу думку, кожна цифра самостійної частини примітки статті, яка ставиться законодавцем на початку відповідного абзацу, позначає не її окрему частину (або пункт). Вона використовується для позначення самостійної примітки. Тому потрібно говорити та писати так: «примітка перша статті 149 КК».

На підтвердження цієї пропозиції доцільно вказати і на те, що у більшості випадків, коли примітка статті поділяється законодавцем на декілька частин, у

них передбачаються примітки різних видів. Наприклад, у примітках 1 та 2 ст. 149 КК закріплено дефініції кримінально-правових понять, а у примітці 3 цієї статті – примітка особливої дії. Тому той спосіб використання розділових знаків і цифр приміток статей, який має місце у примітці ст. 96³ КК, має бути поширений на всі статті, що передбачають примітки. Але лише з таким уточненням, що перед наступними цифрами має використовуватися термін «примітка» без крапки. Тому, якщо примітка складається з декількох частин, законодавець повинен використовувати такий прийом її побудови:

«Примітка 1. ....

Примітка 2. ... .».

У випадку використання складних приміток, в яких об'єднуються різні види приміток за змістом, немає закономірності у послідовності їх викладення. Зокрема, це стосується законодавчих конструкцій складних приміток, які поєднують примітки-дефініції з іншими видами приміток (СП=ПД+ПК.. (наприклад, примітка ст. 112¹, примітка ст. 209, примітка ст. 210 КК), СП=ПК+ПД (приміром, примітка ст. 218¹, примітка ст. 232¹ КК), СП=ПД+ПУ+ПД (наприклад, примітка ст. 354 КК))³. Законодавець повинен використовувати однакові законодавчі конструкції побудови складних приміток. На нашу думку, у перших примітках потрібно поміщати примітки-дефініції, а у наступних примітках – примітки-критерії. Також недоцільно переривати послідовність приміток-дефініцій іншими видами приміток (приміром, примітками-уточненнями).

В одній примітці недоцільно об'єднувати декілька критеріїв для визначення ознак складів злочинів (наприклад, примітка ст. 212 КК). На нашу думку, щоразу, коли встановлюється критерій, відповідно до якого здійснюється диференціація кримінальної відповідальності за вчинений злочин, має виокремлюватися самостійна примітка з окремим змістом.

За способом викладення примітки КК є описовими, відсильними та бланкетними. Відповідно, описові примітки за допомогою законодавчих

³ СП – складна примітка, ПД – примітка-дефініція, ПК – примітка-критерій, ПУ – примітка-уточнення.

дефініцій або критеріїв описують те поняття, яке вони позначають. Бланкетні примітки відсилають до інших нормативно-правових актів. Хотілося б звернути увагу, що законодавець в одних випадках відсилає до конкретного нормативно-правового акта (наприклад, примітка 2 ст. 218¹ відсилає до ЗУ «Про банки і банківську діяльність» [543]), інші – до конкретних статей нормативно-правових актів (наприклад, примітка 3 ст. 368 КК – до ст. 25 ЗУ «Про державну службу» та до ст. 14 ЗУ «Про службу в органах місцевого самоврядування» [563; 584]), а також до міжнародних документів (наприклад, примітка ст. 323 КК відсилає до переліку засобів і методів, заборонених Антидопінговим кодексом Олімпійського руху) та до нормативного акта, що затверджується центральним органом виконавчої влади (наприклад, примітка ст. 305 КК). Для зручності використання у примітках статей потрібно робити відсилку до конкретної статті (статей) іншого нормативно-правового акта. У КК з'явилася і відсильна примітка, яка відсилає до інших приміток статей Особливої частини КК. Це примітка 2 ст. 368 КК. У ній роз'яснюється визначення понять службових осіб, які займають відповідальне становище та робиться відсилка до пункту 1 примітки ст. 364 цього Кодексу.

Примітки статей КК виконують герменевтичну функцію. Очевидно, виявити їх значення для розуміння й тлумачення КЗ можна з урахуванням того, до якого виду належить та чи інша примітка статті КК. Оскільки у підрозділі 2.3 було проаналізовано значення законодавчих дефініцій для герменевтики КЗ, у цьому підрозділі вказані питання висвітлюватися не будуть.

Примітки статей, як уже йшлося, можуть бути загальними, комплексними, окремими та змішаними. Загальною є примітка ст. 45 КК, яка визначає поняття корупційних злочинів шляхом перерахування тих статей, які, на думку законодавця, передбачають відповідальність за корупційні злочини. Ця примітка поширюється на всі статті КК, у яких використовується поняття корупційного злочину. Тобто під час вирішення відповідних кримінально-правових питань перелік корупційних злочинів є обов'язковим.

Комплексні й окремі примітки поширюються лише на ту статтю (ті статті), яка (які) вказані у примітці або на конкретний розділ Особливої частини КК. Водночас їх положення не застосовуються для з'ясування нормативного змісту статей КК, які не вказані у відповідній примітці або не охоплюються конкретним розділом Особливої частини КК.

Наприклад, у примітках 1 та 2 ст. 364 КК закріплено дефініцію поняття «службова особа» щодо ст.ст. 364, 368, 368² та 369 цього Кодексу. Отож вказана примітка не може поширюватися на інші статті Розділу XVII Особливої частини КК, у яких суб'єктом злочину названа службова особа, а тим більше на інші статті Особливої частини цього Кодексу, які можуть бути вчинені службовою особою. Зокрема, примітки-дефініції 1 та 2 ст. 364 КК не поширюються на ст. 366 КК «Службове підроблення», в якій суб'єктом злочину також названа службова особа. У ній це поняття має розумітися у тому значенні, яке надає законодавець відповідному поняттю у ч.ч. 3 та 4 ст. 18 КК, тобто відповідно до положень Загальної частини цього Кодексу. Таке розуміння має місце і в правових висновках ВС, викладених у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судових рішень з підстав неоднакового застосування КЗ [141].

Досить часто у примітках різних статей КК закріплено неоднакові критерії для встановлення змісту однієї і тієї ж ознаки складу злочину. Наприклад, великий розмір у Розділі VII Особливої частини КК «Злочини у сфері господарської діяльності» (примітка ст.ст. 199, 203¹, 206, 206², 212, 212¹, 227, 229, 233, примітка 2 ст. 224, примітка 2 ст. 210, примітка 2 ст. 209, примітка 1 ст. 218¹). Тобто у випадку вирішення питання про необхідність кваліфікації за якоюсь з перерахованих вище статей КК встановлювати розмір великого розміру потрібно з урахуванням відповідного критерію, передбаченого у примітці статті, яка підлягає застосуванню. Звісно, така ситуація, коли одне і те ж поняття має різні законодавчі критерії, неприпустима. Законодавець має намагатися визначити однакові критерії, якщо не у цілому КК, то у межах одного розділу Особливої частини КК.

Примітки-критерії по-різному сформульовані у КК. Законодавець визначає межу мінімальну та (або) максимальну, за наявності якої має місце відповідна ознака складу злочину. Однак робить це по-різному, використовуючи такі формулювання: «якщо розмір... перевищує...» («що перевищує...»), «у ... і більше разів перевищує...», «від ... до...». У більшості приміток-критеріїв використовується такий вартісний критерій, як НМДГ. Під час визначення нормативного змісту ознаки складу злочину, яка закріплена у примітці-критерії, необхідно враховувати такі формулювання. Якщо у примітці статті вказано, що відповідний розмір, шкода має перевищувати вартісний критерій, то для кваліфікації за відповідною статтею необхідно встановити, що відповідна сума хоча б на одну гривню перевищує мінімальну межу, визначену у примітці статті. Наприклад, формулювання у примітці 2 ст. 110² КК (перевищує 6000 НМДГ) означає, що у цьому випадку великий розмір має місце за умови, якщо розмір фінансового або матеріального забезпечення становить 4 134 001 грн⁴.

Якщо у примітці статті вказано, що розмір, шкода у визначену кількість разів перевищує відповідний вартісний критерій або становить суму від певного розміру вартісного критерію, то для кваліфікації за відповідною статтею необхідно встановити, що відповідна сума хоча б дорівнює мінімальній межі, визначеній у примітці статті (наприклад, формулювання примітки ст. 197¹ КК «у 100 і більше разів перевищує НМДГ» означає, що у цьому випадку значна шкода має місце за умови, якщо вона становить мінімум 68 900 грн.

Водночас якщо у примітці-критерії формально не визначається максимальний розмір відповідної ознаки, однак в іншій примітці цієї статті встановлено мінімальну межу більш небезпечної однойменної ознаки, то це повинно враховуватися при кваліфікації. Тобто мінімальна межа більш небезпечної однойменної ознаки враховується при визначенні максимальної межі менш небезпечної однойменної ознаки. Наприклад, мінімальна межа

---

⁴ У 2016 році 1 НМДГ становить 689 грн.

істотної шкоди (примітка 3 ст. 364 КК) – 100 НМДГ, або 689 000 грн, а максимальна – 250 НМДГ, або 172 250 грн (примітка 4 ст. 364 КК).

Якщо примітка конкретизує нормативний зміст ознаки складу злочину (складів злочинів), а в інших статтях Особливої частини КК (навіть у яких передбачається відповідальність за суміжні склади) відповідна конкретизуюча примітка відсутня, то це поняття є оцінним, а його зміст визначається відповідно до правил, що будуть розглянуті у підрозділі 4.4. Наприклад, поняття істотної шкоди визначається у примітці ст. 182 (поширюється на цю статтю), примітці ст. 248 (поширюється на цю статтю), примітці 3 ст. 364 КК (поширюється на ст.ст. 364, 364¹, 365, 365², 367 КК), примітці 2 ст. 425 (поширюється на ст.ст. 425, 426 КК). В усіх інших статтях, у яких це поняття використовується і не роз'яснюється у примітках, належить до оцінних (наприклад, ч.ч. 1, 2 ст. 209¹, ст.ст. 231, 232, ч. 3 ст. 359, ч. 3 ст. 382, ч. 2 ст. 410, ч.ч. 1, 2 ст. 426¹ КК).

У примітках статей Особливої частини КК в окремих випадках закріплюються дефініції понять, відмінні від інтерпретації цих же понять у регулятивному законодавстві (наприклад, у примітці 1 ст. 201 КК закріплено поняття бюджетних коштів, що відрізняється від поняття, визначення, передбаченого у ст. 2 БК). При цьому кримінально-правове визначення поняття «бюджетні кошти» охоплює лише надходження бюджету, у той час як видатки бюджету до предмета злочину, передбаченого у ст. 210 КК, не належать. На нашу думку, відповідне поняття має розумітися у кримінально-правовому значенні, оскільки злочинність і караність діяння визначаються лише у КК. Змінити ситуацію може лише внесення відповідних змін до КК, спрямованих на приведення у відповідність дефініції поняття «бюджетні кошти» як предмета злочину, передбаченого у ст. 210 КК, до того, як він визначається у БК.

Якщо бланкетна примітка статті відсилає до нечинного нормативно-правового акта, як це має місце у примітці ст. 369² КК, у якій вказано, що під особою, уповноваженою на виконання функцій держави визнається особа, визначена у п.п. 1–3 ч. 1 ст. 4 ЗУ «Про засади запобігання і протидії корупції»,

який втратив чинність. Однак у ст. 3 ЗУ «Про запобігання корупції» передбачено перелік осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону) [567]. У примітці ст. 368² КК роз'яснюється, що особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є особи, зазначені у п. 1 ч. 1 ст. 3 ЗУ «Про запобігання корупції».

На нашу думку, наявність бланкетної примітки ст. 369² КК, яка відсилає до нечинного ЗУ «Про засади запобігання і протидії корупції», є перепорою для встановлення нормативного змісту такої ознаки складу злочину, передбаченого у ст. 369² КК, як суб'єкт його вчинення. Вона не може визначатися на підставі п. 1 ч. 1 ст. 3 ЗУ «Про запобігання корупції», в якій роз'яснюється подібне правове поняття – «особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування». Інший підхід, відповідно до якого примітка статті, в якій робиться відсилка до нечинного нормативно-правового акта, порушував би основний принцип застосування – принцип законності. А тому можна запропонувати таке правило герменевтики: якщо примітка статті відсилає до нечинного нормативно-правового акта, то вона є чинною, але не має юридичної дії та не повинна використовуватися під час кримінально-правової герменевтики.

За допомогою приміток-уточнень, як уже зазначалося, відбувається уточнення змісту понять, визначених у Загальній частині КК, щодо конкретної статті Особливої частини КК. Йдеться про поняття повторності у примітці 1 ст. 185, примітці 1 ст. 224, примітці 2 ст. 289, примітці 4 ст. 354 КК, в яких уточнюється загальне поняття повторності, закріплене у ч. 3 ст. 32 КК. У примітках-уточненнях закріплюються такі випадки, коли сукупність збігається з повторністю, тобто коли вчинення особою декількох однорідних злочинів фактично перетворює сукупність у повторність, а дії винуватого кваліфікуються за сукупністю однорідних злочинів, причому другий злочин – з урахуванням повторності. Наявність таких приміток-уточнень означає, що для

кваліфікації діянь особи необхідно встановити як загальні ознаки повторності (ст. 32 КК), так і ознаку, зафіксовану в цій примітці.

Визначаючи нормативний зміст тих статей, які містять примітки особливої дії (ст.ст. 149 та 303 КК), необхідно пам'ятати, що фактично кваліфікація діянь особи за ч.ч. 2, 3 ст. 149 та ч.ч. 3, 4 ст. 303 КК має здійснюватися і підставі цих частин статей, і на підставі примітки 3 ст. 149 та примітки 2 ст. 303 КК, оскільки, як йшлося вище, у них розширюються межі кримінально-правової заборони. А тому у випадках, коли, наприклад, винувата особа втягнула малолітнього у заняття проституцією незалежно від того, чи було для цього використано обман, шантаж, уразливий стан такої особи або застосовано насильство чи погроза його застосування, використано службове становище, або чи вчинені такі дії особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності, відповідні дії мають кваліфікуватися за ч. 4 ст. 303 КК. Однак, мотивуючи цю кваліфікацію, у процесуальних документах необхідно обов'язково зазначити, що вона можлива з урахуванням положення примітки 2 ст. 303 КК.

Отже, примітки статей КК є одним із важливих засобів нормотворчої техніки КЗ, який покликаний сприяти розумінню його нормативного змісту. Визначено дефініцію поняття «примітка статті», запропоновано поділ приміток на види з урахуванням різних критеріїв, а також охарактеризовано кожен з них крізь призму особливостей їх конструювання та герменевтики. Запропоновано правила герменевтики КЗ з урахуванням приміток статей КК.

Висновки до розділу 2

Таким чином, характеристика окремих засобів та прийомів побудови тексту КЗ дозволило зробити такі висновки, показавши їх значення для герменевтики.

Під нормотворчою технікою КЗ запропоновано розуміти методику об'єктивації кримінально-правової норми у його тексті за допомогою системи засобів, прийомів і правил, що використовуються для адекватного вираження нормативного змісту та з метою забезпечення якості КЗ. Її елементи: засоби, прийоми та правила. Загальні засоби: поняття, слова, словосполучення, терміни (термінологічні звороти), знаки пунктуації, словосполучення. Засобами нормотворчої техніки щодо об'єктивації нормативного змісту КЗ, зокрема, є нормативні речення, законодавчі конструкції, законодавчі дефініції, переліки (вичерпні та відкриті), примітки, винятки, фікції, презумпції, аксіоми, фразеологізми, абрєвіатури, числівники, цифри. Засобами нормотворчої техніки щодо технічного оформлення тексту КЗ є нумерація структурних частин, використання заголовків (назв), поділ на частини, абзаци, виокремлення додатків, прикінцевих і перехідних положень тощо. Прийомами об'єктивації нормативного змісту КЗ є: абстрактний (оцінний), казуїстичний (формальний) і змішаний абстрактно-казуїстичний (оцінно-формальний); прямий, бланкетний та відсильний; імперативний і диспозитивний; конкретизації та типології.

Виокремлено таке значення нормотворчої техніки для герменевтики КЗ: 1) за допомогою її засобів, прийомів і правил законодавець передає нормативну інформацію адресату, а герменевтика покликана сприяти встановленню змісту кримінально-правового припису; 2) створення проекту КЗ неможливе без інтерпретаційної діяльності відповідних суб'єктів; 3) герменевтика КЗ може мати місце на етапі нормопроекування, зокрема, під час проведення правових експертиз проектів КЗ.

Проаналізувавши імперативний та диспозитивний прийоми об'єктивації нормативного змісту КЗ на прикладі інститутів звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання і його відбування. Зроблено висновок, що більш формалізовані підстави й умови звільнення від кримінальної відповідальності є передумовою встановлення законодавцем імперативних видів звільнення, а в тих випадках, коли законодавець передбачає дискреційні види звільнення, відповідні підстави та умови виражені неповно, з

використанням оцінної лексики, яка допускає свободу розсуду правозастосувача. Запропоновано віднести звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК) до дискреційних, а звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст. 83 КК) – до імперативних.

Юридична конструкція КЗ визначається як засіб нормотворчої техніки, що складається з системи взаємодіючих елементів, в яких фіксується певна комбінація ознак та (або) визначається їх зміст, використовується для моделювання та логічної побудови нормативного матеріалу КЗ та сприяє тлумаченню та розумінню нормативного змісту цього закону. Виокремлено такі види юридичних конструкцій тексту КЗ: залежно від об'єкта, який вони моделюють (загальні, родові, видові й конкретні; залежно від структурних частин КК (конструкції Загальної та Особливої частин); залежно від частини тексту КК (конструкція назви статті, кримінально-правового припису, примітки статті); залежно від ступеня тяжкості (конструкції основних, кваліфікованих і привілейованих складів злочинів); залежно від моменту закінчення злочинів (конструкції матеріальних, формальних та усічених складів злочинів). Кримінально-правові конструкції Особливої частини КК поділяються на такі види: залежно від структурної частини статті (конструкція диспозиції та санкції статті); залежно від виду кримінально-правових норм (конструкції забороняючих, заохочувальних (стимулюючих), обмежувальних (виняткових) кримінально-правових норм.

Особливостями законодавчих конструкцій основних, кваліфікованих і привілейованих складів злочинів є такі: 1) використання метонімії, що проявляється у перенесенні назви з учасника соціальної події на саму соціальну подію, з діяча на діяння; 2) описання суспільно небезпечних діянь не дієсловами, а віддієслівними іменниками. В окремих випадках відповідні терміни можуть позначати як діяння, так і наслідки, а відтак, і причинний зв'язок між ними; 3) використання синекдохи для описання предмета або потерпілого від злочину, коли відповідні іменники вживаються у множині;

4) використання єднальних або розділових сурядних сполучників, від чого залежить визнання злочину закінченим. Вживання єднальних сполучників «і», «а також» у диспозиціях статей Особливої частини КК як розділових; 5) кваліфікуючі ознаки, які позначають обставини, різні за ступенем суспільної небезпеки, не можуть поміщатися в одній статті Особливої частини КК.

Правилами герменевтики основних, кваліфікованих складів злочинів є такі: 1) якщо предмет або потерпілий в юридичній конструкції основних складів позначається терміном у множині, то відповідна ознака має розумітися як така, що стосується множинності предметів або потерпілих; 2) якщо позначення ознаки складу злочину обумовлене особливостями слововживання в українській мові, то відповідна кримінально-правова норма може поширюватися і на одиничний випадок; 3) якщо у диспозиції статті використовуються розділові сурядні сполучники, то злочин вважається закінченим з моменту вчинення одного суспільно небезпечного діяння чи настання одного суспільно небезпечного наслідку; 4) якщо у диспозиції статті вживаються єднальні сурядні сполучники, то злочин вважається закінченим з моменту вчинення усіх суспільно небезпечних діянь чи настання усієї сукупності наслідків, що передбачені у кримінально-правовій нормі; 5) в основних складах злочинів у різних статтях мають використовуватися однакові юридичні конструкції одного і того ж явища; 6) якщо основний склад злочину матеріальний, то має використовуватися законодавча конструкція матеріального кваліфікованого складу злочину і, навпаки, якщо основний склад злочину формальний та усічений, то має використовуватися законодавча конструкція формального й усіченого кваліфікованого складу злочину.

Особливості конструювання формальних, матеріальних та усічених складів злочинів: 1) іменники, що утворені від дієслів доконаного виду використовуються для конструювання формальних складів злочинів, а іменники, які утворені від дієслів недоконаного виду, – усічених складів злочинів; 2) якщо одне суспільно небезпечне діяння позначене законодавцем віддієслівним іменником доконаного виду, то й для формулювання другого

суспільно небезпечного діяння, що є конститутивною або кваліфікуючою ознакою складу злочину, також повинен використовуватися такий же іменник (і навпаки).

Правила герменевтики матеріальних, формальних та усічених складів злочинів: 1) вживання дієслів доконаного виду та утворених від них іменників показує, що законодавець пов'язує настання юридичних наслідків не лише з фактом вчинення певного діяння (дії або бездіяльності), а й із фактом настання певного результату, який переслідувався суб'єктом при вчиненні цих дій; 2) матеріальні склади злочинів вважаються закінченими з моменту настання суспільно небезпечних наслідків, які або передбачаються у статтях КК, або випливають з інших ознак складу злочину; 3) формальні склади злочинів вважаються закінченими з моменту, коли повністю виконане суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), яке передбачене у статті КК; 4) усічені склади злочинів вважаються закінченими з моменту, коли суб'єкт злочину почав виконувати суспільно небезпечне діяння, яке передбачене у статті КК незалежно від його успішності.

Законодавчі дефініції кримінально-правових понять – це закріплена у КК частина кримінально-правової норми, яка має обов'язковий характер, в якій розкривається зміст кримінально-правового поняття (терміна), що позначає певну ознаку складу злочину шляхом вказівки на його істотні ознаки, та яка підлягає застосуванню разом із кримінально-правовою нормою. Законодавчі дефініції виконують гносеологічну (пізнавальну), герменевтичну, евристичну та прогностичну функції. Вони повинні відповідати таким вимогам: співвідносність (або рівність) дефінієндума (поняття, яке визначається) та дефінієндиса (поняття, що визначає); повнота та лаконічність; зрозумілість; заборона «ганебного» кола; відсутність негативних характеристик.

Сформульовано такі концептуальні положення побудови термінологічного розділу КК: 1) визначення у ньому кримінально-правових, а в окремих випадках спеціалізованих і галузевих правових понять (які використовуються в іншому значенні) та застосовуються у тексті КЗ;

2) обмежена кількість законодавчих дефініцій; 3) поняття, які можуть роз'яснюватися у термінологічному розділі, повинні принаймні тричі використовуватися у тексті Особливої частини КК; 4) розміщення розділу наприкінці Загальної частини (Розділ XV¹ «Визначення понять у цьому Кодексі»); 5) структурними частинами розділу мають бути статті, які доцільно розташувати в алфавітному порядку (залежно від поняття, зміст якого у ній визначається).

Правила формулювання законодавчих дефініцій кримінально-правових понять: 1) правило співвідносності; 2) правило повноти й стислості; 3) правило заборони «ганебного кола»; 4) поняття, яке визначається, не повинно формулюватися з використанням частки «не»; 5) дефініція поняття, яке визначається в іншому нормативно-правовому акті, що набрав чинності, але не введений в дію, не може використовуватися у тексті КК; 6) неприпустимо одному і тому ж поняттю надавати різного значення у межах КК.

Основні правила герменевтики за допомогою законодавчих дефініцій: 1) законодавчі дефініції мають обов'язкове значення для правозастосування; 2) родовидові визначення передбачають встановлення як ознаки найближчого роду, так і видової ознаки; 3) за наявності синтетичних визначень необхідно встановити зміст умовно-родового поняття, а також ознак, які є істотними з точки зору законодавця; 4) якщо легальне визначення складається з декількох самостійних відкритих переліків, то кожен із них інтерпретується окремо, а обмеження змісту одного відкритого переліку не поширюється на значення іншого; 5) якщо у КК не закріплено законодавчу дефініцію, то для встановлення змісту кримінально-правового поняття можуть застосовуватися легальні визначення інших нормативно-правових актів; 6) якщо у тексті КК використовуються казуїстичні законодавчі дефініції, то для встановлення змісту кримінально-правового поняття достатньо визначити хоча б один предмет (ознаку), який (яка) входить до нього; 7) якщо казуїстична дефініція є частиною родовидового визначення, то першу з них потрібно тлумачити у контексті цієї аналітичної дефініції.

Примітки статей КК визначаються як засіб нормотворчої техніки, що має обов'язковий і нормативний характер, конкретизує кримінально-правовий припис та застосовується разом зі статтею КК. Примітки статей КК бувають таких видів: 1) залежно від того, у якій частині КК вони передбачені: примітки статей Загальної частини КК та примітки статей Особливої частини КК; 2) залежно від поширення дії: загальні, комплексні, окремі, змішані; 3) за змістом: примітки-дефініції, примітки-критерії, примітки уточнення та примітки особливої дії; 4) залежно від кількості самостійних частин: прості та складні примітки; 5) за способом викладення: описові, відсильні та бланкетні примітки.

Правила нормотворчого конструювання приміток статей КК: 1) якщо законодавець використовує складну примітку, то кожна нова частина повинна розпочинатися словами «Примітка 1.», «Примітка 2.» та використовуватися формулювання «примітка один», «примітка два»; 2) у перших примітках статей КК потрібно поміщати примітки-дефініції, а в наступних – примітки-критерії; 3) недоцільно переривати послідовність приміток-дефініцій іншими видами приміток (наприклад, примітками-уточненнями); 4) щоразу, коли встановлюється критерій, відповідно до якого здійснюється диференціація кримінальної відповідальності за вчинений злочин, має виокремлюватися самостійна примітка з окремим змістом; 5) бланкетні примітки (за можливості) повинні відсилати не до нормативно-правового акта у цілому, а до його статті (статей), в яких визначається зміст відповідного поняття; 6) у примітки статей КК мають оперативно вноситися зміни.

Значення приміток статей КК для герменевтики: 1) загальні примітки статей КК поширюються на всі статті цього Кодексу, в яких використовується відповідне кримінально-правове поняття; 2) комплексні й окремі примітки використовуються для встановлення нормативного змісту лише тих статей або того розділу Особливої частини КК, на які поширюється відповідна примітка. В інших статтях КК, на які не поширюється примітка, аналогічне поняття визначається або з урахуванням положень інших приміток статей, або на

підставі положень Загальної частини КК, або з урахуванням правил встановлення нормативного змісту оцінних понять; 3) якщо у примітках різних статей КК закріплено неоднакові критерії для встановлення змісту однієї і тієї ж ознаки складу злочину, то у випадку кваліфікації визначати зміст відповідної ознаки потрібно з урахуванням критерію, передбаченого у примітці тієї статті, яка підлягає застосуванню; 4) якщо у примітці статті вказано, що відповідний розмір, шкода має перевищувати вартісний критерій, то для кваліфікації за відповідною статтею необхідно встановити, що відповідна сума хоча б на одну гривню перевищує мінімальну межу, визначену у примітці статті; 5) якщо у примітці статті передбачено, що розмір, шкода у встановлену кількість разів перевищує визначений вартісний критерій або становить суму від певного розміру вартісного критерію, то для кваліфікації за відповідною статтею необхідно встановити, що відповідна сума хоча б є рівною мінімальній межі, визначеній у примітці статті; 6) якщо у примітці-критерії формально не визначається максимальний розмір відповідної ознаки, однак в іншій примітці цієї статті встановлено мінімальну межу більш небезпечної однойменної ознаки, то це повинно враховуватися при кваліфікації. Тобто мінімальна межа більш небезпечної однойменної ознаки враховується при визначенні максимальної межі менш небезпечної однойменної ознаки; 7) якщо у примітках статей Особливої частини КК закріплюються дефініції понять, відмінні від інтерпретації цих же понять у регулятивному законодавстві, то за кримінально-правової кваліфікації поняття повинно використовуватися у кримінально-правовому значенні; 8) якщо примітка статті відсилає до нечинного нормативно-правового акта, то вона є чинною, але не має юридичної дії та не повинна використовуватися під час герменевтики КЗ; 9) за наявності приміток-уточнень необхідно встановити як загальні ознаки повторності (ст. 32 КК), так і ознаку, що зафіксована у цій примітці.

РОЗДІЛ 3

ТЕКСТ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ ЯК ПРЕДМЕТ ГЕРМЕНЕВТИКИ ТА ФОРМУВАННЯ ЙОГО ПОНЯТТЄВОГО АПАРАТУ

3.1 Принципи формування поняттєвого апарату кримінального закону України

Принципи формування поняттєвого апарату КЗ, на нашу думку, з урахуванням наших попередніх наукових досліджень це ті загальні положення, на основі яких відбувається створення модельних кримінально-правових понять і категорій, їхнє адекватне найменування за допомогою термінів (термінологічних зворотів) та визначення їх змісту в законодавчих дефініціях [711, с. 533]. Встановлення принципів формулювання поняттєвого апарату КЗ має важливе значення для герменевтики. Адже це допомагає зрозуміти, в який спосіб має формулюватися текст КЗ для того, щоб сприяти єдності розуміння відповідних кримінально-правових приписів. Потрібно вказати, що до таких принципів доцільно відносити: 1) принцип цілісності; 2) принцип структурності; 3) принцип ієрархічності; 4) принцип взаємодії поняттєвого апарату КЗ з мікро- та макросередовищем [711, с. 529–544].

Принцип цілісності поняттєвого апарату КЗ. У філософському розумінні цілісність – інтегрованість, самодостатність та автономність об'єкта, характеризує його якісну своєрідність, зумовлену притаманними йому специфічними закономірностями функціонування та розвитку [758, с. 584–585]. Поняттєвий апарат КЗ формується, насамперед, з кримінально-правових понять та категорій (наприклад, «вбивство», «крадіжка», «шпигунство», «диверсія»), які виникають у межах кримінального права та характеризуються відповідною галузевою приналежністю.

Звичайно, поняттєвий апарат КК є відносно автономним утворенням, враховуючи взаємодію нормативно-правових актів в межах системи законодавства України. Тому у ньому використовуються не лише кримінально-правові поняття. Він формується за допомогою загальноживаних слів (наприклад, «особа», «вагітна жінка», «матір», «життя», «дитина»). Окремі з них набувають кримінально-правового значення, оскільки використовуються в статтях КК у поєднанні з уточнюючими словами, що обмежують їх зміст і перетворюють окремі з них на моносемічні (наприклад, «чужа дитина», «дитина, яка не досягла віку, з якого допускається працевлаштування», «малолітня дитина»). Загальноживані слова повинні використовуватися у тому значенні, яке вони мають в українській мові. Порушення цієї вимоги розглядається в теорії права як логічна законотворча помилка [45, с. 388].

Наприклад, у багатьох статтях Особливої частини КК використовується термін «збут», який позначає суспільно небезпечне діяння або мету вчинення злочину (наприклад, ст.ст. 198, 199, 200, 204, 213, 216, 224, 263, 267¹, 300, 301, 307, 308, 309 КК). Окрім того, у ч. 5 ст. 27 КК передбачено, що пособником злочину визнається, зокрема, особа, яка заздалегідь обіцяла збути предмети, здобуті злочинним шляхом. Традиційно у теорії кримінального права та у правозастосовній практиці під збутом розуміють оплатні чи безоплатні форми відчуження, реалізації певних предметів [361, с. 230]. Аналогічно це поняття тлумачиться і у постановках ПВС [585; 586].

Таке розуміння поняття «збут» не відповідає значенню відповідного слова в українській мові. Адже воно належить до моносемічних (однозначних) і означає «продаж готової продукції або сировини» [99, с. 350]. Тому під збутом у всіх статтях, в яких використовується законодавцем відповідний термін, потрібно розуміти лише оплатні форми відчуження предметів, що полягають у продажу, обміні, використанні як засобу платежу за виконану роботу чи надану послугу або як майна, що надається за оплатними правочинами [716, с. 255].

Для забезпечення повноти викладення кримінально-правових приписів, у тих статтях КК, в яких використовується термін «збут», доцільно передбачити

(альтернативно) і таке діяння, як передача. До речі, ці дві альтернативні форми суспільно небезпечних діянь передбачено у ч. 1 ст. 263 КК.

Загальноживане значення того чи іншого слова має використовуватися під час тлумачення тих понять, які стають кримінально-правовими. Це повною мірою можна проілюструвати на прикладі терміна «шантаж», який уживається у диспозиціях ч. 1 ст. 120, ч. 1 ст. 149, ч. 1 ст. 258¹, ч. 1 ст. 303 КК. Окрім того, диспозиції ч. 2 ст. 154 КК, ч. 1 ст. 189 КК та ч. 1 ст. 386 КК сформульовано з використанням ознак, характерних для шантажу. У першому випадку злочинне діяння може бути вчинене під погрозою розголошення відомостей, що ганьблять її (його) [потерпілу (потерпілого)] чи близьких родичів, у другому – з погрозою розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці, а в третьому – шляхом погрози розголошення відомостей, що їх [свідка, потерпілого, експерта] ганьблять.

Шантаж (від франц. *chantag*) – «залякування погрозою викрити або розголосити з певною метою факти, відомості, які можуть скомпрометувати, зганьбити кого-небудь» [99, с. 1613]. Кримінально-правове поняття «шантаж» доцільно визначати через узагальнюючу дефініцію, вказуючи на найближчий рід та видову відмінність. Для цього варто з'ясувати ознаки відповідного поняття.

Найближчим родом поняття «шантаж» є погроза, яка тлумачиться у теорії кримінального права як психічний вплив на особу. Шантаж – одна з форм погроз, а тому відповідному поняттю мають бути притаманними всі ознаки найближчого роду. Отож шантаж повинен характеризуватися конкретністю та реальністю. Тобто потерпілий повинен бути переконаний у тому, що відповідна погроза може бути реалізована.

Продовжуючи розглядати зміст відповідного поняття, необхідно встановити адресатів погрози при шантажі. У ст.ст. 154, 189 та 386 КК їхнє коло визначається по-різному. Так, у ст.ст. 154, 189 КК такими особами можуть бути сам потерпілий і його близькі родичі, а в ст. 386 КК – лише потерпілий (свідок, потерпілий, експерт). Слушною вбачається висловлена у науковій

літературі думка, відповідно до якої використання для позначення потерпілих від вимагання терміна «близькі родичі» не можна визнати доцільним, оскільки «... криміналітету не становить труднощів визначити тих близьких для потерпілого осіб, котрі не належать до близьких родичів, але погрози щодо яких не менш значні для потерпілого, проте зовсім безпечні для вимагателів, тому що не утворюють складу вимагання. Тобто вживання у статтях КК такого терміна, як «близькі родичі» є, по суті, «подарунком для злочинців» [223, с. 110]. Отже, доцільніше було б визнати потерпілими від шантажу дві категорії осіб: власне потерпілих та їхніх близьких осіб. До останніх належать як близькі родичі, так й інші особи, які не перебувають з потерпілим у родинних відносинах. При цьому необхідно мати на увазі таку обставину: особи є близькими для потерпілого лише тоді, якщо погроза розголошення відомостей щодо них може примусити останнього до вчинення певних дій, які від нього вимагаються.

Подальше з'ясування змісту поняття «шантаж» передбачає встановлення категорії відомостей, якими погрожують потерпілому. Саме така ознака є видовою відмінністю шантажу та дає змогу відрізнити його від інших форм погроз. У КК при цьому спостерігається термінологічний різнобій, оскільки в одному випадку до них належать відомості, які ганьблять потерпілого (ст.ст. 154, 186 КК), а в другому – відомості, які потерпілий або його близькі особи бажають зберегти у таємниці (ст. 189 КК). У науковій літературі вони також називаються по-різному: відомості, які компрометують особу [457, с. 765], відомості, які потерпілий чи близькі йому особи воліли б зберегти у таємниці [454, с. 767]. Щодо шантажу відомості, які ганьблять чи компрометують потерпілого або його близьких осіб, можуть бути лише частиною тієї інформації, розголошення якої не бажає потерпілий. Коли його шантажують, винуватий розраховує на те, що потерпілий прагне зберегти відповідні відомості у таємниці, а погроза їх розголошення використовується винним, щоб примусити потерпілого вчинити певні дії. Тому основною ознакою шантажу, яка визначає видову відмінність цього поняття, є не категорія відомостей,

розголошенням яких погрожує винуватий, а його розрахунок на те, що потерпілий прагне зберегти їх у таємниці.

Отже, визначивши основні ознаки шантажу через найближчий рід і видову відмінність, можна запропонувати таку дефініцію цього поняття: шантаж – це погроза розголошення відомостей, які потерпілий або його близькі особи бажають зберегти у таємниці, з метою примушування потерпілого до вчинення певних дій. Саме таке визначення шантажу доцільно закріпити у термінологічному розділі КК. Також у диспозиціях ст.ст. 154 та 189 відповідний спосіб вчинення злочинів необхідно замінити терміном «шантаж». Водночас у підрозділі 4.1 запропоновано вилучити вказівку на розголошення відомостей, що ганьблять осіб, оскільки цей спосіб вчинення злочину не узгоджується з таким діянням, як примушування.

Ще одним способом формування поняттєвого апарату КК є запозичення у нього загальноправових (міжгалузевих) термінів. Ці терміни стають невід'ємною частиною поняттєвого апарату КК, взаємодіють із галузевими поняттями в процесі охорони суспільних відносин. Загальноправові (міжгалузеві) терміни, як і загальноживані слова, досить часто набувають своєрідного (кримінально-правового змісту) шляхом приєднання до них додаткових слів.

У поняттєвому апараті КК використовується багато термінів з нормативно-правових актів суміжних галузей права – кримінального процесуальної та кримінально-виконавчої. У монографічному дослідженні бланкетних диспозицій у статтях Особливої частини КК Г.З. Яремко розмежовує такі диспозиції і іншогогалузеву термінологію. На думку цього науковця, «... ключем для розмежування бланкетних диспозицій в статтях Особливої частини КК України та диспозицій в статтях Особливої частини КК України, в яких використовується іншогогалузєва термінологія, є той факт, що при останніх звернення до норм інших галузей права має на меті забезпечити правильне розуміння змісту кримінально-правової норми, а тому є бажаним, сприятливим, однак не обов'язковим. Тобто відсутність звернення до

іншогогалузевих норм, хоча і утруднює, однак не унеможлиблює з'ясування змісту всіх ознак конкретного складу злочину» [829, с. 42–43].

Із наведеною точкою зору не можна погодитися. У випадку використання іншогогалузевої термінології під час герменевтики «норми-реципієнта» звернення до інших нормативно-правових актів «галузі-донора» є не бажаним, а обов'язковим. Але у тому випадку цей акт регулює ті суспільні відносини, що поставлені під охорону конкретної статті (статей) КК. Потрібно зауважити, що у випадку використання в тексті КК термінів інших галузей права варто говорити про бланкетну термінологію [345, с. 61].

Деякі науковці також розмежовують бланкетні диспозиції та диспозиції, які передбачають субсидіарне застосування іншогогалузевих норм [445, с. 81; 829, с. 43–44]. Хотілося б вказати, що їх не можна та й не потрібно розмежовувати, бо бланкетні диспозиції насправді – нормативна абстракція, яка є наслідком своєрідної правової дифузії, за якої відбувається взаємодія між різними галузями права, «проникнення» в якусь із них «інородних» правових норм. Адже законодавець керується принципом економії, раціонального користування продуктом своєї праці – законодавчим матеріалом. У силу цього нормотворчий орган робить обґрунтовано, коли замість викладення у новому правовому акті вже опублікованих ним правил лише посилається на джерела, в яких вони містяться [829, с. 44]. Таким чином, має місце субсидіарне (запозичене) використання в одній галузі права (галузі-донорі) іншогогалузевих норм (галузі-реципієнта), наслідком чого є конструювання бланкетних диспозицій. Відтак, щоб з'ясувати нормативний зміст норми галузі-реципієнта необхідно використовувати іншогогалузеві норми. Отож можна дійти висновку, що субсидіарне застосування та бланкетні диспозиції у статтях Особливої частини КК співвідносяться як філософські категорії змісту та форми. Змістом є субсидіарне застосування норм, а формою, відповідно, бланкетні диспозиції.

Продовжуючи характеристику особливостей використання у поняттєвому апараті КК іншомовної правової лексики, доцільно зауважити, що досить часто між «нормою-донором» та «нормою-реципієнтом» виникають суперечності, а

відтак, і колізії у кримінально-правовому регулюванні. Вчені-теоретики одним із видів таких колізій називають міжгалузеві колізії [145, с. 28]. У механізмі їх подолання важливе місце займає герменевтичний аналіз тексту КК та інших нормативно-правових актів.

Розглянемо можливості герменевтики для визначення та подолання колізій (термінологічних та змістовних) на прикладі між КК та КВК [364]. Термінологічні суперечності мають місце у випадках, коли у кодексах використовуються різні терміни (термінологічні звороти), які позначають одне поняття, а змістовні – це коли однакові правовідносини регулюються по-різному.

Так, у ст.ст. 390–393 КК суб'єктом злочину названа «особа, засуджена до позбавлення волі» (ст. 390), «особа, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі» (ст.ст. 391–393). У ст. 51 КК покарання у виді позбавлення волі не передбачено, однак у ній вживаються подібні термінологічні звороти для позначення різних видів покарань: «позбавлення волі на певний строк» (п. 11) та «довічне позбавлення волі» (п. 12). У кримінально-виконавчому законодавстві України також спостерігається плутанина у використанні відповідних зворотів. В одному випадку законодавець передбачає такий вид покарання, як позбавлення волі на певний строк (наприклад, у ст. 18 КВК). Але у більшості випадків у КВК вживається термінологічний зворот «позбавлення волі» (наприклад, в усіх статтях Розділу III Особливої частини КВК). Як наочно демонструє аналіз статей КВК, законодавець використовує термінологічний зворот «позбавлення волі» для позначення такого виду покарання, як позбавлення волі на певний строк.

Також потрібно з'ясувати, яке значення має термінологічний зворот «позбавлення волі» у ст.ст. 390–393 КК. Його можна встановити лише за допомогою інтерпретації інших ознак складів відповідних злочинів. Суб'єктом злочину, передбаченого у ч. 3 ст. 390 КК, є особа, засуджена до позбавлення волі, якій було дозволено короткочасний виїзд. Ураховуючи положення ст. 111 КВК, право на короткочасні виїзди за межі колонії на території України

мають лише засуджені до позбавлення волі на певний строк Тому в ч. 3 ст. 390 КК термінологічний зворот «позбавлення волі» вжито у значенні «позбавлення волі на певний строк».

Суб'єкт злочину, передбаченого у ст. 391 КК, спеціальний. Ним може бути особа, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, якщо вона за порушення вимог режиму відбування покарання була піддана протягом року стягненню у виді переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери) або переводилась на більш суворий режим відбування покарання. З кримінально-виконавчого законодавства однозначно випливає, що дисциплінарне стягнення у виді переведення до приміщення камерного типу передбачене для осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк (ст. 132 КВК). Таке стягнення не може призначатися вагітним жінкам, жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, інвалідам першої групи (ч. 2 ст. 132 КВК), неповнолітнім засудженим (ст. 145 КВК). Тому ці особи не можуть бути суб'єктами злочину, передбаченого у ст. 391 КК.

Проаналізувавши Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань [533], можна зробити висновок, що переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери) може застосовуватися і до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі.

У ст.ст. 392 та 393 КК термін «позбавлення волі» використовується у тому ж значенні, що і у ст. 391 цього Кодексу. Хоча кримінально-виконавче законодавство України передбачає, що умови відбування цього виду покарання є найбільш суворими (ст. 151 КВК), за яких виключається можливість вчинення особами, засудженими до довічного позбавлення волі будь-яких злочинів, однак гіпотетично вони можуть вчинити будь-які суспільно небезпечні діяння, передбачені вказаними статтями, наприклад, напад на представників адміністрації виправної колонії.

Отже, суб'єктом злочину, передбаченого у ч. 2 ст. 390 КК, є особа, засуджена до позбавлення волі на певний строк, а злочинів, передбачених у ст.ст. 391–393 КК – особа, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі на

певний строк та довічного позбавлення волі. Ця термінологічна суперечність повинна бути усунута шляхом внесення змін до ст.ст. 390–393 КК.

Окрім термінологічних колізій, існують і змістовні суперечності між статтями КК та кримінально-виконавчого законодавства. Вони, на відміну від термінологічних колізій, суттєво впливають на застосування відповідних норм, оскільки по-різному регулюють ті чи інші правовідносини. Проаналізуємо окремі з них.

Насамперед зупинимося на порядку розташування деяких видів покарань у ст. 51 КК, які, як відомо, утворюють систему та розташовані, починаючи від менш суворого (більш м'якого) до більш суворого» [361, с. 329]. У ст. 51 КК арешт (п. 8) розташований вище, ніж обмеження волі (п. 9). Це означає, що перше покарання є менш суворим, ніж друге. Однак підстав для такого висновку немає. Адже тяжкість покарання визначається не межами відповідного виду покарання, а умовами його відбування та обмеженнями, встановленими для засуджених до певного виду покарання. Аналіз КВЗ показує, що більш суворим є покарання у виді арешту, а не у виді обмеження волі. Такий висновок ґрунтується на тому, що, по-перше, арешт полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції (ст. 60 КК, ч. 1 ст. 51 КВК), а обмеження волі – у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства (ч. 1 ст. 61 КК). По-друге, на засуджених до арешту поширюються права, обов'язки, заборони і обмеження, встановлені КВЗ для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі (ст. 51 КВК). Тому необхідно констатувати, що покарання у виді арешту, яке пов'язане з ізоляцією засудженого від суспільства, є короткостроковим позбавленням волі. Усі наведені аргументи вказують на те, що покарання у виді арешту більш суворе, ніж покарання у виді обмеження волі. У зв'язку з цим доцільно було б змінити їх порядок і передбачити обмеження волі у п. 8, а арешт – у п. 9 ст. 51 КК [715, с. 13].

Ще одна змістовна колізія має місце у ст. 391 КК. Суб'єктом злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань у диспозиції

статті називається особа, яка відбуває покарання у виді обмеження волі або у виді позбавлення волі, якщо вона за порушення вимог режиму відбування покарання була піддана протягом року переведенню до приміщення камерного типу (одиначної камери) або переводилась на більш суворий режим відбування покарання. У цьому законодавчому положенні міститься декілька суперечностей із КВК. По-перше, аналіз кримінально-виконавчого законодавства показує, що до осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери) як дисциплінарне стягнення не передбачено (ст. 68 КВК). Не встановлено для таких осіб і переведення на більш суворий режим відбування покарання. Тому суб'єктом злочину, передбаченого у ст. 391 КК, не може бути особа, яка відбуває покарання у виді обмеження волі [715, с. 15].

По-друге, у ст. 391 КК вказано, що суб'єктом злочину може бути засуджений, який переводився на більш суворий режим відбування покарання. Як уже зазначалося, суб'єктом злочину, передбаченого у цій статті, може визнаватися засуджений до позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі. Однак засуджені до довічного позбавлення волі не можуть переводитися на більш суворий режим відбування покарання, оскільки вони відбувають призначене покарання у найбільш суворих умовах. М.І. Хавронюк стверджує, що «... чинним КВК не передбачено також стягнення у виді переведення на більш суворий режим відбування покарання і для осіб, засуджених до позбавлення волі» [765, с. 444]. Проте не можна погодитися з такою позицією вченого, оскільки інтерпретація диспозиції ст. 391 КК вказує на те, що термін «стягнення» стосується лише переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери), а переведення на більш суворий режим відбування покарання стягненням не визнається [715, с. 16].

Додатково потрібно з'ясувати суть переведення на більш суворий режим відбування покарання. Таке формулювання використовувалося у Виправно-трудовому кодексі (ВТК), який втратив чинність 1 січня 2004 року. У КВК передбачається не переведення на більш суворий режим відбування покарання,

а зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі на певний строк (ст. 100 КВК). У ВТК передбачалося переведення засуджених, які злісно порушували вимоги режиму, в інші виправно-трудоі колонії (ст. 48 КВК), а в чинному КВК допускається зміна умов відбування покарання в межах однієї колонії або шляхом переведення до колонії іншого виду (ст. 100 КВК). У науковій літературі іноді стверджується, що суб'єктом злочину, передбаченого у ст. 391 КК, може бути лише особа, яка переводилася до виправної колонії вищого рівня безпеки [172, с. 38]. Однак з такою точкою зору не можна погодитися, тому що в усіх випадках зміна умов тримання засуджених у межах виправної колонії одного рівня безпеки відбувається у бік «посилення» режиму відбування покарання. Тому суб'єктом злочину, передбаченого у ст. 391 КК, можуть бути засуджені до позбавлення волі на певний строк, яким змінювалися умови тримання як у межах виправної колонії одного рівня безпеки, так і шляхом переведення до іншої виправної колонії.

У наведеному вище законодавчому положенні передбачено так звану дисциплінарну преюдицію (суб'єктом злочину визнається особа, яка протягом року була піддана стягненню у виді переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери)). У теорії кримінального права вироблено правила кваліфікації злочинів із преюдицією [445, с. 46]. Засуджений до позбавлення волі на певний строк за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань або іншу протидію адміністрації у законному здійсненні її функцій може бути притягнутий до кримінальної відповідальності лише у випадку, якщо дисциплінарне стягнення у виді переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери) зберігає своє преюдиційне значення. Відповідно до ч. 14 ст. 134 КВК засуджений визнається таким, що не має стягнення, якщо протягом шести місяців з дня відбуття стягнення він не буде підданий новому стягненню. У цій частині диспозиція ст. 391 КК суперечить ч. 14 ст. 134 КВК. Адже згідно зі ст. 391 КК особа, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі на певний строк, може притягатися до кримінальної відповідальності, якщо вона протягом року піддавалася стягненню у виді

переведення до приміщення камерного типу (одиночної камери). Тобто, якщо минуло понад шість місяців з дня відбуття стягнення у виді переведення до приміщення камерного типу (одиночної камери) і засуджений вчинить злісну непокору вимогам адміністрації, то притягати його до кримінальної відповідальності не можна. Але одночасно у ст. 391 КК така можливість фактично передбачається. На таку суперечність звернув увагу і М.І. Хавронюк [765, с. 444]. Слушною можна визнати точку зору цього вченого про усунення колізії між кримінальним і кримінально-виконавчим законодавством та про заміну у диспозиції ст. 391 КК слів «протягом року» на слова «протягом шести місяців» [715, с. 16].

Поняттєвий апарат КК також формується шляхом використання спеціалізованих неправових термінів, тобто тих, що виникають та використовуються у відповідній галузі спеціалізованих знань (наприклад, «венерична хвороба», «медичний працівник»). Як і в попередніх випадках спеціалізовані неправові терміни мають використовуватися в поняттєвому апараті КК у тому значенні, яке вони мають у відповідній галузі знань. В іншому випадку в КК необхідно роз'яснювати зміст відповідного спеціалізованого неправового терміна.

Незважаючи на багатоманітність шляхів формування поняттєвого апарату КК, всі поняття, які використовуються у ньому, мають утворювати цілісну систему лексичних одиниць із внутрішньою та зовнішньою узгодженістю. При цьому поняттєвий апарат КК являє собою не сумативну (звичайний конгломерат елементів), а органічну систему (взаємодія елементів, які утворюють якісно нове явище) [670, с. 45].

Принцип структурності поняттєвого апарату КК. Такий апарат, як уже зазначалося, – цілісне утворення. При цьому він одночасно є структурованим, оскільки кожен елемент поняттєвого апарату КК має своє призначення та взаємодіє з іншими елементами такої системи. У теорії права ідея розчленування предмета та створення понятійних рядів належить О.М. Васильєву. Цей вчений писав, що предметне розвертання основної

правової абстракції полягає в тому, щоб спочатку показати, як проявляється сутність права в основних правових категоріях, а потім конкретизувати її у відповідних підсистемах правових категорій, які розкривають структуру, генезис та функціонування правової форми. У процесі такого розчленування предмета в категорійній системі теорії права розкриваються наведені далі за основною категорією групування правових понять. Цей вчений виокремлює вихідну абстракцію, ряд основних правових категорій та субординовані до основного ряду категорії, які розкривають структуру, зміст, розвиток та функціонування правової форми. Крім того, він визначає існування в менш загальних підсистемах правових понять другого, третього й іншого порядку [92, с. 131–132].

Модель, яку запропонував О.М. Васильєв, може застосовуватися і до формування поняттєвого апарату КК, а також для герменевтичного аналізу тексту КК. Ураховуючи логічне правило сходження від абстрактного до конкретного, необхідно виділити кримінально-правові категорії як загальні та фундаментальні поняття КК та кримінально-правові поняття. Категорії та поняття можуть змінюватися.

Окрім безпосередніх змін поняттєвого апарату КК законодавцем, окремі кримінально-правові поняття можуть наповнюватися новим змістом. Це відбувається шляхом встановлення значення відповідних термінів (термінологічних зворотів) та досягається в обов'язковому або рекомендаційному порядку. Обов'язкового значення набувають визначення понять у рішеннях КС. Наприклад, цей єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні роз'яснив, що кримінальна відповідальність настає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду, а притягнення до кримінальної відповідальності – з моменту пред'явлення особі обвинувачення у вчиненні злочину [619]. Саме у такому значенні мають розумітися відповідні терміни, які використовуються у статтях КК (наприклад, «притягнення до кримінальної відповідальності» – ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212¹ КК).

КС може вилучати окремі елементи з кримінально-правового поняття. Зокрема, у рішенні КС від 18 квітня 2012 року було встановлено, що поняття «працівник правоохоронного органу» не поширюється на працівника органу державної виконавчої служби [617]. На нашу думку, таке розуміння поняття має використовуватися і у випадку встановлення нормативного змісту ст. 365 КК, в якій суб'єктом злочину також названо працівника правоохоронного органу.

До того ж обов'язкового значення набуває роз'яснення термінів (термінологічних зворотів) у рішеннях ЄСПЛ. Відповідно до ст. 17 ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року прецеденти (практика Суду), а також сама Конвенція [Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 1950) та протоколів до неї – виділено мною. – 3.3.] є джерелом права в Україні. А це означає, що при кваліфікації, а також під час вирішення інших кримінально-правових питань офіційно можна посилатися на практику цього суду для аргументації своєї правової позиції та для встановлення змісту кримінально-правових понять (навіть у тих випадках, коли вітчизняне законодавство вміщує іншу дефініцію відповідних понять).

Окремі поняття КК можуть наповнюватися новим змістом у кримінально-правовій доктрині. Звичайно, у такому випадку відповідні роз'яснення не мають обов'язкового значення для з'ясування змісту кримінально-правових понять, однак вони допомагають зрозуміти суть кримінально-правового припису, правильно застосувати статтю КК.

Принцип ієрархічності поняттєвого апарату КК. Ієрархічність будь-якої системи передбачає її поділ на певні рівні (від нижчого до вищого). Такими рівнями є поняттєві ряди. Усі вони будуються на основі кримінально-правових категорій. Саме вони вміщують найбільш загальну інформацію, яка необхідна для функціонування всього поняттєвого апарату КК. Всі інші поняттєві ряди стосуються окремих розділів (як Загальної, так і Особливої частин), а також окремих статей КК. Під час вирішення питання про те, дефініції яких понять

повинні наводитися в КК, а також про місце їх розташування, необхідно враховувати рівень відповідного поняттєвого ряду, в який включається те чи інше поняття.

Принцип взаємодії поняттєвого апарату КК з мікро- та макросередовищем. Поняттєвий апарат КК не є закритою системою, а тому взаємодіє з мікро- та макросередовищем. Відповідно, мікросередовищем доцільно визнавати поняттєвий апарат права, а макросередовищем – українську мову. Всі зміни, які стаються в мікро середовищі, відображаються у поняттєвому апараті КК. І, навпаки, вдосконалення останнього впливає на позитивні зміни поняттєвого апарату права в цілому. Аналогічне співвідношення існує між українською мовою та поняттєвим апаратом КК. Зміни в мові, поява нових слів, визнання окремих із них архаїзмами тощо повинні позначитися і на термінологічному полі КК. А кримінально-правові терміни, у свою чергу, входять у загальнонавживаний лексикон, стають їх невід’ємною частиною.

Моделювання як метод дослідження об’єктів пізнання та засіб відображення явищ реальної дійсності здавна використовується у формальній логіці. Модель – це образ, відображення об’єкта, явища, аналог оригіналу, призначений для зберігання та розширення знання (інформації) про оригінал. В основу моделювання покладено ідею подібності, яка передбачає схожість, однаковість об’єктів. Знаючи параметри, властивості одного об’єкта (моделі), можна скласти адекватне уявлення про інший об’єкт (оригінал). Із гносеологічної точки зору модель – це «представник», «заступник» оригіналу у пізнанні та практиці [758, с. 374]. Загальні методологічні підходи до використання моделювання у праві розробляли окремі дослідники [42, с. 4–5; 323, с. 360–361; 327, с. 26].

Метод моделювання може використовуватися і під час формування модельних кримінально-правових термінів (термінологічних зворотів). При цьому модель цих термінів (термінологічних зворотів) – це відображення у мисленні реально існуючих явищ, предметів шляхом конструювання моделі

(термінів (термінологічних зворотів)), в яких відображаються істотні ознаки прототипу (понять та категорій). Моделювання термінів (термінологічних зворотів) відбувається на основі сходження від абстрактного до конкретного. Вироблення загальних кримінально-правових термінів із конкретних понять відбувається на підставі аналізу таких конкретних понять та виокремлення з них загальних властивостей, ознак, характеристик.

Під час побудови модельних термінів (термінологічних зворотів) потрібно усіяко абстрагуватися від другорядних (не важливих для цієї моделі) властивостей предметів та акумулювати усе важливе, характерне для кожного об'єкта, що включається у модельний термін (термінологічний зворот). А. Нашиц такий прийом створення правових понять називає юридичною типізацією, яка ґрунтується на використанні сукупності як емпіричних, так і логічних методів, та дає змогу відображати у поняттях істотні і стабільні ознаки, реальні структури, закономірні зв'язки соціальних фактів та реальності, а також суттєві правові рішення [460, с. 192].

Значення модельних кримінально-правових термінів (термінологічних зворотів) полягає не лише в тому, що вони є основою для подальшого формування поняттєвого апарату, а й у їх міжгалузевій універсальності. Це означає, що в ідеалі модельний кримінально-правовий термін має використовуватися в інших галузях права у тому ж значенні, що надається йому у «материнській» галузі.

Отже, виявлення основних принципів формування поняттєвого апарату КК, надає можливість встановити оптимальну кількість понять, які потребують легальних дефініцій; вирішити питання про адекватне найменування понять і категорій термінами (термінологічними зворотами); виявити термінологічні прорахунки та логічні помилки при побудові законодавчих конструкцій; по-четверте, розкрити ієрархічну залежність понять та визначити місце кожного з них у відповідному поняттєвому ряді; уточнити значення окремих термінів (термінологічних зворотів) та сформулювати потрібні дефініції кримінально-правових понять; забезпечити взаємодію всіх елементів поняттєвого апарату

КК. А загалом усе це допоможе досягнути високого рівня нормотворчої техніки тексту КЗ, правильного розуміння та з'ясування кримінально-правових приписів і однакового їх застосування.

3.2 Логічні операції утворення кримінально-правових понять та їх значення для герменевтики

Серед науковців превалює думка про те, що процес формування юридичних понять підпорядкований загальним логічним закономірностям. Однак В.Є. Жеребкін помітив такі особливості їх формування. По-перше, кількісна визначеність. Закріплення поняття у законодавчому акті є завершальним етапом його формування та вироблення. З цього часу поняття може визначатися лише в тому значенні, яке йому надав законодавець. По-друге, обов'язкова для правозастосувачів сила юридичного поняття, закріпленого у законодавстві. По-третє, юридичні поняття виконують функцію встановлення відмінностей між предметами та явищами [225, с. 139]. А.О. Мелькін виокремлює деонтичну (нормативну) логіку, яка вивчає логічну структуру прескриптивної мови, тобто мови нормативних висловлювань та дії, які реалізують такі норми. Цей науковець вказує, що серед різних видів понять (остенсивні, генетичні, контекстуальні, через відношення до своєї протилежності) у нормативно-правових актах чільне місце займають визначення через найближчий рід і видову відмінність [418, с. 66–67].

Загалом утворення понять передбачає використання багатьох логічних операцій: аналіз (процес уявного розкладання цілого (предмета) на його частини); синтез (поєднання ознак предмета в єдине ціле); порівняння (уявне порівняння одного предмета з іншими, виявлення ознак подібності та відмінності між ними), абстрагування (уявне виділення ознак предмета і відволікання від інших), узагальнення (логічний процес переходу від

одиночного до загального, від менш загального до більш загального знання, а також результат цього процесу) [653, с. 78]. Охарактеризуємо окремі з них.

Однією з логічних операцій є аналіз, який використовується і під час утворення кримінально-правових понять. «Аналізом називається мисленнєвий поділ предмета на його складові частини» [226, с. 26]. За допомогою аналізу було утворено таке поняття, як «арбітражний керуючий», яке з'явилося у поняттєвому апараті КК у процесі поточної нормотворчості та використовується у примітці 3 ст. 232¹, ч. 1 ст. 365², ч. 1 ст. 368⁴ КК.

Арбітражні керуючі у теорії кримінального права та у правозастосовній практиці зазвичай відносилися до службових осіб [401, с. 234–235]. Таким чином, у кримінальному праві поняття «арбітражний керуючий» було частиною поняття «службова особа».

У ЗУ «Про засади запобігання і протидії корупції» [568] суб'єктом відповідальності за корупційні правопорушення було названо арбітражних керуючих (п.п. б) п. 2 ч. 1 ст. 4 цього Закону). Одночасно було внесено низку змін до чинного законодавства, зокрема і КК [548]. КК доповнено ст.ст. 365² та 368⁴, в серед суб'єктів цих злочинів названо й арбітражного керуючого. Таким чином, законодавець України для формулювання кримінально-правового поняття використав таку логічну операцію, як аналіз. Адже вичленив із поняття «службова особа» (родове поняття) нове поняття «арбітражний керуючий» (видове поняття).

Оскільки у ст.ст. 364, 368 та 369 КК (з одного боку) та ст.ст. 365² та 368⁴ КК (з другого боку) передбачаються суміжні склади злочинів, однією з розмежувальних ознак між якими є суб'єкт їх вчинення, поняття «службова особа» й «арбітражний керуючий» – це несумісні поняття, у зміст яких входять ознаки, що виключають одна одну, тому за обсягом вони різняться. До того ж законодавець визнав ці поняття протилежними, у яких зміст одного не лише виключає ознаки другого, а й заміщає іншими, несумісними ознаками. Але це на перший погляд. Адже поняття «арбітражний керуючий» є загальним збірним поняттям, оскільки його обсяг містить більше ніж один предмет (розпорядник

майна, керуючий санацією, ліквідатор), а кожен елемент обсягу є сукупністю порівняно самостійних предметів, що мисляться як один.

Варто зауважити, що кваліфікація діянь арбітражних керуючих перебуває у площині як оновленого антикорупційного законодавства, так і законодавства у сфері банкрутства. Зокрема, ЗУ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [546], змінено правовий статус арбітражного керуючого з суб'єкта господарської діяльності на суб'єкта незалежної професійної діяльності (ч. 1 ст. 4 Закону). Водночас у ч. 2 цієї статті законодавець закріпив, що арбітражний керуючий (розпорядник майна, керуючий санацією, ліквідатор) з моменту винесення ухвали (постанови) про призначення його арбітражним керуючим (розпорядником майна, керуючим санацією, ліквідатором) до моменту припинення здійснення ним повноважень прирівнюється до службової особи підприємства – боржника [231, с. 82–88].

Загалом арбітражний керуючий визнається особою, яка здійснює незалежну професійну діяльність (Розділ VIII ЗУ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»). Однак КК надає кваліфікуючого значення не здійсненню арбітражним керуючим незалежної професійної діяльності, а часу виконання цією особою відповідних функцій із надання публічних послуг, який виникає з моменту постановлення господарським судом ухвали (постанови) про призначення особи арбітражним керуючим. Моментом закінчення компетенції арбітражного керуючого відповідного виду є: день припинення провадження у справі про банкрутство, а також затвердження господарським судом мирової угоди, призначення керуючого санацією або ліквідатора, якщо інше не передбачено цим Законом (для розпорядника майна) (ч. 4 ст. 22 ЗУ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»); винесення ухвали про затвердження звіту керуючого санацією або про відмову в затвердженні зазначеного звіту чи затвердження мирової угоди (для керуючого санацією) (ч. 10 ст. 36 Закону); внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-

підприємців запису про припинення юридичної особи-банкрута (для ліквідатора) (ч. 7 ст. 46 Закону) [546].

Важливе питання, яке потрібно з'ясувати у зв'язку з виникненням окремого кримінально-правового поняття («арбітражний керуючий») – це зворотна дія КЗ у часі (ст. 5 КК). Окремі суди, розглядаючи справи щодо обвинувачення арбітражних керуючих у вчиненні злочинів у сфері службової діяльності, вчинених до 19 листопада 2011 року (до набрання чинності ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» [548]), кримінальні справи закривають, а цих осіб виправдовують. Свої рішення суди мотивують тим, що ст.ст. 365² та 368 КК не можуть бути інкриміновані арбітражним керуючим, оскільки на момент вчинення підсудним інкримінованих йому дій такого злочину чинний на той час КК не передбачав (наприклад, вирок Черкаського районного суду Черкаської області [140]). З такими рішеннями погодитися важко. Адже до 19 листопада 2011 року, як було зазначено вище, арбітражні керуючі розглядалися частиною поняття «службова особа», а отже кримінальна відповідальність наставала за нормами, що передбачали відповідальність за злочини у сфері службової діяльності. Тому криміналізація діянь арбітражних керуючих, як на те посилаються суди, не відбулася.

На нашу думку, правильною є практика тих судів, які перекваліфікують на ст.ст. 365² та 368⁴ КК відповідні діяння арбітражних керуючих, вчинені до 19 листопада 2011 року, які кваліфікувалися за ст.ст. 364, 368 КК (наприклад, ухвала Апеляційного суду Кіровоградської області від 18 серпня 2012 року). Адже у таких випадках відбулося пом'якшення кримінальної відповідальності (а саме: пом'якшення покарання), що є підставою для констатації зворотної дії КЗ у часі.

Також у випадку, коли діяння арбітражного керуючого до 19 листопада 2011 року кваліфікувалися за іншими статтями Розділу XVII Особливої частини КК (чинного на той час) (зокрема, як перевищення влади або службових повноважень – ст. 365 КК, службова недбалість – ст. 367 КК), необхідно

констатувати, що КЗ має зворотну дію у часі, оскільки ним скасовано злочинність діяння. Адже у цьому розділі (в чинній редакції) немає статей, в яких передбачалася б відповідальність за перевищення повноважень і недбалість осіб, які надають публічні послуги.

Проаналізувавши ЗУ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (ст.ст. 22, 38, 41), можна зробити висновок, що арбітражний керуючий незалежно від виду наділяється такими повноваженнями, які охоплюються поняттям адміністративно-господарських та (або) організаційно-розпорядчих обов'язків (п. 1 постанови ПВС «Про судову практику у справах про хабарництво» [593]).

Ураховуючи те, що законодавець у диспозиціях ч. 1 ст. 365², ч.ч. 1, 3 ст. 368⁴ КК обмежує суб'єктів відповідних злочинів часом виконання ними функцій, пов'язаних з наданням публічних послуг, кримінально-правове значення у цих випадках має не загалом професійна діяльність відповідної особи, а її професійна діяльність під час надання публічних послуг. Тому очевидно, що здійснення арбітражним керуючим такої частини незалежної професійної діяльності, як розпорядження майном, санація та ліквідація боржника, перетворюють його на службову особу. А тому, як вбачається, вказівка у диспозиціях ч. 1 ст. 365², ч.ч. 1, 3 ст. 368⁴ КК на арбітражного керуючого як на суб'єкта цих злочинів є зайвою та має бути вилучена з відповідних юридичних формулювань (як і п. **б**) п.п. 2 ч. 1 ст. 3 ЗУ «Про запобігання корупції» [567]). У випадку сприйняття такої пропозиції арбітражного керуючого необхідно відносити до службових осіб, а його дії кваліфікувати за тими статтями Розділу XVII Особливої частини КК, у яких суб'єктом злочину названо службову особу.

Ще однією логічною операцією з юридичними поняттями є узагальнення, у результаті якої «відбувається перехід від поняття з меншим обсягом (видового) до поняття з більшим обсягом... Узагальнити поняття – означає перейти від виду до роду» [226, с. 46].

Така логічна операція використовувалася, зокрема, для формулювання спеціального суб'єкта як ознаки складу злочину, передбаченого у ст. 354 КК. На момент набрання чинності первісним КЗ ним визнавався працівник державного підприємства, установи, організації, який не є службовою особою. Відповідна стаття змінювалася тричі: ЗУ від 18 квітня 2013 року (набрав чинності 18 травня 2013 року) [551], у якому залишено без змін формулювання суб'єкта злочину; ЗУ від 13 травня 2014 року (набрав чинності 4 червня 2014 року) [547] було змінено формулювання спеціального суб'єкта злочину, передбаченого у ст. 354 КК, на «працівник підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особа, яка працює на користь підприємства, установи чи організації» (згідно з приміткою 1 цієї статті під особою, яка працює на користь підприємства, установи, організації, слід розуміти особу, яка виконує роботу та перебуває з таким підприємством, установою, організацією у трудових відносинах); ЗУ від 12 лютого 2015 року (набрав чинності 4 березня 2015 року) [549], яким не було змінено формулювання спеціального суб'єкта злочину, однак під особою, яка працює на користь підприємства, установи, організації, визнано особу, яка виконує роботу або надає послугу відповідно до договору з таким підприємством, установою, організацією.

Таким чином, у цьому випадку діяло два проміжні КЗ (за умови, якщо злочин вчинено особою, яка підпадала під ознаки спеціального суб'єкта злочину до 4 червня 2015 року, а рішення приймається після 4 березня 2015 року). Очевидно, створення нових кримінально-правових понять шляхом використання такої логічної операції, як узагальнення, перебуває у площині визначення чинності КЗ, а також встановлення того, який із кримінальних законів України буде мати зворотну дію у часі.

Отже, якщо проаналізувати закони, якими вносилися зміни у ст. 354 КК, то потрібно зазначити, що перше узагальнення поняття спеціального суб'єкта злочину відбулося відповідно до ЗУ від 13 травня 2014 року № 1261-VII, який набрав чинності 4 червня 2014 року [547]. Як уже зазначалося, суб'єктом цього

злочину почав визнаватися не працівник державного підприємства, установи, організації, а працівник підприємства, установи, організації, який не є службовою особою. Тобто відбулося узагальнення цього поняття шляхом вилучення специфічних для видового поняття ознак (до поняття з більшим обсягом, але меншим змістом). Така ж назва спеціального суб'єкта злочину залишилася після набрання ЗУ від 12 лютого 2015 року № 198-VIII чинності 4 березня 2014 року [549].

Таким чином, узагальнення першого поняття, що позначає спеціального суб'єкта злочину у ст. 354 КК, зумовило віднесення до цієї категорії осіб працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності. Однак аналіз судової практики показав, що таке узагальнення поняття судами ігнорується. Більше того, окремі суди мотивують кримінально-правову кваліфікацію діянь особи за ст. 354 КК тим, що ця особа є працівником державного підприємства, установи, організації. Наприклад, за вироком Болехівського міського суду Івано-Франківської області було засуджено за ч. 1 ст. 354 КК вчителя та класного керівника 2-Б класу Болехівської ЗОШ № 2. Кваліфікація обґрунтовується тим, що цей злочин вчинено працівником державної установи (!), яка не є державним службовцем (!) [108]. Отже, суд не урахував того, що відбулося узагальнення поняття, що позначає спеціального суб'єкта злочину у ст. 354 КК. Окрім того, у вироку передбачено, що вчитель не є державним службовцем, хоча у диспозиції ч. 1 ст. 354 КК визначено: суб'єкт злочину не повинен бути службовою особою підприємства, установи, організації.

Хто може визнаватися цим суб'єктом? Законодавець формулює відповідну ознаку складу злочину, використовуючи позитивну та негативну ознаки. Позитивна ознака – працівник підприємства, установи, організації, а негативна – він не є службовою особою. Трудове законодавство України не закріплює поняття «працівник». У ПК (п.п. 14.1.195 п. 14 ст. 14) передбачено, що працівником є фізична особа, яка безпосередньо власною працею виконує трудову функцію згідно з укладеним із роботодавцем трудовим договором

(контрактом) відповідно до закону [521]. Таким чином, обов'язковими законодавчими поняттями «працівник» є такі: 1) він безпосередньо власною працею виконує трудову функцію; 2) має місце укладення працівником з роботодавцем трудового договору (контракту) відповідно до закону.

Необхідно зауважити, що термінологічний зворот «трудова функція» не використовується у КЗпП. Це поняття розглядається винятково у теорії трудового права [44, с. 66; 174, с. 97; 378, с. 43; 719, с. 170–171; 720, с. 21]. Загальний порядок укладення трудового договору (контракту) визначено у КЗпП (Глава III) [308]. Саме у трудовому договорі (контракті) вказується трудова функція працівника.

Негативна ознака суб'єкта злочину, передбаченого у ст. 354 КК – працівник не повинен бути службовою особою. Поняття службової особи закріплено у ч.ч. 3, 4 ст. 18 та у примітках 1, 2 до ст. 364. Відрізняються вони за поширенням на інші статті КК. Так, дефініція, передбачена у примітках 1, 2 до ст. 364 КК, поширюється на ст.ст. 364, 368, 368², 369 КК (окрема законодавча дефініція). А визначення, закріплене у ч.ч. 3, 4 ст. 18 КК – на всі інші статті цього Кодексу (загальна законодавча дефініція). У правових висновках ВС передбачено: «... службові особи юридичних осіб приватного права мають визнаватися суб'єктами службового підроблення – злочину, передбаченого ст. 366 КК, попри те, що визначення поняття службової особи, яке дається у примітці ст. 364 КК для окремих злочинів у сфері службової діяльності, не поширюється на осіб, які вчинили службове підроблення. До цього злочину належить застосовувати положення ч. 3 ст. 18 КК, у якій дається загальне (універсальне) визначення поняття «службова особа» [141].

На нашу думку, під час встановлення негативної спеціальної ознаки суб'єкта злочину, передбаченого у ст. 354 КК («працівник не є службовою особою»), необхідно керуватися законодавчим визначенням, зафіксованим у ч.ч. 3, 4 ст. 18 КК, тобто загальною дефініцією поняття.

Узагальнення кримінально-правового поняття впливає на вирішення питання про те, чи має зворотну дію в часі той КЗ, який використав цю логічну

операцію. Хотілося б зауважити, що у тій частині поняття, яка утворилася шляхом вилучення специфічних для видового поняття ознак, КЗ зворотної дії мати не буде, оскільки встановлює злочинність діяння. У наведеному прикладі виокремимо первісне поняття «працівник державного підприємства, установи, організації» та похідне поняття «працівник підприємства, установи, організації». У частині більшого обсягу поняття, що утворилося шляхом узагальнення (працівник інших підприємств, установ, організацій окрім державних), КЗ буде вважатися таким, що встановлює кримінальну відповідальність, а отже, у цій частині він не матиме зворотної дії.

Згідно із ЗУ від 13 травня 2014 року № 1261-VII, який набрав чинності 4 червня 2014 року [547], як уже зазначалося, спеціальним суб'єктом злочину почала визнаватися особа, яка працює на користь підприємства, установи чи організації. Згідно із приміткою 1 цієї статті під нею розуміється особа, яка виконує роботу та перебуває з таким підприємством, установою, організацією у трудових відносинах. У ЗУ від 12 лютого 2015 року № 198-VIII (набрав чинності 4 березня 2015 року) [549] відбулося узагальнення цього поняття. Відповідно до примітки 1 ст. 354 КК ним визнається особа, яка виконує роботу або надає послугу згідно з договором із таким підприємством, установою, організацією.

Відмінність між цими двома формулюваннями полягає у такому: в першому КЗ суб'єкт злочину повинен був виконувати роботу, тоді як у другому – ще й надавати послуги; у першому КЗ така особа повинна була перебувати з підприємством, установою, організацією у трудових відносинах, а у другому – укласти договір з таким підприємством, установою, організацією. Таким чином, відбулося узагальнення відповідних кримінально-правових понять.

Не заглиблюючись у те, чим відрізняється виконання робіт та надання послуг, що є дискусійним питанням у науці цивільного права, доцільно зазначити про аксіоматичні відмінності між ними. По-перше, послуги мають нематеріальний характер, цей результат діяльності виконавця не має речового змісту, тоді як виконання робіт завжди передбачає створення певного

матеріального об'єкта. По-друге, послуга завжди споживається у процесі її надання, хоча ефект від її надання може зберігатися протягом певного часу, а виконання робіт завжди спрямоване на те, щоб створити певний матеріальний об'єкт. По-третє, послуга невіддільна від суб'єкта її надання, тоді як роботи спрямовані на створення такого об'єкта, який буде віддільним від суб'єкта його надання.

Окрім того, відповідно до ЗУ від 13 травня 2014 року [566] особа, яка виконувала роботи, повинна була перебувати з підприємством, установою, організацією у трудових відносинах. Тобто між роботодавцем і працівником повинен був бути укладений трудовий договір (контракт), який є основною формою виникнення трудових правовідносин. Водночас згідно із ЗУ від 12 лютого 2015 року № 198-VIII суб'єктом злочину почала визнаватися особа, яка виконує роботу або надає послугу відповідно до договору з таким підприємством, установою, організацією. Інакше кажучи, правовою підставою віднесення особи до цього суб'єкта злочину стало визнаватися укладення будь-якого договору про виконання робіт або надання послуг (як трудового договору (контракту), так і договору цивільно-правового характеру) [566]. Питання про зворотну дію КЗ у цьому випадку має вирішуватися, виходячи з тих же міркувань, що наводилися вище. Ураховуючи те, що особа, яка надає послуги, не визнавалася особою, яка працює на користь підприємства, установи, організації до 4 червня 2015 року, КЗ не має зворотної дії. У частині виконання особою робіт або надання послуг за договорами цивільно-правового характеру КЗ також не матиме зворотної дії у часі.

Таким чином, загальним правилом вирішення питання про зворотну дію КЗ в часі у випадку утворення кримінально-правових понять шляхом застосування узагальнення як логічної операції є таке: КЗ у частині більшого обсягу поняття порівняно з первісним поняттям зворотної дії у часі не має, тому що встановлює кримінальну відповідальність.

Ще однією логічною операцією, за допомогою якої можуть утворюватися кримінально-правові поняття є обмеження, , тобто «логічна дія, у процесі

котрої відбувається перехід від поняття з більшим обсягом до поняття з меншим обсягом... При обмеженні ми йдемо від роду до виду» [226, с. 46].

Так, законодавець у диспозиціях ст.ст. 365² та 368⁴ КК на відміну від законів України «Про засади запобігання і протидію корупції» [568] та «Про запобігання корупції» [567] обмежив спеціального суб'єкта злочину вказівкою на те, що ця особа не лише надає публічні послуги, а й здійснює професійну діяльність. Водночас ці два поняття у законодавстві України не визначаються, а серед науковців відсутня єдина точка зору, що потрібно розуміти під публічними послугами та професійною діяльністю.

Публічні послуги, на думку науковців, характеризуються різноманітними ознаками [102, с. 7; 299, с. 107; 400, с. 52; 464, с. 17; 634, с. 60; 726, с. 6; 767, с. 43; 791, с. 84; 817, с. 9; 831, с. 191], які вже наводилися у нашій монографії [246, с. 204–205].

Як вбачається, публічні послуги мають характеризуватися такими істотними ознаками, як: урегульованість нормами публічного права; надання публічним суб'єктом або приватним сектором, якому делегуються повноваження з надання публічних послуг; індивідуальний заявний та добровільний характер; юридично значущий характер. Остання ознака, на нашу думку, є основною, адже допомагає відмежувати публічні послуги від інших послуг, оскільки перші завжди тягнуть юридично значущі наслідки.

Як уже зазначалося, законодавець у диспозиціях ст.ст. 365² та 368⁴ КК порівняно із ЗУ «Про запобігання корупції» обмежив поняття суб'єкта відповідного злочину вказівкою на професійну діяльність. Це поняття було детально проаналізовано у дисертації М.В. Рябенком. На його думку, професійна діяльність – це вид трудової діяльності професіоналів, які мають спеціальні теоретичні знання і практичні навички та допущені до здійснення цієї діяльності на підставах та в порядку, визначених у законодавстві України [634, с. 11]. Не можна погодитися з тим, що професійна діяльність здійснюється професіоналами. Адже відповідно до Державного класифікатора професій ДК 003:2010 [199], професіонали належать до окремого розділу професій

(розділ 2) та повинні характеризуватися тим, що їх кваліфікація має підтверджуватися дипломом про повну вищу освіту, що відповідає рівню спеціаліста, магістра, або дипломом про присудження наукового ступеня кандидата наук або доктора наук; атестатом про затвердження вченого звання старшого наукового співробітника, доцента або професора.

Не можна погодитися з цією точкою зору з таких міркувань. Державний класифікатор ДК 003:2010, як це передбачено у загальних положеннях, призначений для того, щоб у трудових книжках усіх працівників здійснювалися однотипні записи; цей Класифікатор поділений на розділи, які допомагають особам, що відповідальні за ведення трудових книжок, відшукати необхідну назву професії; у Класифікаторі, наприклад, виокремлюються фахівці (розділ 3), працівники сфери торгівлі та послуг (Розділ 5), однак відносити їх до осіб, які здійснюють професійну діяльність, не можна (якщо погодитися з точкою зору М.В. Рябенка). Обмеження поняття професійної діяльності лише таким суб'єктом, як професіонали, невиправдано звужить зміст цього поняття та є штучним. Адже, приміром, фахівець, яким визнається особа, що володіє знаннями в одній чи більше галузях природознавчих, технічних і гуманітарних наук, а її професійні завдання полягають у виконанні спеціальних робіт, пов'язаних із застосуванням положень та використанням їх методів (наприклад, вчитель початкової школи з дипломом про вищу освіту, що відповідає рівню спеціаліста визнається професіоналом, а отже, особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, а вчитель з початкової освіти з дипломом молодшого спеціаліста – фахівець, а тому не може бути цим суб'єктом). Окрім того, одним із суб'єктів злочину, передбаченого у диспозиціях ч. 1 ст. 365² та ч.ч. 1, 3 ст. 368⁴ КК, є оцінювач, який відповідно до розділу 3 класифікатора віднесений до фахівців. Як зазначатиметься у підрозділі 4.3, зміст конкретизуючих понять впливає на встановлення значення узагальнюючого терміна. Відтак, інші особи, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, – це не лише професіонали.

У практичній діяльності виникає багато питань щодо віднесення осіб до тих, що здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. Однією із завжди актуальних є проблема кваліфікації діянь медичних працівників. Адже, наприклад, у випадку прийняття пропозиції, обіцянки або одержання ними неправомірної вигоди їхні дії можуть кваліфікуватися по-різному (а відтак, і дії особи, яка її запропонувала, пообіцяла чи надала).

Медичні послуги, як стверджується у науковій літературі, мають ознаки публічних [102, с. 11]. З такою точкою зору можна погодитися частково. Адже не всі медичні послуги тягнуть юридично значущі наслідки, а отже, як уже зазначалося, не можуть належати до публічних.

Різною є судова практика з приводу кваліфікації діянь медичних працівників, які одержали неправомірну вигоду. Так, у випадку, коли медичний працівник одержав неправомірну вигоду за виконання своїх професійних обов'язків, його дії кваліфікувалися судами за ст. 354 КК. Із проаналізованих 19 судових вироків, постановлених судами України протягом 2013–2015 років, у яких діяння медичних працівників кваліфікувалися за цією статтею, 11 вироків (58%) були прийняті стосовно медичних працівників, які виконували професійні функції: лікаря-ординатора, який одержав неправомірну вигоду за лікування хворого [136]), акушерів-гінекологів – за проведення операції та подальшого лікування, за проведення пологів [107; 109; 128]), лікаря-ендокринолога – за видачу виписки із медичної карти стаціонарного хворого [137] тощо. Також має місце кваліфікація за ст. 354 КК діянь тих медичних працівників, які надавали послуги у сфері встановлення особам інвалідності або надання виписок з медичних карток. Наприклад, у випадку одержання медреєстратором МСЕК грошових коштів за вирішення з головою МСЕК питання про пришвидшення підготовки, оформлення документів про проходження огляду для встановлення інвалідності [132], лікарем-неврологом за представлення хворого консультативно-виписній лікарсько-експертній комісії як експертного [113], старшою медсестрою МСЕК за пришвидшення проходження МСЕК [133], лікарем за виготовлення медичних довідок щодо

придатності до керування транспортним засобом без проходження медичного огляду [106].

Водночас дії медичних працівників у випадку одержання ними неправомірної вигоди кваліфікувалися судами і за ст. 368 КК. Зокрема, у випадку одержання лікарем-урологом неправомірної вигоди за складання медичної довідки затвердженої форми «088У» для проходження лікарсько-консультативної комісії та її розгляду МСЕК [138], лікарем – за оформлення листа тимчасової непрацездатності [125], медреєстратором МСЕК – за вплив на прийняття рішення головою медичної комісії огляду кандидатів у водії та водії транспортних засобів про видачу чотирьох медичних довідок щодо придатності до керування транспортними засобами [118].

Таким чином, незважаючи на те, що медичні послуги мають ознаки публічних, все ж таки дії медичних працівників у випадку прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за ст. 368⁴ КК судами не кваліфікуються.

Визначаючи статтю Особливої частини КК, яка буде інкримінуватися медичному працівнику, необхідно правильно встановити особливості його повноважень під час надання медичної допомоги.

Насамперед хотілося б звернути увагу на те, чи можна вважати медичного працівника службовою особою у випадку видачі листка тимчасової непрацездатності, прийняття висновку щодо встановлення особі інвалідності, визначення тяжкості тілесних ушкоджень, скерування на госпіталізацію тощо. Як уже зазначалося, у судовій практиці такі діяння кваліфікуються здебільшого за ст. 368 КК. У теорії кримінального права щодо цього наявні дві точки зору. Перша полягає у тому, що медичні працівники в таких випадках визнаються службовими особами, а отже, їх дії потрібно кваліфікувати за ст. 368 КК. Аргументуючи таку позицію, науковці зазначають, що медичні працівники у цьому разі виконують організаційно-розпорядчі функції, оскільки їх дії тягнуть правові наслідки [153, с. 98; 330, с. 540]. Згідно з другою точкою зору такі працівники можуть визнаватися службовими особами лише у випадку, коли

вони обіймають певну адміністративну посаду. На думку цих науковців, поняття професійної діяльності охоплює не лише лікувальні дії, а й оформлення різноманітних медичних документів [188, с. 56–57; 401, с. 208–209; 642, с. 116].

У п. 1 постанови ПВС «Про судову практику у справах про хабарництво» [593] роз'яснено, що організаційно-розпорядчі обов'язки – це обов'язки зі здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. Практично таке ж розуміння організаційно-розпорядчих функцій відтворено у науковій літературі з відповідної проблематики. Організаційно-розпорядчі обов'язки пов'язуються з керівництвом кимось або чимось. Саме таке розуміння ґрунтується на значенні слів «організаційний» і «розпорядчий» в українській мові [99, с. 853].

На нашу думку, медичні працівники у випадку видачі листка тимчасової непрацездатності, висновку щодо встановлення особі інвалідності, визначення тяжкості тілесних ушкоджень, скерування на госпіталізацію тощо виконують не організаційно-розпорядчі функції, а професійні обов'язки, перелік яких закріплено у ст. 78 Основ законодавства України про охорону здоров'я [490] та конкретизуються у посадових інструкціях.

Проаналізувавши Інструкцію про порядок видачі документів, що засвідчують тимчасову непрацездатність громадян [274], варто зазначити, що медичний працівник, який видав особі листок тимчасової непрацездатності, виконує професійні обов'язки, а не службові повноваження. Це – невід'ємна частина такого професійного обов'язку, визначеного у законодавстві України, як надання своєчасної і кваліфікованої медичної та лікарської допомоги. Хотілося б зазначити, що аналогічно має вирішуватися питання у випадку направлення пацієнтів до закладів охорони здоров'я, що надають вторинну (спеціалізовану) та третинну (високоспеціалізовану) медичну допомогу. Таке направлення здійснюється у плановому й екстремому порядкух та належить до такого професійного обов'язку медичного працівника, як надання своєчасної і

кваліфікованої медичної та лікарської допомоги. Ці дії не є виконанням організаційно-розпорядчих функцій, оскільки жодним чином не стосуються здійснення керівництва кимось або чимось.

Щодо видачі висновку про встановлення особі інвалідності, визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, потрібно зауважити, що ці види медичної діяльності здійснюються на підставі Положення про медико-соціальну експертизу [523], та Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень [536]. І в першому, і в другому випадках відбувається експертне оцінювання стану здоров'я людини. Експерт (у зв'язку з прямою вказівкою у диспозиціях ч. 1 ст. 365², ч.ч. 1, 3 ст. 368⁴ КК) повинен визнаватися особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. А його неправомірні дії мають кваліфікуватися за цими статтями.

Як уже зазначалося, публічна послуга характеризується такою ознакою, як юридична значущість, тобто породження наслідків юридичного характеру. Адже листок тимчасової непрацездатності, висновок про інвалідність, ступінь тяжкості тілесних ушкоджень їх спричиняє. Так, визнання особи інвалідом дає право оформлення пенсії з інвалідності, безоплатного придбання деяких лікарських засобів тощо. Тому у випадку прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за видачу листка тимчасової непрацездатності, направлення пацієнтів до закладів охорони здоров'я, що надають вторинну (спеціалізовану) та третинну (високоспеціалізовану) медичну допомогу, висновку про встановлення особі інвалідності, визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень тощо медичний працівник повинен визнаватися особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану із наданням публічних послуг, а його дії мають кваліфікуватися у цьому випадку за ст. 368⁴ КК.

Як вбачається, медичний працівник повинен визнаватися службовою особою у випадках, коли він обіймає посаду у закладах охорони здоров'я, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-

господарських обов'язків (наприклад, головний лікар, старша медсестра), він має вважатися службовою особою. У разі, якщо медичний працівник вчиняє юридично значущі дії – особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. У разі виконання винятково професійних обов'язків – як працівник підприємства, установи, організації або особа, яка працює на користь підприємства, установи, організації [237, с. 67–71].

Таким чином, правильне з'ясування того, за допомогою якої логічної операції утворюються кримінально-правові поняття у поняттєвому апараті КК, надає можливість з'ясувати нормативний зміст кримінально-правового припису та повинні використовуватися під час герменевтики. При цьому найбільш важливими логічними операціями, за допомогою яких утворюються кримінально-правові поняття, є аналіз, обмеження і узагальнення, що впливають на розуміння нормативного змісту КЗ.

3.3 Поняття тексту кримінального закону України та його текстологічні особливості

Як уже зазначалося, текст КЗ є предметом герменевтики. Тому важливо визначити його поняття, охарактеризувати текстологічні особливості КЗ та його категорій. Варто зауважити, що будь-яка правотлумачна практика так чи інакше пов'язана з текстом. М.М. Бахтін писав, що там, де немає тексту, там немає і об'єкта для дослідження та мислення [55]. Без сумніву, юридичний текст – одна з життєвих форм права. Право не може існувати, не будучи втіленим у текстуальну форму [184, с. 19].

У сучасний період розвиток герменевтичного юридичного знання здійснюється в напрямі дослідження як загальних закономірностей юридичної герменевтики, так і її особливостей залежно від галузі права. Це характерно і для кримінального права України. Хотілося б зазначити, що особливості

герменевтики КЗ пов'язані насамперед зі специфікою як самого КЗ, так і предмета та методу регулювання цієї галузі права. Не вдаючись до детального з'ясування суті критеріїв побудови системи права, нам більше імponує підхід, відповідно до якого предметом правового регулювання є та чи інша поведінка людей (суб'єктів права), наявна у межах суспільних відносин. У процесі правового регулювання суспільні відносини набувають форму правовідносин, а їх суб'єкти – права та обов'язки, передбачені правовими актами. В свою чергу, кримінально-правовий метод – це спосіб упорядкування поведінки правозастосувачів (суду, посадових осіб правоохоронних органів) у межах суспільних відносин, який є системою взаємопов'язаних елементів – засобів (зобов'язання – активних і пасивних – дозволених) і прийомів кримінально-правового регулювання (притягнення до кримінальної відповідальності, звільнення від кримінальної відповідальності та незастосування кримінальної відповідальності) [20, с. 57, 98].

Переходячи до характеристики КЗ, потрібно вказати, що термінологічний зворот «КЗ» у КК не використовується. Натомість зустрічаються такі звороти: «закон про кримінальну відповідальність», «законодавство про кримінальну відповідальність». У наших попередніх публікаціях уже наводилися аргументи на підтвердження невдалості цих назв [710, с. 59–61]. Варто зазначити, що поняття «КЗ» та «закон про кримінальну відповідальність», «кримінальне законодавство» та «законодавство про кримінальну відповідальність» є тотожними за змістом. Для стислості викладу будуть використані термінологічні звороти «КЗ», «кримінальне законодавство».

У теорії кримінального права науковці, як правило, оперують термінологією чинного КК, а тому розкривають зміст поняття «закон про кримінальну відповідальність», «законодавство про кримінальну відповідальність». Здебільшого під законом про кримінальну відповідальність розуміється письмовий правовий акт, що має вищу юридичну силу, приймається ВР або всеукраїнським референдумом і містить кримінально-правові норми, які встановлюють підстави і зміст кримінальної

відповідальності, визначають, які суспільно небезпечні діяння є злочинами і які покарання можуть застосовуватися до осіб, винних у їх вчиненні, формулюють інші кримінально-правові наслідки вчинення злочину [355, с. 37; 427, с. 54–56; 512, с. 18]. Зауважимо, що зазвичай практично всі виокремлені науковцями ознаки характерні для будь-яких інших законів. Визначення повинно містити вказівку на найближчий рід та видову відмінність. Найближчим родом, відповідно, є ЗУ, а видовою відмінністю, у свою чергу, є те, що цей закон містить кримінально-правові норми. Тому КЗ – це закон України, який містить кримінально-правові норми.

Слушною вбачається думка про те, що в Україні назріла нагальна потреба прийняття кодексу про кримінальні проступки. У КПК 2012 року згадується про можливість їх існування. В ньому вживається термінологічний зворот «кримінальні правопорушення», що є узагальнюючим стосовно понять «злочини» та «кримінальні проступки». Д.С. Азаров зауважив, що «... процес легалізації аналізованої категорії відбувається «задом наперед» – у межах процесуального, а не матеріального права» [6, с. 129–133]. Схожі міркування можна знайти і в інших науковців [247, с. 32–35; 439, с. 5].

В Україні було підготовлено законопроекти, якими пропонувалися зміни до КК щодо запровадження інституту кримінального проступку [554; 556; 557]. У них пропонувалося виокремити інститут кримінального проступку у межах чинного КК. Ураховуючи те, що в Прикінцевих положеннях КПК передбачено, що положення, які стосуються кримінального провадження щодо кримінальних проступків, уводяться в дію одночасно з набранням чинності ЗУ про кримінальні проступки, на думку деяких науковців, «... перспективними напрямом у реформуванні у системі кримінальної юстиції стане запровадження інституту кримінального проступку шляхом декриміналізації значної кількості злочинів та вилучення з адміністративно-деліктного законодавства норм кримінально-правового характеру і об'єднання зазначених діянь на базі окремого нормативно-правового документа про кримінальні проступки» [754, с. 188].

Звісно, мине ще чимало часу, доки законодавець спроможеться виправити той недолік, коли поняття однієї галузі права вперше з'являється у нормативно-правовому акті іншої галузі права. Тобто необхідно докласти чимало зусиль, щоби «прилаштувати» кримінальне законодавство України до інституту кримінального проступку та КПК. Більш виваженим є підхід, відповідно до якого не потрібно створювати окремого закону про кримінальні проступки, доцільно розмістити відповідні норми у чинному КК. Нам імпонує підхід, згідно з яким в Особливій частині КК слід виокремити дві книги, перша із яких об'єднуватиме кримінально-правові норми про злочини, а друга – про кримінальні проступки. Окрім того, відповідна диференціація норм потрібна і в Загальній частині КК (без виділення окремих частин), норми якої ураховували б особливості злочину та проступку.

Про доцільність об'єднання під «дахом» КК норм про злочини та про кримінальні проступки свідчить і позитивний досвід Республіки Казахстан. У КК цієї держави, який був прийнятий 3 липня 2014 року та набрав чинності 1 січня 2015 року, нормативно закріплено поняття «кримінальне правопорушення», «злочин» і «кримінальний проступок» [739]. Законодавець цієї держави «... фактично одним із перших на пострадянському просторі реформував таким чином чинну понад дев'яносто років систему кримінальної відповідальності (її конкретні форми) лише за злочин» [59, с. 217]. Звісно, мають місце певні недоліки у регламентації інституту кримінального проступку у КК Республіки Казахстан, на що звернув увагу П.С. Берзін [59, с. 217–231]. Досвід реформування кримінального законодавства цієї держави є позитивним прикладом для того, щоб не «плодити» велику кількість нормативно-правових актів, а у межах КК вирішити питання про впровадження інституту кримінального проступку.

Тому виокремлення понять «закон про кримінальну відповідальність» та «закон про кримінальні проступки» є недоцільним. Узагальнюючим поняттям щодо них, як вбачається, є поняття «кримінальний закон».

Ще одне питання, на якому потрібно зупинитися, стосується того, які саме закони включаються у зміст поняття «кримінальний закон» і чи охоплюються відповідним поняттям закони, якими вносяться зміни до КК.

Процес нормотворення не припиняється після кодифікації. Він увесь час перебуває в русі, у постійному розвитку, урахувавши динамізм відповідних соціальних зв'язків, виникнення нових потреб суспільного життя, які вимагають втручання держави шляхом правової регламентації [30, с. 32]. Тому науковці розглядають такі властивості законодавства, як динамізм та стабільність [667, с. 1].

Кримінальне законодавство України в останні роки є надзвичайно динамічним. В.Я. Тацій, В.І. Борисов та В.І. Тютюгін вказують, що протягом чинності КК 2001 року було прийнято 109 законів, якими він був доповнений (до уваги бралися лише ті, що набрали чинності на момент написання статті). Із них набрали чинності протягом 2002 року – 2, 2003 – 10, 2004 – 5, 2005 – 9, 2006 – 7, 2007 – 6, 2008 – 5, 2009 – 19, 2010 – 16, 2011 – 15, 2012 – 11, 2013 – 4. За підрахунками цих науковців, протягом чинності КК 2001 року, в якому спочатку нараховувалося 447 статей, зміни вносилися 432 рази: із них у Загальну частину було внесено 57 змін і доповнень, а в Особливу частину – 375. Прості арифметичні підрахунки свідчать, що на один рік у середньому припадає 36–37 змін, а за один місяць норми КК оновлюються приблизно тричі. При цьому зміни та доповнення неодноразово вносилися у 96 статей КК, із яких уже двічі змінювалося 59 статей, тричі – 30, чотири рази – 5, а дві статті оновлювалися п'ять (ст. 369) і шість (ст. 368) разів. Окрім того, КК був доповнений за цей період 63 новими статтями, 7 із яких уже вилучено, а ще 13 статей змінено, деякі з них – кілька разів. Загальна кількість статей, вилучених із КК становить 26. Таким чином, з 1 вересня 2001 року змінам і доповненням було піддано 209 статей КК, які існували на момент набрання ним чинності, що становить близько 47% загальної кількості на той період [676, с. 6–7; 675, с. 77–78].

Продовжуючи дослідження цих науковців, доцільно зауважити, що протягом 2013-2015 років зміни до КК вносилися 6-ма Законами України (у 2013 році), 28-ма Законами України (у 2014 році) та 14-ма Законами України (у 2015 році). Станом на 1 січня 2016 року КК нараховував 497 статей (120 статей вміщено у Загальну частину, а 377 – в Особливу). Тоді як на момент набрання чинності КК нараховував 447 статей. Таким чином, за цей період кількість статей збільшилася на 50.

Загалом було змінено 52 статті Загальної частини КК, що становить приблизно 43% від усіх статей цієї частини та 232 статті Особливої частини КК, що становить приблизно 62% від усіх статей цієї частини⁵. Таким чином, за нашими підрахунками, змінилося 57% статей КК. При цьому найбільша кількість статей за цей період змінилася один раз (усього 153 статті: 34 статті Загальної частини КК та 119 статей Особливої частини КК). Двічі було внесено зміни у 60 статей КК (у 13 статей Загальної частини та 47 статей Особливої частини); тричі – 43 статті КК (5 статей Загальної частини КК та 38 статей Особливої частини КК); чотири рази – 18 статей Особливої частини КК; п'ять разів – 7 статей Особливої частини КК; шість разів – 2 статті Особливої частини КК та 7 разів – 1 стаття Особливої частини КК. «Рекордсменом» по кількості змін є ст. 368 КК, в яку було внесено зміни 4 рази та яка була викладена у новій редакції 3 рази. З-поміж цієї кількості статей КК 92 статті було викладено у новій редакції (8 статей Загальної частини та 84 статті Особливої частини). При цьому 10 редакція 10-ти статей Особливої частини змінювалася двічі, а 3-х статей – тричі. Зміни торкнулися і вторинних КЗ. 34 статті КК, які були включені у нього у процесі поточної правотворчості були змінені (6 статей Загальної частини та 28 статей Особливої частини).

З моменту набрання чинності КК і до 1 грудня 2015 року було виключено 28 статей, з них – 7 статей, які були включені у КК у процесі поточної правотворчості. Окрім того, чинність 6-ти статей Особливої частини КК була

---

⁵ до уваги бралася загальна кількість статей КК станом на 1 грудня 2015 року

втрачена на підставі ЗУ «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції» [544].

Зміни до КК вносяться законами України, які: повністю присвячені змінам у КК; передбачають зміни у законодавство України, зокрема і в КК; регулюють певний вид суспільних відносин, однак у прикінцевих та (або) перехідних положеннях яких містяться зміни до КК. Отже, постає закономірне запитання: «Що потрібно вважати «кримінальним законом» – кодифікований нормативно-правовий акт (КК), конкретну статтю КК чи Закони України, якими вносяться зміни до КК?» Відповідь на нього має ґрунтуватися на загальнотеоретичних підходах кодифікації та вдосконалення законодавства України, яке відбувається шляхом внесення змін до КК.

Відштовхуючись від нормативного положення, закріпленого у ч. 1 ст. 3 КК, можна стверджувати, що поняття «кримінальний закон» охоплює КЗ первинної нормотворчості (КК) та КЗ вторинної (похідної) нормотворчості. Умовно складові цього поняття можна назвати так: первинний КЗ (КК) та вторинні (похідні) КЗ. Останні приймаються у процесі поточної нормотворчості у галузі кримінального права та після набрання чинності включається до КК, тобто стають невід'ємною частиною кримінального законодавства України.

Включаючи вторинний КЗ у первинний, законодавець не може порушувати архітектоніку останнього. У різних країнах питання про нумерацію статей нормативного акта у випадку внесення змін і доповнень до нього вирішується по-різному. Наприклад, у ФРН існує практика зміни в такому випадку всієї нумерації в законі з урахуванням усіх доповнень і виключення з нього статей. Науковці здебільшого вважають, що нумерація нормативно-правових актів, у тому числі КК України, має бути стабільною. Статтю, що включається у цей Кодекс, потрібно розташовувати там, де знаходяться норми, споріднені за змістом [499, с. 156; 509, с. 124; 801, с. 103]. Таким чином, перше правило включення вторинних КЗ у первинний: нова стаття має бути поміщена там, де знаходиться норма, споріднена з нею за змістом.

Це правило іноді порушується. Приміром, у ст. 365² КК передбачено відповідальність за зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги. Законодавець із незрозумілих причин визнав спорідненою норму про перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК). На нашу думку, кримінальну відповідальність за зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги, доцільно було б передбачити у ст. 364² КК. Адже спорідненими з нею є ст.ст. 364 та 364¹ КК, які передбачають відповідальність за зловживання владою або службовим становищем.

Ще більш недолугими є ті зміни КК, якими не враховується система Особливої частини КК. Так, нові ст.ст. 345¹, 347¹, 348¹ та 349¹ КК були поміщені у Розділ XV Особливої частини КК «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян». Але відповідні злочини не посягають на суспільні відносини, що охороняються нормами цього розділу. Штучною виглядає вказівка законодавця у назві цього розділу на злочини проти журналістів. Таке враження, що це формулювання «доточене» до того, що існувало у КК.

Окрім того, вносячи зміни до первісного КЗ, законодавець повинен послідовно використовувати додаткові символи (цифри або літери). Так, якщо у випадку першого включення у КК законодавець за номером статті розташовував цифру або літеру над ним (наприклад, 96², або 96^а), чи цифру або літеру через тире (наприклад, 96-2 або 96-а), то таке позначення має використовуватися у випадку подальшого включення статей до КК. Це – друге правило.

Варто також визначити співвідношення між такими поняттями, як «КЗ» та «кримінально-правовий припис». У роботах з теорії права норма права ототожнюється із нормативним приписом. Зокрема, С.С. Алексєєв зазначає, що описання норми за допомогою терміна «припис» не несе жодного іншого змістовного навантаження, окрім вказівки на державно-владну природу норми з усіма уявленнями про особливості її сили і дії, які з цього випливають [10,

с. 35]. Аналогічно в підручниках із кримінального права, а також у відповідній науковій літературі можна зустріти таке поняття, як кримінально-правовий припис [355, с. 35, 39; 821, с. 42]. Наприклад, закон про кримінальну відповідальність – це письмовий нормативно-правовий акт, що приймається ВР або всеукраїнським референдумом, у якому вміщено кримінально-правові приписи [355, с. 39].

Як правило, кримінально-правовий припис ототожнюється з кримінально-правовою нормою. Не вдаючись до цієї дискусії, яка не є предметом цього дослідження, потрібно вказати, що у загальній теорії права нормативні приписи розглядаються як первинні одиниці, що належать до змісту нормативно-правового акта, а словесно-документальний виклад припису належить до зовнішньої форми нормативного акта. Відповідно, у цій площині первинними одиницями нормативного тексту визнаються пункти, частини, статті [821, с. 41]. Таким чином, у загальній теорії права висловлюється теза про принципovu відповідність статті та норми, а також про те, що нормативний припис і стаття проявляють себе як зміст і форма правової системи. Аналогічний підхід переважає і в теорії кримінального права.

Здійснюючи герменевтику, важливо знати способи закріплення нормативного змісту, а також методи його з'ясування. Водночас герменевтика можлива і на етапі нормопроектувальної діяльності, коли створюється майбутній кримінально-правовий припис, втілений у проекті КЗ.

Процедура прийняття будь-якого закону, зокрема й кримінального, згідно із Регламентом ВР, передбачає проходження проектом законодавчої процедури, яка охоплює різноманітні етапи, починаючи з права законодавчої ініціативи [30, с. 32]. Проект КЗ подається суб'єктом законодавчої ініціативи у «пакеті» з поданням, пояснювальною запискою та порівняльною таблицею. З'ясування змісту пояснювальної записки є першим кроком пізнання нормативного змісту майбутнього кримінально-правового припису. У випадку прийняття та набрання чинності цим проектом пояснювальна записка також є важливим «помічником» для того, щоб зрозуміти нормативний зміст КЗ. У

пояснювальних записках мають втілюватися ідея та концепція майбутнього КЗ [30, с. 32; 46, с. 100; 47, с. 38; 252, с. 49–50; 337, с. . 36–42; 420; 500, с. 115; 523; 782, с. 59]. Проблеми оформлення пояснювальних записок до проектів КЗ, а також вимоги до його ідеї та концепції розглядалися у нашій монографії [246, с. 218–222]

Таким чином, кримінальний закон – це закон, який містить кримінально-правові норми. Це узагальнююче поняття, що охоплює поняття «закон про кримінальну відповідальність» та «закон про кримінальні проступки», а також КЗ первинної нормотворчості (КК) і КЗ вторинної (похідної) нормотворчості. Для герменевтичного аналізу тексту КК важливо знати способи закріплення нормативного змісту кримінально-правового припису, методи його з'ясування, а також основи нормопроектувальної діяльності.

Як зазначалося у підрозділі 1.3, предметом герменевтики КЗ є його текст. Насамперед зауважимо, що у таких галузях наукових знань, як лінгвістика, філологія, філософія, які займаються дослідженням будь-яких текстів, не вироблено єдиного підходу до розуміння цієї категорії. Більше того, переважна більшість визначень не свідчить про істотні відмінності між текстом і словом, між текстом та реченням [58, с. 109–110].

Текст – передусім лінгвістична категорія, а тому надбання науковців у цій царині є надзвичайно корисними для даного дослідження. Водночас теоретики права, а також окремі вчені-криміналісти зробили власний вклад у дослідження тексту нормативно-правових актів. Відповідним питання присвячено наукові праці, зокрема, М.М. Бахтіна, Н.О. Власенка, І.Р. Гальперина, І.М. Грязіна, Т.В. Губаєвої, І.П. Малинової, А.І. Сотникової. Так, теоретики права вбачають у тексті нормативно-правових актів знаковий вираз правових смислів [184, с. 19], знаковий феномен [186, с. 78], найважливішу форму життя права [146, с. 29], текст, що містить правову інформацію [598, с. 70]. Окремі науковці розуміють «текст права» у найширшому значенні. Так, на думку І.П. Малинової, це будь-яке правове явище, тобто закон, його тлумачення,

правова реальність, речові сліди злочину – все це для юриста текст, який може бути «прочитаний» і з якого можуть бути вилучені різні суті [406, с. 58].

До ознак тексту законів науковці, зокрема, відносять: директивність [839, с. 81], імперативність [80, с. 55; 185, с. 100], точність [80, с. 55; 185, с. 100; 262, с. 22]; неособистий характер [80, с. 55; 185, с. 100; 311, с. 177]; стандартизованість [80, с. 55; 185, с. 100; 262, с. 22; 311, с. 177]; офіційність [311, с. 177; 262, с. 22; 598, с. 74]; беземоційність [311, с. 177]; іменний характер [185, с. 100; 311, с. 177]; повнота [598, с. 74]; об'єктивність [262, с. 22; 598, с. 74]; цілісність [787, с. 188]; логічна завершеність [787, с. 188]; стислість [262, с. 22]; своєчасність інформації [598, с. 74]; лаконічність [598, с. 74]; ясність [598, с. 74]. Фактично всі перераховані вище вимоги до законодавчого тексту мають стилістичну основу.

У теорії права з'являються нові напрями щодо розуміння природи законодавчих текстів. Один із них ґрунтується на тому, що він не повинен сприйматися як щось ідеальне, що можна витлумачити лише однозначно, при цьому береться до уваги той факт, що законодавчий текст – історично сформована структура. Так, П. Гудрих вважає, що він може мати безліч значень, і під час його вивчення необхідно сприймати мову права як історично організовану структуру, а не як універсальний і недвозначний код [840, с. 118].

А.І. Ситникова, яка присвятила тексту КЗ монографічне дослідження, вважає, що він характеризується такими ознаками: наявність назви (заголовка) закону, частини, розділу, глави, статті; об'єктивованість у нормативно-правовому акті; текстуальна завершеність; літературна обробка відповідно до типу нормативного акта; наявність особливих одиниць, об'єднаних різними типами зв'язку; цілеспрямованість, притаманна кримінальному акту в цілому; прагматична установка, тобто орієнтація на досягнення соціально значущих результатів [840, с. 43].

Не всі зазначені вище ознаки стосуються тексту нормативно-правових актів. Зокрема, цілеспрямованість і прагматична установка – це класичні категорії будь-якого тексту, які виокремлюються у лінгвістиці, однак не його

ознаки. Літературна обробка тексту – не істотна ознака тексту нормативно-правового акта, а його властивість, у свою чергу, стандартизація, точність, стислість, офіційність тощо – вимоги до тексту.

Текст КЗ, на нашу думку, характеризується такими ознаками: об'єктивованість у виді офіційного письмового документа, твору; фіксація нормативного змісту КЗ у знаковій формі; наявність таких одиниць, як статті, розділи, частини; об'єднаність цих одиниць спільним предметом і методом правового регулювання, а також лінгвістичними та логічними зв'язками. Зміст кожної з цих ознак є очевидним і зрозумілим, а тому зупинятися на них не вбачається за потрібне.

Таким чином, текст КЗ – це офіційний письмовий документ, який у знаковій формі фіксує нормативний зміст кримінального закону України, складається зі статей, розділів, частин, об'єднаних спільним предметом і методом правового регулювання, а також лінгвістичними та логічними зв'язками.

Текст КЗ повинен характеризуватися певними категоріями і відповідати певним вимогам. Варто зауважити, що останні розглядалися нами у попередньому дисертаційному дослідженні [709] та одній з монографій [710]. Текст КЗ повинен відповідати вимогам офіційного характеру, чіткості, зрозумілості, єдності термінології та стислості.

Що стосується категорій тексту КЗ, то він має характеризуватися передусім загальними категоріями тексту, що виокремлюються у лінгвістиці. Зокрема, І.Р. Гальперин до них відносить цілісність, пов'язаність, завершеність, абсолютну антропоцентричність, соціологічність, діалогічність, розвернутість і послідовність, статичність та динамічність, напруженість, естетичність, образність, інтерпретованість [167, с. 54–62].

Стосовно останньої з перерахованих категорій потрібно зазначити, що текст будь-якого нормативно-правового акта, зокрема і КК – це предмет герменевтичного аналізу, він слугує своєрідним «матеріалом» для інтерпретації та розуміння. Одночасно і саме розуміння пов'язане з конструюванням тексту

цього Кодексу. При цьому текст КЗ повинен бути побудований таким чином, щоб допускав можливість розуміння та інтерпретації [295, с. 52].

Як уже зазначалося, основними одиницями тексту КЗ є статті, розділи, частини, кожна з яких має свої назви (заголовки). А стаття поділяється на примітки, частини та абзаци. Кожна з цих одиниць виконує прагматичну функцію. В одній з наших попередніх публікацій відповідні одиниці були проаналізовані на прикладі Розділу XVII Особливої частини КК «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» [244, с. 63–75].

На думку В.П. Беяніна, графічними та композиційними засобами тексту КК є рубрики, що мають назви (частини, розділи, глави, статті), наскрізна нумерація розділів, глав і статей, які мають назви, цифрове та літерне позначення статей, розподілених на частини, що не мають назв, композиційне членування тексту кримінально-правових приписів на абзаци, а також використання як композиційно-графічних елементів розділових знаків [57, с. 201]. Хотілося б уточнити наведене положення вченого. Композиційно-графічними засобами тексту КК є: рубрики, що мають найменування «розділ...», «стаття...», «примітка...»; заголовки розділів і статей; наскрізна нумерація розділів статей; нумерація приміток; цифрове та (або) буквене позначення частин статей; абзаци; розділові знаки (коми і тире).

Текст КК повинен бути відповідно структурований. Найбільш великими «кримінально-правовими блоками» є Загальна й Особлива частини. Далі кожна частина підрозділяється на розділи, що включають статті. Статті поділяються на частини, абзаци та примітки. Не можемо погодитися з підходом законодавця, який поділив Загальну та Особливу частини КК України лише на розділи, на застосувавши їх членування на глави. Слушною є думка авторів одного з посібника по законодавчій техніці, що «глави – самостійні відокремлені частини предмету правового регулювання. Глави, пов'язані за змістом і предметом правового регулювання, можуть об'єднуватись у розділи» [694, с. 33]. На думку Ж.О. Дзейко, яку ми повністю поділяємо, «варто виділяти

розділи у законі, лише у випадку якщо у ньому є глави» [200, с. 10]. Тому, на нашу думку, у структурі КК розділи потрібно перейменувати на глави.

Доцільно зауважити, що текст КЗ членується на абзаци. У лінгвістичних словниках абзац (нім. Absatz від дієсл. Absetzen – відсувати) тлумачиться як відступ вправо на початку рядка (новий рядок); відрізок письмового або друкованого тексту від одного червоного рядка до іншого, зазвичай містить в собі фразову єдність або його частину, рідше – одне просте чи складне речення [626, с. 35]; відступ у початковому рядку тексту; 2) частина тексту (складне синтаксичне ціле), що характеризується смисловою єдністю, яка виділяється відступом у першому рядку [1].

У спеціальній юридичній літературі абзац розглядається серед вимог, що висуваються до структурної побудови нормативних актів. При цьому наголошується, що для більш чіткого і зрозумілого розуміння норм права тексти нормативних актів поділяються на складові частини. Наприклад, у законах це – розділи, глави, статті, частини статей, абзаци. Допускається літерне позначення абзаців, відокремлене від тексту абзаців круглою дужкою, наприклад: а), б) [474, с. 127].

У тексті КЗ для виділення юридично значущих фрагментів кримінально-правових приписів також використовується абзац. Він виконує двояку функцію. По-перше, абзац виділяє частини статті КК і, по-друге, в Особливій частині цього Кодексу він є засобом поділу кримінально-правових приписів на диспозиції і санкції.

Аналіз композиційно-стилістичних одиниць тексту статей Особливої частини КК надає можливість виділити такі їх типові види (законодавчі конструкції), як: «диспозиція – санкція», «диспозиція (примітка) – санкція», «диспозиція – санкція – частина статті, яка містить стимулюючу (заохочувальну) норму», «диспозиція (частина статті, яка містить обмежувальну (виняткову) норму) – санкція». Композиційно-стилістичні особливості статей Загальної частини КК полягають у тому, що зазвичай вони поділяються на частини, а окремі з них – на примітки (ст.ст. 45 та 96⁵).

Кожна частина статті як Загальної, так і Особливої частини КК, позначена цифрою з крапкою. Диспозиції і санкції самостійної нумерації не мають. Номер у цілому присвоюється відповідній частині статті, що включає диспозицію і санкцію. Примітки самостійної нумерації не мають. Відповідний абзац на самому початку позначається словом «примітка». Якщо примітка поділяється законодавцем за допомогою абзаців на окремі частини, то вони також нумеруються за допомогою цифри з крапкою.

Варто зазначити, що, на відміну від лінгвістичного розуміння і використання абзаців у будь-яких текстах, нормативні абзаци статей Особливої частини КК мають ще одну особливість. Із великої літери починається лише абзац, в якому розміщена диспозиція статті. Що стосується абзацу, за допомогою якого виділяється санкція, то він починається з маленької літери. Наведене не характерно для лінгвістичних текстів. Оскільки, як зазначалося вище, абзац – це відступ вправо на початку рядка (новий рядок). А, як відомо, новий рядок завжди починається з великої літери. Така специфіка поділу статей Особливої частини КК закономірна. Не починаючи абзац, що містить санкцію статті з великої літери, законодавець умисно хоче наголосити на єдності диспозиції і санкції, закономірності призначення покарання після вчинення злочину.

Прийнято вважати, що композиційний вигляд основних складів не повинен збігатися із виглядом кваліфікованих складів, оскільки абзацно-літерне членування кваліфікованих складів має функціональне навантаження, що відсутнє у простих складах [650, с. 206]. В Особливій частині КК ця вимога не дотримана. Адже у ній композиційний вигляд як основних, так і кваліфікованих складів, однаковий (за винятком ч. 2 ст. 115 КК, у якій в окремих абзацах кваліфікуючі ознаки умисного вбивства позначені цифрою з дужкою).

У чинному КК під час формулювання кваліфікованих складів злочинів не використовується абзацно-літерне членування відповідних кваліфікуючих ознак. Вони записуються суцільним текстом через кому. Таке описання диспозицій статей, що містять кваліфікуючі ознаки складів злочинів,

перешкоджає дотриманню принципу повноти кримінально-правової кваліфікації, нівелює композиційно-функціональний потенціал таких ознак. Це негативно впливає на процесуальне оформлення результатів кваліфікації. Відповідна формула кваліфікації буде неточною. Адже у ній практичні працівники не зможуть вказати, в чому саме обвинувачується особа.

Отож у текстах диспозицій статей кваліфікуючі ознаки доцільно виділяти в окремі абзаци із самостійним цифровим позначенням. Як вказує А.І.Ситникова, нормотворець під час формулювання текстів кваліфікованих складів має спрямувати свої зусилля на їх абзацно-літерне членування, щоб посилити їх композиційно-функціональний потенціал [650, с. 206].

Вносячи зміни до КК, законодавець іноді допускає неточності під час вказівки на композиційно-структурну частину статті. Наприклад, у п. 1 ч. 1 ЗУ від 5 листопада 2011 року зазначено: «частину другу статті 115 доповнити пунктом 14 такого змісту: «14) за мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості» [555]. Ураховуючи цю імперативну вказівку, в основному тексті ч. 2 ст. 115 КК п. 14 був розміщений в її кінці, тобто після абзацу, в якому вміщено санкцію цієї частини статті. Тобто фактично за вчинення умисного вбивства з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості не передбачено покарання. Більш правильно при внесенні змін і доповнень до КК більш чітко вказувати, якої композиційної частини статті Особливої частини КК вони стосуються. Так, у цьому ж Законі, але в п. 2 ч. 1 передбачається, що необхідно в новій редакції викласти абзац перший частини другої статті 121 КК.

Допоміжним композиційним засобом текстів диспозицій статей Особливої частини КК є такі знаки пунктуації, як кома і тире. В українській мові вживання тире і коми підпорядковане певним правилам пунктуації.

Так, тире у неюридичних текстах ставиться між підметом і присудком, якщо вони виражені однаковими лексико-граматичними категоріями; на місці пропущеного члена або кількох членів речення; при відокремленні додатків; перед узагальнюючим словом після однорідних членів речення; при вставлених

конструкціях; у безсполучникових реченнях з різнотипними частинами, якщо між ними є умовно-тимчасовий або наслідковий зв'язок; якщо друга половина безсполучникового складного речення має значення протиставлення; між двома словами, які вказують на просторову, тимчасову або кількісну межу; при прямій мові для виділення слів автора; перед кожною реплікою в діалозі [668, с. 124]. Що стосується використання коми, то в українській мові існують такі правила: одиночні коми ставляться між однорідними членами речення і між частинами складного речення; парні коми виділяють з обох боків деякі підрядні речення, відокремлені члени речення і звертання, вставні та вставлені слова і пропозиції, слова-пропозиції [530].

У нормативних приписах, зокрема й у кримінально-правових, використання тире не підпорядковане наведеним вище правилам в українській мові. Основна функція тире – відділити диспозицію від санкції статті, основним знаряддям поділу якої є абзац. Тире закінчує абзац, який вміщує диспозицію статті та вказує на смислову залежність його структурних елементів, виступаючи в ролі їх обмежувача. У кримінально-правових приписах, на відміну від неюрідичних текстів, тире має значення універсального композиційного засобу, який використовується законодавцем для актуалізації структурних елементів припису [650, с. 207]. Фактично тире у статтях Особливої частини КК – це сполучна ланка між диспозицією і санкцією, що показує логічну залежність відповідних абзаців і з'єднує відповідні частини логічної кримінально-правової норми.

Що стосується коми, то, на відміну від тире, вона ставиться згідно з правилами пунктуації української мови, наведеними вище. Тому в окремих випадках кома і тире поєднуються у кінці абзацу, в якому вміщена диспозиція статті (наприклад, «недбале зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів, якщо це спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, – карається ... »). У таких випадках, коли у нормативному реченні збігаються кома з тире, вони не утворюють єдиного композиційного засобу в тексті. Адже використання коми у кримінально-правових приписах підпорядковується

правилам пунктуації української мови, тоді як тире може ставитися тоді, коли законодавець відділяє структурні частини кримінально-правового припису Особливої частини КК.

Законодавці зарубіжних держав по-різному використовують композиційно-структурне членування тексту статті Особливої частини. Так, у КК багатьох зарубіжних державах (Японії, Голландії, Іспанії, Франції, Данії тощо) традиція композиційного членування кримінально-правових приписів відсутня. Тексти приписів викладені як нумеровані повідомлення, при цьому виділення абзаців в окремих статтях не використовується. На відміну від кримінальних кодексів перерахованих вище держав, КК Польщі має чіткий композиційно-графічний вигляд [741]. Хотілося б зауважити, що, незважаючи на більш вдале членування тексту статті КК Польщі, у цьому випадку, тим не менш, наявні певні недоліки: номер статті знаходиться в одному рядку з номером параграфа. У КК Австралії надзвичайно вдало виокремлені санкції статей. Так, вона сформульована окремо від диспозиції, в самостійному абзаці і починається з великої літери словом «Покарання:».

Таким чином, КЗ як предмет герменевтики – це офіційний письмовий документ, який у знаковій формі фіксує нормативний зміст кримінально-правового припису, складається зі статей, розділів, частин, що об'єднані спільним предметом та методом правового регулювання, а також лінгвістичними та логічними зв'язками. Він має свої текстологічні особливості, наявність яких допомагає зрозуміти нормативний зміст КЗ.

3.4 Темпоральність тексту кримінального закону України

Як зазначалося вище, основними спеціальними категоріями тексту КЗ є інформативність, темпоральність, локальність, цільова спрямованість та прагматичність. Для герменевтики особливо важливе значення мають такі

категорії тексту, як темпоральність і локальність. Адже текст КК існує як певний простір, у ньому використовуються відповідні просторові поняття. Також він є чинним протягом певного проміжку часу, в ньому вживаються темпоральні поняття тощо. З огляду на це у представленому дослідженні розглядатимуться саме ці дві категорії тексту КЗ.

Темпоральність тексту КЗ відображає об'єктивний час у ньому та за допомогою мовних засобів забезпечує його «темпоральну орієнтованість». Темпоральність у тексті нормативно-правового акта може проявлятися як датування, тривалість, повторюваність, одночасність, послідовність, наступність [605, с. 20]; своєчасність, тривалість або терміни, швидкість чи темп [605, с. 20]; момент часу, тривалість, послідовність, одночасність, повторність, інтенсивність (темп), ритмічність, переривчастість [505, с. 46].

Здійснюючи герменевтику КЗ, важливо пам'ятати, що час є одним із параметрів, який визначає момент, що породжує юридичні наслідки.

Темпоральність як категорія тексту КЗ має такий прояв: 1) чинність КЗ у часі; 2) правові строки у статтях Загальної та Особливої частин КК; 3) час вчинення злочину; 4) темпоральні оцінні ознаки; 5) повторюваність і тривалість дії. У цій роботі увагу буде зосереджено на перших двох проявах темпоральності тексту КЗ. Окремі аспекти повторюваності та тривалості дії розглядатимуться у підрозділі 4.3.

Перший прояв темпоральності тексту КЗ – це його чинність у часі. Злочинність і караність діяння встановлюються виключно КЗ, чинним на момент вчинення злочину (виняток становить зворотна дія КЗ). Тобто, застосовуючи цей закон, важливо визначити, чи набрав він чинності та чи ще не втратив її. Текст КЗ у часових межах його чинності передає нормативний зміст кримінально-правового припису. Після внесення змін у КК та набрання відповідним законом чинності герменевтиці підлягає вже змінений текст цього закону. Саме він і повинен застосовуватися у разі вчинення особою злочину. Встановлення моменту набрання чинності КЗ дасть змогу розмежувати герменевтичний аналіз тексту КК та його проекту. У першому випадку

герменевтика спрямована насамперед на те, щоб зрозуміти зміст кримінально-правового припису, а вже потім – на її вдосконалення (якщо в цьому є потреба). У свою чергу, герменевтика проекту тексту КЗ має показати «життєздатність» майбутньої норми, виявити її недоліки.

Відповідним питанням присвячено ґрунтовне теоретичне дослідження Ю.А. Пономаренка. На його думку, «... чинність КЗ – це його темпоральна (часова) характеристика, яка полягає в об'єктивному існуванні кримінального закону як такого протягом певного часу, коли він має юридичну силу, тобто знаходиться на певному місці в ієрархії правових актів – від моменту набуття чинності і до моменту її втрати» [527, с. 43].

Ураховуючи формулювання у ч. 1 ст. 4 КК, можна виокремити три способи набрання КЗ чинності (що відповідає ч. 5 ст. 94 Конституції України): 1) через десять днів з дня його офіційного оприлюднення; 2) якщо інше не передбачено самим законом; 3) але не раніше дня його опублікування.

Проаналізувавши формулювання законодавцем способів набрання чинності законами, якими вносяться зміни у КК (додаток А), можна констатувати, що найчастіше зустрічається третій із них («але не раніше дня його опублікування»). При цьому законодавець використовує такі формулювання: «цей закон набирає чинності з дня його опублікування» (46,6% законів) та «цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування» (27,1% законів). Загалом такий спосіб набрання чинності має місце у 73,7% випадків.

Перший варіант описання моменту набрання чинності КЗ («цей закон набирає чинності з дня його опублікування») використовувався законодавцем до 2011 року. На офіційному веб-сайті для всіх КЗ, які набирали чинності з дня їх опублікування, зазначено, що день набрання чинності збігається з днем опублікування в офіційному виданні України. Згідно зі ст. 57 Конституції України закони й інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом. Отже, будь-які нормативно-правові акти (зокрема й

КЗ) мають набирати чинності не в день опублікування, а на наступний дії після настання цього юридичного факту.

У теорії права прийнято вважати, що будь-які строки (приміром, строки давності) починають перебіг з першої секунди доби, що настає після доби, протягом якої настав певний юридичний факт [52, с. 162]. В окремих кодексах таке правило законодавчо закріплено (зокрема, у ст. 2 МК, ст. 253 ЦК) [427; 779].

На нашу думку, більшою мірою відповідає конституційним положенням, передбаченим у ч. 5 ст. 94 Конституції України, таке формулювання набрання чинності законами, якими вносяться зміни до КК, що почало використовуватися з 2011 року: «цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування».

Другий спосіб набрання чинності КЗ – «з моменту, вказаного у самому законі». У законах, якими вносилися зміни до КК, можна зустріти такі формулювання: закінчення чітко визначеного у законі строку, встановленого у днях (30, 60, 90 днів (календарних днів)) або у місяцях (один, три, шість місяців). В усіх проаналізованих випадках, окрім одного, йдеться про набрання законом чинності через визначений у ньому термін: «з дня опублікування» і лише щодо набрання чинності ЗУ від 10 липня 2003 року № 1098-IV [552] вказано, що це відбувається після закінчення терміну в 90 днів з дня набрання чинності цим Законом. На офіційному веб-сайті ВР передбачено, що вказаний закон набрав чинності 21 серпня 2003 року. Опублікований він в офіційному виданні «Урядовий кур'єр» від 21 серпня 2015 року. У контексті попередньо наведеної тези про те, що будь-які правові строки починаються з нуля годин наступної доби після настання певного юридичного факту, варто зазначити, що 90-денний строк має обчислюватися не з дня опублікування в офіційному друкованому виданні, а починаючи з наступної доби. Тому в наведеному прикладі 90-денний строк мав би обчислюватися не з 21 серпня, а з 22 серпня 2003 року. А тому цей Закон набрав чинності 20 листопада 2003 року, а не 21 листопада, як це зазначено на офіційному веб-сайті ВР. Строк набрання

чинності ЗУ повинен закінчуватися до нуля годин останньої доби (якщо строк встановлено у днях) або до нуля годин відповідного числа останнього місяця строку (якщо його встановлено у місяцях).

У ЗУ, якими вносилися зміни до КК, також визначається конкретна календарна дата, з настанням якої вони набирають чинності (6% випадків). Наприклад, ЗУ від 8 вересня 2011 року № 3718-VI набрав чинності з 1 листопада 2011 року [550].

Ще одним варіантом формулювання такого способу набрання чинності КЗ, як «з моменту, вказаного у самому законі», є посилення в ньому на те, що це відбувається з моменту набрання чинності або іншими нормативно-правовими актами (законами та кодексами) (5,3% випадків), або міжнародними договорами (1,5% випадків). Загалом такий варіант формулювання цього способу набрання КЗ чинності зустрічається у 6,8% випадків. Законодавець для цього використовує формулювання: «одночасно із набранням чинності законом...», «з дня набрання чинності...», «з моменту набрання чинності законом...». Такі різні формулювання дають змогу неоднаково інтерпретувати ці законодавчі положення. Так, формулювання «одночасно із набранням чинності законом...» та «з моменту набрання чинності законом...» означає, що час набрання чинності КЗ збігається з часом набрання чинності «первісним» нормативно-правовим актом або міжнародним договором. Формулювання «з дня набрання чинності...», на нашу думку, означає, що КЗ набирає чинності з наступного дня після набрання чинності «первісним» законом або міжнародним договором. Варто наголосити на необхідності уніфікації законодавцем формулювання набрання КЗ чинності у такий спосіб для того, щоб не існувало можливості довільної інтерпретації. Зважаючи на попередню тезу про те, що громадяни повинні мати можливість ознайомитися з кримінально-правовими приписами, можна запропонувати такий варіант формулювання відповідного способу набрання КЗ чинності: «цей Закон набирає чинності з наступного дня після дня набрання чинності...»

І насамкінець третій спосіб набрання кримінальними законами України чинності («через десять днів з дня його офіційного оприлюднення») зустрічається в одному випадку. Знову ж таки, вказаний строк повинен починатися з наступної доби після першого опублікування тексту цього закону в офіційному друкованому виданні.

Окрім того, законодавець щодо окремих КЗ використовує змішаний спосіб набрання ним чинності, коли одна його частина набирає чинності в один спосіб, а друга частина – в інший. Наприклад, ЗУ від 15 квітня 2008 року № 270-VI [559] набрав чинності з дня його опублікування, крім абзаців третього–п'ятого підпункту 6 пункту 1 розділу I цього Закону щодо розстрочки виплати штрафу певними частинами, що набрав чинності з 1 січня 2009 року.

В історії нормотворчої діяльності у галузі кримінального права двічі було здійснено розмежування між набранням чинності та введенням у дію тих законів, якими вносилися зміни до КК. Вперше це мало місце у ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» [548]. У ньому було передбачено, що цей Закон набирає чинності з дня його опублікування і вводиться в дію одночасно з введенням в дію законів України «Про засади запобігання та протидії корупції» та «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень». Такий закон був визнаний неконституційним [622]) та відмінений ЗУ від 21 грудня 2010 року № 2808-VI [544].

Поняття «набрання чинності» та «введення в дію» розмежувалися і в ЗУ «Про запобігання корупції», яким КК було доповнено ст. 366¹ «Декларування завідомо неправдивої інформації». У Розділі XIII «Перехідні положення» цього Закону передбачено, що він набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, та вводиться в дію через шість місяців з дня набрання ним чинності (ч. 1). Водночас у ч. 4 цього розділу зафіксовано, що закони України «Про засади запобігання і протидії корупції» та «Про правила етичної поведінки» визнаються такими, що втратили чинність. Питання про набрання чинності та введення в дію антикорупційних законів

було предметом дослідження науковців [763; 768]. Наш підхід стосовно набрання чинності і введення в дію ЗУ «Про запобігання корупції» відображено у науковій публікації [238]. Оскільки це має безпосередній стосунок до набрання чинності і введення в дію ст. 366¹ «Декларування завідомо неправдивої інформації», варто вказати на основні висновки, яких дійшов автор у результаті дослідження особливостей набрання чинності ЗУ «Про запобігання корупції».

Окремі науковці не розмежовують понять «набрання чинності» та «введення в дію» нормативно-правових актів. Зокрема, О.В. Пушняк стверджує, що за цими термінами – одне поняття, що позначає початкову точку темпоральної календарної дії (чинності) нормативно-правового акта [600]. На думку П.М. Рабіновича, часову дію нормативно-правових актів характеризує, зокрема, такий показник, як момент набуття актом чинності, тобто початку його дії [606, с. 214].

Однак більшість учених вважають, що чинність є передумовою дії нормативно-правового акта. Вона відображена у наукових працях багатьох науковців, зокрема Н.М. Пархоменко [203, с. 177], М.О. Теплюка [686, с. 195–196], А.О. Шуліми [815, с. 70] та інших. Окремі українські дослідники виокремлюють ще й таке поняття, як «юридична сила», яке, на їхню думку, охоплює чинність та дію нормативно-правового акта [686, с. 70].

Таким чином, є всі необхідні підстави для того, щоб розрізнити поняття «набрання чинності» та «введення в дію» нормативно-правових актів. Зокрема, КС вважає, що положення ч. 5 ст. 94 Конституції України надають право ВР встановлювати строк набрання законами чинності не тільки через 10 днів після їх офіційного опублікування, а й з моменту, визначеного самим законом, зокрема з дати введення закону в дію. Тобто закони чи окремі їх положення можуть вводитися в дію після дня набрання ними чинності [622]. Це даність новітнім тенденціям, коли нормотворча діяльність випереджає можливості держави щодо своєчасного введення в дію нормативно-правового акта. В окремих випадках з моменту набрання таким актом чинності і до моменту

введення його в дію відповідні державні органи або інші суб'єкти зобов'язані вжити всіх необхідних заходів для того, щоб з визначеної дати він міг регулювати суспільні відносини.

Набрання чинності ЗУ «Про запобігання корупції» (з дня, наступного за днем його опублікування – з 26 жовтня 2014 року), яким криміналізоване декларування завідомо неправдивої інформації (ст. 366¹ КК) передбачає, що саме з цього моменту у державі визначено підстави та принципи криміналізації цих суспільно небезпечних діянь та текстуально оформлена відповідна кримінально-правова норма. А введення у дію цього Закону (через шість місяців з дня набрання ним чинності – з 26 квітня 2015 року) означає, що з цієї дати за такі діяння повинна була б наставати кримінальна відповідальність за умисне неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Однак набрання чинності цим КЗ відбудеться пізніше. Таку точку зору необхідно пояснити.

У ЗУ «Про запобігання корупції» [567] визначено процедуру фінансового контролю, що передбачає подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (розділ VII). Нею замінено аналогічну процедуру, що регламентувалася у ст. 12 ЗУ «Про засади запобігання і протидії корупції» [568] та передбачала подання декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру. Як встановлено у п. 2 Розділу XIII «Перехідні положення» ЗУ «Про запобігання корупції», до початку роботи системи подання й оприлюднення відповідно до цього Закону декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, суб'єкти декларування подають декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру в порядку, встановленому ЗУ «Про засади запобігання і протидії корупції». Про початок роботи системи подання та оприлюднення відповідно до цього Закону декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, приймається рішення Національного агентства з питань запобігання корупції.

Таким чином, ЗУ «Про запобігання корупції» чинний і введений у дію, окрім положень щодо фінансового контролю. У цій частині чинним є ЗУ «Про засади запобігання і протидії корупції».

Предметом злочину, передбаченого у ст. 366¹ КК, є завідомо недостовірні відомості у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченій ЗУ «Про запобігання корупції» або декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Тобто у диспозиції цієї статті використано термінологію ЗУ «Про запобігання корупції» у нечинній частині. Крім того, ці декларації суттєво різняться за змістом, відмінний є порядок їх подання та опублікування, а також коло осіб, які повинні подавати декларацію.

Отже, здійснюючи контекстний герменевтичний аналіз положень ст. 366¹ КК, ст. 12 ЗУ «Про засади запобігання і протидії корупції», Розділу VII «Фінансовий контроль», п. 2 розділу XIII «Перехідні положення» ЗУ «Про запобігання корупції», можна дійти висновку, що ст. 366¹ КК набере чинності з того моменту, коли розпочне роботу система подання та оприлюднення декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування відповідно до ЗУ «Про запобігання корупції». Тобто з наступного дня після прийняття рішення Національним агентством з питань запобігання корупції про початок роботи системи подання та оприлюднення декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування відповідно до ЗУ «Про запобігання корупції».

У зв'язку з цим за подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, на нашу думку, наставатиме кримінальна відповідальність за ст. 366 КК, яка передбачає відповідальність за службове підроблення. Адже суб'єкти декларування, визначені у ст. 1 ЗУ «Про засади запобігання і протидії корупції», є службовими особами [568, с. 48–57].

Складніша ситуація має місце під час визначення того, до якого виду юридичної відповідальності має притягатися суб'єкт декларування за умисне

неподання ним декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру. Вбачається за доцільне це питання з'ясувати детально.

У ч. 1 ст. 172⁶ КУпАП «Порушення вимог фінансового контролю» встановлено відповідальність за несвоєчасне подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Цю статтю було викладено у новій редакції згідно із ЗУ «Про запобігання корупції». Порядок набрання чинності вказаною статтею такий само, як і ст. 366¹ КК, що було проаналізовано вище. Тобто у цій редакції стаття набере чинності також з наступного дня після прийняття рішення Національним агентством з питань запобігання корупції про початок роботи системи подання та оприлюднення декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування відповідно до ЗУ «Про запобігання корупції».

До моменту введення у дію ЗУ «Про запобігання корупції» (26 квітня 2015 року) ч. 1 ст. 172⁶ КУпАП існувала у такій редакції: неподання або несвоєчасне подання декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, передбаченої ЗУ «Про засади запобігання і протидії корупції». Інакше кажучи, у ній було передбачено відповідальність за неподання інформації. Оскільки порушення вимог фінансового контролю належало до адміністративних корупційних правопорушень, це зобов'язувало під час кваліфікації встановлювати ознаки корупції, зокрема, умисел та корисливий мотив [3, с. 93].

Тобто згідно із ЗУ «Про запобігання корупції» текст ч. 1 ст. 172⁶ КУпАП було викладено у новій редакції. Це означає, що її попередня редакція втратила чинність, а тому ч. 1 ст. 172⁶ КУпАП не може застосовуватися до суб'єктів декларування, які умисно не подали декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру. Водночас, як уже зазначалося, ч. 1 ст. 172⁶ КУпАП ще не набрала чинності, а тому, знову ж таки, вона не може застосовуватися у випадку вчинення суб'єктом декларування таких діянь.

Хотілося б зупинитися ще на одному прикладі набрання чинності КЗ. Йдеться про ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [565], яким було внесено зміни до ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» [547].

Цим законом було внесено зміни у ще нечинний текст ЗУ від 23 травня 2013 року № 314-VII, а отже, у нечинний текст КК. На момент прийняття вказаного закону було передбачено, що він набирає чинності з 1 вересня 2014 року. Законом від 15 квітня 2014 року № 1207-VII були внесені зміни й у текст КК (доповнений новою ст. 332¹ «Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї»). Водночас зміни внесено у Закон від 23 травня 2013 року № 314-VII, яким було змінено практично всі статті, вміщені у майбутньому Розділі XIV¹ Загальної частини КК «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб». Тобто ще до моменту набрання чинності цим законом у нього були внесені зміни. До того ж було змінено і порядок набрання чинності ЗУ від 23 травня 2014 року № 314-VII. Замість 1 вересня 2014 року було передбачено, що цей Закон набирає чинності з моменту набрання чинності ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (27 квітня 2014 року – з дня, наступного за днем опублікування). Це ще один із недоліків нормопроєктувальної техніки.

По-перше, універсальною підставою для зміни будь-якого нормативно-правового акта є його нездатність загалом чи окремих норм здійснювати ефективне правове регулювання суспільних відносин. На думку В. Косовича, першопричиною внесення змін до законів є змістовна складова, яка «... визначається рівнем дотримання правил нормопроєктної техніки під час створення нормативно-правових актів» [334, с. 36]. Встановити те, чи підлягає зміні нормативно-правовий акт, можна принаймні з моменту набрання ним чинності. Однак і цього недостатньо. Традиційно висловлюється презумпція,

що кожен новостворений нормативно-правовий акт є досконалим, а необхідність його зміни зумовлена розвитком суспільних відносин і потребою підвищення дієвості нормативно-правових приписів, керуючись особливостями правозастосовної практики, які не міг передбачити законодавець. Тому виявлення підстав для внесення змін до чинних нормативно-правових актів має здійснюватися шляхом їх моніторингової оцінки [29, с. 125–140] та моніторингу правореалізаційної і правозастосовної діяльності [435, с. 127–164].

По-друге, обґрунтованою є точка зору В. Косовича, який зазначив, що «... зміни вносяться до нормативно-правового акта, а не до нормативно-правового акта про внесення змін до нього» [334, с. 41]. Інакше кажучи, ЗУ від 15 квітня 2014 року № 1207-VII законодавець міг би змінити лише порядок набрання ним чинності, а не власне текст Розділу XIV¹ Загальної частини КК.

Окрім того, внесення змін до ЗУ від 23 травня 2013 року № 314-VII не відповідало предмету правового регулювання у Законі України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII. Адже його метою є визначення статусу території України, тимчасово окупованої внаслідок збройної агресії РФ, встановлення особливого правового режиму на цій території, визначення особливостей діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій в умовах цього режиму, додержання та захисту прав і свобод людини й громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб (ст. 2). А зміни у ЗУ від 23 травня 2013 року № 314-VII стосуються застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб. І в пояснювальній записці до законопроекту не обґрунтовується необхідність внесення таких змін.

У ЗУ від 15 квітня 2014 року № 1207-VII визначається дата втрати ним чинності – «момент повернення тимчасово окупованої території під загальну юрисдикцію України за умови попереднього і повного відшкодування збитків, нанесених внаслідок такої тимчасової окупації, у тому числі моральних збитків примусово переміщених осіб», який поширює свою дію на весь текст закону, зокрема й на ту його частину, яка стосується внесення змін і доповнень у

різноманітні нормативно-правові акти (у тому числі в КК). Тобто зміни, які стосувалися ЗУ від 23 травня 2013 року № 314-VII також втратять чинність із моменту, визначеного у Законі України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII. Це, на нашу думку, – грубе порушення правил нормотворчої техніки, яке одночасно з іншими розглянутими випадками може стати проблемою не лише у процесі герменевтики КЗ, а й під час його застосування.

Із метою визначення темпоральної дії КЗ, а отже, для того, щоби встановити, текст якого закону підлягає герменевтичному аналізу у конкретному випадку, важливо також вирішити питання про зворотню дію КЗ. Це питання достатньо досліджено у теорії кримінального права [66; 371; 428; 527; 528; 687]. Окремо зупинятися на цих питаннях не вбачається недоцільним. Лише варто зауважити, що окремі аспекти цієї проблеми розглядатимуться у цьому дисертаційному дослідженні.

Окрім встановлення моменту набрання КЗ чинності, важливого значення набуває питання про втрату чинності, яке традиційно є найменш дослідженим у теорії права. У контексті викладеного необхідно виокремити основні способи втрати чинності КЗ, наведені нижче.

Перший спосіб втрати чинності – це пряма відміна закону, про що має бути зазначено в іншому законі. Наприклад, так звані диктаторські КЗ, прийняті 16 січня 2014 року [553], які було відмінено ЗУ «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України» [545]).

Другий спосіб втрати чинності – закінчення строку, на який був прийнятий КЗ. Цей строк може визначатися конкретною календарною датою або подією, настання якої свідчить про припинення тих відносин, які охоронялися кримінальним законом. Як уже зазначалося, у такий спосіб може втратити чинність ст. 332¹ КК «Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї», а також інші зміни до КК, внесені ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Адже цей закон втратить чинність із моменту повернення тимчасово окупованої території під загальну юрисдикцію

України за умови попереднього і повного відшкодування збитків, нанесених внаслідок такої тимчасової окупації, зокрема й моральних збитків примусово переміщених осіб.

Третій спосіб – це визнання КЗ неконституційними. У практиці поточної правотворчості в галузі кримінального права таке траплялося двічі. У першому випадку Рішенням КС від 2 листопада 2004 року [621] було визнано неконституційними ті положення ст. 69 КК, які унеможлилювали призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, у випадку вчинення злочинів невеликої тяжкості. Хоча лише у 2008 році були внесені відповідні зміни у ст. 69 КК [559]. Другий випадок визнання неконституційним КЗ – це Рішення КС від 10 вересня 2009 року [620].

Темпоральність тексту КЗ проявляється також у різноманітних правових строках, які зафіксовані як у статтях Загальної частини, так і в статтях Особливої частини КК. Слушною є точка зору С.В. Малікова, який пропонує таку базову класифікацію строків КК: а) строки, які регулюються у Загальній частині КК; б) строки, які регулюються в Особливій частині КК [403, с. 25]. Строки першого виду бувають: строками у нормах про звільнення від кримінальної відповідальності (наприклад, ст.ст. 47, 49 КК), строками у нормах про покарання та його призначення (загальні строки покарань – приміром, ст.ст. 53–58, 60–64), строки у нормах про звільнення від покарання та його відбування (приміром, ст.ст. 75, 78–82, 87 тощо), строки у нормах про судимість (ст.ст. 88–91), строки у нормах про заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб (ст. 96⁵), строки у нормах про особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх (ст.ст. 100–102, 104–108).

Строки другого виду передбачаються як конститутивна або кваліфікуюча ознака складу злочину (криміноутворююча ознака) чи як строки видів покарань, що встановлені за вчинення конкретного злочину. Наприклад, час як конститутивна ознака складу злочину передбачена у ч. 1 ст. 114¹ КК:

«особливий період», у ч. 1 ст. 117 КК: «під час пологів або відразу після пологів».

Здійснюючи герменевтичний аналіз правових строків як криміноутворюючої ознаки у статтях Особливої частини КК, важливо пам'ятати, що час – це факультативна ознака об'єктивної сторони складу злочину. Однак, якщо вона передбачається як ознака основного або кваліфікованого складів, час вчинення злочину стає обов'язковою ознакою конкретного складу злочину. Тобто час вчинення злочину – це факультативна ознака складу злочину та обов'язкова ознака конкретного складу злочину (за умови, що вона передбачається у диспозиції статті (частини статті) КК).

Традиційно у теорії кримінального права час вчинення злочину визначається як певний відрізок (проміжок) часу, протягом якого відбувається суспільно небезпечне діяння і настають суспільно небезпечні наслідки [355, с.135].

М.А. Кауфман виокремлює такі способи законодавчого вираження часу: шляхом вказівки на характеристику подій, які у ньому відбуваються; шляхом виокремлення особливого правового режиму; виходячи з соціально-правового статусу суб'єкта; характеристика часу у вузькому розумінні, який вимірюється хвилинами, годинами, добами [286, с. 85–86]. С.В. Маліков вважає, що всі обставини часу, закріплені у статті, доцільно згрупувати так: 1) відсутня вказівка на певні часові межі, обставини часу закріплюються оцінним поняттям; 2) має місце вказівка на строк: у виді визначених часових меж; характеризується словами «встановлений», «визначений», що вимагає звернення до суміжного законодавства; словесно не визначений, однак його встановлення обов'язкове, виходячи з вимог суміжного законодавства; 3) закріплена характеристика подій, які відбуваються 403, с. 144–145]. Загалом можна погодитися із класифікацією правових строків як криміноутворюючої ознаки. Адже вони характерні і для тексту КЗ.

Так, у тексті КК правові строки позначаються оцінними поняттями (наприклад, «Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного

хвилювання, що раптово виникло...» – ст. 116). Їх можна назвати темпоральними. Під час застосування цієї норми обов'язково потрібно мотивувати, чи мало місце раптове виникнення стану сильного душевного хвилювання. В українській мові слово «раптовий» означає «який настав несподівано, непередбачувано» [99, с. 1202]. Тому раптовість виникнення стану сильного душевного хвилювання означає, що він настав несподівано, непередбачувано для винуватого внаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання або тяжкої образи з боку потерпілого. Тобто, здійснюючи кваліфікацію за ст. 116 КК, необхідно мотивувати, протягом якого часу з моменту застосування протизаконного насильства, систематичного знущання або тяжкої образи з боку потерпілого виник такий стан особи. Темпоральне поняття «раптово» характеризує не лише об'єктивність часу, а й описує суб'єктивну сторону злочину, передбаченого у ст. 116 КК. При цьому умисел винуватого не може бути задалегідь обдуманим. У зв'язку з цим готування до вчинення відповідного злочину неможливе. Відсутність раптовості виникнення у винуватого стану сильного душевного хвилювання може свідчити про те, що він готувався вчинити умисне вбивство, а відтак, кваліфікація за ст. 116 КК виключається. Особливо актуальність встановлення раптовості виникнення такого стану має місце у тих випадках, коли він є наслідком тривалої психотравмуючої ситуації, наприклад, систематичного знущання з боку потерпілого (так званий кумулятивний афект). Наприклад, Овідіопольський районний суд Одеської області у вироку не мотивував та не встановив раптовості виникнення стану сильного душевного хвилювання, що порівняно з іншими обставинами цього кримінального провадження, описаними у вироку, ставлять під сумнів кваліфікацію діянь особи за ст. 116 КК, а можуть засвідчити про просте умисне вбивство (ч. 1 ст. 115 КК). Адже за обставинами цього кримінального провадження винуватий ще задовго до умисного вбивства придбав у невстановленої слідством особи вогнепальну зброю і не менше 6 патронів до нього, глушник, які переніс за місцем проживання та почав зберігати без передбаченого законом дозволу. А після

вбивства винуватий, втікаючи з місця події, переніс глушник на територію кладовища, де незаконно зберігав на місці установки могильного пам'ятника, а вогнепальну зброю незаконно передав іншій особі [130]. На необхідність встановлення та мотивування раптовості виникнення стану сильного душевного хвилювання звертав увагу і ВС у постанові [531]. Таким чином, темпоральні оцінні поняття підлягають встановленню та мотивуванню у процесуальних документах під час застосування КЗ.

В окремих випадках темпоральні оцінні поняття у диспозиціях статей Особливої частини КК не відповідають їх розумінню у Загальній частині цього Кодексу. Наприклад, у диспозиції ст. 118 КК передбачено відповідальність за умисне вбивство, вчинене при перевищенні меж необхідної оборони, а також у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця. Отож у цьому формулюванні використовуються темпоральні оцінні поняття «при перевищенні», «у разі перевищення». Водночас у ст. 124 КК, в якій передбачено відповідальність за умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, вчинене у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, використовуються такі темпоральні юридичні поняття, як «у разі перевищення». Прийменник «при» та лексема «у разі» у цих формулюваннях якраз і вказують на певні темпоральні властивості складів злочинів, передбачених у ст.ст. 118 та 124 КК.

Зазвичай науковці та практики не звертають увагу на те, яке значення мають ці прийменники для темпоральності відповідних складів злочинів. Адже ні у кого не виникає сумніву, що підстава необхідної оборони (суспільно небезпечне посягання) має бути наявним, тобто воно повинно мати тривалість у часі, протягом якого тільки й можлива оборона проти такого посягання. Суспільно небезпечне посягання має початковий і кінцевий моменти [355, с. 271–272]. Так, згідно з роз'ясненням у п. 2 постанови ПВС «Про судову практику у справах про необхідну оборону» стан необхідної оборони виникає не тільки в момент вчинення суспільно небезпечного посягання, а й у разі створення реальної загрози заподіяння шкоди [591]. «Кінцевий момент

посягання визначається різними чинниками: досягненням мети тим, хто посягає, припиненням дій того, хто посягає, за власною волею або всупереч волі (наприклад, втеча, відмова продовжувати посягання, неможливість доведення його до кінця та ін.). При цьому перехід використаних при нападі знарядь або інших предметів від нападника до того, хто захищається, не завжди свідчить про закінчення посягання» [355, с. 271–272].

Якщо оборонні дії вчинені поза межами суспільно небезпечного посягання, то у випадку спричинення смерті або тяжких тілесних ушкоджень потерпілому немає підстав для кваліфікації за ст.ст. 118, 124 КК.

Затримання особи, яка вчинила злочин, також має свої темпоральні характеристики, які традиційно описуються у наукових джерелах такою ознакою, як своєчасність. Відповідно до ч. 1 ст. 38 КК не визнаються злочинними дії потерпілого й інших осіб безпосередньо після вчинення посягання. Тому й «... затримання може бути вчинене лише в момент або безпосередньо після вчинення злочинного посягання. Початковим моментом виникнення права на затримання злочинця є початок злочинного посягання, коли об'єкт посягання піддається безпосередній загрозі негайного заподіяння шкоди. Право на затримання зберігається і під час посягання, що продовжується, а також безпосередньо, тобто відразу ж після завершення злочину (так зване затримання по «гарячих слідах», що, за даними деяких досліджень, має місце майже у 90% випадків). Тому затримання, здійснене через якийсь час, тобто не безпосередньо після вчинення злочинного посягання, є неправомірним» [355, с. 281].

Тому й перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила злочин, може мати місце лише у таких межах. Заподіяння смерті або тяжких тілесних ушкоджень до початку суспільно небезпечного посягання або через певний проміжок часу після його закінчення виключає кваліфікацію дій за ст.ст. 118, 124 КК.

Це – контекст. Однак текст диспозицій цих статей може зумовити іншу інтерпретацію. Насамперед прийменник «при» загалом не характерний для

вживання в українській мові. Що стосується лексеми «у разі», то вона надає формулюванню неконкретизованого змісту та вказує не на якусь подію (суспільно небезпечне посягання), а лише на її можливість.

Тому для належної темпоральної характеристики складів злочинів, передбачених у ст.ст. 118 та 124 КК, вважається за доцільне у диспозиціях цих статей прийменник «при» та лексему «у разі» замінити словами «під час». Це допоможе узгодити текст із контекстом та більш чітко допоможе визначити темпоральні властивості ознак складів злочинів, передбачених у ст.ст. 118 та 124 КК.

У тексті статей Особливої частини КК строки визначаються також у конкретних межах. Прикладів таких статей небагато. Так, у ст. 407 КК передбачено такі строки: «понад три доби, але не більше місяця» (ч. 1), «понад десять діб, але не більше місяця, або хоч і менше десяти діб, але більше трьох діб, вчинені повторно протягом року» (ч. 2), «понад один місяць» (ч. 3). Тобто для кримінально-правової кваліфікації важливого значення набуває встановлення тривалості конкретного строку самовільного залишення військової частини або місця служби чи нез'явлення вчасно без поважних причин на службу у разі звільнення з частини, призначення або переведення, нез'явлення з відрядження, відпустки або з лікувального закладу.

Зазвичай про початок та закінчення тривалості строків, визначених у ст. 407 КК, дається таке тлумачення: «початком злочину вважається момент фактичного самовільного залишення військової частини або місця служби, а кінцем – день повернення в частину або затримання поза межами частини. Початком нез'явлення на службу вважається закінчення устанавленого строку з'явлення, а кінцем – час повернення в частину або затримання» [361, с. 934]. Не можемо погодитися з таким визначенням початку тривалості строку самовільного вчинення дій (ст. 407 КК). У теорії права традиційно тривалість будь-яких правових строків починається не з визначеної календарної дати або з дня настання події, яка має неминуче настати, а з наступного дня після цього. З

аналогічних засад, вочевидь, треба виходити і під час встановлення початку правових строків у ст. 407 КК.

Відповідно, потрібно визначати і закінчення правових строків у ст. 407 КК, у якій правовий строк виражений у днях та місяцях. Тому він спливає в останній день відповідного строку (до нуля годин відповідної доби, на який припадає останній день строку). Наприклад, якщо особа самовільно залишила військову частину 4 червня 2015 року, то строки, визначені у ст. 407 КК, починають перебіг 5 червня 2015 року. Закінчення цих строків обраховується так. За ч. 1 ст. 407 КК (тривалістю понад три доби, але не більше місяця): 8 червня – 5 липня 2015 року; ч. 2 ст. 407 КК (понад десять діб, але не більше місяця): 15 червня – 5 липня 2015 року; ч. 3 ст. 407 КК (тривалістю понад один місяць) строки закінчуються 6 липня 2015 року.

В окремих випадках у тексті КЗ час як криміноутворююча ознака не відображена. Однак її встановлення є обов'язковою, виходячи з регулятивного законодавства України, що буде виступати контекстом під час герменевтики тексту КЗ. Наприклад, одним із суспільно небезпечних діянь незаконного полювання є порушення його правил (ч. 1 ст. 248 КК). Згідно зі ст. 20 ЗУ «Про мисливське господарство та полювання» одним із порушень правил полювання є, зокрема, полювання у заборонений час: у не дозволені для полювання строки на відповідні види тварин; у темний період доби (пізніше години після заходу сонця і раніше години до його сходу) [572].

Також у тексті КК закріплюються характеристики певних подій, які відображають темпоральні характеристики поняття. У багатьох статтях КК, ураховуючи події останніх років, які відбуваються в Україні, було введено поняття особливого періоду (наприклад, ч. 1 ст. 114¹, ч. 3 ст. 402, ч. 2 ст. 403 КК), яке визначається на підставі ст. 1 ЗУ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [573].

Як уже зазначалося, правові строки передбачаються і у статтях Загальної частини КК. З'ясування їх нормативного змісту є вельми складним і дискусійним питанням. Дослідженню цих строків присвячено окремі

монографічні дослідження [17; 52; 176; 403]. Тому в цій роботі зупинятися на окреслених питаннях не варто. Лише потрібно зазначити, що строки, передбачені у Загальній частині КК, залежно від способів обчислення бувають таких видів: строки-періоди; строки-стани та строки-моменти [17; 52; 176; 403]. Строки-періоди визначаються шляхом вказівки на певні часові межі (наприклад, строки давності у ст.ст. 49, 80, 96⁵ КК). Строки-стани позначаються шляхом вказівки на певні події, які настали чи повинні настати (наприклад, досягнення дитиною семирічного віку у ст. 79 КК). Строки-моменти визначаються шляхом вказівки на конкретний факт часу, що тягне певні правові наслідки (наприклад, як уже зазначалося, це «безпосередньо після вчинення посягання» у ст. 38 КК).

Із урахуванням визначеності строки, передбачені у статтях Загальної частини КК бувають абсолютно визначеними та відносно визначеними. Перші виражаються у конкретному проміжку часу (приміром, у разі вчинення злочину середньої тяжкості особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею злочину і до дня набрання вироком законної сили минуло п'ять років). Другі – це строки, які формулюються законодавцем шляхом вказівки на мінімальні та максимальні межі (наприклад, згідно з ч. 4 ст. 75 КК іспитовий строк встановлюється судом тривалістю від одного до трьох років).

Ще раз хотілося б наголосити, що у тексті КК має бути окрема стаття, яка регламентувала б питання обчислення правових строків. Це допоможе правильно зрозуміти та інтерпретувати кримінально-правову норму, а отже, застосувати ту статтю, в якій фіксуються правові строки. Враховуючи попередній матеріал цієї праці, вважаємо за доцільне доповнити КК статтею 2¹, в якій передбачити основні правила обрахування правових строків у цьому Кодексі (додаток Р).

Таким чином, текст КЗ характеризується такою текстологічною особливістю, як темпоральність. Це означає, що для нього притаманні різноманітні часові характеристики. Зокрема, це встановлення моменту набрання та втрати чинності КЗ, наявність правових строків у статтях Загальної

та Особливої частин КК, повторюваність та тривалість. З'ясування цих характеристик є надзвичайно важливим під час герменевтичного аналізу тексту КЗ, оскільки впливають на можливість застосування кримінально-правових норм до конкретних життєвих ситуацій.

3.5 Локальність тексту кримінального закону України

Окрім темпоральності текст КЗ повинен характеризуватися локальністю. Вчені-лінгвісти приділяють увагу характеристиці цієї категорії та виокремлюють такі її властивості, як простір, в якому відбувається дія [388, с. 129], просторовий континуум як певна послідовність фактів, подій [167, с. 97], «локальна сітка» як сукупність усіх мовних засобів різних рівнів, що оформлюють простір конкретного тексту та слугують для орієнтації у ньому читача [473, с. 129].

Простір тексту КК утворює сукупність усіх його одиниць: статей, розділів, частин, що допомагає особі орієнтуватися у цьому тексті, знаходити потрібну кримінально-правову норму. Своєрідними «маячками» є назви (заголовки), які використовуються законодавцем для найменування усіх структурних частин. Вони – орієнтир у тексті КЗ. Для цього назви повинні відповідати відповідним вимогам, основними з яких є системність та співвідносність [710, с. 67]. Окрім того, локальність як категорію тексту вчені-лінгвісти пов'язують із простором. У тексті КК локальність знаходить свій вияв у такій ознаці складу злочину, як місце його вчинення. Окремі науковці, зокрема В.Н. Кудрявцев, вважають, що місце, обстановка, спосіб і час вчинення злочину не є самостійними ознаками об'єктивної сторони складу злочину, а належать до істотних характеристик діяння. Він зазначав, що вони не є самостійними ознаками об'єктивної сторони складу злочину [7, с. 1]. Однак у більшості випадків вони розглядаються як самостійні ознаки складу злочину.

Місце вчинення злочину у теорії кримінального права досліджується з точки зору дії КЗ в просторі та як ознака об'єктивної сторони складу злочину [404, с. 198; 826, с. 11].

Вчені-криміналісти приділяють достатньо уваги проблемі розуміння місця вчинення злочину [7, с. 12; 355, с. 143–144; 357, с. 104; 404, с. 198; 360, с. 147; 729, с. 133; 836, с. 10]. К.В. Юртаєва виокремлює позадержавне та внутрішньодержавне значення поняття «місце вчинення злочину». На думку цього науковця, місце вчинення злочину як факультативна ознака об'єктивної сторони – «певна територія, об'єкт або ділянка місцевості, де щось відбувається» [826, с. 11]. Науковці по-різному підходять до того, що має відбуватися у відповідному місці: вчинення суспільно небезпечного діяння чи настання суспільно небезпечних наслідків. Варто погодитися з міркуваннями Л.П. Брич, яка доводить, що ця ознака стосується винятково вчинення суспільно небезпечного діяння. На її думку, місцем вчинення злочину визнається конкретизована частина простору, з вчиненням (не вчиненням) у якій суспільно небезпечного діяння кримінальний закон пов'язує наявність певного складу злочину [84, с. 271].

Деякі науковці не розмежовують місце вчинення злочину та предмет злочину. Тому відбувається віднесення відповідної ознаки або до ознак об'єкта, або до ознак об'єктивної сторони складу злочину. Так, одні вчені вважають, що житло або інше володіння особи у ст. 162 КК характеризує таку факультативну ознаку об'єктивної сторони складу злочину, як місце його вчинення [356, с. 71; 355, с. 135; 389, с. 283–284; 468, с. 15]. Інші стверджують, що житло або інше володіння особи – це предмет злочину, передбаченого у ст. 162 КК [358, с. 340; 359, с. 71–72; 539, с. 168].

Оригінальний підхід щодо розмежування місця вчинення злочину від предмета злочину у дисертаційному дослідженні запропонував І.І. Присяжнюк. Він використовує можливості лінгвістичного тлумачення кримінально-правових норм. На його думку, іменник, який позначає предмет злочину у статтях Особливої частини КК, вживається у родовому відмінку (наприклад, ст.

185 КК – таємне викрадення (чого?) чужого майна [предмет злочину], а місце вчинення злочину у диспозиціях статей Особливої частини КК формулюється у вигляді обставини місця, до якої можна поставити запитання де? (наприклад, ст. 246 КК – незаконна порубка (чого?) дерев і чагарників [предмет злочину] (де?) у лісах, захисних та інших лісових насадженнях або у заповідниках, або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду [місце вчинення злочину]. Використовуючи ці правила тлумачення, І.І. Присяжнюк стверджує, що «назва ст. 162 КК вказує: порушення недоторканності (чого?) житла [предмет злочину]. Тим більше, що вина особа, вчиняючи злочин, передбачений ст. 162 КК, хоча безпосередньо не впливає на житло або інше володіння особи, однак скоює відповідні суспільно небезпечні діяння з приводу відповідного предмета злочину») відносить житло або інше володіння особи саме до предмета злочину, а не до місця його вчинення [539, с. 72].

Проаналізувавши розуміння житла у науковій літературі [26, с. 261; 166, с. 43–44; 513, с. 156–158; 632, с. 67–71; 539, с. 71; 755, с. 71; 808, с. 14] та у постановках ПВС [564; 582], були виокремлені істотні ознаки поняття «житло» [246, с. 258–260; 704, с. 99–107]. Однак, ураховуючи те, що з того часу набрав чинності КПК, у ч. 2 ст. 233 якого закріплено дефініцію поняття «житло» у контексті проникнення до житла або іншого володіння особи, очевидно, відповідні ознаки житла слід уточнити. З урахуванням викладеного вище, на нашу думку, житло як предмет злочинів повинно характеризуватися такими ознаками: будь-яке приміщення, в якому проживає особа або його складові частини (зокрема, це житловий будинок, ізольоване приміщення у житловому будинку); призначеність та пристосованість для постійного або тимчасового проживання людини; немає значення його правовий статус (зокрема, встановлення законності володіння житлом). Також, на нашу думку, у визначенні цього поняття важливо вказати, що між складовими частинами приміщення мають бути внутрішні сполучення (проходи).

Таким чином, під житлом як предметом злочину слід розуміти будь-яке приміщення, а також всі його складові частини (за умови наявності між ними

внутрішніх сполучень (проходів)), яке призначене та пристосоване для постійного або тимчасового проживання людини (за винятком приміщень, спеціально призначених для утримання осіб, права яких обмежені за законом) незалежно від його правового статусу.

Лінгвістичне тлумачення кримінально-правових норм може допомогти у розмежуванні предмета злочину і місця його вчинення. Однак, на нашу думку, цього недостатньо. Потрібно враховувати ще й вектор спрямованості суспільно небезпечного діяння. Наприклад, житло або інше володіння особи – це не територія, на якій вчиняється злочин, а певним чином виділений людиною простір, через порушення недоторканності якого порушується її приватне життя.

Просторові характеристики використовуються законодавцем також у таких випадках: для визначення чинності КЗ у просторі; для характеристики окремих видів покарань; для описання ознак складів злочинів.

Що стосується першого із вказаних вище випадків локальності як категорії тексту КК, то потрібно зауважити, що вона поширюється на всі принципи чинності КЗ в часі, які виокремлюються у теорії кримінального права (територіального, громадянства, універсального (космополітичного), реального, екстрадиції – видачі злочинців) [355, с. 62–63; 427, с. 98]. Терміни, які використовуються для просторової характеристики такі: «територія України» (ст.ст. 6, 10 КК), «за її [території України – 3.3.] межами» (ст. 7–9 КК), «поза межами території України» (ст. 10 КК). Таким чином, основним просторовим поняттям, що використовується у кожній із цих статей, є поняття території України, яке визначається у Законі України «Про державний кордон України» [562].

Традиційно поняттям «територія України» охоплюється: а) суша, море, річки, озера й інші водойми, надра землі в межах кордону України, а також повітряний простір над сушею і водним простором, у тому числі і над територіальним морем; б) військові кораблі, приписані до портів на території України, що перебувають під прапором України у відкритому морі, в

територіальному морі або портах інших держав; в) невійськові судна, приписані до портів на території України, що перебувають під прапором України у відкритому морі; г) іноземні невійськові судна, що перебувають у територіальному морі чи порту України; д) військові повітряні судна України, приписані до аеропортів на її території, які під розпізнавальним знаком України перебувають у відкритому повітряному просторі, в повітряному просторі чи на аеродромі іншої держави; е) невійськові повітряні судна України, які приписані до аеропортів на її території і перебувають поза межами держави у відкритому повітряному просторі під розпізнавальним знаком України [318; 319; 355, с. 62–63; 427, с. 98].

Із такого розуміння територіального принципу чинності КЗ у просторі може скластися враження, що наша держава поширює юрисдикцію на всі об'єкти, які були перераховані вище та які належать до території України. Однак це не так. Відповідно до окремих міжнародних договорів юрисдикція прибережної держави обмежена і не поширюється на злочини, вчинені на борту іноземного морського чи повітряного судна, які перебувають у територіальному морі або повітряному просторі відповідної держави. Так, згідно з п. 1 ст. 27 Конвенції з морського права та п. 1 ст. 19 Конвенції «Про територіальне море і прилеглу зону» кримінальна юрисдикція прибережної держави не поширюється на борт іноземного судна, яке перебуває у територіальних водах, для арешту будь-якої особи або розслідування у зв'язку зі злочином, вчиненим на борту судна під час його проходження, за винятком таких випадків: а) якщо наслідки злочину поширюються на прибережну державу; б) якщо злочин має такий характер, що ним порушується спокій в країні або добрий порядок у територіальному морі; в) якщо капітан судна, дипломатичний агент або консульська посадова особа держави прапора звернеться до місцевої влади з проханням про надання допомоги; г) якщо такі заходи необхідні для припинення незаконної торгівлі наркотичними засобами чи психотропними речовинами [318; 319].

Окрім того, існує цілий перелік об'єктів, які не належать до території України, однак на які поширюється юрисдикція нашої держави. Це континентальний шельф, виключна морська (економічна) зона, територія посольств України, транспорт дипломатичних представництв. Тобто територіальний принцип чинності КЗ у часі повинен розумітися таким чином, що і на ці об'єкти, які не є територією України, поширюється юрисдикція нашої держави. Інакше кажучи, контекстом при тлумаченні відповідної кримінально-правової норми повинні слугувати міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана ВР. Враховуючи те, що фактично ст. 6 КК обмежує розуміння територіального принципу чинності КЗ у просторі, вбачається за необхідне доповнити її самостійними частинами та вказати, на які саме об'єкти поширюється кримінально-правова юрисдикція держави.

З'ясовуючи нормативний зміст територіального принципу чинності КЗ, важливо також вказати і на те, що інтерпретація положень ст. 6 КК може мати місце з урахуванням не лише міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана ВР, а й інших законів України. Йдеться передусім про ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України». У ст. 1 цього Закону передбачено, що тимчасово окупована територія України є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України. Згідно зі ст. 3 такою територією визначається: 1) сухопутна територія АРК та м. Севастополя, внутрішні води України цих територій; 2) внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглого до узбережжя континентального шельфу України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України; 3) повітряний простір над територіями, зазначеними у п.п. 1 і 2 цієї частини [565]. На нашу думку, ч. 1 ст. 6 КК доцільно конкретизувати вказівкою на те, що кримінальній відповідальності за цим Кодексом підлягають

особи, які вчинили злочини на території України, у тому числі на її тимчасово окупованій території.

Локальність тексту КЗ, як уже зазначалося, має місце під час характеристики окремих видів покарань. Зокрема, у ч. 1 ст. 61 КК передбачено, що обмеження волі полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства. Контекстом для конкретного визначення таких місць слугує КВК. Згідно зі ст. 56 КВК місцями відбування покарання у виді обмеження волі є виправні центри. До таких «просторових» покарань належать: арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі.

Ще один прояв локальності тексту КЗ – це використання законодавцем для описання ознак складів злочинів термінів (термінологічних зворотів), які вказують на просторову характеристику (просторові терміни) та які вживаються для позначення об'єктивних ознак складів злочинів.

Так, у тексті КЗ є багато просторових термінів, які описують переміщення певних предметів у просторі. Наприклад, «переміщення» – ч. 1 ст. 149, ч. 1 ст. 201, ч. 1 ст. 203¹, ч. 1 ст. 305, «інше переміщення» – ч. 1 ст. 300, ч. 1 ст. 301; «перевезення» – ч. 1 ст. 199, ч. 1 ст. 200 ч. 1 ст. 300, ч. 1 ст. 301, ч. 1 ст. 307, ч. 1 ст. 309, ч. 1 ст. 311, ч. 1 ст. 321, ч. 1 ст. 321¹; «пересилання» – ч. 1 ст. 199, ч. 1 ст. 200, ч. 2 ст. 267, ч. 1 ст. 307, ч. 1 ст. 309, ч. 1 ст. 311, ч. 1 ст. 321, ч. 1 ст. 321¹; «ввезення в Україну» – ч. 1 ст. 199, ч. 1 ст. 300, ч. 1 ст. 301, «ввезення на територію України» – ч.ч. 1, 2 ст. 268; «експорт» – ч. 1 ст. 203¹; «імпорт» – ч. 1 ст. 203¹ КК; «транспортування» – ч. 1 ст. 204, ст. 440; «транзит через територію України» – ч.ч. 1, 2 ст. 268; «угон» – ч. 1 ст. 279; «вліт в Україну» – ст. 334; «виліт з України» – ст. 334 КК. Ці просторові терміни можна назвати динамічними термінами. У тексті КК також використовуються просторові терміни, але які не пов'язані з переміщення певного предмета, особи у просторі. Наприклад, переховування (ч. 1 ст. 149), зберігання (ч. 2 ст. 158, ст. 198, ч. 1

ст. 199, ч. 1 ст. 200, ч. 1 ст. 203¹, ч. 1 ст. 204, ч. 1 ст. 258², ч. 1 ст. 263, ст. 264, ч. 1 ст. 265, ч. 1 ст. 307 та інші). Назвати їх можна статичними термінами

Під час встановлення нормативного змісту динамічних і статичних просторових термінів у тексті КК виникають певні труднощі. Зокрема, у випадку інтерпретації понять «перевезення» (динамічний термін) і «зберігання» (статичний термін).

Так, перевезення – це дія за значенням «перевозити» – «везучи, переправляти через що-небудь на протилежний бік чогось // везучи, переміщувати з одного місця на інше, змінювати місце розташування» [99, с. 903]. Це поняття насамперед визначено у ЗУ «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів». У його початковій редакції було передбачено, що «перевезення і пересилання – переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин чи прекурсорів з одного місця в інше в межах України» [575]. Зважаючи на те, що слово «місце» не мало свого нормативного визначення, це давало підстави окремим судам стверджувати, що перевезення наркотичного засобу в межах однієї місцевості (з одного району м. Києва до іншого) не повинне визначатися як її незаконне перевезення [640, с. 171].

У подальшому це визначення вдосконалювалося. Так, згідно із ЗУ «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» (в редакції від 22 грудня 2006 року) під перевезенням наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів почало визнаватися їх переміщення у межах території України (абз. 15 ч. 1 ст. 1).

У постанові ПВС «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» передбачено ще одну додаткову ознаку поняття «перевезення». У п. 3 вказано: незаконне перевезення полягає в умисному переміщенні їх будь-яким видом транспорту в межах території України з порушенням порядку і правил, установлених чинним законодавством [586].

Вважаємо некоректною вказівку на переміщення відповідних предметів транспортом. Адже згідно зі ст. 1 ЗУ «Про транспорт» він розглядається як найважливіша галузь суспільного виробництва, яка включає певні складові. А до конкретного виду транспорту належить не лише відповідний рухомий склад, а й усе необхідне для забезпечення його роботи [596].

Зазвичай судова практика виходить з того, що перевезення має місце у тому випадку, коли воно здійснюється за допомогою рухомого складу того чи іншого виду транспорту. Наприклад, у вироку Голосіївського районного суду м. Києва зазначено: «... після цього, в цей же день, особа-1, незаконно зберігаючи наркотичний засіб при собі, скориставшись послугами київського метрополітену, незаконно перевезла його від станції метро «Видубичі» до станції «Оболонь» КП «Київський метрополітен» [115].

У судовій практиці непоодинокими є випадки, коли наркотичні засоби переносяться винуватим. У п. 3 постанови ПВС «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» передбачено: «... від перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів слід відрізнити їх перенесення з одного місця в інше, під час якого транспорт не використовується. Такі дії мають розглядатись як зберігання цих засобів і речовин» [586]. Так, у вироку Ленінського районного суду м. Миколаєва вказано: «... При цьому дії обвинуваченого суд не вважає необхідним кваліфікувати, як незаконне перевезення наркотичних засобів, як встановлено пред'явленим обвинуваченням, оскільки таке перевезення не полягало в умисному переміщенні наркотичних засобів транспортом з порушенням порядку і правил, встановлених законодавством, а фактично було перенесенням з одного місця в інше, під час зберігання» [127].

У контексті наведеного доцільно з'ясувати етимологію слів «перенесення» та «зберігання» в українській мові. «Зберігання» – це дія за значенням «зберігати»: оберігати, тримаючи цілим, не давати пропасти, зникнути // тримати що-небудь у певних умовах, оберігаючи від псування,

руйнування. Перенесення – це дія за значенням «переносити»: несучи, переміщати через що-небудь // несучи, переміщати кого-, що-небудь з одного місця в інше // змінювати місцезнаходження чого-небудь або місце, де щось відбувається, відбуватиметься [99, с. 920]. Г.Ф. Шершеневич вважав, що зберігання передбачає вжиття стосовно речі всіх заходів, необхідних для недопущення можливості її загибелі [805, с. 497]. У п. 3 постанови ПВС «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» вказано: «... під незаконним зберіганням потрібно розуміти будь-які умисні дії, пов'язані з фактичним незаконним перебуванням наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів чи прекурсорів у володінні винної особи (вона може тримати їх при собі, у будь-якому приміщенні, сховищі або в іншому місці)» [586].

Термін «перенесення», як і «перевезення», – це динамічний просторовий термін, водночас «зберігання» – термін статичний. На нашу думку, значення статичних термінів не може описуватися та інтерпретуватися з використанням динамічних просторових характеристик (перенесення відповідних предметів не може розумітися як їх зберігання). Тому судове тлумачення того, що перенесення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів – це їх зберігання, певним чином некоректне та не відповідає такій категорії тексту КК, як його локальність.

У наведеному вище випадку перенесення не може кваліфікуватися ні як перевезення, ні як зберігання. Для усунення цього недоліку потрібно скоригувати перелік суспільно небезпечних діянь у диспозиціях статей Особливої частини КК. Для цього після терміна «перевезення» доцільно вжити слова «або інше переміщення», що відповідатиме етимології цього слова (в українській мові слово «переміщення» – дія за значенням перемістити: змінювати місцезнаходження чого-небудь; переносити з одного місця в інше [99, с. 918]). Аналогічне формулювання вжите у ч. 1 ст. 300, ч. 1 ст. 301 КК.

Таким чином, у поняттєвому апараті КК є підстави виокремлювати просторові терміни (які описують просторові характеристики певного явища), які, у свою чергу, можуть бути динамічними (просторові терміни, що описують переміщення певних предметів, осіб у просторі) та статичними (просторові терміни, не пов'язані з переміщення певного предмета, особи у просторі). При цьому значення статичних термінів не може описуватися та інтерпретуватися з використанням динамічних просторових характеристик.

У статтях Особливої частини КК законодавець використовує терміни (термінологічні звороти) для описання певних приміщень: підпільні цехи (ч. 2 ст. 204 КК), приміщення та споруди для розташування незаконних пунктів прийому, схову та збуту металобрухту, пункти прийому, схову та збуту металобрухту (ч. 1 ст. 213), місце поховання (ст. 297), місця розпусти (ст. 302), місця, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, та інші місця масового перебування громадян (ч. 2 ст. 307, ч. 1 ст. 316), місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 1 ст. 317), місця для вживання з метою одурманювання лікарських та інших засобів, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами (ст. 322), місця посадки (ст. 334), місця обмеження волі (ч. 1 ст. 390), місця відбування покарання (ч.ч. 2, 3 ст. 390), місця позбавлення волі або взяття під варту (ст. 393), місце проживання (ст. 395), військова частина або місце служби (ст.ст. 407, 408). Герменевтика таких просторових термінів залежить від контексту, тобто інших ознак складу злочину, які описані законодавцем, а також від того, як сформульовано цей термін. Наприклад, вказівка на «цех», «будівлю», «споруду», «приміщення» вказує на те, що відповідний просторовий термін описує певне приміщення, до якого можна відносити і житло.

Окремі злочини можуть бути вчинені лише у відповідному приміщенні. Так, у судовій практиці під місцями для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів розуміються будь-які жилі або нежилі приміщення (будинки, квартира, казино,

білярдна, лазня, гараж, сарай, склад, горище, підвал, землянка тощо) за умови, що вони визначені для використання із зазначеною метою [586]. Водночас, наприклад, місця, призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, та інші місця масового перебування громадян – це не лише приміщення. До них може бути віднесено будь-яку територію, на якій перебуває певне скупчення людей (парки, сквери, вокзали тощо).

Законодавець також використовує просторовий термін для відмежування таких діянь, як пропозиція та обіцянка неправомірної вигоди. Як зазначено у примітці 3 ст. 354 КК, під пропозицією у статтях 354, 368, 368³–370 слід розуміти висловлення працівнику підприємства, установи чи організації, особі, яка надає публічні послуги, або службовій особі наміру про надання неправомірної вигоди, а під обіцянкою – висловлення такого наміру з повідомленням про час, місце, спосіб надання неправомірної вигоди. У цьому випадку використана і темпоральна характеристика поняття – час вчинення відповідних дій.

Темпоральна та локальна характеристики поняття «обіцянка неправомірної вигоди» не відповідає значенню цього слова в українській мові. Пропозиція – це «те, що пропонується чийй-небудь увазі, виноситься на обговорення, розгляд і т. ін. // Порада, вказівка відносно того, як діяти, що робити і т. ін. // Те, що пропонується кому-небудь замість чогось на вибір як угода, умова і т. ін.», пропонувати – «виявляти бажання, готовність допомогти кому-небудь або віддати когось, що-небудь у чиєсь розпорядження // виявляти бажання, готовність продати, збути що-небудь», а обіцянка – це «добровільно дане зобов'язання зробити що-небудь», обіцяти – «давати обіцянку кому-небудь; зобов'язуватися зробити щось, діяти певним чином // Запевняти когось, що він одержить, матиме щось» [99, с. 1164]. Таким чином, розмежувальною ознакою між поняттями «пропозиція» та «обіцянка», а отже, між суспільно небезпечними діяннями є не локальна та темпоральна характеристики, а наявність (відсутність) зобов'язання передати неправомірну вигоду у майбутньому. Обіцянка завжди передбачає наявність такого

зобов'язання, вона виражена в імперативній формі, тоді як пропозиція – це виявлення бажання надати неправомірну вигоду, без будь-яких зобов'язань її передати, вона виражена у диспозитивній формі.

Однак встановити відтінки цих слів можна у повсякденному житті, коли не йдеться про вчинення злочину. У випадку, коли розмежовуються суспільно небезпечні діяння і важливо встановити, яка форма підкупу має місце (пропозиція або обіцянка) це зробити надзвичайно складно. Та й кримінально-правове значення термінів «пропозиція» і «обіцянка» навряд чи слугуватиме встановленню відмінностей між ними. На нашу думку, формою підкупу необхідно визнавати лише обіцянку надати неправомірну вигоду, а пропозицію доцільно вилучити з диспозицій відповідних статей.

Отже, локальність тексту КЗ є його важливою категорією, яка має такий прояв: простір тексту КК (сукупність усіх його одиниць: статей, розділів, частин, а також їх заголовків); вказівка у статтях Особливої частини КК на місце вчинення злочину; визначення чинності КЗ у просторі; характеристики окремих видів покарань; описання ознак складів злочинів за допомогою відповідних термінів чи термінологічних зворотів.

3.6 Правова та антикорупційна експертизи як діяльність щодо виявлення недоліків тексту кримінального закону України

Важливою складовою нормотворчого процесу у галузі кримінального права є проведення експертиз проектів КЗ. Як вдало зазначають Т.Н. Москалькова та В.В. Черникова, за допомогою такої експертизи мінімізується помилковий, неправильний юридичний сегмент, вона є одним із заслонів прийняття «шкідливих законів» [437, с. 314]. Незважаючи на важливе значення правової експертизи у процесі правотворчої діяльності, доводиться констатувати, що навіть у теорії права відсутні належні теоретичні розробки

цієї проблеми, не кажучи вже про кримінально-правову доктрину. Адже вчені-криміналісти ці питання практично не досліджували, лише звертали увагу на окремі аспекти експертної діяльності у галузі кримінального права. Ураховуючи розуміння правової експертизи у теорії права [90, с. 9–10; 93, с. 6–7, 9; 652, с. 467; 202, с. 178–79; 511, с. 16; 662, с. 164–184; 689, с. 330; 819, с. 65], зауважимо, що об'єктом правової експертизи є лише проект нормативно-правового акта (зокрема й КЗ), який підлягає правовій експертизі. Що стосується іншої нормопроектної документації, то вона виконує допоміжну роль у процесі здійснення експертизи. Пояснювальна записка до законопроекту, наприклад, допомагає з'ясувати те, чим керувалися розробники законопроекту в процесі його створення, яку мету переслідували тощо, а порівняльні таблиці полегшують процес здійснення правової експертизи, позаяк у них пропонується порівняльний аналіз статті чинного закону та суті тих змін, які пропонуються. Коло питань, що ставляться перед експертом – це не предмет експертизи, а інструментарій, покладений в основу відповідної експертної діяльності. Таким чином, предметом правової експертизи КЗ є проект цього закону.

Правова експертиза здійснюється певним суб'єктом – експертом, який має спеціальний статус, а також відповідну фахову підготовку та знання. Експертизу проектів КЗ може здійснювати лише та особа, яка має необхідні знання у галузі кримінального права. Доцільно підтримати підхід В.І. Коростея, який розмежовує поняття «професійні фахівці», що здійснюють розробку проекту нормативно-правового акта, та «експерти», які беруть участь в аналізі й обговоренні розробленого проекту юридичного документа. Цей вчений окремо визначає правовий статус «професійних фахівців» і правовий статус «експертів», вкладаючи в останній термін здатність відповідних осіб до аналізу створеного документа та визначення його позитивних і негативних характеристик [333, с. 123]. На думку І.І. Ашмаріна та Б.Г. Юдіна, експертизу мають здійснювати особи, які мають науковий ступінь та займаються науковою діяльністю, оскільки у них є досвід академічного мислення та надання

комплексних висновків із поставлених на розгляд питань [38, с. 81]. Проте з наведеною точкою зору не можна погодитися, адже наявність наукового ступеня ще не означає вміння особи проводити експертизу нормативно-правових актів. В окремих випадках ця формальна ознака не надає можливості визначити здатність особи до наукового мислення. Як свідчить практика, із завданнями правової експертизи достатньо вміло (а то й краще) справляються ті особи, які не мають наукових ступенів.

Окрім того, як зазначають теоретики права, експерти повинні володіти й знаннями у сфері правотворчості [610, с. 23]. Також потрібно зазначити й про те, що вони повинні володіти навичками герменевтики КЗ, без яких складно з'ясувати наміри законодавця, виявити нормативний зміст майбутнього кримінально-правового припису.

Експертизу проектів КЗ здійснюють фізичні особи або експертні установи як на постійній основі, так і у результаті разового залучення до цієї роботи.

Розглядаючи правову експертизу проектів КЗ, варто виокремлювати однією з її функцій (основних напрямів діяльності суб'єктів експертизи щодо аналізу цього проекту та надання обґрунтованого експертного висновку) герменевтичну функцію. На нашу думку, правова експертиза у правотворчому процесі має той потенціал, який може виправити недоліки тексту КЗ, підвищити його юридико-технічний рівень. Відповідна герменевтична функція реалізується у процедурі здійснення експертизи проектів КЗ, однак вона більшою мірою проявляється у змістовному компоненті правової експертизи, яка в такому випадку є засобом виправлення недоліків тексту КЗ.

Під час проведення правової експертизи повинен проводитися герменевтичний аналіз тексту проекту КЗ, як і після набрання ним чинності. Він дозволяє виявити, насамперед, вдалість використання засобів, прийомів та правил нормотворчої техніки та підпорядкований здебільшого такій кінцевій меті, як створення якісної кримінально-правової норми.

У теорії права не так давно зародилася думка про те, що тлумачення в різних формах має місце й до прийняття нормативно-правового акта. Зокрема,

О.М. Атарщикова зазначає таке. Тлумачення як діяльність щодо з'ясування змісту правових норм має місце на стадії нормотворчості, будучи технологічною необхідністю забезпечення граматичної визначеності та логічного вираження майбутнього закону [37, с. 194]. Адже саме на цьому етапі можна запобігти труднощам у розумінні кримінально-правових приписів, які можуть виникнути вже після прийняття відповідної норми та вплинути на повноту сприйняття волі законодавця.

Таким чином, правова експертиза проектів КЗ показує взаємозв'язок і взаємообумовленість двох видів галузей юридичних знань: нормотворчої техніки (з одного боку) та герменевтики (з другого). В ідеальному варіанті під час здійснення правової експертизи тексту КЗ виявляються недоліки нормотворчої техніки, які мають усуватися законодавцем, після чого текст КЗ передається експерту. Так може тривати кілька разів, доки не буде усунено виявлені недоліки. У цьому процесі задіяний увесь арсенал методів юридичної герменевтики, які допомагають виявити й усунути недоліки тексту КЗ [240, с. 270–273].

Отже, підхід, відповідно до якого нормотворча техніка та герменевтика становлять нерозривне ціле допомагає описати таке правове явище, як правова експертиза. Вона (з точки зору змісту) являє собою певний інтерпретаційний акт, здійснюється, як правило, до прийняття та офіційного опублікування нормативно-правового акта. Таке тлумачення має спеціальну мету – перевірити правильність застосування прийомів, засобів і правил нормотворчої техніки..

Зміни, які останнім часом відбулися в нашій державі, приєднання України до низки Конвенцій щодо протидії корупції (Конвенція ООН проти корупції, Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією, Додатковий протокол до неї [204; 320; 321]) зумовили появу в Україні такого виду правових експертиз, як антикорупційна експертиза. Вперше на рівні законодавства поняття антикорупційної експертизи з'явилося у Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції» (ч. 1 ст. 15) [568]. Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про запобігання корупції» антикорупційна експертиза визначається як

діяльність із виявлення в нормативно-правових актах, проектах нормативно-правових актів положень, які самостійно чи у поєднанні з іншими нормами можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією [567]. У п. 1.2 Методології проведення антикорупційної експертизи нормативно-правових актів (Методології) передбачено, що це діяльність із виявлення у нормативно-правових актах, проектах нормативно-правових актів корупціогенних факторів та розробки рекомендацій стосовно їх усунення [421].

У теорії права відсутня єдина точка зору на сутність антикорупційної експертизи. Зокрема, С.В. Матковський стверджує, що вона є різновидом кримінологічної [417, с. 28]. Подібної думки притримується Ю.В. Орлов [487]. Однак повною мірою погодитися із висловленим не можна, оскільки віднесення антикорупційної експертизи до кримінологічної акцентує увагу лише на соціологічних детермінантах, залишаючи поза увагою юридичний компонент такої діяльності. Адже соціальні корупціогенні тенденції мають чіткі форми правової об'єктивації (зокрема, у тексті КЗ).

Е.В. Талапіна визначає антикорупційну експертизу як методику, яка ґрунтується на перевірці дотримання правил юридичної техніки (формальний аспект) та оцінки «дефектних» норм з точки зору корупційного потенціалу (змістовний аспект). Для цього, на думку науковця, весь текст нормативного акта повинен бути перевірений на наявність корупційних факторів – нормативно-правових конструкцій і рішень, які збільшують корупційну небезпечність [673, с. 53]. Е.В. Талапіна робить обґрунтований висновок, що антикорупційна експертиза є видом правової експертизи, яка здійснюється зі спеціальною метою. Тому висновки правової експертизи та антикорупційної експертизи можуть збігатися.

Є.І. Юлегіна виокремлює як спільні, так і відмінні ознаки правової та антикорупційної експертиз. Так, на її думку, спільними ознаками цих двох видів експертиз є такі: різновиди правової експертизи в широкому сенсі слова; об'єктом експертизи є правовий акт або його проект; спрямовані на усунення

недоліків об'єкта експертизи; проводяться фахівцями в галузі юриспруденції; проводяться щодо всіх прийнятих проектів правових актів, є обов'язковими елементами нормотворчого процесу; б) проводяться, як правило, в один і той же час (у разі проведення їх спеціалістами органу (організації), що приймає правовий акт) тощо. Водночас відмінними ознаками між цими двома видами експертиз Є.І. Юлегіна вважає такі. Антикорупційна експертиза проводиться більш широким колом суб'єктів, зокрема, інститутами громадянського суспільства та громадян, тоді як правову експертизу проводять, як правило, лише фахівці органу (організації), що приймає правовий акт. Основну відмінність між правовою та антикорупційною експертизами цей науковець вбачає у їх цільовому призначенні. Метою проведення правової експертизи є перевірка на відповідність нормативно-правового акта і його проекту іншим чинним нормативно-правовим актам, зовнішній формі нормативно-правового акта, а також правилам юридичної техніки. Мета антикорупційної експертизи – виявлення та усунення правових передумов корупції (корупціогенних чинників), що за своєю суттю ототожнюється з усуненням дефектів правової норми, правової формули [823, с. 198–199].

На думку Т.Я. Хабрієвої, антикорупційна експертиза не може розглядатися лише як засіб виявлення корупціогенних факторів, а є додатковим інструментом забезпечення якості нормативно-правових актів, їх більшої ефективності. Тому методичні основи антикорупційної експертизи можуть бути оцінені як певні позитивні вимоги до розробки правових актів, усунення положень, які сприяють проявам корупції за їх застосуванню [825].

Антикорупційна експертиза, на нашу думку, є раннім засобом протидії корупції. Як не дивно, але її здійснення актуальне як щодо проектів КЗ, так і щодо вже чинних законів. Адже, незважаючи на те, що на основі КК здійснюється протидія корупційній злочинності, все ж таки у ньому міститься багато нормативних положень з корупціогенною складовою. Антикорупційна експертиза також виконує герменевтичну функцію. За її допомогою виявляються недоліки тексту КК, які мають корупціогенний потенціал.

Р.О. Долотов вказує, що КЗ сприяє розвитку корупційних зв'язків у чотирьох основних аспектах: виникнення корупційних відносин, що забезпечують можливість безкарного їх порушення; диспозитивні повноваження правозастосувача, які можуть бути використані з корупційною метою; неоднозначні формулювання кримінально-правових норм, що зумовлюють їх різне тлумачення; наявність значної кількості бланкетних норм, які відсилають до положень інших нормативно-правових актів з оціночними, невизначеними ознаками. Перший випадок цей науковець називає причиною появи конкретних корупційних відносин, а три інші – їх умовою [205, с. 784]. Варто погодитися з цим науковцем у тому, що в першому випадку кримінально-правові норми можуть бути скориговані шляхом проведення кримінологічної експертизи, про доцільність запровадження якої у нормотворчу діяльність України пише багато кримінологів [487–489; 514]. Що стосується положень другого, третього та четвертого аспектів, то вони, на думку Р.О. Долотова, належать до корупціогенних факторів [205, с. 784].

Згідно з п. 1.3 Методології у широкому розумінні корупціогенний фактор – це здатність нормативно-правової конструкції (окремого нормативного припису чи їх сукупності) самостійно або у взаємодії з іншими нормами сприяти вчиненню корупційних правопорушень [421].

І.А. Захарова розуміє під корупціогенним фактором положення нормативних правових актів (їх проектів), прийнятих із порушеннями правил юридичної техніки. Такий фактор є дефектом правової норми, що полягає в її нездатності чітко визначати межі діянь суб'єктів та відповідати потребам правового регулювання. На її думку, причинами появи в нормативно-правових актах корупціогенних факторів є порушення як нормативно не закріплених правил юридичної техніки, так і деяких встановлених чинним законодавством норм, що регулюють правотворчість [255, с. 85]. Тобто цей науковець вбачає наявність корупціогенних факторів у порушенні правил законодавчої техніки.

Загалом погоджуючись із наведеними підходами, доцільно зауважити, що під корупціогенними факторами потрібно розуміти джерело, причину

корупційного прояву, зокрема й корупційного правопорушення. Правова норма може володіти корупціогенністю, тобто потенційною можливістю корупційної поведінки, тоді як реальна причина (корупціогенний фактор) пов'язана з вольовою сферою поведінки людини [255, с. 86]. Тому пропонується розмежовувати корупціогенність тексту КЗ як потенційну можливість корупційної поведінки суб'єкта, який застосовує цей закон, та корупціогенні фактори – причину вчинення корупційних правопорушень, які не обов'язково пов'язані з корупціогенністю тексту КЗ. Корупціогенність тексту КЗ ще не означає, що корупційне правопорушення може бути вчинено особою, яка скористалася такою його властивістю. Тому корупціогенність тексту КЗ лише створює «тло» для корупціогенних факторів. Наявність корупціогенності тексту КЗ та його проектів можна встановити за допомогою герменевтики. Тобто антикорупційна експертиза виконує герменевтичну функцію, яка, на відміну від правової експертизи, покликана додатково виявляти корупціогенність тексту КЗ.

Корупціогенність передусім закладена у тексті тих статей КК, які допускають урахування уповноваженими органами держави (зокрема і судом) певних обставин справи, тобто допускають розсуд правозастосовних органів (у тому числі й суду). У цьому випадку текст КЗ є нормативною основою такого розсуду. Наприклад, згідно з ч. 1 ст. 69 КК суд може призначити більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та суттєво знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного. Водночас для мінімізації корупціогенності відповідної норми законодавець зобов'язує суд мотивувати своє рішення про застосування ст. 69 КК. Про основні недоліки такого законодавчого формулювання, що призводять до формалізму у випадку прийняття судом відповідного рішення, достатньо переконливо писав Д.С. Азаров [4, с. 57–65].

Корупціогенність тексту КЗ може бути зумовлена використанням у ньому великої кількості оцінних понять і відкритих переліків. Як зазначається

у Методології, обмеження обсягу дискреційних повноважень можливе шляхом уточнення формулювань невизначених гіпотез і диспозицій, зменшення кількості «невизначених правових понять» або оціночних понять (п. 2.1.4). Особливості тлумачення відкритих переліків та оцінних кримінально-правових понять розглядатимуться у підрозділах 4.2 та 4.3. Варто зазначити, що у тексті КЗ можуть та повинні використовуватися і такі переліки, і ці ознаки. Й гасло про відмову від оцінних понять здебільшого не свідчить про детальне вивчення проблеми співвідношення формалізованого й оціночного у правовій матерії.

Корупціогенними факторами, як зазначається у Методології, є техніко-юридичні недоліки, до яких віднесено, зокрема, порушення вимог нормопроектувальної техніки, а також технічні помилки в тексті, пропущення слів (п.п. 4 п. 1.13) [421]. Наприклад, у багатьох статтях Особливої частини КК законодавець вказує на зміст погрози. Однак в окремих випадках він робить це з порушенням правил української мови. Так, правильною є така форма цієї частини нормативного речення: «погроза *вбивством*», «погроза *знищенням* або *пошкодженням* майна», а неправильно – «погроза *вбивства*, «погроза *знищення* або *пошкодження* майна». Труднощів у процесі тлумачення не виникає у тих випадках, коли слово, що позначає зміст, стоїть після терміна «погроза». Однак можуть виникнути певні проблеми під час інтерпретації змісту погрози діянням, віддаленим від терміна «погрози». Приміром, у ст. 386 КК передбачено кримінальну відповідальність за «перешкоджання з'явленню ..., примушування... шляхом погрози *вбивством*, *насильством*, *знищенням* майна або розголошення відомостей, що їх ганьблять». Виходячи з такого формулювання, розголошення відомостей – це самостійне діяння одночасно з перешкоджанням, примушуванням, підкупом та погрозою, оскільки зміст погрози має описуватися в орудному відмінку (ким? чим?). Таке розуміння кримінально-правового припису абсурдне, оскільки саме по собі розголошення відомостей, що ганьблять свідка, потерпілого, експерта, не може спричинити шкоду правосуддю як об'єкту кримінально-правової охорони. Очевидно, законодавець мав на увазі інше: передбачити зміст погрози як способу

примушування. Але допустив граматичну помилку, яка може бути віднесена до корупціогенних факторів. Проте й у такому випадку погроза відповідного змісту не узгоджується з діянням, оскільки примушування має місце у тому випадку, коли потерпілий перебуває у ситуації «третього не дано», а погроза розголошенням відомостей, що ганьблять потерпілого, не спричиняє виникнення такої ситуації.

Корупціогенність кримінально-правових норм може бути спричинена, як уже зазначалося, недбалим ставленням законодавця до прийомів, засобів та правил нормотворчої техніки під час їх створення. Так, одним із засобів об'єктивації нормативного змісту КЗ є винятки, які допомагають відступати від уніфікованих правових стандартів, не порушуючи їх. На думку С.Ю. Суменкова, винятки діють на правила, легітимуючи альтернативний або прямо протилежний варіант поведінки. Цей науковець відносить винятки до доповнень. Вони впроваджують у правило будь-яке положення, яке дає змогу:

- 1) відступити від генерального припису, передбаченого правилом;
- 2) реалізувати іншу лінію поведінки порівняно з тією, що передбачена у правилі [665, с. 522].

І.А. Муравйов вважає, що винятки у законодавстві містять соціально корисний, а тому такий варіант корекції (уточнення) загальнонормативної моделі поведінки, яка не повною мірою вписується або, навпаки, з випередженням накладається на реальність потреб [440, с. 15].

Варто погодитися з тим, що винятки у кримінально-правових нормах мають бути належно відображені, щоб не створювати корупціогенності кримінально-правових норм. С.С. Алексєєв щодо цього писав: винятки не можуть передбачатися, вони завжди мають вказуватися у нормативно-правових актах [16, с. 202].

Закріплюючи винятки у тексті КЗ, необхідно послуговуватися вивіреною термінологією, яка чітко позначає, що той або інший момент регулювання є винятком із загального правила та не допускає можливості зловживання винятками, можливість їх двозначного тлумачення. С.Ю. Суменков адекватними термінами, що виражають виняток у праві назвав такі: «за

винятком випадків» (базове формулювання, що має універсальне значення та характеризує атиповість життєвого казусу), «винятковий випадок» (вказує на екстраординарність події), «за винятком» (спрямований на деталізацію того, що (хто) є винятком, «у порядку винятку» (регламентація процесу констатації та реалізації винятків [665, с. 522].

У тексті КЗ відповідно до ЗУ «Про Національне антикорупційне бюро» [574] останнім часом законодавець передбачає певні винятки для корупційних злочинів, використовуючи формулювання «крім корупційних злочинів». Зокрема, такий виняток було введено у текст ч. 1 ст.ст. 45, 46, 47, 48, ч. 4 ст. 74, п. 1 ч. 3 ст. 81, п. 1 ч. 4 ст. 82, ч. 1 ст. 69, ч. 1 ст. 75, ч. 1 ст. 79, п. 2 ч. 3 ст. 81 та п. 2 ч. 4 ст. 82 КК. Вичерпний перелік корупційних злочинів передбачено у примітці ст. 45 КК. Включення такого винятку до КК було продиктовано загальною тенденцією посилення відповідальності за корупційні правопорушення, необхідністю вжиття дієвих заходів протидії корупції у державі.

Відповідний виняток означає, що, наприклад, призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, не може застосовуватися за вчинення корупційного злочину. Відповідний виняток передбачено у ч. 1 ст. 75 КК, відповідно до якої за вчинення корупційного злочину суд не може звільнити засудженого від відбування покарання з випробуванням. Водночас у ч. 2 цієї статті визначено, що суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини, якщо сторонами угоди узгоджено покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п'яти років, а також узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням. Тобто відповідний виняток щодо неможливості укладення угод про примирення у випадку засудження особи за корупційний злочин у ч. 2 ст. 75 КК не передбачено. У цьому зв'язку постають питання стосовно можливості укладення угод про

примирення з особою, засудженою за вчинення корупційного злочину, та, відповідно, повноважень суду затверджувати такі угоди.

Підтримуємо тих науковців, зокрема, О.О. Книженко, які стверджують, що обмеження можливості звільнення від відбування покарання з випробуванням засудженням за вчинення корупційних злочинів стосується й укладення угод у кримінальному провадженні [302, с. 116]. На нашу думку, у кримінальних провадженнях про корупційні злочини не можна укладати угоди про примирення та про визнання вини. Хоча у постанові Пленуму ВСС «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод» [582] йдеться про інше. У п. 12 цієї постанови розмежовуються загальний та спеціальний різновиди звільнення від відбування покарання з випробуванням. «Загальний – коли вимагається встановлення можливості виправлення засудженого без відбування покарання; спеціальний - у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання винуватості, для укладення якої з'ясування питань, визначених у ч. 1 ст. 75 КК, не є обов'язковим. У зв'язку з чим, якщо ж сторони узгодили покарання та досягли домовленості щодо звільнення підозрюваного/обвинуваченого від його відбування з випробуванням, відповідно до частин 2, 3 ст. 75 КК суд зобов'язаний прийняти рішення про таке звільнення у випадку затвердження угоди про примирення або визнання винуватості за наявності сукупності таких умов: 1) сторонами угоди узгоджено покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п'яти років; 2) узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням; 3) угода відповідає чинному законодавству та підстави для відмови в її затвердженні визначені КПК (пункти 1-6 ч. 7 ст. 474 КПК) відсутні» [].

Не можемо погодитися з тим, що у ч. 1 та ч. 2 ст. 75 КК передбачені загальний та спеціальний різновиди звільнення від відбування покарання з випробуванням. На нашу думку, ця стаття поділена законодавцем на декілька частин, які у цілому утворюють одну кримінально-правову норму. А тому їх

нормативний зміст повинен встановлюватися комплексно. Окрім того, у ч. 2 ст. 75 КК, як вбачається, передбачено не спеціальну, а відсильну норму, яка відсилає до ч. 1 цієї статті, відповідно до якої звільнення від відбування покарання з випробуванням не застосовується у випадку вчинення особою корупційних злочинів.

Ураховуючи принцип законності, а також положення, відповідно до якого дозволено все, що не заборонено законом, прокурор, укладаючи угоду про визнання вини, передусім повинен керуватися положеннями Загальної та Особливої частин КК, зокрема ст. 75 КК. Так, угода не може бути укладена у тому випадку, коли між її сторонами не досягнуто згоди про призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням, якщо цього не дозволяють норми КК. Передусім це стосується неможливості звільнення від відбування покарання з випробуванням осіб, засуджених за вчинення корупційних злочинів.

Окрім того, згідно з ч. 1 ст. 79 КК до вагітних жінок або жінок, які мають дітей віком до семи років і які засуджені за вчинення корупційних злочинів, звільнення від відбування покарання з випробуванням не застосовується. Очевидно, навіть і у тих випадках, коли між ними та прокурором укладено угоду про визнання вини.

Формулюючи винятки у тексті статей КК, законодавець повинен скрупульозно визнавати їх «межі». Адже іноді складно встановити, де закінчується виняток і продовжується кримінально-правова заборона, що породжує труднощі під час герменевтики. Наприклад, у ст. 358 КК передбачається відповідальність за підроблення, зокрема, офіційних документів. У ч. 2 цієї статті вказано дві форми підроблення (складання та видача документів). Окрім того, суб'єкт цього злочину сформульований так: «працівником юридичної особи будь-якої форми власності, який не є службовою особою, приватним підприємцем, аудитором, експертом, оцінювачем, адвокатом або іншою особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг». Тобто у цьому положенні міститься

виняток, що розпочинається словосполученням «який не є...». Про межу такого винятку залишається лише здогадуватися: виняток стосується тільки службових осіб чи й приватного підприємця, аудитора, експерта, оцінювача, адвоката або іншої особи, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. У зв'язку з цим постає практичне запитання: «Чи можна кваліфікувати за ч. 2 ст. 358 КК дії, наприклад, аудитора, який склав або видав завідомо підроблений аудиторський звіт?». Відповісти однозначно на це запитання складно. Адже, якщо виходити з буквального тлумачення диспозиції цієї частини, то ні, оскільки законодавець включив аудитора (як й інших осіб) у виняток з категорії суб'єктів злочину, передбаченого у ч. 2 ст. 358 КК. Що мав на увазі законодавець, формулюючи диспозиції цієї частини, – залишається лише здогадуватися. Ураховуючи доволі неоднозначну ситуацію, пропонується виходити з буквального тлумачення цього кримінально-правового припису та виключати з категорії суб'єктів злочину, передбаченого у ч. 2 ст. 358 КК приватного підприємця, аудитора, експерта, оцінювача, адвоката або іншу особу, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. Її дії за наявності для того підстав мають кваліфікуватися за ч. 1 цієї статті. У наведеному прикладі межа винятку мала б бути однозначно виділена законодавцем. Наприклад, ч. 2 ст. 358 КК могла б бути викладена у такій редакції: «Складання чи видача працівником юридичної особи будь-якої форми власності, який не є службовою особою, а також складання чи видача приватним підприємцем, аудитором, експертом, оцінювачем, адвокатом або іншою особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, завідомо підроблених офіційних документів...». Таким чином, у запропонованому фрагменті нормативного речення чітко видно, що виняток закінчується до сполучника «а також», а тому суб'єктом злочину, передбаченого у ч. 2 ст. 358 КК (у запропонованій моделі кримінально-правового припису) може бути й приватний підприємець, аудитор, експерт, оцінювач, адвокат або інша особа, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг.

Отже, антикорупційна експертиза є одним із видів правової експертизи тексту КЗ, який може характеризуватися корупціогенністю, що зумовлена багатьма чинниками, зокрема: наявністю дискреційних повноважень правозастосовних органів кримінальної юстиції; використанням у тексті кримінального ЗУ великої кількості оцінних понять і відкритих переліків; техніко-юридичними недоліками; недбалим ставленням до прийомів, засобів та правил нормотворчої техніки під час їх створення. Корупціогенність тексту допомагає виявити антикорупційна експертиза, зокрема й за допомогою використання герменевтичного аналізу як чинного КЗ, так і його проекту.

Таким чином, правова й антикорупційна експертизи, будучи самостійним напрямом юридичної діяльності, покликані бути ефективним знаряддям виявлення та усунення недоліків тексту КЗ. Під час їх проведення (і на етапі нормопроєктування, і після набрання чинності КЗ) застосовується герменевтичний аналіз. При цьому переслідується спеціальна мета: перевірити правильність застосування засобів, прийомів і правил нормотворчої техніки (правова експертиза), а також виявити корупціогенність тексту КЗ. Правомочністю виявити його й усунути виявлені недоліки наділений лише нормадавець – ВР.

Висновки до розділу 3

Дослідження тексту КЗ як предмета герменевтики дозволило сформулювати такі основні висновки.

КЗ повинен мати свій поняттєвий апарат, формування якого здійснюється з урахуванням принципів цілісності, структурності, ієрархічності, взаємодії з мікро- та макросередовищем. Принципи формування поняттєвго апарату КК – це ті загальні положення, за допомогою яких відбувається створення модельних кримінально-правових понять та категорій, їх адекватне найменування за

допомогою термінів (термінологічних зворотів) та визначення їх змісту в законодавчих дефініціях.

Визначено співвідношення між бланкетними диспозиціями та диспозиціями, які передбачають субсидіарне застосування іншогогалузевих норм. Зроблено висновок, що субсидіарне застосування та бланкетні диспозиції у статтях Особливої частини КК співвідносяться як філософські категорії змісту та форми. Змістом є субсидіарне застосування норм, а формою, відповідно, бланкетні диспозиції.

Формування поняттєвого апарату здійснюється з використанням різноманітних логічних операцій, основними з яких є аналіз, узагальнення та обмеження. Встановлено зв'язок між аналізом та узагальненням як логічними операціями та вирішенням питання про зворотну дію цього закону. Зокрема, якщо у статті Особливої частини КК, в якій використовується видове поняття, пом'якшується кримінальна відповідальність порівняно зі статтею, в якій вживається родове поняття, то потрібно здійснювати перекваліфікацію діянь особи за статтею, яка містить видове поняття; якщо за допомогою видового поняття описуються ознаки одного складу злочину, а ознаки іншого складу злочинів – за допомогою родового поняття, то кваліфікація діяння особи за статтею, яка містить родове поняття, не допускається; якщо у статті Особливої частини КК, в якій використовується видове поняття посилюється кримінальна відповідальність порівняно зі статтею, в якій вживається родове поняття, то кваліфікувати діяння особи за статтею, що містить видове поняття, не допускається (у такому випадку має застосовуватися та стаття Особливої частини КК, в якій використовується родове поняття); КЗ у частині більшого обсягу поняття порівняно з видовим поняттям зворотної дії у часі не має, оскільки вважається таким, що встановлює кримінальну відповідальність.

Кримінальний закон – це закон, який містить кримінально-правові норми. Охоплює такі поняття, як «закон про кримінальну відповідальність» та «закон про кримінальні проступки», а також КЗ первинної нормотворчості (КК) і КЗ вторинної (похідної) нормотворчості. Запропоновано такі правила включення

вторинних КЗ у первинний: нова стаття має бути поміщена там, де знаходиться норма, споріднена з нею за змістом; законодавець повинен послідовно використовувати додаткові символи (цифри або літери).

Текст КЗ – це офіційний письмовий документ, який у знаковій формі фіксує нормативний зміст кримінального закону України, складається зі статей, розділів, частин, об'єднаних спільним предметом і методом правового регулювання, а також лінгвістичними та логічними зв'язками.. Він повинен характеризуватися такими категоріями, як інформативність, темпоральність, локальність, цільова спрямованість та прагматичність, основними з яких є темпоральність та локальність.

Визначено такі основні недоліки композиційно-стилістичних особливостей тексту КЗ: поділ Загальної та Особливої частин КК України на розділ без подальшого їх членування на глави; однакове композиційне оформлення основних та кваліфікованих складів злочинів, коли в останньому випадку законодавець не виділяє кваліфікуючі ознаки в окремі абзаци із самостійним цифровим позначенням. Запропоновано авторське бачення композиційно-стилістичних особливостей тексту КЗ.

Темпоральність відображає об'єктивний час у тексті КЗ та проявляється у виді набрання та втрати чинності КЗ, у правових строках, у визначенні часу вчинення злочину, а також у темпоральних оціночних поняттях, повторюваності та тривалості.

Локальність проявляється у виді простору КЗ, як сукупності його одиниць (статей, розділів, частин, заголовків), у визначенні чинності КЗ у просторі, як місце вчинення злочину, характеристика окремих видів покарань, а також описання окремих ознак складів злочинів за допомогою просторових динамічних та статичних термінів (термінологічних зворотів).

Запропоновано такі правила герменевтики набрання чинності КЗ: якщо у законі вказано, що він набирає чинності у день опублікування, це означає, що КЗ повинен вважатися чинним із наступної доби після його першого опублікування в офіційному друкованому виданні; якщо у законі передбачено,

що він набирає чинності після закінчення певного строку після опублікування, то цей строк повинен починатися з наступної доби після першого опублікування тексту цього закону в офіційному друкованому виданні, а закінчуватися до нуля годин останньої доби (якщо строк встановлено у днях) або до нуля годин відповідного числа останнього місяця строку (якщо його встановлено у місяцях); якщо у законі встановлено, що він набирає чинності через десять днів з дня його офіційного опублікування, то цей строк повинен починатися з наступної доби після першого опублікування тексту цього закону в офіційному друкованому виданні.

Обґрунтовано доцільність передбачити в окремій статті КК України порядок обчислення кримінально-правових строків. Запропоновано доповнити цей Кодекс статтею 2¹ «Порядок обчислення строків у цьому Кодексі».

Визначено нормативний зміст територіального принципу чинності КЗ у просторі. Інтерпретація положень ст. 6 КК України може мати місце з урахуванням не лише міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана ВР, а й інших законів України (зокрема, ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України»).

Запропоновано ввести у науковий обіг поняття «просторові терміни», що описують просторові характеристики певного явища та які можуть бути динамічними (описувати переміщення певних предметів, осіб у просторі) та статичними (які не пов'язані з переміщення певного предмета, особи у просторі). Встановлено, що значення статичних термінів не може описуватися та інтерпретуватися з використанням динамічних просторових характеристик (наприклад, перенесення відповідних предметів не може розумітися як їх зберігання та не повинно оцінюватися як їх перевезення).

Правова та антикорупційна експертизи тексту КЗ показують взаємозв'язок і взаємообумовленість двох видів галузей юридичних знань: нормотворчої техніки (з одного боку) та герменевтики (з другого). У контексті герменевтики під час проведення правової, у тому числі антикорупційної експертизи КЗ запропоновано розмежовувати корупціогенність його тексту як

потенційну можливість корупційної поведінки суб'єкта, який застосовує цей закон, та корупціогенні фактори – причину вчинення корупційних правопорушень, які не обов'язково пов'язані з корупціогенністю тексту КЗ.

РОЗДІЛ 4

ГЕРМЕНЕВТИКА КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ ТА ЗМІСТОВНА ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ ЙОГО ТЕКСТУ

4.1 Поняття та основні недоліки змістовної еквівалентності тексту кримінального закону України

Текст КЗ повинен бути об'єктивований так, щоб у результаті його перетворення (зокрема, під час герменевтики) максимально зберігався нормативний зміст кримінально-правового припису, тобто у разі зміни його форми не повинен бути спотворений нормативний зміст припису. Дослідивши загальнотеоретичну проблему відповідності форми нормативно-правових актів їх нормативному змісту, М.А. Костенко ввела у науковий обіг таке юридичне поняття, як «змістовно-правова еквівалентність», під яким вона розуміє таке відношення між двома або більше об'єктами, за якого нормативний зміст тексту-першоджерела нормативно-правового акта та його перетвореної моделі тотожні у межах нормативного простору [340, с. 3]. На нашу думку, ця назва є інформаційно надмірною, оскільки у дослідженні вказаного науковця вона стосується нормативно-правових актів. А це мало б закономірно передбачати відмову від слова «правова» у зазначеному термінологічному звороті. Якщо розглядати таку властивість КЗ, то це буде означати, що вона належить до права, є правовою. Тому більш коректною була б така назва, як змістовна еквівалентність тексту КЗ, яку доцільно використовувати у подальшому.

Змістовна еквівалентність – це одна з основних категорій теорії перекладу. У теорії перекладу термін «еквівалент» позначає змістовну близькість оригіналу та перекладу.

У праві основою поняття «змістовна еквівалентність тексту КЗ» є така властивість правової термінології, як її ентропія («міра невизначеності якого-

небудь досліду, що може мати різні результати» [99, с. 352; 476, с. 54].). Її причинами науковці вважають, зокрема, відсутність нормативної дефініції терміна, який потребує визначення; необґрунтоване використання оцінних термінів; надмірна термінологічна завантаженість законодавчого тексту, ускладнена наявністю виразів латентного характеру [725, с. 39].

Змістовна еквівалентність повинна розумітися як певна властивість КЗ, яку можна описати за допомогою терміна «рівнозначність», коли одне явище відповідає іншому. Така рівнозначність стосується відповідності тексту КЗ (форми) його нормативному змісту (змісту). Змістовна еквівалентність – така властивість КЗ, наявність якої передбачає незмінність його нормативного змісту за будь-яких перетворень тексту цього Закону. Це стосується й герменевтичного аналізу тексту КЗ, за якого нормативний зміст цього закону не може бути змінений і спотворений. Змінити нормативний зміст може лише законодавець. Таким чином, змістовна еквівалентність тексту КЗ досягається шляхом: відповідності тексту КЗ його нормативному змісту; відповідності результату герменевтики нормативному змісту тексту КЗ.

Змістовна еквівалентність тексту КЗ також означає, що інтерпретація кримінально-правового припису повинна максимально наближатися до оригіналу – нормативного змісту КЗ. Посередником у цьому виступає текст цього закону.

При цьому досягнути змістовної еквівалентності тексту – це мета, яку повинен переслідувати законодавець (для того, щоб співпав нормативний зміст КЗ з його мовним втіленням – текстом) та інтерпретатор (для того, щоб результат герменевтики максимально наблизився до оригіналу – нормативного змісту КЗ).

Таким чином, під змістовною еквівалентністю тексту КЗ доцільно розуміти таку його властивість, яка характеризується рівнозначністю тексту КЗ з його нормативним змістом, а також між інтерпретацією та цим змістом.

Будь-який із видів тлумачення, що виокремлювався раніше залежно від методів його здійснення, не повинен спотворювати нормативного змісту тексту

КЗ. Змістовна еквівалентність є критерієм коректності його герменевтики, допомагає встановити межі нормативного втілення задуму законодавця, а також його тлумачення.

Не завжди нормативний зміст і текст, а також нормативний зміст та результат інтерпретації збігаються. Законодавець може або приховувати певну інформацію, або, навпаки, передати її з надлишком, не виправдано збільшити обсяг інформації. У першому випадку має місце латентність (імпліцитність) тексту КЗ, а в другому – надлишок нормативної інформації. Відтак, має місце дві крайнощі, до яких вдається законодавець: латентність тексту КЗ та його інформаційна надмірність, які потребують коригування як під час його інтерпретації, так і у процесі поточної правотворчості. Доцільно розглянути їх більш детально, оскільки наявність таких недоліків впливає на змістовну еквівалентність результату інтерпретації тексту КЗ та його нормативного змісту.

Вивчення наукової літератури як з кримінального права, так і з загальної теорії права показує, що проблема латентності тексту нормативно-правових актів (зокрема й КК) не отримала належного розгляду. Відповідні питання були предметом досліджень таких теоретиків права, як М.Д. Локшина [828, с. 182–190] та Ю.В.Туранін [722, с. 19–26], а в теорії кримінального права відповідні питання практично не розглядалися.

Варто визначимо, що таке латентність тексту КЗ. В українській мові слово «латентний» (від лат. *latens, latentis* – прихований, невидимий) означає «який не виявляється зовнішньо, прихований» [99, с. 607]. В українській мові синонімами до терміна «латентний» є «неявний», «імпліцитний», які також використовуються вченими-криміналістами. У царині текстів нормативно-правових актів (у тому числі КК) латентність проявляється як невідповідність між змістом і формою виразу нормативно-правових приписів, за якого зміст ширший, ніж форма. У цілому латентність нормативно-правових актів можна віднести до явища правового синтаксичного синкретизму (грец. *ухнксзфйумьт* – з'єднання), під яким розуміється суміщення (синтез) в одній словоформі

значень двох або більше елементів граматичної конструкції нормативно-правового акта, що є одним із проявів загальної тенденції розвитку правового синтаксису – прагнення до економії правових засобів [506, с. 23].

По-перше, латентність тексту КЗ має місце у тих випадках, коли нормативний зміст ширший за обсягом, ніж його текст, а тому у відповідній статті міститься латентна інформація про нормативний зміст кримінально-правового припису.

По-друге, імпліцитність має місце у тексті як Загальної, так і Особливої частин КК, причому у різних структурних частинах статей. Характеризуючи цю властивість латентності тексту КК, необхідно висловити власну точку зору з приводу будови кримінально-правової норми. У теорії кримінального права дискусійним є питання про структуру правової норми (зокрема, й кримінально-правової). Вчені висловлюються як щодо того, аби розглядати норму права цілісною правовою установкою, оскільки вироблена теорією концепція її структури не відповідає правовій реальності та не відображена на практиці [599, с. 25–27], так і стосовно виокремлення логічної структури норми права (тричленної [177, с. 251–253; 684, с. 112] або двочленної [784, с. 103]). Окремі дослідники намагаються поєднати тричленну і двочленну структуру правової норми та вважають, що вона має логічну й реальну структуру, яка залежить від потреби регулювання суспільних відносин [254, с. 20].

Аналогічні підходи наявні і в теорії кримінального права. Так, одні науковці вважають, що кримінально-правова норма складається з гіпотези, диспозиції та санкції [458, с. 33–34; 636, с. 73]. Інші ж стверджують про наявність двох елементів кримінально-правової норми: диспозиції та санкції [760, с. 23–25; 778, с. 43–52]. Окрім класичного найменування «диспозиція – санкція кримінально-правової норми», деякі вчені називають ці структурні елементи по-іншому. Так, на думку Ю.В. Бауліна, структура кримінально-правової норми складається із гіпотези і диспозиції, яку іноді називають санкцією. Гіпотеза передбачає юридичний факт, що породжує кримінально-правові відносини: ознаки злочину як підстави кримінальної відповідальності.

Диспозиція приписує владні повноваження суду щодо обмеження прав і свобод особи, яка вчинила злочин, тобто щодо покладання на винного кримінальної відповідальності чи звільнення від неї або її пом'якшення. У такому розумінні ознаки і гіпотези, і санкції знаходять своє закріплення не тільки в статтях Особливої частини КК, а й у відповідних статтях Загальної частини [52, с. 25]. Подібної точки зору дотримується О.В. Наден [449, с. 136–137]. У теорії кримінального права мають місце й інші підходи до розуміння структури кримінально-правової норми. Однак вони детально аналізуватися не будуть, оскільки не входять у предмет представленої дослідження.

У контексті викладеного доцільно висловити наше бачення окресленої проблеми. Так, варто розрізнити норму-припис і логічну норму, як це роблять окремі науковці [9, с. 293; 441; 449, с. 136–137]. Відтак, є різною і структура норми припису та логічної норми. Так, оскільки логічна норма права у більшості випадків знаходиться у декількох статтях нормативного акта або навіть у статтях різних нормативних юридичних актів, то її структура має виражатися у зв'язку таких елементів, які за своєю сукупністю забезпечують державно-владне регулювання суспільних відносин. «Набір» елементів логічної норми повинен надавати їй змогу бути «автономним», дещо відособленим регулятором. У зв'язку з цим логічна норма включає три основні елементи: гіпотезу, диспозицію, санкцію. Ці елементи умовно можна розташувати за такою схемою: «якщо..., то..., а інакше...» [14, с. 216–218].

Структура норми-припису – це структура реальних первинних частин правової матерії, яка не відповідає структурі логічної норми. Ураховуючи «спеціалізацію» права в юридичній нормі-приписі, можна говорити про два основні елементи: а) гіпотеза та б) диспозиція (санкція). При цьому у загальних регулятивних (правоустановчих) нормах ця частина норми називається диспозицією, а в охоронних – санкцією. Елементи норми-припису можна умовно відобразити за такою схемою: «якщо..., то...» [14, с. 220].

Відтак, на нашу думку, кримінально-правова норма-припис Особливої частини КК складається з двох елементів: диспозиції та санкції. Варто

погодитися з С.С. Алексєєвим, який зауважує, що вказівка у науці кримінального права на диспозицію відображає зв'язок, який існує між правоустановчими й охоронними нормами. У самій умові кримінально-правової норми у прихованому вигляді міститься вказівка і на те правило, і на ту заборону, порушення яких приводить цю охоронну норму у дію [14, с. 220–221]. Подібної точки зору дотримується і А.М. Яценко, на думку якого структура норми-припису Загальної частини кримінального права України складається із гіпотези та диспозиції, у той час як структура норми-припису Особливої частини кримінального права України – із диспозиції і санкції [835, с. 344].

Таким чином, кримінально-правову норму потрібно розглядати з точки зору норми-припису та логічної норми. Відтак, структура останньої така: гіпотеза, диспозиція, санкція. А структура кримінально-правової норми-припису виглядає таким чином: гіпотеза, диспозиція (норми-приписи Загальної частини КК) та диспозиція, санкція (норми-приписи Особливої частини КК). Ураховуючи таке розуміння структури логічної норми й кримінально-правової норми-припису, вбачається за доцільне використання такого терміна для позначення елементів останньої, що його запропонувала Г.З. Яремко, як «диспозиція в статті» [829]. Адже ця назва чітко вказує на те, що диспозиція у такому випадку є не логічним елементом норми права, а її структурною частиною. Отож термінологічні звороти «диспозиція у статті» та «санкція у статті», які описують норми-припису, можуть використовуватися для розмежування з елементами логічної правової норми, які доцільно називати «гіпотеза правової норми», «диспозиція правової норми», «санкція правової норми».

Якщо розглядати структуру норми-припису, то у ній до латентних елементів належить гіпотеза, оскільки у жодній статті Особливої частини КК вона зовні не виражена.

Латентна інформація може міститися як у диспозиції, так і в санкції статті Особливої частини КК. В останньому випадку йдеться про такі покарання, які

або взагалі не передбачені у жодній санкції (позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу), або можуть зазначатися, або ні у санкції статті Особливої частини КК (позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю як додаткове покарання – ч. 2 ст. 55 КК). В усіх інших випадках санкція статті Особливої частини КК має експліцитний (явний) характер і збігається з відповідною частиною кримінально-правової норми.

По-третє, латентна інформація у тексті КК має сприйматися на рівні наукового пізнання, повинна визначатися на підставі герменевтичного аналізу, а також закономірно впливати з ознак складу злочину, які термінологічно закріплені у відповідній статті КК (із контексту). При цьому латентність буде мати місце і в тих випадках, коли зміст однієї кримінально-правової норми можна з'ясувати шляхом аналізу інших статей КК.

По-четверте, латентність тексту КК має як позитивні, так і негативні прояви. Так, позитивність латентності визначається передусім об'єктивними причинами, яка є ефективним способом економії мовних засобів [828, с. 180]. І, навпаки, латентність має негативний прояв, що зумовлено здебільшого недоліками нормотворчої техніки.

Отже, враховуючи наведене, можна запропонувати таке визначення латентності тексту КЗ: це – зумовлена об'єктивними та суб'єктивними чинниками невідповідність між нормативним змістом і текстом КЗ, що обумовлює наявність у ньому прихованої (імпліцитної, неявної) інформації.

Законодавець змушений вдаватися до латентної інформації у таких випадках (позитивні прояви латентності): 1) під час конструювання бланкетних диспозицій. У цьому випадку вони відображають системні зв'язки кримінально-правових норм та норм інших галузей законодавства, а також інших соціальних норм; 2) якщо та чи інша ознака однозначно впливає з інших ознак складу злочину, що текстуально закріплені у диспозиції статті Особливої частини КК (наприклад, у ст.ст. 181–191 КК не зазначаються ні мотив, ні мета вчинення відповідних злочинів, однак, враховуючи їх сутність,

усі вчені одностайні у тому, що крадіжка, грабіж, розбій, вимагання, шахрайство, привласнення, розтрата та заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем вчиняються з корисливих мотивів); 3) у разі неможливості формалізувати поняття, якщо встановлення його змісту не викликає значних труднощів на практиці та щодо якого має місце певний науковий консенсус; 4) у випадку наявності контекстних (неявних) дефініцій понять, зміст яких у тексті КК не розкривається, але може бути встановлений на підставі статті або нормативно-правового акта в цілому [146, с. 158]. Саме так можуть визначатися поняття, які часто зустрічаються у правовій практиці та значення яких стабілізувалося, а тому за їх використання не виникає небезпеки виникнення помилок або незрозумілостей [160, с. 70].

Однак, незважаючи на позитивний прояв латентності у тексті КК, все ж таки вона має і негативний аспект, адже імпліцитна інформація породжує труднощі у процесі герменевтики, кримінально-правової кваліфікації та розмежування суміжних складів злочинів і відмежування їх від інших правопорушень. Зокрема, можна виокремити такі негативні прояви латентності тексту КЗ.

По-перше, у випадку формулювання ознак складів злочинів за допомогою відкритих переліків. Їх особливості будуть розглянуті у підрозділі 4.3.

По-друге, якщо та чи інша ознака складу злочину термінологічно не виражена у диспозиції статті Особливої частини КК, а її зміст не можна однозначно встановити, виходячи з інших ознак складу злочину (а в окремих випадках, і з санкції статті Особливої частини КК). Наприклад, у ч. 1 ст. 143 КК відсутня вказівка на те, хто може бути суб'єктом порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини. На думку М.І. Хавронюка, суб'єкт цього злочину загальний. «Як правило, ... ним є медичний працівник, який порушує встановлений законом порядок трансплантації органів або тканин людини» [456, с. 342]. Як вважає П.П. Андрушко, ним може бути лише спеціальний суб'єкт – «особа медичного персоналу, яка здійснює діяльність із трансплантації (пересадки) органів або

тканин людини, порушує встановлений законом порядок її проведення» [452, с. 343]. Погодимось з другою точкою зору, оскільки у ст. 1 ЗУ «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» [595] трансплантація визначається як спеціальний метод лікування, що полягає у пересадці реципієнту органа або іншого анатомічного матеріалу, взятого у людини чи у тварини. У зв'язку з цим порушити встановлений законом порядок трансплантації (спеціального методу лікування) органів або тканин людини може лише медичний працівник.

По-третє, якщо законодавець, формулюючи кримінально-правовий припис, не враховує особливостей тих випадків, на які він поширюється. Наприклад, у ст. 31 КК сформульовано умови добровільної відмови виконавця (співвиконавця) злочину. У ч. 1 цієї статті вказано, що у разі добровільної відмови від вчинення злочину виконавець (співвиконавець) не підлягає кримінальній відповідальності за наявності умов, передбачених статтею 17 цього Кодексу. Тлумачення цієї частини, на перший погляд, вказує, що умови добровільної відмови від доведення злочину до кінця співвиконавцем є аналогічними щодо умов добровільної відмови виконавця злочину, і ними визнаються: добровільність, тобто здійснення її за власною волею; остаточність припинення готування до злочину або замаху на злочин; усвідомлення можливості доведення злочину до кінця; відсутність у фактично вчиненому складі іншого злочину.

Водночас ототожнювати умови добровільної відмови виконавця та співвиконавця злочину не можна. Адже співвиконавці, які вчиняють злочин, є своєрідним «колективним суб'єктом», при цьому кожен із них може повністю виконувати об'єктивну сторону складу злочину або виконувати лише її частину. Тому постає запитання: «Чи достатньо співвиконавцю припинити свої дії, чи йому необхідно вжити необхідних заходів для припинення дій інших співвиконавців?».

«Логічне тлумачення ч. 1 ст. 17 та ст. 31 КК дає підстави зробити такі висновки: у ч. 17 йдеться про припинення особою готування до злочину або

замаху на злочин і щодо співучасті охоплює собою припинення усієї сукупності дій, які становлять об'єктивну сторону складу злочину; для співвиконавця мають передбачатися не менш суворі умови добровільної відмови, ніж для організатора, підбурювача та пособника (ч. 2 ст. 31 КК). Тому для співвиконавця не достатньо лише «вилучити» із загального діяння тільки свою частину дій, необхідно відвернути настання наслідків або своєчасно повідомити органам державної влади про злочин, що готується або вчиняється» [713, с. 262].

Для усунення такої латентності тексту КК доцільно у ст. 31 цього Кодексу виокремити умови добровільної відмови співвиконавця злочину в окрему частину і передбачити, що її обов'язковою умовою має бути успішність діянь співвиконавця, яка тлумачиться аналогічно щодо відповідної умови добровільної відмови організатора, підбурювача та пособника – відвернення настання наслідків або своєчасне повідомлення органам державної влади про злочин, що готується або вчиняється.

По-четверте, якщо відповідна ознака термінологічно повною мірою не відображена у статті КК. Наприклад, ч. 2 ст. 28 КК передбачається, що злочин визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення. Таке формулювання породжувало і породжує неоднозначні тлумачення у теорії кримінального права та у правозастосовній практиці. Як вдало вказав О.О. Дудоров, «воля законодавця в цьому разі чітко не об'єктивована, а прагнення дотримуватися правил законодавчої техніки під час описання форм групової співучасті «зіграло злий жарт». Адже застосування розроблених наукою та практикою способів і методів тлумачення кримінального закону (у нашому випадку ч.2 ст.28 КК України) дозволяє дійти протилежних результатів щодо можливості (неможливості) утворення складу групи осіб за попередньою змовою за рахунок не співвиконавців, а співучасників різних видів» [208, с. 136].

Зазвичай формулювання законодавця щодо попередньої змови групи осіб розуміється так: учасники вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою повинні діяти як співвиконавці [471, с. 56; 832, с. 56–57]. Зокрема, С.Д. Шапченко пише, що: а) визнання «декількох осіб» співучасниками будь-якого виду не може бути специфічною ознакою того різновиду співучасті, про який ідеться в ч. 2 ст. 28, – це загальна (родова) ознака співучасті взагалі; б) і в ч. 1, і в ч. 2 ст. 28 вживається таке поняття, як «група осіб», і за правилами законодавчої техніки воно повинне мати однаковий зміст; в) визнання злочину таким, що вчинений за попередньою змовою групою осіб, лише тоді, коли в цьому брали участь принаймні два співвиконавці, є домінуючим для правозастосовної практики й теорії кримінального права [799, с. 119–120; 800, с. 75–79].

Незважаючи на поширеність такого підходу у теорії кримінального права та правозастосовній практиці, окремі науковці є прихильниками того, що попередня змова групи осіб має місце у тому випадку, коли між співучасниками існує розподіл ролей [19, с. 100; 35, с. 4–6; 224, с. 9; 693, с. 118; 721, с. 86–90]. Зокрема, О.О. Кваша наводить такі аргументи на користь цієї точки зору: «1) така позиція суттєво перебільшує роль об'єктивних ознак співучасті у злочині та ігнорує соціально-психологічні закономірності спільної злочинної діяльності, зокрема положення щодо необхідного рольового розподілу; 2) таке тлумачення цієї ознаки передбачає змішування різних за змістом понять «спільне вчинення злочину» та «спільне виконання злочину»; 3) для всіх форм співучасті є характерною наявність причинного зв'язку між діями кожного із співучасників (з урахуванням виконуваних ролей) і діянням виконавця, а в матеріальних складах злочинів – і зі спільним злочинним наслідком; 4) вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб з розподілом ролей підвищує суспільну небезпечність вчиненого, можливо, навіть більшою мірою, ніж при спільному виконанні злочину за попередньою змовою (особливо за наявності організатора/керівника злочину)» [289, с. 11].

Останню точку зору було відображено у наших попередніх публікаціях, а аргументи впливали на підставі логічного тлумачення кримінально-правової норми, вміщеної у ст. 28 КК [713, с. 305]. Хотілося б уточнити власну точку зору на окреслену проблему. Адже більш уважний і детальний підхід до з'ясування нормативного змісту ч. 2 ст. 28 та інших статей КК надав можливість дійти висновку, що група осіб за попередньою змовою можлива лише у випадку співвиконавства. Для цього потрібно використати можливості контекстної герменевтики, а також методи логічного і системного тлумачення.

Так, група осіб за попередньою змовою, як це стверджує С.Д. Шапченко, має характеризуватися всіма ознаками групи осіб та додатковою ознакою – наявністю попередньої змови між співучасниками. Тобто поняття «попередня змова групи осіб» ширше за обсягом, ніж поняття «група осіб». Вони є підпорядкованими сумісними поняттями. Тому й зміст першого поняття (група осіб) є частиною другого поняття (група осіб за попередньою змовою). Такий висновок можна обґрунтувати ще й тим, що доволі очевидна законодавча оцінка ступеня небезпеки форм співучасті: група осіб – попередня змова групи осіб – організована група – злочинна організація. Група осіб за попередньою змовою є більш небезпечною формою співучасті порівняно з групою осіб та менш небезпечною, ніж організована група і тим більше злочинна організація [800, с. 87–88]. Традиційно більш небезпечне вчинення злочину декількома співвиконавцями, а не одним виконавцем та ще хоча б якимось співучасником іншого виду. Саме співвиконавці, оскільки вони спільно виконують об'єктивну сторону складу злочину, здатні спричинити більш тяжку шкоду потерпілому. Відтак, попередня змова групи осіб може мати місце лише у випадку співвиконавства. Тому між учасниками групи осіб за попередньою змовою може мати місце не рольовий, а технічний розподіл функцій.

Н.М. Ярмиш наводить ще один аргумент, який базується на правилах логічного тлумачення. Так, у п. 6 ст. 66 КК передбачається така обставина, що пом'якшує покарання, як вчинення злочину під впливом погрози. Як вдало стверджує цей науковець, якщо погодитися з тим, що група осіб за

попередньою змовою буде мати місце за наявності юридичного розподілу ролей, то можна дійти такого логічного висновку: дії пособника, який застосував погрозу до виконавця (звісно, крім тих випадків, коли погроза ставить людину у стан крайньої необхідності), будуть кваліфікуватися як вчинення злочину за наявності обтяжуючої ознаки (вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб), водночас під час призначення покарання цю ж обставину потрібно враховувати як обставину, що пом'якшує покарання [832, с. 56–57].

Можливість визнання попередньої змови групи осіб за наявності співучасті з розподілом ролей може зумовити абсурдну ситуацію під час кваліфікації так званих багатосуб'єктних злочинів. До таких посягань, зокрема, можна віднести: злочини, об'єктивна сторона основних складів яких включає збут та придбання (наприклад, ст.ст. 199, 204, 263, 307, 321 КК), придбання і продаж предметів злочину (ст. 313 КК); торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини (ст. 149 КК), об'єктивна сторона якого передбачає, зокрема, продаж та купівлю людини [165, с. 45]. Вчинити такі парні діяння можуть лише декілька осіб, між якими має місце юридичний розподіл ролей (один із них, наприклад, збуває наркотичні засоби, а другий – придбаває). Тому якщо визнати правильною точку зору про те, що попередня змова групи осіб має місце у випадку співучасті з розподілом ролей, то дії цих двох осіб у наведеному прикладі потрібно кваліфікувати за ч. 2 ст. 307 (як вчинені за попередньою змовою групою осіб). Однак це спотворює нормативний зміст багатосуб'єктних злочинів, бо у такому випадку збут-придбання має завжди визнаватися кваліфікуючою ознакою складу злочину. На нашу думку, законодавець мав на увазі інше. Попередня змова групи осіб наявна у випадку, коли два або більше суб'єктів злочину заздалегідь домовилися вчинити одне з парних суспільно небезпечних діянь (збути або придбати відповідні засоби) [713, с. 262].

Окрім того, потрібно навести аргументи на підтримку тієї точки зору, згідно з якою попередня змова групи осіб може мати місце лише за наявності

співвиконавства, які впливають із герменевтики тексту ч. 2 ст. 28 КК. Відповідне нормативне речення розпочинається словами: «Злочин визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше)...». Спільність означає вчинення злочину спільно з іншою особою, разом із нею. Як роз'яснюється у тлумачному словнику української мови, спільно – це разом із ким-небудь [99, с. 1368]. Вчинити злочин можуть лише співвиконавці, спільними діями яких виконується його об'єктивна сторона. І, як пише Н.М. Ярмиш, слово «вчинення» описує наявність причинних, а не обумовлюючих зв'язків. А власне причинний зв'язок можна констатувати лише щодо співвиконавців злочину, тоді як обумовлюючий зв'язок існує у діянні організатора, підбурювача, пособника [832, с. 57]. Окрім того, така змова свідчить про домовленість між співучасниками, яка досягається попередніми розмовами, переговорами [99, с. 317], що не можна поширити на випадки, коли, наприклад, має місце керівництво вчиненням злочину (ч. 3 ст. 37 КК), підбурювання виконавця до вчинення злочину погрозою або примусом (ч. 4 ст. 27 КК).

Таким чином, на нашу думку, попередня змова групи осіб може мати місце лише у випадку наявності співвиконавства, а між учасниками цієї групи можливий не юридичний, а технічний розподіл ролей у межах об'єктивної сторони складу вчиненого злочину.

По-п'яте, у випадку використання у КК термінів (термінологічних зворотів), які не мають у ньому легальних дефініцій, а також якщо для них не передбачено контекстні (неявні) визначення. Детально про законодавчі дефініції кримінально-правових понять йшлося у підрозділі 2.3.

По-шосте, якщо у статтях КК використовуються терміни (термінологічні звороти), запозичені з інших нормативно-правових актів, які не мають у них законодавчих визначень (так звана подвійна латентність). Це стосується, наприклад, такого термінологічного звороту, як «адміністрація установи виконання покарань» (ст.ст. 391, 392 КК). Як було встановлено у наших попередніх публікаціях [246, с. 288–290], визначаючи зміст цього поняття,

необхідно насамперед визначити його співвідношення з поняттям «персонал колонії», що використовується у КВК (ст.ст. 106, 107 КВК) та до якого належать особи рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби, спеціалісти, які не мають спеціальних звань, та інші працівники, які працюють за трудовими договорами в Державній кримінально-виконавчій службі України (ч. 1 ст. 14 ЗУ «Про державну кримінально-виконавчу службу») [562]. На нашу думку, елементами обсягу поняття «персонал колонії» є атестований персонал, якому присвоєні спеціальні звання внутрішньої служби («особи рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби») та вільнонайманий персонал, який не має відповідних спеціальних звань («працівники кримінально-виконавчої служби»). Ураховуючи окремі положення КВК, в яких адміністрація та вільнонайманий персонал протиставляються, доходимо висновку, що представники адміністрації можуть бути тільки атестованими працівниками, а також що всі атестовані працівники належать до адміністрації.

Таке тлумачення поняття «адміністрація установи виконання покарань», на нашу думку, звужує сферу застосування ст.ст. 391 та 392 КК і ставить у нерівне становище атестований та вільнонайманий персонал, хоча останні своєю діяльністю також сприяють досягненню мети покарання. Однак злісна непокора, вчинена щодо вільнонайманого персоналу, не може кваліфікуватися за ст. 391 КК, відповідні діяння мають оцінюватися лише як дисциплінарний проступок засудженого відповідно до ст. 133 КВК. Тому для забезпечення однакового кримінально-правового захисту атестованих і вільнонайманих працівників виправних колоній у статтях КК замість терміна «адміністрація» пропонується використовувати термін «персонал» («персонал установ виконання покарань»). Також доцільно внести зміни до кримінально-виконавчого законодавства та роз'яснити зміст понять «адміністрація», «вільнонайманий персонал», що також значно полегшить тлумачення ст.ст. 391 та 392 КК і сприятиме правильній кримінально-правовій кваліфікації відповідних злочинів.

По-сьоме, у випадку використання у статтях КЗ такого стилістичного прийому, як безсполучниковість. Про це йшла мова у підрозділі 2.2.

По-восьме, перевантаження тексту КК оцінними поняттями. Детально про це йтиметься у підрозділі 4.4.

Інформаційна надмірність [395] є наступним недоліком порушення змістовної еквівалентності тексту КЗ. Насамперед потрібно встановити зміст цього поняття. В українській мові слово «надмірний» означає «який перевищує загальноприйняту норму чи потребу в чому-небудь» [99, с. 712].

По-перше, інформаційна надмірність тексту КЗ має місце у тих випадках, коли його нормативний зміст вужчий за обсягом, ніж текст. Тобто інформаційна надмірність є протилежністю такого недоліку змістовної еквівалентності тексту КЗ, як його латентність.

По-друге, інформаційна надмірність існує тоді, коли одна частина тексту КЗ містить той же нормативний зміст, що й інша частина, та не має додаткового навантаження.

По-третє, інформаційно-надмірну частину тексту КЗ можна упустити або перетворити без шкоди для нормативного змісту кримінально-правового припису. Тобто ця частина несе зайву інформацію, яка не впливає на розуміння відповідного тексту у цілому, однак породжує необхідність затратити додаткові зусилля для того, щоб з'ясувати зміст відповідної кримінально-правової норми (якщо така надмірність є неявною) або загромаджує текст КЗ (якщо надмірність є явною).

По-четверте, інформаційна надмірність тексту КЗ виявляється у процесі його герменевтичного аналізу.

Таким чином, інформаційна надмірність тексту КЗ – це зумовлена об'єктивними та суб'єктивними чинниками невідповідність між нормативним змістом і текстом КЗ, за якої нормативний зміст є вужчим, ніж його текст, а одна частина тексту КЗ має той же нормативний зміст, що й інша.

Інформаційна надмірність тексту КЗ може бути поділена на декілька видів із урахуванням різних критеріїв.

Так, залежно від ступеня визначеності інформаційна надмірність може бути явною та неявною (прихованою). Явна надмірність має місце у тому випадку, коли її без труднощів можна визначити. Наприклад, у ч. 1 ст. 365² та ч.ч. 1, 3 ст. 368⁴ КК повторюється формулювання спеціального суб'єкта злочину. Неявна надмірність має місце у тих випадках, коли вона може бути виявлена лише під час герменевтичного аналізу тексту КЗ. Наприклад, суспільно небезпечним діянням у складі «активного» підкупу (ч. 1 ст. 368³, ч. 1 ст. 368⁴ КК) названо прохання надати неправомірну вигоду. Водночас у ч. 1 ст. 368 КК таке діяння віднесено до пасивного підкупу. Очевидно, що просити надати неправомірну вигоду може лише пасивний вигодонабувач. Інакше кажучи, у тексті ч. 1 ст. 368³ та ч. 1 ст. 368⁴ КК міститься неявне надмірне формулювання, яке можна виявити шляхом герменевтичного аналізу інших суспільно небезпечних діянь, передбачених як складових «активного» підкупу.

Залежно від впливу на розуміння нормативного змісту кримінально-правової норми інформаційна надмірність може бути об'єктивною і змістовною. Об'єктивна інформаційна надмірність має місце у тих випадках, коли у нормативних реченнях існують повтори, тавтологія, плеоназми, багатослівність, які не впливають на розуміння нормативного змісту кримінально-правової норми. Як правило, об'єктивна інформаційна надмірність є явною, очевидною для особи, яка інтерпретує кримінально-правову норму. Усунення об'єктивної інформаційної надмірності тексту КЗ не впливає на його розуміння нормативного змісту. Тому її можна й не усувати.

На відміну від об'єктивної, змістовна інформаційна надмірність тексту КК впливає на правильне розуміння його нормативного змісту та може породити різні варіанти інтерпретації. Приміром, згідно зі ст. 69¹ КК умовами призначення покарання є: 1) наявність таких обставин, що пом'якшують покарання, як з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину (п. 1 ч. 1 ст. 66) та добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди (п. 2 ч. 1 ст. 66); 2) відсутність обставин, що обтяжують покарання; 3) визнання обвинуваченим своєї вини. Ці умови –

обов'язкові. Якщо з'ясувати суть обставин, що пом'якшують покарання, передбачених п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 66 КК, то їх наявність, власне, й означає, що обвинувачений визнав свою вину. Окремі суди ураховують це, а тому, призначаючи покарання на підставі ст. 69¹ КК, перераховують лише обставини, що пом'якшують покарання, не вказуючи на те, що обвинувачений визнав свою вину. Наприклад, у вирокі Новокаховського міського суду Херсонської області від 17 травня 2015 року написано: «... при призначенні виду і міри покарання підсудному, суд враховує характер і ступінь суспільної небезпеки вчиненого злочину, особу винного, який за місцем проживання характеризується задовільно, вперше притягується до кримінальної відповідальності, пом'якшуючі покарання винного обставини, якими є щире каяття, добровільне відшкодування завданого збитку, відсутність обтяжуючих покарання обставин». Або більш нове судове рішення – вирок Жмеринського міськрайонного суду Вінницької області. У ньому вказано: «... враховуючи достатню сукупність обставин, що пом'якшують покарання, та відсутність у діях особи-1 обставин, що обтяжують покарання, суд вважає за необхідне застосувати до обвинуваченого вимоги ст. 69¹ КК» [117].

На нашу думку, у ст. 69¹ КК має місце змістовна інформаційна надмірність, яка може бути усунута шляхом вилучення з її тексту формулювання «визнання обвинуваченим своєї вини».

В окремих випадках інформаційна надмірність є наслідком неправильного з'ясування як нормативного змісту кримінально-правових понять, так і загальноповжитого чи спеціального значення слів. Так, у КК України у низці статей використовується термін «примушування» (ст.ст. 142, 143, 154, 157, 174, 180, 258¹, 280, 300, 301, 303, 355, 373, 386, 404), а в ст. 342 – «примусення». Окрім того, вживається і термін «примус» (як у Загальній частині – ст. 40, п. 6 ч. 1 ст. 66, так і в Особливій частині як термін, що описує або суспільно небезпечне діяння, або спосіб вчинення злочину – ст.ст. 120, 122, 173). Більше того, у ст. 40 КК розмежовується фізичний і психічний примус як самостійні обставини, що виключають злочинність діяння. При цьому фізичний

примус відповідно до вказаної статті, може бути непереборним (внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками та який визнається обставиною, що виключає злочинність діяння на підставі ч. 1 ст. 40 КК) або переборним (внаслідок якого особа зберігала можливість керувати своїми діями та який оцінюється як обставина, що виключає злочинність діяння за правилами крайньої необхідності – ст. 39 КК) [361, с. 160–162].

Традиційно у теорії кримінального права визначається, що примус – це наявність вимоги заподіяти шкоду правоохоронюваним інтересам, поєднаної із фізичним або психічним насильством, яка існує реально [631, с. 75]. А примушування має місце у випадку наявності вимоги, яка супроводжується фізичним насильством чи погрозами його застосування. Або навіть примушування розуміється як застосування до особи фізичного насильства (нанесення ударів, побоїв, мордування, позбавлення волі, заподіяння легких, середньої тяжкості, тяжких тілесних ушкоджень тощо) і/або психічного насильства (погроза фізичного насильства над особою або погроза позбавлення її життя, знищення або пошкодження майна, розголошення відомостей, які особа бажала зберегти у таємниці тощо) [361, с. 99, 101].

Доцільно погодитися з Н.М. Ярмиш у тому, що примушування (примус) не може бути фізичним. На її думку, яку ми вважаємо слушною, те, що прийнято називати фізичним примусом є насильством, яке слугує додатковим засобом впливу на психіку особи, яку схиляють до певного вчинку. Впливаючи лише на тіло людини, її ні до чого не можна примусити. Можна лише щось зробити замість неї, застосувавши фізичне насильство. Примусити, зазначає далі вчена, відповідно до початкового, звичного значення цього слова, означає створити для людини «нужду» (необхідність) самому зробити те, що від нього вимагають. Коли воля людини повністю нейтралізована застосуванням фізичної сили, вона нічим не відрізняється від неживого знаряддя, її особистісні властивості не проявляються взагалі. Людину в цьому випадку не примушують, нею маніпулюють [833, с. 53–56]. Цю точку зору також висловлювали М.С. Таганцев [755, с. 5], О. Храмцов [777, с. 172].

Підтримуючи позиції Н.М. Ярмиш, можна виокремити такі істотні ознаки примушування: 1) полягає у застосуванні впливу на свідомість особи; 2) може здійснюватися або шляхом одного залякування (погроз), або у поєднанні з фізичним насильством; 3) особа, яку примушують, залишається здатною вчиняти вчинки, які від неї вимагають, проявляти волю; 4) має місце лише у тих випадках, коли особа сама виконує те, що від неї вимагають; 5) має місце лише у випадку, коли жертву ставлять перед вибором, коли «третього не дано» [833, с. 55–56]. Таким чином, примушування – це застосування впливу на свідомість особи, яка здатна проявляти волю, шляхом погроз або у поєднанні з фізичним насильством, якщо в особи немає іншого варіанта поведінки, і вона сама виконує ті дії, які від неї вимагають. Таке ж значення, на нашу думку, має і термін «примус», що використовується у тексті КК.

Ураховуючи викладене вище, потребує коригування ст. 40 КК (додаток Р).

Н.М. Ярмиш, дослідивши психологічні особливості суспільно небезпечного діяння, окрім примушування обґрунтовано виокремлює (російською мовою) «понуждение» (у цьому випадку надзвичайно складно знайти український аналог слова. Близьким за значенням до такого російськомовного аналогу є термін «спонукання» як різновид нав'язування волі однією особою іншій. На думку цього науковця, вони відрізняються діапазоном свободи вибору поведінки особою, яку злочинець використовує для реалізації власних цілей. Як зазначалося вище, примушування має місце у випадках, коли «третього не дано», а в усіх інших випадках потрібно говорити про спонукання. Н.М. Ярмиш характеризує волю особи як її скутість, коли в особи є вибір одного з двох варіантів: виконати те, що від неї вимагають, чи піддатися тому, чим їй погрожують [833, с. 54].

У КК для позначення такого виду нав'язування волі однією особою іншій також має місце інформаційна надмірність. У тексті кримінального ЗУ вживаються терміни «спонукання» (ст.ст. 147, 323, 349, 349¹) та «схиляння» (ст.ст. 96², 315, 324). Законодавець тим самим створює враження, що це

самостійні суспільно небезпечні діяння, а тому нашттовхує адресатів відповідних кримінально-правових заборон шукати відмінності у значенні відповідних понять.

Термін «схиляння» має судове тлумачення. Згідно з п. 14 постанови ПВС «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» вказано, що під схилянням до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів (ст. 315 КК) потрібно розуміти будь-які умисні ненасильницькі дії, спрямовані на збудження в іншій особі бажання вжити ці засоби або речовини хоча б один раз (пропозицію, умовляння, пораду, переконування тощо) [586].

В українській мові слово «схиляння» означає «переконувати, умовляти, примушувати робити що-небудь, погоджуватись на щось», а слово «спонукати» має значення «викликати у кого-небудь бажання робити що-небудь, змушувати, схиляти, заохочувати до якоїсь дії, певного вчинку» [99, с. 1420].

На нашу думку, у тексті тих статей КК, у яких допускається вибір варіанта поведінки для потерпілого – вчиняти чи не вчиняти певну дію, термін «примушування» («примус») потрібно замінити на термін «спонукання». Також для уніфікації законодавчої термінології термін «схиляння» пропонується замінити на «спонукання». Ці зміни мали б бути внесені у ст.ст. 122, 154, 315, 324 КК.

Повністю усунути інформаційну надмірність тексту кримінального кодексу України, як і будь-якого іншого нормативно-правового акта, фактично неможливо. Необхідно досягнути того, щоб така надмірність була оптимальною і не впливала на розуміння нормативного змісту цього тексту.

Таким чином, для досягнення оптимального рівня інформаційної надмірності тексту КЗ необхідно дотримуватися таких вимог:

1) семантичну надмірність у виді тавтології, плеоназмів, багатослівності необхідно вилучати, оскільки ці прийоми роблять текст громіздким і створюють враження про наявність додаткової інформації, яку можуть

передавати зайві частини тексту КК. Лише у випадку доцільності вживання таких семантичних прийомів вони можуть у ньому використовуватися;

2) змістовну інформаційну надмірність тексту КЗ необхідно всіляко уникати та вилучати (у процесі поточної правотворчості). Адже її наявність може спричинити неправильне сприйняття цього тексту, його розуміння, а відтак, адекватне встановлення нормативного змісту КЗ;

3) для усунення інформаційної надмірності тексту КЗ необхідно включати у нього дефініції кримінально-правових понять, що сприятиме належному сприйняттю та розумінню його тексту. Однак надмірна кількість законодавчих дефініцій – це ще один прояв інформаційної надмірності тексту КЗ.

4.2 Особливості герменевтики вичерпних переліків тексту кримінального закону України

Переліки у тексті КЗ бувають вичерпними та відкритими. Відмінність між ними полягає у тому, що у першому випадку законодавець вказує повний перелік одиниць, а в другому – неповний перелік одиниць, які включаються у зміст поняття. Слово «перелік» має таке значення: «перерахування якихось предметів, осіб; список, опис із перерахуванням яких-небудь осіб або предметів» [99, с. 916]. Синонім до слова «перелік» – «список». Таким чином, будь-які переліки є перерахуванням, списком відповідних ознак.

У тексті КЗ (як у Загальній, так і в Особливій частинах) використовуються вичерпні переліки, які у теорії права та у кримінально-правовій доктрині називаються також казуїстичними (формальними).

У Загальній частині КК більшою мірою використовується саме цей вид переліків (наприклад, перелік строків давності (ч. 1 ст. 49, ч. 1 ст. 80, ч. 1 ст. 96⁵ КК), перелік злочинів, за вчинення яких настає кримінальна відповідальність у віці від 14 до 16 років (ч. 2 ст. 22 КК), перелік корупційних

злочинів (примітка ст. 45 КК), перелік обставин, що обтяжують покарання (ст. 67 КК)).

Розглядаючи вичерпний перелік, доцільно позначати його складові словосполученням «одиниця переліку», які у цілому визначають загальне поняття, зміст якого за його допомогою об'єктивував законодавець.

У тексті Загальної частини КК одиниці вичерпних переліків розташовуються у два способи. Перший спосіб – це їх позначення літерою з дужкою та композиційно-графічне виокремлення в абзац (наприклад, одиниці вичерпного переліку системи покарань – ст. 51 КК). Другий спосіб – це перерахування одиниць переліку суцільним рядком (реченням) (приміром, перерахування видів співучасників злочину – ч. 1 ст. 27 КК). Принагідно варто зауважити, що у тих випадках, коли законодавець перераховує номери статей Особливої частини КК, немає потреби вказувати їх назву (як це має місце у ч. 2 ст. 22 КК). Адже обсяг цього Кодексу надає можливість кожному самостійно знайти назву тієї статті, яка передбачена у переліку; окремі статті є настільки відомими, що навіть цифрової вказівки достатньо для того, щоб зрозуміти, про який злочин йдеться; в усіх інших випадках, коли законодавець перераховує конкретні статті Особливої частини КК, він вказує лише на їх цифрове позначення (ч. 6 ст. 27, ч. 5 ст. 49, ч. 6 ст. 80, ст.ст. 96¹, 96², 96³, 96⁹ КК); наявність і номери, і назви статті загромаджує текст КК. На нашу думку, у ч. 2 ст. 22 КК доцільно перерахувати тільки номери статей Особливої частини КК.

Деякі вичерпні переліки статей Загальної частини КК побудовані таким чином, що окремі їх одиниці сконструйовані за типом відкритих переліків. Наприклад, обставини, що обтяжують покарання (ст. 67 КК), – це вичерпний перелік. Однак окремі обставини, які обтяжують покарання, сформульовані законодавцем як відкриті переліки. Йдеться, зокрема, про обставини, передбачені п.п. 8, 11, 13 ч. 1 ст. 67 КК (наприклад, п. 8 – вчинення злочину щодо особи, яка перебуває у матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного).

У контексті викладеного постає запитання: «Які композиційно-структурні особливості мають місце у випадку використання вичерпних переліків у тексті Загальної частини КК?». Так, ними є:

1) переліки правових строків (ч. 4 ст. 49, ч. 1 ст. 80, ч. 3 ст. 81, ч. 4 ст. 82, ст. 89, ч. 1 ст. 96⁵, ч. 2 ст. 106, ч. 3 ст. 107 КК), видів покарань, заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб (ч. 1 ст. 51, ч. 1 ст. 96⁶, ч. 1 ст. 98 КК), загальних засад призначення покарання (ч. 1 ст. 65 КК), обставин, які обтяжують покарання (ч. 1 ст. 67 КК), обов'язків, які покладаються на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням (ст. 76 КК), осіб, до яких застосовуються інші заходи кримінально-правового характеру, а також перелік таких заходів та випадків (підстав) їх застосування (ст. 93, ч. 1 ст. 94, ч. 1 ст. 96², ч. 1 ст. 96³ КК), видів примусових заходів виховного характеру (ч. 2 ст. 105 КК) виділяються законодавцем за допомогою абзацу, який починається цифровим позначенням (цифра з дужкою). Лише в одному випадку, коли йдеться про визначення розміру штрафу як виду заходу кримінально-правового характеру, що застосовується до юридичних осіб (ч. 2 ст. 96⁷ КК), законодавець виокремлює його розмір за допомогою абзацу, але без цифрового позначення;

2) переліки статей Особливої частини КК (ч. 2 ст. 22, ч. 4 ст. 96², ч. 1 ст. 96³, примітки ст.ст. 96³, 96⁹), осіб, щодо яких не застосовуються покарання (ч. 3 ст. 56, ч. 2 ст. 57, ч. 3 ст. 60, ч. 3 ст. 61, ч. 2 ст. 64 КК), викладені законодавцем суцільним текстом без використання абзаців.

На нашу думку, такі різні композиційно-структурні особливості формулювання вичерпних переліків повинні й надалі існувати у тексті статей Загальної частини КК, оскільки кожен із них відображає специфіку відповідної кримінально-правової норми. Водночас у статтях Загальної частини КК необхідно використовувати потенційні можливості вичерпних переліків детально та вичерпно описувати ті чи інші кримінально-правові явища. У цих випадках вони допомагають більш точно встановити ту частину кримінально-

правового припису, який підлягає застосуванню до конкретного випадку, зрозуміти ту правову інформацію, яку намагався закріпити законодавець..

Особливістю вичерпних переліків є те, що у більшості випадків зміст одиниць переліку впливає на встановлення значення поняття, яке розкривається за допомогою таких одиниць. Це не стосується випадків перерахування правових строків або номерів статей Особливої частини КК.

Наприклад, у ст. 67 КК перераховані обставини, що обтяжують покарання. Аналіз і характеристика одиниць переліку допоможе з'ясувати зміст поняття «обставини, що обтяжують покарання». Ознаками цього узагальнюючого поняття є такі: 1) їх об'єктивний і суб'єктивний характер. Так, об'єктивний характер мають обставини, передбачені у п.п. 5–12 ч. 1 ст. 67 КК, а суб'єктивний – у п.п. 1–4, 13 цієї частини статті; 2) вони не є ознаками складів злочинів (ч. 4 ст. 67 КК); 3) вичерпна кількість цих обставин передбачає, що перелік обставин, які обтяжують покарання, є вичерпним і розширенню ні за яких умов не підлягає; 4) імперативний або диспозитивний характер вказує на те, що обставини, передбачені у п.п. 2, 6, 7, 9, 10, 12 ч. 1 ст. 67 КК, у разі їх наявності завжди повинні враховуватися судом при призначенні покарання (імперативний характер цих обставин). Тоді як залежно від конкретних обставин справи (зокрема, за відсутності зв'язку якоїсь із названих обставин зі злочином) суд має право не визнати під час призначення покарання обставинами, що його обтяжують, ті, які зафіксовані у п.п. 1, 3, 4, 5, 8, 11; 5) обтяжуючий характер обставин означає, що їх наявність дає суду право призначити особі покарання ближче до верхньої межі відповідного розміру покарання, яке передбачене у порівняно визначеній санкції або вибрати більш суворий вид покарання з альтернативної санкції статті Особливої частини КК. Також ця ознака передбачає, що наявність обставин, які обтяжують покарання, є перепорою призначення особі покарання у порядку ст. 69¹ КК (призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання), водночас не перешкоджає призначити особі більш м'яке покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК). Д.С. Азаров, проаналізувавши випадки застосування

ст. 69 КК, наводить такі дані: «у 39 вироках (32,5%) суди констатують наявність обставин, що обтяжують покарання (алкогольне сп'яніння – 22 вироки, або 18,3%; повторність або рецидив злочинів – 15 вироків, або 12,5%, вчинення злочину щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, а також щодо особи похилого віку – по одному вирoku, або по 0,83%)» [4, с. 57].

Ураховуючи наведені ознаки, пропонується таке визначення узагальнюючого поняття «обставини, що обтяжують покарання». Це об'єктивні й суб'єктивні ознаки імперативного або диспозитивного характеру, які не належать до ознак складів злочинів та не враховані судом за кримінально-правової кваліфікації, однак свідчать про більшу суспільну небезпеку особи або злочину, який вона вчинила.

Юридичні конструкції вичерпних переліків у тотожних кримінально-правових нормах повинні бути однаковими. В окремих випадках це порушується. Наприклад, ідеться щодо правила про незастосування строків давності (ч. 5 ст. 49, ч. 6 ст. 80 КК). У наших попередніх публікаціях [242; 246, с. 300–305] було запропоновано вдосконалити формулювання цього правила з урахуванням, насамперед, зарубіжного досвіду [502; 733–736; 737; 740; 743–746]. В окремих з проаналізованих Кодексах передбачено, що давність не застосовується за вчинення, зокрема, таких злочинів: державної зради, корупції, зловживання посадовим становищем посадовою особою, яка обіймає відповідальне становище (КК Киргизії); терористичний акт, сприяння терористичній діяльності, проходження навчання з метою здійснення терористичної діяльності, організацію терористичного співтовариства та участь у ньому, організацію діяльності терористичної організації та участь у діяльності такої організації, захоплення заручника, вчинене організованою групою, або яке спричинило з необережності смерть людини або інші тяжкі наслідки, або умисне заподіяння смерті людини, захоплення судна повітряного або водного транспорту чи залізничного рухомого складу, що поєднане з вчиненням терористичного акта або будь-яким іншим здійсненням терористичної

діяльності, посягання на життя державного або громадського діяча, насильницьке захоплення влади або насильницьке утримання влади, збройне повстання (КК РФ). У ст. 71 КК Грузії передбачено особливий строк давності за вчинення посадових злочинів. Так, у п. с-1 ч. 1 ст. 71 КК цієї держави закріплено, що строк давності за вчинення посадових злочинів, передбачених у ст.ст. 332–342-1 Кодексу, становить п'ятнадцять років, за винятком особливо тяжких посадових злочинів. Якщо особа вчинила особливо тяжкий посадовий злочин, то вона звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з часу вчинення злочину минуло 25 років (п. d ч. 1 ст. 71 КК Грузії). Відповідні зміни було внесено у КК Грузії 25 липня 2006 року у зв'язку з необхідністю приведення національного законодавства у відповідність до європейських стандартів.

Отже, тенденція до розширення переліку злочинів, щодо яких давність не застосовується, додавши до них ті, які не належать до злочинів проти миру, безпеки людства чи військових злочинів, чітко простежується у КК держав пострадянського простору. І, на нашу думку, це обґрунтовано. Оскільки відповідний принцип міжнародного права у законодавстві зазначених вище держав не порушений. Він, навпаки, доповнений національним принципом про незастосування строків давності за найбільш небезпечні злочини. І саме держава повинна вирішувати питання про те, до яких злочинів строки давності не потрібно застосовувати.

На сьогодні назріла нагальна потреба посилення протидії корупції у нашій державі. Тому й все частіше лунають пропозиції про те, щоб не поширювати строки давності за вчинення корупційних злочинів. Водночас моніторинг у рамках Стамбульського плану дій виявив недостатність строку давності за кримінальні корупційні правопорушення до двох років. GRECO (у звітах щодо Угорщини, Латвії, Росії) та встановив, що строк давності за вчинення корупційних злочинів до трьох років є недостатнім. Тому автори роботи «Антикорупційні реформи у Східній Європі та Центральній Азії» зазначають, що для забезпечення часу, достатнього для розслідування і

кримінального переслідування корупційних правопорушень, строк давності повинен становити не менше п'яти років [24, с. 98].

У КК строки давності за вчинення корупційних злочинів відображено у додатку К.

На нашу думку, недоцільно передбачати у КК правило про незастосування строків давності за вчинення корупційних злочинів, або встановлювати більш тривалі строки давності у разі їх споєння. Адже суспільно небезпечні діяння корупційних злочинів істотно різняться між собою за ступенем суспільної небезпеки. Він об'єктивно відображений у санкціях кримінально-правових норм. Найменший строк давності, встановлений за вчинення кримінальних корупційних правопорушень, становить 3 роки. На нашу думку, закінчення визначеного у КЗ строку робить неефективним притягнення осіб до кримінальної відповідальності за вчинення цих правопорушень. Відповідна пропозиція висловлювалася у нашій попередній публікації [242, с. 44–51].

Якщо проаналізувати правило про незастосування строків давності, то очевидно, поширення правила про незастосування давності на злочини проти основ національної безпеки у ч. 5 ст. 49 КК було продиктовано політичною та воєнною обстановкою, в якій перебуває наша держава. Водночас не є зрозумілим, чому строки давності за такі злочини проти громадської безпеки, як терористичний акт (ст. 258), створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258³), фінансування тероризму (ст. 258⁵), обчислюються на загальних підставах. Ураховуючи події останнього часу в Україні, констатується суттєве збільшення саме цих злочинів. Так, упродовж 2015 року було обліковано та внесено інформацію до ЄРДР про 1 295 злочинів, передбачених у ст. 258, 1 – у ст. 258¹, 4 – у ст. 258², 849 – у ст. 258³, 7 – у ст. 258⁴, 138 – у ст. 258⁵ КК [222]. Для порівняння: протягом 2013 року було обліковано 4 злочини, передбачені у ст. 258, по одному злочину, передбачених у ст.ст. 258², 258³, 258⁵ КК і жодного злочину, передбаченого ст.ст. 258¹ та 258⁴ КК [221]. Тому доцільно було б перелік злочинів, за вчинення яких

давність не застосовується, доповнити і тими, що передбачені у ст.ст. 258–258⁵ КК.

Окрім того, однакову юридичну конструкцію незастосування строків давності потрібно використати законодавцю не лише у ч. 5 ст. 49 КК, а й у ч. 6 ст. 80 КК. Також самостійною частиною потрібно доповнити і ст. 96⁵ КК (додаток Р).

Вичерпні переліки використовуються і в тексті диспозицій статей Особливої частини КК. Наприклад, перелік державних діячів у ст.ст. 112, 344, 346 КК (додаток З). Однак він неоднаковий. Водночас у ч. 2 ст. 163 КК кваліфікуючою ознакою порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, названо вчинення цих самих діянь щодо державних діячів. І у такому випадку законодавець не вказує, який зміст він вкладає у відповідний термін. Тобто у разі вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 163 КК, постає питання про те, хто належить до категорії державних діячів.

На нашу думку, за наявності неоднакових вичерпних переліків цієї категорії потерпілих у різних статтях Особливої частини КК, а також з урахуванням того, що всі сумніви тлумачаться на користь особи, державними діячами у ч. 2 ст. 167 КК потрібно розуміти лише тих осіб, які вказані у всіх трьох статтях, де ці переліки передбачені, тобто Президента України, Голову ВР, народних депутатів України, Прем'єр-міністра України, члена КМ, Директора НАБ, Уповноваженого ВР з прав людини, Голову Рахункової палати, Голову НБ.

Вважаємо, що поняття «державний діяч» необхідно визначити у термінологічному розділі КК. Зміст цього поняття може бути встановлений з урахуванням значень одиниць вичерпних переліків державних діячів, а також на підставі контексту.

Проаналізувавши усі одиниці переліків державних діячів (ст.ст. 112, 344, 346 КК), а також національне законодавство України [325], виокремимо такі істотні ознаки відповідного поняття: 1) наявність особливої процедури

призначення та звільнення. Наприклад, Генеральний прокурор України призначається на посаду та звільняється з посади Президентом України за згодою ВР (п. 11 ст. 106 Конституції України); 2) наявність публічних державно-владних повноважень, які полягають у тому, що державні діячі мають можливість одноособово або у складі колегіального органу приймати рішення, які є обов'язковими для виконання на території держави; 3) публічно-правовий характер відповідальності, зміст якої визначається поєднанням політичної, юридичної та моральної відповідальності [419, с. 139].

На нашу думку, коло державних діячів не повинно бути вельми велике та неосяжне. До них потрібно відносити лише ті категорії осіб, які обрані на посаду громадянами України у ході прямих виборів, а також призначені Президентом України або ВР.

Ураховуючи запропоновані вище ознаки поняття «державний діяч», можна вказати, що ним має визнаватися особа, наділена публічними державно-владними повноваженнями, яка обрана безпосередньо народом або призначена Президентом України чи ВР, щодо якої у законодавстві України існує особлива процедура призначення на посаду, звільнення з посади і яка несе публічно-правову відповідальність за стан виконання своїх повноважень, а також на яку не поширюється ЗУ «Про державну службу». До державних діячів, на нашу думку, повинні належати Президент України, народні депутати України, члени КМ, Генеральний прокурор України, Голова СБ, Директор НАБ, Уповноважений ВР з прав людини, члени Рахункової палати України, судді КС, Голова Антимонопольного комітету України, Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Голова Фонду державного майна України, Голова НБ, Члени Ради НБ, члени ЦВК.

Розглядаючи особливості формулювання ознак складів злочинів за допомогою вичерпних переліків, доцільно вказати на такі особливості кримінально-правової кваліфікації: 1) якщо стосовно одного і того ж предмета злочину, який передбачений у диспозиції статті Особливої частини КК, вчиняється два чи більше суспільно небезпечних діяння (приміром,

виготовлення, зберігання та пересилання національної валюти України), які об'єднані єдиним умислом, то у діях особи необхідно констатувати ознаки продовжуваного злочину і кваліфікувати за ч. 1 відповідної статті (у цьому прикладі – за ч. 1 ст. 199 КК); 2) якщо стосовно одного і того ж предмета злочину, який передбачений у диспозиції статті Особливої частини КК, вчиняється два чи більше суспільно небезпечних діяння, які не об'єднані єдиним умислом, або такі діяння вчиняються стосовно різних предметів злочину (наприклад, щодо національної валюти України та іноземної валюти), то у діях особи потрібно констатувати ознаки повторності і кваліфікувати за ч. 2 відповідної статті (у наведеному прикладі – за ч. 1 ст. 199 КК); 3) якщо стосовно одного і того ж предмета злочину, який передбачений у диспозиції статті Особливої частини КК, особа виконала одне закінчене, а інше незакінчене діяння (приміром, закінчене зберігання та замах на збут підробленої національної валюти України), то діяння особи необхідно кваліфікувати як закінчене посягання (у наведеному прикладі – за ч. 1 ст. 199 КК), замах на вчинення іншого суспільно небезпечного діяння під час кваліфікації враховуватися не повинен.

Практично всі науковці вказують на доцільність використання вичерпних переліків у текстах нормативно-правових актів [250, с. 139–141]. Однак ними не можна зловживати. Зокрема, з точки зору Д.А. Керімова, у тих випадках, коли не можна обійтися без перерахування, необхідно домагатися, щоб воно мало вичерпний характер [294, с. 45].

Отже, здавалося б, маючи явні переваги відкритих переліків у тексті КЗ, все ж таки їх розуміння супроводжується багатьма проблемами. Насамперед це – відсутність нормативно-правової бази для встановлення змісту тих ознак, предметів чи явищ, які виокремлюються законодавцем. У цьому зв'язку доводиться звертатися до теоретичних досліджень, у яких мають місце різні підходи науковців до визначення змісту певного поняття. Труднощі у процесі тлумачення вичерпних переліків можуть виникнути у зв'язку з недоліками

нормотворчої техніки, які знову ж таки виявляються в процесі інтерпретації. Іноді без внесення змін застосовувати відповідну норму неможливо.

Вичерпні переліки, на нашу думку, можуть існувати і в диспозиціях статей Особливої частини КК, однак у виняткових випадках, коли без них обійтися не можна. Адже зловживання ними позбавляє кримінально-правову норму гнучкості, унеможлиблює її застосування до невизначеного кола випадків і невизначеного кола осіб.

Водночас вичерпний перелік, що міститься у диспозиції статті про основний склад злочину, не може передбачатися (повністю або частково) у диспозиції статті про кваліфікований склад, якщо він не поєднується з кваліфікуючою ознакою складу злочину. У протилежному випадку утворюється інформаційна надмірність тексту КЗ, яка впливає на розуміння та застосування відповідної статті Особливої частини КК. Наприклад, у ст. 297 КК передбачено два основні склади злочинів (ч. 1 та ч. 2). У ч. 2 цієї статті предмет злочину сформульовано законодавцем за допомогою вичерпного переліку. Водночас у ч. 3 вказаної статті передбачено кваліфікований склад злочину стосовно основних складів злочинів у ч.ч. 1, 2 ст. 297 КК.

Тобто у тій частині, що повторюється, виникатиме питання, яку частину ст. 297 КК – ч. 1 чи ч. 2 – потрібно ставити особі у вину? На нашу думку, беручи до уваги положення про те, що всі сумніви повинні тлумачитися на користь особи, доцільно визначити, що якщо одна і та ж обставина визнається ознакою як основного, так і кваліфікованого складу злочину, то під час кваліфікації вона повинна розумітися як така, що описує основний склад злочину.

Таким чином, вичерпні переліки можуть використовуватися законодавцем у тексті КК. Вони надають визначеності і чіткості кримінально-правовій нормі. Однак не можна допускати зловживання такими переліками, оскільки вони фактично перетворюють норму на правозастосовний акт індивідуальної дії.

4.3 Особливості герменевтики відкритих переліків тексту кримінального закону України

Крім вичерпних переліків, у статтях КК використовуються відкриті переліки. Орієнтовне перерахування відкритих переліків тексту КЗ міститься у додатку В.

У Загальній частині цього Кодексу вони бувають двох типів. Перший тип має місце у тих випадках, коли законодавець прямо вказує, що перелік тих чи інших ознак невичерпний. Йдеться про обставини, що пом'якшують покарання. У ч. 2 ст. 66 КК передбачається, що при призначенні покарання суд може визнати такими, що його пом'якшують, й інші обставини, не зазначені в частині першій цієї статті. Такий відкритий перелік обставин умовно можна назвати потенційним, оскільки інші обставини, які прямо не перераховані у ч. 1 ст. 66 КК, можуть стати «придатними» для застосування у випадку, якщо вони свідчать про менший ступінь суспільної небезпеки особи, яка вчинила злочин або самого злочину (тобто можуть пом'якшувати покарання). І другий тип відкритих переліків – фактичні, за наявності яких законодавець вказує на одну або декілька конкретизуючих ознак і завершує його узагальнюючим поняттям. Вони аналогічні тим, що використовуються у статтях Особливої частини КК (наприклад, медична або інша допомога потерпілому – п. 2¹ ч. 1 ст. 66 КК). Тлумачення таких відкритих переліків здійснюється за тими ж правилами, що будуть запропоновані нижче.

У тексті статей Особливої частини КК використовуються лише ті відкриті переліки, які умовно названі фактичними.

Доцільно виокремити ознаки та запропонувати поняття відкритих переліків тексту статей КК.

Ці переліки належать до абстрактно-казуїстичного (або оцінно-формального) прийому законодавчого описання ознак складів злочинів. У них законодавець спочатку здійснює казуїстичне перерахування відповідних ознак, а потім не «закриває» перелік, а застосовує певні оцінні (абстрактні)

формулювання (на зразок «та інші»). Тобто, на відміну від виключно абстрактного (оцінного) прийому формулювання, який характеризується найбільшим узагальненням того чи іншого явища, предмета, ознаки, абстрактно-казуїстичний прийом полягає у перерахуванні законодавцем певних одиниць явища або об'єкта, що слугує орієнтиром (еталоном) для визначення вмісту узагальнюючих формулювань. Таким чином, перша ознака відкритих переліків: вони є прийомом абстрактно-казуїстичного (оцінно-формального) законодавчого моделювання кримінально-правових приписів.

Ураховуючи те, що відкриті переліки складаються з одиниць, одні з яких виражені конкретизуючим (конкретизуючими) терміном (термінами), а останній з них – узагальнюючим поняттям, встановити його зміст можна лише за допомогою прийомів герменевтики. Кількість конкретизуючих термінів може бути різною. Отже, друга ознака відкритих переліків – це поєднання у них конкретизуючого (конкретизуючих) та узагальнюючого термінів.

Між конкретизуючим (конкретизуючими) терміном (термінами) і узагальнюючим поняттям повинні бути розташовані сполучники «та», «але», «чи», «а також» (наприклад, «способом масового знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу» у ч. 3 ст. 258 КК). На нашу думку, у відкритих переліках між конкретизуючими та узагальнюючим термінами більш доречно вживати сполучники «або», «чи». Адже використання єднальних сурядних сполучників «а також», «та», «і» не відповідає змістовній еквівалентності кримінального ЗУ та може спричинити помилкове тлумачення щодо необхідності обов'язкового й одночасного встановлення ознак, що описані конкретизуючим (конкретизуючими) та узагальнюючим поняттями.

В окремих статтях Особливої частини КК законодавча конструкція переліку побудована таким чином, що перед сполучником «або» стоїть кома, після якого поміщений узагальнюючий термін. Якщо кома стоїть перед сполучником «або» з урахуванням правил пунктуації української мови (наприклад, ч. 2 ст. 381 КК: «смерть особи, взятої під захист, або інші тяжкі наслідки»), то цей перелік відкритий. Якщо після конкретизуючого терміна та

перед сполучником «або» кома стоїть з порушенням правил пунктуації української мови, то відповідний перелік потрібно відносити до вичерпних (наприклад, 3 ст. 281 КК: «загибель людей, або інші тяжкі наслідки», ч. 1 ст. 279 КК: «небезпека для життя людей, або настання інших тяжких наслідків»). Тому правила тлумачення, що будуть пропонуватися нижче, у таких випадках не застосовуються.

Відкриті переліки відсутні у тих випадках, коли між конкретизуючим (конкретизуючими) та узагальнюючим термінами законодавець ставить кому. Порівняймо такі законодавчі конструкції: «житло чи інше приміщення» (ч. 5 ст. 36 КК), «до житла чи до іншого володіння особи» (ч. 1 ст. 162 КК), «житло, інше приміщення чи сховище» (ч. 3 ст. 185, ч. 3 ст. 186, ч. 3 ст. 187 КК), «приміщення чи інше сховище» (ч. 2 ст. 289 КК). У цих випадках, на перший погляд, наводяться тотожні формулювання. Однак, у ч. 5 ст. 36, ч. 1 ст. 162, ч. 2 ст. 289 КК містяться відкриті переліки, а в ч. 3 ст. 185, ч. 3 ст. 186, ч. 3 ст. 187 КК – ні. Тому й усі подальші правила герменевтики відкритих переліків, які будуть наводитися нижче, не поширюватимуться на ч. 3 ст. 185, ч. 3 ст. 186, ч. 3 ст. 187 КК. На нашу думку, у них доцільно вилучити слово «інше» та викласти у такій редакції: «житло, приміщення чи сховище».

Для герменевтики відкритих переліків важливо мати на увазі те, що конкретизуючі терміни впливають на визначення змісту узагальнюючого поняття. Обсяг останнього залежить від змісту конкретизуючих термінів.

Відкриті переліки можуть мати або орієнтовний, або умовно-орієнтовний характер. У першому випадку законодавець використовує узагальнюючий термін (наприклад, «матеріальна чи інша залежність від винного», «насильством, обманом, погрозою, підкупом або іншим чином») (орієнтовний характер відкритих переліків). У другому випадку – конкретизує узагальнююче поняття (приміром, «побої, мучення або інші насильницькі дії») (умовно-орієнтовний характер орієнтовних переліків). Отже, третя ознака відкритих переліків – їх орієнтовний або умовно-орієнтовний характер.

Таким чином, з урахуванням наведених вище ознак відкритих переліків під ними доцільно розуміти один із прийомів абстрактно-казуїстичного формулювання тексту КЗ, що має орієнтовний або умовно-орієнтовний характер та складається з одиниць переліку (конкретизуючого (конкретизуючих) та узагальнюючого термінів (термінологічних зворотів).

Проаналізувавши юридичні конструкції відкритих переліків, які використовуються у диспозиціях статей Особливої частини КК, можна поділити їх на види.

Залежно від того, які ознаки складів злочинів описуються у відкритих переліках, вони є такі: 1) переліки, що описують ознаки об'єкта (наприклад, «житло чи інше володіння особи»); 2) переліки, що описують ознаки об'єктивної сторони (приміром, «загибель людей або інші тяжкі наслідки»); 3) переліки, що описують ознаки суб'єкта (наприклад, «аудитор, експерт, оцінювач, адвокат або інша особа, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг»); 4) переліки, що описують ознаки суб'єктивної сторони (приміром, «корисливі або інші особисті мотиви»).

Залежно від того, в якій частині тексту КК передбачаються відкриті переліки, вони є такі: 1) відкриті переліки у назвах розділів (наприклад, назва Розділу V Особливої частини КК «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина»; 2) відкриті переліки у назвах статей (114¹, 130, 131, 132, 149, 161, 163, 175, 200, 249, 287, 297, 313, 326, 327, 409, 410 КК); 3) відкриті переліки у диспозиціях статей (більшість із них); 4) відкриті переліки у примітках статей (приміром, примітка 1 ст. 96³, примітки 2, 3 ст. 149 КК).

Відкриті переліки, на нашу думку, не повинні використовуватися у назвах розділів КК. Адже під час їх побудови законодавець повинен прагнути максимально стисло передати особливості порядку тих суспільних відносин, які охороняються нормами відповідного розділу. Тому назви розділів V та XIII Особливої частини КК, в яких міститься відкриті переліки підлягають

коригуванню (відповідно: «Злочини проти конституційних прав і свобод людини і громадянина», «Злочини проти здоров'я населення»).

Наведене стосується і назв статей КК. Вони, як правило, не повинні будуватися з використанням відкритих переліків. Адже основне призначення назв статей – стисла інформація про той злочин, ознаки якого передбачені у диспозиції статті. Використання у них відкритих переліків допускається лише у випадку правової доцільності. Їх наявність свідчить про інформаційну надмірність тексту КК, про яку йшлося у підрозділі 4.1. Так, потрібно відмовитися від використання відкритих переліків у назвах ст.ст. 114¹, 130, 131, 132, 149, 175, 200, 287, 297, 313, 327, 409, 410 КК).

Залежно від характеру відкритих переліків вони є такі: 1) орієнтовні переліки; 2) умовно-орієнтовні переліки. Як було зазначено вище, у першому випадку законодавець після казуїстичного перерахування тих чи інших ознак складу злочину використовує винятково узагальнюючі формулювання без будь-якої конкретизації, а в другому – певним чином обмежує узагальнення відповідними конкретними словами.

Залежно від кількості відкритих переліків в одній частині тексту КК вони є такі: 1) одноразові переліки; 2) дворазові переліки; 3) багаторазові переліки. У першому випадку використовується лише один відповідний перелік, у другому – два переліки, а в третьому – три і більше відкритих переліків. У більшості випадків законодавець використовує перший вид (наприклад, «Збройні Сили України або інші військові формування» – ч. 1 ст. 114¹ КК), рідше – дворазові переліки (приміром, «незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, а так само незаконне виселення чи інші дії, що порушують недоторканність житла громадян» – ч. 1 ст. 162 КК) і багаторазові відкриті переліки (приміром, «порушення правил зберігання, використання, обліку, перевезення мікробіологічних або інших біологічних агентів чи токсинів, інших правил поводження з ними, якщо воно створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого» – ч. 1 ст. 326 КК). Варто зауважити, що

використання багаторазових відкритих переліків ускладнює розуміння волі законодавця, утруднює тлумачення кримінально-правових норм і створює загрозу свавілля під час їх застосування. А тому не можна допускати побудову диспозицій статей Особливої частини КК з використанням дворазових і багаторазових відкритих переліків.

Зазвичай для описання однієї ознаки використовується один відкритий перелік. Однак іноді вживається декілька відкритих переліків (наприклад, «підроблення посвідчення або іншого офіційного документа..., а також виготовлення підроблених печаток, штампів чи бланків підприємств, установ чи організацій незалежно від форми власності, інших офіційних печаток, штампів чи бланків...»).

Залежно від кількості ознак складу злочину, які описуються у відкритих переліках, вони є такі: 1) відкриті переліки, які використовуються для описання однієї ознаки (наприклад, у ч. 2 ст. 137 КК відкритий перелік «ті самі діяння, якщо вони спричинили смерть неповнолітнього або інші тяжкі наслідки» використовується для описання суспільно небезпечного наслідку); 2) відкриті переліки, які використовуються для описання двох ознак складу злочину (приміром, у ч. 2 ст. 194 КК відкриті переліки «Те саме діяння, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки» використовуються для описання способу та наслідків). Переважну більшість у статтях Особливої частини КК становлять відкриті переліки першого виду.

Залежно від кількості конкретизуючих одиниць вони є такі: 1) переліки з однією конкретизуючою одиницею (приміром, «паспорт або інший важливий особистий документ»); 2) переліки з двома конкретизуючими одиницями (наприклад, «слідчий, прокурор або інша уповноважена на те законом особа»), 3) переліки з трьома або більше конкретизуючими одиницями (приміром, «через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану»).

Формулювання відкритих переліків інше, ніж вичерпних. А тому їх герменевтичний аналіз має здійснюватися на підставі інших правил. На нашу думку, інтерпретація відкритих переліків тексту КЗ повинна здійснюватися з урахуванням таких основних правил:

1) значення конкретизуючих ознак впливають на визначення змісту узагальнюючого поняття;

2) зміст узагальнюючого поняття повинен враховуватися під час встановлення значення конкретизуючих ознак.

Подібні міркування висловив В.О. Навроцький, на думку якого під час тлумачення відкритих переліків необхідно виходити з правила про те, що всі терміни, які використані у відкритих переліках, позначають однорідні поняття. Тобто, по-перше, інші ознаки мають бути подібними (однорідними) з прямо вказаними у КК і, по-друге, за змістом повинні відрізнятися від прямо вказаних. Однорідність ознак означає, що вони мають бути в своїх основних рисах схожими з прямо вказаними в законі, належати до того ж роду, груп рисах схожими з прямо вказаними в законі, належати до того ж роду, групи [445, с. 641].

Запропоновані вище правила ґрунтуються на такому принципі герменевтики КЗ, як принцип герменевтичного кола. На обґрунтування цих правил можна навести ще й такі основні канони тлумачення, що відомі англійській техніці інтерпретації закону, як *Ejusdem generis* (з лат. – «того ж роду або якості») та *Noscitur a sociis* (з лат. – «той, що пізнається за супутнім»). Відповідно до першого канону тлумачення слова, які входять до узагальненої формули після перерахування, то це узагальнююче слово не може тлумачитися поширювально, виходячи за межі категорій того ж класу *Ejusdem generis*. Другий канон тлумачення означає, що якщо слово має декілька значень, то його значення з'ясовується з урахуванням тих слів, які оточують його у контексті значення з'ясовується з урахуванням тих слів, які оточують його у контексті [94, с. 96–99].

Для того, щоби виявити загальні закономірності герменевтики відкритих переліків тексту КЗ, слід проаналізувати закономірності використання переліку, що закінчується узагальнюючим терміном «інші тяжкі наслідки» (який є «лідером» з-поміж інших переліків), на підставі чого можна виявити загальні правила герменевтики відкритих переліків. Проаналізувавши ці відкриті переліки (додаток Д) зауважимо, що узагальнюючий термінологічний зворот «інші тяжкі наслідки» поєднується або з одним конкретизуючим терміном, або з декількома.

У першому випадку конкретизуюча одиниця переліку описує наслідки у виді смерті однієї або декількох осіб («загибель людей», «загибель кількох осіб», «смерть особи (неповнолітнього, хворого, пацієнта, особи, взятої під захист»); спричинення шкоди здоров'ю потерпілого («безплідність», «отруєння людей», «істотна шкода здоров'ю потерпілого», «тяжкі тілесні ушкодження»); спричинення майнової шкоди («велика шкода», «заподіяння значної майнової шкоди», «катастрофа»); спричинення шкоди довкіллю («поширення епізоотії», «значне забруднення довкілля»).

У другому випадку інші тяжкі наслідки поєднуються з декількома конкретизуючими термінами, що позначають загибель декількох осіб («загибель людей») та спричинення шкоди довкіллю («екологічне забруднення значних територій», «масова загибель об'єктів тваринного чи рослинного світу», «масова загибель тварин»); загибель декількох осіб («загибель людей») та спричинення шкоди їх здоров'ю («масове захворювання людей»); загибель декількох осіб («загибель людей») та спричинення майнової шкоди («майнова шкода в особливо великому розмірі», «загибель корабля»); загибель декількох осіб («загибель людей»), спричинення шкоди їх здоров'ю («захворювання людей») та довкіллю («масова загибель об'єктів тваринного і рослинного світу»); загибель декількох осіб («загибель людей»), спричинення майнової шкоди («майнова шкода у великому розмірі») та довкіллю («значне забруднення довкілля»); загибель декількох осіб («загибель людей»), спричинення шкоди їх здоров'ю («інші нещасні випадки з людьми»),

спричинення майнової шкоди («аварія, пожежа») та докiллю («значне забруднення докiлля»)

Найчастiше у тексті КК iншi тяжкi наслiдки поєднуються з термiнами, якi позначають спричинення смертi потерпiлого. Варто визначити змiст таких термiнiв.

Суспiльно небезпечний наслiдок «смерть особи» охоплює заповiдiння смертi одному потерпiлому. Поняття «смерть» у цьому випадку має розумiтися у класичному розумiннi в теорiї кримiнального права. Згiдно зi ст. 15 ЗУ «Про трансплантацiю органiв або тканин людинi» [595] людина вважається померлою з моменту, коли встановлена смерть її мозку. Смерть мозку означає повну i незворотну втрату всiх його функцiй. Момент смертi мозку може бути встановлено, якщо виключенi всi iншi можливi за даних обставин причини втрати свiдомостi та реакцiй органiзму. Смерть особи констатується на пiдставi Дiагностичних критерiїв смертi мозку i процедури констатацiї моменту смертi людини [201].

Доцiльно з'ясувати поняття «загибель людей». Незважаючи на таку, здавалося б, просту законодавчу конструкцiю, єдностi позицiй у розумiннi такого суспiльно небезпечного наслiдку не досягнуто. Бiльшiсть авторських колективiв коментарiв КК вважають, що загибеллю людей охоплюється заповiдiння смертi хоча б одному потерпiлому [330, с. 196; 747, с. 358; 453, с. 151]. Лише в одному коментарi стверджується, що пiд загибеллю людей розумiється смерть двох чи бiльше людей [456, с. 360, , 648, 650 та iн.]. Водночас автори цього коментаря КК у першому виданнi також вказали, що загибеллю людей охоплюється заповiдiння смертi хоча б однiй людинi [457, с. 389, 496].

Таке розумiння поняття «загибель людей» превалує i в iнших наукових виданнях [77, с. 46; 353, с. 242], а також має мiсце у судовiй практицi [581; 585]. На думку Г. Крайника, загибель людей охоплює настання смертi одного потерпiлого з урахуванням насамперед правил законодавчої технiки, «коли законодавець, формулюючи текст закону, намагається викласти його

лаконічніше, звертаючи увагу на найбільш характерні і водночас достатні для розуміння суспільно небезпечного явища ознаки злочину...» [353, с. 242].

У теорії кримінального права має місце й інша точка зору, яка була висловлена у попередніх публікаціях інших науковців [85, с. 179; 89, с. 31–35; 443, с. 44–47; 765, с. 59–60], а також у нашій праці [716, с. 260]. На її користь варто висловити такі аргументи: 1) у термінологічному звороті «загибель людей» слово «людей» вживається законодавцем у множині, а тому потерпілих у цих випадках має бути не менше двох осіб; 2) у тих випадках, коли законодавець встановлює кримінальну відповідальність за настання смерті хоча б одній особі, він використовує інші термінологічні звороти – «загибель потерпілого», «смерть потерпілого [потерпілої]», «смерть особи» тощо; 3) синонімом термінологічного звороту «загибель людей» є словосполучення «загибель кількох осіб», який використовується у КК та тлумачиться в усіх коментарях як заподіяння смерті кільком особам. А тому під загибеллю людей доцільно розуміти заподіяння смерті двом чи більше особам.

Одночасно із запропонованим тлумаченням постає запитання: «Як потрібно кваліфікувати заподіяння смерті хоча б одній особі у тих випадках, коли суспільно небезпечні наслідки описані законодавцем термінологічним зворотом «загибель людей»?».

Якщо проаналізувати всі диспозиції статей КК, у яких вживається термінологічний зворот «загибель людей», то можна зазначити, що практично завжди поруч із ним використовується зворот «інші тяжкі наслідки», який і охоплює заподіяння смерті хоча б одній людині. У тих випадках, коли в диспозиції статті окремо не виділено інших тяжких наслідків (ст. 196, ч. 3 ст. 276, ч. 3 ст. 277, ч. 3 ст. 281, ч. 3 ст. 282 КК), потрібно використовувати правило, запропоноване В.О. Навроцьким при тлумаченні ст. 276 КК: «... за заподіяння смерті одному потерпілому..., вчинене слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 276 та ч. 1 ст. 119 КК. Кваліфікація в таких випадках вчиненого за ч. 3 ст. 276 не повинна мати місця, оскільки означає заборонену у ч. 3 ст. 3 аналогію, коли

загибель однієї особи оцінюється аналогічно тому, як це може мати місце щодо загибелі кількох людей» [456, с. 670].

Правило щодо кваліфікації відповідних діянь міститься у п.п. 13, 14 постанови ПВС «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки». Так, у п. 13 визначено, що у випадках, коли стаття чи частина статті Особливої частини КК передбачає спричинення відповідним діянням загибелі людини чи інших тяжких (особливо тяжких) наслідків, заподіяння таких наслідків через необережність охоплюється цією статтею чи частиною статті і не потребує окремої (додаткової) кваліфікації за іншими статтями Особливої частини КК. Водночас у п. 14 цієї постанови закріплено таке. Якщо стаття чи частина статті Особливої частини КК передбачає спричинення відповідним діянням загибелі однієї або кількох осіб чи така загибель є проявом передбачених нею особливо тяжких або тяжких наслідків, умисне спричинення при вчиненні такого злочину смерті одному або кільком потерпілим цією статтею чи частиною статті не охоплюється [580]. Таке спричинення потребує окремої (додаткової) кваліфікації за відповідною частиною ст. 115, а за наявності необхідних умов – за ст.ст. 112, 348, 379, 400, ч. 4 ст. 404, 443 КК.

Не можна погодитися з останнім підходом, адже, якщо у диспозиції статті передбачається конкретизований наслідок у вигляді загибелі людей, спричинення смерті декільком потерпілим (умисно або з необережності) має охоплюватися цим поняттям. Якщо була спричинена смерть одній особі (умисно або з необережності), то цей наслідок повинен охоплюватися поняттям «інші тяжкі наслідки» і не потребує додаткової кваліфікації за відповідними статтями Розділу II Особливої частини КК.

Таким чином, у випадку, якщо диспозиція статті Особливої частини КК містить такий відкритий перелік, як загибель людей або інші тяжкі наслідки, то поняття «загибель людей» охоплює спричинення смерті двом або більше потерпілим незалежно від суб'єктивного ставлення винуватого до цих

суспільно небезпечних наслідків, а поняття «інші тяжкі наслідки» – заподіяння смерті одній особі (умисно або з необережності).

Щодо розуміння поняття «інші тяжкі наслідки», яке поєднується лише з таким наслідком, як смерть особи або загибель людей, варто зазначити таке. В обсяг цього поняття включається заподіяння потерпілому лише фізичної шкоди. Віднайти підтвердження цієї точки зору можна у працях інших науковців [212, с. 163; 373, с. 37; 344, с. 141; 445, с. 641–642]. Наприклад, В.О. Навроцький стверджує: якщо наслідки позначені як «загибель людей або інші тяжкі наслідки», то змістом поняття «інші тяжкі наслідки» має охоплюватися лише фізична шкода. Матеріальна шкода незалежно від її розміру та характеру не повинна належати до таких наслідків, оскільки вона принципово відрізняється від тієї, на врахування якої орієнтує закон через терміни, що є основними у відповідному законодавчому формулюванні [445, с. 641–642].

Поняття «інші тяжкі наслідки» поєднується законодавцем із таким конкретизованим наслідком, як спричинення шкоди здоров'ю потерпілого («безплідність» – ч. 2 ст. 155, «отруєння» – ч. 3 ст. 204, «тяжкі тілесні ушкодження» – ч. 3 ст. 399 КК, «масове захворювання людей» – ч. 2 ст. 239, ч. 4 ст. 240 КК).

Тяжкі тілесні ушкодження як суспільно небезпечний наслідок – це кримінально-правове поняття, що визначається у ч. 1 ст. 121 КК та конкретизується у Правилах судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень [536]. Тобто це поняття має визначений зміст.

Безплідність як суспільно небезпечний наслідок, передбачений у ч. 2 ст. 155 КК, як уже зазначалося, складова відкритого переліку, а також у ч. 2 ст. 134 КК – елемент вичерпного переліку суспільно небезпечних наслідків незаконного проведення абортів. Це поняття належить до медичних. У медицині безплідність – нездатність зрілого організму до відтворення потомства [62]. Отже, традиційно безплідність стосується зрілого організму, у той час як у ст. 155 КК йдеться про статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості.

Статева зрілість особи, як зауважує О.О. Дудоров, «... є виключно біологічним поняттям, яке не стосується соціальних факторів, зокрема, підготовленості до виконання функцій материнства, здатності виховувати дитину і матеріальної спроможності утримувати її» [211, с. 230]. Це такий фізіологічний стан організму особи чоловічої та жіночої статі, досягнення якого надає їй можливість належним чином і без шкідливих наслідків для здоров'я виконувати репродуктивну функцію. У Правилах проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів в бюро судово-медичної експертизи, визначено критерії для визначення статевої зрілості як для осіб жіночої, так і для осіб чоловічої статі [535]. Як вдало зауважує О.О. Дудоров, який помітив некоректність законодавчого закріплення безплідності як кваліфікуючої ознаки злочину, передбаченого ст. 155 КК, безплідність особи «... як така може бути встановлена судово-медичною експертизою лише щодо того, хто досягнув статевої зрілості. Крім цього, статеві розлади у потерпілих від злочину, передбаченого ст. 155 КК, як правило, не носять незворотного характеру і не впливають на подальше формування дітородних органів дівчат та хлопців. Інакше кажучи, вказівка у ч. 2 ст. 155 КК на безплідність, за загальним правилом, суперечить процесуальній здійсненності кримінального переслідування як одному з принципів криміналізації» [211, с. 250]. І.В. Павленко також зауважує, що «... недосягнення статевої зрілості виключає можливість запліднення, вагітності і т.д.» [493, с. 203]. На думку М.І. Хавронюка, «такий наслідок (*безплідність* – 3. 3.) може бути встановлений лише після спливу значного часу, а стосовно особи, яка не досягла статевої зрілості, - тільки після її досягнення, а тому довести причинний зв'язок між діянням і вказаним наслідком часто буває неможливим» [766, с. 891].

Отже, суспільно небезпечний наслідок у вигляді безплідності безпідставно перерахований у відкритому переліку наслідків статевих зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості (ч. 2 ст. 155 КК), оскільки його тлумачення свідчить про суперечність такого наслідку суспільно небезпечному діянню відповідного складу злочину. Це не повинно допускатися при

формулюванні тексту диспозицій статей Особливої частини КК. А тому для усунення такої суперечності відкритий перелік суспільно небезпечних наслідків у ч. 2 ст. 155 КК потрібно перетворити на оцінну ознаку складу злочину – «тяжкі наслідки», вилучивши вказівку на безплідність. Аналогічну пропозицію, але щодо ст. 134 КК висловив І.В. Павленко [493, с. 202–203]. Крім того, безплідність за ознакою втрати репродуктивної функції охоплюється поняттям тяжких тілесних ушкоджень, а тому може визнаватися тяжкими наслідками злочину.

Таким чином, конкретизуючі терміни, які використовуються у відкритому переліку, мають узгоджуватися з ознаками основного складу злочину. Інакше вони повинні бути вилучені з тексту КК.

Наступним наслідком, що описує заподіяння шкоди здоров'ю людини та який поєднується з узагальнюючим поняттям «інші тяжкі наслідки», є отруєння. З точки зору практичної медицини це – розлади та порушення структур організму, що викликані екзогенними речовинами, які називаються отрутою [491]. У теорії кримінального права вчені вкладають у це поняття різне значення. На думку Н.О. Гуторової, під отруєнням розуміють захворювання, обумовлене впливом отрути на організм, що супроводжується порушенням постійності внутрішнього середовища організму та його функцій. Оскільки законодавець, використовуючи термін «отруєння», вдається до неконкретизованого визначення наслідків, вони можуть мати вигляд заподіяння тілесних ушкоджень будь-якої тяжкості або смерті потерпілого чи потерпілих [190, с. 199]. А.М. Ришелюк вважає, що «... поняття отруєння людей означає заподіяння двом або більше особам тілесних ушкоджень будь-якої тяжкості (у тому числі легких) внаслідок вживання підакцизних товарів, виготовлених з недоброякісної сировини (матеріалів)» 456[, с. 595]. На думку В.Я. Тація, «... поняттям отруєння охоплюються ті випадки заподіяння шкоди здоров'ю чи життю людей, у яких специфічним є сам механізм заподіяння шкоди – проникнення в організм людини шкідливих речовин, що містяться у підакцизних товарах, виготовлених із недоброякісної сировини чи матеріалів, і

заподіяння шкоди внутрішнім органам людини у вигляді порушення їх цілісності чи нормального функціонування та/або порушення нормальної роботи організму людини як природної системи. Така шкода може виражатися у заподіянні смерті або тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній людині, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом або більше особам, або легких тілесних ушкоджень, які спричинили короточасний розлад здоров'я чи незначну втрату працездатності відразу багатьом людям» [361, с. 274].

Як уже зазначалося, усі конкретизовані наслідки повинні бути обов'язково тяжкими, а тому ні середньої тяжкості, ні тим більше легкі тілесні ушкодження не можуть належати до тих наслідків, які входять у відкритий перелік та описані законодавцем конкретним терміном.

Слушними, на нашу думку, є міркування О.О. Дудорова, згідно з якими «отруєння людей» в плані відповідальності за ч. 4 ст. 204 КК означає смерть однієї або кількох осіб внаслідок вживання підакцизних товарів, виготовлених із недоброякісної сировини (матеріалів). З урахуванням того, що отруєння в широкому розумінні можна тлумачити як заподіяння людині тілесного ушкодження будь-якої тяжкості, у тому числі легкого, а також з огляду на порівняння суспільної небезпеки шкідливих наслідків, вказаних у ч. 3 ст. 204 КК, та їх однотипність, термін «отруєння» у цій нормі доцільно замінити на поняття «заподіяння смерті» [209, с. 234].

На нашу думку, термін «отруєння» у ч. 4 ст. 204 КК потрібно замінити на термінологічний зворот «загибель людей». Відповідно, настання смерті однієї особи, а також заподіяння тяжких тілесних ушкоджень має визнаватися іншими тяжкими наслідками. Такий підхід сприятиме уніфікації термінології КК та допоможе спростити процес інтерпретації цього відкритого переліку.

У ч. 4 ст. 323 КК кваліфікуючою ознакою спонукання неповнолітніх до застосування допінгу є спричинення істотної шкоди здоров'ю потерпілого або інші тяжкі наслідки. Незважаючи на видимість використання у цьому випадку відкритого переліку, варто зауважити, що «істотна шкода потерпілому» – оцінна ознака, зміст якої не конкретизований. Тому вбачається за доцільне

вилучити її з диспозиції вказаної статті, залишивши лише оцінну ознаку – тяжкі наслідки. На нашу думку, у випадку, коли в диспозиції статті один наслідок позначається оцінним поняттям, а другий – узагальнюючим словом, відкритого переліку немає. Адже у цьому разі законодавець не конкретизує зміст узагальнюючого поняття. А тому особливості герменевтичного аналізу відкритих переліків не застосовуються.

Як уже зазначалося, узагальнююче поняття повинно тлумачитися із врахуванням змісту конкретизуючих понять, які входять до відкритого переліку. Це впливає з розуміння такого принципу герменевтики, як інтерпретація за допомогою герменевтичного кола. Тобто зміст конкретизуючого терміна впливає на інтерпретацію узагальнюючого. У розглянутому прикладі зміст конкретизуючих понять, що позначають спричинення шкоди здоров'ю потерпілого, впливає на інтерпретацію поняття «інші тяжкі наслідки».

У теорії кримінального права аксіоматичним є положення, що визначення суспільно небезпечних наслідків обумовлено об'єктом посягання. Так, Г.В. Чеботарьова для правильного розуміння тяжких наслідків розрізняє: 1) шкоду, що проявляється у сфері родового, видового й основного та додаткового (додаткових) безпосередніх об'єктів, які враховуються при визначенні наявності підстави кримінальної відповідальності, а також впливають на кваліфікацію. Саме заподіяння такої шкоди повинно враховуватися при тлумаченні поняття тяжких наслідків у конкретних складах злочинів; 2) наслідки, що перебувають за межами цих об'єктів, які не входять до складу зазначених злочинів, а тому не можуть бути включені до тяжких наслідків конкретних складів злочинів [780, с. 256–257].

Із таким підходом варто погодитися частково. Адже запропоновані цим науковцем критерії встановлення тяжких наслідків можуть використовуватися під час інтерпретації тих суспільно небезпечних наслідків, які об'єктивуються законодавцем у тексті статті КК за допомогою оцінного поняття «тяжкі наслідки». Водночас вони непридатні для тлумачення відкритих переліків, у

яких законодавець використовує конкретизуючі поняття (наприклад, отруєння) та узагальнююче поняття «інші тяжкі наслідки». Тобто узагальнююче поняття «інші тяжкі наслідки» повинно бути однорідним із тими наслідками, які позначені конкретизуючим терміном, та впливати з особливості прояву шкоди у сфері родового, видового й основного та додаткового (додаткових) безпосередніх об'єктів.

Яку шкоду відносять до інших тяжких наслідків у складі злочину, передбаченому у ч. 3 ст. 204 КК? Так, О.О. Дудоров нею визнає, зокрема, «заподіяння тяжких тілесних ушкоджень одній або декільком особам, масове захворювання людей, заподіяння майнової шкоди у великих або особливо великих розмірах (наприклад, внаслідок знищення автомобіля чи загибелі великої кількості тварин), отруєння флори, фауни, повітря, ґрунту» [209, с. 234].

Відповідно до п. 15 постанови ПВС «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності» під іншими тяжкими наслідками у ч. 3 ст. 204 КК треба розуміти знищення чи пошкодження майна, тварин, флори, фауни, повітря, ґрунту, вод, чим заподіяно шкоду у великих чи особливо великих розмірах [579]. «У цьому роз'ясненні безпідставно не згадуються наслідки у вигляді смерті чи тілесних ушкоджень, у той час як можливе їх спричинення збутом підакцизних товарів, виготовлених із недоброякісної сировини чи матеріалів, за відсутності ознак отруєння людей. Зокрема, це можливо внаслідок збуту моторних бензинів, гасу, транспортних засобів і кузовів до них, виготовлених із недоброякісної сировини чи матеріалів. Отже, як інші тяжкі наслідки може кваліфікуватися така сама шкода життю чи здоров'ю людей, що зазначена стосовно отруєння людей, але за відсутності ознак отруєння» (В.Я. Тацій) [361, с. 274].

На нашу думку, це надто широке розуміння поняття інших тяжких наслідків у ч. 3 ст. 204 КК. Ураховуючи викладене, вони можуть полягати лише у заподіянні тяжкої шкоди життю та здоров'ю потерпілого (потерпілих), тобто у наслідках, однорідних до тих, що описані законодавцем терміном

«безплідність» та «отруєння» (у викладеному вище було запропоновано вилучити цей термін та передбачити його у ч. 3 ст. 204 КК «загибель людей або інші тяжкі наслідки»).

Масові захворювання людей – це ще один конкретизований наслідок відкритих переліків, передбачених у ч. 2 ст. 239 та ч. 4 ст. 240 КК, що позначає шкоду здоров'ю потерпілих. Цим наслідком визнають «захворювання трьох і більше людей, причинно пов'язане із вчиненням забруднення чи псування земель (із порушення правил охорони надр [361, с. 411, 420], «а) заподіяння шкоди здоров'ю окремих осіб або хоча б однієї людини, що відповідає за ступенем тяжкості тяжким або середньої тяжкості тілесним ушкодженням; б) заподіяння шкоди здоров'ю населення (поява спадкової патології, потворності або інших відхилень у розвитку дітей, скорочення тривалості життя, істотне підвищення рівня захворюваності населення тощо)» (відповідне поняття тлумачиться О.О. Дудоровим щодо ст.ст. 292 та 240, однак автор робить відсилку до коментарю ст. 242 КК, в якій використовується термін «захворювання людей» а не «масове захворювання людей») [456, с. 767].

Термінологічний зворот «масове захворювання людей» складається з трьох слів «масовий», «захворювання» та «люди». Насамперед потрібно з'ясувати значення цих слів в українській мові. Так, «масовий» означає «такий, в якому беруть участь широкі маси, велика кількість людей / Який виявляється в багатьох випадках / Який стосується великої кількості людей» [99, с. 65]. «Захворювання» – це «порушення нормальної життєдіяльності організму; хвороба, недуга» [99, с. 432]. Слово «людей» використовується у цьому термінологічному звороті для того, щоб відмежувати спричинення смерті особі від аналогічних дій, спрямованих на інші предмети (наприклад, рослини, тварини). Із урахуванням значення цих слів в українській мові не можна повністю погодитися з розумінням поняття «масові захворювання людей», які були запропоновані у науковій літературі. Адже масовість не може стосуватися мінімум трьох людей, як розуміє це поняття С.Б. Гавриш. Слово «масовий», як зазначалося вище, стосується великої кількості людей. Також не сприймається

розуміння О.О. Дудоровим того, що масове захворювання людей може стосуватися хоча б однієї людини, що відповідає за ступенем тяжкості тяжким або середньої тяжкості тілесним ушкодженням. На нашу думку, визначаючи поняття «масове захворювання людей», необхідно брати до уваги те, що зазвичай воно стосується інфекційних хвороб, що позначається терміном «епідемія». Згідно з п. 8 ч. 1 ст. 2 Кодексу цивільного захисту України епідемія – це масове поширення інфекційної хвороби серед населення відповідної території за короткий проміжок часу [309]. Однак масове захворювання людей може бути викликано й іншими факторами, наприклад, внаслідок впливу радіації, хімічного отруєння. Такі масові захворювання людей можуть виникнути у результаті аварій на хімічних підприємствах, атомних електростанціях, у районі бойових дій, внаслідок терористичних актів тощо. Отож масові захворювання людей повинні охоплювати масове поширення інфекційної або іншої хвороби серед населення відповідної території за короткий проміжок часу.

Інша ситуація наявна у тих випадках, коли законодавець у відкритих переліках одночасно з конкретизуючим поняттям, що позначає спричинення шкоди здоров'ю потерпілого, використовує інші поняття, які характеризують інший вид шкоди. Зокрема, в окремих статтях конкретизуючим є термін, що позначає шкоду майнового характеру. Наприклад, «велика шкода» (ч. 3 ст. 206, ч. 3 ст. 206², ч. 3 ст. 355 КК), «значна майнова шкода» (ч. 2 ст. 258 КК), «майнова шкода у великому розмірі» (ч. 3 ст. 265¹ КК), «майнова шкода в особливо великому розмірі» (ст. 270 КК). Окрім того, використання й інших конкретизуючих термінів у відкритих переліках може свідчити про те, що спричинена шкода може мати різний характер, зокрема, фізичний і майновий. Наприклад, це – терміни «аварія» (ч. 3 ст. 292 КК), «пожежа» (ч. 3 ст. 292 КК), «катастрофа» (ст. 416 КК), «загибель корабля» (ст. 417 КК).

Тобто у результаті спричинення таких наслідків може бути заподіяно шкоду як життю та здоров'ю потерпілого, так і шкоду майнового характеру.

Саме у цих складах злочинів заподіяння таких наслідків перебуває у межах відповідних суспільних відносин.

Хотілося б звернути увагу на те, що зміст конкретизуючих наслідків у межах одного розділу Особливої частини КК може бути однаковим. Наприклад, у тексті Розділу VIII «Злочини проти довкілля» використовуються такі терміни: «екологічне забруднення значних територій» (ст. 236 КК), «значне забруднення довкілля» (ч. 3 ст. 265, ч. 3 ст. 265¹, ч. 3 ст. 292 КК), «масове захворювання людей» (ч. 2 ст. 239, ч. 4 ст. 240 КК), «захворювання людей» (ч. 2 ст. 243 КК), «інші нещасні випадки з людьми» (ч. 3 ст. 292 КК), «масова загибель об'єктів тваринного чи рослинного світу» (ч. 3 ст. 239¹, ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 243 КК), «масова загибель тварин» (ч. 2 ст. 245 КК).

Саме ці наслідки, позначені конкретизуючими термінами (термінологічними зворотами), мають братися до уваги під час інтерпретації інших тяжких наслідків (узагальнюючого поняття). В усіх складах злочинів, передбачених у Розділі VIII «Злочини проти довкілля», у яких використовується термінологічний зворот «інші тяжкі наслідки», вони можуть полягати у заподіянні будь-якої шкоди, що зазначена вище.

На нашу думку, відкриті переліки, позначені однаковими термінами (особливо у тих випадках, коли вони використовуються в одному розділі Особливої частини КК), повинні розумітися в одному і тому ж значенні. Конкретизуючі поняття відкритого переліку, названі у тексті однієї статті, можуть слугувати для встановлення змісту узагальнюючого поняття відкритого переліку у тексті іншої статті Особливої частини КК. Допускається загальна інтерпретація відкритих переліків у межах одного розділу Особливої частини КК, яка поширюватиметься на всі однорідні склади злочинів.

У прикладі, який розглядався вище, інтерпретація поняття «інші тяжкі наслідки» у статтях Розділу VIII Особливої частини КК «Злочини проти довкілля» має здійснюватися з урахуванням усіх конкретизуючих термінів (термінологічних зворотів), що використовуються у ст. 236, ч. 2 ст. 239, ч. 3 ст. 239¹, ч. 4 ст. 240, ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 243, ч. 2 ст. 245, ч. 3 ст. 265, ч. 3

ст. 265¹, ч. 3 ст. 292 КК та які наводилися вище. Тобто спорадичні позначення суспільно небезпечних наслідків у цьому розділі є основою формування узагальнюючого визначення поняття «інші тяжкі наслідки», що поширюється на всі випадки використання відповідного термінологічного звороту у тексті статей розділу VIII Особливої частини КК.

Практично таке ж правило відображено у постанові ПВС «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля». У п. 5 цієї постанови роз'яснюється, що «... під тяжкими наслідками (статті 236, 237, частини 2 статей 238–243, ч. 2 ст. 245, статті 247, 251, ч. 2 ст. 252, ч. 1 ст. 253 КК слід розуміти: загибель чи масове захворювання людей; істотне погіршення екологічної обстановки в тому чи іншому регіоні (місцевості); зникнення, масову загибель чи тяжкі захворювання об'єктів тваринного і рослинного світу; неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші природні об'єкти або використовувати природні ресурси в певному регіоні; генетичне перетворення тих чи інших природних об'єктів; заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах; тощо». До того ж «з'ясовуючи питання про те, чи є загибель або захворювання об'єктів тваринного світу масовими, суди, зокрема, повинні досліджувати відомості про чисельність тварин, риби, інших організмів, що загинули чи захворіли, їх поширеність на території України або конкретної адміністративно-територіальної одиниці» [590].

На відміну від судового тлумачення, під час доктринальної інтерпретації науковці намагаються запропонувати різне розуміння інших тяжких наслідків для кожного складу злочину, де відповідний термінологічний зворот використовується [361, с. 399, 402, 406-407, 411, 414, 421, 424]. Проте не можна погодитися із таким підходом. Звісно, поняття «інші тяжкі наслідки» буде мати окремі нюанси у змісті щодо конкретного складу злочину. Для його встановлення потрібно враховувати особливості об'єктивних і суб'єктивних ознак складу злочину. Відкриті переліки у статтях про злочини проти довкілля, які характеризувалися вище, на нашу думку, доцільно замінити на поняття

«тяжкі наслідки». Його зміст повинен бути розкритий у примітці тієї статті Розділу VIII Особливої частини КК, в якій уперше буде вжито це поняття. У ній потрібно вказати, що це роз'яснення буде поширюватися на інші статті цього розділу, де воно використовується. З урахуванням попередніх пропозицій вбачається за доцільне під тяжкими наслідками у Розділі VIII Особливої частини КК розуміти, зокрема: загибель однієї особи або декількох осіб; поширення епідемій, епізоотій, епіфітотій; спричинення особі (особам) тяжких тілесних ушкоджень; істотне погіршення екологічної обстановки в тому чи іншому регіоні (місцевості); значне забруднення довкілля; масову загибель або зникнення об'єктів тваринного чи рослинного світу; неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші природні об'єкти або використовувати природні ресурси в певному регіоні; генетичне перетворення тих чи інших природних об'єктів; заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах тощо.

У теорії кримінального права висловлюються різні пропозиції щодо вдосконалення юридичних формулювань, які включають інші тяжкі наслідки. Наприклад, Л.П. Брич вказує, що від них потрібно відмовлятися. Натомість їхній зміст потрібно визначити щодо кожного складу злочину, враховуючи зміст і структуру безпосереднього об'єкта злочину. Ця вчена переконана у тому, що суспільно небезпечні наслідки у виді шкоди здоров'ю людини необхідно позначати за допомогою вказівки на конкретний вид, розмір шкоди, кількість потерпілих, форму вини [86, с. 233]. О.О. Дудоров та Р.О. Мовчан зауважують, що законодавець, «...конструюючи конкретну статтю кримінального закону, має в кожному випадку індивідуально підходити до визначення тих наслідків, які виступають альтернативою «іншим тяжким наслідкам». Адже саме ці наслідки, на які має вказувати законодавець, з урахуванням місцезнаходження в системі Особливої частини КК і мети прийняття конкретної кримінально-правової заборони повинні бути для правозастосувача орієнтиром, який визначатиме зміст вживаного поряд із ним термінологічного звороту «інші тяжкі наслідки» [212, с. 169]. Ще одним

варіантом вдосконалення розуміння поняття «інші тяжкі наслідки» є запропонований О.В. Кобзєвою, О.М. Миколенком та іншими дослідниками. Йдеться про створення на початку кожного розділу Особливої частини КК статті, в якій би роз'яснювався зміст тих оцінних понять, які використовуються у кримінальному законі в різних значеннях [305, с. 233; 422, с. 141–145].

Не можна, однак, погодитися з пропозицією Л.П. Брич. Адже неможливо та недоцільно перерахувати у диспозиції статті Особливої частини КК ту конкретну шкоду, яка охоплюється поняттям «інші тяжкі наслідки». Адже це перетворить відповідну норму з абстрактної на казуїстичну, що традиційно вважається кроком назад у нормотворчій техніці. У такому випадку більш прийнятним є другий і третій варіанти вдосконалення законодавчих конструкцій відкритих переліків. Однак, на нашу думку, законодавець міг би у диспозиції статті конкретизувати інші тяжкі наслідки шляхом перерахування термінів (термінологічних зворотів), але їх не повинно бути більше двох. Це найбільш оптимальна кількість, яка не загромаджуватиме текст статті Особливої частини КК, а допоможе мінімально конкретизувати зміст поняття «інші тяжкі наслідки».

Під час герменевтики відкритих переліків можна стикнутися з ситуацією, коли використовуються терміни, запозичені з інших галузей права, але які некоректно використовуються у тексті КК. Так, у назвах та диспозиціях статей 130–132 КК вживається термінологічний зворот «зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби». У них міститься вказівка на зараження ВІЛ. Ураховуючи медичне розуміння поняття «ВІЛ», можна зробити висновок, що вірус сам по собі – це не хвороба, а збудник такого захворювання, як ВІЛ-інфекція, кінцевою стадією якого є СНІД. Період від інфікування ВІЛ до виникнення СНІД триває в середньому 9–10 років. Аналогічне розуміння визначення закріплено й у п. 1 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» [583].

У науковій літературі вже неодноразово поставало питання про недоречність формулювання у ст.ст. 130–132 КК, в яких йдеться про зараження вірусом іншої невиліковної інфекційної хвороби [87, с. 457; 452, с. 308, 309; 457, с. 235].

Здійснюючи герменевтичний аналіз формулювання «зараження вірусом імунодефіциту людини або іншої невиліковної інфекційної хвороби», можна помітити, що цей відкритий перелік складається з двох термінологічних зворотів (одиниць) – «вірусом імунодефіциту людини» (конкретизоване поняття) та «іншої невиліковної інфекційної хвороби» (узагальнююче поняття). Останній написаний у тексті ст.ст. 130–132 у родовому відмінку (кого? чого?). Це означає, що головне слово першого термінологічного звороту «вірусом...» стосується і другого термінологічного звороту «...іншої невиліковної інфекційної хвороби». Тобто кримінальна відповідальність за цими статтями може наставати лише у тому випадку, коли відбулося зараження, розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження іншої невиліковної інфекційної хвороби, яка викликана лише таким живим збудником, як вірус.

Ураховуючи викладене вище, зауважимо, що під час законодавчого формулювання відкритих переліків необхідно дотримуватися такого правила законодавчої техніки: для того, щоб у відкритому переліку головне слово конкретизуючого поняття не впливало на визначення змісту узагальнюючого поняття, останнє повинно бути написане в орудному відмінку (ким? чим?). У диспозиціях ст.ст. 130–132 КК використовується формулювання «зараження особи вірусом імунодефіциту людини або іншої невиліковної інфекційної хвороби». Розуміння його, як уже зазначалося, є таким, що невиліковна інфекційна хвороба повинна мати лише вірусне походження. Для того, щоб уникнути такої інтерпретації, доцільно використати правило законодавчої техніки, запропоноване вище, та використати таке формулювання: «вірусом імунодефіциту людини або іншою невиліковною інфекційною хворобою».

На підставі цього правила нормотворчої техніки можна запропонувати правила герменевтики відкритих переліків: якщо узагальнююче поняття сформульовано у родовому відмінку, то зміст головного слова конкретизуючого терміна впливає на встановлення значення узагальнюючого поняття; якщо узагальнююче поняття сформульовано в орудному відмінку, то зміст головного слова конкретизуючого поняття не повинен братися до уваги під час встановлення значення узагальнюючого поняття.

Як уже зазначалося, особливістю відкритих переліків є те, що зміст узагальнюючого поняття можна встановити на підставі значення конкретизуючих термінів, які входять у цей перелік. Відповідно, у відкритому переліку «зараження вірусом імунодефіциту людини або іншої невиліковної інфекційної хвороби» інша невиліковна інфекційна хвороба повинна за етіологією та розвитком має бути подібною до ВІЛ. На нашу думку, ними можуть визнаватися ті інфекційні захворювання, які підлягають регуляції Міжнародними медико-санітарними правилами [432]. А вони фактично відповідають національному визначенню поняття «особливо небезпечні інфекційні захворювання».

Таким чином, у ст.ст. 130–132 КК формулювання «зараження вірусом імунодефіциту людини або іншої невиліковної інфекційної хвороби» вважається за доцільне замінити на «зараження ВІЛ-інфекцією або особливо небезпечною інфекційною хворобою».

В окремих випадках формулювання відкритих переліків можуть не збігатися, що іноді використовується для правильного розуміння цих відкритих переліків. Так проявляється принцип герменевтичного кола, охарактеризований у підрозділі 1.6.

Наприклад, ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» [548] у КК з'явилися ст.ст. 365² та 368⁴, суб'єктом яких було названо особу, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. Про неточність цієї назви йшлося в одній із наших публікацій [239, с. 39–43]. У ч. 1 ст. 365² та ч.ч. 1, 3

ст. 368⁴ КК використовується умовно-орієнтовний перелік спеціального суб'єкта злочину. Також у ч. 2 ст. 358 та у примітці ст. 232¹ КК містяться подібні формулювання суб'єктів злочину (додаток Л). Жодна з цих статей не відтворює формулювання суб'єктів, на яких поширюється дія ЗУ «Про запобігання корупції» (п. б п. 2 ч. 1 ст. 3).

Різний перелік осіб, що, на думку законодавця, належать до осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, а також застосування принципу герменевтичного кола допомагає встановити коло тих осіб, які повинні визнаватися таким суб'єктом злочину (відповідних конкретизуючих термінів). Отже, особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, потрібно визнавати адвоката, аудитора, нотаріуса, оцінювача, експерта, арбітражного керуючого, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського суддю, а також уповноважену особу або службову особу Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

На цьому прикладі можна запропонувати ще одне правило герменевтики відкритих переліків тексту КЗ: якщо у відкритих переліках наводяться різні конкретизуючі терміни, але узагальнююче поняття однакове за змістом (хоча може відрізнятися за формою), то всі конкретизуючі терміни повинні включатися в обсяг відповідного узагальнюючого поняття.

Окрім того, текст статті, на нашу думку, не повинен містити більше одного відкритого переліку. Особливо це стосується випадків їх використання для описання однієї ознаки складу злочину (наприклад, законодавча дефініція транспортних засобів у примітці ст. 286 КК), про що йшлося у підрозділі 2.3.

Таким чином, відкриті переліки тексту КЗ є важливим засобом його нормотворчої техніки, за допомогою якого законодавець описує конкретні ознаки, що виражаються за допомогою конкретизуючих термінів та абстрактні ознаки, які описуюються узагальнюючими термінами. Між цими термінами існує залежність герменевтичного кола: зміст конкретизуючих термінів визначається з урахуванням змісту узагальнюючого поняття і, навпаки, зміст

загального поняття впливає на визначення змісту конкретизуючих термінів. Герменевтика відкритих переліків повинна підпорядковуватися як основним, так і додатковим правилам, що були проаналізовані нами на прикладі відкритого переліку, що закнчується узагальнюючим терміном «інші тяжкі наслідки».

4.4 Оцінні кримінально-правові поняття та особливості їх герменевтики

Будь-яка норма права розрахована на «регулювання групи (виду) невизначених кількісно суспільних відносин; адресована не визначеному кількісно колу не персоніфікованих суб'єктів; не вичерпує свою формальну обов'язковість якою б то не було кількістю її застосувань чи реалізацій...» [607, с. 150]. За допомогою об'єктивації норми права у статті (статтях) КК відбувається зовнішня формалізація кримінально-правових відносин. Використовуючи поняття різного рівня абстрактності (формалізовані й оцінні), законодавець намагається створити гнучку та водночас стабільну норму, розраховану на багаторазове застосування до невизначеної кількості осіб.

Висока абстрактність багатьох кримінально-правових понять є невід'ємною складовою формалізації тексту КК. Як зазначає А.В. Волков, це дає змогу влаштовувати «гру понять», користуючись їх широкою за обсягом формою, але «бідним» змістом понять», користуючись їх широким обсягом формою, але «бідним» змістом [154, с. 582]. На думку О.В. Веренкітової, «... доки у законодавстві будуть зберігатися оціночні ознаки так званого класичного типу (неконкретизовані нормативним шляхом) та такі, що застосовуються лише на підставі правосвідомості правозастосувачів, неправильне застосування таких понять неминуче. Можна навіть говорити про певну стабільність, усталеність, повторюваність типових помилок, серед яких

основними є: абстрактність, недостатність, нелогічність і шаблонність мотивування» [103, с. 18].

Перш ніж перейти до безпосереднього з'ясування питань герменевтики оцінних кримінально-правових понять, одразу доцільно зазначити, що термін «оціночні», який переважно використовується у науковій літературі, є калькою з російської мови. Останнім часом у публікаціях вчені називають цей вид понять оцінними [91; 691]

У науковій літературі немає єдності щодо розуміння сутності оцінних понять. С.Д. Шапченко пропонує розуміти під ними «загальні уявлення, які використовуються законодавцем для безпосереднього виразу соціальної значущості у праві, вносячи тим самим у правові норми оціночний момент...» [798, с. 12]. На думку В.М. Косовича, «... кримінально-правове оціночне поняття – це поняття, що відображає кількісну або якісну кримінально-правову характеристику, яка конкретизується безпосередньо правозастосувальним суб'єктом у кожному окремому випадку, оскільки, будучи формально однаковою за формою зовнішнього прояву (наприклад, «істотна шкода»), може мати різну соціально-правову значущість (наприклад, бути істотною, менш істотною чи неістотною) у кожній конкретній ситуації» [339, с. 52]. З точки зору О.В. Кобзевої, кримінально-правові оцінні поняття – це неконкретизовані у законі чи іншому нормативно-правовому акті поняття, що призначені відображати не предмет в його цілісності, а властивості та зв'язки цього предмета, зміст яких встановлюється особою, що застосовує кримінально-правову норму з урахуванням конкретних обставин кримінальної справи [305, с. 13]. П.С. Берзін, пропонує визначити їх як «складову частину кримінально-правових норм, яка конкретизується за допомогою визначених у кримінальному законодавстві матеріальних і нематеріальних критеріїв у процесі правозастосування» [60, с. 90]. Аналогічних або подібних визначень можна наводити багато. Однак детальне дослідження цього питання не є предметом дослідження. У ході виконання дисертації було складено орієнтовний перелік оцінних кримінально-правових понять у статтях КК (додаток Е). Окреслимо

власне бачення проблеми розуміння сутності оцінних кримінально-правових понять.

Оцінні кримінально-правові поняття мають такі особливості. По-перше, їх зміст не визначений ані у тексті КЗ, ані в інших нормативно-правових актах регулятивного характеру. Оцінні поняття містять лише загальні відомості про певний предмет, явище тощо, однак у законі не конкретизуються. Для оцінних понять, на відміну від формально-визначених, неможливо або складно встановити його вичерпний зміст. Саме тому законодавець надає можливість точно розкрити зміст оцінних понять правозастосувачу. Поняття, які конкретизуються в інших нормативно-правових актах та які регулюють ті відносини, що охороняються відповідною кримінально-правовою нормою, не є оцінними..

По-друге, оцінні поняття фіксують найбільш загальні ознаки певних явищ, предметів, які у ньому узагальнюються.

По-третє, конкретизація змісту оцінних понять, визначення явищ, предметів, які включаються у їх зміст щодо конкретної ситуації здійснюється тими суб'єктами, які інтерпретують та застосовують кримінальний закон. Однак правозастосувач може оцінювати факти лише у межах змісту й обсягу оцінного поняття, які з певним ступенем визначеності встановлюються законодавцем.

Таким чином, оцінне кримінально-правове поняття – це поняття з невизначеним змістом, що фіксує найбільш загальні ознаки кримінально-правових явищ, предметів, зумовлює необхідність конкретизації його змісту суб'єктами, які інтерпретують та (або) застосовують кримінальний закон України.

Правові оцінні поняття мають свою структуру. Традиційно нею визнаються: суб'єкт, предмет, підстава оцінки та стандарт оцінного поняття. Суб'єктом оцінки є особа, яка інтерпретує відповідне поняття та (або) застосовує кримінально-правову норму, що його містить. Це можуть бути уповноважені державою органи та службові особи, а також інші суб'єкти.

Предметом оцінки є ті об'єкти, які оцінюються, а підставою – сукупність аргументів, за допомогою яких здійснюється оцінювання [103, с. 15].

Зміст оцінного поняття зазвичай визначається по-різному. Однак певного стандарту (еталону, зразка) можна досягнути шляхом його неодноразового застосування, що передбачає встановлення нормативного змісту цього поняття щоразу, коли застосовується норма. Під стандартом (еталоном, зразком) оцінного поняття розуміється «певний трафарет, мірило, взірець, зразок тощо, який являє собою сукупність типових якісних та / чи кількісних властивостей предметів, явищ, дій, щодо якого відбуваються порівняння оцінного поняття із конкретною ситуацією. Стандарт завжди буде поглинати винятково приблизні переліки тих емпіричних властивостей явищ, які вони відображають. Включення усіх критеріїв, переліків, урешті-решт, завжди призведе до трансформації оцінного поняття у конкретне» [103, с. 16]. Інакше кажучи, стандарт оцінного поняття – це зразок, вихідна основа оцінки, уявлення про те, якими властивостями мають характеризуватися предмети, явища для того, щоб відповідати змісту цього поняття.

Стандарти оцінних понять можуть бути як загальними, так і індивідуальними. У першому випадку їх зміст визначається у правозастосовних актах загальної дії (приміром, у рішеннях КС, постановках ПВС, ВСС, судових рішеннях ВС, постановлених у випадку неоднакового застосування кримінального закону нижчестоящими судами), а у другому – в індивідуальних правозастосовних актах (наприклад, у судових рішеннях в конкретних кримінальних провадженнях). В.М. Кудрявцев також зазначає, що у більшості випадків стандарти оцінних понять можуть мати досить індивідуалізований характер, тобто виробляються лише для конкретного випадку особою, яка застосовує закон [368, с. 116]. Стандарти оцінних понять можуть формуватися у правозастосовній практиці (практичні стандарти) й у кримінально-правовій доктрині (наукові стандарти). Створення стандарту – прерогатива компетентних та (або) авторитетних суб'єктів права, які спроможні напрацювати ті ознаки, що допомагають визначити зміст оцінного поняття.

У теорії кримінального права, як правило, існують різні підходи до встановлення змісту оцінних понять. Іноді, намагаючись запропонувати власне бачення цього стандарту, науковці ігнорують формулювання кримінально-правового припису, намагаючись «залатати» прогалини у тексті закону та виправдати помилки законодавця, який недбало поставився до об'єктивації нормативного змісту кримінально-правового припису.

Наприклад, у ст. 42 КК вживається оцінне поняття «виправданий ризик». Вчені вказують, що ризик завжди пов'язаний із наявністю ризикованої ситуації, яка завжди передбачає необхідність вибору рішення з кількох варіантів, якщо результат обраного рішення невідомий, ризикований. У сфері кримінального права особа вибирає між небезпечною дією, яка вабить значною вигодою і безпечною дією, що не передбачає такої вигоди [18, с. 19–20]. Ю.В. Баулін дійшов висновку про те, що підставою для вчинення ризикованого діяння є його виправданість, яка визначається трьома елементами: 1) наявність об'єктивної ситуації, що свідчить про необхідність досягнення значної суспільно корисної мети; 2) неможливість досягнення цієї мети неризикованим діянням; 3) прийняттям особою заходів для запобігання шкоди правоохоронюваним інтересам. Лише у своїй єдності ці елементи виправдовують вчинення особою діяння, пов'язаного з ризиком. На думку вченого, якщо особа, завдаючи шкоду правоохоронюваним інтересам, прагне досягти вузькогоїстичних, кар'єристських або інших подібних цілей, позбавлених суспільно корисного характеру, таке діяння не може вважатись правомірним [53, с. 307–308]. В.В. Бондарчук, узагальнивши попередні наукові праці, пропонує такий науковий стандарт оцінного поняття «виправданий ризик». Це – вид правомірної поведінки, зумовленої необхідністю досягнення значної суспільно корисної мети, що полягає в усвідомленому виборі особою такого способу її досягнення, реалізація якого, незважаючи на вжиті особою запобіжні заходи, створює загрозу заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам [76, с. 75].

Науковці, які займалися дослідженням проблеми виправданого ризику як обставини, що виключає злочинність діяння, на нашу думку, оминули проблему неадекватного визначення його ознак у ч. 2 ст. 42 КК, замаскувавши науковий стандарт цієї обставини вказівкою на те, що особа повинна вжити заходи для запобігання шкоди правоохоронюваним інтересам. Однак законодавець пише про інше. У ч. 2 ст. 42 КК вказано, що ризик визнається виправданим, якщо особа, яка його допустила, обґрунтовано розраховувала, що вжиті нею заходи є достатніми для відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам.

Однак таке формулювання законодавця суперечить природі ризику як загальнонауковому та філософському поняттю. Слова «ризик», «ризикнути» свого часу були роз'яснені у словнику В.І. Даля. Ризикувати, ризикнути: 1) пускатися на удачу, невірна справа, навмання, відважитися, йти на авось, робити щось без правильного розрахунку, піддаватися випадковості, діяти сміливо, підприємливо, сподіватися на щастя, ставити на кін (від гри); 2) піддаватися чомусь, відомій небезпеці, мінливості, невдачі. Далі у словнику вказано таке: ризикування, ризик-відвага, сміливість, рішучість, підприємливість, дія на вдачу; ризикова справа – невірна, відважна; ризикувальний – ризикуючи, відважна людина [192, с. 525]. В українській мові слово «ризик» означає 1) усвідомлену можливість небезпеки // сміливий ініціативний вчинок, дія із сподіванням щастя, успіху, позитивного результату; 2) можливість збитків або неуспіху у якійсь справі [99, с. 1221].

Ризик завжди тісно пов'язаний із ймовірністю та невизначеністю, які, власне, й виключають розрахунок особи на те, що вжиті нею заходи є достатніми для відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам. В основі ризику завжди перебуває імовірнісна природа діяльності людини (у даному випадку – вчинення ризикованої дії) та невизначеність ситуацій, а також наслідків у результаті її здійснення. Тобто ризик може вважатися виправданим не у випадку, коли особа розраховує (та ще й обґрунтовано (!)) на те, що вжиті нею заходи будуть достатніми для відвернення шкоди правоохоронюваним

інтересам, а тоді, коли вона ці достатні заходи вжила. У такому разі матимуть місце ймовірність і невизначеність як складові ризику.

На нашу думку, під час зміни формулювання ч. 2 ст. 42 КК доцільно використати позитивний досвід окремих зарубіжних країн, які по-іншому формулюють умови виправданого ризику (наприклад, ч. 2 ст. 36 КК Казахстану [739], ч. 2 ст. 40 КК Молдови [740], ч. 2 ст. 41 КК РФ [746]), та у ч. 2 ст. 42 КК вказати, що ризик визнається виправданим, якщо мету, що була поставлена, не можна було досягти у конкретній обстановці дією (бездіяльністю), не поєднаною з ризиком, і особа, яка допустила ризик, вжила достатніх заходів для відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам.

Окрім того, вбачається за доцільне змінити й назву ст. 42 КК. Оскільки у теперішньому заголовку цієї статті «Діяння, пов'язане з ризиком» робиться акцент на самому діянні, а не на ризику, який і є визначальним для встановлення нормативного змісту цього кримінально-правового припису. Також назва ст. 42 КК «випадає» з контексту інших назв Розділу VIII Загальної частини КК, які описують обставини, що виключають злочинність діяння, а не саму поведінку особи (наприклад, ст. 36 «Необхідна оборона», ст. 39 «Крайня необхідність»). Ураховуючи викладене, пропонується назвати ст. 42 КК «Виправданий ризик», який, власне, й визнається обставиною, що виключає злочинність діяння, а не діяння, пов'язане з ризиком.

Таким чином, стандарти оцінних понять повинні ґрунтуватися на тексті КЗ і не спотворювати його зміст.

Особливістю стандартів оцінних понять є те, що їхній зміст не залишається назавжди визначеним, він може змінюватися залежно від конкретних ситуацій. Окрім того, стандарти оцінних понять мають орієнтовний зміст, адже у них зафіксовано лише орієнтовні переліки тих явищ, предметів, які вони відображають. Якщо буде доведено тривалість і стабільність застосування відповідного стандарту, його зміст може бути зафіксований у КК..

Оцінні поняття КК можуть бути поділені на види. Так, залежно від того, у якій частині цього Кодексу вони передбачені, оцінні поняття можуть бути

такими, що передбачені у Загальній частині КК та в Особливій частині КК. У теорії права наявні інші класифікації оцінних понять. Зокрема, Т.В. Кашаніна виокремлює якісні та кількісні оцінні поняття. Перші виражають властивості, ознаки узагальнених ними явищ залежно від ціннісних орієнтирів законодавця, але без вказівки на ступінь відповідності цієї орієнтації. Кількісні поняття містять певні параметри, які відображають ступінь вираження таких ознак, їх інтенсивність. Якісні поняття, на думку цього науковця, відображають соціально-ціннісні орієнтири законодавця, які конкретизуються правозастосовними суб'єктами у кожному конкретному випадку [288, с. 55]. Аналогічну класифікацію пропонує В.О. Косович [339, с. 42–44]. О.В. Кобзева поділяє оцінні ознаки (за власною термінологією) на кількісні, якісні та сукупні і не відносить до оцінних понять ті абстрактні правові поняття, зміст яких визначено у законі чи іншому нормативно-правовому акті або встановлюється спеціалістами у певній галузі знань, або їх значення є усталеним у правозастосовній практиці. Цей науковець, на нашу думку, більш слушно вважає, що кількісні оцінні ознаки – це ті ознаки, сутнісні властивості яких відображаються у законі шляхом вказівки на більш-менш точні мірні характеристики. Встановлення їх змісту повинно відбуватися з урахуванням виражених кількісних критеріїв. О.В. Кобзева відносить до якісних оцінних ознак ті з них, які виражені за допомогою вказівки на ті емпіричні характеристики, які не підлягають вимірюванню. Сукупні ж оцінні поняття – це ті, що мають складну структуру, з'ясовуючи які правозастосувач повинен брати до уваги і кількісні, і якісні критерії [305, с. 125, 141–142].

Оцінні кримінально-правові поняття залежно від відображення сутнісних властивостей явищ потрібно поділяти на кількісні та якісні, беручи при цьому до уваги критерії, запропоновані О.В. Кобзевою.

Оцінні поняття Загальної частини КК можна поділити на: 1) компетенційні (наприклад, поняття, що використовуються у нормах про звільнення особи від кримінальної відповідальності та визначають можливості уповноважених органів держави у ході застосування відповідних заходів

реагування); 2) диференційні, спрямовані на диференціацію кримінальної відповідальності (приміром, поняття, що використовуються у статтях Розділу VIII Загальної частини КК та диференціюють обставини, які виключають злочинність діяння); 3) індивідуалізаційні, спрямовані на індивідуалізацію покарання (наприклад, поняття, що використовуються у статтях Розділу X Загальної частини КК та спрямовані на індивідуалізацію покарання особи).

Оцінні поняття статей Особливої частини КК залежно від того, який елемент складу злочину вони описують, можуть бути таких видів: 1) оцінні поняття, що описують ознаки об'єкта злочину (приміром, «непоправне знівечення обличчя», «чужа дитина»); 2) оцінні поняття, що описують ознаки об'єктивної сторони складу злочину (наприклад, «систематичність», «загальнонебезпечний спосіб», «тривалий час»); 3) оцінні поняття, які описують ознаки суб'єкта злочину (у чинному КК вони не використовуються. Хоча у минулому вони мали місце. Так, у ч. 3 ст. 382 КК поняття «службова особа, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище» належало до оцінних, оскільки до моменту набрання чинності ЗУ від 18 квітня 2013 року № 221-VII у примітці 2 ст. 368 КК роз'яснення такого ж поняття стосувалося винятково цієї статті); 4) оцінні поняття, що описують ознаки суб'єктивної сторони злочину (наприклад, «злісність»).

Наявність оцінних понять у тексті КК варто розглянути крізь вимогу визначеності закону у рішеннях ЄСПЛ, яка традиційно визнається складовою верховенства права, який достатньо проаналізований у наукових працях [519, с. 42–53; 770; 776, с. 109–114], а також у нашій монографії [246, с. 339–344].

Зауважимо, що у практиці ЄСПЛ має місце рішення, яке безпосередньо стосується розуміння оцінних кримінально-правових понять. Йдеться про відоме рішення «Лійвік проти Естонії». Розглянувши скаргу заявника, ЄСПЛ встановив порушення ст. 7 Конвенції, що виявилось у неправомірному засудженні заявника за зловживання посадовим становищем. Адже, як було констатовано, відповідно до чинного кримінального законодавства Естонії заявник не міг передбачити того, що його дії кваліфікуватимуться як

кримінальне правопорушення. ЄСПЛ визнав: тлумачення ст. 161 КК Естонії, на підставі якої заявника було засуджено, охоплювало застосування надто широких понять і нечітких критеріїв, котрі не відповідали вимогам Конвенції. Згідно зі ст. 161 КК Естонії особа повинна притягуватися до кримінальної відповідальності лише на тій підставі, що зловживання службовим становищем могло спричинити «значну шкоду». Як констатував ЄСПЛ, у законі не було передбачено жодних критеріїв для оцінки того, що потрібно розуміти під ризиком виникнення такої шкоди. Тому він визнав надто нечіткими критерії, які дозволили національним судам зробити такий висновок: Лійвік завдав «значної моральної шкоди», оскільки його дії як посадовця високого рангу не відповідали «загальному почуттю справедливості» [624]. Аналізуючи це рішення, П.П. Андрушко зазначає таке. Вказаними правовими позиціями ЄСПЛ, очевидно, потрібно буде керуватися судам України при застосуванні норм кримінального закону з оцінними ознаками на кшталт «істотна шкода», якщо такою може бути визнана шкода нематеріального характеру [23, с. 26].

У теорії права, а також у кримінально-правовій доктрині науковці здебільшого помічають негативні наслідки застосування оцінних понять у тексті КК. Зокрема те, що їх наявність породжує зловживання правом з боку суб'єктів правозастосування, які є передумовою виникнення спірних ситуацій (юридичних конфліктів). Адже у судовій практиці має місце велика кількість помилок, пов'язаних з можливістю довільного тлумачення оцінних понять, їх «каучуковістю».

Оцінні кримінально-правові поняття, на нашу думку, потребують «реабілітації». У випадку вмілого використання оцінних понять може бути подоланий зайвий формалізм і консервативність КЗ, враховані індивідуальні особливості кримінального провадження. Водночас наявність у тексті КЗ оцінних ознак допоможе запобігти законодавчій інфляції в Україні, під якою розуміється стійка тенденція до збільшення кількості нормативно-правових актів (у даному випадку – КЗ, які не виправдано змінюють і доповнюють КК) [307, с. 247]. Наявність оцінних понять дає змогу забезпечити, з одного боку,

стислість, компактність тексту КК, а з другого – повноту регламентації кримінально-правових відносин. Тому й стратегічним напрямом у сучасних умовах є не вилучення оцінних понять із тексту КК, а відшукування шляхів оптимального співвідношення формалізованого та оцінного у ньому.

Зважаючи на викладене, доцільно вказати, що законодавець змушений вдаватися до використання у тексті КК оцінних понять, ураховуючи такі обставини.

По-перше, вони надають можливість максимально лаконічно, компактно та найбільш повно описати ту сукупність явищ, предметів, які охоплюються обсягом оцінного поняття, тоді як за допомогою формалізованих понять цього досягнути неможливо. Як вдало вказує М.І. Бару, складність і багатоманітність суспільних відносин апріорі робить оцінні поняття багатшими будь-якої нормативної моделі [51, с. 104].

По-друге, яким би досконалим не був КЗ, з плином часу його положення стають застарілими, поступово відстаючи від реального життя. Особливо у сучасних умовах потрібно застосовувати більш гнучкі підходи до використання нормотворчої техніки у галузі кримінального права. Адже, як зазначає В.В. Лазарев, елемент передбачення у законотворчості не безмежний, тому не можна заздалегідь визначити всі життєві ситуації, які можуть виникнути у подальшому [381, с. 12]. Навіть усталені кримінально-правові відносини з часом трансформуються, а тому, окрім новелізації кримінального законодавства України, потрібно мати в арсеналі ще й інші засоби, одним із яких є використання у тексті КК оцінних понять. Вони «програмуються» законодавцем за принципом випереджаючого відображення, що допомагає зрівноважити стабільність і динамізм кримінального законодавства України. Оцінні кримінально-правові поняття – це з'єднувальна ланка між абстрактною нормативною моделлю та повсякденною реальністю.

По-третє, оцінні поняття є аксіологічно нейтральними. Вони можуть як позитивно, так і негативно впливати на ефективність кримінально-правового регулювання, герменевтики та правозастосування. Наявність як

формалізованих, так і оцінних понять, не може «застрахувати» особу від помилок під час застосування кримінально-правових норм. І помилки, і зловживання під час здійснення герменевтичного аналізу й застосування кримінально-правових норм можуть мати місце у випадку інтерпретації формалізованих та оцінних понять.

Отож оцінні поняття можуть і повинні використовуватися як у межах національного законодавства у цілому, так і в тексті КК. Їх наявність не суперечить вимозі визначеності закону, на якій акцентує увагу ЄСПЛ у своїх рішеннях. Водночас держава повинна створювати належні умови для того, щоб виробити стандарт оцінного поняття для того, аби його зміст міг належно розумітися з урахуванням обставин конкретної ситуації. Для цього необхідно використовувати потенціал рішень КС, постанов Пленуму ВСС, а також рішень ВС, прийнятих у результаті перегляду ним судових рішень, що набрали законної сили, у разі неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм КЗ щодо подібних суспільно небезпечних діянь, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень. Визначати зміст оцінних кримінально-правових понять покликана і теорія кримінального прав України.

Текст КЗ, який містить оцінне поняття, не є самодостатнім, оскільки його приписи не можна самостійно реалізувати без «підключення» певних зовнішніх факторів. У зв'язку з цим окремі науковці стверджують, що неможливо спрогнозувати наслідки впливу норми права з оцінним поняттям на поведінку суб'єкта [394, с. 49]. Проте не можна погодитися з таким твердженням, оскільки яким би не був широким обсяг оцінного поняття, все ж таки розсуд особи «замикається» на об'єктивних і суб'єктивних факторах. Будь-яка особа, яка здійснює інтерпретацію оцінного поняття, буде брати до уваги певні вихідні позиції об'єктивного характеру, які обмежують свободу індивідуального розсуду під час конкретизації оцінних кримінально-правових понять. Зокрема, ними можуть бути цільове призначення кримінально-правової норми, яка містить оціночне поняття, принципи права, права, свободи, інтереси окремих громадян, загальновизнані доктринальні висновки, обставини конкретного

кримінального провадження; акти офіційного тлумачення тощо конкретного кримінального провадження; акти офіційного тлумачення тощо [486, с. 398]. Окрім того, як зазначалося у підрозділі 1.6, тлумачення та розуміння тексту КЗ базується на з'ясуванні нормативного змісту контексту. Тобто зміст оцінних кримінально-правових понять буде залежати, зокрема, від контексту.

Правотворча конкретизація оцінних кримінально-правових понять можлива лише у тому випадку, коли на основі абстрактної норми утворюються більш визначені кримінально-правові приписи. У контексті розуміння змісту оцінних понять важливого значення набуває термінологічна конкретизація. У межах правотворчості в галузі кримінального права найбільш зручною та затребуваною формою конкретизації оцінних понять, на нашу думку, є внесення змін у КК. По-перше, законодавець може закріпити дефініцію оцінного поняття або передбачити критерії визначення розміру ознак складів злочинів. По-друге, у випадку роз'яснення змісту оцінного поняття у регулятивному законодавстві України. По-третє, у разі зміни юридичних формулювань, які містять оцінні поняття. Відтак, у кожному з цих випадків поняття перестають бути оцінними та перетворюються на формально-визначені.

Конкретизація оцінних кримінально-правових понять шляхом закріплення легальних дефініцій або критеріїв здійснюється у примітках статей. Наприклад, за допомогою легальних дефініцій було уточнено таке оцінне поняття, як експлуатація людини (примітка 1 ст. 149 КК).

Не завжди у легальних дефініціях приміток статей відбувається конкретизація оцінних понять. Зокрема, це має місце у тих випадках, коли у них: 1) уточнюється значення загальноживаного слова (наприклад, «фінансування» – примітка 1 ст. 110² КК); 2) дається відсилка до нормативно-правового акта, в якому міститься визначення відповідного поняття (в абстрактній або казуїстичній формі) (приміром, «пов'язана з банком особа» – примітка 1 ст. 218¹ КК).

Варто вказати на деякі недоречності у формулюванні відсильних приміток статей. По-перше, у примітці 1 ст. 368² та примітці ст. 369² КК здійснюється відсилка до різних законів України: «Про запобігання корупції» (примітка 1 ст. 368²), «Про засади запобігання і протидії корупції» (примітка ст. 369² КК). Про проблему набрання чинності та введення у дію ЗУ «Про запобігання корупції» йшлося у підрозділі 3.4. Ураховуючи цей приклад, можна запропонувати таке правило нормотворчої техніки КЗ: не допускається внесення змін до нормативно-правових актів, які відсилають до інших актів, які набрали чинності, але не введені в дію. У таких випадках зміни набирають чинність разом із введенням в дію інших, пов'язаних з ними нормативно-правових актів.

Іноді конкретизація оцінного кримінально-правового поняття може відбуватися декілька разів. Наприклад, це стосується понять «службова особа, яка займає відповідальне становище» та «особа, яка займає особливо відповідальне становище». Останні зміни до примітки ст. 368 КК найбільше конкретизують відповідні ознаки складів злочинів (додаток М).

Також у тексті КК відбувається конкретизація оцінних понять шляхом наведення відповідних вартісних критеріїв (наприклад, великий розмір примітка 2 ст. 110², примітка ст. 176, примітка ст. 188¹, примітка ст. 205 тощо).

Другим шляхом конкретизації оцінних кримінально-правових понять є роз'яснення їх змісту у регулятивному законодавстві України. Так, у низці статей КК використовується поняття «особливий період». На перший погляд, це – оцінне поняття. Однак в абз. 4 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» вказане поняття роз'яснюється [573]. Цей закон регулює ті суспільні відносини, що поставлені під охорону відповідних статей КК, в яких зазначене оціночне поняття використовується.

Інша ситуація наявна, якщо у тексті статей КК використовується оцінне поняття, що роз'яснюється у різних нормативно-правових актах, однак тих, які регулюються не ті суспільні відносини, що поставлені під охорону конкретної статті (статей) КК. Наприклад, у ст.ст. 380, 325, 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ та 396 КК

використовується оціночне поняття «член сім'ї». Його конкретизація у цьому Кодексі не здійснюється. У законодавстві поняття «член сім'ї» має різне значення залежно від сфери правового регулювання. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 64 ЖК УРСР до членів сім'ї наймача належать дружина наймача, їх діти і батьки. Членами сім'ї наймача може бути визнано й інших осіб, якщо вони постійно проживають разом із наймачем і ведуть з ним спільне господарство [227]. В абз. 14 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про запобігання корупції» вказано, що членами сім'ї є особи, які перебувають у шлюбі, а також їхні діти, у тому числі повнолітні, батьки, особи, які перебувають під опікою і піклуванням, інші особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права й обов'язки (крім осіб, взаємні права та обов'язки яких не мають характеру сімейних), у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі [567]. Однак жоден із цих нормативно-правових актів не регулює суспільні відносини, поставлені під охорону тих статей КК, у яких використовується відповідне поняття.

Офіційне нормативне тлумачення поняття «член сім'ї» міститься у рішенні КС у справі про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї». У ньому вказується, що ним визнається особа, що перебуває з суб'єктом права на пільги щодо оплати користування житлом і комунальними послугами у правовідносинах, природа яких визначається: кровними (родинними) зв'язками або шлюбними відносинами; постійним проживанням з військовослужбовцем, працівником міліції, особового складу державної пожежної охорони; веденням з ним спільного господарства. До кола членів сім'ї військовослужбовця, працівника міліції, особового складу державної пожежної охорони належать його (її) дружина (чоловік), їх діти і батьки. Діти є членами сім'ї незалежно від того, чи є це діти будь-кого з подружжя, спільні або усиновлені, народжені у шлюбі або позашлюбні. Членами сім'ї можуть бути визнані й інші особи за умов постійного проживання разом із суб'єктом права на пільги і ведення з ним спільного господарства, тобто не лише його (її) близькі родичі (рідні брати, сестри, онуки, дід, баба), але й інші родичі або особи, які не перебувають з

військовослужбовцем, працівником міліції, особового складу державної пожежної охорони у безпосередніх родинних зв'язках (неповнорідні брати, сестри; зять, невістка; вітчим, мачуха; опікуни, піклувальники, пасинки, падчерки й інші) [623].

На нашу думку, таке офіційне тлумачення не може поширюватися на випадки використання поняття «член сім'ї» у ст.ст. 380, 325, 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ та 396 КК, оскільки стосується лише тих нормативно-правових актів, що регламентують порядок пенсійного забезпечення військовослужбовців та інших осіб. Вважаємо, що у цілому поняття «член сім'ї» у цих статтях КК слід тлумачити, виходячи з розуміння поняття сім'ї у СК. Згідно з ч. 2 ст. 3 цього Кодексу сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Водночас подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно. Дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає [651]. Водночас, ураховуючи пряму вказівку закону, коло близьких осіб у кожному з цих випадків має бути визначене у законі.

По-третє, у разі зміни юридичних формулювань, які містять оцінні поняття, та заміни їх на формально визначені терміни. Зокрема, такий шлях було використано для законодавчої конкретизації понять «істотна шкода» і «тяжкі наслідки» у складах злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Більшість складів цих злочинів сформульовані як матеріальні (ст.ст. 364, 364¹, 365, 365², 367 КК). Це означає, що для притягнення особи до кримінальної відповідальності необхідно встановити наявність суспільно небезпечних наслідків, а також причинного зв'язку між діянням і цими наслідками. Ознакою об'єктивної сторони основних складів названих злочинів передбачено заподіяння істотної шкоди. Кваліфікуючими ознаками цих складів злочинів, а

також службового підроблення (ст. 366 КК) є заподіяння злочином тяжких наслідків.

Законодавчі дефініції понять «істотна шкода» і «тяжкі наслідки» традиційно закріплено у примітках 3, 4 ст. 364 КК. Дія цих приміток поширюється й на інші статті цього розділу. Так, примітка 3 ст. 364 КК, що визначає поняття істотної шкоди, поширюється на ст.ст. 364, 364¹, 365, 365², 367 цього Кодексу. А примітка 4 цієї статті, яка закріплює поняття тяжких наслідків, – на ст.ст. 364–367 КК.

Примітки 3 та 4 ст. 364 КК були викладені у новій редакції відповідно до ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» [548]. До моменту набрання цим законом чинності юридичне формулювання істотної шкоди і тяжких наслідків виглядало так: істотною шкодою (тяжкими наслідками), якщо він (вони) полягає (полягають) у заподіянні матеріальних збитків, вважається шкода, яка в 100 і більше (в 250 і більше) разів перевищує НМДГ. Формулювання законодавця «... якщо він (вони) полягає (полягають) ...» означало, що і істотна шкода, і тяжкі наслідки у складах злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, могла (могли) мати як майновий, так і немайновий характер.

Відповідне роз'яснення мало місце у судовій практиці. У п. 6 постанови ПВС «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» було передбачено, що істотною шкодою могли бути визнані порушення охоронюваних Конституцією України або іншими законами прав і свобод людини й громадянина (право на свободу та особисту недоторканність і недоторканність житла, виборчі, трудові, житлові права тощо), підрив авторитету та престижу органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, порушення громадської безпеки та громадського порядку, створення обстановки й умов, що утруднюють виконання підприємством, установою, організацією своїх функцій, приховування злочинів» [592].

Аналогічний підхід до визначення істотної шкоди у складах службових злочинів мав місце і в теорії кримінального права [22, с. 144–147; 298, с. 85–86; 705, с. 75–82].

У процесі поточної правотворчості у примітки 3 і 4 ст. 364 КК було внесено зміни. Йдеться про ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» [547]. Юридичні формулювання істотної шкоди і тяжких наслідків отримали такий вигляд: істотною шкодою (тяжкими наслідками) вважається шкода (наслідки), які в 100 (250) і більше разів перевищують НМДГ. Наслідки у складах злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, з цього часу можуть мати лише майновий характер. Заподіяння іншої шкоди (у тому числі, шкоди життю чи здоров'ю особи) не може враховуватися під час кримінально-правової кваліфікації за цими статтями Особливої частини КК.

Принагідно зауважимо, що між формулюванням поняття «тяжкі наслідки» у КК, що має місце на сьогодні, існує суперечність з одним із положень, яке визначає підслідність кримінальних проваджень (ст. 216 КПК). У п. 3 ч. 5 цієї статті йдеться про випадок, коли прокурор, який здійснює нагляд за досудовими розслідуваннями, які проводяться детективами НАБУ, своєю постановою може віднести кримінальне провадження у злочинах, передбачених абзацом 1 цієї частини (ст.ст. 191, 206², 209, 210, 211, 354, 364, 366¹, 368, 368², 369, 369², 410 КК) до підслідності детективів НАБ, якщо відповідним злочином було заподіяно або могло бути заподіяно тяжкі наслідки охоронюваним законом свободам та інтересам фізичної або юридичної особи, а також державним чи суспільним інтересам.

У першу чергу, саме формулювання тяжких наслідків у КПК не відповідає тому, що міститься у примітці 3 ст. 364 КК. І, що найголовніше, їх розуміння також не збігається. Так, згідно з п. 3 ч. 5 ст. 216 КПК під тяжкими наслідками слід розуміти заподіяння шкоди життєво важливим інтересам

суспільства та держави, зокрема державному суверенітету, територіальній цілісності України, реалізації конституційних прав, свобод і обов'язків трьох і більше осіб. Як було зазначено вище, тяжкі наслідки у примітці 3 ст. 364 КК визначаються лише у такій розрахунковій одиниці, як НМДГ. Відтак у будь-якому випадку ними не може охоплюватися та шкода, що зазначена у п. 3 ч. 5 ст. 216 КПК. Ураховуючи теперішнє розуміння поняття тяжких наслідків у КК, пропонуємо виключити абз.2 п. 3 ч. 5 ст. 216 КПК.

Проаналізувавши процес прийняття ЗУ від 13 травня 2014 № 1261-VII, можна помітити, що зміни у примітки 3 і 4 ст. 364 КК авторами проекту Закону не пропонувалися (проект ЗУ, реєстр. № 4556). Питання про зміну цих приміток не порушувалось і на пленарному тридцять шостому засіданні ВР VII скликання (стенограма тридцять шостого пленарного засідання ВР VII скликання 13 травня 2014). Тому постає запитання: «Чи може у правовій державі існувати ситуація, коли зміни у нормативно-правовий акт не були включені в проект закону, не обговорювалися у відповідних профільних комітетах ВР, а також на пленарному засіданні, але тим не менш виявилися в остаточному варіанті тексту закону, підписаного Президентом України?». Ураховуючи те, що питання про визнання істотною шкодою і тяжкими наслідками лише шкоди майнового характеру не обговорювалося ні в наукових колах, ні в середовищі народних депутатів, це зумовило виникнення проблеми під час кримінально-правової кваліфікації злочинів, передбачених у статтях Розділу XVII Особливої частини КК, які спричинили наслідки немайнового характеру [235, с. 28–31].

Ставлення до зміни визначення понять істотної шкоди та тяжких наслідків у примітках 3, 4 ст. 364 КК у теорії кримінального права різне. Відповідно, відмінним є і наукове тлумачення цих законодавчих положень. Так, одна група науковців вважає, що істотна шкода та тяжкі наслідки згідно з формулюванням у цих примітках ст. 364 КК повинна мати виключно майновий (матеріальний) характер [25, с. 9–13; 40, с. 24–25; 413, с. 102; 664, с. 32–33, 35]. Зокрема, С.В. Бабанін доводить, що істотна шкода і тяжкі наслідки у примітці

ст. 364 КК – це лише матеріальна шкода. Такий підхід виключає можливість визнання істотною шкодою або тяжкими наслідками випадків спричинення шкоди здоров'ю, життю людини, нематеріальним правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Тому цей науковець пропонує повернути до попередньої редакції дефініцій понять істотної шкоди та тяжких наслідків [40, с. 24–25].

Інші науковці, навпаки, вважають, що зі зміною підходу до законодавчого формулювання визначень понять «істотна шкода» та «тяжкі наслідки» у примітках 3, 4 ст. 364 КК, незмінним залишається інтерпретація цих наслідків. Так, на думку В.І. Тютюгіна, вони охоплюють і наслідки немайнового (нематеріального) характеру. Свою позицію цей науковець обґрунтовує тим, що у диспозиціях частини статей Розділу XVII Особливої частини КК істотна шкода характеризується через вказівку на охоронювані законом права, свободи та інтереси, яким вона може бути завдана, а останні, своєю чергою, не можуть мати суто майнового характеру. Тому шкода може бути визнана істотною, якщо порушуються не лише майнові, а й інші права, наприклад, основні конституційні права і свободи людини й громадянина (право на життя, здоров'я, особисту безпеку і недоторканність, виборчі, житлові, трудові права тощо) [257, с. 9–10, 17, 130].

У теорії кримінального права має місце і компромісний варіант. Так, на думку О.О. Дудорова та Г.М. Зеленова, «... суспільно небезпечні наслідки, які позначаються термінами «істотна шкода» і «тяжкі наслідки», передусім можуть полягати в конкретних матеріальних (а точніше майнових) збитках. Це, зокрема: втрата власності на грошові кошти або інше майно; ненадходження коштів, які повинні були надійти як обов'язкові платежі; пошкодження, знищення або зношування майна; за певних умов це може бути і втрачена (упущена) вигода». Водночас, на думку цих науковців, немайна шкода досить часто носить умовний характер та у певних випадках може одержати майновий еквівалент, грошову оцінку (шкода здоров'ю може обчислюватися грошима на

його відновлення, обмеження волі особи – майновою компенсацією за час такого обмеження тощо), а в примітках статей Особливої частини КК України розміщується лише певна частина гіпотези або диспозиції тієї чи іншої кримінально-правової норми. Головне – щоб у зв'язку із відновленням порушених прав, свобод чи законних інтересів суб'єкт права, якому були заподіяні суспільно небезпечні наслідки, зазнав майнових витрат (поніс майнові втрати), що перевищують сто або двісті п'ятдесят неоподатковуваних мінімумів доходів громадян відповідно [213, с. 189].

Підтримуємо останній підхід і вважаємо, що істотна шкода і тяжкі наслідки згідно з примітками 3, 4 ст. 364 КК можуть полягати у такому: 1) майнові збитки на суму, яка у 100 або 250 і більше разів перевищує НМДГ відповідно; 2) немайнова шкода, яка може одержати грошову оцінку, матеріальний еквівалент (наприклад, витрати на лікування, протезування у випадку тимчасової втрати працездатності) на суму, яка у 100 або 250 і більше разів перевищує НМДГ відповідно. Істотною шкодою або тяжкими наслідками у складах злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, не може визнаватися немайнова шкода, яка не одержала грошового еквівалента та не підтверджена в установленому законом порядку. Заподіяні наслідки можуть кваліфікуватися за спеціальними нормами інших розділів Особливої частини КК України.

Немайнова шкода може бути наслідком у складах злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг лише у випадку, коли у процесуальних документах чітко визначено і доведено, що саме вчинення того чи іншого злочину стало причиною настання цих наслідків (вони повинні бути належно підтверджені).

Проаналізувавши судову практику після набрання чинності ЗУ від 13 травня 2014 № 1261-VII (4 червня 2014), можна зробити висновок, що суди, як правило, під час кваліфікації не звертають уваги на те, що змінився підхід до визначення істотної шкоди і тяжких наслідків. У більшості випадків дії винних осіб кваліфікуються за ст.ст. 364-367 КК України навіть тоді, коли діяннями

завдано шкоду, яка не отримала грошового виразу у встановленому законом порядку. Наприклад, у вироку Бориспільського міськрайонного суду Київської області істотною шкодою (ч. 1 ст. 367 КК) визнано вчинення кримінального правопорушення (злочину) [109].

Якби ці дії були вчинені до 4 червня 2014 року, то кваліфікація ні в кого б не викликала заперечень. Ураховуючи законодавче формулювання істотної шкоди (зокрема й у складі службової недбалості), можна дійти висновку, що складу злочину, передбаченого у ст. 367 КК, у діях винуватої особи немає, оскільки у вироку не визначено розміру шкоди, яка була заподіяна для потерпілого. У такому випадку відповідні дії не містять ознак жодного складу злочину. Отож, якщо у разі вчинення злочину у сфері службової діяльності або професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг були спричинені наслідки, які не отримали грошового виразу, за які не передбачено відповідальність в інших статтях Особливої частини КК, можна констатувати декриміналізацію цих діянь. Тому й КЗ буде мати зворотну дію у часі (ч. 1 ст. 5 КК).

В іншому вироку (Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області) тяжкими наслідками службової недбалості (ч. 2 ст. 367 КК) було визнано заподіяння смерті двом особам [123]. Проте така кваліфікацію, як на нашу думку, неправильна, оскільки заподіяна шкода не одержала грошового виміру. Відсутність наслідків означає і відсутність складу злочину, передбаченого у ч. 2 ст. 367 КК.

Яким же чином має бути кваліфіковано діяння особи-1 у наведеному вище прикладі? Оскільки суспільно небезпечні наслідки полягають у заподіянні фізичної шкоди – смерті двох осіб, то потрібно визнати, що дії винуватого потрібно кваліфікувати за тією статтею Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за заподіяні наслідки. У вказаному випадку діяння Особи-1 необхідно кваліфікувати за ч. 2 ст. 272 КК, тобто як порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, що спричинило загибель людей.

У процесі правоінтерпретаційної конкретизації статей КЗ, що містять оцінні поняття, важливого значення набуває розсуд особи. Відповідні питання вже були предметом наукового дослідження. Тому вбачається за доцільне лише у загальних рисах означити відповідне поняття. Розсуд характеризується насамперед тим, що правозастосувачу надається свобода вибору під час прийняття рішення у межах, окреслених законом. При цьому всі можливі рішення правозастосувача є однаково законними, але щодо конкретного випадку лише одне з них буде обґрунтованим і справедливим. Відтак, судовий розсуд, наприклад, визначається як специфічний аспект правозастосовної діяльності, який здійснюється у процесуальній формі, полягає у використанні суддею (слідчим, дізнавачем) правомочностей, наданих законом щодо вибору рішення в межах, встановлених законом, відповідно до своєї правосвідомості та волі законодавця, виходячи з принципів права і конкретних обставин вчиненого злочину [180, с. 56].

Під час правоінтерпретаційної конкретизації статей КК, які містять оцінні поняття, розсуд особи є позитивним і необхідним. Однак його сфера не є безмежною. Об'єктивні межі розсуду зумовлені тим, що законодавець визначає їх у загальному вигляді. Суб'єктивні межі встановлюються самим правозастосувачем. У результаті гармонійного поєднання об'єктивного та суб'єктивного у правоінтерпретаційній конкретизації можливе адекватне встановлення змісту оцінного кримінально-правового поняття. Якщо об'єктивні й суб'єктивні межі не збігаються, можна констатувати або помилку у правозастосуванні, або зловживання правом з боку правозастосувача.

Інтерпретація оцінних понять здійснюється за допомогою тих же методів, що були розглянуті у підрозділі 1.4. Водночас тлумачення оцінних кримінально-правових понять не може бути історичним. Адже їх особливістю є те, що вони включаються законодавцем у текст КК для того, щоб норма була гнучкою та не змінювалася часто у зв'язку зі зміною відповідних суспільних відносин. Особливість правоінтерпретаційної конкретизації оцінних понять характеризується ще й тим, що зазвичай конкретизуючі положення, які

виробляються правозастосувачем, мають значення лише для конкретної ситуації, оскільки в іншому випадку зміст оцінного кримінально-правового поняття може бути інший. Незважаючи на те, що оцінні поняття мають невизначений у КК зміст, все ж таки встановити його – це обов'язок правозастосувача. Тому, на нашу думку, прийняте рішення має бути належно мотивоване у відповідному процесуальному рішенні (наприклад, в обвинувальному вирoku суду).

Ще одна особливість тлумачення оцінних кримінально-правових понять пов'язана з необхідністю динамічного розуміння їхнього змісту. Тобто під час їх інтерпретації необхідно урахувувати умови існування суспільних відносин, характерні для часу її здійснення. Тлумачення оцінного кримінально-правового поняття має поєднуватися з динамічною тенденцією його розуміння.

Велике значення для з'ясування змісту кримінально-правових оцінних понять має судова практика. Адже неодноразове застосування статті, що вміщує такі поняття, допомагає виокремити найбільш загальні критерії для встановлення змісту оцінного поняття. Це стосується й інтерпретацій тих понять, які надавалися у постановках ПВС, оскільки вони ґрунтувалися на узагальненні судової практики з відповідної категорії кримінальних справ. Також на підставі неодноразового застосування статей КК формуються висновки ВС, прийняті у результаті перегляду ним судових рішень, що набрали законної сили у разі неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм ЗУ про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь (крім питань призначення покарання, звільнення від покарання та від кримінальної відповідальності), що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень (п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК)

Хотілося б навести такий приклад урахування судової практики під час тлумачення оцінних кримінально-правових понять. Так, кваліфікуючою ознакою незаконного позбавлення волі або викрадення людини (ч. 2 ст. 146 КК) є здійснення відповідних діянь протягом тривалого часу. Це поняття, відповідно, є оцінним. Наприклад, в одному з коментарів до КК передбачено:

«...ця обставина стосується, як правило, незаконного позбавлення волі. Зміст її визначається з урахуванням конкретного астрономічного строку, наприклад, тиждень та більше. Додатково можуть бути враховані умови тримання особи (місце, спосіб), стан здоров'я потерпілого тощо» [361, с. 108].

Які критерії для встановлення змісту поняття «тривалий час» використовує судова практика, а отже, констатує наявність відповідної кваліфікуючої ознаки у ч. 2 ст. 146 КК? У проаналізованих вище вироках тривалим часом визнавалося незаконне позбавлення волі або викрадення людини: 20–30 хвилин [111], 1 година [131], 4 години [116], 8 годин [114], 11 годин [120], 1 доба [122], 2 доби [119], 4 доби [121], 6 діб [134], 7 діб [112], 8 діб [135], 4 місяці [126].

В усіх проаналізованих вироках лише в одному міститься мотивування конкретизації тривалого часу як кваліфікуючої ознаки незаконного позбавлення волі або викрадення людини. Так, у вироку Дніпровського районного суду міста Херсон вказано, що позбавлення полі працівників міліції визнано тривалим часом та кваліфіковано за ч. 2 ст. 146 КК, оскільки це позбавило можливості потерпілих впродовж робочого часу здійснювати свої функції відповідно до ЗУ «Про міліцію» на інших об'єктах [116]. В усіх вироках має місце лише констатація того, протягом якого часу особа була незаконно позбавлена волі або викрадена та вказаний конкретний час таких протиправних дій. Як уже зазначалося, мотивувати конкретизацію оцінного кримінально-правового поняття у процесуальних документах – це обов'язок правозастосувача.

Тривалість незаконного позбавлення волі або викрадення людини повинно визначатися щодо конкретного випадку вчинення відповідного злочину. В українській мові слово «тривалий» означає «який довго тривав або триває, продовжується» [99, с. 1473]. Однак не можна тлумачити тривалий час як кваліфікуючу ознаку незаконного позбавлення волі або викрадення людини лише з використанням об'єктивних темпоральних критеріїв. Адже на сприйняття його тривалості будуть впливати чинники суб'єктивного характеру

(наприклад, вік, захворювання особи, умови тримання). Тому й намагання практиків визначити об'єктивні критерії цієї кваліфікуючої ознаки, тим більше не здійснюючи мотивування прийнятого рішення, не можна вважати обґрунтованими.

На нашу думку, тривалий час як кваліфікуючу ознаку незаконного позбавлення волі або викрадення людини (ч. 2 ст. 146 КК) доцільно вилучити, оскільки формулювання вказаної ознаки може наштовхувати практичних працівників ставити у вину цю ознаку з урахуванням темпоральних об'єктивних властивостей, оминувши суб'єктивні чинники, що має місце у судовій практиці..

Водночас правоінтерпретаційна конкретизація повинна мати наукове підґрунтя. Тобто встановлення змісту оцінних понять має ґрунтуватися на результатах наукового тлумачення. Воно допомагає виробити чіткі критерії розуміння правозастосувачами змісту оцінних кримінально-правових понять. Однак це відбувається не завжди. Адже у кримінально-правовій доктрині можливі різні інтерпретації цих понять.

Інтерпретація оцінних кримінально-правових понять має таку особливість, що їх зміст повинен розумітися крізь призму інших ознак складу злочину, які є формально-визначеними. Так, потерпілим від злочину, передбаченого у ст. 148 КК, є чужа дитина. Інтерпретація зазначеного поняття різна. Це пояснюється тим, що законодавець не називає ознак такого потерпілого, а лише вказує: дитина повинна бути чужою для винуватого. Термін «дитина» не є власне кримінально-правовим. У СК (ст. 6) визначено, що правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття (тобто особа до 18 років) [751], а в ЗУ «Про охорону дитинства» (ст. 1) закріплено, що дитиною є особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно із законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше [576]. Але доволі очевидно, що підміна можлива стосовно не всіх дітей. Тому постає запитання: «Якого віку або періоду життя дитина може бути потерпілим від цього злочину?» І ще одне важливе запитання: «Чи може бути вік дитини або

період життя ознакою потерпілого від злочину, передбаченого у ст. 148 КК?». Автори коментарів до цієї статті по-різному визначають такий вік або період життя особи. Одні вчені вказують, що потерпілим від злочину, передбаченого у ст. 148 КК, може бути новонароджена дитина (новонароджене немовля) або грудне немовля [361, с. 111; 747, с. 327]. Інші вчені визначають певний вік, до досягнення якого дитина є потерпілим від цього злочину, і ним визнають особу, якій не виповнилося чотирнадцяти років ід цього злочину, і ним визнають особу, якій не виповнилося чотирнадцяти років [330, с. 349; 452, с. 116]. А треті взагалі не обмежують такого потерпілого якимось конкретним віком або періодом життя і вказують, що ним є, як правило, немовля я [456, с. 320].

Аналізуючи першу позицію, необхідно зазначити, що самі слова «новонароджений» і «грудний» є неконкретними. Відповідно до правил нормотворчої техніки недоцільно включати у термінологічні звороти терміни, які самі не мають визначеного змісту, адже це не вплине позитивно на встановлення змісту відповідних термінологічних зворотів. Слова «новонароджений» і «грудний» потребують детального з'ясування їхнього змісту. У педіатрії новонародженою визнають особу до одного місяця, в акушерстві – до одного тижня, а в судовій медицині – до однієї доби. Тому постає закономірне запитання: «Скільки часу особу можна визнавати новонародженою: добу, тиждень чи місяць?». А грудне немовля визначають як особу, яку мати годує грудьми чи штучно вигодовує грудну дитину або як дитину віком до одного року (така інтерпретація відповідного поняття пропонувалася у науковій літературі під час тлумачення ст. 134 КК 1960 року «Відмова в прийомі на роботу вагітної жінки», в якій потерпілою була названа мати, яка має грудну дитину).

Знову ж таки постає запитання: «Чи доцільно обмежувати коло потерпілих від злочину, передбаченого у ст. 148 КК, періодом їх годування грудьми, адже він є неоднаковим щодо різних дітей?» У цілому оцінюючи пропозицію визнавати потерпілим від злочину, передбаченого у ст. 148 КК, новонароджених дітей або грудних немовлят, варто вказати також на те, що

наведена рекомендація необґрунтовано звужує межі кримінально-правової заборони. Адже трапляються такі ситуації, коли мати одразу ж після народження дитини відмовляється від неї. Така дитина потрапляє у дитячий будинок та не знає свого справжнього походження. Якщо через кілька років мати захоче віднайти свою дитину, хто може гарантувати, що її не можна буде підмінити? Тому більш переконливою є третя точка зору, яку висловив М.І. Хавронюк і яка зводиться до того, що потерпілим від злочину, передбаченого у ст. 148 КК, є, як правило, немовля [456, с. 320]. Таке формулювання вченого дає змогу зробити висновок, що підміна допускається стосовно будь-яких дітей. Одночасно не можна погодитися з пропозицією М.Й. Коржанського та авторів коментаря Генеральної прокуратури України формалізувати в законі ознаку потерпілого, пов'язуючи її з недосягненням дитиною чотирнадцятирічного віку. Неприйнятність такої пропозиції пояснюється передусім тим, що однакові поняття повинні мати тотожний зміст у різних галузях права, виняток становлять випадки, коли сам законодавець обмежує їх зміст (наприклад, у п. 2 ч. 2 ст. 115 КК використовується термінологічний зворот «малолітня дитина», під якою розуміють особу, якій не виповнилося чотирнадцяти років).

Ураховуючи викладене, можна дійти висновку, що досягнення певного віку особою не є ознакою потерпілого від злочину, передбаченого у ст. 148 КК. Визначаючи зміст поняття «дитина» у ст. 148 КК, необхідно враховувати не вік потерпілого, а ту обставину, що такі особи ще не спроможні ідентифікувати себе як члена сім'ї, а батьки чи інші законні представники, у свою чергу, також не здатні розпізнати дитину повністю чи частково за її індивідуальними ознаками.

Тому зважаючи на наведені аргументи, а також ту ознаку, яку виокремлює законодавець у ст. 148 КК («чужа дитина») пропонується таке визначення відповідного потерпілого: дитиною у цій статті є особа, яка не здатна ідентифікувати себе як члена сім'ї і батьки або законні представники

якої ще не спроможні повністю або частково розпізнати дитину за її індивідуальними ознаками та яка є чужою для винуватого [716, с. 261].

Правоінтерпретаційна конкретизація використовується для відмежування злочину від інших правопорушень.

Так, у КК використовується таке оцінне поняття, як «злісність»: злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів), а також злісне ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні (ст. 164 КК); злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання непрацездатних батьків (ст. 165 КК); злісне невиконання батьками, опікунами чи піклувальниками встановлених законом обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166 КК); злісне ухилення від робіт особою, яка відбуває покарання у виді обмеження волі (ст. 390 КК), злісна непокора законним вимогам адміністрації установи виконання покарань або інша протидія адміністрації у законному здійсненні її функцій особою, яка відбуває покарання у виді обмеження волі або у виді позбавлення волі (ст. 391 КК).

Поняття «злісність» має правотворчу конкретизацію щодо ст.ст. 164 та 165 КК: будь-які діяння боржника, спрямовані на невиконання рішення суду (приховування доходів, зміна місця проживання чи місця роботи без повідомлення державного виконавця тощо), які призвели до виникнення заборгованості зі сплати таких коштів у розмірі, що сукупно становить суму виплат за шість місяців відповідних платежів (примітка ст. 164 КК). Тобто у цих випадках оцінне поняття «злісність» перетворилося на формально визначене. В інших статтях КК воно залишилося оцінним поняттям.

У ст. 391 КК передбачено два суспільно небезпечні діяння. Першим є злісна непокора законним вимогам адміністрації установи виконання покарань. Кримінально-виконавче законодавство, встановлюючи обов'язки засуджених до покарання у виді позбавлення волі, вказує, що особи, засуджені до позбавлення волі, зобов'язані виконувати встановлені законодавством вимоги

персоналу колонії (ч. 3 ст. 107 КВК). Також у ч. 4 ст. 107 КВК зазначено, що засудженим заборонено чинити опір законним діям персоналу колонії, перешкоджати виконанню ним своїх службових обов'язків, підбурювати до цього інших засуджених.

У кримінально-виконавчому законодавстві України також існує поняття злісного порушника установленого порядку відбування покарання. Відповідно до ст. 133 КВК ним визнається засуджений, який не виконує законних вимог адміністрації, необґрунтовано відмовляється від праці (не менше як три рази протягом року); припинив роботу з метою вирішення трудових та інших конфліктів; вживає спиртні напої, наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги чи інші одурманюючі засоби; виготовляє, зберігає, купує, розповсюджує заборонені предмети; бере участь у настільних та інших іграх з метою здобуття матеріальної або іншої вигоди; вчинив дрібне хуліганство; систематично ухиляється від лікування захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, а також вчинив протягом року більше трьох інших порушень режиму відбування покарання, за умови, якщо за кожне з цих порушень за постановою начальника колонії або особи, яка виконує його обов'язки, були накладені стягнення, що достроково не зняті або не погашені у встановленому законом порядку [364].

Отже, злісним порушником установленого порядку відбування покарання може визнаватися засуджений, який, зокрема, не виконує законних вимог адміністрації. До такого порушника накладаються деякі види дисциплінарних стягнень, наприклад, дисциплінарний штраф, переведення до ПКТ (ОК). Кримінальна відповідальність засудженого настає у випадку злісного невиконання законних вимог адміністрації виправної установи або іншої протидії законному здійсненню її функцій. Тобто злісність є критерієм відмежування дисциплінарної та кримінальної відповідальності засудженого

На нашу думку, у ст. 391 КК злісність вказує на умисний характер діянь винного, а також характеризує особу винного і тлумачиться як особлива зухвалість засудженого, що свідчить про небажання виконувати законні вимоги

представника адміністрації установи виконання покарань. Як передбачено у п. 16 постанови ПВС «Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі», «під злісною непокорю ... слід розуміти відкриту відмову засудженого від виконання конкретних законних вимог адміністрації виправної установи, який за своїм посадовим становищем мав право пред'явити таку вимогу, а засуджений був зобов'язаний і міг її виконати, але умисно не виконав (наприклад, відмова від роботи без поважних причин, невиконання вимог про припинення порушення режиму відбування покарання, неодноразовість безпричинної відмови засудженого від виконання законних вимог адміністрації, демонстративність, зухвалість такої відмови)» [587]. Практично аналогічне визначення запропоновано і в теорії кримінального прав [456, с. 320].

Ураховуючи викладене, злісної непокори вимогам адміністрації не буде, а отже, діяння винного не можна кваліфікувати за ст. 391 КК, якщо: 1) вимоги адміністрації були незаконними, тобто суперечили чинному законодавству (наприклад, коли представник адміністрації висунув вимогу про виконання певних робіт після відбою); 2) представник адміністрації висунув до засудженого неконкретні вимоги; 3) засуджений не мав можливості виконати законні вимоги представника адміністрації (приміром, у зв'язку з хворобою).

Інша протидія адміністрації у законному здійсненню її функцій може виражатися в умисних діях засудженого, спрямованих на перешкоджання нормальній праці засуджених або проведенню заходів адміністрації. Зокрема, за цією ознакою слід кваліфікувати дії засуджених, які організували або були активними учасниками страйків. Не вважається іншою протидією адміністрації у законному здійсненні її функцій вчинення засудженим малозначних порушень, наприклад, порушення форми одягу, запізнення на шиккування тощо.

Звертає на себе увагу недосконалість диспозиції ст. 391 КК у цій частині. Адже перше суспільно небезпечне діяння було сформульоване законодавцем як злісна непокора, що ж стосується другого діяння, то законодавець не вказує, що інша протидія адміністрації установи повинна бути злісною. На нашу думку,

такий недолік законодавчої техніки може вплинути на неадекватне застосування кримінального закону при кваліфікації за ст. 391 КК. Отож, якщо інша протидія адміністрації у законному здійсненні її функцій не була злісною, засудженого не можна притягати до кримінальної відповідальності, до нього достатньо застосувати якесь одне зі стягнень, передбачених у КВК.

Здійснюючи правоконкретизуючу інтерпретацію кримінально-правових оцінних понять, важливо враховувати загальноживане значення тих слів, які використовуються законодавцем. Так, предметом злочину, передбаченого у ч. 2 ст. 387 КК, є дані оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, які ганьблять людину, принижують її честь і гідність. Подібна конструкція предмета злочину використовується і в інших статтях КК: розголошення відомостей, що ганьблять її (його) чи близьких родичів (ч. 2 ст. 154 КК), відомостей, що ганьблять свідка, потерпілого, експерта або їх близьких осіб (ст. 386 КК).

Під час тлумачення необхідно використовувати як загальноживане значення слів, так і норми моралі, які існують у суспільстві на момент тлумачення відповідної норми. Зокрема, в українській мові слово «ганьба» тлумачиться як «принизливе для кого-небудь становище» [99, с. 173]. Отже, ганьбити – принижувати когось. У тому ж словнику слово «принижувати» трактується як «1. Ставити в принизливе становище, ображати, 2. Применшувати значення, роль кого-, чого-небудь, видавати менш значним», а принизливий – «який ображає гідність» [99, с. 941]. Ураховуючи це, на нашу думку, формулювання предмета злочину у ч. 2 ст. 387 КК характеризується інформаційною надмірністю, оскільки у ній вживаються синоніми «ганьблять», «принижують честь та гідність». А тому доцільно було б у ч. 2 ст. 387 КК вказати лише на дані оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, що ганьблять людину.

У ч. 2 ст. 387 КК не конкретизовано, кого саме повинні ганьбити, принижувати честь і гідність відповідні дані. Можна зробити висновок, що така інформація має ганьбити обвинуваченого, потерпілого, а також інших осіб, які

беруть участь при проведенні оперативно-розшукової діяльності, провадженні досудового розслідування.

Отже, на підставі викладеного можна запропонувати таку авторську інтерпретацію предмета злочину, передбаченого у ч. 2 ст. 387 КК: дані оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, що ганьблять людину, – це дійсні або вигадані дані про обвинуваченого, потерпілого, а також інших осіб, які беруть участь при здійсненні оперативно-розшукової діяльності, провадженні досудового розслідування, їх дії, які потерпілий бажає зберегти в таємниці і розголошення яких, на його думку, принизить його честь та гідність.

Певну особливість має і тлумачення кількісних оцінних понять. Наприклад, у тексті КК декілька разів використовується оціночне поняття «систематичність»: а) у статтях Загальної частини КК як ознака, що характеризує поведінку особи (ч. 2 ст. 78, ч. 5 ст. 79, ч. 5 ст. 83); б) у статтях Особливої частини КК як ознака складів злочинів (ст.ст. 116, 120, 150¹, 390). Окрім того, ознака систематичності використовується при тлумаченні ст. 304 КК, яка передбачає відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. Відповідно до судового тлумачення, яке міститься у п. 10 постанови ПВС «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх в злочинну чи іншу антигромадську діяльність» передбачається: «... під втягненням у пияцтво ... слід розуміти умисне схиляння неповнолітнього у будь-який спосіб до систематичного вживання спиртних напоїв... Втягнення у заняття жебрацтвом ... – це умисне схиляння неповнолітнього у будь-який спосіб до систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб як самостійно неповнолітнім, так і спільно з дорослими особами. Під втягненням у заняття азартними іграми ... розуміється умисне схиляння неповнолітнього у будь-який спосіб до систематичної гри на гроші чи інші матеріальні цінності, при якій виграш залежить від випадковості (у карти, рулетку, «наперсток» та ін.)». У ч. 3 п. 10 цієї постанови роз'яснюється, що систематичність – це вчинення відповідних дій протягом нетривалого часу [569].

У теорії кримінального права радянського періоду зазначалося, що систематичність поряд із повторністю, неодноразовістю, злочинним промислом, сукупністю (реальною), рецидивом та особливо небезпечним рецидивом є законодавчою вказівкою на види повторних злочинів і розглядалися як вчинення відповідного злочину три або більше разів [759, с. 148, 154]. Тобто систематичність раніше розглядалася як вид множинності злочинів. Погодитися із таким твердженням складно.

Систематичності, за дослідженнями Р.А. Сабітова та А.Н. Симиненка, притаманні як кількісні, так і якісні ознаки. Кількісна ознака вказує на кількість діянь, які утворюють об'єктивну сторону складу злочину [637, с. 111]. Як зазначалося вище, з кількісного боку систематичність утворюють вчинення відповідного діяння три або більше рази. Таке розуміння стало класичним у теорії кримінального права [759, с. 148, 154].

Якісними ознаками систематичності є: 1) діяння, які утворюють систематичність, повинні бути внутрішньо та нерозривно пов'язані, узгоджені між собою. Внутрішній зв'язок між діяннями, які утворюють систематичність, виражається у єдності умислу винуватого, а також в ряді випадків у спрямованості винуватого на реалізацію якоїсь однієї мети; 2) діяння, які входять у систематичність, заподіюють шкоду одному і тому ж об'єкту кримінально-правової охорони або одному потерпілому. Заподіяння шкоди різним об'єктам або різним потерпілим, хоча б і в результаті ряду послідовних діянь, не утворює систематичності; 3) тотожність характеру діянь, які утворюють систематичність. При цьому такі діяння можуть вчинятися різними способами; 4) всі діяння, які утворюють систематичність, вчиняються одним суб'єктом; 5) діяння, які утворюють систематичність, можуть бути як закінченими злочинами, так і діяннями, які не є злочинними; 6) між діяннями, які утворюють систематичність, не повинно бути значного розриву у часі [263, с. 173–174].

Із урахуванням наведених вище ознак систематичності, на нашу думку, як ознака складів злочинів вона означає вид одиничного складного злочину, який

утворюється з багаторазових (трьох або більше) тотожних внутрішньо пов'язаних і узгоджених між собою діянь, розділених на невеликі проміжки часу, кожне з яких може бути закінченим злочином, однак у цьому випадку є епізодом єдиного злочинного акту, який утворює один склад злочину [263, с. 77].

У ч. 2 ст. 78, ч. 5 ст. 79, ч. 5 ст. 83 «систематичність», як вбачається, має дещо інше значення. Вчинення відповідних діянь має свідчити про небажання особи (засудженої, звільненої від відбування покарання з випробуванням, вагітної жінки і жінки, яка має дітей віком до семи років, яка була звільнена від відбування покарання з випробуванням, а також вагітної жінки і жінки, яка має дітей віком до трьох років, яка була звільнена від відбування покарання) стати на шлях виправлення. А тому три або більше правопорушень, що потягли за собою накладення адміністративних стягнень, не обов'язково мають бути тотожними.

Таким чином, конкретизація оцінних понять може бути правотворчою, правореалізаційною та правоінтерпретаційною. Правотворча конкретизація можлива у тому випадку, коли на основі абстрактної норми утворюються більш визначені кримінально-правові приписи. У контексті розуміння змісту оцінних понять важливого значення набуває термінологічна конкретизація, яка відбувається у ході внесення змін у КК. Для цього законодавець може закріпити дефініцію поняття, яка перетворить оціночне поняття у формалізоване; роз'яснити його зміст у регулятивному законодавстві України; змінити юридичні формулювання шляхом використання формалізованих термінів.

Отже, особливостями правоінтерпретаційної конкретизації кримінально-правових оцінних понять є такі: конкретизуючі положення, які виробляються правозастосувачем, мають значення лише для конкретної ситуації; встановлення змісту оцінних понять є обов'язком правозастосувача, прийняте рішення має бути належно мотивоване у відповідному процесуальному рішенні; необхідність динамічного розуміння їх змісту; врахування судової практики для з'ясування змісту кримінально-правових оцінних понять;

наявність наукового підґрунтя правоінтерпретаційної конкретизації; зміст оцінних понять повинен розумітися крізь призму інших ознак складу злочину, які є формально-визначеними.

Висновки до розділу 4

Ураховуючи викладене у розділі 4 цієї дисертації, доходимо таких висновків.

Під змістовною еквівалентністю тексту КЗ доцільно розуміти таку його властивість, яка характеризується рівнозначністю тексту КЗ з його нормативним змістом, а також між інтерпретацією та цим змістом. Основними недоліками змістовної еквівалентності тексту КЗ запропоновано вихавати його латентність та інформаційну надмірність. При цьому латентність тексту КЗ – це зумовлена об'єктивними та суб'єктивними чинниками невідповідність між нормативним змістом і текстом КЗ, що обумовлює наявність у ньому прихованої (імпліцитної, неявної) інформації. А його інформаційна надмірність – це зумовлена об'єктивними та суб'єктивними чинниками невідповідність між нормативним змістом і текстом КЗ, за якої нормативний зміст є вужчим, ніж його текст, а одна частина тексту КЗ має той же нормативний зміст, що й інша.

Кримінально-правову норму розглянуто з точки зору норми-припису та логічної норми. Відтак, структура останньої така: гіпотеза, диспозиція, санкція. А структура кримінально-правової норми-припису виглядає таким чином: гіпотеза, диспозиція (норми-приписи Загальної частини КК) та диспозиція, санкція (норми-приписи Особливої частини КК). Ураховуючи таке розуміння структури логічної норми й кримінально-правової норми-припису, підтримана точка зору про доцільність використання таких термінологічних зворотів, як «диспозиція у статті» та «санкція у статті», які описують елементи норми-

припису, а «гіпотеза правової норми», «диспозиція правової норми», «санкція правової норми» - елементи логічної правової норми.

Запропоновано позначати складові відкритих переліків тексту КЗ словосполученням «одиниця переліку», які у цілому визначають загальне поняття, зміст якого за його допомогою об'єктивував законодавець. Особливістю вичерпних переліків є те, що у більшості випадків зміст одиниць переліку впливає на встановлення значення поняття, яке розкривається за допомогою таких одиниць. Це не стосується випадків перерахування правових строків або номерів статей Особливої частини КК.

Юридичні конструкції вичерпних переліків у тотожних кримінально-правових нормах повинні бути однаковими. Ілюструючи це правило, запропоновано включити однакову юридичну конструкцію незастосування строків давності у ч. 5 ст. 49, ч. 6 ст. 80, ст. 96⁵ КК. Правило про незастосування строків давності слід поширити на вчинення таких злочинів проти громадської безпеки, як терористичний акт (ст. 258), створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258³), фінансування тероризму (ст. 258⁵). Водночас обґрунтовано недоцільність поширення цього правила у випадку вчинення корупційних злочинів.

Виявлено такі особливості герменевтики вичерпних переліків тексту КЗ: вичерпний перелік складається з узагальнюючого поняття та одиниць переліку, які визначають його загальний зміст, водночас ці одиниці характеризуються своїм особливим змістом; одиниці переліку у тексті КЗ можуть розташовуватися або суцільним нормативним реченням (з відповідними знаками пунктуації або сполучниками), або в окремому абзаці (з позначенням цифрою та дужкою); інтерпретація вичерпних переліків ґрунтується на принципі герменевтичного кола, коли відбувається поступове сходження від окремого (змісту одиниць переліку) до загального (змісту узагальнюючого поняття); вичерпні переліки повинні інтерпретуватися в їх текстуальному значенні, тобто контекстуальна герменевтика до них, як правило, не

застосовується. Розширення чи звуження обсягу відповідного переліку можливе лише після внесення відповідних змін до тексту КК.

Під відкритими переліками тексту КЗ запропоновано розуміти один із прийомів абстрактно-казуїстичного формулювання тексту кримінального ЗУ, що має орієнтовний або умовно-орієнтовний характер та складається з одиниць переліку (конкретизуючого (конкретизуючих) та узагальнюючого термінів (термінологічних зворотів). Відкриті переліку тексту Загальної частини КК можуть бути потенційними (коли законодавець прямо вказує, що перелік тих чи інших ознак невичерпний) та фактичними (за наявності яких законодавець вказує на одну або декілька конкретизуючих ознак і завершує його узагальнюючим поняттям). Переліки тексту Особливої частини КК є лише фактичними.

Основними правилами герменевтики відкритих переліків тексту КЗ є такі:

1) значення конкретизуючих ознак впливають на визначення змісту узагальнюючого поняття; 2) зміст узагальнюючого поняття повинен враховуватися під час встановлення значення конкретизуючих ознак.

Під час герменевтики відкритих переліків потрібно послуговуватися такими додатковими правилами: 1) відкриті переліки, що позначені однаковими термінами (особливо у тих випадках, коли вони використовуються в одному розділі Особливої частини КК), повинні розумітися в одному і тому ж значенні; конкретизуючі поняття відкритого переліку, названі у тексті однієї статті, можуть слугувати для встановлення змісту узагальнюючого поняття відкритого переліку у тексті іншої статті Особливої частини КК; 2) якщо відкритий перелік містить спеціалізований правовий термін, який не використовується у регулятивному законодавстві, то під час тлумачення відкритого переліку не можна використовувати законодавчу дефініцію суміжного поняття; 3) якщо узагальнююче поняття сформульовано у родовому відмінку, то зміст головного слова конкретизуючого терміна впливає на встановлення значення узагальнюючого поняття; 4) якщо узагальнююче поняття сформульовано в орудному відмінку, то зміст головного слова конкретизуючого поняття не

повинен братися до уваги під час встановлення значення узагальнюючого поняття; 5) якщо у відкритих переліках наводяться різні конкретизуючі терміни, але узагальнююче поняття однакове за змістом (хоча може відрізнятися за формою), то всі конкретизуючі терміни повинні включатися в обсяг відповідного узагальнюючого поняття.

Особливості герменевтики відкритих переліків тексту КЗ показано на прикладі такого переліку, що закінчується узагальнюючим термінологічним зворотом «інші тяжкі наслідки». Зроблено такі висновки: якщо інші тяжкі наслідки поєднуються лише з такою шкодою, як смерть особи або загибель людей, а також шкодою здоров'ю потерпілого (тяжкі тілесні ушкодження, безплідність, отруєння, масові захворювання людей), то в обсяг цього поняття включається заподіяння потерпілому лише фізичної шкоди; якщо інші тяжкі наслідки поєднуються не лише з шкодою життю потерпілого (наприклад, зі спричиненням майнової шкоди), то в обсяг цього поняття може включатися шкода будь-якого характеру; загибель людей – це спричинення смерті декільком (мінімум двом) потерпілим; масові захворювання людей – це масове поширення інфекційної або іншої хвороби серед населення відповідної території за короткий проміжок часу.

Під оцінним кримінально-правовим поняттям запропоновано розуміти поняття з невизначеним змістом, що фіксує найбільш загальні ознаки кримінально-правових явищ, предметів, зумовлює необхідність конкретизації його змісту суб'єктами, які інтерпретують та (або) застосовують КЗ.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової задачі, яка виявилася у системному дослідженні герменевтики кримінального закону України, в результаті чого було обґрунтовано концепцію герменевтики кримінального закону України як конкретно-наукового методу у галузі кримінального права. Автором узагальнено основні висновки здійсненого дослідження.

Актуальність теми, визначена у вступі, повністю підтвердилася в ході виконання дисертаційного дослідження. Вивчення значної кількості наукової літератури як з кримінального права, так і з інших суспільних наук, а також міжнародних документів, національного законодавства України, вироків у конкретних кримінальних провадженнях надали можливість зробити висновок про те, що більшість проблем нормотворчості у галузі кримінального права України, а також кримінально-правового правозастосування зумовлені значною мірою тим, що правила формулювання кримінально-правових приписів і методи їх розуміння та тлумачення невідомі або маловідомі суб'єктам реалізації відповідних норм.

У теорії кримінального права не вдалося виробити цілісної системи знань про герменевтику кримінального закону України. Окрім того, різні аспекти буття кримінального права України розглядаються науковцями відірвано один від одного, не визначається залежність між нормотворчою технікою у галузі кримінального права, яка покликана сприяти досягненню змістовної еквівалентності тексту кримінального закону України та його розумінням і тлумаченням. Не приділяється належної уваги проблемі експертології тексту цього закону, а також значенню правової та антикорупційної експертизи у процесі герменевтики. Розроблення концепції герменевтики кримінального закону України як конкретно-наукового методу у галузі кримінального права України сприятиме виробленню єдиних підходів щодо розуміння і тлумачення кримінально-правових норм.

Ураховуючи необхідність комплексного підходу до вивчення проблеми герменевтики кримінального закону України, у дисертації було використано широкий спектр методів наукового дослідження, зокрема діалектичний, догматичний, системно-структурний, формально-логічний, порівняльно-правовий, історико-правовий, а також загальнонаукові прийоми і способи пізнання: аналіз та синтез, індукція і дедукція, моделювання, порівняння тощо. Така методологічна основа надала можливість критично поглянути на цю проблему та сформулювати відповідні висновки у наукових статтях, монографіях, апробувати їх на наукових і науково-практичних конференціях, що проводилися як в Україні, так і за її межами. У результаті цього сформульовано нові наукові положення та науково обґрунтовано результати, що розв'язують таку важливу наукову проблему у галузі кримінального права, як герменевтика кримінального закону України.

При виконанні роботи було поставлено загальну мету: розробити концепцію герменевтики кримінального закону України як конкретно-наукового методу у галузі кримінального права. На її виконання сформульовано оригінальні наукові положення, удосконалені та набули подальшого розвитку висновки й пропозиції науки кримінального права. Насамперед розроблено концепцію герменевтики кримінального закону України як конкретно-наукового методу у галузі кримінального права, в межах якої виокремлено такі складові, як нормотворча техніка у галузі кримінального права, текст кримінального закону України як предмет герменевтики, його змістовна еквівалентність, розуміння та тлумачення нормативного змісту кримінального закону України, а також експертологія його тексту. Зроблено висновок про те, що герменевтика кримінального закону України є самостійним напрямом наукових досліджень у межах кримінального права України, що ґрунтується на особливостях предмета та методу правового регулювання цієї галузі права.

У роботі визначено особливості розуміння і тлумачення як елементів герменевтики кримінального закону України. Зроблено висновок про їх

послідовне застосування у процесі герменевтики, що є проявом принципу герменевтичного кола. Водночас тлумачення відрізняється від інтерпретації. Так, інтерпретація завжди пов'язана з пошуком нормативного змісту кримінального закону України крізь призму власного «Я», з урахуванням попередніх знань суб'єкта («горизонте розуміння»). Інтерпретація є невід'ємною складовою тлумачення, яке вже виражене назовні та передбачає роз'яснення нормативного змісту кримінального закону України для інших суб'єктів. Розуміння як елемент герменевтики кримінального закону України – це завжди внутрішня діяльність особи, спрямована на осмислення нормативного змісту тексту цього закону на основі її попередніх знань, а також результат такої діяльності, що полягає у власне розумінні або нерозумінні нормативного змісту кримінального закону України.

Аналіз значення нормотворчої техніки, її окремих засобів і прийомів (юридичних конструкцій, законодавчих дефініцій, приміток) для герменевтики кримінального закону України показав, що законодавцю так і не вдалося створити якісний кримінальний закон. У більшості сформульованих статей не дотримано правила, не використано належні засоби та прийоми нормотворчої техніки, що породжує значні труднощі у процесі розуміння і тлумачення кримінального закону України. У цій роботі було запропоновано правила формулювання кримінально-правових приписів, які можуть вплинути на покращення якості кримінального закону України, а також запропоновано зміни до КК України у вигляді розробленого законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення нормотворчої техніки», який було направлено до Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності.

Виконуючи таке завдання, як встановлення значення формування кримінально-правових понять для герменевтики кримінального закону України, а також визначення принципів утворення його поняттєвого апарату, у роботі було визначено залежність між розумінням і тлумаченням тексту кримінального закону України та побудовою моделі його поняттєвого апарату.

Нарощення цього поняттєвого апарату у процесі поточної нормотворчої діяльності у більшості випадків призводить до виникнення правових колізій, зумовлює заплутаність і недосконалість законодавчих формулювань. Відтак, встановлення виду логічних операцій, за допомогою яких утворюється кримінально-правове поняття, принципів моделювання поняттєвого апарату КК України може суттєво вплинути на покращення якості кримінального закону України. Водночас виявити «змістовну енергетику» понять – це завдання герменевтичного аналізу тексту кримінального закону України.

З'ясовуючи поняття тексту кримінального закону України, а також його текстологічні особливості під час здійснення дисертаційного дослідження, було встановлено, що будь-яка людська діяльність та її результат можуть бути розглянуті з точки зору герменевтики. У галузі кримінального права України як найбільш репресивній з-поміж інших галузей права особливо важливим є герменевтичний аналіз тексту кримінального закону України, який являє собою зовнішню форму об'єктивації нормативного змісту кримінально-правової норми. Текст кримінального закону України має часові та просторові характеристики, що виявляється у таких текстологічних особливостях, як темпоральність і локальність.

Під час виконання цього дослідження зроблено висновок щодо необхідності об'єктивації тексту кримінального закону України у такий спосіб, щоб у результаті його перетворення (зокрема, під час герменевтики) максимально зберігався нормативний зміст кримінально-правового припису. Тому текст цього закону повинен бути змістовно еквівалентним, тобто в ідеалі має досягатися рівнозначність між цим текстом і його нормативним змістом, а також між інтерпретацією та нормативним змістом кримінального закону України. Змістовна еквівалентність може бути порушена у випадку наявності латентності або інформаційної надмірності тексту кримінального закону України, які можуть мати як позитивний, так і негативний характер.

Визначаючи особливості герменевтики переліків (вичерпних і відкритих) тексту кримінального закону України, у дисертації зроблено висновок, що їх використання у цьому законі свідчить про казуїстичний прийом формулювання

кримінально-правових приписів. Кожен із них має свої особливості герменевтики. Зокрема, тлумачення відкритих переліків ґрунтується на таких основних правилах, як урахування значення конкретизуючих ознак на визначення змісту узагальнюючого поняття і, навпаки, змісту узагальнюючого поняття для встановлення значення конкретизуючих ознак.

Виконуючи таке завдання, як виявлення особливостей герменевтики оцінних кримінально-правових понять, було зроблено висновок, що вони є невід'ємним атрибутом тексту кримінального закону України. Їх зміст зазвичай визначається по-різному. У процесі неодноразового застосування оцінного поняття виробляється його стандарт (зразок, еталон). Використання у тексті кримінального закону України оцінних кримінально-правових понять має низку переваг над формалізованими. Вони надають можливість максимально лаконічно, компактно та найбільш повно описати ту сукупність явищ, предметів, які охоплюються обсягом оцінного поняття; допомагають запобігти законодавчій інфляції в Україні.

Формулюванню нових наукових положень і науково обґрунтованих результатів сприяли й додатки дисертаційного дослідження. Зокрема, у них міститься інформація про набрання чинності вторинними кримінальними законами України, примітки статей КК України, ознаки тих складів злочинів, які сформульовані у статтях цього Кодексу у спосіб відкритих переліків, інші тяжкі наслідки як ознаку складів злочинів, оцінні кримінально-правові поняття, обов'язкове казуальне тлумачення кримінального закону Верховним Судом України на підставі п. 1 ч. 1 ст. 445 КК України. У додатках дисертаційного дослідження також вміщено розроблений законопроект, яким запропоновано низку змін до КК України, КПК України, ПК України та до інших законів, спрямованих на покращення нормотворчої техніки в галузі кримінального права.

Комплексне дослідження герменевтики кримінального закону України підтвердило перспективність цього напрямку наукових пошуків у галузі кримінального права України. Результати дисертаційного дослідження можуть

бути розвинуті у подальших наукових розвідках з проблем правової та антикорупційної експертизи кримінального закону України, значення нормотворчої техніки, її засобів, прийомів і правил для тлумачення кримінального закону України, використання логічних операцій для утворення кримінально-правових понять, особливостей герменевтики оцінних кримінально-правових понять, конструювання кримінально-правових норм тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абзац // Большой энциклопедический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.slovopedia.com/2/192/203172.html>. – Заголовок з екрана.
2. Августин Аврелий. Христианская наука, или основания священной герменевтики и искусства церковного красноречия / Аврелий Августин. – Київ : Типография Киевско-печерской лавры, 1835. – 355 с.
3. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення : наук.-практ. посіб. / О. Л. Копиленко, З. А. Загиней, О. Н. Ярмиш та ін. ; за заг. ред. Ю. М. Дьоміна. – Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2014. – 304 с.
4. Азаров Д. С. Врахування ступеня тяжкості злочину при призначенні покарання із застосуванням статті 69 Кримінального кодексу України (за результатами узагальнення судової практики) / Д. С. Азаров // Наука і правоохорона. – 2014. – № 1 (23). – С. 57–65.
5. Азаров Д. С. До питання про доповнення Кримінального кодексу України «термінологічним розділом» та визначення у ньому кваліфікуючих ознак злочинів / Д. С. Азаров, А. В. Калуп // Актуальні проблеми вдосконалення та уніфікації термінології Кримінального кодексу України. – Харків : Права людини, 2011. – С. 44–48.
6. Азаров Д. С. Упровадження категорії кримінального проступку : окремі концептуальні проблеми / Д. С. Азаров // Наукові зап. НаУКМА. Серія «Юридичні науки». – 2013. – Т. 144–145. – С. 129–133.
7. Акоев К. Л. Место совершения преступления и его уголовно-правовое значение : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Акоев Константин Лаврентьевич ; Московская высшая школа милиции МВД СССР. – Москва, 1989. – 24 с.

8. Актуальні проблеми держави і права : зб. наукових пр. Вип. 50 / редкол. : С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін. ; відп. за вип. Ю. М. Оборотов ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса : Юрид. літ., 2009. – 476 с.
9. Алексеев С. С. Общая теория права. У 2 т. Т. 1 / С. С. Алексеев. – Москва : Юрид. лит., 1981. – 354 с.
10. Алексеев С. С. Общая теория права. У 2 т. Т. 2 / С. С. Алексеев. – Москва : Юрид. лит., 1982. – 360 с.
11. Алексеев С. С. Общая теория права : учебник / С. С. Алексеев. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Проспект, 2008. – 576 с.
12. Алексеев С. С. Общая теория социалистического права : учебное пособие / С. С. Алексеев. – Свердловск : Свердлов. юрид. ин-т, 1966. – Вып. 3. – 212 с.
13. Алексеев С. С. Право : азбука – теория – философия : опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – Москва : Спарт, 1999. – 712 с.
14. Алексеев С. С. Собрание починений. В 10 т. Т. 3. Проблемы теории права / С. С. Алексеев. – Москва : Статут, 2010. – 781 с.
15. Алексеев С. С. Социальная ценность права в советском обществе / С. С. Алексеев. – Москва : Юрид. лит., 1971. – 222 с.
16. Алексеев С. С. Общие дозволения и общие запреты / С. С. Алексеев. – Москва : Юрид. лит., 1998. – 288 с.
17. Аликперов Х. Д. Освобождение от уголовной ответственности : учебно-методическое пособие / Х. Д. Аликперов. – Воронеж : НПО «МОДЭК», 2001. – 128 с.
18. Альгин А. П. Риск и его роль в общественной жизни / А. П. Альгин. – Москва : Мысль, 1989. – 187 с.
19. Альошин Д. П. Кримінальна відповідальність за розкрадання, вчинене у співучасті : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Альошин Дмитро Петрович ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2002. – 220 с.

20. Альференко А. В. Метод регулювання в уголовном правe : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Альференко Анна Владимировна ; Уральская гос. юридическая акад. – Екатеринбург, 2013. – 193 с.

21. Амельченко М. Н. Герменевтика трудового права России и Германии : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Амельченко Мария Николаевна; Томский гос. ун-т. – Томск, 2009. – 231 с.

22. Андрушко П. П. Злочини у сфері службової діяльності : кримінально-правова характеристика : навч. посіб. / П. П. Андрушко, А. А. Стрижевська. – Київ : Юрисконсульт, 2006. – 342 с.

23. Андрушко П. П. Международно-правовые договоры и практика Европейского суда по правам человека как источники уголовного права и их применение в судебной практике / П. П. Андрушко // Научные основы уголовного права и процессы глобализации : материалы V Российского конгресса уголовного права (27–28 мая 2010 года). – Москва : Проспект. – 2010. – С. 18–26.

24. Антикоррупционные реформы в Восточной Европе и Центральной Азии : Достижения и проблемы, 2009–2013 годы [Электронный ресурс]. – Париж : OECD, 2013. – 268 с. – Способ доступа: <https://books.google.com.ua/books?id.> – Загл. с экрана.

25. Антипов В. В. Щодо «випадкової декриміналізації» злочинів у сфері службової діяльності / В. В. Антипов // Новітні кримінально-правові дослідження – 2015 : зб. наукових пр. / відп. ред. О. В. Козаченко. – Миколаїв : Іліон, 2015. – С. 9–13.

26. Антонюк Н. Зміст поняття «житло» під час диференціації кримінальної відповідальності за викрадення / Н. Антонюк // Вісн. Львів. ун-ту. Серія «Юридична». – 2011. – Вип. 52. – С. 254–262.

27. Антонюк Н. «Розкрадання» та «викрадення» : співвідношення понять / Н. Антонюк // Проблеми державотворення і захист прав людини : матеріали XVIII регіональної наук.-практ. конф. (м. Львів, 26–27 січ. 2012 р.). – Львів, 2012. – С. 278–280.

28. Апт Л. Ф. Правовые дефиниции в законодательстве / Л. Ф. Апт // Проблемы юридической техники : сб. ст. / под ред. В. М. Баранова. – Нижний Новгород, 2000. – С. 301–315.

29. Арзамасов Ю. Г. Мониторинг в правотворчестве : теория и методология / Ю. Г. Арзамасов, Я. Е. Наконечный. – Москва : МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2009. – 196 с.

30. Арзамасов Ю. Г. Роль мониторинга нормативных актов для систематизации российского законодательства / Ю. Г. Арзамасов, Я. Е. Наконечный // Юрид. техника. – 2008. – № 2. – С. 31–36.

31. Аристотель. Об истолковании // Сочинения в 4 т. Т. 2. Органон : Категории. Об истолковании. Первая аналитика. Вторая аналитика. Тофика. О софистических опровержениях / под ред. З. Н. Микеладзе. – Москва, 1978. – С. 91–116.

32. Артикуца Н. В. Законодавчі терміни та їх визначення / Н. В. Артикуца // Наукові записки НаУКМА. – 2009. – Т. 90. Юридичні науки. – С. 39–44.

33. Артикуца Н. В. Термінологія законодавства і проблеми законодавчих дефініцій / Н. В. Артикуца // Актуальні проблеми юридичної науки : зб. тез Міжнар. наукової конф. «Шості осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 26–27 жовт. 2007 р.). У 3 ч. – Хмельницький : Хмельницький ун-т управління та права, 2007. – Ч. 1. – С. 6–13.

34. Арутюнов В. Х. Методологія соціально-економічного пізнання : навч. посіб. / В. Х. Арутюнов, В. М. Мішин, В. М. Свінціцький. – Київ : КНЕУ, 2005. – 353 с.

35. Арутюнов А. Квалификация преступлений, совершенных группой лиц по предварительному сговору / А. Арутюнов // Уголовное право. – 2007. – № 3. – С. 4–6.

36. Архипцев Н. И. О системе Особенной части нового УК УССР / Н. И. Архипцев // Актуальные проблемы формирования правового государства. – Харьков : Юрид. ин-т, 1990. – С. 219–221.

37. Атарщикова Е. Н. Герменевтика в праве (историко-правовой анализ) : дис. ... д-р юрид. наук : 12.00.01 / Атарщикова Елена Николаевна ; С.-Петербург. ун-т. – Санкт-Петербург, 1999. – 400 с.

38. Ашмарин И. И. Основы гуманитарной экспертизы / И. И. Ашмарин, Б. Г. Юдин // Человек. – 1997. – № 3. – С. 76–86.

39. Бабаев В. К. Презумпции в советском праве / В. К. Бабаев. – Горький : Горьков. высшая шк. МВД СССР, 1974. – 124 с.

40. Бабанін С. В. Окремі питання удосконалення кримінального законодавства у сфері протидії корупції / С. В. Бабанін // Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції : зб. матеріалів III 192 Міжнар. наук.-практ. конф. [3 квіт. 2015 р., м. Харків] / МВС України ; Харківський нац. ун-т внутр. справ ; Кримінологічна асоціація України. – Харків : Золота миля, 2015. – С. 23–25.

41. Бабушкин В. У. Феноменологическая философия науки : критический анализ / В. У. Бабушкин ; отв. ред. Б. Т. Григорьян ; АН СССР ; ИНИОН. – Москва : Наука, 1985. – 189 с.

42. Балинська О. М. Право як знакова модель / О. М. Балинська // Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ. – 2009. – № 3. – Серія «Юридична». – С. 1–7.

43. Балинська О. М. Проблеми теорії держави і права : навч. посібник / О. М. Балинська, Т. З. Гарасимів. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Львів : Вид-во ЛьвДУВС, 2010. – 416 с.

44. Барабаш А. Т. К вопросу о трудовой функции / А. Т. Барабаш, И. Д. Копайгора // Проблемы социалистической законности. – 1982. – Вып. 9. – С. 64–69.

45. Баранов В. М. Законотворческие ошибки : понятие и типология / В. М. Баранов, В. М. Сырых // Законотворческая техника современной России : состояние, проблемы, совершенствование : сб. ст. В 2 т. / под ред. В. М. Баранова. – Нижний Новгород, 2001. – Т.1. – С. 384–395.

46. Баранов В. М. Идея законопроекта как средство ранней диагностики качества современного российского законодательства / В. М. Баранов // Вестн. Нижегород. акад. МВД России. – 2013. – № 22. – С. 148–151.

47. Баранов В. М. Концепция законопроекта : понятие, элементы, виды, проблемы реализации / В. М. Баранов // Законотворческая техника современной России : состояние, проблемы, совершенствование : сб. ст. / под ред. В. М. Баранова. – Нижний Новгород, 2006. – С. 100–103.

48. Баранов В. М. Примечания в российском уголовном праве : природа, виды, проблемы реализации / В. М. Баранов, Д. С. Кондаков // Проблемы юридической техники : сб. ст. / под ред. В. М. Баранова. – Нижний Новгород, 2000. – С. 338–402.

49. Баранов В. М. Юридические конструкции : сценарий компьютерного урока / В. М. Баранов, Ю. Л. Мареев // Проблемы юридической техники : сб. ст. / под ред. В. М. Баранова. – Нижний Новгород, 2000. – С. 725–736.

50. Баранова М. В. Конструирование дефинитивных норм права : проблемы и тенденции / М. В. Баранова // Юрид. техника. – 2013. – № 7–2. – С. 120–125.

51. Бару М. И. Оценочные понятия в трудовом законодательстве / М. И. Бару // Советское государство и право. – 1970. – № 7. – С. 104–108.

52. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності / Ю. В. Баулін. – Київ : Атіка, 2004. – 296 с.

53. Баулін Ю. В. Виправданий ризик при впровадженні інновацій у сучасну практику / Ю. В. Баулін // Інноваційний розвиток України : наукове, економічне та правове забезпечення : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Харків, 27–28 жовт. 2006 р.) / упоряд. : В. О. Петришин, М. О. Кизим. – Харків : ВД «Інжек», 2007. – С. 306–310.

54. Бахвалов С. В. Законодательная технология (некоторые проблемы теории и практики) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Бахвалов Сергей Владимирович. – Нижний Новгород, 2006. – 272 с.

55.Бахтин М. М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках [Электронный ресурс] / М. М. Бахтин. – Способ доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Article/Baht_PrT.php. – Загл. с экрана.

56.Белоносов В. О. Толкование норм права в системе теоретической и практической деятельности в сфере уголовного судопроизводства : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Белоносов Владимир Олегович ; Саратовская гос. акад. права. – Саратов, 2009. – 43 с.

57.Белянин В. П. Введение в психолингвистику / В. П. Белянин. – Москва : ЧеРо, 1999. – 127 с.

58.Белянин В. П. Психолингвистика : учебник / В. П. Белянин. – 2-е изд. – Москва : Флинта : Московский психолого-социальный институт, 2004. – 232 с.

59.Берзін П. С. Кримінальне правопорушення, злочин і кримінальний проступок за новим Кримінальним кодексом Республіки Казахстан : поняття та особливості співвідношення / П. С. Берзін // Адміністративне право і процес. – 2014. – № 4 (10). – С. 217–231.

60.Берзін П. Щодо питання про оціночні поняття, які визначаються матеріальними критеріями і виступають кваліфікуючими ознаками за чинним Кримінальним кодексом України / П. Берзін // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 10. – С. 90–95.

61.Бернюков А. М. Юридична герменевтика як методологія здійснення правосуддя (філософсько-теоретичний аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / БернюковАнатолій Миколайович ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2008. – 20 с.

62.Бесплодие // Большая медицинская энциклопедия [Электронный ресурс]. –Режим доступа: <http://bigmeden.ru/article/%D0%91%D0%B5%D1%81%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%B5> – Загл. с экрана.

63. Биля І. О. Теоретичні основи використання нормотворчої техніки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Биля Ирина Александрівна ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2003. – 201 с.

64. Биля-Сабадаш І. О. Нормотворча техніка як інструмент забезпечення системності законодавства [Електронний ресурс] / І. О. Биля-Сабадаш // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 24–33. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10biozsz.pdf>. – Заголовок з екрана.

65. Блажевич Н. В. Герменевтика правового текста / Н. В. Блажевич, И. Н. Блажевич. – Тюмень : Тюмен. юрид. ин-т МВД РФ, 2006. – 78 с.

66. Блум М. И. Обратная сила закона. Действие советского уголовного закона во времени / М. И. Блум, А. А. Тилле. – Москва : Юрид. лит., 1969. – 136 с.

67. Бобылев А. И. Современное толкование системы права и системы законодательства / А. И. Бобылев // Государство и право. – 1998. – № 2. – С. 22–27.

68. Бойко А. И. Система и структура уголовного права. В 3 т. Т. 3. Системная среда уголовного права / А. И. Бойко. – Ростов-на-Дону : СКАГС, 2007. – 508 с.

69. Бойко А. И. Язык уголовного закона и его понимание : монография / А. И. Бойко. – Москва : «Юрлитинформ», 2010. – 320 с.

70. Бойко Л. М. Законодательная техника (теория и практика) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Бойко Людмила Михайловна ; Акад. наук Узбекской ССР ; Ин-т философии и права им. И. М. Муминова. – Ташкент. 1984. – 186 с.

71. Бокова И. Н. Юридическая техника в уголовном законодательстве (теоретико-прикладной анализ главы 22 УК РФ) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Бокова Ирина Николаевна. – Нижний Новгород, 2002. – 258 с.

72. Болдарь Г. Є. Арбітражний керуючий як суб'єкт злочину, передбаченого ст. 221 КК України / Г. Є. Болдарь // Проблеми запобігання службовим злочинам у сфері господарської діяльності : матеріали наук.-практ.

семінару (м. Харків, 9 листоп. 2004 р.) / голов. ред. В. В. Сташис. – Київ : Юрінком Інтер, 2005. – С. 67–72.

73.Болдырев С. Н. Юридическая техника: теоретико-правовой анализ : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Болдырев Сергей Николаевич ; Кубанский гос. аграрный ун-т. – Ростов-на-Дону, 2014. – 468 с.

74.Бондар Ю. Тлумачення норм права (способи) / Ю. Бондар // Міжнар. поліцейська енциклопедія : у 10 т. / відп. ред. : Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. – Київ: Ін Юре, 2003. – Т. 1. – С.1038–1039.

75.Бондаренко-Зелінська Н. Л. Запровадження альтернативних способів врегулювання спорів : європейський досвід для України [Електронний ресурс] / Н. Л. Бондаренко-Зелінська // Міжнародне приватне право : розвиток, порівняльний аспект, гармонізація. – Режим доступу : <http://ndippp.gov.ua/Schorichnuk/BondarenkoZelinska.pdf>. – Заголовок з екрана.

76.Бондарчук В. В. Кримінально-правова характеристика діяння, вчиненого в умовах професійного виправданого ризику : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Бондарчук Віта Вікторівна ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Київ, 2014. – 202 с.

77.Борисов В. І. Злочини проти безпеки виробництва : поняття та види. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки : монографія / В. І. Борисов, О. О. Пащенко. – Харків : СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. – 224 с.

78.Борчиков С. А. Методологическое значение понятия парадигмы познания [Электронный ресурс] / С. А. Борчиков // «Размышления о...» : философский альманах. Вып. 1. – Москва : Диалог-МГУ, 1998. –Режим доступа : [http:// ihtik. lib.ru](http://ihtik.lib.ru)– Загл. с экрана.

79.Бочаров Д. О. Правозастосовча діяльність : поняття, функції та форми : проблемні лекції / Д. О. Бочаров. – Дніпропетровськ : АМСУ, 2006. – 73 с.

80.Бояринцева Г. С. Культура речи юриста / Г. С. Бояринцева. – Саранск : Саран. гос. ун-т, 1987. – 78 с.

81.Брайнин Я. М. Уголовный закон и его применение / Я. М. Браинин. – Москва : Юрид. лит., 1967. – 240 с.

82.Брауде И. Л. Вопросы законодательной техники / И. Л. Брауде // Советское государство и право. – 1957. – № 8. – С. 52–59.

83.Бринцев В. Доктринальне тлумачення норм права у конституційному судочинстві / В. Бринцев // Вісн. Академії правових наук України. – 2008. – № 4 (55). – С. 80–91.

84.Брич Л. П. Місце вчинення злочину і його значення у розмежуванні складів злочинів та відмежування їх від складів інших правопорушень / Л. П. Брич // Вісн. Львів. ун-ту. Серія «Юридична». – 2011. – Вип. 52. – С. 267–281.

85.Брич Л. П. Розмежування складів злочинів, спільною ознакою яких є суспільно небезпечні наслідки у вигляді смерті людини / Л. П. Брич // Вісн. Львів. ун-ту. Серія «Юридична». – 2008. – Вип. 46. – С. 178–192.

86.Брич Л. П. Розмежування складів злочинів, спільною ознакою яких є суспільно небезпечні наслідки у вигляді шкоди здоров'ю людини : зміст спільних ознак / Л. П. Брич // Вісн. Львів. університету. Серія «Юридичн». – 2009. – Вип. 48. – С. 225–240.

87.Брич Л. П. Спільні та розмежувальні ознаки складів злочинів, передбачених ст. 130 КК України «Зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби», із суміжними складами злочинів / Л. П. Брич // Вісник Львівського університету. Серія «Юридична». – 2003. – Вип. 38. – С. 454–466.

88.Булаев А. Н. Роль систематического толкования в обеспечении единства российского законодательства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Булаев Александр Николаевич ; Саратов. гос. акад. права. – Саратов, 2008 – 26 с.

89.Бурдін В. М. До питання граматичного тлумачення окремих термінів КК України / В. М. Бурдін // Актуальні проблеми кримінального та кримінально-процесуального законодавства та практики його застосування :

зб. тез доп. Регіонального круглого столу (21–22 лют. 2003 р.). – Хмельницький, 2003. – С. 31–35.

90. Бутенко В. О. Феноменологічні, методологічні та практичні основи правової експертизи юридичних документів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Бутенко Вадим Олександрович ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2011. – 19 с.

91. Вапнярчук В. В. Оцінні поняття як підстава застосування судового розсуду у кримінальному провадженні / В. В. Вапнярчук // Науковий вісн. Херсон. держ. ун-ту. Серія «Юридичні науки». – 2014. – Вип. 2, том 4. – С. 77–80.

92. Васильев А. М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий права / А. М. Васильев. – Москва : Юрид. лит., 1972. – 264 с.

93. Васильев М. А. Правовая и лингвистическая экспертиза проектов актов местного самоуправления / М. А. Васильев. – Обнинск : Ин-т муниципального управления, 2002. – 84 с.

94. Васьковский Е. В. Руководство к толкованию и применению законов (для начинающих юристов) / Е. В. Васьковский. – Москва : Изд. Бр. Башмаковых, типо-литография товарищества И.Н. Кушнерев и Ко, 1913. – 156 с.

95. Васьковский Е. В. Цивилистическая методология. Ч. 1. Учение о толковании и применении гражданских законов / Е. В. Васьковский. – Одесса : «Экономическая типография», 1901. – 376 с.

96. Васюк А. В. История возникновения и развития юридической герменевтики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Васюк Анастасия Владимировна ; Российская правовая акад. – Москва, 2011. – 215 с.

97. Ващенко Ю. С. Филологическое толкование норм права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Ващенко Юрий Сергеевич ; Волж. ун-т им. В. Н. Татищева. – Тольятти, 2002. – 18 с.

98. Велиев С. А. Принципы назначения наказания / С. А. Велиев. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2004. – 388 с.

99. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

100. Венгеров А. Б. О прецеденте толкования правовой нормы / А. Б. Венгеров // Ученые зап. ВНИИСЗ. – 1966. – Вып. 6. – С. 3–9.

101. Венгеров А. Б. Роль судебной практики в развитии советского права : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Венгеров Анатолий Борисович ; Всесоюзный науч.-исслед. ин-т советского законодательства. – Москва, 1966. – 18 с.

102. Венедиктова І. Публічні послуги в медичній сфері / І. Венедиктова // Медичне право. – 2009. – № 3 (1). – С. 7–14.

103. Веренкіотова О. В. Оціночні поняття у правових актах : теорія та практика реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Веренкіотова Ольга Валеріївна ; Нац. акад. внутр. справ. – Київ, 2013. – 20 с.

104. Вильнянский С. И. Толкование и применение гражданско-правовых норм / С. И. Вильнянский // Методические материалы ВЮЗИ. – Москва, 1948. – Вып.2. – С. 42–61.

105. Виноградова А. Межпарламентские институты : критерии и классификация / А. Виноградова // Обозреватель. – 2012. – № 6. – С. 90–106.

106. Вирок Берегівського районного суду Закарпатської обл. від 17 лип. 2014 р. Справа № 297/1420/14-к [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39848804>. – Заголовок з екрана.

107. Вирок Берегівського районного суду Закарпатської обл. від 30 берез. 2015 р. Справа № 297/2365/14-к [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/43348025>. – Заголовок з екрана.

108. Вирок Болехівського міського суду Івано-Франківської обл. від 27 трав. 2015 р. Справа № 339/184/15-к. Провадження № 1-кп/339/19/15/ [Електронний ресурс] Єдиний держ. реєстр судових рішень. – <http://reyestr.court.gov.ua/Review/44412274>. – Заголовок з екрана.

109. Вирок Бориспільського міськрайонного суду Київської обл. від 18 серп. 2014 р. Справа № 359/7632/14-к. Провадження № 1-кп/359/357/2014 [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40175750>. – Заголовок з екрана.

110. Вирок Борщівського районного суду Тернопільської обл. від 6 листоп. 2014 р. Справа № 594/1279/14-к [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41326094>. – Заголовок з екрана.

111. Вирок Виноградівського районного суду Закарпатської обл. від 10 лип. 2014 р. Справа № 299/2714/13-к [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39682871>. – Заголовок з екрана.

112. Вирок Вінницького міського суду Вінницької обл. від 21 березня 2013 року. Справа № 127/4531/13-к. Провадження № 1-кп/127/142/13 [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30212171>. – Заголовок з екрана.

113. Вирок Вінницького міського суду Вінницької обл. від 8 верес. 2014 р. Справа № 127/18023/14-к. Провадження № 1-кп/127/1209/14 [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40388231>. – Заголовок з екрана.

114. Вирок Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської обл. від 5 жовт. 2012 р. Справа № 1407/3738/2012 [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28603621>. – Заголовок з екрана.

115. Вирок Голосіївського районного суду м. Києва від 13 серп. 2013 р. Справа № 2601/15476/12. Провадження № 1/2601/1078/12 [Електронний

ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27152100>. – Заголовок з екрана.

116. Вирок Дніпровського районного суду м. Херсона від 23 трав. 2013 р. Справа № 2110/8640/12. Провадження № 1/666/63/13 [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31383315>. – Заголовок з екрана.

117. Вирок Жмеринського міськрайонного суду Вінницької обл. від 30 груд. 2015 р. Справа № 139/2/15-к. Провадження № 1-кп/130/56/2015 [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54740669>. – Заголовок з екрана.

118. Вирок Жовківського районного суду Львівської обл. від 9 квіт. 2015 р. Справа № 444/2773/14-к. Провадження № 1-кп/444/17/2015 [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/43519118>. – Заголовок з екрана.

119. Вирок Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 24 черв. 2014 р. Справа № 201/12723/13-к. Провадження № 1кп/201/34/2014 [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39401646>. – Заголовок з екрана.

120. Вирок Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської обл. від 23 жовт. 2013 р. Справа № 500/4473/13-к. Провадження № 1-кп/500/232/13 [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35378994>. – Заголовок з екрана.

121. Вирок Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської обл. від 25 листоп. 2013 р. Справа № 500/4140/13-к. Провадження № 1-кп/500/206/13 [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35447369>. – Заголовок з екрана.

122. Вирок Керченського міського суду Автономної Республіки Крим від 7 трав. 2013 р. Справа № 107/3396/13. Провадження № 1кп/107/175/13 [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31063294>. – Заголовок з екрана.

123. Вирок Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської обл. від 20 лют. 2015 р. Справа № 346/535/15-к [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/44083659> – Заголовок з екрана.

124. Вирок Комсомольського міського суду Полтавської обл. від 16 лют. 2015 р. Справа № 534/2561/14-к. Провадження №1-кп/534/19/15 [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42729350>. – Заголовок з екрана.

125. Вирок Костянтинівського міськрайонного суду Донецької обл. від 25 трав. 2015 р. Справа № 233/462/15-к [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/44327973>. – Заголовок з екрана.

126. Вирок Кролевецького районного суду Сумської обл. від 19 листоп. 2013 р. Справа № 579/1767/13-к. Провадження № 1-кп/579/133/13 [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35369151>. – Заголовок з екрана.

127. Вирок Ленінського районного суду м. Миколаєва від 22 серп. 2013 р. Провадження № 1-кп/489/333/2013 р. [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33246120>. – Заголовок з екрана.

128. Вирок Новоайдарського районного суду Луганської області 17 липня 2013 року. Справа № 419/872/13-к. Провадження № 1-кп/419/81/2013 / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32448191>. – Заголовок з екрана.

129. Вирок Новокаховського міського суду Херсонської обл. від 28 трав. 2013 р. Справа № 2117/1-189/11 [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35337373>. – Заголовок з екрана.

130. Вирок Овідіопольського районного суду Одеської обл. від 8 листоп. 2013 р. Справа № 1521/4551/12 [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр

судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/35440237>. – Заголовок з екрана.

131. Вирок Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської обл. від 14 трав. 2014 р. Справа №: 398/7920/13-к [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38748209>. – Заголовок з екрана.

132. Вирок Рахівського районного суду Закарпатської обл. від 15 листоп. 2013 р. Справа № 305/2008/13-к. Провадження № 1-кп/305/227/13 [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/35797661>. – Заголовок з екрана.

133. Вирок Сихівського районного суду міста Львова від 5 лют. 2014 р. Справа № 464/1033/14-к. Провадження № 1-кп/464/70/14 [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36985324>. – Заголовок з екрана.

134. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 10 груд. 2013 р. Справа № 760/25524/13к. Провадження № 1кп/760/904/13 [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35921247>. – Заголовок з екрана.

135. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 5 квіт. 2013 р. Справа № 1\760\43\13 [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/3049601>. – Заголовок з екрана.

136. Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської обл. від 23 верес. 2014 р. Справа №607/12907/14-к [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40912937>. – Заголовок з екрана.

137. Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської обл. від 10 груд. 2014 р. Справа №607/16963/14-к [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42773179>. – Заголовок з екрана.

138. Вирок Токмацького районного суду Запорізької обл. від 18 жовт. 2013 р. Справа №328/2358/13-к. Провадження №328/2358/13-к [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/34436153>. – Заголовок з екрана.

139. Вирок Харцизького міського суду Донецької обл. від 1 лип. 2014 р. Справа № 248/281/14-к. Провадження № 1-кп/248/73/2014 [Електронний ресурс] / Єдиний держ. реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39518455>. – Заголовок з екрана.

140. Вирок Черкаського районного суду Черкаської обл. від 12 берез. 2012 р. Справа № 1-2/12 [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/23786094>. – Заголовок з екрана.

141. Висновки Верховного Суду України, викладені в рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 40012 КПК України 1960 року, за I півріччя 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/EEB03ED50DC3DA2FC2257BD000297F93](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/EEB03ED50DC3DA2FC2257BD000297F93). – Заголовок з екрана.

142. Владимиров В. А. Квалификация похищений личного имущества / В. А. Владимиров. – Москва : Юридическая литература, 1974. – 208 с.

143. Владимиров В. А. Ответственность за корыстные посягательства на социалистическую собственность / В. А. Владимиров, Ю. И. Ляпунов. – Москва : Юридическая литература, 1986. – 224 с.

144. Власенко Н. А. Законодательная технология : (Теория. Опыт. Правила) : учеб. пособие / Н. А. Власенко. – Иркутск : Восточно-Сибирская издательская компания, 2001. – 144 с.

145. Власенко Н. А. Коллизионные нормы в советском праве / Н. А. Власенко. – Иркутск, 1984. – 99 с.

146. Власенко Н. А. Язык права : монография / Н. А. Власенко. – Иркутск : Хормаплюс, 1997. – 176 с.

147. Власенко Н. А. Основы законодательной техники : практ. рук. / Н. А. Власенко. – Иркутск : Восточно-Сибирское кн. изд-во ; АО «Норма плюс», 1995 – 56 с.
148. Власов Ю. В. Проблеми тлумачення норм права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Власов Юрій Леонідович ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Київ, 2000. – 17 с.
149. Власов Ю. Проблеми тлумачення норм права : монографія / Ю. Власов. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 180 с.
150. Воеводин Л. Д. Юридическая техника в конституционном праве / Л. Д. Воеводин // Вестн. Московского ун-та. Серия 11. Право. – 1997. – № 3. – С. 3–29.
151. Вознесенська О. В. Співвідношення понять «розкрадання», «викрадення», «грабіж» / О. В. Вознесенська // Науковий вісн. Дніпропетров. держ. ун-ту внутр. справ. – 2013. – № 1. – С. 431–438.
152. Войтович А. П. Примечания в уголовном законе (сравнительно-правовое исслед.) : монография / А. П. Войтович ; [отв. ред. А. И. Чучаев]. – Владимир, 2006. – 172 с.
153. Волженкин Б. В. Служебные преступления : комментарий законодательства и судебной практики / Б. Волженкин. – Санкт-Петербург : Изд-во Юрид. центр Пресс, 2005. – 368 с.
154. Волков А. В. Принцип недопустимости злоупотребления гражданскими правами в законодательстве и судебной практике (анализ более 250 судебных дел о злоупотреблении правом) : монография / А. В. Волков. – Москва : Волтерс Клувер, 2011. – 960 с.
155. Волкова Н. С. Приемы формирования правовой позиции Конституционного Суда РФ / Н. С. Волкова // Журнал российского права. – 2005. – № 9. – С. 79–85.
156. Волосюк Е. А. Грамматическое толкование норм Уголовного кодекса Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08

/ Волосюк Евгения Александровна ; Северо-Кавказ. федер. ун-т. – Краснодар, 2013. – 22 с.

157. Вольский А. Л. К соотношению исторического и аллегорического толкования при герменевтической интерпретации поэтического текста / А. Л. Вольский // Вестн. Ленинград. гос. ун-та им. А. С. Пушкина. – 2008. – № 2 (13). – С. 156–165.

158. Вопленко Н. Н. Объем толкования и конкретизация правовых норм / Н. Н. Вопленко, Ю. А. Гаврилова // Конкретизация законодательства как технико-юридический прием нормотворческой, интерпретационной, правоприменительной практики : материалы Междунар. симпозиума (Геленджик, 27–28 сент. 2007 г.) / под ред. В. М. Баранова. – Нижний Новгород, 2008. – С. 145–162.

159. Вопленко Н. Н. Официальное толкование норм права / Н. Н. Вопленко. – Москва : Юрид. Лит., 1976. – 118 с.

160. Вопленко Н. Н. Правовые дефиниции в современном российском законодательстве / Н. Н. Вопленко, Л. М. Давыдова // Вестник нижегородского гос. ун-та им. Н. И. Лобачевского. – 2001. – № 1. – С. 64–71.

161. Воскресенский К. А. Юридическая техника : частные вопросы совершенствования уголовного закона: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Воскресенский Кирилл Александрович ; С.-Петербур. ун-т МВД РФ. – Санкт-Петербург, 2008. – 209 с.

162. Гадамер Г.-Г. Истина и метод. Основы философской герменевтики : пер. с нем. / Г.-Г. Гадамер. – Москва : Прогресс, 1988. – 699 с.

163. Гадамер Г.-Г. О круге понимания // Актуальность прекрасного / Г.-Г. Гадамер. – Москва : Искусство, 1991. – С. 72–91.

164. Галактионов Е. А. Соучастие и организованная преступная деятельность: теория и практика : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Галактионов Евгений Александрович ; С.-Петербур. ун-т МВД РФ. – Санкт-Петербург, 2002. – 453 с.

165. Галиакбаров Р. Особенности квалификации многосубъектных преступлений / Р. Галиакбаров // Российская юстиция. – 2002. – №10. – С.45–46.
166. Гальперин И. Кража с проникновением в жилище / И. Гальперин // Социалистическая законность. – 1983. – № 11. – С. 43–45.
167. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – Москва : Наука, 1981. – 137 с.
168. Гамидов М. Ш. Конкретизация норм права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Гамидов Муса Шахбанович ; Нижегород. акад. МВД РФ. – Нижний Новгород, 2010. – 33 с.
169. Гаухман Л. Нужен новый УК РФ / Л. Гаухман // Законность. – 1998. – № 7. – С. 22–25.
170. Гацелюк В. А. Реализация принципов уголовного права Украины : проблемы и перспективы : препринт / В. А. Гацелюк ; науч. ред. Ю. А. Кучер ; МВД Украины ; Луган. акад. внутр. дел им. 10-летия независимости Украины / . – Луганск : РИО ЛАВД, 2003. – 152 с.
171. Гацелюк В. О. Реалізація принципу законності кримінального права України (загальні засади концепції) / В. О. Гацелюк. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2006. – 280 с.
172. Гель А. Про окремі недоліки в конструкції складу злочину, передбаченого ст. 391 КК України (злісна непокора вимогам адміністрації виправної установи) / А. Гель // Підприємництво. Господарство. Право. – 2005. – № 2. – С. 35–38.
173. Гермашев А. Н. Юридическая герменевтика как теория о способах изложения воли в юридическом тексте и способах ее толкования : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Гермашев Алексей Николаевич ; Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ. – Москва, 2010. – 196 с.
174. Глозман В. А. Еще раз о трудовой функции / В. А. Глозман // Проблемы трудового права и права социального обеспечения / отв. ред. С. А. Иванов. – Москва, 1975. – С. 91–95.

175. Годик В. Е. Толкование норм права в судебных решениях в Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Годик Владимир Евгеньевич ; Москов. гос. юрид. акад. – Москва, 2006. – 142 с.

176. Головчак М. М. Давність у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Головчак Марян Михайлович ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2014. – 284 с.

177. Голунский С. А. Теория государства и права : учебник / С. А. Голунский, М. С. Строгович. – Москва : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1940. – 304 с.

178. Горбатенко В. П. Дія нормативно-правових актів / В. П. Горбатенко, В. П. Нагребельний // Юридична енциклопедія : в 6 т. / ред. кол. : Ю. С. Шемшученко (голова ред. кол.) [та ін.]. – Київ : Українська енциклопедія, 1998 – Т. 2. Д–Й. – 1999. – С. 333.

179. Горшенев В. М. Нетипичные нормативные предписания в праве / В. М. Горшенев // Советское государство и право. – 1978. – № 3. – С. 113–117.

180. Грачева Ю. В. Судейское усмотрение в применении уголовно-правовых норм : проблемы и пути их решения : монография / Ю. В. Грачева ; ред. А. И. Чучаев. – Москва : Проспект, 2015. – 112 с.

181. Гредескуль Н. А. Къ ученію объ осуществленіи права. Интеллектуальный процессъ, требующійся для осуществленія права : спеціально-юридическое изслѣдованіе / Н. А. Гредескуль. – Харьковъ : Типографія Адольфа Даре, Московская улица №19, 1900. – 235 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_Starodruki/1/Gredeskyl_1900.pdf – Заголовок з екрана.

182. Грищук В. К. Насильство / В. К. Грищук // Юридична енциклопедія : В 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відповід. ред.) та ін. – Том 4. Н–П. – Київ : Українська енциклопедія, 2002. – С. 68.

183. Гроций Г. О праве войны и мира. Три книги, в которых объясняются естественное право и право народов, а также принципы публичного права / Г. Гроций ; пер. с латын. А. Л. Сакетти. – Москва : Науч.-изд. центр «Ладомир», 1994. – 869 с.

184. Грязин И. Н. Текст права (Опыт методологического анализа конкурирующих теорий) / И. Н. Грязин. – Таллинн : Ээсти раамат, 1983. – 187 с.

185. Губаева Т. В. Практический курс русского языка для юристов / Т. В. Губаева. – Казань : Изд-во Казанского гос. ун-та, 1986. – 232 с.

186. Губаева Т. В. Словесность в юриспруденции / Т. В. Губаева. – Казань : Казан. гос. ун-т, 1995. – 301 с.

187. Губаева Т. В. Язык и право. Искусство владения словом в профессиональной юридической деятельности / Т. В. Губаева. – Москва : НОРМА, 2003. – 588 с.

188. Гук О. Суб'єкт службових злочинів / О. Гук // Радянське право. – 1986. – № 12. – С. 55–58.

189. Гурак С. З. Тлумачення правових норм : сучасні підходи та техніка здійснення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Гурак Софія Зіновіївна ; Нац. акад. внутр. справ. – Київ, 2014. – 243 с.

190. Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України : монографія / Н. О. Гуторова. – Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2001. – 384 с.

191. Давыдова М. Л. Юридическая техника : проблемы теории и методологии : [монография] / М. Л. Давыдова. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2009. – 318 с.

192. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : В 4 т. / В. И. Даль. – Т. 3. П–Р. – Москва : Олма-Пресс, 2001. – 576 с.

193. Дворников Н. Л. Системное толкование норм права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Дворников Николай Леонидович ; Нижегород. акад. МВД РФ. – Волгоград, 2007. – 22 с.

194. Декрет о суде № 1 от 22 ноября (5 декабря) 1917 года // Собрание узаконений и распоряжений Правительства. – 1917. – №4. – Ст. 50 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.hist.msu.ru/ER/Text/DEKRET/o_sude1.htm – Заголовок з екрана.
195. Демин А. В. Основные правила формирования налогово-правовых дефиниций / А. В. Демин // Журнал российского права. – 2011. – № 4. – С. 48–56.
196. Денисов А. И. Теория государства и права / А. И. Денисов. – Москва : Юриздат, 1948. – 532 с.
197. Денисова Т. А. Кримінальне покарання та реалізація його функцій : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Денисова Тетяна Андріївна ; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2010. – 44 с.
198. Денисова А. В. О приемах законодательной техники, используемых в Особенной части Уголовного кодекса Российской Федерации / А. В. Денисова // Общество и право. – 2010. – № 2. – С. 94–98.
199. Державний класифікатор професій ДК 003:2010 із змінами, затв. наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 16 серп. 2012 р. № 923 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://hrliga.com/docs/327_KP.htm. – Заголовок з екрана.
200. Дзейко Ж. О. Стаття, глава, розділ закону як елемент його структури / Ж. О. Дзейко // Європейські перспективи. – 2014. – № 1. – С. 5–10.
201. Діагностичні критерії смерті мозку та процедури констатації моменту смерті людини, затверджених наказом МОЗ України від 23 верес. 2013 р. № 821 // Офіційний вісн. України. – 2013. – № 82. – Ст. 507.
202. Дідич Т. О. Нормопроекування : питання теорії та методології : [монографія] / Т. О. Дідич. – Київ : Європ. ун-т, 2010. – 160 с.
203. Дія права : інтегративний аспект : монографія / відп. ред. Н. М. Оніщенко. – Київ : Юрид. думка, 2010. – 360 с.

204. Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією від 25 трав. 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_172. – Заголовок з екрана
205. Долотов Р. О. Антикоруptionна експертиза уголовного законодавства / Р. О. Долотов // Lex Russica. – 2013. – № 7. – С.782–786.
206. Дружиніна-Сендецька Т. В. Тлумачення у праві : особливості герменевтичного підходу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Дружиніна-Сендецька Тетяна Валеріївна ; НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування. – Харків, 2015. – 19 с.
207. Дудаш Т. І. Праворозуміння крізь призму герменевтики / Т. І. Дудаш. – Львів : Край, 2010. – (Праці Львів. лабораторії прав людини і громадянина Н.-д. ін.-ту держ. буд-ва та місц. самоврядування Нац. акад. правових наук України. Серія 1. Дослідження та реферати ; Вип. 22). – 248 с.
208. Дудоров О. О. Група осіб за попередньою змовою як форма співучасті у злочині / О. О. Дудоров // Вісн. Запорізького нац. ун-ту. Серія «Юридичні науки». – 2015. – № 3. – С. 130–138.
209. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності : кримінально-правова характеристика : [монографія] / О. О. Дудоров. – Київ : Юрид. практика, 2003. – 924 с.
210. Дудоров О. О. Кримінальне право : навч. посіб. / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк ; за заг. ред. М. І. Хавронюка. – Київ : Ваіте, 2014. – 944 с.
211. Дудоров О. О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості / О. О. Дудоров ; МВС України ; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. – 352 с.
212. Дудоров О. О. Кримінально-правове поняття «інші тяжкі наслідки» : проблеми тлумачення та вдосконалення законодавства / О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан // Юрид. наук. електроний журнал. – 2015. – № 1. – С. 162–170.
213. Дудоров О. О. Помилка законодавця чи його усвідомлене рішення? (дещо про зміст кримінально-правових понять «істотна шкода» і «тяжкі

наслідки» / О. О. Дудоров, Г. М. Зеленов // Антикорупційна політика України : сучасні проблеми забезпечення ефективності : зб. матеріалів Інтернет-конф. (Київ, 29 трав. 2015 р.). – Київ, 2015. – С. 180–192.

214. Дудченко В. В. Герменевтика права : розвиток юриспруденції : навч. посіб. / В. В. Дудченко, М. Р. Аракелян, В. В. Завальнюк. – Одеса : Фенікс, 2014. – 183 с.

215. Дурманов Н. Д. Советский уголовный закон / Н. Д. Дурманов. – Москва : Москов. ун-т, 1967. – 319 с.

216. Дутко А. Загальна характеристика техніки юридичної нормотворчості / А. Дутко // Вісн. Львів. ун-ту. Серія «Юридична». – 2000. – Вип. 35. – С. 48–51.

217. Дутко А. О. Юридичні конструкції та їх використання в законотворчій практиці України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Дутко Альона Олександрівна ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2010. – 19 с.

218. Дюрягина И. Я. Применение норм советского права / И. Я. Дюрягина. – Свердловск : Средне-Уральское кн. изд-во, 1973. – 248 с.

219. Ерошенко А. А. Гражданско-правовая защита личной собственности в СССР / А. А. Ерошенко // Советское государство и право. – 1968. – № 6. – С. 106–111.

220. Євграфова Є. Доктринальне тлумачення норм права (законів) : природа і здійснення / Є. Євграфова // Вісн. Академії правових наук України. – 2010. – № 2 (61). – С. 40–51.

221. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2013 р. / офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820. – Заголовок з екрана.

222. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень–грудень 2015 року // Офіц. веб-сайт Генеральної прокуратури України

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820. – Заголовок з екрана.

223. Ємельянов В. Окремі проблеми застосування нового Кримінального кодексу України / В. Ємельянов // Право України. – 2002. – № 9. – С. 109–112.

224. Жаровська Г. П. Співучасть у злочині за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Жаровська Галина Петрівна ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Київ, 2004. – 19 с.

225. Жеребкін В. Е. Логический анализ понятий права / В. Е. Жеребкін. – Київ : Вища школа, 1976. – 150 с.

226. Жеребкін В. Є. Логіка : підручник / В. Є. Жеребкін. – 9-те вид., стереотип. – Київ : Т-во «Знання» ; КОО, 2006. – 255 с.

227. Житловий кодекс Української РСР [Електронний ресурс] : Закон України від 30 черв. 1983 р. № 5464-Х. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5464-10> – Заголовок з екрана

228. Жук М. С. Институты российского уголовного права : понятие, система и перспективы развития : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Жук Максим Сергеевич ; Кубан. гос. ун-т. – Краснодар, 2013. – 62 с.

229. Загальна теорія держави і права / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін. ; заг. ред. В. В. Копейчикова. – Київ : Юрінком Інтер, 1997. – 317 с

230. Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. : М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Харків : Право, 2009. – 584 с.

231. Загиней З. А. Аналіз кримінально-правових понять та його вплив на тлумачення і правозастосування / З. А. Загиней, М. В. Рябенко // Вісн. Нац. акад. прокуратури України. – 2014. – № 5 (38). – С. 82–88.

232. Загиней З. А. Види кримінально-правових конструкцій: до постановки проблеми / З. А. Загиней // Часопис Київ. ун-ту права НАН України. – 2014. – № 1. – С. 283–287.

233. Загиней З. А. Герменевтика кримінального закону : філософські передумови дослідження / З. А. Загиней // Держава і право. – 2014. – Вип. 64. – С. 318–324.

234. Загиней З. А. Елементи герменевтики кримінального закону України [Електронний ресурс] / З. А. Загиней // Наук. часопис Нац. акад. прокуратури України. – 2015. – № 1. – С. 84–92. – Режим доступу : <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/5-2015/zaginej.pdf>. –

Заголовок з екрана

235. Загиней З. А. Изменение юридических формулировок и уголовно-правовая квалификация / З. А. Загиней // *Legea si Viata*. – 2015. – № 4 (apr.). – С. 28–31.

236. Загиней З. А. Лексичні особливості законодавчих конструкцій (на прикладі тексту розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України) / З. А. Загиней // Вісн. Нац. акад. прокуратури України. – 2014. – № 3 (36). – С. 71–77.

237. Загиней З. А. Медичний працівник як спеціальний суб'єкт пасивного підкупу / З. А. Загиней // Вісн. Нац. акад. прокуратури України. – 2015. – № 1 (39). – С. 67–71.

238. Загиней З. А. Набрання чинності на введення в дію Закону України «Про запобігання корупції» : теоретико-правові основи [Електронний ресурс] / З. А. Загиней // Юридичний наук. електронний журнал. – 2015. – № 1. – С. 12–15. – Режим доступу: http://lsey.org.ua/1_2015/3.pdf. – Заголовок з екрана

239. Загиней З. А. Окремі недоліки нормотворчої техніки розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» та їх вплив на тлумачення кримінально-правових норм /

З. А. Загиней // Вісн. Нац. акад. прокуратури України. – 2013. – № 4 (32). – С. 39–43.

240. Загиней З. А. Правова експертиза як засіб виявлення недоліків тексту кримінального закону України : загальнотеоретичний аспект / З. А. Загиней // Часопис Київського ун-ту права. – 2013. – № 4. – С. 270–273.

241. Загиней З. А. Примітки статей як частина тексту Кримінального кодексу України / З. А. Загиней // Наук. вісн Ужгород. нац. ун-ту. Серія Право. – 2014. – Вип. 27, у 3 т. – Т. 3. – С. 37–40.

242. Загиней З. А. Строки давності за вчинення кримінальних корупційних правопорушень : постановка проблеми [Електронний ресурс] / З. А. Загиней. – Наук. часопис Нац. акад. прокуратури України. – 2014. – № 2. – С. 44–51. – Режим доступу : <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/2-2014/zaginej.pdf>. –

Заголовок з екрана

243. Загиней З. А. Сумнівна чинність статті 366-1 «Декларування недостовірної інформації» Кримінального кодексу України / З. А. Загиней // Вісн. прокуратури. – 2015. – № 7. – С. 48–57.

244. Загиней З. А. Текст Уголовного кодекса Украины как предмет герменевтического анализа (на примере текста раздела XVII Особенной части «Преступления в сфере служебной деятельности и профессиональной деятельности, связанной с предоставлением публичных услуг») / З. А. Загиней // Юрид. науки и образование. – 2014. – № 41. – С. 63–75.

245. Загиней З. А. Тлумачення кваліфікованого складу злочину у статті 365 Кримінального кодексу України / З. А. Загиней // Вісн. Нац. акад. прокуратури України. – 2015. – № 2. – С. 59–66.

246. Загиней З. А. Кримінально-правова герменевтика : монографія / З. А. Загиней. – Київ : Видавничий дім АртЕк, 2015. – 380 с.

247. Задоя К. П. Оновлення нормативної класифікації кримінальних правопорушень як складова сучасних реформ кримінального законодавства в

деяких державах Євразійського простору / К. П. Задоя // Адвокат. – 2013. – № 6 (153). – С. 32–35.

248. Закиров И. А. Правовая экспертиза : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Закиров Илья Александрович ; Нижегород. правовая акад. – Нижний Новгород, 2008. – 190 с.

249. Закон : создание и толкование / под ред. А. С. Пиголкина. – Москва : Спарк, 1998. – 283 с.

250. Законодательная техника : [науч.-практ. пособие] / под ред. Ю. А. Тихомирова. – Москва : Городец, 2000. – 272 с.

251. Законодательство и законодательная деятельность в СССР / под ред. : П. П. Гуреева, П. И. Седугина. – Москва : Юрид. література, 1972. – 328 с.

252. Законопроектующання : монографія / О. Л. Копиленко, О. В. Богачова, О. В. Зайчук та ін. – Київ : Реферат, 2010. – 176 с.

253. Залоило М. В. Понятие и формы конкретизации юридических норм : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Залоило Максим Викторович ; Ин-т законодательства и сравнительного правоведения при правительстве РФ. – Москва, 2011. – 20 с.

254. Заморська Л. І. Категорія «структура норми права» як основа його нормативності / Л. І. Заморська // Держава і право. – 2010. – Вип. 50. – С. 19–25.

255. Захарова И. А. Проведение прокурором антикоррупционной экспертизы нормативных правовых актов : смешение надзорной и правотворческой функций прокуратуры / И. А. Захарова // Экспертиза нормативных правовых актов и их проектов на предмет коррупциогенности : содержание, значение, методика проведения : сб. ст. / под общ ред. О. С. Капинус и А. В. Кудашкина ; Акад. ген. прокуратуры РФ. – Москва, 2010. – С. 84–90.

256. Зинченко В. П. Понимание // Большой психологический словарь / В. П. Зінченко ; [сост. и общ. ред. : Б. Мещеряков, В. Зинченко]. – Санкт-Петербург : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 672 с.

257. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : навч.-практ. посіб. / за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна. – Харків : Право, 2014. – 232 с.

258. Злочинні доходи як об'єкт оподаткування (огляд матеріалу) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://yurincom.com/ua/yuridichniy_visnyk_ukrainy/overview/?id=3469. –

Заголовок з екрана

259. Зміни, що вносяться до Правил дорожнього руху, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 11 лют. 2013 р. № 111 // Урядовий кур'єр. – 2013. – № 39. – 27 лют.

260. Знаков В. В. Психология понимания : проблемы и перспективы / В. В. Знаков. – Москва : Ин-т психологии РАН, 2005. – 448 с.

261. Зозуля А. А. Доктрина в современном праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Зозуля Александр Александрович ; С.-Петербург. гуманитар. ун-т профсоюзов. – Санкт-Петербург, 2006. – 235 с.

262. Ивакина Н. Н. Профессиональная речь юриста / Н. Н. Ивакина. – Москва : БЕК, 1997. – 348 с.

263. Иванов С. А. Понятие и юридическая природа систематичности в уголовном праве России / С. А. Иванов // Общество и право. – 2009. – № 1 (23). – С. 171–177.

264. Иванчин А. В. Законодательная техника в механизме уголовного правотворчества : учебное пособие / А. В. Иванчин. – Ярославль : ЯрГУ, 2009. – 188 с.

265. Иванчин А. В. Законодательная техника и ее роль в российском уголовном правотворчестве : монография / А. В. Иванчин. – Москва : Юрлитинформ, 2011. – 208 с.

266. Иванчин А. В. Конструирование состава преступления : теория и практика : монография / А. В. Иванчин ; отв. ред. Л. Л. Кругликов. – Москва : Проспект, 2014. – 352 с.

267. Иванчин А. В. Уголовно-правовые конструкции и их роль в построении уголовного законодательства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Иванчин Артем Викторович ; Ярослав. гос. ун-т. – Ярославль, 2002. – 201 с.

268. Иеринг Р. Юридическая техника : пер. с нем. / Р. Иеринг. – Санкт-Петербург : Типо-литогр. А. Е. Ландау, 1906. – 105 с.

269. Ильин И. К. О форме и стиле правовых актов (некоторые вопросы законодательной техники) / И. К. Ильин, Н. В. Миронов // Советское государство и право. – 1960. – № 12. – С. 65–73.

270. Ильин И. А. Понятие права и силы / И. А. Ильин // Собр. соч. : в 10 т. – Москва, 1994. – Т. 4. – С. 5–44.

271. Ильюк Е. В. Дефиниции в тексте уголовного закона / Е. В. Ильюк // Уголовно-правовые меры борьбы с преступностью в условиях перестройки. – Свердловск : СВЮИ, 1990. – С. 71–79.

272. Ильюк Е. В. Законодательная техника построения диспозиции статьи уголовного закона : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ильюк Елена Вадимовна ; Свердлов. юрид. ин-т им. Р. А. Руденко. – Свердловск, 1989. – 21 с.

273. Ильюк Е. В. К вопросу о приёмах законодательной техники в уголовном законодательстве / Е. В. Ильюк // Вопросы совершенствования уголовно-правового регулирования. – Свердловск : СВЮИ, 1988. – С. 29–34.

274. Інструкція про порядок видачі документів, що засвідчують тимчасову неприцездатність громадян, затв. наказом Міністерством охорони здоров'я України від 13 листоп. 2001 р. № 455 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1005-01>. – Заголовок з екрана

275. Кадикало О. І. Офіційне тлумачення норм Конституції і законів конституційними судами (на прикладі України та країн СНД) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Кахикало Оксана Ігорівна ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – Київ, 2010. – 20 с.

276. Капліна О. В. Правовий зміст принципів правозастосовного тлумачення норм кримінально-процесуального права [Електронний ресурс] /

О. В. Капліна // Університетські наук. зап. – 2008. – № 3. – С. 282–288. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Unzap_2008_3_54.pdf. – Заголовок з екрана.

277. Капліна О. В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права : монографія / О. В. Капліна. – Харків : Право, 2008. – 296 с.

278. Капліна О. В. Правозастосовне тлумачення судом норм кримінально-процесуального права : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Капліна Оксана Володимирівна ; Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2009. – 40 с.

279. Капліна О. Принципи правозастосовного тлумачення норм кримінально-процесуального права / О. Капліна // Вісн. Академії правових наук України. – 2008. – № 2 (53). – С. 200–211.

280. Карабань В. Я. Тлумачення актів цивільного законодавства України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Карабань Володимир Якович ; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». – Одеса, 2007. – 20 с.

281. Карелова Г. А. Кримінальна відповідальність в правових позиціях Конституційного Суду України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Карелова Галина Андріївна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2014. – 262 с.

282. Кармаліта М. В. Правова доктрина – джерело (форма) права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Кармаліта Марія Володимирівна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2011. – 199 с.

283. Карташов В. Н. О необходимости замены учебного курса «Юридическая техника» учебной дисциплиной «Юридическая технология» / В. Н. Карташов // Юрид. техника. – 2009. – № 3. – С. 30–33.

284. Карташов В. Н. Теория правовой системы общества : учебное пособие. В 2 т. Т. 1 / В. Н. Карташов. – Ярославль : ЯрГУ, 2005. – 547 с.

285. Карташов В. Н. Юридическая техника, тактика, стратегия и технология (к вопросу о соотношении) / В. Н. Карташов // Проблемы

юридической техники : сб. ст. / [под ред. В. М. Баранова]. – Нижний Новгород : Нижполиграф, 2000. – С. 16–23.

286. Кауфман М. А. Время совершения преступления и его уголовно-правовое значение : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Кауфман Михаил Александрович ; Москов. высш. шк. милиции МВД России. – Москва, 1992. – 183 с.

287. Кашанина Т. В. Логика права как элемент юридической техники / Т. В. Кашанина // Журнал российского права. – 2008. – № 2. – С. 25–35.

288. Кашанина Т. В. Юридическая техника : учебник / Т. В. Кашанина. – 2-е изд., пересмотр. – Москва : Норма ; ИНФРА-М, 2011. – 496 с.

289. Кваша О. О. Співучасть у злочині: сутність, структура та відповідальність: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Кваша Оксана Олександрівна ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2013. – 467 с.

290. Кваша О. О. Щодо необхідності створення «термінологічного» розділу КК України / О. О. Кваша // Актуальні проблеми вдосконалення та уніфікації термінології Кримінального кодексу України. – Харків : Права людини, 2011. – С. 27–30.

291. Квіт С. М. Основи герменевтики : навч. посіб. / С. М. Квіт. – Київ : КМ Академія, 2003. – 192 с.

292. Келина С. Г. Принципы советского уголовного права / С. Г. Кулина, В. Н. Кудрявцев. – Москва : Наука, 1988. – 176 с.

293. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права : підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. – Київ : Кондор, 2006. – 477 с.

294. Керимов Д. А. Законордательная техника : [науч.-метод. и учеб. пособие] / Д. А. Керимов. – Москва : НОРМА, 2000. – 127 с.

295. Керимов Д. А. Культура и техника законотворчества / Д. А. Керимов. – Москва : Юридическая литература, 1991. – 160 с.

296. Керимов Д. А. Методология права : предмет, функции, проблемы философии права / Д. А. Керимов. – 4-е изд. – Москва : СГУ, 2008. – 521 с.

297. Кириченко О. М. Казуальне тлумачення норми права : аксіологічний аспект / О. М. Кириченко // Альманах права : наук.-практ. юрид. журнал. – Київ, 2012. – Вип. 3. – С. 195–198.

298. Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію / В. М. Киричко. – Харків : Право, 2013. – 424 с.

299. Кирсанов С. А. Проблемы правового регулирования государственных и муниципальных услуг в Российской Федерации / С. А. Кирсанов, А. Т. Ошурков, А. М. Сергеенко // Публичные услуги : правовое регулирование (российский и зарубежный опыт) : сборник / под. общ. ред. Н. А. Шевелевой. – Москва : Волтерс Клувер, 2007. – С. 104–120.

300. Кленова Т. В. Основы теории кодификации уголовно-правовых норм / Т. В. Кленова. – Саратов : Самарский ун-т, 2001. – 259 с.

301. Клименко В. А. Питання, які треба вирішувати при впровадженні понятійного (термінологічного) апарату у чинному законі про кримінальну відповідальність / В. А. Клименко // Актуальні проблеми вдосконалення та уніфікації термінології Кримінального кодексу України. – Харків : Права людини, 2011. – С. 30–40.

302. Книженко О. О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням та укладення угод у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів [Електронний ресурс] / О. О. Книженко // Вісн. Луганського держ. ун-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – 2015. – Вип. 1. – С. 115-121. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2015_1_13. – Заголовок з екрана

303. Книженко О. О. Кримінально-правова санкція як юридична конструкція / О. О. Книженко // Наук. вісн. Дніпропетров. держ. ун-ту внутр. справ. – 2011. – № 4. – С. 314–320.

304. Книженко О. О. Теоретичні засади встановлення санкцій у кримінальному праві : монографія / О. О. Книженко. – Харків : Акта. – 384 с.

305. Кобзева Е. В. Оценочные признаки в уголовном праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Кобзева Елена Васильевна ; Саратов. гос. акад. права. – Саратов, 2002. – 304 с.
306. Ковалев М. И. О технике уголовного законодательства / М. И. Ковалев // Известия ВУЗов. Правоведение. – 1962. – № 3. – С. 142–146.
307. Ковалева Т. К. Законодательная инфляция в современном юридическом дискурсе и некоторые способы ее преодоления / Т. К. Ковалева // Вестн. Университета (Гос. ун-т управления). – 2014. – № 1. – С. 246–249.
308. Кодекс законів про працю України [Електронний ресурс] : Закон України від 10 груд. 1971 р. № 322-VIII. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/322-08>. – Заголовок з екрана.
309. Кодекс цивільного захисту [Електронний ресурс] : Закон України від 2 жовт. 2012 р. № 5403-VI. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>. – Заголовок з екрана.
310. Кодифікація законодавства України : теорія, методологія, техніка / Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик, Л. М. Горбунова та ін. ; [за заг. ред. О. І. Ющика]. – Київ : Парламентське вид-во, 2007. – 208 с.
311. Кожина М. К. Стилистика русского языка / М. К. Кожина. – Москва : Просвещение, 1993. – 224 с.
312. Козловский А. А. Философско-гносеологические основания законодательных определений / А. А. Козловский // Материалы Междунар. «круглого стола» (Черновцы, 21–23 сент. 2006 г.) / [под ред. В. М. Баранова, П. С. Пацуркивского, Г. О. Матюшкина]. – Нижний Новгород : Нижегород. исслед. науч.-прикладной центр «Юрид. техника», 2007. – С. 117–129.
313. Колоколов Я. Н. Аутентическое толкование правовых актов : поиск новых парадигм / Я. Н. Колоколов. – Москва : Юрлитинформ, 2010. – 376 с.
314. Колоколов Я. Н. В поисках критериев эффективности аутентического толкования / Я. Н. Колоколов // Бюл. нотариальной практики. – 2010. – № 6. – С.28–32.

315. Комиссаров В. С. Оценка состояния Уголовного кодекса Российской Федерации и перспективная характеристика законодательной деятельности / В. С. Комиссаров // Пять лет действия УК РФ : итоги и перспективы : материалы XX Междунар. науч.-практ. конф. (Москва, 30–31 мая 2002 г.). – Москва : «ЛекЭст», 2003. – С. 9–15.

316. Комиссаров К. И. Судебное усмотрение в советском гражданском процессе / К. И. Комиссаров // Советское государство и право. – 1969. – № 4. – С. 49–56.

317. Комментарий к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практика ее применения / под общ. ред. : В. А. Туманова, Л. М. Энтина. – Москва : Норма, 2002. – 336 с.

318. Конвенция ООН по морскому праву от 10 дек. 1982 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_057. – Заголовок з екрана.

319. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про територіальне море і прилеглу зону від 29 квіт. 1968 р. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_178. – Заголовок з екрана.

320. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовт. 2003 р. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_c16. – Заголовок з екрана

321. Конвенція Ради Європи про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листоп. 1950 р. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004. – Заголовок з екрана

322. Кондаков Д. С. Примечания в российском законодательстве : дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.01 / Кондаков Денис Сергеевич ; Нижегород. акад. МВД РФ. – Нижний Новгород, 2002. – 219 с.

323. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник / Н. И. Кондаков. – Москва : Наука, 1975. – 720 с.

324. Контекст [Электронный ресурс] // Лингвистический энциклопедический словарь. – Режим доступа : <http://tapemark.narod.ru/les/238b.html>. – Загл. с экрана.

325. Концепція адміністративної реформи України, затв. Указом Президента України «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» від 22 лип. 1998 р. № 810/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/810/98>. – Заголовок з екрана.

326. Коняхин В. П. Теоретические основы построения Общей части российского уголовного права / В. П. Коняхин. – Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2002. – 348 с.

327. Копиленко О. Л. Правове моделювання як ефективний засіб нормативно-правової уніфікації у правотворчості / О. Л. Копиленко, Г. О. Мурашин // Університетські наук. записки. – № 1–2 (13–14). – С. 24–31.

328. Корецкий Д. А. Криминальная армалогия : Учение о правовом режиме оружия / Д. А. Корецкий. – Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2006. – 547 с.

329. Коржанский Н. И. Очерки теории уголовного права / Н. И. Коржанский. – Волгоград: ВСШ МВД РФ, 1992. – 92 с.

330. Коржанський М. Й. Науковий коментар до Кримінального кодексу України / М. Й. Коржанський. – Київ : Атіка, Академія, Ельга–Н, 2001. – 656 с.

331. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / Н. М. Коркунов. – Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2003. – 430 с.

332. Корнеев В. В. Социокультурные основания интерпретации и апплицирования юридической нормы : дис. ... канд. философ. наук : 09.00.11 / Корнеев Виталий Владимирович ; Воронеж. гос. ун-т. – Воронеж, 1997. – 167 с.

333. Коростей В. І. Проблеми правотворчості в Україні / В. І. Коростей // Право України. – 2004. – №3. – С. 121–124.

334. Косович В. Внесення змін до нормативно-правових актів України як спосіб їх вдосконалення / В. Косович // Вісн. Львів. ун-ту. Серія «Юридична». – 2014. – Вип. 60. – С. 35–46.

335. Косович В. М. Загальнотеретичні аспекти удосконалення нормативно-правових актів України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Косович Віталій Мирославович ; Львів. держ. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2015. – 488 с.

336. Косович В. М. Оціночні поняття як джерело і форма права / В. М. Косович // Вісн. Львів. ун-ту . Серія юридична. – 2004. – № 40. – С. 52–59.

337. Косович В. М. Удосконалення доктринальних підходів до концепції нормативно-правового акта / В. М. Косович // Наук. вісн. Чернівецького ун-ту. Правознавство. – 2012. – Вип. 618. – С. 36–42.

338. Косович В. М. Правові дефініції як засіб забезпечення створення досконалих нормативно-правових актів України / В. М. Косович // Вісн. Львів. нац. ун-ту. Серія «Юридична». – 2013. – Випуск 57. – С. 43–53.

339. Косович В. М. Оціночні поняття як засіб юридичної техніки : [монографія] / В. М. Коссович. – Львів : Тріада-плюс, 2011. – 212 с.

340. Костенко М. А. Содержательно-правовая эквивалентность текстов нормативно-правовых актов (теоретико-правовой аспект) : дис. .. канд. юрид. наук : 12.00.01 / Костенко Маргарита Анатольевна ; Ростовский юрид. ин-т МВД России. – Ростов-на-Дону, 2001. – 156 с.

341. Костенко О. І. Тлумачення актів адміністративного законодавства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Костенко Олена Ігорівна ; Запорізький нац. ун-т. – Запоріжжя, 2011. – 16 с.

342. Кострова М. Б. Изобразительно-выразительные средства в уголовном законе : о допустимости использования / М. Б. Кострова // Журнал российского права. – 2002. – №8. – С. 63–73.

343. Кострова М. Б. Концептуальна модель роз'яснення термінів, використовуваних в Уголовном кодексе Российской Федерации (в порядке постановки проблемы) / М. Б. Кострова // Пять лет действия Уголовного

кодекса Российской Федерации: итоги и перспективы : материалы междунар. науч.-практ. конф. (Москва, 30–31 мая 2007 г.). – Москва, 2003. – С. 186–192.

344. Кострова М. Б. О «языковом» толковании уголовного закона / М. Б. Кострова // Правоведение. – 2002. – № 3. – С. 136–149.

345. Кострова М. Б. Бланкетная терминология уголовного закона / М. Б. Кострова // Уголовное право : стратегия развития в XXI веке : материалы 5-ой Междунар. науч.-практ. конф. (24–25 января 2008 г.). – Москва : Проспект, 2008. – С. 61–63.

346. Кострова М. Грамматическое или языковое толкование уголовного закона? / М. Кострова // Законность. – 2002. – № 3. – С. 38–43.

347. Костюк Г. С. О психологии понимания / Г. С. Костюк // Избранные психологические труды. – Москва : Педагогика, 1988. – 304 с.

348. Коханюк Т. С. Системне тлумачення кримінального закону : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Коханюк Тетяна Сергіївна ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2011. – 18 с.

349. Коханюк Т. С. Системне тлумачення кримінального закону : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Коханюк Тетяна Сергіївна ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2011. – 198 с.

350. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підруч. для студентів філол. спец. вищих закл. освіти] / М. П. Кочерган. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. – 368 с.

351. Кравец И. А. Конституция и герменевтика : вопросы и теории / И. А. Кравец // Правоведение. – 2003. – № 5. – С. 38–49.

352. Кравец И. А. О правовой природе конституционной герменевтики / И. А. Кравец // Право и политика. – 2003. – № 1 (37). – С. 15–29.

353. Крайник Г. Щодо змісту поняття «загибель людей» та «інші тяжкі наслідки» як обтяжуючих обставин, зазначених у ч. 2 ст. 272 КК України / Г. Крайник // Вісн. Акад. правових наук України. – 2011. – № 2. – С. 241–249.

354. Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією від 27 січ. 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_101. – Заголовок з екрана

355. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. : В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., перероб. і допов. – Харків : Право, 2010. – 456 с.

356. Кримінальне право України : Особлива частина : підручник / за заг. ред. Є. Л. Стрельцова. – Харків : Одіссей, 2009. – 496 с.

357. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько, та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 5-те вид., перероб. та допов. – Київ : Атіка, 2009. – 408 с.

358. Кримінальне право України. Загальна частина / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, В. О. Беньківський та ін. ; за ред. П. С. Матишевського, П. П. Андрушка, С. Д. Шапченка. – Київ : Юрінком Інтер, 1997. – 506 с.

359. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – вид. 4-те перероб. та допов. – Київ : Атіка, 2008. – 376 с.

360. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за ред. П. С. Матишевського, С. С. Яценка, П. П. Андрушка. – Київ : Юрінком Інтер, 1999. – 891 с.

361. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. коментар. У 2 т. Т. 2. Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 5-те вид., доп. – Харків : Право, 2013.– 1040 с.

362. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. У 2 т. Т. 1. Загальна частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 5-те вид., доп. – Харків : Право, 2013. – 376 с.

363. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-1>. – Заголовок з екрана.

364. Кримінально-виконавчий кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 11 лип. 2003 р. № 1129-IV. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/page>. – Заголовок з екрана.

365. Кругликов Л. Л. Презумпции в уголовном праве (в сфере ответственности за экономические и иные преступления) / Л. Л. Кругликов, Ю. Г. Зуев. – Ярославль : ЯрГУ, 2000. – 160 с.

366. Кругликов Л. Л. Юридические конструкции и символы в уголовном праве / Л. Л. Кругликов, О. Е. Спиридонова. – Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2005. – 334 с.

367. Крусс В. И. Юридическая техника – юридическая герменевтика – конституционный порядок / В. И. Крусс // Проблемы юридической техники : сб. ст. / под ред. В. М. Баранова. – Нижний Новгород : Нижполиграф, 2000. – С. 80–88.

368. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений. – 2-е изд., перераб. и доп. / В. Н. Кудрявцев. – Москва : Юристъ, 2004. – 304 с.

369. Кузакбирдиев С. С. Формы реализации норм права в деятельности органов внутренних дел : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Кузакбирдиев Садри Салихович ; Акад. МВД России. – Москва, 1996. – 234 с.

370. Кузнецов А. П. Использование примечаний в российском уголовном законодательстве / А. П. Кузнецов, С. В. Изосимов, И. Н. Бокова, Д. С. Кондаков // Следователь. – 2001. – № 1. – С. 2–26.

371. Кузнецов В. В. Зворотна дія кримінального закону в часі / В. В. Кузнецов, В. Д. Чабанюк // Міжнар. вісн. Міжнар. гуманітар. ун-ту. Серія «Юриспруденція». – 2014. – № 10-2. – Т. 2. – С. 48–50.

372. Кузнецов В. Г. Герменевтика и гуманитарное познание / В. Г. Кузнецов. – Москва : МГУ, 1991. – 192 с.

373. Кузнецова Н. Ф. Общественно опасные последствия : лингвистический аспект / Н. Ф. Кузнецова, М. Б. Кострова // Вестн. Московского ун-та. Серия 11. Право. – 2001. – № 6. – С. 23–36.

374. Кузнецова Н. Ф. Проблемы квалификации преступлений : лекции по спецкурсу «Основы квалификации преступлений» / Н. Ф. Кузнецова ; науч. ред. и предисл. В. Н. Кудрявцева /. – Москва : Городец, 2007. – 336 с.
375. Кулыгин В. В. Этнокультура уголовного права : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Кулыгин Владимир Владимирович ; Дальневост. гос. ун-т. – Хабаровск, 2003. – 471 с.
376. Кун М. А. Міфи Стародавньої Греції [Електронний ресурс] / М. А. Кун. – Режим доступу: **Помилка! Неприпустимий об'єкт гіперпосилання.** – Заголовок з екрана.
377. Кундеус В. Г. Кримінально-правова характеристика викрадення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Кундеус Владислав Геннадійович ; Нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2004. – 198 с.
378. Курс трудового права. Особенная часть. Кн. 1. Индивидуальное трудовое право. В 3 т. Т. 1 / А. А. Войтик [и др.] ; под общ. ред. О. С. Курылевой и К. Л. Томашевского. – Минск : Амалфея, 2014. – 372 с.
379. Лазарев В. В. Правоположения : понятие, происхождение и роль в механизме правового воздействия / В. В. Лазарев // Правоведение. – 1976. – № 6. – С. 3–15.
380. Лазарев В. В. Применение советского права / В. В. Лазарев ; науч. ред. Б. С. Волков. – Казань : Казан. ун-т, 1972. – 200 с.
381. Лазарев В. В. Пробелы в праве и пути их устранения / В. В. Лазарев. – Москва : Юридическая литература, 1974. – 184 с.
382. Лантінов Я. О. Щодо доцільності створення термінологічного розділу Кримінального кодексу України / Я. О. Лантінов // Актуальні проблеми вдосконалення та уніфікації термінології Кримінального кодексу України. – Харків : Права людини, 2011. – С. 44–45.
383. Левченкова Т. А. Герменевтический метод как один из методов науки финансового права / Т. А. Левченкова // Финансовое право. – 2011. – № 5. – С. 2–5.

384. Легка О. В. Реалізація норм права : теоретико-правові аспекти / О. В. Легка // Право і суспільство. – 2012. – № 1. – С. 30–33.
385. Лесниевски-Костарева Т. А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика / Т. А. Лесниевски-Костарева. – 2-е изд., перераб. и доп.. – Москва : НОРМА, 2000. – 400 с.
386. Лизикова И. И. Принципы и методы герменевтического анализа в правопонимании / И. И. Лизикова // Административное и муниципальное право. – 2008. – № 3. – С. 83–87.
387. Лисюткин А. Б. Юридическая техника и правовые ошибки / П. Б. Лисюткин // Государство и право. – 2001. – № 11. – С. 22–28.
388. Лихачев Д. С. Поэтика древнерусской литературы / Д. С. Лихачев. – Москва : Наука, 1979. – 353 с.
389. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : монографія / С. Я. Лихова. – Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київ. ун-т», 2006. – 573 с.
390. Літературознавчий словник-довідник / за ред. : Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – 2-ге вид., випр. та допов. – Київ : Академія, 2007. – 752 с.
391. Лопашенко Н. А. Парадоксы и проблемы законодательной регламентации принципов уголовного права и пути их преодоления / Н. А. Лопашенко // Уголовно-правовые, пенитенциарные принципы и их реализация: правотворческий, правоприменительный урони : Материалы научно-практ. конф., г. Саратов, 28–29 марта 2005 г. – Саратов : СГАП, 2005. – С. 64–67.
392. Лукашевич В. К. Философия и методология науки / В. К. Лукашевич. – Минск : Современ. шк., 2006. – 320 с.
393. Лукашук И. И. Толкование норм международного права / И. И. Лукашук, О. И. Лукашук. – Москва : НОТА БЕНЕ, 2002. – 160 с.

394. Лукьяненко М. Ф. Оценочные понятия гражданского права : разумность, добросовестность, существенность / М. Ф. Лукьяненко. – Москва : Статут, 2010. – 423 с.
395. Лупандина О. А. Информационная избыточность в текстах нормативно-правовых актов : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Лупандина Оксана Анатольевна ; Ростов. юрид. ин-т МВД России. – Ростов-на-Дону, 2001. – 157 с.
396. Луць Л. А. Загальна теорія держави та права : навч.-метод. посіб. (за кредитно-модульною системою) / Л. А. Луць. – Київ : Атіка, 2007. – 412 с.
397. Лушников П. В. К вопросу о выделении отраслевых юридических герменевтик / П. В. Лушников // Вестн. Удмуртского ун-та. – 2013. – Вып. 2. – С. 136–140.
398. Лызлов Д. Н. Юридическая техника : учебное пособие / Д. Н. Лызлов, В. Ю. Картухин. – Москва : Ось-89, 2009. – 176 с.
399. Люблинский П. И. Техника, толкование и казуистика уголовного кодекса / П. И. Люблинский ; под ред. и с предисл. В. А. Томсинова. – Москва : Зерцало, 2004. – 248 с.
400. Максимович Р. Л. Коментар Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» / Р. Л. Максимович. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – 280 с.
401. Максимович Р. Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України : [монографія] / Р. Л. Максимович. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2008. – 304 с.
402. Малента В. С. Неофіційне тлумачення норм права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Малента Володимир Степанович ; Нац. акад. внутр. справ України. – Київ, 2010. – 16 с.
403. Маликов С. В. Сроки в уголовном праве России : понятие, виды, характеристика : [монография] / С. В. Маликов ; под ред. А. И. Чучаева. – Москва : Проспект, 2009. – 168 с.

404. Малинин В. Б. Объективная сторона преступления / В. Б. Малинин, А. Ф. Парфенов. – Санкт-Петербург : Юрид. ин-т (Санкт-Петербург), 2004. – 301 с.
405. Малинова И. П. Интерпретационная деятельность в праве (методологические основания и систематизация) / И. П. Малинова // Российский юридический журнал. – 2011. – № 1. – С. 18–25.
406. Малинова И. П. Философия права (от метафизики к герменевтике) / И. П. Малинова. – Екатеринбург : УрГЮА, 1995. – 128с.
407. Малинова И. П. Философия правотворчества / И. П. Малинова. – Екатеринбург : УрГЮА, 1996. – 147 с.
408. Мальцев В. В. Принципы уголовного права и их реализация в правоприменительной деятельности / В. В. Мальцев. – Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2004. – 694 с.
409. Мальцкевич В. В. Об одной правовой конструкции / В. В. Мальцкевич // Вопросы философии. – 1965. – №6. – С. 139–141.
410. Мамардашвили М. Психологическая топология пути. М. Пруст «В поисках утраченного времени» / М. Мамардашвили. – Санкт-Петербург: Русский Христианский гуманитар. ин-т ; Журнал «Нева», 1997. – 473 с.
411. Мамон З. В. Співвідношення міжнародного публічного та міжнародного комерційного арбітражів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Мамон Зоя Володимирівна ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – Київ, 2011. – 20 с.
412. Манукян А. Г. Толкование норм права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Манукян Артур Гагикович ; Санкт-Петерб. гуманитар. ун-т профсоюзов. – Санкт-Петербург, 2006. – 177 с.
413. Марін О. К. Потенційні проблеми застосування норм про злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг / О. К. Марін // Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013–2014 рр. в Україні. – Київ : ВАІТЕ, 2014. – С. 98–102.

414. Марчук В. В. Квалификация преступлений в контексте философской герменевтики / В. В. Марчук // Право и демократия : сб. науч. тр. / гл. ред. В. Н. Бибило. – Минск : БГУ, 2008. – Вып. 19. – С. 237–255.

415. Марчук В. В. Философско-методологические начала квалификации преступлений / В. В. Марчук // Право.by. – 2014. – № 1. – С. 68–74.

416. Марчук В. В. Феномен интерпретации при квалификации преступлений / В. В. Марчук // Веснік Канстытуцыйнага Суда Рэспублікі Беларусь. – 2008. – № 1. – С. 88–96.

417. Матковский С. В. Правовая природа антикоррупционной экспертизы / С. В. Матковский // Российский следователь. – 2008. – № 24. – С. 27–30.

418. Мелькин А. А. Формирование юридических понятий в российской правовой системе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Мелькин Антон Александрович. – Москва, 2008. – 150 с.

419. Мельниченко В. І. Системність відповідальності суб'єктів публічного управління / В. І. Мельниченко // Український соціум. – 2011. – № 2. – С. 135–148.

420. Методичні рекомендації з підготовки та оформлення проектів законів України, нормативно-правових актів Президента України, Кабінету Міністрів України, МНС та дотримання правил нормопроектної техніки, затв. наказом МНС України та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 10 груд. 2007 р. № 851 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mns.gov.ua/laws/laws_preparation/guidelines.zip?PHPSESSID=. – Заголовок з екрана.

421. Методологія проведення антикорупційної експертизи нормативно-правових актів, затв. наказом Міністерства юстиції України від 23 черв. 2010 р. № 1380/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1380323-10>. – Заголовок з екрана

422. Миколенко О. М. Теоретичні основи дослідження шкоди, заподіяної злочином : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Миколенко Олена Миколаївна ; Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечнікова. – Одеса, 2005. – 219 с.

423. Миренский Б. А. Законодательная техника и проблемы уголовного права / Б. А. Миренский // Советское государство и право. – 1986. – № 12. – С. 106–109.

424. Миренский Б. А. Советский уголовный закон – важное условие эффективной борьбы органов внутренних дел с преступностью / Б. А. Миренский. – Ташкент : Ташкент. Высшая шк. МВД СССР, 1978. – 56 с.

425. Мирошников Е. Г. Официальное толкование права и его значение в деятельности органов внутренних дел : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Мирошников Евгений Геннадьевич ; Академия управления МВД России. – Москва, 2000. – 24 с.

426. Митний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 берез. 2012 р. № 4495-VI. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Заголовок з екрана

427. Митрофанов І. І. Загальна частина кримінального права України навч. посіб. / І. І. Митрофанов ; Кременчуц. нац. ун-т ім. Михайла Остроградського. – Одеса : Фенікс, 2015. – 576 с.

428. Митрофанов І. І. Закон про кримінальну відповідальність: навч. посіб. / І. І. Митрофанов, В. В. Локтіонова. – Кременчук : вид. Щербатих О. В., 2011. – 356 с.

429. Михайлович Д. М. Офіційне тлумачення закону : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Михайлович Дмитро Мар'янович ; Нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2003. – 19 с.

430. Михайлович Д. М. Толкование закона : монография / Д. М. Михайлович. – Харків, 2004. – 198 с.

431. Міжнародні організації : навч. посіб. / за ред. : Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського, З. Кутайні]. – Київ : Центр учбової літ., 2007. – 440 с.

432. Міжнародные медико-санитарные правила [Електронний ресурс] / ВООЗ, 2005 год. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/897_007.

– Заголовок з екрана

433. Можейко М. А. Контекст // Новейший философский словарь / М. А. Можейко ; сост. А. А. Грицанов ; ред. А. И. Мерцалова. – Минск, 1999. – 896 с.

434. Молибога М. П. Тлумачення (інтерпретація) правових норм : наукове та практичне значення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Молибога Микола Павлович ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – Київ, 2010. – 20 с.

435. Мониторинг правоприменения в Российской Федерации : учеб. пособие / под ред. М. М. Рассолова. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2013. – 239 с.

436. Морозов Б. П. Правоприменительное толкование уголовного закона : монографія / Б. П. Морозов. – Новосибирск : ФКОУ ДПО СМУЦ ГУФСИН России по Новосибирской обл., 2012. – 192 с.

437. Москалькова Т. Н. Нормотворчество : научн.-практ. пособие / Т. Н. Москалькова, В. В. Черников. – Москва : Проспект, 2011. – 384 с.

438. Музика А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів / А. А. Музика. – Київ : Логос, 1998. – 324 с.

439. Музика А. А. Кримінальний проступок – нова правова реалія / А. А. Музика // Юридичний вісн. України. – 2012. – №27 (888). – Ч. 3. – С. 5.

440. Муравьев И. А. Законодательное исключение (теория, практика, техника) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Муравьев Иван Александрович ; Нижегород. правовая акад. – Москва, 2009. – 23 с.

441. Мураховська Т. Є. Проблематика структури норми права у зв'язку з системою права [Електронний ресурс] / Т. Є. Мураховська // Форум права. – 2012. – № 4.. – Режим доступу: <file:///Z:/%D0f>. – Заголовок з екрана

442. Муромцев Г. И. Юридическая техника (некоторые юридические аспекты) / Г. И. Муромцев. – Правоведение. – 2000. – № 1. – С. 9–20.

443. Навроцький В. О. «Загибель людей» як вид злочинних наслідків : проблеми встановлення змісту та кваліфікації / В. О. Навроцький // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи : матеріали наук.-практ. конф., м. Харків, 22–23 квіт. 2004 р. – Київ ; Харків : Юрінком Інтер, 2004. – С. 44–47.
444. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина / В. О. Навроцький : [курс лекцій]. – Київ : Т-во «Знання», КОО, 2000. – 771 с.
445. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / В. О. Навроцький. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
446. Навроцький В. О. Про «термінологічну» главу Кримінального кодексу УРСР / В. О. Навроцький // Тези доповідей і повідомлень Львівської регіональної наук.-практ. конф. «На шляху до правової держави» (Львів, 7–8 лют. 1991 р.). – Львів. – 1991. – С. 109–111.
447. Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації / В. О. Навроцький. – Київ : Атіка, 1999. – 418 с.
448. Надежин Г. Н. Доктринальное толкование норм права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Надежин Георгий Николаевич ; Нижегород. акад. МВД России. – Нижний Новгород, 2005 – 25 с.
449. Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні : монографія / О. В. Наден. – Харків : Право, 2012. – 272 с.
450. Настасяк І. Ю. Тлумачення правових норм : навч. посіб. / І. Ю. Настасяк ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2010. – 335 с.
451. Насырова Т. Я. Телеологическое (целевое) толкование советского закона. Теория и практика / Т. Я. Насырова – Казань : Казан. ун-т, 1988. – 144 с.
452. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. : П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – 2-е вид., пепероб. та допов. – Київ : Дакор, 2008. – 1428 с.

453. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. У 2 ч. Особлива частина / під заг. ред. : О. М. Потебенька, В. Г. Гончаренка. – Київ : Форум, 2001. – 942 с.
454. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : за станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 груд. 2001 р. / за ред. С. С. Яценка. – Київ : А.С.К, 2002. – 936 с.
455. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. : М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 4-е вид., переробл. та допов. – Київ : Юрид. думка, 2007. – 1184 с.
456. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. : М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 7-ме вид., переробл. та доп. – Київ : Юрид. думка, 2010. – 1288 с.
457. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квіт. 2001 р. / за ред. : М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – Київ : Каннон, 2001. – 1104 с.
458. Наумов А. В. Применение уголовно-правовых норм / А. В. Наумов. – Волгоград : НИРИО ВСШ МВД СССР, 1973. – 459 с.
459. Научные основы советского правотворчества / под ред. Р. О. Халфиной. – Москва : Наука, 1981. – 320 с.
460. Нашиц А. Правотворчество. Теория и законодательная техника / А. Нашиц. – Москва : Прогресс, 1974. – 256 с.
461. Недбайло П. Е. Применение советских правовых норм / П. Е. Недбайло. – Москва : Госюриздат, 1960. – 511 с.
462. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства : учеб. для юридических вузов и фак.] / В. С. Нерсесянц. – Москва : НОРМА–ИНФРА М, 1999. – 552 с.
463. Нерсесянц В. С. Философия права : учеб. для вузов / В. С. Нерсесянц. – Москва : ИНФА М-НОРМА, 1997. – 652 с.

464. Нестеров А. В. Понятие услуги государственной, общественной (социальной) и публичной / А. В. Нестеров // Гос. власть и местное самоуправление. – 2005. – № 11. – С. 18–24.

465. Никитин А. В. Правовые символы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Никитин Александр Всеволодович ; Нижегородский юридический ин-т МВС РФ. – Нижний Новгород, 1999. – 24 с.

466. Новгородцев П. И. Историческая школа юристов, ее происхождение и судьба : опыт характеристики основ школы Савиньи в их последовательном развитии / П. И. Новгородцев. – Москва : Университетская тип., 1896. – 216 с.

467. Новейший философский словарь / сост. А. А. Грицанов ; ред. А. И. Мерцалова. – Минск, 1999. – 896 с.

468. Новиков В. А. Уголовная ответственность за нарушение неприкосновенности жилища : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Новиков Валерий Анатольевич ; Российская правовая акад. М-ва юстиции РФ. – Москва, 2001. – 24 с.

469. Новиков Н. И. Нормативное толкование в механизме правового регулирования : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Новиков Николай Игоревич ; Ростов. юридич. ин-т МВД РФ. – Ростов-на-Дону, 2009. – 23 с.

470. Новиков А. Методология / А. М. Новиков, Д. А. Новиков. – Москва : СИНТЕГ, 2007. – 668 с.

471. Новицький Г. В. Поняття і форми співучасті за кримінальним правом України : наук.-практ. посіб. / Г. В. Новицький. – Київ : Вища шк., 2001. – 96 с.

472. Ноздрачев А. Ф. Пределы конкретизации законов и подзаконных актов министерствами и ведомствами Союза СССР (по материалам функциональных министерств и ведомств Союза ССР) / А. Ф. Ноздрачев // Ученые зап. ВНИИСЗ. – Москва, 1968. – Вып. 12. – С. 71–86.

473. Ноздрина Л. А. Поэтика грамматических категорий : [курс лекций по интерпретации художественного текста] / Л. А. Ноздрина. – Москва : НВИ-Тезаурус, 2006. – 212 с.

474. Нормография : теория и методология нормотворчества : науч.-метод. и учебное пособие / под ред. Ю. Г. Арзамасова. – Москва : Академ. Проект, 2007 – 480 с.

475. Нормотворческая юридическая техника / под ред. Н. А. Власенко. – Москва : Юстиц-информ, 2011. – 312 с.

476. О сущности жизни. – Москва : Наука, 1964. – 350 с.

477. Об утверждении Основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик (вместе с Основами законодательства) : Закон СССР от 25 дек. 1958 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1959. – № 1. – Ст. 6.

478. Общая теория государства и права : Академический курс : В 2 т. Том 2. Теория права / под ред. М. Н. Марченко. – Москва : Зерцало, 1998. – 640 с.

479. Общая теория права : курс лекций / под ред. В. К. Бабаева. – Нижний Новгород, 1993. – 544 с.

480. Общая теория права : учеб. для юрид. вузов / под общ. ред. А. С. Пиголкина. – Москва : МГТУ им. Н. Э. Баумана, 1998. – 384 с.

481. Овчинников А. И. Правовое мышление в герменевтической парадигме : монография / А. И. Овчинников. – Ростов-на-Дону : Ростов. гос. ун-т, 2002. – 2008 с.

482. Огородник А. Яким повинен бути Кримінальний кодекс? / А. Огородник, О. Колотило // Право України. – 1998. – № 2. – С. 38–40.

483. Огородников В. П. История и философия науки : учебное пособие для аспирантов / В. П. Огородников. – Санкт-Петербург, 2011. – 352 с.

484. Огурцов А. П. Понимание [Электронный ресурс] / А. П. Огурцов // Новая философская энциклопедия // Веб-сайт Ин-та философии Российской Акад. наук. – Режим доступа : <http://iph.ras.ru/elib/2365.html>. – Загл. с экрана.

485. Одуев С. Ф. Герменевтика и описательная психология в «философии жизни» Вильгельма Дильтея / С. Ф. Одуев // Герменевтика : история и современность. – Москва : Мысль, 1985. – С. 97–120.

486. Опалев Р. О. Оценочные понятия в арбитражном и гражданском процессуальном праве / Р. О. Опалев. – Москва : Волтерс Клувер, 2008. – 248 с.

487. Орлов Ю. В. Антикорупційна експертиза проектів нормативно-правових актів як різновид кримінологічної практики : характеристика та шляхи удосконалення [Електронний ресурс] / Ю. В. Орлов // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 697. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_1_109.pdf. – Заголовок з екрана.

488. Орлов Ю. В. Кримінологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проектів : науково-методичне забезпечення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Орлов Юрій Володимирович ; Держ. н.-д. ін.-т МВС України. – Харків, 2010. – 20 с.

489. Орлов Ю. В. Методичне забезпечення кримінологічної експертизи нормативно-правових актів та їх проектів / Ю. В. Орлов // Ученые зап. Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – Том 21 (60). – № 2. – 2008. – С. 323–328.

490. Основи законодавства України про охорону здоров'я [Електронний ресурс] : Закон України від 19 листоп. 1992 р. № 2801-ХІІ. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/page>. – Заголовок з екрана

491. Отравление [Электронный ресурс] // Большая медицинская энциклопедия. – Режим доступа: <http://bigmeden.ru/article/%D0%9E%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5>. – Загл. с экрана.

492. Оціночний звіт по Україні Інкримінації (ETS 173 і 191, GPC 2) (Тема I) [Електронний ресурс]. Третій раунд оцінювання. Затв. GRECO на 52-му Пленарному засіданні (Страсбург, 17–21 жовт. 2011 р.). – Режим доступу : http://komitet.in.ua/wp-content/uploads/2011/11/Greco-Eval-III-Rep-2011_-1E-Theme-I- Ukr .pdf. – Заголовок з екрана

493. Павленко І. В. Безплідність як наслідок незаконного проведення абортів : проблемні аспекти / І. В. Павленко // Вісн. НТУУ «КПІ». Серія «Політологія. Соціологія. Право». – 2012. – С. 202–205.

494. Панов Н. И. Квалификация насильственных преступлений : учебное пособие / Н. И. Панов. – Харьков : ШЮРИ, 1986. – 53 с.
495. Панов М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства / М. І. Панов. – Київ : Ін Юре, 2010. – 812 с.
496. Панов М. І. Методологічні засади дослідження проблем Особливої частини кримінального права / М. І. Панов, Н. О. Гуторова // Проблеми законності : академ. зб. наук. пр. / відп. ред. : В. Я. Тацій. – Харків : Право, 2009. – Вип. 100. – С. 291–304.
497. Панчак О. Г. Доктринальне тлумачення закону про кримінальну відповідальність : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Панчак Оксана Григорівна ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2012. – 19 с.
498. Панько К. К. Методология и теория законодательной техники уголовного права России : монография / К. К. Панько. – Воронеж : Воронеж. Ун-т, 2004. – 272 с.
499. Панько К. К. Основы законодательной техники в уголовном праве России : дис.... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Панько Кирилл Кириллович ; Воронеж. гос. ун-т. – Воронеж, 2008. – 429 с.
500. Парамонов А. Р. Законодательная техника : учебное пособие / А. Р. Парамонов ; под ред. Ф. Л. Шарова. – Москва : МИЭП, 2005. – 162 с.
501. Парфенов А. В. Синтетическая законодательная дефиниция как особая юридическая конструкция / А. В. Парфенов // Юридическая техника. – 2013. – № 7 (ч. 2). – С. 572–578.
502. Пенитенциарный кодекс Эстонской Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.zakony.ee/index.php?id=7>. – Загл. с экрана.
503. Перепелюк А. Природа правозастосування як елемент правової системи / А. Перепелюк // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2011. – № 53. – С. 60–65.
504. Перетерский И. «Примечания» в законе (один из вопросов законодательной техники) / И. Перетерский // Советское право. – 1928. – № 2 (32). – С. 69–71.

505. Петров Е. К. О содержании и объеме языковой модальности / Е. К. Петров. – Новосибирск : Наука, 1985. – 118 с.
506. Петрова И. Л. Правовой синтаксис : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Петрова Ирина Леонидовна ; Владимир. гос. пед. ун-т. – Владимир, 2006. – 28 с.
507. Печений О. Деякі проблеми застосування аналогії в цивільному праві / О. Печений // Вісн. Акад. правових наук України. – 2007. – № 2. – С. 109–119.
508. Пиголкин А. С. Нормы советского права и их толкование : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Пиголкин Альберт Семенович. – Ленинград, 1962. – 18 с.
509. Пиголкин А. С. Подготовка проектов нормативных актов (организация и методика) / А. С. Пиголкин. – Москва : Юрид. лит., 1968. – 166 с.
510. Пиголкин А. С. Толкование нормативно-правовых актов в СССР / А. С. Пиголкин. – Москва : Госюриздат, – 1962. – 166 с.
511. Пиголкин А. С. Законопроекты должны проходить проверку на зрелость / А. С. Пиголкин, Т. Н. Рахманина, А. И. Абрамова // Журнал российского права. – 1997. – № 10. – С. 14–18.
512. Пинаев А. А. Курс лекций по общей части уголовного права : «О преступлении» / А. А. Пинаев. – Харьков : Харьков юридический, 2001. – 189 с.
513. Пинхасова Э. Б. Квалификация грабежа с проникновением в жилище / Э. Б. Пинхасова // Судебная экспертиза и проблемы борьбы с преступностью. – Ташкент, 1984. – С. 153–160.
514. Пинчук Л. В. Криминологическая экспертиза законопроектов : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Пинчук Левон Викторович ; Москов. ун-т МВД Российской Федерации. – Москва, 2011. – 22 с.
515. Пионтковский А. К методологии изучения действующего права / А. Пионтковский // Ученые зап. ВИЮН. – Москва, 1947. – Вып. VI. – С. 17–59.

516. Пирвагидов С. С. Понятие, принципы и источники уголовного права : сравнительно-правовой анализ законодательства России и стран Содружества Независимых Государств / С. С. Пирвагидов, Ю. Е. Пудовочкин. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2003. – 297 с.

517. Писаревский А. Е. Юридическая герменевтика (Социально-философская методология интерпретации и толкования правовых норм) : дис. ... канд. философ. наук : 09.00.11 / Писаревский Алексей Евгеньевич ; Краснодар. акад. МВД России. – Краснодар, 2004. – 197 с.

518. Пісна Н. В. Кримінально-правове значення практики застосування закону про кримінальну відповідальність : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Пісна Наталія Василівна ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2014. – 340 с.

519. Погребняк С. Вимоги до нормативно-правових актів, що впливають з принципу правової визначеності / С. Погребняк // Вісн. Акад. правових наук України. – 2005. – № 3 (42). – С. 42–53.

520. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістова характеристика) : монографія / С. П. Погребняк. – Харків : Право, 2008. – 240 с.

521. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. – Заголовок з екрана.

522. Подорожна Т. С. Законодавчі дефініції (поняття, структура, функції) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Подорожна Тетяна Станіславівна ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2009. – 205 с.

523. Положення про медико-соціальну експертизу, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 3 груд. 2009 р. № 1317 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1317-2009-%D0%BF>. – Заголовок з екрана.

524. Поляков А. В. К понятию юридической техники А. В. Поляков // Юридическая техника : вопр. теории и истории / под общ. ред. Д. И. Луковской. – Санкт-Петербург, 2005. – С. 24–33.

525. Понимание [Електронний ресурс] // Философский словарь. – Режим доступа: <http://enc-dic.com/philosophy/Ponimanie-1797.html>. – Загл. с экрана.

526. Пономарев Д. Е. Генезис и сущность юридической конструкции : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Пономарев Дмитрий Евгеньевич ; Уральский юрид. ун-т МВД России. – Екатеринбург, 2005. – 175 с.

527. Пономаренко Ю. А. Чинність і дія кримінального закону в часі : монографія / Ю. А. Пономаренко. – Київ : Атіка, 2005. – 288 с.

528. Попов А. Н. Уголовный закон и его обратная сила / А. Н. Попов ; науч. ред. Б. В. Волженкин. – Санкт-Петербург, 1998. – 48 с.

529. Поройко М. С. Пути повышения эффективности уголовно-правовых норм / М. С. Поройко // Юридические зап. ярославского гос. ун-та им. П. Г. Демидова. – Ярославль, 1998. – С. 234–242.

530. Портал української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravila-uk-mova.at.ua/>. – Заголовок з екрана.

531. Постанова Верховного Суду України від 22 січ. 2015 р. (справа № 5-39кс14) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/9270F29ECBB6B23DC2257DF1004AC230](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/9270F29ECBB6B23DC2257DF1004AC230). – Заголовок з екрана

532. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення зміни до статті 153 Кримінального кодексу України (щодо захисту малолітніх від насильництва)» реєстр. № 5143 від 17 лют. 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=172225. – Заголовок з екрана.

533. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затв. наказом Міністерства юстиції України 29 груд. 2014 р. № 2186/5 // Офіційний вісн. України. – 2015. – № 4. – С. 209. – Ст. 88.

534. Правила дорожнього руху, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовт. 2001 р. № 1306 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF>. – Заголовок з екрана

535. Правила проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів в бюро судово-медичної експертизи, затв. наказом МОЗ України від 17 січ. 1995 р. № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0253-95>. – Заголовок з екрана.

536. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січ. 1995 р. № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>. – Заголовок з екрана.

537. Практичний курс тлумачення правових актів : навч. посіб. для суддів і канд. на посади суддів / І. Л. Самсін, В. Г. Ротань, А. Г. Ярема та ін. ; за ред. І. Л. Самсіна. – Харків : Право, 2014. – 488 с.

538. Прийма С. В. Принципи тлумачення норм права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Прийма Сергій Васильович ; Нац. ун-т «Юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого». – Харків, 2011. – 19 с.

539. Присяжнюк І. І. Кримінальна відповідальність за порушення недоторканності житла або іншого володіння особи в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Присяжнюк Іван Іванович ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2010. – 230 с.

540. Присяжнюк І. І. Кримінальна відповідальність за порушення недоторканності житла або іншого володіння особи в Україні : монографія / І. І. Присяжнюк ; за наук. ред. З. А. Тростюк. – Київ : Нац. акад. прокуратури України ; Кіровоград : МПП «Антураж А», 2011. – 290 с.

541. Притика Ю. Д. Міжнародний комерційний арбітраж : Питання теорії та практики : [монографія] / Ю. Д. Притика. – Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – 516 с.

542. Про автомобільний транспорт [Електронний ресурс] : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2344-III в ред. Закону України від 23 лют. 2006 р. № 3492-IV. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2344-14>. – Заголовок з екрана

543. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 7 груд. 2000 р. № 2121-III. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>. – Заголовок з екрана.

544. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції : Закон України від 21 груд. 2010 р. № 2808-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 25. – Ст. 188.

545. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України : Закон України від 28 січ. 2014 р. № 732-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 22. – Ст. 811.

546. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом [Електронний ресурс] : Закон України від 14 трав. 1992 р. № 2343-XII в ред. законів України від 30 черв. 1990 р. № 784-XIV та від 22 груд. 2011 р. 4212-VI. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>. – Заголовок з екрана.

547. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 трав. 2014 р. № 1261-VII. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1261-18>. – Заголовок з екрана.

548. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення [Електронний ресурс] : Закон України від 7 квіт. 2011 р. № 3207-VI. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3207-17/page>. – Заголовок з екрана.

549. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції : Закон України від 12 лют. 2015 р. № 198-VIII // Голос України. – 2015. – 4 берез. (№ 39).

550. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання фальсифікації лікарських засобів [Електронний ресурс] : Закон

України від 8 верес. 2011 р. № 3718-VI. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3718-17>. – Заголовок з екрана.

551. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 18 квіт. 2013 р. № 221-VII // *Голос України*. – 2013. – 17 трав. (№ 90).

552. Про внесення змін до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм : Закон України від 10 лип. 2003 р. № 1098-IV // *Відомості Верховної Ради України*. – 2004. - № 7. – Ст. 46.

553. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян : Закон України від 16 січ. 2014 р. № 721-VII // *Відомості Верховної Ради України*. – 2014. – № 22. – Ст. 801.

554. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків [Електронний ресурс] : проект Закону України від 3 берез. 2012 р. (реєстр. № 10146). – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42733. – Заголовок з екрана.

555. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості : Закон України від 5 листоп. 2009 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 2010. – № 5. – Ст. 43.

556. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків [Електронний ресурс] : Проект Закону України від 28 лют. 2012 р. (реєстр. № 10126). – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42706. – Заголовок з екрана.

557. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження кримінальних проступків від 19 трав. 2015 р. (реєстр. № 2897)

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55214. – Заголовок з екрана.

558. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції : Закон України від 21 лют. 2014 р. № 746-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 12. – Ст.188.

559. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності : Закон України від 15 квіт. 2008 р. № 270-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 24. – Ст. 236.

560. Про внесення зміни до статті 153 Кримінального кодексу України [Електронний ресурс] : Закон України від 21 груд. 2004 р. № 2276-IV. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2276-15>. – Заголовок з екрана.

561. Про державний кордон України [Електронний ресурс] : Закон України від 4 листоп. 1991 р. № 1777-XII. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1777-12>. – Заголовок з екрана.

562. Про державну кримінально-виконавчу службу [Електронний ресурс] : Закон України від 23. черв. 2005 р. № 2713-IV. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2713-15>. – Заголовок з екрана.

563. Про державну службу [Електронний ресурс] : Закон України від 16 груд. 1993 р. № 3723-XII. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3723-12>. – Заголовок з екрана.

564. Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства : постанова Пленуму Верховного Суду України №2 від 28 берез. 2008 р. // Вісн. Верховного Суду України. – 2008. – №4 (92).

565. Про забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України [Електронний ресурс] : Закон України від 15 квіт. 2014 р. № 1207-VII. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>. – Заголовок з екрана.

566. Про забезпечення права на справедливий суд [Електронний ресурс] : Закон України від 12 лют. 2015 р. № 192-VIII. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/192-19/page>. – Заголовок з екрана.

567. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.

568. Про засади запобігання і протидії корупції [Електронний ресурс] : Закон України від 7 квіт. 2011 р. № 3206-VI. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3206-17>. – Заголовок з екрана.

569. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність [Електронний ресурс] : постанова Пленуму ВС України № 2 від 27 лют. 2004 р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04>. – Заголовок з екрана.

570. Про Кабінет Міністрів України [Електронний ресурс] : Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/794-18>. – Заголовок з екрана.

571. Про комітети Верховної ради України [Електронний ресурс] : Закон України від 4 квіт. 1995 р. № 116/95-ВР. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%D0%B2%D1%80/paran167#n167> – Заголовок з екрана.

572. Про мисливське господарство та полювання [Електронний ресурс] : Закон України від 22 лют. 2000 р. № 1478-III. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1478-14>. – Заголовок з екрана.

573. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію [Електронний ресурс] : Закон України від 21 жовт. 1993 р. № 3543-XII. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>. – Заголовок з екрана.

574. Про Національне антикорупційне бюро України [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1698-VII. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>. – Заголовок з екрана.

575. Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів : Закон України від 15 лют. 1995 р. № 60/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10. – Ст. 60.

576. Про охорону дитинства [Електронний ресурс] : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>. – Заголовок з екрана.

577. Про податок з доходів фізичних осіб [Електронний ресурс] : Закон України від 22 трав. 2003 р. № 889-IV. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/889-15>. – Заголовок з екрана.

578. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) [Електронний ресурс] : Закон України від 3 берез. 1998 р. № 137/98-ВР. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80>. – Заголовок з екрана.

579. Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 квіт. 2003 р. № 3. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/va003700-03>. – Заголовок з екрана.

580. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Верховного Суду України від 4 черв. 2010 р. № 7. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/53A64DE284FE4E59C2257AF4004F974C?OpenDocument&Highlight=0,%E7%E0%E3%E8%E1%E5%EB%FC](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/53A64DE284FE4E59C2257AF4004F974C?OpenDocument&Highlight=0,%E7%E0%E3%E8%E1%E5%EB%FC). – Заголовок з екрана.

581. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва [Електронний ресурс] :

постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 черв. 2009 р. № 7. – Режим доступу :

[http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/2E56FC263794FA04C2257AF40050C697?OpenDocument&Highlight=0,%E7%E0%E3%E8%E1%E5%EB%FC](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/2E56FC263794FA04C2257AF40050C697?OpenDocument&Highlight=0,%E7%E0%E3%E8%E1%E5%EB%FC). – Заголовок з екрана.

582. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ від 11 груд. 2015 р. № 13. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15>. – Заголовок з екрана.

583. Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ [Електронний ресурс] : Закон України від 12 груд. 1991 р. № 1972-ХІІ у ред. Закону України від 23 груд. 2010 р. № 2861-VI. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1972-12>. – Заголовок з екрана.

584. Про службу в органах місцевого самоврядування [Електронний ресурс] : Закон України від 7 черв. 2001 р. № 2493-ІІІ. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>. – Заголовок з екрана.

585. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2002 р. № 3. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/F5F0292D2624234AC2257AF4005390BC?OpenDocument&Highlight=0,%E7%E0%E3%E8%E1%E5%EB%FC](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/F5F0292D2624234AC2257AF4005390BC?OpenDocument&Highlight=0,%E7%E0%E3%E8%E1%E5%EB%FC). – Заголовок з екрана.

586. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2002 р. № 4. – Режим доступу:

<http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/A32C5F3885CB003CC2257AF40053BB95>. – Заголовок з екрана.

587. Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 26 берез. 1993 р. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-93>. – Заголовок з екрана.

588. Про судову практику у справах про злочини проти власності [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листоп. 2009 р. № 10. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>. – Заголовок з екрана.

589. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи [Електронний ресурс] : постанова Пленуму ВС України № 5 від 30 трав. 2008 р. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/1A4F0DE6ACD2C759C225747A0031F4E0?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=1A4F0DE6ACD2C759C225747A0031F4E0&Count=500&.htm>. – Заголовок з екрана.

590. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 груд. 2004 р. № 17. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04>. – Заголовок з екрана.

591. Про судову практику у справах про необхідну оборону [Електронний ресурс] : постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2002 р. № 1. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0001700-02>. – Заголовок з екрана.

592. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 груд. 2006 р. № 15. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03>. – Заголовок з екрана.

593. Про судову практику у справах про хабарництво [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2002 р. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02>. – Заголовок з екрана.

594. Про судоустрій і статус суддів [Електронний ресурс] : Закон України від 7 лип. 2010 р. № 2453-VI. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17/paran264#n264>. – Заголовок з екрана.

595. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині [Електронний ресурс] : Закон України від 16 лип. 1999 р. № 1007-XIV. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1007-14>. – Заголовок з екрана.

596. Про транспорт [Електронний ресурс] : Закон України від 10 листоп. 1994 р. № 232/94-ВР. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/232/94-%D0%B2%D1%80/page>. – Заголовок з екрана.

597. Проблемы юридической техники : сб. ст. / под ред. В. М. Баранова. – Нижний Новгород : Нижегород. Юрид. ин-т, 2000. – 821 с.

598. Прохорова О. А. Структурные и прагматические особенности директивного текста (на материале юридических документов древнеанглийского периода) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Прохорова Ольга Аркадьевна ; Краснояр. гос. пед. ун-т. – Красноярск, 1998. – 191 с.

599. Пугинский Б. И. О норме права / Б. И. Пугинский // Вестн. Москов. ун-та. Серия 11. Право. – 1999. – № 5. – С. 23–33.

600. Пушняк О. В. Набуття чинності нормативно-правовими актами в Україні [Електронний ресурс] / О. В. Пушняк // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 748–754. – Режим доступу : <http://www.Nobuv.gov.ua/e-jour Nals/FP/2010-4/10rovavv.pdf>. – Заголовок з екрана.

601. Пшипий Р. М. Бланкетная диспозиция уголовно-правовой нормы : доктринальное понимание, законодательные подходы к конструированию и проблемы применения (на примере главы 22 УК РФ) : дис. ... канд. юрид. наук

: 12.00.08 / Пшипий Рустам Махмудович ; Кубан. гос. ун-т. – Краснодар, 2015. – 160 с.

602. Пычева О. В. Герменевтика уголовного закона : монография / О. В. Пычева. – Ульяновск : УлГУ, 2005. – 167 с.

603. Пычева О. В. Герменевтика уголовного закона: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Пычева Оксана Викторовна ; Ульянов. гос. ун-т. – Ульяновск, 2006. – 193 с.

604. Рабец А. М. Проблемы законодательного закрепления юридических дефиниций / А. М. Рабец // Законодательная техника современной России: состояние, проблемы, совершенствование : сб. ст. В 2 т. / под ред. В. М. Баранова. – Нижний Новгород, 2001. – Т. 1. – С. 232–239.

605. Рабинович П. М. Время в правовом регулировании (философско-юридические аспекты) / П. М. Рабинович // Правоведение. – 1990. – № 3. – С. 19–27.

606. Рабінович П. М. Дія нормативно-правових актів / П. М. Рабінович // Юридична енциклопедія : в 6 т. / голова ред. кол. Ю. С. Шемшученко. – Київ : Українська енциклопедія, 1998. – Т. 2. Д–Й. – 1999. – С. 214.

607. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. – Вид. 10-е, доп. / П. М. Рабінович. – Львів : Край, 2008. – 224 с.

608. Рабінович П. М. Філософія права : навч. посіб. для студ. юрид. вищ. навч. закл. В 5 ч. Ч. 1-2. Філософія права як наука. Гносеологія права / П. М. Рабінович. – Київ : Ін Юре, 2013. – 232 с.

609. Радаева Н. Л. Лингвистические основания толкования уголовного закона и квалификация преступлений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Радаева Наиля Люкмановна ; Волгогрд. акад. МВД РФ. – Волгоград, 2004. – 21 с.

610. Радугин Н. В. Правовая экспертиза проектов федеральных законов / Н. В. Радугин. – 2-е изд., доп. – Москва : МГУ, 2001. – 80 с.

611. Радько Т. Н. Норма права : лекция / Т. Н. Радько. – Москва : Московская акад. МВД России, 2001. – 21 с.

612. Регламент Кабінету Міністрів України, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 18 лип. 2007 р. № 950 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-%D0%BF>. – Заголовок з екрана.

613. Регламент роботи трудового арбітражу по розгляду і вирішенню колективного трудового спору (конфлікту), затвердженим наказом Національної служби посередництва та примирення від 28 лютого 2002 року № 92 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uapravo.net/akty/ministry-resolution/akt9pjts3a.htm>. – Заголовок з екрана.

614. Рене Давид. Основные философские системы современности / Д Рене, К. Жоффре-Спинози ; пер. с фр. В. А. Туманова. – Москва : Междунар. отношения, 2003. – 400 с.

615. Рикер П. Герменевтика и психоанализ. Религия и вера / П. Рикер ; пер. с фр. И. С. Вдовиной. – Москва : Искусство, 1996. – 270 с.

616. Риндюк В. І. Проблеми законодавчої техніки в Україні : теорія та практика / В. І. Риндюк. – Київ : Юридична думка, 2012. – 272 с.

617. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Кузьменка Віталія Борисовича щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 364 Кримінального кодексу України (справа щодо застосування кваліфікуючої ознаки «працівник правоохоронного органу» до працівника державної виконавчої служби) від 18 квіт. 2012 р. № 10-рп/2012 // Вісн. Конституційного Суду України. – 2012. – № 3. – Стор. 47.

618. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна «законодавство») від 9 лип. 1999 р. Справа № 17/81-97 // Офіційний вісн. України. – 1998. – № 32 (27 серп.).

619. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) від 27 жовт. 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.html>. – Заголовок з екрана.

620. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії» від 10 верес. 2009 р. № 20-рп/2009 // Вісн. Конституційного Суду України. – 2009. – № 6. – С. 6.

621. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 // Урядовий кур'єр. – 2004. – 17 листоп. (№ 219).

622. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень законів України «Про засади запобігання та протидії корупції», «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» (справа про корупційні правопорушення та введення в дію антикорупційних законів) від 6 жовт. 2010 р. № 21-рп/2010 // Вісн. Конституційного Суду України. – 2010. – № 6. – С. 7.

623. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Служби безпеки України, Державного комітету нафтової, газової та нафтопереробної промисловості України, Міністерства фінансів України щодо офіційного тлумачення положень пункту 6 статті 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та

членів їх сімей», частин четвертої і п'ятої статті 22 Закону України «Про міліцію» та частини шостої статті 22 Закону України «Про пожежну безпеку» (справа про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї») від 3 черв. 1999 р. № 1-8/99// Офіційний вісн. України. – 1999. – № 24. – С. 180.

624. Рішення у справі «Лійвік проти Естонії» від 25 черв. 2009 р. [Електронний ресурс] : комюніке Європейського суду з прав людини. – Режим доступу : <http://www.asad.com.ua/page265.html>. – Заголовок з екрана.

625. Рождественский Н. Энциклопедия законовѣдѣнія / Н. Рождественский. – Санктпетербургъ : Въ типографіи Эдуарда Праца, 1863. – 680 с.

626. Розенталь Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов : пособие для учителя // Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. – 3-е изд., испр. и доп. – Москва : Просвещение, 1985. – 399 с.

627. Романюк Б. В. До проблеми термінологічного апарату у кримінальному праві України / Б. В. Романюк // Актуальні проблеми вдосконалення та уніфікації термінології Кримінального кодексу України. – Харків : Права людини, 2011. – С. 40–44.

628. Рубанова С. Н. Примечания к статьям Уголовного кодекса Российской Федерации : понятие, значение и виды: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Рубанова Светлана Николаевна ; Краснодар. ун-т МВД России. – Краснодар, 2011. – 21 с.

629. Ругина О. А. Судебное толкование уголовного закона и его роль в законотворческой и правоприменительной деятельности : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ругина Ольга Анатольевна ; Кубан. гос. ун-т. – Краснодар, 2012. – 28 с.

630. Рулев А. И. Судебное толкование права в механизме защиты прав и свобод человека (проблемы теории и практики) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Рулев Александр Иванович ; Волгоград. акад. МВД РФ. – Волгоград, 2009. – 24 с.

631. Рунов В. Ю. Кримінально-правова охорона особи від незаконного примусу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Рунов Володимир Юрійович ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2014. – 216 с.

632. Рунов Г. Ю. До проблеми визначення поняття «житло» у кримінальному праві України / Г. Ю. Рунов // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 12. – С. 67–71.

633. Рябенко М. В. Виникнення компетенції особи, яка надає публічні послуги, як спеціального суб'єкта злочинів / М. В. Рябенко // Вісн. Нац. акад. прокуратури України. – 2013. – № 4 (32). – С. 112–117.

634. Рябенко М. В. Кримінально-правова охорона професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Рябенко Максим Вячеславович ; Нац. акад. прокуратури України. – Київ, 2016. – 267 с.

635. Рябенко М. В. Припинення компетенції особи, яка надає публічні послуги, як спеціального суб'єкта злочинів / М. В. Рябенко // Вісн. Нац. акад. прокуратури України. – 2014. – № 3 (36). – С. 119–125.

636. Сабитов Р. А. Посткримінальное поведение. Понятие, регулирование, последствия / Р. А. Сабитов ; под ред. : Р. Р. Галиакбарова. – Томск : Том. ун-т, 1985. – 192 с.

637. Сабитов Р. А. Систематичность в уголовном праве / Р. А. Сабитов, А. Н. Симиненко // Уголовно-правовые и криминологические меры предупреждения преступлений : межвуз. сб. науч. трудов МВД СССР. – Омск : ВШМ, 1986. – С. 109–119.

638. Савельева О. А. Роль судебного толкования в применении уголовного закона : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Савельева Олеся Александровна ; Ин-т бизнеса и права Орлов. гос. технического ун-та. – Москва, 2006. – 26 с.

639. Савенко М. Д. Класифікація принципів тлумачення норм права / М. Д. Савенко // Наук. зап. НаУКМА. – 2014. – Т. 155. Юридичні науки. – С. 9–13.

640. Саєнко С. І. Незаконне перевезення наркотичних засобів і психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах : правила адміністративно-правової кваліфікації / С. І. Саєнко // Вісн. Луганського держ. ун-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – 2010. – № 3. – С. 169–175.

641. Самсін І. Л. Тлумачення актів законодавства про оподаткування України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Самсін Ігор Леонович ; Одеська нац. юрид. акад. – Одеса, 2009. – 18 с.

642. Светлов А. Я. Ответственность за должностные преступления / А. Я. Светлов ; отв. ред. И. П. Лановенко. – Київ : Наук. думка. – 1978. – 303 с.

643. Селіванов А. О. Судове право : нова галузь чи теоретична думка? / А. О. Селіванов // Вісн. Верховного Суду України, 2008. – № 6. – С. 6–9.

644. Сельский А. В. Бланкетные нормы в уголовном законодательстве России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Сельский Андрей Валерьевич ; Гос. ун-т – Вісшая шк. экономики. – Москва, 2010. – 191 с.

645. Семенов Я. И. Законодательная техника в уголовном праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Семенов Ярослав Игоревич ; Челябин. гос. ун-т. – Челябинск, 2007. – 167 с.

646. Сердюк П. П. Теоретичні й методологічні проблеми сучасного кримінального права : монографія / П. П. Сердюк. – Запоріжжя : Акцент Інвест-Трейд, 2012. – 800 с.

647. Сивак М. М. Примітки статей Особливої частини Кримінального кодексу України : теоретико-прикладний аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Сивак Микола Миколайович ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2013. – 290 с.

648. Сидоренко Н. И. Гипотеза как форма научного познания / Н. И. Сидоренко // Известия российского экономического ун-та им. Г. В. Плеханова. – 2014. – № 4 (18). – С. 11–16.

649. Ситникова А. И. Законодательная текстология и ее применение в уголовном праве : монография / А. И. Ситникова. – Москва : Юрлитинформ, 2010. – 232 с.

650. Ситникова А. И. Законодательная текстология уголовного права : [монография] / А. И. Ситникова. – Москва : Юрлитинформ, 2011. – 344 с.
651. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>. – Заголовок з екрана.
652. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун. – Київ : Алерта ; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 525 с.
653. Сластенко Є. Ф. Логіка : навч. посіб. / Є. Ф. Сластенко, С. М. Ягодзінський. – Київ : НАУ, 2005. – 192 с.
654. Сліденко І. Д. Тлумачення Конституції України : питання теорії і практики в контексті світового досвіду : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Сліденко Ігор Дмитрович ; Одеська нац. юрид. академія. – Одеса, 2001. – 20 с.
655. Сліпушко О. М. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові. Правопис. Граматика / О. М. Сліпушко. – Київ : Криниця, 1999. – 511 с.
656. Словарь русского языка [Электронный ресурс] / С. Ожегов, Н. Шведова. – Режим доступа: <http://ozhegov.textologia.ru/>. – Загл. с экрана.
657. Словник іншомовних слів [Електронний ресурс] / за ред. О. С. Мельничука. – Режим доступу: <http://supermodern.narod.ru/>. – Заголовок з екрана.
658. Соболева А. К. Каноны толкования в праве / А. К. Соболева // Проблемы юридической техники : сб. ст. / под ред. В. М. Баранова. – Нижний Новгород : Нижполиграф, 2000. – С. 89–101.
659. Сомова Ю. В. Примечания в уголовном законодательстве (теоретико-прикладной анализ) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Сомова Юлия Владимировна ; Нижегород. правовая акад. – Нижний Новгород, 2009. – 223 с.
660. Сорокина Ю. В. Юридическая конструкция как результат правовой интерпретации / Ю. В. Сорокина, Н. В. Малиновская // Юрид. техника. – 2013. – Ч. 2. – С. 721–726.

661. Соцуро Л. В. Неофициальное толкование норм права : учебное пособие / Л. В. Соцуро. – Москва : Профобразование. – 2000. – 112 с.
662. Степанян В. В. Теоретические проблемы правообразования в социалистическом обществе / В. В. Степанян. – Ереван : Армянская АН, 1986. – 184 с.
663. Судебная практика в советской правовой системе / под. ред. С. Н. Братуся. – Москва : Юрид. лит., 1975. – 328 с.
664. Судова практика в справах про злочини в сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : окремі тенденції, проблеми та перспективи вдосконалення / за ред. К. П. Задой. – Київ : Аграр Медіа Груп, 2014. – 135 с.
665. Суменков С. Ю. Техника закреплений юридических исключений правотворческими средствами / С. Ю. Суменков // Юрид. техника. – 2013. – № 6. – С. 520–526.
666. Суслов В. В. Герменевтика и юридическое толкование / В. В. Суслов // Государство и право. – 1997. – № 6. – С. 115–118.
667. Суходубова І. В. Стабільність і динамізм законодавства : поняття, співвідношення та засоби забезпечення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Суходубова Ірина Володимирівна ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2012. – 20 с.
668. Сучасна українська мова : підручник / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін. ; за ред. О. Д. Пономаріва. – 2-ге вид., перероб. – Київ : Либідь, 2001. – 400 с.
669. Сырых В. М. Логические основания общей теории права. В 2 т. Т. 1. Элементный состав. – 2-изд., испр. и доп. / В. М. Сырых. – Москва : Юрид. Дом «Юстицинформ», 2001. – 528 с.
670. Сырых В. М. Основные принципы внутренней организации правовых явлений как систем органического и суммативного типа / В. М. Сырых // Проблемы совершенствования советского законодательства : труды. – Москва : ВНИИСЗ, 1974. – Вып. 1. – С. 35–46.

671. Сырых В. М. Теория государства и права : учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. / В. М. Сырых. – Москва : Юрид. дом «Юстицинформ», 2004. – 703 с.
672. Таганцев Н. С. Русское уголовное право : лекции. В 2 т. Ч. Общая Т. 1 / Таганцев Н. С. ; сост. и отв. ред. Н. И. Загородников – Москва : Наука, 1994. –. – 380 с.
673. Талапина Э. В. Об антикоррупционной экспертизе / Э. В. Талапина // Журнал российского права. – 2007. – № 5. – С. 52–66.
674. Тарановский Ф. В. Учебник энциклопедии права / Ф. В. Тарановский. – Юрьев : Типография К. Маттисена, 1917. – 537 с.
675. Тацій В. Я. Стабільність і динамізм – необхідні умови ефективності і якості законодавства України об уголовной ответственности / В. Я. Тацій, В. И. Борисов, В. И. Тютюгин // Современные проблемы уголовно-правового воздействия : межгос. сб. науч. ст. / отв. ред. Е. А. Письменский ; Луган. гос. ун-т внутр. дел им. Э. А. Дидоренко ; Волгогр. гос. ун-т. – Луганск : РИО ЛГУВД им. Э. А. Дидоренко, 2013. – С. 70–84.
676. Тацій В. Актуальні проблеми сучасного розвитку кримінального права України / В. Тацій, В. Борисов, В. Тютюгін // Право України. – 2010. – № 9. – С. 4–15.
677. Тацій В. Я. Вибрані статті, виступи, інтерв'ю / В. Я. Тацій. – Харків : Право, 2010. – 936 с.
678. Теоретические вопросы систематизации советского законодательства / под ред. : С. Н. Братуся, И. С. Самощенко. – Москва : Юрид. лит., 1962. – 276 с.
679. Теория государства и права / под ред. М. И. Байтина. – Саратов : Саратовский ун-т, 1995. – 384 с.
680. Теория государства и права / Н. Г. Александров, Ф. И. Калинычев, А. В. Мицкевич и др. ; отв. ред. Н. Г. Александров. – Москва : Юрид. лит., 1968. – 640 с.

681. Теория государства и права : учеб. для юрид. вузов и факультетов / под. ред. С. С. Алексеева. – Москва : Норма, 2004. – 283 с.
682. Теория государства и права : учебник / под ред. В. К. Бабаева. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва, 2006. – 637 с.
683. Теория государства и права : учебник / под. ред. А. С. Пиголкина. – Москва : Юрайт, 2006. – 613 с.
684. Теорія держави і права : навч. посібник / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін. ; за заг. ред. С. Л. Лисенкова В. В. Копейчикова]. – Київ : Юрінком Інтер, 2003. – 368 с.
685. Теорія держави і права : акад. курс : підручник / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
686. Теплюк М. О. Теоретико-правові основи введення закону в дію : монографія / М. О. Теплюк. – Київ : Парламентське видавництво, 2013. – 480 с.
687. Тилле А. А. Время, пространство, закон : Действие советского закона во времени и пространстве / А. А. Тиле. – Москва : Юрид. лит., 1965. – 203 с.
688. Тимофеев О. О. Тлумачення податково-правових норм : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Тимофеев Олександр Олегович ; Нац. ун-т держ. податкової служби України. – Ірпінь, 2010. – 17 с.
689. Тихомиров М. Ю. Юридическая энциклопедия / М. Ю. Тихомиров. – 3-е изд. Перераб. и доп. / М. Ю. Тихомиров. – Москва : БЕК, 1995. – 688 с.
690. Тихонова С. С. Вопросы оптимизации местонахождения легальных дефиниций в кодифицированном уголовном законе / С. С. Тихонов, Т. А. Бачурина // Вектор науки Тольяттинского гос. ун-та. Серия «Юридические науки». – 2014. – № 4 (19). – С. 105–108.
691. Тітко І. А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України : монографія / І. А. Тітко. – Харків : Право, 2010. – 216 с.
692. Ткаченко Ю. Г. Толкование юридических норм в СССР : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Ткаченко Юрий Георгиевич. – Москва, 1950. – 20 с.

693. Ткаченко В. Вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб як форма співучасті / В. Ткаченко // Право України. – 2007. – № 6. – С. 115–118.
694. Ткачук А. Законодавча техніка : практ. посіб. / А. Ткачук, А. Шуліма. – Київ : Ін-т громадянського суспільства, 2002. – 80 с.
695. Тодика Ю. М. Тлумачення Конституції і законів України : теорія і практика : монографія / Ю. М. Тодика. – Харків: Факт, 2001. – 328 с.
696. Тодыка Ю. Н. Конституция Украины : проблемы теории и практики / Ю. Н. Тодыка. – Харьков : Факт, 2003. – 608 с.
697. Толковый словарь Ушакова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ushakovdictionary.ru/>. – Загл. с экрана.
698. Тонков Е. Н. Английская техника толкования закона / Е. Н. Тонков // Вестн. Нижегородской акад. МВД России. – 2013. – № 24. – С. 37–40.
699. Трагнюк О. Я. Тлумачення міжнародних договорів: теорія і досвід європейських міжнародних судових органів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Трагнюк Олеся Янівна ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2003. – 19 с.
700. Тростюк З. А. Особливості конструювання законодавчих дефініцій кримінально-правових понять як засобу офіційного тлумачення (на прикладі розділу XVII «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг») / З. А. Тростюк (Загиней) // Часопис Київського ун-ту права. – 2013. – № 2. – С. 300–304.
701. Тростюк З. А. Представители иностранных государств, международных парламентских институтов как должностные лица по уголовному праву Украины : проблемы толкования / З. А. Тростюк (Загиней) // Проблемы укрепления законности и правопорядка: наука, практика, тенденции: сб. науч. тр. / Науч.-практ. центр проблем укрепления законности и правопорядка Генеральной прокуратуры Республики Беларусь.– Минск : БГУФК, 2013. – Вып. 6. – С. 347–354.
702. Тростюк З. А. Дефініції у понятійному апараті Особливої частини Кримінального кодексу України / З. А. Тростюк // Проблеми пенітенціарної

теорії і практики (Щоріч. бюл. Київського ін-ту внутр. справ). – 2002. – С. 111–118.

703. Тростюк З. А. Доцільність введення у структуру КК України «термінологічного» розділу / З. А. Тростюк // Актуальні проблеми вдосконалення та уніфікації термінології Кримінального кодексу України. – Харків : Права людини, 2011. – С. 20–27.

704. Тростюк З. А. Житло як предмет злочину, передбаченого ст. 162 КК «Порушення недоторканності житла або іншого володіння особи» / З. А. Тростюк, І. І. Присяжнюк // Публічне право. – 2012. – № 1 (5). – 99–107.

705. Тростюк З. А. Істотна шкода як ознака складу службової недбалості / З. А. Тростюк, А. В. Соколов // Прокуратура України. – 2009. – № 1. – С. 75–82.

706. Тростюк З. А. Концептуальні засади побудови «термінологічного» (або «поняттєвого» розділу) у Кримінальному кодексі України / З. А. Тростюк // Актуальні проблеми вдосконалення та уніфікації термінології Кримінального кодексу України : матеріали слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності 29 вересня 2010 року. – Х. : Права людини, 2011. – С. 20–27.

707. Тростюк З. А. О некоторых аспектах лингвистического толкования уголовно-правовых норм (на примере УК Украины) / З. А. Тростюк // Вектор науки Тольяттинского гос. ун-та. Серия «Юридические науки». – 2010. – № 2 (2). – С. 161–163.

708. Тростюк З. А. Окремі проблеми нормотворчої техніки спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності у статтях Особливої частини Кримінального кодексу України / З. А. Тростюк // Часопис Київського ун-ту права. – 2012. – № 3. – С. 311–315.

709. Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Тростюк Зоя Аполлінаріївна ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2000. – 172 с.

710. Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України : монографія / З. А. Тростюк. – Київ : Атіка, 2003. – 144 с.

711. Тростюк З. А. Принципи формування та моделювання понятійного апарата Кримінального кодексу України / З. А. Тростюк // Правотворення в Україні: теоретико-методологічні та прикладні аспекти : монографія / за заг. ред. Ю. Л. Бошицького. – Київ : Європейський ун-ту, 2010. – С. 529–544.

712. Тростюк З. А. Про «термінологічну главу» понятійного апарату Особливої частини Кримінального кодексу України / З. А. Тростюк // Вісн. Львівського ін-ту внутр. справ. – 2000. – № 1. – С. 268–272.

713. Тростюк З. А. Про деякі логічні дефекти регламентації інституту співучасті у злочині в Кримінальному кодексі України / З. А. Тростюк // Часопис Київського ун-ту права. – 2010. – № 2. – С. 302–307.

714. Тростюк З. А. Про окремі загальнолінгвістичні правила тлумачення кримінального закону / З. А. Тростюк // Кримінальне право України. – 2006. – №7. – С. 3–11.

715. Тростюк З. А. Про окремі суперечності між статтями Кримінального кодексу України та кримінально-виконавчого законодавства України (у контексті тлумачення статей 390–393 КК) / З. А. Тростюк // Кримінальне право України. – 2006. – № 8. – С. 12–20.

716. Тростюк З. А. Проблеми тлумачення окремих кримінально-правових понять у коментарях КК / З. А. Тростюк // Проблеми коментування кримінального закону : матеріали між нар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 2–3 квіт. 2004 р.). – Львів : Львів. юрид. ін-т МВС України, 2004. – С. 253–262.

717. Тростюк З. А. Тлумачення понять у Кримінальному кодексі України в умовах трансформації суспільних відносин / З. А. Тростюк // Державно-правове регулювання в умовах трансформації суспільних відносин : монографія / за заг. ред. Ю. Л. Бошицького. – Київ : Юрид. думка, 2009. – С. 465–484. – (Київ. ун-т права НАН України).

718. Тростюк З. А. Юридична природа та перспективи використання приміток у Кримінальному Кодексі України / З. А. Тростюк // Часопис Київ. ун-ту права. – 2009. – № 2. – С. 302–307.
719. Трудове право України / П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, З. Я. Козак та ін. ; за ред. П. Д. Пилипенка. – Київ : Ін Юре, 2003. – 536 с.
720. Трудовое право и научно-технический прогресс / под ред. С. А. Иванова. – Москва, 1974. – 136 с.
721. Трухин А. Объективная сторона соучастия в преступлении / А. Трухин // Уголовное право. – 2008. – № 2. – С. 86–90.
722. Туранин В. Ю. Негативные проявления латентности законодательного текста / В. Ю. Туранин // Право и образование. – 2005. – № 3. – С. 19–26.
723. Туранин В. Ю. Проблема выбора оптимального способа закрепления дефиниций в законодательном тексте / В. Ю. Туранин // Законотворческая техника современной России : состояние, проблемы, совершенствование : сб. ст. В 2 т. / под ред. В. М. Баранова. – Нижний Новгород, 2001. – Т. 1. – С. 351–355.
724. Туранин В. Ю. Теория и практика использования законодательных дефиниций : монография / В. Ю. Туранин. – Москва, 2009. – 108 с.
725. Туранин В. Ю. Терминологическая энтропия законодательного текста / В. Ю. Туранин // Современное право. – 2005. – № 11. – С. 39–42.
726. Тютюгін В. Новели кримінального законодавства щодо посилення відповідальності за корупційні злочини: вирішення проблем чи проблеми для вирішення? / В. Тютюгін // Юрид. вісн. України. – 2010. – 30 січ.-5 лют. (№ 5). – С. 6.
727. Уголовній кодекс УСРР // Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины. – Харьков : Типография Вукопспілки, 1922. – С. 561–592.

728. Уголовное законодательство Норвегии / науч. ред. и вступ. ст. Ю. В. Голика; пер. А. И. Жмеина. – Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2003. – 375 с.

729. Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Ч. Общая / Ф. Г. Бурчак, И. П. Лановенко, А. М. Яковлев и др. ; отв. ред. Ф. Г. Бурчак. – Киев : Наук. думка, 1985. – 447 с.

730. Уголовное право. Общая часть / А. А. Герцензон, Н. Д. Дурманов, М. М. Исаев и др. ; НКЮ СССР. – Москва : Юрид. издат., 1938. – 408 с.

731. Уголовный кодекс Австрии / науч. ред. и вступ. ст. С. Ф. Милюкова ; предисл. Э. О. Фабрици ; пер. с нем. Л. С. Вихровой. – Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2004 – 352 с.

732. Уголовный кодекс Голландии / науч. ред. Б. В. Волженкина; пер. И. В. Миронова. – Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2001. – 510 с.

733. Уголовный кодекс Кыргызской Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://online.adviser.kg/Document/?link_id=1000871467. – Загл. с экрана.

734. Уголовный кодекс Латвийской Республики [Электронный ресурс]. – Способ доступа: http://www.pravo.lv/likumi/07_uz.html. – Загл. с экрана.

735. Уголовный кодекс Литовской Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243877>. – Загл. с экрана.

736. Уголовный кодекс Республики Армения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus>. – Загл. с экрана.

737. Уголовный кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://etalonline.by/?type=text&regnum=НК9900275#load_text_none_1. – Загл. с экрана.

738. Уголовный кодекс Республики Болгария / [науч. ред. А. И. Лукашова; вступ. статья Й. И. Айдарова; пер. Д. В. Милушева]. – Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2001. – 298 с.

739. Уголовный кодекс Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252. – Загл. с экрана.

740. Уголовный кодекс Республики Молдова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lex.justice.md/ru/331268/>. – Загл. с экрана.

741. Уголовный кодекс Республики Польша / [науч. ред. Н. Ф. Кузнецовой, А. И. Лукашова; вступ. ст. А. И. Лукашова, Э. А. Саркисова; пер. Д. А. Барилевича]. – Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2001. – 234 с.

742. Уголовный кодекс Республики Сан-Марино / науч. ред. и вступ. ст. С.В. Максимова. – Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2002. – 253 с.

743. Уголовный кодекс Республики Таджикистан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=237375. – Загл. с экрана.

744. Уголовный кодекс Республики Туркменистан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ugolovnykodeks.ru/2011/11/ugolovnyj-kodeks-turkmenistana/> – Загл. с экрана.

745. Уголовный кодекс Республики Узбекистан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=111457. – Загл. с экрана.

746. Уголовный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.consultant.ru/popular/ukrf/>. – Загл. с экрана.

747. Уголовный кодекс Украины : комментарий : [под ред. Ю. А. жанськ а и Е. Л. Стрельцова]. – 2-е изд. – Харьков : ООО «Одиссей», 2002. – 960 с.

748. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германия. – Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2003. – 524 с.

749. Узгоджена на глобальному рівні система класифікації та маркування хімічних речовин (ООН, 2011 рік) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.chemunion.org.ua/uk/dokument.html>. – Заголовок з екрана.

750. Уложение о наказаних уголовных и исправительных 1885 года / отв. ред. М. С. Таганцев. – Санкт-Петербург : Санкт-Петербург. ун-т, 1909. – 360 с.

751. УСЕ (Універсальний словник-енциклопедія). – 2-е вид., доп. – Київ : Всеуито ; Львів: Атлас, 2001. – С. 1211.

752. Учебник русского гражданского права (по изд. 1907 г.) / Г. Ф. Шершеневич ; авт. вступ. ст. Е. А. Суханов. – Москва : СПАРК, 1995. – 556 с.

753. Ушаков А. А. Очерки советской законодательной стилистики : Содержание и форма в праве и проблема законодательной стилистики : учебное пособие. В 2 ч. Ч. 1. / А. А. Ушаков. – Пермь, 1967. – 206 с.

754. Федотова Г. В. Врегулювання інституту кримінальних проступків у сучасному правовому полі / Г. В. Федотова // Наука і правоохорона. – 2014. – № 2 (24). – С. 184–189.

755. Фетисенко К. Г. Конституційний принцип недоторканності житла й іншого володіння особи та його реалізація при провадженні досудового розслідування : монографія / К. Г. Фетисенко, С. Ю. Ільченко. – Харків : Видавець ФО-П Вапнярчук Н. М., 2007. – 192 с.

756. Фефелов П. А. Понятие и система принципов советского уголовного права / П. А. Фефелов. – Свердловск : Сред.-Урал. ин-т, 1970. – 148 с.

757. Филимонов В. Д. Принципы уголовного права / В. Д. Филимонов. – Москва : АО «Центр ЮрИнфоР» , 2002. – 139 с.

758. Философский энциклопедический словарь / ред. кол. : С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичёви др. – 2-е изд. – Москва : Советская энциклопедия, 1989. – 815 с.

759. Фистин А. Н. Понятие систематичности и преступного промысла по советскому уголовному законодательству / А. Н. Фистин // Проблемы

совершенствования советского законодательства : труды. – Москва : ВНИИСЗ, 1974. – Вып 1. – С. 149–159.

760. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студентів вищ. навчальних закл. / П. Л. Фріс. – 2-ге вид., допов. і перероб. – Київ : Атіка, 2009. – 512 с.

761. Хабибулина Н. И. Толкование права: новые подходы к методологии исследования / Н. И. Хабибулина. – Санкт-Петербург : Санкт-Петербург. ун-т МВД России, 2001. – 92 с.

762. Хабриева Т. Я. Толкование Конституции Российской Федерации : теория и практика / Т. Я. Хабриева. – Москва : Юристъ, 1998. – 245 с.

763. Хавронюк М. І. Боротьбу з корупцією скасовано (на півроку) / М. І. Хавронюк [Електронний ресурс] // Веб-сайт Центру політико-правових реформ. – Режим доступу: <http://pravo.org.ua/protydiia-koruptsii/zakonodavstvo-ta-komentari/1783-borotbu-z-koruptsiieiu-skasovano-na-pivroku.html>. – Заголовок з екрана.

764. Хавронюк М. І. До питання про Словник кримінально-правових термінів у Кримінальному кодексі України / М. І. Хавронюк // Часопис Київського ун-ту права. – 2002. – № 3. – С. 57–64.

765. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України / М. І. Хавронюк. – Київ : Істина, 2004. – 504 с.

766. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи : порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія / М. І. Хавронюк – Київ : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

767. Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» / М. І. Хавронюк. – Київ : Атіка, 2011. – 424 с.

768. Хавронюк М. І. Цар мав на увазі «казнить», або про те, чи є чинним Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» [Електронний ресурс] / М. І. Хавронюк // Веб-сайт Центру політико-правових реформ. – Режим доступу : <http://pravo.org.ua/protydiia-koruptsii/zakonodavstvo-ta->

[komentari/1820-tsar-mav-na-uvazi-kaznyt-abo-pro-te-chy-ye-chynnym-zakon-qpro-zasady-zapobihannya-i-protydiyi-koruptsiyiq.html](#). – Заголовок з екрана.

769. Хаиретдинова М. Д. Законодательная дефиниция (проблемы теории и практики : дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.01 / Хаиретдинова Маргарита Дмитриевна ; Нижегород. акад. МВД РФ. – Нижний Новгород, 2008. – 192 с.

770. Хворостянкін А. В. Дефініції в законодавчих текстах : питання теорії [Електронний ресурс] / А. В. Хворостянкін. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/6669>. – Заголовок з екрана.

771. Хижняк С. П. Юридическая терминология : формирование и состав / С. П. Хижняк. – Саратов : Саратовский ун-т, 1997. – 158 с.

772. Хилюк С. В. Розвиток науки кримінального права України після встановлення її державної незалежності (питання Особливої частини) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Хилюк Світлана Володимирівна ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2008. – 18 с.

773. Хім'як Ю. Б. Гармонізація кримінального права України з практикою Європейського суду з прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Хім'як Юрій Богданович ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2011. – 268 с.

774. Хім'як Ю. Оціночні кримінально-правові поняття та вимога визначеності закону у рішеннях Європейського суду з прав людини / Ю. Хім'як // Вісн. Нац. акад. прокуратури України. – 2011. – № 2. – С. 65–70.

775. Хоменко І. Логіка : підручник для вищ. навчальних закл. / І. Хоменко. – Київ : Абрис, 2004. – 256 с.

776. Хорольський Р. Застосування закону з нечітким змістом (досвід США та європейських судів і можливість його застосування в Україні) / Р. Хорольський // Законотворчість. Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним та європейським правом (зб. наук.-практ. матеріалів). – 2005. – Вип. 5. – С. 109–114.

777. Храмов О. Насилие как категория Общей части уголовного права Украины [Электронный ресурс] / О. Храмов // Jurnal uljuridic național : teorie

єipractiсg. – 2014. – № 4. – С. 170–174. – Режим доступа : <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2014/4/31.pdf>. – Загл. с экрана.

778. Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України : навчальний посіб. / П. В. Хряпінський. – Київ: Центр учбової літератури, 2008. – 192 с.

779. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. – Заголовок з екрана.

780. Чеботарьова Г. В. Кримінально-правова охорона правопорядку в сфері медичної діяльності : монографія / Г. В. Чеботарьова. – Київ : КНТ, 2011. – 616 с.

781. Чевычелов В. В. Юридическая конструкция (проблемы теории и практики) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Чевычелов Владимир Владимирович ; Нижегород. акад. МВД России. – Нижний Новгород, 2005. – 180 с.

782. Червінська Н. В. Концепція законопроекту та її значення для підвищення якості законів / Н. В. Червінська // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – № 74. – С. 55–61.

783. Черданцев А. Ф. Вопросы толкования советского права : учебное пособие] / А. Ф. Черданцев. – Свердловск : Свердлов. юрид. ин-т, 1972. – 191 с.

784. Черданцев А. Ф. Логико-языковые феномены в праве, юридической науке и практике : монография / А. Ф. Черданцев. – Москва : Инфра-М, 2012. – 320 с.

785. Черданцев А. Ф. Основные проблемы теории толкования советского права : автореф. дис. д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Черданцев Александр Федорович ; Свердлов. юрид. ин-т. – Свердловск, 1972. – 19 с.

786. Черданцев А. Ф. Правовое регулирование и конкретизация права // Применение советского права : сб. ст. / А. Ф. Черданцев. – Свердловск, 1974. – С. 15–37.

787. Черданцев А. Ф. Теория государства и права : учебник для вузов / А. Ф. Черданцев. – Москва : Юрайт-М, 2002. – 432 с.
788. Черданцев А. Ф. Толкование права и договора : учеб. пособие для вузов / А. Ф. Черданцев. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 381 с.
789. Черданцев А. Ф. Толкование советского права : теория и практика / А. Ф. Черданцев. – Москва : Юрид. лит., 1979. – 166 с.
790. Черданцев А. Ф. Юридические конструкции, их роль в науке и практике / А. Ф. Черданцев // Правоведение. – 1972. – № 3. – С. 12–19.
791. Чередниченко Е. Е. Принципы уголовного законодательства : понятие, система, проблемы законодательной регламентации / Е. Е. Чередниченко. – Москва : Волтерс Клувер, 2007. – 192 с.
792. Чигидин Б. В. Юридическая техника российского законодательства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 ; 12.00.02 / Чигидин Борис Викторович ; РАГС при Президенте Российской Федерации. – Москва, 2002. – 23 с.
793. Чулінда Л. І. Юридико-лінгвістичне тлумачення текстів нормативно-правових актів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Чулінда Людмила Іванівна ; Нац. акад. внутр. справ України. – Київ, 2003. – 17 с.
794. Чухвичев Д. В. Законодательная техника : учебное пособие для студ. вузов, обучающихся по направлению 030500 «Юриспруденция» / Д. В. Чухвичев. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2006. – 239 с.
795. Чхиквадзе В. М. Роль советской правовой науки в совершенствовании законодательства / В. М. Чхиквадзе, Д. А. Керимов // Вопросы кодификации. – Москва : Госюриздат, 1967. – С. 25–30.
796. Шайхутдинов Е. М. Интерпретационные акты : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Шайхутдинов Евгений Маратович ; Краснояр. гос. ун-т. – Красноярск, 2004. – 19 с.

797. Шаповал В. Офіційне тлумачення як функція Конституційного Суду України (проблеми теорії) / В. Шаповал // Вісник Конституційного Суду України. – 1999. – № 3. – С. 52–57.

798. Шапченко С. Д. Оценочные признаки в составах конкретных преступлений : автореф дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Шапченко Сергій Дмитрович ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 1988. – 24 с.

799. Шапченко С. Д. Деякі питання тлумачення та застосування статті 28 Кримінального кодексу України / С. Д. Шапченко // Законодавство України : наук.-практ. коментарі. – 2002. – № 3. – С. 116–124.

800. Шапченко С. Д. Співучасть у злочині : постатейний коментар до розділу VI Загальної частини Кримінального кодексу України / С. Д. Шапченко // Законодавство України : наук.-практ. коментарі. – 2003. – № 9. – С. 68–111.

801. Шаргородский М. Д. Уголовный закон / М. Д. Шаргородский. – Москва : Юрид. изд-во МЮ СССР, 1948. – 311 с.

802. Шаронов А. Н. Сущность и пределы (сферы) действия актов официального юридического толкования (проблемы теории и практики) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Шаронов Арон Николаевич ; Ярослав. гос. ун-т им. П. Г. Демидова. – Ярославль, 2004. – 209 с.

803. Шевчук С. Основи конституційної юрисдикції / С. Шевчук. – Харків : Консул, 2002. – 296 с.

804. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – 5-те вид., стер. – Київ : Знання, 2006. – 307 с.

805. Шершеневич Г. Ф. Курс гражданского права / Г. Ф. Шершеневич. – Тула : Автограф, 2001. – 675 с.

806. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права / Г. Ф. Шершеневич – Москва : Изд. Бр. Башмаковых, 1911. – 698 с.

807. Шиндель Ю. І. Кримінально-правова характеристика зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги : дис. ... канд. юрид.

наук : 12.00.08 / Шиндель Юлія Ігорівна ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2014. – 224 с.

808. Ширинян И. Г. Основания повышения ответственности за кражу личного имущества, соединенную с проникновением в жилище / И. Г. Ширинян: Материалы конф. молодых ученых по общественным наукам. – Томск, 1985. – С. 13–15.

809. Шлейермахер Ф. Герменевтика / Ф. Шлейермахер ; пер. с нем. А. Л. Вольского. – Санкт-Петербург : Европейский дом, 2004. – 242 с.

810. Шляпочников А. С. Толкование советского уголовного закона / А. С. Шляпочников. – Москва : Госюриздат, 1960. – 240 с.

811. Шмелева Г. Г. Конкретизация юридических норм в правовом регулировании / Г. Г. Шмелева. – Львов, 1988. – 106 с.

812. Шмельова Г. Г. Законодавча техніка / Г. Г. Шмельова // Юридична енциклопедія : в 6 т. – Київ : Українська енциклопедія, 1999. – Т. 2. Д–Й. – С. 8, 9.

813. Шмельова Г. Г. Короткий російсько-український та українсько-російський термінологічний словник : теорія держави та права / Г. Г. Шмельова. – Сімферополь : Таврія. – 2012. – 67 с.

814. Шугрина Е. С. Техника юридического письма : учеб.-практ. пособие / Е. С. Шугрина. – Москва : Дело, 2000. – 272 с.

815. Шуліма А. О. «Чинність» та «дія» закону: розмежування понять / А. О. Шуліма // Держава і право. – 2011. – Вип. 51. – С. 64–74.

816. Шульга Е. Н. Проблема «герменевтического круга» и диалектика понимания / Е. Н. Шульга // Герменевтика : история и современность. – Москва : Мысль, 1985. – С. 143–161.

817. Щекин Д. М. О коммерциализации деятельности российского государства / Д. М. Щекин // Публичные услуги : правовое регулирование (российский и зарубежный опыт : сборник / под. общ. ред. Н. А. Шевелевой. – Москва : Волтерс Клувер, 2007. – С. 86–94.

818. Щепельков В. Ф. Уголовный закон : преодоление противоречий и неполноты : монография / В. Ф. Щепельков. – Москва : Юрлитинформ, 2003. – 416 с.
819. Эйсман А. А. Экспертология в системе научного знания / А. А. Эйсман. – Москва : Юрид. лит., 1974. – 119 с.
820. Элькинд П. С. Толкование и применение норм уголовно-процессуального права / П. С. Элькинд. – Москва : Юрид. лит., 1967. – 192 с.
821. Энциклопедия уголовного права. Т. 2. Уголовный закон / Е. В. Журавлев, Л. В. Иногамова-Хегай, М. А. Кауфман и др. – Санкт-Петербург : Изд. профессора Малинина, 2005. – 847 с.
822. Юдін З. М. Тлумачення договору : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Юдін Зореслав Михайлович ; Одеська нац. юрид. акад. – Одеса, 2004. – 19 с.
823. Юлегина Ю. И. Антикоррупционная, правовая, криминологическая экспертиза нормативных правовых актов (сравнительный анализ) / Ю. И. Юлегина // Актуальные проблемы экономики и права. – 2014. – № 3 (31). – С. 197–206.
824. Юридическая процессуальная форма. Теория и практика. – Москва : Юридическая литература, 1976. – 280 с.
825. Юридическая техника : учебное пособие по подготовке законопроектов и иных нормативных правовых актов органами исполнительной власти / под ред. Т.Я. Хабриевой, Н.А. Власенко. – Москва: Эксмо, 2010. – 272 с.
826. Юртаєва К. В. Місце скоєння злочинів міжнародного характеру : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Юртаєва Ксенія Володимирівна ; Державний н.-д. ін-т МВС України. – Київ, 2010. – 21 с.
827. Явич Л. С. Советское право – регулятор общественных отношений в СССР / Л. С. Явич. – Душанбе, 1957. – 164 с.

828. Язык закона / С. А. Боголюбов, И. Ф. Казьмин, М. Д. Локшина и др. ; под ред. А. С. Пиголкина; ВНИИ советского гос. строительства и законодательства. – Москва : Юрид. лит., 1990. – 192 с.

829. Яремко Г. З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України : монографія / Г. З. Яремко ; за ред. В. О. Навроцького. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. – 432 с.

830. Яремко Г. З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Яремко Галина Зіновіївна ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2010. – 408 с.

831. Яремко Г. З. Поняття особи, яка здійснює професійну діяльність з надання публічних послуг, як спеціального суб'єкта / Г. З. Яремко // Протиправна поведінка : погляд крізь призму юридичної науки: матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Ніжин, 24 лют. 2012 р.) / за заг. ред. І. Богатирьова. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко, 2012. – С. 190–192.

832. Ярмиш Н. М. Проблеми кваліфікації злочинів, вчинених групою осіб за попередньою змовою / Н. М. Ярмиш // Вісн. Нац. акад. прокуратури України. – 2010. – № 4. – С. 53–59.

833. Ярмыш Н. Н. Действие как признак объективной стороны преступления (проблемы психологической характеристики) / Н. Н. Ярмыш. – Харків : Основа, 1999. – 68 с.

834. Яценко Б. В. Правоположения в уголовном праве / Б. В. Яценко // Государство и право. – 2000. – № 6. – С. 34–35.

835. Яценко А. М. Структура кримінально-правової норми : теоретичний аспект / А. М. Яценко // Часопис Київського унту права. – 2013. – № 3. – С. 343–347.

836. Benfer J. Allgemeines Strafrecht / J. Benfer. – Kцln, 1984. – 183 s.

837. Fleischer W. Stilistik der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer, G. Michel. – Leipzig : VEB Bibliogr. Institut, 1977. – 394 p.

838. Frege G. Grundgesetze der Arithmetik, begriffsschriftlich abgeleitet [Elektronische Ressource] / G. Frege. – Zugriffsmodus: <http://www.kops.uni-konstanz.de/handle/123456789/27145>. – Titel aus dem Bildschirm.

839. Gläser R. Fachstile des Englischen / R. Gläser. – Leipzig : VEB, Verlag Enzyklopädie, 1979. – 208 p.

840. Goodrich P. Legal discourse: Studies in linguistics, rhetoric and legal analyses / P. Goodrich. – New York : St. Martin's Press, 1987. – 266 p.

841. Inwood M. Hermeneutics [Electronic resource] / M. Inwood // Routledge Encyclopedia of Philosophy Online. – Mode of access: <http://www.rep.routledge.com>. – Title from the screen.

ДОДАТКИ

Додаток А

Набрання чинності вторинними кримінальними законами України

Назва кримінального закону України	Вказівка на набрання ним чинності	Перше опублікування в офіційному виданні	Дата набрання чинності
2002 рік			
Закон України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування» від 17 січня 2002 року № 2953-III	Цей Закон набирає чинності через шістдесят календарних днів з дня опублікування	Урядовий кур'єр. – 2002. - № 34. – 20 лютого	
Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за хуліганство і завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян» від 7 березня 2002 року № 3075-III	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Урядовий кур'єр. – 2002. - № 64. – 4 квітня	4 квітня 2004 року
2003 рік			
Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України» від 16 січня 2003 року № 430-IV	Цей Закон набирає чинності одночасно із набранням чинності Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом»	Урядовий кур'єр. – 2003. - № 24. – 7 лютого	11 червня 2003 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань запобігання використанню банків та інших фінансових установ з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним	Цей Закон набирає чинності одночасно із набранням чинності Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом»	Урядовий кур'єр. – 2003. - № 25. – 8 лютого	11 червня 2003 року

шляхом» від 6 лютого 2003 року № 485-IV			
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про Державну прикордонну службу України» від 3 квітня 2003 року № 662-IV	Цей Закон набирає чинності з 1 серпня 2003 року	Голос України. – 2003. - № 83. – 6 травня	1 серпня 2003 року
Закон України «Про внесення зміни до статті 333 Кримінального кодексу України» від 3 квітня 2003 року № 668-IV	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Урядовий кур'єр. – 2003. - № 78. – 25 квітня	25 квітня 2003 року
Закон України «Про внесення зміни до статті 333 Кримінального кодексу України» від 3 квітня 2003 року № 668-IV	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Урядовий кур'єр. – 2003. - № 78. – 25 квітня	25 квітня 2003 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 15 травня 2003 року № 744-IV	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Урядовий кур'єр. – 2003. - № 110. – 18 червня	18 червня 2003 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової охорони інтелектуальної власності» від 22 травня 2003 року № 850-IV	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Урядовий кур'єр. – 2003. - № 115. – 25 червня	25 червня 2003 року
Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне втручання в роботу мереж електрозв'язку» від 5 червня № 908-IV	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Урядовий кур'єр. – 2003. - № 121. – 4 липня	4 липня 2003 року
Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування, а зміни, внесені згідно з цим Законом до Кодексу України про	Урядовий кур'єр. – 2003. - № 121. – 21 серпня	21 серпня 2003 року

фонограм» від 10 липня 2003 року	адміністративні правопорушення та до Кримінального кодексу України, - після закінчення терміну в 90 днів з дня набрання чинності цим Законом		
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 11 лютого 2003 року № 1130-IV	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Урядовий кур'єр. – 2003. - № 147. – 9 серпня	9 серпня 2003 року
2004 рік			
Закон України «Про охорону археологічної спадщини» від 18 березня 2004 року № 1626-IV	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2004. - № 78. – 27 квітня	27 квітня 2004 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо перетинання державного кордону України» від 18 травня 2004 року № 1723-IV	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Президентський вісник. – 2004. – 12. – 9 червня	9 червня 2004 року
2005 рік			
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять банківську таємницю, та за розголошення банківської таємниці» від 16 грудня 2004 року № 2252-IV	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2005. - № 5. – 13 січня	13 січня 2005 року
Закон України «Про внесення зміни до статті 153 Кримінального кодексу України» від 21 грудня 2004 року № 2276-IV	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2005. - № 3. – 11 січня	11 січня 2005 року
Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України» від 23 грудня 2004 року	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Урядовий кур'єр. – 2005. - № 8. – 18 січня	18 січня 2005 року

Закон України «Про внесення зміни до статті 240 Кримінального кодексу України» від 11 січня 2005 року № 2308-IV	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Урядовий кур'єр. – 2005. - № 15. – 26 лютого	26 лютого 2005 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення правового захисту громадян та запровадження механізмів реалізації конституційних прав громадян на підприємницьку діяльність, особисту недоторканність, безпеку, повагу до гідності особи, правову допомогу, захист» від 12 січня 2005 року № 2322-IV	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Урядовий кур'єр. – 2005. - № 29. – 26 лютого	16 лютого 2005 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 3 березня 2005 року № 2456-IV	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2005. - № 58. – 31 травня	31 травня 2005 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за порушення в галузі електроенергетики» від 31 травня 2005 року № 2598-IV	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2005. - № 117. – 30 червня	30 червня 2005 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо впорядкування операцій, пов'язаних з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування, обладнання та сировини для їх виробництва)» від 6 липня 2005 року № 2734-IV	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2005. - № 140. – 2 серпня	2 серпня 2005 року
Закон України «Про внесення зміни до статті 289 Кримінального кодексу України» від 22	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Урядовий кур'єр. – 2005. - № 194. – 13 жовтня 2005 року	13 жовтня 2005 року

вересня 2005 року № 2903-IV			
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо видобування бурштину)» від 18 жовтня 2005 року № 2984-IV	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Урядовий кур'єр. – 2005. - № 211. – 5 листопада	5 листопада 2005 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 17 листопада 2005 року № 3108-IV	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2005. - № 236. – 13 грудня	13 грудня 2005 року
2006 рік			
Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за знищення виборчої документації або документів референдуму» від 1 грудня 2005 року № 3169-IV	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Урядовий кур'єр. – 2006. - № 2. – 5 січня	5 січня 2006 року
Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення в заняття проституцією» від 12 січня 2006 року № 3316-IV	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2006. - № 26. – 10 лютого	10 лютого 2006 року
Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту прав інтелектуальної власності» від 9 лютого 2006 року № 3423-IV	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Урядовий кур'єр. – 2006. - № 42. – 2 березня	2 березня 2006 року
Закон України «Про цінні папери та фондовий	Цей Закон набирає чинності через 30	Офіційний вісник України. – 2006. -	12 травня 2006 року

ринок» від 23 лютого 2006 року № 3480-IV	днів з дня його опублікування, крім: ... (для доповнень до КК України винятків немає)	№ 13, стор. 61, стаття 857. – 12 квітня	
Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за порушення виборчих прав громадян» від 23 лютого 2006 року	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Урядовий кур'єр. – 2006. - № 57. – 25 березня	25 березня 2006 року
Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо запобігання тероризму» від 21 вересня 2006 року № 170-V	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Урядовий кур'єр. – 2006. - № 191. – 12 жовтня	12 жовтня 2006 року
2007 рік			
Закон України «Про внесення зміни до статті 69 Кримінального кодексу України» від 22 грудня 2006 року № 527-V	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Урядовий кур'єр. – 2007. - № 3. – 10 січня	10 січня 2007 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення протидії незаконному обігу архівних документів» від 22 грудня 2006 року № 534-V	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Урядовий кур'єр. – 2007. - № 3. – 17 січня	17 січня 2007 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки» від 11 січня 2007 року № 578-V	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Урядовий кур'єр. – 2007. - № 21. – 3 лютого	3 лютого 2007 року
Закон України «Про	Цей Закон набирає	Урядовий кур'єр. –	15 червня 2007

внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за незаконні дії стосовно отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів» від 05 квітня 2007 року № 875-V	чинності з дня його опублікування	2007. - № 105. – 15 червня	року
Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за порушення правил радіаційної безпеки» від 19 квітня 2007 року № 966-V	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Урядовий кур'єр. – 2007. - № 103. – 13 червня	13 червня 2007 року
Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо боротьби з ядерним тероризмом у зв'язку з ратифікацією Міжнародної конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму» від 24 травня 2007 року № 1071-V	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Урядовий кур'єр. – 2007. - № 104. – 14 червня	14 червня 2007 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової охорони інтелектуальної власності стосовно виконання вимог, пов'язаних із вступом України до СОТ» від 31 травня 2007 року № 1111-V	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Урядовий кур'єр. – 2007. - № 104. – 14 червня	14 червня 2007 року
2008 рік			
Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування, крім абзаців третього - п'ятого підпункту 6	Урядовий кур'єр. – 2008. - № 83. – 7 травня	7 травня 2008 року 1 січня 2009 року

України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» від 15 квітня 2008 року № 270-VI	пункту 1 розділу I цього Закону щодо розстрочки виплати штрафу певними частинами, що набирає чинності з 1 січня 2009 року		
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху» від 24 вересня 2008 року № 586-VI	Цей Закон набирає чинності через 30 днів з дня його опублікування, крім: ... (виняток не стосується змін до КК України)	Голос України. – 2008. - № 198. – 17 жовтня	16 листопада 2008 року
Закон України «Про внесення змін до статей 155 та 156 Кримінального кодексу України щодо відповідальності за розбещення неповнолітніх» від 25 вересня 2008 року № 600-VI	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2008. - № 196. – 15 жовтня	15 жовтня 2009 року
Закон України «Про внесення змін до статей 304 та 323 Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти сім'ї та дітей» від 1 жовтня 2008 року № 616-VI	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Урядовий кур'єр. – 2008. - № 199. – 24 жовтня	24 жовтня 2009 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення на ринку цінних паперів» від 25 грудня 2008 року № 801-VI	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Урядовий кур'єр. – 2009. - № 4. – 14 січня	14 січня 2009 року
2009 рік			
Закон України «Про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України» від 15 січня 2009 року № 890-VI	Цей закон набирає чинності з дня опублікування	Закон визнано неконституційним рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про тимчасові слідчі комісії,	

		спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України» від 10 вересня 2009 року № 20-рп/2009	
Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо використання дитини для жебракування» від 15 січня 2009 року № 894-VI	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Урядовий кур'єр. – 2009. - № 34. – 25 лютого	25 лютого 2009 року
Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за несвоєчасну виплату або безпідставну невиконання заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших встановлених законом виплат від 19 лютого 2009 року № 1027-VI	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Урядовий кур'єр. – 2009. - № 43. – 11 березня	11 березня 2009 року
Закон України «Про внесення змін до статті 325 Кримінального кодексу України» від 17 березня 2009 року № 1125-VI	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2009. - № 64. – 9 квітня	9 квітня 2009 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України» від 19 березня 2009 року № 1180-VI	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2009. - № 80-81. – 30 квітня	30 квітня 2009 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого» від 19 березня 2009 року № 1166-VI	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2009. - № 64. – 9 квітня	9 квітня 2009 року

Закон України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України щодо діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України» від 14 квітня 2009 року № 1254-VI	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2009. - № 106. – 11 червня	1 1 червня 2009 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо Державної спеціальної служби транспорту» від 2 червня 2009 року № 1414-VI	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2009. - № 127. – 11 липня	11 липня 2009 року
Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Сімейного кодексів України щодо усиновлення» від 4 червня 2009 року № 1452-VI	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2009. - № 119. – 1 липня	1 липня 2009 року
Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за викрадення чужого майна від 04.06.2009 № 1449-VI	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2009. - № 116. – 25 червня	25 червня 2009 року
Закон України «Про внесення змін до статті 338 Кримінального кодексу України щодо посилення кримінальної відповідальності за наругу над державними символами України» від 4 червня 2009 року № 1441-VI	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2009. - № 113. – 20 червня	20 червня 2009 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження автоматизованої системи документообігу в адміністративних судах»	Цей Закон набирає чинності з 1 січня 2010 року	Урядовий кур'єр. – 2009. - № 115. – 1 липня	1 січня 2010 року

від 5 червня 2009 року № 1475-VI			
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 11 червня 2009 року № 1508-VI	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування і вводиться в дію одночасно з введенням в дію законів України «Про засади запобігання та протидії корупції» та «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень»	Голос України. – 2009. - № 132. – 18 липня	18 липня 2009 року
Закон України «Про внесення зміни до статті 301 Кримінального кодексу України» від 11 червня 2009 № 1520-VI	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2009. - № 120. – 2 липня	2 липня 2009 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України» від 21 серпня 2009 року № 1616-VI	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2009. - № 169. – 10 вересня	9 вересня 2009 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 22 жовтня 2009 року № 1675-VI	Цей Закон набирає чинності з дня набрання чинності для України Додатковим протоколом до Женевських Конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III)	Голос України. – 2009. - № 219. – 19 листопада	19 липня 2010 року
Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості» від 5 листопада 2009 року № 1707-VI	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2009. - № 232. – 8 грудня	8 грудня 2009 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2009. - № 232. – 8 грудня	8 грудня 2009 року

України щодо відповідальності за правопорушення у сфері довкілля» від 5 листопада 2009 року № 1708-VI			
2010 рік			
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань мисливського господарства, полювання та рибальства, охорони, використання і відтворення тваринного світу» від 21 січня 2010 року № 1827-VI	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2010. - № 27. – 16 лютого	16 лютого 2010 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії розповсюдженню дитячої порнографії» від 20 січня 2010 року № 1819-VI	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2010. - № 22. – 9 лютого	9 лютого 2010 року
Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» від 1 червня 2010 року № 2295-VI	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2010. - № 114. – 23 червня	23 червня 2010 року
Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне поводження із спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації» від 15 червня 2010 року № 2338-VI	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Урядовий кур'єр. – 2010. - № 121. – 6 липня	7 липня 2010 року
Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року № 2453-VI		Офіційний вісник України. – 2010. - офіційне видання № 55/1. – стор. 7. – ст. 1900. – 30 липня	3 серпня 2010 року
Закон України «Про	Цей Закон набирає	Голос України. –	1 січня 2011

внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Бюджетного кодексу України від 8 липня 2010 року № 2457-VI	чинності з дня набрання чинності Бюджетним кодексом України, прийнятим 8 липня 2010 року	2010. - № 143. – 4 серпня	року
Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 8 липня 2010 року № 2464-VI	Цей Закон набирає чинності з 1 січня 2011 року, крім ... (винятки не стосуються змін до КК України)	Офіційний вісник України. – 2010. - № 61. – стор. 13. – 20 серпня	1 січня 2011 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони культурної спадщини» від 9 вересня 2010 року № 2518-VI	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2010. - № 190. – 12 жовтня	12 жовтня 2010 року
Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за неналежне виконання обов'язків стосовно охорони життя та здоров'я дітей, а також за зловживання опікунськими правами» від 23 вересня 2010 року № 2556-VI	Цей Закон набирає чинності через десять днів з дня його опублікування	Голос України. – 2010. - № 194. – 16 жовтня	26 жовтня 2010 року
Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення процедури примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб)» від 4 листопада 2010 року № 2677-VI	Цей Закон набирає чинності через 90 днів з дня його опублікування	Голос України. – 2012. - № 232. – 8 грудня	8 березня 2011 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за втручання в діяльність транспорту» від 2 грудня 2010 року № 2742-VI	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2011. - №2. – 6 січня	6 січня 2011 року

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України» від 2 грудня 2010 року № 2756-VI	Цей Закон набирає чинності з дня набрання чинності Податковим кодексом України, крім ... (винятки не стосуються змін до КК України)	Голос України. – 2010. - № 229 (№ 229-230). – 4 грудня	1 січня 2011 року
Закон України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції» від 21 грудня 2010 року № 2808-VI	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2011. - № 1. – 5 січня	5 січня 2011 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства про заборону грального бізнесу в Україні» від 22 грудня 2010 року № 2852-VI	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2011. - № 5. – 13 січня	13 січня 2011 року
2011 рік			
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення в житлово-комунальному господарстві» від 13 січня 2011 року № 2924-VI	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2011. - № 22. – 5 лютого	5 лютого 2011 року
Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року № 2939-VI	Цей Закон набирає чинності через три місяці з дня його опублікування	Голос України. – 2011. - № 24. – 9 лютого	9 травня 2011 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань міграції» від 5 квітня 2011 року № 3186-VI	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2011. - № 80. – 5 травня	5 травня 2011 року
Закон України «Про внесення змін до деяких	1. Цей Закон набирає чинності одночасно із	Голос України. – 2011. - № 107. – 15	1 липня 2011 року

<p>законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 7 квітня 2011 року № 3207-VI</p>	<p>Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції» 2. Зміни, внесені до Кримінально-процесуального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» (Верховної Ради України, 2009 р., № 46, ст. 699), який визнано таким, що втратив чинність, відповідно до Закону України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції» від 21 грудня 2010 року № 2808-VI, вважаються такими, що втратили чинність і виключені з текстів зазначених кодексів з 5 січня 2011 року</p>	<p>червня</p>	
<p>Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 21 квітня 2011 року № 3267-VI</p>	<p>Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування</p>	<p>Голос України. – 2011. - № 88. – 18 травня</p>	<p>19 травня 2011 року</p>
<p>Закон України «Про внесення змін до деяких</p>	<p>Цей Закон набирає чинності з дня,</p>	<p>Голос України. – 2011. - № 92. – 24</p>	<p>25 травня 2011 року</p>

законодавчих актів України щодо інсайдерської інформації» від 22 квітня 2011 року № 3306-VI	наступного за днем його опублікування	травня	
Повітряний кодекс України: Закон від 19 травня 2011 року № 3393-VI	Цей Кодекс набирає чинності через 90 днів з дня його опублікування, крім ... (виняток не стосується змін до КК України)	Голос України. – 2011. - № 110. – 18 червня	16 вересня 2011 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних» від 2 червня 2011 року № 3454-VI	Цей Закон набирає чинності з 1 липня 2012 року.	Голос України. – 2011. - № 116. – 30 червня	1 липня 2012 року.
Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» та інших законодавчих актів України» від 2 червня 2011 року № 3465-VI	Цей Закон набирає чинності з 1 січня 2012 року	Голос України. – 2011. - № 116. – 30 червня	1 січня 2012 року
Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо злочинів проти волі, честі та гідності особи» від 5 липня 2011 року № 3571-VI	Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування	Голос України. – 2011. - № 134. – 26 липня	26 липня 2011 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання фальсифікації лікарських засобів» від 8 вересня 2011 року № 3718-VI	Цей Закон набирає чинності з 1 листопада 2011 року, крім ... (виняток не стосується змін до КК України).	Голос України. – 2011. - № 193. – 15 жовтня	1 листопада 2011 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг» від 22 вересня 2011 року № 3795-VI	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2011. - № 193. – 15 жовтня	16 жовтня 2011 року

Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів і одурманюючих засобів» від 6 жовтня 2011 року № 3826-VI	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Офіційний вісник України. – 2011. - № 84. – Стор. 11. – Ст. 3957. – 7 листопада	8 листопада 2011 року На офіційному веб-сайті написано, що цей закон набрав чинності 23 листопада 2011 року (з урахуванням його опублікування у виданні Голос України. – 2011. - № 219. – 22 листопада
Закон України «Про внесення зміни до статті 306 Кримінального кодексу України» від 4 листопада 2011 року № 4016-VI	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2011. - № 219. – 22 листопада	23 листопада 2011 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 року № 4025-VI	Цей Закон набирає чинності через один місяць з дня його опублікування	Голос України. – 2011. – № 239. – 17 грудня	17 січня 2012 року
2012 рік			
Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23 лютого 2012 року	Цей Закон набирає чинності через шість місяців з дня його опублікування, крім ... (винятки не стосуються КК України)	Голос України. – 2012. – №51. – 21 березня	22 березня 2013 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» від 13 квітня 2014 року № 4652-VI	Цей Закон набирає чинності з дня набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України , крім: (винятки не стосуються змін до КК України)	Голос України. – 2012. – №90-91. – 19 травня	20 травня 2012 року
Закон України «Про внесення змін до Кодексу	Цей Закон набирає чинності з дня,	Голос України. –	15 червня 2012 року

України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за порушення вимог законодавства про охорону праці та охорону надр» від 24 травня 2012 року № 4837-VI	наступного за днем його опублікування	2012. – №108. – 14 червня	
Закон України «Про внесення зміни до статті 292 Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за втручання в роботу об'єктів трубопровідного транспорту» від 24 травня 2012 року № 4838-VI	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2012. – №110. – 16 червня	17 червня 2012 року
Закон України «Про внесення змін до статті 259 Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян» від 7 червня 2012 року № 4955-VI	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2012. – №118. – 3 липня	4 липня 2014 року
Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за незаконне поводження зі зброєю та вибухонебезпечними матеріалами» від 5 липня 2012 року № 5064-VI	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2012. – №147. – 11 серпня	12 серпня 2012 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за фальсифікацію або обіг фальсифікованих лікарських засобів» від 5 липня 2012 року № 5065-	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2012. – №139. – 1 серпня	2 серпня 2012 року

VI			
Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за фальшування марок акцизного збору» від 18 вересня 2012 року № 5283-VI	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2012. – №195. – 17 жовтня	18 жовтня 2012 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків» від 18 вересня 2014 року № 5284-VI	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2012. – №195. – 17 жовтня	18 жовтня 2012 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства енергетики та вугільної промисловості України, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів, Державного комітету телебачення і радіомовлення України» від 16 жовтня 2012 року	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2012. – №230. – 4 грудня	5 грудня 2012 року
2013 рік			
Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2013. – №90. – 17 травня	18 травня 2014 року

стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» від 18 квітня 2014 року № 221-VII			
Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України » від 18 квітня 2014 року № 222-VII	Цей Закон набирає чинності через шість місяців з дня його опублікування.	Голос України. – 2013. – №111. – 15 червня	15 грудня 2014 року
Закон України «Про внесення зміни до статті 263-1 Кримінального кодексу України у зв'язку з приєднанням України до Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності» від 14 травня 2014 року № 228-VII	Цей Закон набирає чинності одночасно з набранням для України чинності Протоколом проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, яким доповнено Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності.	Голос України. – 2013. – №105. – 7 червня	4 липня 2014 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у відповідність з Кримінальним процесуальним кодексом України» від 16 травня 2014 року № 245-VII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, крім... (виняток не стосується КК України)	Голос України. – 2013. – №106. – 8 червня	9 червня 2014 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для	Цей Закон набирає чинності з моменту набрання чинності Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій	Голос України. – 2013. – №116. – 22 червня	27 квітня 2014 року

України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23 травня 2014 року № 314-VII	території України».		
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 10 лютого 2013 року № 642-VII	Цей Закон набирає чинності через три місяці з дня його опублікування	Голос України. – 2013. – №249. – 28 грудня	28 березня 2014 року
2014 рік			
Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян» від 16 січня 2014 року № 721-VII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2014. – №10. – 21 січня	22 січня 2014 року
Закон України «Про внесення зміни до статті 297 Кримінального кодексу України щодо відповідальності за осквернення або руйнування пам'ятників, споруджених в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни - радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, а також воїнів-інтернаціоналістів та миротворців» від 16 січня 2014 року № 728-VII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2014. – №10. – 21 січня	22 січня 2014 року
Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за заперечення чи виправдання злочинів	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2014. – №10. – 21 січня	22 січня 2014 року

фашизму» від 16 січня 2014 року № 729-VII			
Закон України «Про внесення зміни до статті 297 Кримінального кодексу України щодо відповідальності за осквернення або руйнування пам'ятників, споруджених в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни - радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, а також воїнів-інтернаціоналістів та миротворців» від 28 січня 2014 року № 734-VII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2014. – №19. – 1 лютого	2 лютого 2014 року
Закон України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за заперечення чи виправдання злочинів фашизму» від 28 січня 2014 року № 735-VII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2014. – №19. – 1 лютого	2 лютого 2014 року
Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції» від 21 лютого 2014 року № 746-VII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2014. – №37. – 27 лютого	28 лютого 2014 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів, схвалених 16 січня 2014 року» від 23 лютого 2014 року № 767-VII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2014. – №39 (спецвипуск). – 1 березня	2 березня 2014 року
Закон України «Про	Цей Закон набирає	Голос України. –	16 березня

внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 13 березня 2014 року № 877-VII	чинності з дня, наступного за днем його опублікування	2014. – №48. – 15 березня	2014 року
Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" та деяких інших законодавчих актів України щодо техніко-юридичного вдосконалення виборчого процесу» від 13 березня 2014 року № 879-VII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2014. – № 51-52. – 20 березня	21 березня 2014 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про інформацію» та Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 27 березня 2014 року № 1170-VII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2014. – № 77. – 18 квітня	19 квітня 2014 року
Закон України «Про внесення змін до кримінального кодексу України» від 8 квітня 2014 року № 1183-VII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2014. – № 76. – 17 квітня	18 квітня 2014 року
Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» від 9 квітня 2014 року № 1194-VII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2014. – № 93. – 16 травня	17 травня 2014 року
Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, та втрачає чинність з моменту повернення тимчасово окупованої території під загальну юрисдикцію України за умови попереднього і повного відшкодування збитків, нанесених внаслідок такої тимчасової окупації, у тому числі моральних	Голос України. – 2014. – № 83 (спецвипуск). – 26 квітня	27 квітня 2014 року

	<p>збитків примусово переміщених осіб</p> <p>Внесено зміни у Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб»</p> <p>Цей Закон набирає чинності з моменту набрання чинності Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»</p>		
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 13 травня 2014 року № 1261-VII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, крім ... (виняток не стосується змін до КК України).	Голос України. – 2014. – № 105. – 3 червня 2014 року	4 червня 2014 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвалідів» від 18 червня 2014 року № 1519-VII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2014. – № 127. – 8 липня 2014 року	9 липня 2014 року
Закон України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму» від 19 червня 2014 року № 1533-VII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2014. – № 129. – 10 липня 2014 року	11 липня 2014 року
Закон України «Про	Цей Закон набирає	Голос України. –	16 жовтня 2014

очищення влади» від 16 вересня 2014 року № 1682-VII	чинності з дня, наступного за днем його опублікування	2014. – № 198. – 15 жовтня 2014 року	року
Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» від 7 жовтня 2014 року № 1689-VII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2014. – № 209. – 30 жовтня 2014 року	31 жовтня 2014 року
Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» Закон України від 14 жовтня 2014 року	Цей Закон набирає чинності через три місяці з дня його опублікування.	Голос України. – 2014. – № 206. – 25 жовтня 2014 року	25 січня 2015 року
Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, та вводиться в дію через шість місяців з дня набрання ним чинності	Голос України. – 2014. – № 206. – 25 жовтня 2014 року	26 жовтня 2014 року (набрання чинності) 26 квітня 2014 року (введення в дію)
Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14 жовтня 2014 року № 1702-VII	Цей Закон набирає чинності через 90 днів з дня його опублікування.	Голос України. – 2014. – № 216. – 8 листопада 2014 року	6 лютого 2015 року
Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за порушення виборчих прав громадян» від 14 жовтня 2014 року № 1703-VII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2014. – № 203. – 22 жовтня 2014 року	23 жовтня 2014 року
Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем	Голос України. – 2014. – № 6. – 16 січня 2015 року	17 січня 2015 року

України щодо особливостей уточнення податкових зобов'язань з податку на прибуток підприємств та податку на додану вартість у разі застосування податкового компромісу» від 25 грудня 2014 року № 63-VIII	його опублікування.		
Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28 грудня 2014 року № 71-VIII	Цей Закон набирає чинності з 1 січня 2015 року, крім: (винятки для доповнень до КК України не передбачені)	Голос України. – 2014. – Спецвипуск. – 31 грудня 2014 року	1 січня 2015 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці» від 28 грудня 2014 року № 77-VIII	Цей Закон набирає чинності з 1 січня 2015 року, крім підпунктів 3, 5, 9 та 10 пункту 3 розділу I цього Закону, які набирають чинності з 1 квітня 2015 року	Голос України. – 2014. – Спецвипуск. – 30 грудня 2014 року	1 січня 2015 року
2015 рік			
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку проходження військової служби та питань соціального захисту громадян України, які проходять військову службу під час особливого періоду від 15.01.2015 № 116-VIII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.	Голос України. – 2015. - № 22. – 7 лютого	8 лютого 2015 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період» від 5	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2015. - № 39. – 4 березня	5 березня 2015 року

лютого 2015 року № 158-VIII			
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 12 лютого 2015 року № 186-VIII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2015. - № 39. – 4 березня	5 березня 2015 року
Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини» від 12 лютого 2015 року № 194-VIII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2015. - № 39. – 4 березня	5 березня 2015 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» від 12 лютого 2015 року № 198-VIII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, крім... (виняток не стосується змін до КК України)	Голос України. – 2015. - № 39. – 4 березня	5 березня 2015 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб» від 2 березня 2015 року № 218-VIII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, крім... (виняток не стосується змін до КК України)	Голос України. – 2015. - № 42. – 7 березня	8 березня 2015 року
Закон України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень» від 7 квітня 2015 року № 290-VIII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2015. - № 75. – 25 квітня	26 квітня
Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9 квітня	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2015. – № 87. – 20 травня	21 травня 2015 року

2015 року № 317-VIII			
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» від 14 травня 2015 року № 421-VIII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2015. – № 101. – 10 червня	11 червня 2015 року
Закон України «Про Рахункову палату» від 2 лютого 2015 року № 576-VIII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2015. – № 145. – 8 серпня	9 серпня 2015 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку» від 16 липня 2015 року № 629-VIII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, крім пункту 2 цього розділу, який набирає чинності з 1 січня 2016 року, та пункту 3 цього розділу, який набирає чинності з 1 липня 2016 року	Голос України. – 2015. – № 146. – 11 серпня	12 серпня 2015 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцями та особами без громадянства» від 6 жовтня 2015 року № 716-VIII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2015. – № 204. – 4 листопада	5 листопада 2015 року
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» від 8 жовтня 2015 року № 731-VIII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2015. – № 221–222. – 25 листопада	26 листопада 2015 року
Закон України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» від 3 листопада 2015 року № 743-VIII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2015. – № 227. – 2 грудня	3 грудня 2015 року
Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем	Голос України. – 2015. – № 221–222. – 25	26 листопада 2015 року

України щодо вдосконалення інституту спеціальної конфіскації з метою усунення корупційних ризиків при її застосуванні» від 10 листопада 2015 року № 770-VIII	його опублікування	листопада	
Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» від 26 листопада 2015 року № 835-VIII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2015. – № 235. – 12 грудня	13 грудня 2015 року
Закон України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання» від 26 листопада 2015 року № 838-VIII	Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування	Голос України. – 2015. – № 242. – 23 грудня	24 грудня 2015 року

Додаток Б

Примітки статей Кримінального кодексу України

Номер статті	Зміст примітки
ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА	
Розділ ІХ. Звільнення від кримінальної відповідальності	
Стаття 45. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям	Примітка. Корупційними злочинами відповідно до цього Кодексу вважаються злочини, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені статтями 210, 354, 364, 364 ¹ , 365 ² , 368-369 ² цього Кодексу.
Розділ XIV⁻¹ Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб	
Стаття 96³. Підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру	Примітка 1. Під уповноваженими особами юридичної особи слід розуміти службових осіб юридичної особи, а також інших осіб, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені юридичної особи. 2. Злочини, передбачені статтями 109, 110, 113, 146, 147, частинами другою-четвертою статті 159 ¹ , статтями 160, 209, 260, 262, 306, частинами першою і другою статті 368 ³ , частинами першою і другою статті 368 ⁴ , статтями 369, 369 ² , 436, 437, 438, 442, 444, 447 цього Кодексу, визнаються вчиненими в інтересах юридичної особи, якщо вони призвели до отримання нею неправомірної вигоди або створили умови для отримання такої вигоди, або були спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності.
Розділ І. Злочини проти основ національної безпеки України	
Стаття 110². Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України	Примітка. 1. Фінансуванням дій, передбачених у цій статті, є дії, вчинені з метою їх фінансового або матеріального забезпечення. 2. Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, визнається вчиненим у великому розмірі, якщо розмір фінансового або матеріального забезпечення перевищує 6000 НМДГ. 3. Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, визнається вчиненим в особливо великому розмірі, якщо

	розмір фінансового або матеріального забезпечення перевищує 18000 НМДГ.
Розділ III Злочини проти волі, честі та гідності особи	
Стаття 149. Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини	<p>Примітка. 1. Під експлуатацією людини в цій статті слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо.</p> <p>2. У статтях 149 та 303 цього Кодексу під уразливим станом особи слід розуміти зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин.</p> <p>3. Відповідальність за вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання малолітнього чи неповнолітнього за цією статтею має наставати незалежно від того, чи вчинені такі дії з використанням обману, шантажу чи уразливого стану зазначених осіб або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, використання службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності.</p>
Розділ V. Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина	
Стаття 159¹. Порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму	<p>Примітка. Великим розміром у цій статті визнається розмір суми грошових коштів, вартість майна, пільг, послуг, позик, переваг, нематеріальних активів, будь-яких інших вигод нематеріального чи негрошового характеру, що у 2 чи більше разів перевищує встановлений законом максимальний розмір внеску на підтримку політичної партії чи максимальний розмір фінансової (матеріальної) підтримки на здійснення передвиборної агітації або агітації з референдуму.</p>
Стаття 160. Підкуп виборця, учасника референдуму	<p>Примітка. У цій статті під неправомірною вигодою слід розуміти кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги або нематеріальні активи, вартість яких перевищує 3 відсотки розміру мінімальної заробітної плати, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав.</p>
Стаття 164. Ухилення від сплати аліментів на	<p>Примітка. У статтях 164 і 165 цього Кодексу під злісним ухиленням від сплати коштів</p>

утримання дітей	на утримання дітей (аліментів) або на утримання непрацездатних батьків слід розуміти будь-які діяння боржника, спрямовані на невиконання рішення суду (приховування доходів, зміну місця проживання чи місця роботи без повідомлення державного виконавця тощо), які призвели до виникнення заборгованості із сплати таких коштів у розмірі, що сукупно складають суму виплат за шість місяців відповідних платежів.
Стаття 176. Порухення авторського права і суміжних прав	Примітка. У статтях 176 та 177 цього Кодексу матеріальна шкода вважається завданою в значному розмірі, якщо її розмір у 20 і більше разів перевищує НМДГ, у великому розмірі – якщо її розмір у 200 і більше разів перевищує НМДГ, а завданою в особливо великому розмірі – якщо її розмір у 1000 і більше разів перевищує НМДГ.
Стаття 182. Порухення недоторканності приватного життя	Примітка. Істотною шкодою у цій статті, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в 100 і більше разів перевищує НМДГ.
Розділ VI. Злочини проти власності	
Стаття 185. Крадіжка	Примітка. 1. У статтях 185, 186 та 189–191 повторним визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цими статтями або статтями 187, 262 цього Кодексу. 2. У статтях 185, 186, 189 та 190 цього Кодексу значна шкода визнається із врахуванням матеріального становища потерпілого та якщо йому спричинені збитки на суму від 100 до 250 НМДГ. 3. У статтях 185–191, 194 цього Кодексу у великих розмірах визнається злочин, що вчинений однією особою чи групою осіб на суму, яка в 250 і більше разів перевищує НМДГ на момент вчинення злочину. 4. У статтях 185–187 та 189–191, 194 цього Кодексу в особливо великих розмірах визнається злочин, що вчинений однією особою чи групою осіб на суму, яка в 600 і більше разів перевищує НМДГ на момент вчинення злочину.
Стаття 188¹. Викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання	Примітка. Шкода, передбачена цією статтею, визнається значною, якщо вона в 100 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а у великих розмірах – якщо вона в 250 і більше разів перевищує НМДГ.
Стаття 192. Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою	Примітка. Відповідно до цієї статті майнова шкода визнається значною, якщо вона у 50 і більше разів перевищує НМДГ, а у великих розмірах – така, що у 100 і більше разів перевищує НМДГ.
Стаття 197¹. Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво	Примітка. Відповідно до цієї статті шкода, передбачена частиною першою цієї статті, визнається значною, якщо вона у 100 і більше разів перевищує НМДГ.

Розділ VII. Злочини у сфері господарської діяльності	
Стаття 199. Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів	Примітка. Дії, передбачені цією статтею, вважаються вчиненими у великому розмірі, якщо сума підробки у 200і більше разів перевищує НМДГ; в особливо великому розмірі – якщо сума підробки у 400 і більше разів перевищує НМДГ.
Стаття 200. Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення	Примітка. Під документами на переказ слід розуміти документ в паперовому або електронному виді, що використовується банками чи їх клієнтами для передачі доручень або інформації на переказ грошових коштів між суб'єктами переказу грошових коштів (розрахункові документи, документи на переказ готівкових коштів, а також ті, що використовуються при проведенні міжбанківського переказу та платіжного повідомлення, інші).
Стаття 203¹. Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва	Примітка. Під значним розміром слід розуміти вартість дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання чи сировини для їх виробництва, що у 20 разів і більше перевищує рівень НМДГ; під великим розміром слід розуміти вартість дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання чи сировини для їх виробництва, що у 100 разів і більше перевищує рівень НМДГ.
Стаття 205. Фіктивне підприємництво	Примітка. Матеріальна шкода, яка заподіяна фізичним особам, вважається великою, якщо вона у 200 і більше разів перевищує НМДГ, а матеріальна шкода, яка заподіяна державі або юридичним особам, вважається великою, якщо вона у 1000 і більше разів перевищує НМДГ.
Стаття 206. Протидія законній господарській діяльності	Примітка. Матеріальна шкода вважається великою, якщо вона у 500 і більше разів перевищує НМДГ.
Стаття 206². Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації	Примітка. Матеріальна шкода вважається великою, якщо вона у 500 і більше разів перевищує НМДГ.
Стаття 209. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом	Примітка. 1. Суспільно небезпечним протиправним діянням, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, відповідно до цієї статті є діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад 3000 НМДГ, або діяння, вчинене за межами України, якщо воно визнається суспільно небезпечним протиправним діянням, що передувало легалізації (відмиванню) доходів,

	<p>за кримінальним законом держави, де воно було вчинене, і є злочином за Кримінальним кодексом України та внаслідок вчинення якого незаконно одержані доходи.</p> <p>2. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, визнається вчиненою у великому розмірі, якщо предметом злочину були кошти або інше майно на суму, що перевищує 6000 НМДГ.</p> <p>3. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, визнається вчиненою в особливо великому розмірі, якщо предметом злочину були кошти або інше майно на суму, що перевищує 18000 НМДГ.</p>
<p>Стаття 210. Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням</p>	<p>Примітка. 1. До бюджетних коштів належать кошти, що включаються до державного бюджету і місцевих бюджетів незалежно від джерела їх формування.</p> <p>2. Великим розміром бюджетних коштів відповідно до статей 210, 211 цього Кодексу вважається сума, що в 1000 і більше разів перевищує НМДГ.</p> <p>3. Особливо великим розміром бюджетних коштів відповідно до статей 210, 211 цього Кодексу вважається сума, що в 3000 і більше разів перевищує НМДГ.</p>
<p>Стаття 212. Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)</p>	<p>Примітка. Під значним розміром коштів слід розуміти суми податків, зборів і інших обов'язкових платежів, які в 1000 і більше разів перевищують установлений законодавством НМДГ, під великим розміром коштів слід розуміти суми податків, зборів і інших обов'язкових платежів, які в 3000 і більше разів перевищують установлений законодавством НМДГ, під особливо великим розміром коштів слід розуміти суми податків, зборів, інших обов'язкових платежів, які в 5000 і більше разів перевищують установлений законодавством НМДГ.</p>
<p>Стаття 212¹. Ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування</p>	<p>Примітка. Під значним розміром коштів слід розуміти суми єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування чи страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, які в 1000 і більше разів перевищують установлений законом НМДГ, під великим розміром коштів слід розуміти суми єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, які в 3000 і більше разів перевищують установлений законом НМДГ, під особливо великим розміром коштів слід розуміти суми єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування чи страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, які в 5000 і більше разів перевищують установлений законом НМДГ.</p>
<p>Стаття 218¹. Доведення банку до</p>	<p>Примітка. 1. У цій статті матеріальна шкода вважається великою, якщо вона у 10000 і</p>

неплатоспроможності	більше разів перевищує НМДГ. 2. Термін „пов’язана з банком особа” вживається у значенні, визначеному Законом України „Про банки і банківську діяльність”.
Стаття 219. Доведення до банкрутства	Примітка. У статтях 219, 222 цього Кодексу матеріальна шкода вважається великою, якщо вона у 500 і більше разів перевищує НМДГ.
Стаття 222¹. Маніпулювання на фондовому ринку	Примітка. 1. Значним розміром у цій статті вважається розмір, який у 500 і більше разів перевищує НМДГ. 2. Значною шкодою у цій статті вважається шкода, яка у 500 і більше разів перевищує НМДГ. 3. Тяжкими наслідками у цій статті вважається шкода, яка у 1000 і більше разів перевищує НМДГ.
Стаття 223¹. Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів	Примітка. Шкода, передбачена цією статтею, вважається значною, якщо вона в 20 і більше разів перевищує НМДГ.
Стаття 224. Виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів	Примітка. 1. Повторним у статті 224 визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила злочин, передбачений цією статтею або статтею 199 цього Кодексу. 2. Відповідно до цієї статті матеріальна шкода вважається великою, якщо вона у 300 і більше разів перевищує НМДГ, а особливо великою – така, що у 1000 і більше разів перевищує НМДГ.
Стаття 227. Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції	Примітка. Під введенням в обіг (випуском на ринок України) небезпечної продукції, вчиненим у великих розмірах, слід вважати введення в обіг продукції, загальна вартість якої перевищує 500 НМДГ.
Стаття 229. Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару	Примітка. Матеріальна шкода вважається завданою в значному розмірі, якщо її розмір у 20 і більше разів перевищує НМДГ, у великому розмірі – якщо її розмір у 200 і більше разів перевищує НМДГ, а завданою в особливо великому розмірі – якщо її розмір у 1000 і більше разів перевищує НМДГ.
Стаття 232¹. Незаконне використання інсайдерської інформації	Примітка: 1. Значним розміром (значним збитком, значною шкодою) у цій статті вважається розмір (збиток, шкода), який в 500 і більше разів перевищує НМДГ. 2. Тяжкими наслідками у цій статті, якщо вони полягають у заподіянні матеріальних збитків, вважаються такі, які у 1000 і більше разів перевищують НМДГ. 3. Під особами, які вчинили дії, передбачені цією статтею, розуміються: посадові особи емітента, у тому числі ті, які були посадовими особами емітента на момент

	ознайомлення з інсайдерською інформацією; особи, які мають доступ до інсайдерської інформації у зв'язку з виконанням ними трудових (службових) обов'язків або договірних зобов'язань незалежно від відносин з емітентом, у тому числі співробітники професійних учасників фондового ринку; державні службовці, яким відома інсайдерська інформація внаслідок виконання ними посадових (службових) обов'язків; особи, які ознайомилися з інсайдерською інформацією неправомірним шляхом; аудиторів, нотаріусів, експертів, оцінювачів, арбітражні керуючі або інші особи, які виконують надані законом публічні повноваження.
Стаття 232². Приховування інформації про діяльність емітента	Примітка. У цій статті матеріальна шкода вважається заподіяною у значному розмірі, якщо її розмір у 500 і більше разів перевищує НМДГ.
Стаття 233. Незаконна приватизація державного, комунального майна	Примітка. Великим розміром, передбаченим у цій статті, визнається незаконна приватизація майна на суму, що у 1000 і більше разів перевищує НМДГ.
Розділ VIII. Злочини проти довкілля	
Стаття 239¹. Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель	Примітка. У цій статті матеріальна шкода вважається заподіяною у великому розмірі, якщо її розмір у 100 або більше разів перевищує НМДГ.
Стаття 239². Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах	Примітка. Особливо великим розміром у цій статті слід розуміти обсяг поверхневого (ґрунтового) шару земель, який становить більше, ніж 10 кубічних метрів.
Стаття 248. Незаконне полювання	Примітка. Істотною шкодою у цій статті, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка у 250 і більше разів перевищує НМДГ.
Розділ IX. Злочини проти громадської безпеки	
Стаття 258⁵. Фінансування тероризму	Примітка. 1. Фінансування тероризму визнається вчиненим у великому розмірі, якщо розмір фінансового або матеріального забезпечення перевищує 6000 НМДГ. 2. Фінансування тероризму визнається вчиненим в особливо великому розмірі, якщо розмір фінансового або матеріального забезпечення перевищує 18000 НМДГ.
Стаття 260. Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань	Примітка. 1. Під воєнізованими слід розуміти формування, які мають організаційну структуру військового типу, а саме: єдиноначальність, підпорядкованість та дисципліну, і в яких проводиться військова або стройова чи фізична підготовка. 2. Під збройними формуваннями слід розуміти воєнізовані групи, які незаконно мають на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю.
Стаття 265. Незаконне поводження з радіоактивними матеріалами	Примітка. У статтях 265, 265 ¹ цього Кодексу майнова шкода вважається заподіяною у великому розмірі, якщо прямі збитки становлять суму, яка в 300 і більше разів

	перевищує НМДГ.
Стаття 270. Порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки	Примітка. Майнова шкода вважається заподіяною у великих розмірах, якщо прямі збитки становлять суму, яка в 300 і більше разів перевищує НМДГ, а в особливо великих розмірах – якщо прямі збитки становлять суму, яка в 1000 і більше разів перевищує НМДГ.
Стаття 270¹. Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства	Примітка. 1. Під об'єктами житлово-комунального господарства в цій статті слід розуміти житловий фонд, об'єкти благоустрою, тепlopостачання, водopостачання та водовідведення, а також їх мережі чи складові (кришки люків, решітки на них тощо). 2. Майнова шкода вважається заподіяною у великих розмірах, якщо прямі збитки становлять суму, що в 300 і більше разів перевищує НМДГ, а в особливо великих розмірах – якщо прямі збитки становлять суму, що в 1000 і більше разів перевищує НМДГ.
Розділ XI. Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту	
Стаття 286. Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами	Примітка. Під транспортними засобами в цій статті та статтях 287, 289 і 290 слід розуміти всі види автомобілів, трактори та інші самохідні машини, трамваї і тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби.
Стаття 289. Незаконне заволодіння транспортним засобом	Примітка. 1. Під незаконним заволодінням транспортним засобом у цій статті слід розуміти вчинене умисно, з будь-якою метою протиправне вилучення будь-яким способом транспортного засобу у власника чи користувача всупереч їх волі. 2. Відповідно до частини другої цієї статті під повторністю слід розуміти вчинення таких дій особою, яка раніше вчинила незаконне заволодіння транспортним засобом або злочин, передбачений статтями 185, 186, 187, 189–191, 262, 410 цього Кодексу. 3. Відповідно до частин другої і третьої цієї статті матеріальна шкода визнається значною у разі заподіяння реальних збитків на суму від 100 до 250 НМДГ, а великою – у разі заподіяння реальних збитків на суму понад 250 НМДГ.
Розділ XII. Злочини проти громадського порядку та моральності	
Стаття 301. Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів	Примітка. Отримання доходу у великому розмірі має місце, коли його сума у 200 і більше разів перевищує –.
Стаття 303. Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією	Примітка. 1. Під сутенерством у цій статті слід розуміти дії особи по забезпеченню заняття проституцією іншою особою. 2. Відповідальність за втягнення малолітнього чи неповнолітнього в заняття

	проституцією чи примушування їх до заняття проституцією за цією статтею має наставати незалежно від того, чи вчинені такі дії з використанням обману, шантажу, уразливого стану зазначених осіб або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, використанням службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності.
Розділ XIII. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення	
Стаття 305. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів	Примітка. Поняття великий та особливо великий розмір наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, або фальсифікованих лікарських засобів, що застосовується в цьому розділі, визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, спільно з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу.
Стаття 306. Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів	Примітка. Під великим розміром слід розуміти кошти, сума яких становить 200 та більше НМДГ.
Стаття 323. Спонування неповнолітніх до застосування допінгу	Примітка. Допінг - це засоби і методи, які входять до переліку заборонених Антидопінговим кодексом Олімпійського руху.
Розділ XV. Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян та злочини проти журналістів	
Стаття 345¹. Погроза або насильство щодо журналіста	Примітка. Під професійною діяльністю журналіста у цій статті та статтях 171, 347 ¹ , 348 ¹ цього Кодексу слід розуміти систематичну діяльність особи, пов'язану із збиранням, одержанням, створенням, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб через друковані засоби масової інформації, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет. Статус журналіста або його належність до засобу масової інформації підтверджується редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом,

	виданим засобом масової інформації, його редакцією або професійною чи творчою спільнотою журналістів.
<p>Стаття 354. Підкуп працівника підприємства, установи чи організації</p>	<p>Примітка. 1. Під особою, яка працює на користь підприємства, установи, організації, слід розуміти особу, яка виконує роботу або надає послугу відповідно до договору з таким підприємством, установою, організацією.</p> <p>2. У цій статті під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав.</p> <p>3. Під пропозицією у статтях 354, 368, 368³–370 слід розуміти висловлення працівнику підприємства, установи чи організації, особі, яка надає публічні послуги, або службовій особі наміру про надання неправомірної вигоди, а під обіцянкою – висловлення такого наміру з повідомленням про час, місце, спосіб надання неправомірної вигоди.</p> <p>4. Повторним у статтях 354, 368, 368³, 368⁴ і 369 цього Кодексу визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених зазначеними статтями.</p> <p>5. У статтях 354, 368, 368³ і 368⁴ цього Кодексу під вимаганням неправомірної вигоди слід розуміти вимогу щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів.</p>
<p>Стаття 358. Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів</p>	<p>Примітка. Під офіційним документом у цій статті та статтях 357 і 366 цього Кодексу слід розуміти документи, що містять зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, чи може бути використана як документи – докази у правозастосовчій діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати</p>

	певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити.
Розділ XVI. Злочини у сфері використання електронно обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку	
Стаття 361. Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку	Примітка. Значною шкодою у статтях 361–363 ¹ , якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в 100 і більше разів перевищує НМДГ.
Розділ XVI. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг	
Стаття 364. Зловживання владою або службовим становищем	Примітка. 1. Службовими особами у статтях 364, 368, 368 ² , 369 цього Кодексу є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом. Для цілей статей 364, 368, 368 ² , 369 цього Кодексу до державних та комунальних підприємств прирівнюються юридичні особи, у статутному фонді яких відповідно державна чи комунальна частка перевищує 50 відсотків або становить величину, що забезпечує державі чи територіальній громаді право вирішального впливу на господарську діяльність такого підприємства. 2. Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), а також іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної

	<p>організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.</p> <p>3. Істотною шкодою у статтях 364, 364¹, 365, 365², 367 вважається така шкода, яка в 100 і більше разів перевищує НМДГ.</p> <p>4. Тяжкими наслідками у статтях 364–367 вважаються такі наслідки, які у 250 і більше разів перевищують НМДГ.</p>
<p>Стаття 364¹. Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми</p>	<p>Примітка. У статтях 364, 364¹, 365², 368, 368³, 368⁴, 369, 369² та 370 цього Кодексу під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав.</p>
<p>Стаття 366¹. Декларування недостовірної інформації</p>	<p>Примітка. Суб'єктами декларування є особи, які відповідно до частин першої та другої статті 45 Закону України «Про запобігання корупції» зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.</p>
<p>Стаття 368. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою</p>	<p>Примітка. 1. Неправомірною вигодою в значному розмірі вважається вигода, що в 100 і більше разів перевищує НМДГ, у великому розмірі – така, що у 200 і більше разів перевищує НМДГ, в особливо великому розмірі – така, що у 500 і більше разів перевищує НМДГ.</p> <p>2. Службовими особами, які займають відповідальне становище, у статтях 368, 368², 369 та 382 цього Кодексу є особи, зазначені у пункті 1 примітки до статті 364 цього Кодексу, посади яких згідно із статтею 25 Закону України «Про державну службу» віднесені до третьої, четвертої, п'ятої та шостої категорій, судді, прокурори і слідчі, а також інші, крім зазначених у пункті 3 примітки до цієї статті, керівники і заступники керівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць.</p> <p>3. Службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, у статтях 368, 368², 369 та 382 цього Кодексу є:</p> <p>1) Президент України, Прем'єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України, перші заступники та заступники міністрів, народні депутати України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Директор Національного антикорупційного бюро України, Генеральний прокурор України, його перший заступник та заступники,</p>

	<p>Голова Конституційного Суду України, його заступники та судді Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду України, його перший заступник, заступники та судді Верховного Суду України, голови вищих спеціалізованих судів, їх заступники та судді вищих спеціалізованих судів, Голова Національного банку України, його перший заступник та заступники, Секретар Ради національної безпеки і оборони України, його перший заступник та заступники;</p> <p>2) особи, посади яких згідно із статтею 25 Закону України «Про державну службу» віднесені до першої та другої категорій;</p> <p>3) особи, посади яких згідно із статтею 14 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» віднесені до першої та другої категорій посад в органах місцевого самоврядування.</p>
Стаття 368². Незаконне збагачення	<p>Примітка. 1. Особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є особи, зазначені у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції».</p> <p>2. Під активами у значному розмірі у цій статті розуміються грошові кошти або інше майно, а також доходи від них, якщо їх розмір (вартість) перевищує 1000 НМДГ.</p> <p>3. Під передачею активів у цій статті розуміється укладення будь-яких правочинів, на підставі яких виникає право власності або право користування на активи, а також надання іншій особі грошових коштів чи іншого майна для укладення таких правочинів.</p>
Стаття 369². Зловживання впливом	<p>Примітка. Особами, уповноваженими на виконання функцій держави, є особи, визначені в пунктах 1–3 частини першої статті 4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції».</p>
Стаття 369³. Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань	<p>Примітка. Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені в частині другій статті 17 Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань».</p>
Стаття 402. Непокора	<p>Примітка. Під бойовою обстановкою в розділі XIX цього Кодексу слід розуміти обстановку наступального, оборонного чи іншого загальновійськового, танкового, протиповітряного, повітряного, морського тощо бою, тобто безпосереднього застосування військової зброї і техніки стосовно військового супротивника або військовим супротивником. Обстановка бою, в якому бере участь військове з'єднання, частина (корабель) або підрозділ, розпочинається і закінчується з наказу про вступ у бій</p>

	(припинення бою) або з фактичного початку (завершення) бою.
Стаття 425. Недбале ставлення до військової служби	Примітка. 1. Під військовими службовими особами розуміються військові начальники, а також інші військовослужбовці, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування. 2. У статтях 425 та 426 цього Кодексу істотною шкодою, якщо вона полягає в завданні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в 250 і більше разів перевищує НМДГ, а тяжкими наслідками за тієї самої умови вважається шкода, яка у 500 і більше разів перевищує НМДГ.

Додаток В

Вказівка на ознаки складів злочинів шляхом [у спосіб] відкритих переліків у статтях КК України

Номер статті	Відкритий перелік
ч. 3 ст. 3 ч. 3 ст. 4	Злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки ...
ч. 1 ст. 5 ч. 4 ст. 5	Закон про кримінальну відповідальність, що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи...
ч. 2 ст. 5	Закон про кримінальну відповідальність, що встановлює злочинність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи...
ч. 3 ст. 5	Закон про кримінальну відповідальність, що частково пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, а частково посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи...
ч. 4 ст. 6	... дипломатичних представників іноземних держав та інших громадян, які за законами України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не є підсудні у кримінальних справах судам України...
ч. 2 ст. 9	... рецидив злочинів, невідбуте покарання або інші правові наслідки вироку суду іноземної держави ...
ч. 2 ст. 12	... злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років, або інше, більш м'яке покарання
ч. 1 ст. 14	Готуванням до злочину є підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину
ч. 4 ст. 18 примітка 2 ст. 364	Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені)...
ч. 2 ст. 19	... хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки
ст. 21	... алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин...
п. 13 ч. 1 ст. 67	... алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів
ч. 5 ст. 36	Не є перевищенням меж необхідної оборони і не має наслідком

	кримінальну відповідальність застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту від нападу озброєної особи або нападу групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення, незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає
ч. 3 ст. 42	Ризик не визнається виправданим, якщо він завідомо створював загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи інших надзвичайних подій
ч. 2 ст. 43	Особа, зазначена у частині першій цієї статті, підлягає кримінальній відповідальності лише за вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації особливо тяжкого злочину, вчиненого умисно і поєднаного з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, вчиненого умисно і пов'язаного з спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків
п. 2-1 ч. 1 ст. 66	надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину
п. 5 ч. 1 ст. 66	вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин
п. 6 ч. 1 ст. 66 п. 8 ч. 1 ст. 67	матеріальна, службова чи інша залежність
п. 11 ч. 1 ст. 67	... воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій
ч. 1 ст. 75	Якщо суд, крім випадків засудження за корупційний злочин, при призначенні покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням.
п. 1 ч. 1 ст. 76	попросити публічно або в іншій формі пробачення у потерпілого
ч. 2 ст. 84	При вирішенні цього питання суд враховує тяжкість вчиненого злочину, характер захворювання, особу засудженого та інші обставини справи
ст. 96 ¹ ст. 96 ²	гроші, цінності та інше майно
примітка 1 ст. 96 ³	Під уповноваженими особами юридичної особи слід розуміти службових осіб юридичної особи, а також інших осіб, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені юридичної особи
ч. 1 ст. 103	При призначенні покарання неповнолітньому суд, крім обставин, передбачених у статтях 65-67 цього Кодексу, враховує умови його життя та виховання, вплив дорослих, рівень розвитку та інші особливості особи неповнолітнього
ч. 5 ст. 110 ²	Особа, крім керівника організованої групи, звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені цією статтею, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося, органу, службова особа якого наділена законом правом повідомляти про підозру, про відповідну незаконну діяльність або іншим чином сприяла її припиненню або запобіганню злочину, який вона фінансувала або вчиненню якого

	сприяла, за умови, що в її діях немає складу іншого злочину.
ст. 113	Вчинення з метою ослаблення держави вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю ...
Назва ст. 114 ¹	Збройних Сил України та інших військових формувань
ч. 1 ст. 114 ¹	Збройних Сил України та інших військових формувань
ч. 2 ст. 121	з метою залякування потерпілого або інших осіб
ч. 1 ст. 126	... удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень
ч. 1 ст. 127	Катування, тобто умисне ... нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб
Назва ст. 130 Назва ст. 131 Назва ст. 132	Зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби
ст. 130 ст. 131 ст. 132	вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби
ст. 131 ст. 132	медичним, фармацевтичним або іншим працівником
ч. 1 ст. 135	... особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану
ч. 1 ст. 142	... медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною
ч. 2 ст. 120 ч. 3 ст. 143 ч. 2 ст. 149 примітка 3 ст. 149 ч. 2 ст. 303 примітка 2 ст. 303	в матеріальній чи іншій залежності від винного (винуватого)
ч. 1 ст. 147	... з метою спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації
ст. 148	... корисливих або інших особистих мотивів
Назва ст. 149	Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини
ч. 1 ст. 149	Торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди
примітка 2 ст. 149	У статтях 149 та 303 цього Кодексу під уразливим станом особи слід розуміти зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин

ч. 1 ст. 150 ¹	...грошей, речей, інших матеріальних цінностей...
назва розділу V	Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина
ч. 3 ст. 157 ч. 2 ст. 158 ² ч. 2 ст. 159	членом виборчої комісії чи іншою службовою особою
ч. 1 ст. 158	Умисне подання до органу ведення Державного реєстру виборців неправдивих відомостей про виборців, умисне внесення неправдивих відомостей до бази даних Державного реєстру виборців, несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в базі даних Державного реєстру виборців, чи інше несанкціоноване втручання у роботу бази даних Державного реєстру виборців
ч. 2 ст. 158	... (виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці, про підсумки голосування на виборах чи референдумі, про результати виборів або референдуму та інших документів, які відповідно до законодавства відносяться до виборчих документів)
примітка ст. 160	У цій статті під неправомірною вигодою слід розуміти кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги або нематеріальні активи, вартість яких перевищує три відсотки розміру мінімальної заробітної плати, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав
Назва ст. 161	Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками
ч. 1 ст. 161	Умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками
ч. 1 ст. 162	Незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, а так само незаконне виселення чи інші дії, що порушують недоторканність житла громадян
Назва ст. 163	Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер
ч. 1 ст. 163	Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер
ч. 1 ст. 169	Незаконна посередницька діяльність або інші незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) ...
ч. 1 ст. 172	Незаконне звільнення працівника з роботи з особистих мотивів чи у зв'язку з повідомленням ним про порушення вимог Закону України „Про засади запобігання і протидії корупції” іншою особою, а також інше грубе порушення законодавства про працю
ч. 1 ст. 174	шляхом насильства чи погрози застосування насильства або шляхом

	інших незаконних дій
Назва ст. 175	заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої установленої законом виплати
ч.ч. 1, 2, 3 ст. 175	... заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої установленої законом виплати
ч. 1 ст. 176	Незаконне відтворення, розповсюдження творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних, а так само незаконне відтворення, розповсюдження виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення, їх незаконне тиражування та розповсюдження на аудіо- та відеокасетах, дискетах, інших носіях інформації, або інше умисне порушення авторського права і суміжних прав...
ч. 1 ст. 177	Незаконне використання винаходу, корисної моделі, промислового зразка, топографії інтегральної мікросхеми, сорту рослин, раціоналізаторської пропозиції, привласнення авторства на них, або інше умисне порушення права на ці об'єкти...
ч. 3 ст. 185 ч. 3 ст. 186 ч. 3 ст. 187	посаджана з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище
ч. 1 ст. 188 ¹	Викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання без приладів обліку (якщо використання приладів обліку обов'язкове) або внаслідок умисного пошкодження приладів обліку чи у будь-який інший спосіб...
ч. 2 ст. 194 ст. 195 ч. 3 ст. 239 ¹ ч. 4 ст. 240 ч. 2 ст. 347 ч. 2 ст. 352 ч. 3 ст. 378 ч. 2 ст. 399	шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом
ч. 1 ст. 245	вогнем чи іншим загальнонебезпечним способом
ч. 2 ст. 252 ч. 2 ст. 411	підпалу або іншим загальнонебезпечним способом
Назва ст. 200	документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення
ч. 1 ст. 200	... документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків
ч. 1 ст. 204 ч. 2 ст. 204	алкогольних напоїв, тютюнових виробів або інших підакцизних товарів
ч. 2 ст. 205	заподіяли велику матеріальну шкоду державі, банкові, кредитним установам, іншим юридичним особам
ст. 209	кошти або інше майно
прим. ст. 212	податків, зборів і інших обов'язкових платежів
ч. 1 ст. 218 ¹ ст. 219	з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості
ст. 232	з корисливих чи інших особистих мотивів
ч. 1 ст. 319	з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах

ч. 1 ст. 357 ч. 3 ст. 371 ч. 2 ст. 375	
ч. 1 ст. 222	органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам
ч. 1 ст. 223 ²	Невнесення службовою особою емітента чи професійного учасника фондового ринку змін або внесення завідомо недостовірних змін до системи реєстру власників іменних цінних паперів або до системи депозитарного обліку, а так само інше порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів
ч. 1 ст. 229	Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару, або інше умисне порушення права на ці об'єкти
ст. 231	Умисні дії, спрямовані на отримання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю, з метою розголошення чи іншого використання цих відомостей
примітка 3 ст. 232 ¹	аудитори, нотаріуси, експерти, оцінювачі, арбітражні керуючі або інші особи, які виконують надані законом публічні повноваження
ст. 236	підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів
ст. 237	дезактиваційних чи інших відновлювальних заходів
ч. 1 ст. 239	речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля
ч. 1 ст. 241	Забруднення або інша зміна природних властивостей атмосферного повітря шкідливими для життя, здоров'я людей або для довкілля речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва
ч. 3 ст. 243	Неповідомлення спеціально відповідальними за те особами морських та повітряних суден або інших засобів і споруд, що знаходяться в морі, адміністрації найближчого порту України, іншому уповноваженому органу або особі, а у разі скидання з метою поховання - і організації, яка видає дозволи на скидання, інформації про підготовлюване або здійснене внаслідок крайньої потреби скидання чи невідворотні втрати ними в межах внутрішніх морських і територіальних вод України або у відкритому морі шкідливих речовин чи сумішей, що містять такі речовини понад встановлені норми, інших відходів, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей або живих ресурсів моря чи могло завдати шкоди зонам лікування і відпочинку або перешкодити іншим законним видам використання моря
ч. 1 ст. 244	технологічних установок або інших джерел небезпеки в зоні безпеки
ч. 2 ст. 244	Дослідження, розвідування, розробка природних багатств та інші роботи на континентальному шельфі України
ст. 246	Незаконна порубка дерев і чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, що заподіяло істотну шкоду, а також вчинення таких дій у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах
ст. 247	Порушення правил, установлених для боротьби зі шкідниками і хворобами рослин, та інших вимог законодавства про захист рослин
ч. 1 ст. 248	... а також незаконне полювання в заповідниках або на інших

	територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або полювання на звірів, птахів чи інші види тваринного світу, що занесені до Червоної книги України
ч. 2 ст. 248	способом масового знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу
Назва ст. 249	Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом
ч. 1 ст. 249	Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом
ч. 2 ст. 249	вчинені із застосуванням вибухових, отруйних речовин, електроструму або іншим способом масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу
ч. 1 ст. 256	Заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності шляхом надання приміщень, сховищ, транспортних засобів, інформації, документів, технічних пристроїв, грошей, цінних паперів, а також заздалегідь не обіцяне здійснення інших дій по створенню умов, які сприяють їх злочинній діяльності
ч. 1 ст. 258	застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків
ч. 4 ст. 258 ⁵	Особа, крім організатора або керівника терористичної групи (організації), звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені цією статтею, якщо вона добровільно до притягнення до кримінальної відповідальності повідомила про відповідну терористичну діяльність або іншим чином сприяла її припиненню або запобіганню злочину, який вона фінансувала або вчиненню якого сприяла, за умови, що в її діях немає складу іншого злочину.
ч. 1 ст. 259	вибуху, підпалу або інших дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками
примітка 2 ст. 260	Під збройними формуваннями слід розуміти воєнізовані групи, які незаконно мають на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю
ч. 2 ст. 263	кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї
ч. 1 ст. 265	... (джерел іонізуючого випромінювання, радіоактивних речовин або ядерних матеріалів, що перебувають у будь-якому фізичному стані в установці або виробі чи в іншому вигляді)...
ч. 1 ст. 267	Порушення правил зберігання, використання, обліку, перевезення вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або інших правил поводження з ними
ч. 1 ст. 267 ¹	промислової або іншої продукції, тварин, риби, рослин або будь-яких інших об'єктів
ч. 1 ст. 271	Порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці
ч. 1 ст. 277	Умисне руйнування або пошкодження шляхів сполучення, споруд на них, рухомого складу або суден, засобів зв'язку чи сигналізації, а також інші дії, спрямовані на приведення зазначених предметів у непридатний для експлуатації стан
ч. 1 ст. 279	Блокування транспортних комунікацій шляхом влаштування перешкод, відключення енергопостачання чи іншим способом
ч. 1 ст. 282	Порушення правил пуску ракет, проведення всіх видів стрільби, вибухових робіт або вчинення інших дій у повітряному просторі

ч. 1 ст. 283	Самовільне без нагальної потреби зупинення поїзда стоп-краном чи шляхом роз'єднання повітряної гальмової магістралі або іншим способом
ст. 284	у морі або на іншому водному шляху
примітка ст. 286	Під транспортними засобами в цій статті та статтях 287, 289 і 290 слід розуміти всі види автомобілів, трактори та інші самохідні машини, трамваї і тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби
Назва ст. 287	Випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення їх експлуатації
ст. 287	Випуск в експлуатацію завідомо технічно несправних транспортних засобів, допуск до керування транспортним засобом особи, яка перебуває в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують її увагу та швидкість реакції, або не має права на керування транспортним засобом, чи інше грубе порушення правил експлуатації транспорту, що забезпечують дорожній рух
ст. 288	... вчинене особою, відповідальною за будівництво, реконструкцію, ремонт чи утримання автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, інших дорожніх споруд
ч. 2 ст. 289	з проникненням у приміщення чи інше сховище
ч. 1 ст. 294	застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя
ч. 3 ст. 296	пов'язані з опором представників влади або представників громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії
ч. 4 ст. 296	застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень
Назва ст. 297	Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого
ч. 1 ст. 297	Наруга над могилою, іншим місцем поховання, над тілом (останками, прахом) померлого або над урною з прахом померлого, а також незаконне заволодіння тілом (останками, прахом) померлого, урною з прахом померлого, предметами, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого
ч. 1 ст. 298	Незаконне проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єкті археологічної спадщини
ч. 1 ст. 300	Ввезення в Україну творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію, з метою збуту чи розповсюдження або їх виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення
ч. 1 ст. 301	Ввезення в Україну творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру з метою збуту чи розповсюдження або їх виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення з тією самою метою, або їх збут чи розповсюдження, а також примушування до участі в їх створенні
ч. 2, 4 ст. 301	творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру
назва розділу XIII	Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення
ч. 1 ст. 306	для виробничих чи інших потреб

ч. 2 ст. 307 ч. 1 ст. 316	у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, та в інших місцях масового перебування громадян
Назва ст. 313	Викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням
ч. 1 ст. 313	Викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням
ст. 322	одурманюючих лікарських та інших засобів, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами
ч. 1 ст. 325	епідемічним та іншим інфекційним захворюванням
Назва ст. 326	Порушення правил поведження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами
ч. 1 ст. 326	Порушення правил зберігання, використання, обліку, перевезення мікробіологічних або інших біологічних агентів чи токсинів, інших правил поведження з ними
Назва ст. 327	Заготівля, перероблення або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції
ч. 1, 2 ст. 327	продуктів харчування чи іншої продукції, радіоактивно забруднених понад допустимі рівні
ч. 1 ст. 329	документів або інших матеріальних носіїв секретної інформації, що містять державну таємницю
ч. 2 ст. 346	Умисне заподіяння особам, зазначеним в частині першій цієї статті, середньої тяжкості тілесних ушкоджень чи легких тілесних ушкоджень, нанесення побоїв чи вчинення інших насильницьких дій у зв'язку з їх державною або громадською діяльністю
примітка 2 ст. 354	грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру
ч. 1 ст. 355	договір, угоду чи інше цивільно-правове зобов'язання
ч. 3 ст. 357	паспортом або іншим важливим особистим документом
ч. 1 ст. 358	Підроблення посвідчення або іншого офіційного документа, який видається чи посвідчується підприємством, установою, організацією, громадянином-підприємцем, приватним нотаріусом, аудитором чи іншою особою, яка має право видавати чи посвідчувати такі документи, і який надає права або звільняє від обов'язків, з метою використання його підроблювачем чи іншою особою або збут такого документа, а також виготовлення підроблених печаток, штампів чи бланків підприємств, установ чи організацій незалежно від форми власності, інших офіційних печаток, штампів чи бланків з тією самою метою або їх збут
ч. 2 ст. 358	Складання чи видача працівником юридичної особи будь-якої форми власності, який не є службовою особою, приватним підприємцем, аудитором, експертом, оцінювачем, адвокатом або іншою особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, завідомо підроблених офіційних документів, які посвідчують певні факти, що мають юридичне значення або надають певні права чи звільняють від обов'язків, підроблення з метою використання або

	збуту посвідчень, інших офіційних документів, що складені у визначеній законом формі та містять передбачені законом реквізити, виготовлення підроблених офіційних печаток, штампів чи бланків з метою їх збуту або їх збут чи збут завідомо підроблених офіційних документів, у тому числі особистих документів особи
примітка ст. 364 ¹	... під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав
ч. 1 ст. 365 ²	аудитором, нотаріусом, оцінювачем, іншою особою, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг
ч. 1 ст. 366	Складання, видача службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення офіційних документів
примітка 2 ст. 368	2. Службовими особами, які займають відповідальне становище... є особи, зазначені у пункті 1 примітки до статті 364 цього Кодексу, посади яких згідно із статтею 25 Закону України "Про державну службу" віднесені до третьої, четвертої, п'ятої та шостої категорій, судді, прокурори і слідчі, а також інші, крім зазначених у пункті 3 примітки до цієї статті, керівники і заступники керівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць.
примітка 2 ст. 368 ²	Під активами у значному розмірі у цій статті розуміються грошові кошти або інше майно...
примітка 3 ст. 368 ²	Під передачею активів у цій статті розуміється укладення будь-яких правочинів, на підставі яких виникає право власності або право користування на активи, а також надання іншій особі грошових коштів чи іншого майна для укладення таких правочинів
ч. 1 ст. 368 ⁴	аудитору, нотаріусу, оцінювачу, іншій особі, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але провадить професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, у тому числі послуг експерта, арбітражного керуючого, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді
ч. 3 ст. 368 ⁴	аудитором, нотаріусом, експертом, оцінювачем, третейським суддею або іншою особою, яка провадить професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, а також незалежним посередником чи арбітром
ч. 1 ст. 372	слідчим, прокурором чи іншою уповноваженою на те законом особою
ч. 2 ст. 372	Те саме діяння, поєднане з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, а також поєднане зі штучним створенням доказів обвинувачення або іншою фальсифікацією
ч. 1 ст. 374	Недопущення чи ненадання своєчасно захисника, а також інше грубе порушення права підозрюваного, обвинуваченого на захист
ч. 1 ст. 376 ¹	Умисне внесення неправдивих відомостей чи несвоєчасне внесення відомостей до автоматизованої системи документообігу суду, несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в автоматизованій системі документообігу суду, чи інше втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду, вчинене службовою

	особою, яка має право доступу до цієї системи, або іншою особою...
ч. 1 ст. 388	Розтрата, відчуження, приховування, підміна, пошкодження, знищення майна або інші незаконні дії з майном, на яке накладено арешт, із заставленим майном або майном, яке описано, чи порушення обмеження (обтяження) права користуватися таким майном, здійснене особою, якій це майно ввірено, а також здійснення представником банку або іншої фінансової установи банківських операцій з коштами, на які накладено арешт
ст. 391	Злісна непокора законним вимогам адміністрації установи виконання покарань або інша протидія адміністрації
ч. 2 ст. 401	За відповідними статтями цього розділу несуть відповідальність військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом
ч. 1 ст. 402	Непокора, тобто відкрита відмова виконати наказ начальника, а також інше умисне невиконання наказу
примітка ст. 402	Під бойовою обстановкою в розділі XIX цього Кодексу слід розуміти обстановку наступального, оборонного чи іншого загальновійськового, танкового, протиповітряного, повітряного, морського тощо бою, тобто безпосереднього застосування військової зброї і техніки стосовно військового супротивника або військовим супротивником...
ч. 1, ст. 404	начальник, а також інша особа, яка виконує покладені на неї обов'язки з військової служби
ч. 5 ст. 404	начальник або іншої особи, яка виконує обов'язки з військової служби
ч. 2 ст. 405	Заподіяння тілесних ушкоджень, побоїв або вчинення інших насильницьких дій
ч. 1 ст. 406	завданні побоїв чи вчиненні іншого насильства
Назва ст. 409	Ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом
ч. 1 ст. 409	шляхом самокалічення або шляхом симуляції хвороби, підроблення документів чи іншого обману
Назва ст. 410	Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем
ч. 1 ст. 410	зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна
ч. 4 ст. 410	зброєю, бойовими припасами, вибуховими чи іншими бойовими речовинами, засобами пересування, військовою та спеціальною технікою
ч. 1 ст. 411	зброї, бойових припасів, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна
ч. 1 ст. 412	зброї, бойових припасів, засобів пересування, військової і спеціальної техніки чи іншого військового майна
ч. 1 ст. 413	зброї, бойових припасів, засобів пересування, предметів технічного

	постачання або іншого військового майна
ч. 1 ст. 414	зброєю, а також із боєприпасами, вибуховими, іншими речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення
примітка 1 ст. 425	Під військовими службовими особами розуміються військові начальники, а також інші військовослужбовці, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування.
ч. 1 ст. 426	Умисне неприпинення злочину, що вчиняється підлеглим, або ненаправлення військовою службовою особою до органу досудового розслідування повідомлення про підлеглого, який вчинив кримінальне правопорушення, а також інше умисне невиконання військовою службовою особою дій, які вона за своїми службовими обов'язками повинна була виконати...
ст. 427	укріплень, бойової та спеціальної техніки чи інших засобів ведення війни
ч. 1 ст. 431	у роботах, що мають військове значення, або в інших заходах, які завідомо можуть заподіяти шкоду Україні або союзним з нею державам
ч. 1 ст. 438	Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України
ст. 441	Масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу
ст. 443	представника іноземної держави або іншої особи, яка має міжнародний захист
ч. 1 ст. 446	Піратство, тобто використання з метою одержання матеріальної винагороди або іншої особистої вигоди озброєного чи неозброєного судна для захоплення іншого морського чи річкового судна, застосування насильства, пограбування або інших ворожих дій щодо екіпажу чи пасажирів такого судна

Додаток Д

«Інші тяжкі наслідки» як ознака складу злочину, вказана у диспозиціях статей Особливої частини КК України

Номер та назва статті	Юридична конструкція наслідків
<p>ч. 4 ст. 110² «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України» ч. 3 ст. 258⁵ «Фінансування тероризму»</p>	<p>Дії, ..., вчинені ... в особливо великому розмірі, або якщо вони призвели до інших тяжких наслідків</p>
<p>ч. 2 ст. 114¹ «Перешкоджання діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань» ч. 2 ст. 194 «Умисне знищення або пошкодження майна» ч. 3 ст. 194¹ «Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики» ст. 237 «Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення» ч. 2 ст. 238 «Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення» ч. 2 ст. 241 «Забруднення атмосферного повітря» ч. 2 ст. 252 «Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду» ч. 5 ст. 260 «Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань» ст. 264 «Недбале зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів» ч. 2 ст. 267 «Порушення правил поведіння з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами» ч. 4 ст. 267¹ «Порушення вимог режиму радіаційної безпеки» ч. 2 ст. 269 «Незаконне перевезення на повітряному судні вибухових або легкозаймистих речовин» ч. 3 ст. 270¹ «Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства» ч. 2 ст. 271 «Порушення вимог законодавства про охорону праці»</p>	<p>загибель людей або інші тяжкі наслідки</p>

<p>ч. 2 ст. 272 «Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою»</p> <p>ч. 2 ст. 273 «Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах»</p> <p>ч. 2 ст. 274 «Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки»</p> <p>ч. 2 ст. 275 «Порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд»</p> <p>ч. 3 ст. 278 «Угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна»</p> <p>ч. 3 ст. 279 «Блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства»</p> <p>ч. 3 ст. 280 «Примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків»</p> <p>ч. 2 ст. 283 «Самовільне без нагальної потреби зупинення поїзда»</p> <p>ст. 291 «Порушення чинних на транспорті правил»</p> <p>ч. 2 ст. 294 «Масові заворушення»</p> <p>ч. 2 ст. 325 «Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням»</p> <p>ч. 2 ст. 326 «Порушення правил поводження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами»</p> <p>ч. 3 ст. 327 «Заготівля, перероблення або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції»</p> <p>ч. 2 ст. 347 «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу»</p> <p>ч. 2 ст. 352 «Умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок»</p> <p>ч. 2 ст. 378 «Умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного»</p> <p>ч. 4 ст. 411 «Умисне знищення або пошкодження військового майна»</p> <p>ч. 2 ст. 412 «Необережне знищення або пошкодження військового майна»</p> <p>ч. 2 ст. 439 «Застосування зброї масового знищення»</p> <p>ч. 2 ст. 446 «Піратство»</p>	
---	--

ч. 3 ст. 281 «Порушення правил повітряних польотів»	загибель людей, або інші тяжкі наслідки
ч. 3 ст. 414 «Порушення правил поведження зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення»	загибель кількох осіб чи інші тяжкі наслідки
ч. 3 ст. 135 «Залишення в небезпеці» ч. 3 ст. 321 ¹ «Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів» ч. 3 ст. 321 ² . «Порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів»	смерть особи або інші тяжкі наслідки
ч. 2 ст. 137 «Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей»	смерть неповнолітнього або інші тяжкі наслідки
ч. 2 ст. 139 «Ненадання допомоги хворому медичним працівником»	смерть хворого або інші тяжкі наслідки
ст. 141 «Порушення прав пацієнта»	смерть пацієнта або інші тяжкі наслідки
ч. 2 ст. 381 «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист»	смерть особи, взятої під захист, або інші тяжкі наслідки
ч. 1 ст. 267 «Порушення правил поведження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами» ч. 1 ст. 272 «Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою» ч. 1 ст. 273 «Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах» ч. 1 ст. 274 «Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки» ч. 1 ст. 275 «Порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд» ч. 1 ст. 283 «Самовільне без нагальної потреби зупинення поїзда» ч. 1 ст. 326 «Порушення правил поведження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами» ч. 1 ст. 327 «Заготівля, перероблення або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції»	небезпека (загроза) загибелі людей або настання інших тяжких наслідків
ч. 1 ст. 276 «Порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту» ч. 1 ст. 277 «Пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів»	небезпека для життя людей або настання інших тяжких наслідків

ч. 1 ст. 281 «Порушення правил повітряних польотів»	
ч. 1 ст. 279 «Блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства»	небезпека для життя людей, або настання інших тяжких наслідків
ч. 2 ст. 155 «Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості»	безплідність чи інші тяжкі наслідки
ч. 3 ст. 204 «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів»	отруєння людей чи інші тяжкі наслідки
ч. 3 ст. 206 «Протидія законній господарській діяльності» ч. 3 ст. 206 ² «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації» ч. 3 ст. 355 «Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань»	велика шкода чи інші тяжкі наслідки
ст. 236 «Порушення правил екологічної безпеки»	загибель людей, екологічне забруднення значних територій або інші тяжкі наслідки
ч. 2 ст. 239 «Забруднення або псування земель» ч. 4 ст. 240 «Порушення правил охорони або використання надр»	загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки
ч. 3 ст. 239 ¹ «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель» ч. 2 ст. 242 «Порушення правил охорони вод»	загибель людей, масова загибель об'єктів тваринного чи рослинного світу або інші тяжкі наслідки
ч. 2 ст. 243 «Забруднення моря»	загибель або захворювання людей, масова загибель об'єктів тваринного і рослинного світу або інші тяжкі наслідки
ч. 2 ст. 245 «Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу»	загибель людей, масова загибель тварин або інші тяжкі наслідки
ст. 251 «Порушення ветеринарних правил»	поширення епізоотії або інші тяжкі наслідки
ч. 1 ст. 253 «Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля»	створення небезпеки тяжких технологічних аварій або екологічних катастроф, загибелі або масового захворювання населення або інших тяжких наслідків
ч. 2 ст. 258 «Терористичний акт»	заподіяння значної майнової шкоди чи інших тяжких наслідків
ч. 3 ст. 265 «Незаконне поводження з радіоактивними матеріалами»	значне забруднення довкілля чи інші тяжкі наслідки
ч. 3 ст. 265 ¹ «Незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію»	загибель людей, майнова шкода у великому розмірі, значне забруднення довкілля чи інші тяжкі наслідки
ст. 270 «Порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки»	загибель людей, майнова шкода в особливо великому розмірі або інші тяжкі наслідки
ч. 3 ст. 292 «Пошкодження об'єктів	загибель людей, інші нещасні випадки з

магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів»	людьми або аварія, пожежа, значне забруднення довкілля чи інші тяжкі наслідки
ч. 4 ст. 323 «Спонування неповнолітніх до застосування допінгу»	істотна шкоду здоров'ю потерпілого або інші тяжкі наслідки
ч. 2 ст. 374 «Порушення права на захист»	засудження невинної у вчиненні кримінального правопорушення особи, або вчинені за попередньою змовою групою осіб, або такі, що спричинили інші тяжкі наслідки
ч. 3 ст. 399 «Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи»	тяжкі тілесні ушкодження чи настання інших тяжких наслідків
ст. 416 «Порушення правил польотів або підготовки до них»	катастрофа або інші тяжкі наслідки
ст. 417 «Порушення правил кораблеводіння»	загибель людей, загибель корабля або інші тяжкі наслідки

Додаток Е

Оцінні кримінально-правові поняття у статтях КК України

Оцінне поняття	Стаття, в якій використовується
тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України	ч. 1 ст. 8
малозначність; істотна шкода фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.	ч. 2 ст. 11
шкода, необхідна і достатня; негайне відвернення чи припинення посягання	ч. 1 ст. 36
тяжка шкода, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту.	ч. 3 ст. 36
реальне суспільно небезпечне посягання; неправильна оцінка	ч. 1 ст. 37
достатні підстави вважати; реальне посягання; помилковість припущення	ч. 2 ст. 37
помилковість припущення; реальне посягання	ч. 3 ст. 37
реальне суспільно небезпечне посягання	ч. 4 ст. 37
безпосередньо після вчинення посягання	ч. 1 ст. 38
тяжка шкода, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці затримання злочинця	ч. 2 ст. 38
більш значна шкода, ніж відвернена	ч. 2 ст. 39
сильне душевне хвилювання	ч. 3 ст. 39
явно злочинний наказ або розпорядження	ч.ч. 3, 4 ст. 41
правоохоронювані інтереси; виправданий ризик; значна суспільно корисна мета	ч. 1 ст. 42
виправданий ризик; достатність заходів	ч. 2 ст. 42
активне сприяння розкриттю злочину	ст. 45
щире каяття; виправдання довіри колективу	ч. 1 ст. 47
зміна обстановка; втрата суспільної небезпечності; особа перестала бути суспільно небезпечною	ст. 48
фізичні страждання або приниження людської гідності	ч. 3 ст. 50
незначна роль у вчиненні злочину виконавця (співвиконавця), підбурювача або пособника	ч. 2 ст. 53
майновий стан особи	ч. 4 ст. 53
особливий період	ч. 1 ст. 62
покарання, необхідне й достатнє для виправлення особи та попередження нових злочинів	ч. 2 ст. 65
щире каяття; активне сприяння розкриттю злочину; збіг тяжких особистих, сімейних чи інших обставин; сильне душевне хвилювання; неправомірні або аморальні дії потерпілого;	ст. 66
особа похилого віку; особа, що перебуває в безпорадному стані; особлива жорстокість	ст. 67
загальнонебезпечний спосіб	ст. 67 ч. 2 ст. 270 ¹ ч. 2 ст. 292 ч. 2 ст. 194 ¹ ст. 195 ч. 1 ст. 350

істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину	ч. 1 ст. 69
бездоганна поведінка; сумлінне ставлення до праці	ч. 4 ст. 74
систематичність	ч. 2 ст. 78 ч. 5 ст. 79 ч. 5 ст. 83 ст. 116 ч. 1 ст. 120 ч. 1 ст. 150 ¹
сумлінна поведінка і ставлення до праці	ч. 2 ст. 81
належні умови для виховання дитини	ч. 2 ст. 83
тяжка хвороба	ч. 2 ст. 84
зразкова поведінка; сумлінне ставлення до праці	ч. 1 ст. 91
особлива небезпека для суспільства	ч. 5 ст. 94
хвороба, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб	ч. 1 ст. 96
ступінь здійснення злочинного наміру	ст. 96 ¹⁰
умови життя та виховання; вплив дорослих; рівень розвитку; інші особливості особи неповнолітнього	ч. 1 ст. 103
щире розкаяння; подальша бездоганна поведінка	ч. 1 ст. 105
особливі вимоги до поведінки неповнолітнього	п. 2 ч. 2 ст. 105
сумлінна поведінка та ставлення до праці ; доведення свого виправлення.	ч. 2 ст. 107
значна майнова шкода	ч. 3 ст. 110 ²
ослаблення держави; масове знищення людей; важливе народногосподарське чи оборонне значення; масове отруєння	ст. 113
особлива жорстокість	п. 4 ч. 2 ст. 115
стан сильного душевного хвилювання; раптове виникнення; протизаконне насильство; систематичне знуцання; тяжка образа	ст. 116
жорстоке поводження; шантаж; систематичне приниження людської гідності	ч. 1 ст. 120
непоправне знівечення обличчя	ч. 1 ст. 121
особливе мучення	ч. 2 ст. 121
стан сильного душевного хвилювання; раптове виникнення; протизаконне насильство; тяжка образа	ст. 123
сильний фізичний біль; фізичне чи моральне страждання; дії, що суперечать волі особи; дискримінації його або інших осіб	ч. 1 ст. 127
реальні підстави побоюватися здійснення погрози	ч. 1 ст. 129 ст. 195
тяжкі наслідки	ч. 3 ст. 133 ст. 138 ч.ч. 1, 2 ст. 140 ч. 3 ст. 146 ч. 2 ст. 147 ч. 3 ст. 149 ч. 2 ст. 151 ч. 3 ст. 161 ст. 166 ч. 2 ст. 168 ч. 2 ст. 169 ст. 197 ч. 3 ст. 239 ² ст. 247

	ч. 4 ст. 297 ч. 4 ст. 303 ч. 2 ст. 328 ч. 2 ст. 329 ч. 2 ст. 330 ч. 3 ст. 371 ч. 2 ст. 375 ч. 2 ст. 402 ч. 1 ст. 403 ч. 2 ст. 404 ч. 3 ст. 406 ч. 1 ст. 419 ч. 1 ст. 420 ч. 1 ст. 421 ч. 3 ст. 422
інші тяжкі наслідки	ч. 2 ст. 374
особливо тяжкі наслідки	ч. 4 ст. 152 ч. 3 ст. 153
небезпечний для життя стан; заходи до самозбереження; старість; інший безпорадний стан	ч. 1 ст. 135
істотна шкода здоров'ю потерпілого	ч. 1 ст. 137 ч. 4 ст. 323
безпорадний стан	ч. 2 ст. 144 ч. 1 ст. 152 ч. 1 ст. 153
матеріальна залежність	ч. 2 ст. 144
тривалий час	ч. 2 ст. 146
чужа дитина	ст. 148
уразливий стан	ч. 1 ст. 149 ч. 1 ст. 258 ¹ ч. 1 ст. 303
істотна шкода для здоров'я, фізичного розвитку або освітнього рівня дитини	ч. 2 ст. 150
шкідливе виробництво	ч. 2 ст. 150
чужої малолітньої дитини	ч. 2 ст. 150 ¹
відомості, що ганьблять її (його) чи близьких родичів	ч. 2 ст. 154
статева зрілість	ч. 1 ст. 155
без поважних причин	ч. 1 ст. 157
національна, расова чи релігійна ворожнеча та ненависть; приниження національної честі та гідності; образа почуттів громадян; пряме чи непряме обмеження прав; встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян; майновий стан	ч. 1 ст. 161
злісність	ст. 166
на шкоду підопічному	ст. 167
грубість порушення	ч. 1 ст. 172 ч. 1 ст. 173
безпідставна невикплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої установленої законом виплати	ч. 1 ст. 175
нецільове використання коштів, призначених для виплати заробітної плати, стипендії, пенсії та інших встановлених законом виплат	ч. 2 ст. 175
таємне викрадення	ч. 1 ст. 185

відкрите викрадення чужого майна	ч. 1 ст. 186
насильство, небезпечне для життя чи здоров'я	ч. 1 ст. 186 ч. 1 ст. 187 ч. 3 ст. 206 ч. 3 ст. 262 ч. 3 ст. 278 ч. 3 ст. 280 ч. 3 ст. 289 ч. 3 ст. 308 ч. 3 ст. 312 ч. 3 ст. 313 ч. 3 ст. 355 ч. 4 ст. 410 ч. 3 ст. 149
насильство, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я	ч. 2 ст. 186 ч. 2 ст. 278 ч. 2 ст. 355 ч. 2 ст. 149
розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці	ч. 1 ст. 189
знайдене чуже майно; чуже майно, що випадково опинилося у неї; особлива історична, наукова, художня чи культурна цінність	ч. 1 ст. 193
нормальна робота; небезпека для життя людей	ч. 1 ст. 194 ¹
земельні ділянки особливо цінних земель; зони особливого режиму використання земель	ч. 2 ст. 197 ¹
підпільні цехи; масове виробництвотоварів	ч. 2 ст. 204
завідомо неправдиві відомості	ч. 1 ст. 205 ¹
істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб	ч. 1, 2 ст. 209 ¹
нецільове використання бюджетних коштів	ч. 1 ст. 210
велика матеріальна шкода	ч. 2 ст. 222
істотна шкода	ст. 231 ст. 232 ст. 244 ст. 246 ч. 1 ст. 249
негативний вплив на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також про стан захворюваності населення; райони з підвищеною екологічною небезпекою	ч. 1 ст. 238
масове знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу	ч. 2 ст. 248
тривале зниження або втрата родючості земель	ст. 254
активне сприяння розкриттю.	ч. 2 ст. 254
значна майнова шкода	ч.ч. 1, 2 ст. 258
підстави побоюватися здійснення цієї погрози	ч.ч. 1, 2 ст. 266
шкода здоров'ю людей шкода здоров'ю потерпілого	ч. 1 ст. 270 ч. 1 ст. 271 ч. 2 ст. 272 ч. 1 ст. 273 ч. 1 ст. 274 ч. 1 ст. 275

	ч. 1 ст. 283 ч. 3 ст. 323 ч. 1 ст. 327 ст. 381
недоброякісний ремонт	ч. 1 ст. 276
велика матеріальна шкода	ч. 2 ст. 276 ч. 2 ст. 277 ч. 2 ст. 281 ч. 2 ст. 282
непридатний для експлуатації стан; нормальна робота транспорту	ч. 1 ст. 277
нормальна робота транспорту	ч. 1 ст. 279
близькі особи	Ч. 1 ст. 280
серйозна небезпека для свого судна, його екіпажу і пасажирів	ст. 284
технічно несправні транспортні засоби; зниження уваги та швидкості реакції; грубе порушення правил експлуатації транспорту	ст. 287
нормальна робота трубопроводів	ч. 1 ст. 292
групові дії; грубе порушення громадського порядку; суттєве порушення роботи транспорту, підприємства, установи чи організації; активна участь у таких діях	ст. 293
масові заворушення; активна участь у масових заворушеннях	ч. 1 ст. 294
грубе порушення громадського порядку; явна неповага до суспільства; особлива зухвалість; винятковий цинізм	ч. 1 ст. 296
інший предмет, спеціально пристосований або заздалегідь заготовлений для нанесення тілесних ушкоджень	ч. 4 ст. 296
унікальні документи Національного архівного фонду	ч. 2 ст. 298 ¹
жорстокі методи; хуліганські мотиви	ч. 1 ст. 299
культ насильства і жорстокості, расова, національна чи релігійна нетерпимість та дискримінацію	ч. 1, 2, 3 ст. 300
предмети порнографічного характеру	ч. 1, 2, 3 ст. 301
місця розпусти, розпуста	ч. 1 ст. 302
місцях масового перебування громадян	ч. 2 ст. 307 ч. 1 ст. 316
шкода інтересам держави	ч. 1 ст. 332 ¹
особливий період; відбудовний період	ст. 336 ¹
публічна наруга	ч. 1, 2 ст. 338
нормальна робота підприємств, установ, організацій	ст. 341
явно незаконні дії	ч. 3 ст. 342
близькі	ч. 1, 2, 3 ст. 350
законні вимоги народного депутата України, депутата місцевої ради; штучні перешкоди у їх роботі; завідомо неправдива інформація	ч. 1 ст. 351
законні вимоги; штучні перешкоди у їх роботі; недостовірні інформація	ч. 2 ст. 351
інші джерела інформації про злочин органом; активне сприяння розкриттю злочину	ч. 5 ст. 354
велика шкода	ч. 3 ст. 355
дії, правомірність яких оспорується; значна шкода інтересам громадянина, державним чи громадським інтересам або інтересам власника	ст. 356
порушення роботи підприємства, установи чи організації; особливо важливі документи, штампи, печатки	ч. 2 ст. 357
істотна шкода охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або	ч. 3 ст. 359

інтересам окремих юридичних осіб	
тимчасове припинення зв'язку	ст. 360
дії, які явно виходять за межі наданих прав чи повноважень	ч. 1 ст. 365
болісні і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, дії	ч. 2 ст. 365
особи похилого віку	ч. 2 ст. 365 ²
штучне створення доказів	ч. 2 ст. 372 ч. 2 ст. 383 ч. 2 ст. 384
неправдиві відомості; несанкціоновані дії з інформацією; несанкціонований доступ	ч. 1 ст. 376 ¹
недостатньо обґрунтовані рішення; достатні заходи для безпеки	ст. 380
істотна шкоду охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб	ч. 3 ст. 382
завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину	ч. 1 ст. 383
завідомо неправдиве показання; завідомо неправдивий висновок; завідомо неправдивий звіт; завідомо неправильний переклад	ч. 1 ст. 384
члени сім'ї чи близькі родичі, коло яких визначається законом	ч. 2 ст. 385 ч. 2 ст. 396
завідомо неправдиві показання чи висновок; відомості, що ганьблять	ст. 386
дані, які ганьблять людину, принижують її честь і гідність	ч. 2 ст. 387
самовільне залишення місця обмеження волі; злісне ухилення від робіт; систематичне порушення	ч. 1 ст. 390
злісна непокора; законні вимоги адміністрації	ст. 391
правомірна діяльність захисника чи представника особи	ч. 1 ст. 397
шкода в особливо великих розмірах	ч. 2 ст. 399
відкрита відмова виконати наказ начальника	ч. 1 ст. 402
особливий період	ч. 3 ст. 402 ч. 3 ст. 404 ч. 3 ст. 405 ч. 4 ст. 407 ч. 3 ст. 410 ч. 3 ст. 408 ч. 3 ст. 409 ч. 3 ст. 411 ч. 2 ст. 413 ч. 2 ст. 418 ч. 2 ст. 419 ч. 2 ст. 420 ч. 2 ст. 421 ч. 3 ст. 425 ч. 3 ст. 426 ч. 2 ст. 428
характер знуцання або глумлення над військовослужбовцем	ч. 2 ст. 406
поважні причини	ч.ч. 1-5 ст. 407
істотна шкода	ч. 2 ст. 410
насильством, небезпечним для життя і здоров'я потерпілого	
шкоду у великих розмірах	ч. 1 ст. 412
добровільна здача в полон; боягузтво; легкодухість	ст. 430
жорстоке поводження	ч. 2 ст. 431
поблажливе до себе ставлення	ч. 3 ст. 431
погане поводження з військовополоненими; особлива жорстокість;	ст. 434

недбале виконання обов'язків	
агресивна війна	ч. 1 ст. 436 ч. 1, 2 ст. 437
агресивні воєнні дії	ч. 2 ст. 437
жорстоке поводження з військовополоненими	ч. 1 ст. 438
масове знищення рослинного або тваринного світу	ст. 441
тяжкі технологічні аварії; екологічна катастрофа; масове захворювання населення; інші тяжкі наслідки	ч. 1 ст. 253
інші тяжкі наслідки	ч. 1 ст. 267

Додаток Ж

Вказівка на дії, що утворюють підкуп у статтях КК України

Дії, які утворюють підкуп	Для кого одержується неправомірна вигода	Номер статті
прийняття пропозиції неправомірної вигоди	для себе чи третьої особи	ч. 1 ст. 160 ч. 3 ст. 354 ч. 3 ст. 368 ³ ч. 3 ст. 368 ⁴ ч. 1 ст. 368
прийняття обіцянки неправомірної вигоди	для себе чи третьої особи	ч. 1 ст. 160 Ч. 3 ст. 354 ч. 3 ст. 368 ³ ч. 3 ст. 368 ⁴ ч. 1 ст. 368
одержання неправомірної вигоди	для себе чи третьої особи	ч. 1 ст. 160 Ч. 3 ст. 354 ч. 3 ст. 368 ³ ч. 3 ст. 368 ⁴ ч. 1 ст. 368
пропозиція неправомірної вигоди	—	ч. 2 ст. 160
пропозиція надати неправомірну вигоду	йому (їй) або третій особі	ч. 1 ст. 354 ч. 1 ст. 368 ³ ч. 1 ст. 368 ⁴ ч. 1 ст. 369
обіцянка неправомірної вигоди	—	ч. 2 ст. 160
обіцянка надати неправомірну вигоду	йому (їй) або третій особі	ч. 1 ст. 354 ч. 1 ст. 368 ³ ч. 1 ст. 368 ⁴ ч. 1 ст. 369
надання неправомірної вигоди	—	ч. 2 ст. 160 ч. 1 ст. 354 ч. 1 ст. 368 ³ ч. 1 ст. 368 ⁴ ч. 1 ст. 369
прохання надати неправомірну вигоду	для себе чи третьої особи	ч. 3 ст. 354 ч. 1 ст. 368 ³ ч. 1 ст. 368 ⁴ ч. 1 ст. 368
пропонування, обіцянка чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції,	—	Ч. 1 ст. 370

обіцянки чи одержання такої вигоди		
здійснення передвиборної агітації (агітації референдуму) шляхом надання підприємствам, установам, організаціям неправомірної вигоди або надання безоплатно товарів (крім товарів, що містять візуальні зображення найменування, символіки, прапора політичної партії, вартість яких не перевищує розміру, встановленого законодавством), робіт, послуг	—	ч. 3 ст. 160

Додаток 3

Перелік державних діячів у ст.ст. 112, 344, 346 КК України

Вид державного діяча	Ст. 112 КК України	Ст. 344 КК України	Ст. 346 КК України
Президент України	+	+	+
Голова Верховної Ради України	+	+	+
народний депутат України	+	+	+
Прем'єр-міністр України	+	+	+
член Кабінету Міністрів України	+	+	+
Голова чи судді Конституційного Суду України	+	–	+
Директор Національного Антикорупційного бюро	+	+	+
Голова чи судді Верховного Суду України	+	–	+
Голова чи судді вищих спеціалізованих судів України	+	–	+
Генеральний прокурор України	+	–	+
Уповноважений Верховної Ради України з прав людини	+	+	+
Представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини	–	+	–
Голова Рахункової палати	+	+	+
Член Рахункової палати України	–	+	–
Голова Національного банку України	+	+	+
Голова Центральної виборчої комісії	–	+	–
Член Центральної виборчої комісії	–	+	–
Член Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення	–	+	–
Голова Антимонопольного комітету	–	+	–
Голова Фонду державного майна України	–	+	–
Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України	–	+	–

Додаток К
Строки давності за корупційні злочини

Номер та назва статті	Частина статті	Строк давності (ст. 49 КК України)
ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем»	ч. 1	5 років
	ч. 2	5 років
	ч. 3	10 років
	ч. 4	10 років
	ч. 5	15 років
Ст. 210 «Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням»	ч. 1	3 роки
	ч. 2	3 роки
Ст. 262 «Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем»	ч. 2	10 років
	ч. 3	15 років
ст. 308 «Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем»	ч. 2	10 років
	ч. 3	15 років
Ст. 312 «Викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем»	ч. 2	10 років
	ч. 3	10 років
Ст. 313 «Викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням»	ч. 2	10 років
	ч. 3	15 років
Ст. 320 «Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів»	ч. 2	5 років
Ст. 357 «Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження»	ч. 1	3 роки
	ч. 2	5 років
ст. 354 «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації»	ч. 1	3 роки
	ч. 2	5 років
	ч. 3	3 роки

	ч. 4	5 років
ст. 364 «Зловживання владою або службовим становищем»	ч. 1	5 років
	ч. 2	10 років
ст. 364-1 «Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми»	ч. 1	3 роки
	ч. 2	5 років
	ч. 2	10 років
	ч. 3	10 років
ст. 365-2 «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги»	ч. 1	3 роки
	ч. 2	5 років
	ч. 3	10 років
ст. 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою»	ч. 1	5 років
	ч. 2	5 років
	ч. 3	10 років
	ч. 4	15 років
ст. 368-2 «Незаконне збагачення»	ч. 1	2 роки
	ч. 2	3 роки
	ч. 3	10 років
ст. 368-3 «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми»	ч. 1	3 роки
	ч. 2	5 років
	ч. 3	5 років
	ч. 4	10 років
ст. 368-4 «Підкуп осіб, які надають публічні послуги»	ч. 1	3 роки
	ч. 2	5 років
	ч. 3	5 років
	ч. 4	10 років
ст. 369 «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі»	ч. 1	5 років
	ч. 2	10 років
	ч. 3	10 років
	ч. 4	10 років
ст. 369-2 «Зловживання впливом»	ч. 1	3 роки
	ч. 2	5 років
	ч. 3	10 років
	ч. 2	10 років
Ст. 410 «Незаконне заволодіння будь-яким способом паспортом або іншим важливим особистим документом»	ч. 2	10 років
	ч. 3	15 років
	ч. 4	15 років

Додаток Л
Перелік осіб, які здійснюють професійну діяльність,
пов'язану з наданням публічних послуг

Закон України „Про запобігання корупції”⁶	примітка 3 ст. 232 КК України	ч. 2 ст. 358 КК України	ч. 1 ст. 365² КК України	ч. 1 ст. 368⁴ КК України	ч. 3 ст. 368⁴ КК України
аудитори	аудитори	аудитор	аудитор	аудитор	аудитор
нотаріуси	нотаріуси	–	нотаріус	нотаріус	нотаріус
оцінювачі	експерти	експерт	експерт	експерт	експерт
експерти	оцінювачі	оцінювач	оцінювач	оцінювач	оцінювач
арбітражні керуючі	арбітражні керуючі	–	арбітражний керуючий	арбітражний керуючий	–
–	–	адвокат	–	–	–
незалежні посередники	–	–	незалежний посередник	незалежний посередник	незалежний посередник
члени трудового арбітражу	–	–	член трудового арбітражу	член трудового арбітражу	арбітр
третейські судді	–	–	третейський суддя	третейський суддя	третейський суддя
–	–	–	уповноважена особа або службова особою Фонду гарантування вкладів фізичних осіб	–	–
інші особи, визначені законом	або інші особи, які виконують надані законом публічні повноваження	інша особа, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг	інша особа, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг		–

⁶ У п.п. б п. 1 ч. 1 ст. 3 цього Закону використовується таке формулювання, як особи, які надають публічні послуги

Додаток М

Конкретизація оціночних понять «особа, яка займає відповідальне становище», «особа, яка займає особливо відповідальне становище»

Конкретизація понять «службова особа, яка займає відповідальне становище» та «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище»	Розташування	Закон України, яким було внесено зміни у примітку ст. 368 КК
Особа, яка займає відповідальне становище		
Особи, зазначені у пункті 1 примітки до ст. 364, посади яких згідно зі ст. 25 Закону України «Про державну службу» віднесені до третьої, четвертої, п'ятої та шостої категорій, а також судді, прокурори і слідчі, керівники, заступники керівників органів державної влади та управління, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць	примітка 2 ст. 368 КК України	На момент набрання чинності КК України
особи, зазначені у п. 1 примітки до ст. 364, посади яких згідно зі ст. 25 Закону України «Про державну службу» віднесені до третьої, четвертої, п'ятої та шостої категорій, а також судді, прокурори і слідчі, керівники, заступники керівників органів державної влади та управління, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць.	примітка 2 ст. 368 КК України	Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон України від 7 квітня 2011 року № 3207-VI
особи, зазначені у п. 1 примітки до статті 364, посади яких згідно із ст. 25 Закону України «Про державну службу» віднесені до третьої, четвертої, п'ятої та шостої категорій, а також судді, прокурори і слідчі, керівники, заступники керівників органів державної влади та управління, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць.	примітка 2 ст. 368 КК України	Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 18 квітня 2013 року № 221-VII
у статтях 368, 369 і 382 цього Кодексу є особи, зазначені у п. 1 примітки до ст. 364, посади яких згідно із ст. 25 Закону України «Про державну службу» віднесені до третьої, четвертої, п'ятої та шостої категорій, а також судді, прокурори і слідчі, керівники, заступники керівників органів державної влади та управління,	примітка 2 ст. 368 КК України	Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон України від 13 травня

органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць.		2014 року № 1261-VII
у статтях 368, 368 ² , 369 та 382 цього Кодексу є особи, зазначені у п. 1 примітки до статті 364 цього Кодексу, посади яких згідно із статтею 25 Закону України «Про державну службу» віднесені до третьої, четвертої, п'ятої та шостої категорій, судді, прокурори і слідчі, а також інші, крім зазначених у п. 3 примітки до цієї статті, керівники і заступники керівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць.	ч. 2 примітки ст. 368 КК України	Про Національне антикорупційне бюро: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII
Особи, які займають особливо відповідальне становище		
особи, зазначені в ч. 1 ст. 9 Закону України «Про державну службу», та особи, посади яких згідно із ст. 25 цього Закону віднесені до першої та другої категорій	примітка 2 ст. 368 КК України	На момент набрання чинності КК
особи, зазначені в ч. 1 ст. 9 Закону України «Про державну службу», та особи, посади яких згідно зі ст. 25 Закону України «Про державну службу» віднесені до першої та другої категорій	примітка 2 ст. 368 КК України	Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон України від 7 квітня 2011 року № 3207-VI
у статтях 368, 369 та 382 цього Кодексу є особи, зазначені у ч. 1 ст. 9 Закону України «Про державну службу», та особи, посади яких згідно із ст. 25 Закону України «Про державну службу» віднесені до першої та другої категорій	примітка 2 ст. 368 КК України	Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 18 квітня 2013 року № 221-VII
у статтях 368, 369 і 382 цього Кодексу є особи, зазначені у ч. 1 ст. 9 Закону України «Про державну службу», та особи, посади яких згідно із ст. 25 Закону України «Про державну службу» віднесені до першої та другої категорій	примітка 2 ст. 368 КК України	Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Закон України від 13 травня 2014 року № 1261-VII
у статтях 368, 368 ² , 369 та 382 цього Кодексу є: 1) Президент України, Прем'єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України, перші заступники та заступники міністрів, народні депутати	примітка 3 ст. 368 КК України	Про Національне антикорупційне бюро: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII

<p>України, Уповноважений ВР України з прав людини, Директор Національного антикорупційного бюро України, Генеральний прокурор України, його перший заступник та заступники, Голова Конституційного Суду України, його заступники та судді Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду України, його перший заступник, заступники та судді Верховного Суду України України, голови вищих спеціалізованих судів, їх заступники та судді вищих спеціалізованих судів, Голова Національного Банку України, його перший заступник та заступники, Секретар Ради національної безпеки і оборони України, його перший заступник та заступники;</p> <p>2) особи, посади яких згідно із ст. 25 Закону України «Про державну службу» віднесені до першої та другої категорій;</p> <p>3) особи, посади яких згідно із ст. 14 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» віднесені до першої та другої категорій посад в органах місцевого самоврядування</p>		
--	--	--

Додаток Н

Обов'язкове казуальне тлумачення кримінального закону Верховним Судом України на підставі п. 1 ч. 1 ст. 445 КК України

Стаття КК, яка тлумачиться	Поняття, яке тлумачиться	Інтерпретація	Рішення ВС України
Ст. 364 Ст. 364 ¹ Ст. 368 Ст. 368 ³	Зворотна дія кримінального закону у часі	<p>Злочинність і караність, а також інші кримінально-правові наслідки діяння визначаються законом, що діяв на час вчинення цього діяння (ч. 2 ст. 4 КК). Однак, якщо новий закон пом'якшує кримінальну відповідальність, то необхідно враховувати вимоги ст. 5 КК, відповідно до якої закон про кримінальну відповідальність, що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотну дію у часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності.</p> <p>Темпоральна (часова) дія кримінального закону забезпечується єдністю двох принципів – ультраактивності та ретроактивності. Так, за загальним правилом, злочинність і караність, а також інші кримінально – правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час вчинення цього діяння (частина друга статті 4 КК) – принцип ультраактивності дії кримінального закону. Втім, якщо закон про кримінальну відповідальність скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, то він має зворотну дію у часі (частина перша статті 5 КК) – принцип ретроактивності дії кримінального закону.</p>	Постанови ВС України від 3 жовтня 2013 року (№ 5-33к13); від 21 листопада 2013 року (№ 5-46к13); від 7 листопада 2013 року (№ 5-42к13); від 7 листопада 2013 року (№ 5-41к13); від 24 жовтня 2013 року (№ 5-32к13); від 14 березня 2013 року (№ 5-1к13)
Ст. 11 Ст. 185	Малозначність	Відповідно до ч. 2 ст. 11 КК не визнається злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально й містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла й не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній	Постанова ВС України від 17 грудня 2015 року (№ 5-

	<p>особі, суспільству або державі. Із цього законодавчого визначення випливає, що встановлення малозначності діяння передбачає такі обов'язкові умови.</p> <p>По-перше, діяння формально повинно містити всі ознаки складу певного злочину, передбаченого КК. Діяння не може бути визнане малозначним безвідносно до конкретної кримінально-правової норми, у зв'язку із чим передумовою застосування ч. 2 ст. 11 КК є кваліфікація посягання за формальними ознаками за певною статтею Особливої частини КК. Відповідно, діяння, яке не містить хоча б однієї ознаки складу злочину, не може визнаватися малозначним.</p> <p>Так, якщо істотність матеріальної (майнової чи фізичної) шкоди визначена безпосередньо в кримінальному законі шляхом закріплення конкретного розміру шкоди, яка має бути завдана при вчиненні відповідного злочину, то недосягнення цього рівня шкоди свідчить про відсутність у діях особи кримінальної протиправності, а отже, навіть формально складу злочину, що унеможливує звернення до ч. 2 ст. 11 КК.</p> <p>По-друге, малозначне діяння не становить суспільної небезпеки, що означає мізерність або взагалі відсутність шкоди, яка завдається або може бути завдана в результаті вчинення такого діяння.</p> <p>По-третє, малозначність має бути як об'єктивною, так і суб'єктивною, тобто особа мала намір вчинити саме малозначне діяння. Якщо ж існує невідповідність між фактично вчиненим малозначним діянням та умислом, спрямованим на заподіяння істотної шкоди, кримінальна відповідальність має наставати за замах на той злочин, який особа бажала вчинити.</p> <p>Разом з тим формулювання ч. 2 ст. 11 КК дозволяє ставити питання про малозначність як закінчених, так і незакінчених діянь, кримінально караних за загальним правилом.</p> <p>Згідно з вимогами ч. 2 ст. 11 КК на встановлення малозначності діяння жодні інші фактори, крім вказаних вище обов'язкових умов, не впливають. Тобто посткримінальна поведінка порушника кримінально-правової заборони, характеристика його особи, ступінь реалізації злочинного умислу, інші обставини, що відповідно до закону є правовими підставами для пом'якшення покарання або звільнення від кримінальної відповідальності, значення в контексті встановлення наявності чи відсутності малозначності діяння за ч. 2</p>	152кк15)
--	--	----------

		<p>ст. 11 КК не мають.</p> <p>Предметом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 185 КК, є чуже майно. Цей злочин відноситься до злочинів з матеріальним складом, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони якого є й суспільно небезпечні наслідки майнового характеру. У частинах 2–4 Примітки до ст. 185 КК конкретизовано (формалізовано) такі наслідки, тобто законодавцем встановлено їх мінімальний і максимальний розмір у неоподатковуваних мінімумах доходів громадян. Системне тлумачення наведених нормативно-правових актів свідчить, що викрадення чужого майна, вартість якого на момент вчинення правопорушення перевищує 0,2 НМДГ, становить предмет крадіжки, передбаченої ч. 1 ст. 185 КК.</p> <p>У 2014 році кримінальну відповідальність за таємне викрадення чужого майна встановлено із суми, яка перевищує 121 грн 80 коп.</p> <p>Із фактичних обставин справи, установлених апеляційним судом, засвідчується, що Особа-1 намагався викрасти з торгового центру товари на загальну суму 193 грн 47 коп., але, виконавши всі дії, які вважав необхідними для доведення злочину до кінця, злочин не закінчив з причин, які не залежали від його волі, оскільки з викраденим майном його було затримано на виході працівниками охорони.</p> <p>Отже, установлені в справі фактичні ознаки діяння збігаються з ознаками складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 15 та ч. 1 ст. 185 КК (закінчений замах на таємне викрадення чужого майна), і зобов'язували суд касаційної інстанції погодитися з рішенням апеляційного суду про правильність застосування до дій Особа-1 цієї норми закону, однак було зроблено протилежний висновок.</p>	
Ст. 115	Замах на вчинення злочину	<p>Відповідно до ч. 1 ст. 15 КК та положень пп 4, 22 постанови ПВС України від 7 лютого 2003 року „Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи” замахом на злочин є вчинення особою з прямим умислом (коли особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання) дії (бездіяльності), безпосередньо спрямовані на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі.</p>	Постанова ВС України від 14 листопада 2013 року (№ 5-46кс12)

		<p>Питання про спрямованість умислу необхідно вирішувати з огляду на сукупність всіх обставин вчиненого діяння, зокрема враховувати спосіб, знаряддя злочину, кількість, характер і локалізацію поранень та інших тілесних ушкоджень, причини припинення злочинних дій, поведінку винного до, під час і після злочину, його взаємини з потерпілою, що передували події. Визначальним при цьому є і суб'єктивне ставлення винного до наслідків своїх дій.</p> <p>Характер та послідовність дій, вчинених засудженим, у своїй сукупності свідчать про те, що він мав прямий умисел на позбавлення життя потерпілої, використав знаряддя злочину, застосування якого призводить до смерті, однак не завершив задумане, оскільки потерпіла почала кричати про допомогу. На її крик відразу з'явився син засудженого, який невдовзі після удару (у коридорі квартири) відібрав у батька ніж. Смерть потерпілої не настала завдяки своєчасній медичній допомозі.</p>	
Ст. 307	Продовжуваний злочин	<p>Статтею 307 КК передбачено кримінальну відповідальність за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. За конструкцією та змістом склади цього злочину, в тому числі й кваліфіковані, є так званими складами з кількома альтернативними діяннями, що мають різний «предметний» зміст.</p> <p>Тобто диспозиція цієї норми закону про кримінальну відповідальність перелічує кілька альтернативних діянь, кожне з яких як самостійно, так і в їх сукупності, причому у будь-якій кількості й поєднанні, становлять єдиний (одиночний) злочин.</p> <p>На це звернуто увагу і в постанові ПВС України від 4 червня 2010 року № 7 “Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки”, у пункті 5 якої зазначено, що якщо в одній статті (частині статті) Особливої частини КК передбачені різні за своїм змістом діяння (статті 263, 307, 309 КК тощо), їх вчинення в різний час не утворює повторності злочинів у випадках, коли такі діяння охоплювались єдиним умислом особи. У цих випадках вчинені особою діяння стають елементами одного злочину (наприклад, незаконне виготовлення, придбання наркотичних засобів і наступне їх зберігання та</p>	Постанова ВС України від 7 лютого 2013 року (№ 5-30кс12)

		<p>перевезення; незаконне придбання вогнепальної зброї та бойових припасів і наступне їх зберігання та носіння).</p> <p>Також згідно з роз'ясненнями, які містяться в абз. 11 п. 3 постанови ПВС від 26 квітня 2002 року № 4 “Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів”, злочини, передбачені статтями 307, 309 або 311 КК, визнаються закінченими з моменту вчинення однієї із зазначених у диспозиціях цих статей альтернативних дій. У випадках, коли винна особа вчинила одну або декілька зазначених дій, але не встигла вчинити іншу дію із тих, які охоплювались її умислом, скоєне слід розглядати як закінчений злочин за виконаними діями, а незавершена дія окремої кваліфікації як готування до злочину або як замах на злочин не потребує.</p> <p>З огляду на викладене визначальним для правильної кримінально-правової оцінки послідовного вчинення діянь, альтернативно вказаних у кримінально-правовій нормі, зокрема у ст. 307 КК, є з'ясування змісту суб'єктивного ставлення винної особи до вчинених нею діянь.</p> <p>Якщо у винної особи був єдиний умисел щодо незаконного придбання, зберігання та збуту наркотичного засобу, психотропної речовини або їх аналогів в особливо великому розмірі, вчинені нею діяння щодо одного й того ж предмета злочину, без значного розриву в часі, належить розглядати як єдиний (одиничний) злочин і він має кваліфікуватися за ч. 3 ст. 307 КК.</p> <p>Учинення ж особою не одного, а кількох діянь (у тому числі незакінчених), альтернативно зазначених у певній кримінально-правовій нормі, підлягає врахуванню у межах такої загальної засади призначення покарання, як призначення покарання з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого злочину (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК).</p> <p>За фактичних обставин справи, коли особа вчинила два або більше діянь, які охоплюються єдиним умислом суб'єкта, то такі дії, вчинені в різний час, за своїми ознаками не утворюють сукупності злочинів.</p>	
<p>Ст. 364</p> <p>Ст. 191</p>	<p>Розмежування ст.ст. 191, 364</p>	<p>При кримінально-правовій оцінці діянь, які одночасно посягають і на власність і на належний порядок здійснення службової діяльності, слід виходити передусім із головного об'єкта конкретного посягання, визначившись із метою, мотивом злочинного діяння, спрямуванням основних</p>	<p>Постанова ВС України від 7 лютого 2013 року (№ 5-27кc12)</p>

		<p>зусиль винного та врахувавши законодавчо встановлені ознаки відповідних злочинів. При цьому, якщо зловживання службовою особою своїм службовим становищем виступає способом заволодіння майном підприємства, при якому винний незаконно вилучає його з наявних фондів та безоплатно привласнює, використовуючи своє службове становище як спосіб такого заволодіння, то має місце спеціальний склад службового зловживання, який належить кваліфікувати за статтею 191 КК. Якщо ж службове зловживання не супроводжується заволодінням майном, не пов'язане з протиправним вилученням та безоплатним обертанням майна у свою власність, а призвело до здобуття іншої вигоди (корисливий мотив або інші особисті інтереси), яка не входить до складу об'єкта посягання, то має місце склад злочину, передбачений статтею 364 КК.</p>	
<p>Призначення альтернативних видів покарань ст. 366</p>	<p>Призначення альтернативних видів покарань Застосовано лінгвістичний метод тлумачення, який названо у постанові граматичним способом</p>	<p>Санкцією ч. 1 ст. 366 КК України – до зміни її редакції Законом від 7 квітня 2011 року № 3207-VI “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення” було передбачено покарання штрафом до п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.</p> <p>За граматичним способом тлумачення, розташування в тексті санкції розділового сполучника “або” є місцем синтаксичного розриву тексту, і тому один із видів основного покарання, передбачений в санкції, належить розглядати як альтернативний вид покарання іншому, зазначеному в цій же санкції виду основного покарання, але вже в поєднанні з додатковим покаранням.</p> <p>Відповідно до положень ст. 62 Конституції України при застосуванні норм кримінального закону з однорідними рівноправними видами покарань, суд мав тлумачити сумнів щодо можливості призначення додаткового покарання на користь особи засудженої.</p> <p>Грамматичне (філологічне) тлумачення санкції зазначеної статті, полягає у з'ясуванні дійсного змісту юридичної норми шляхом етимологічного, семантичного, лексичного та синтаксичного аналізу її тексту за рахунок з'ясування значення і змісту тих слів, термінів, понять, які застосовуються в</p>	<p>Постанови ВС України від 28 листопада 2011 року (№ 5-19кц11); від 28 листопада 2011 року (№ 5-25кц11); від 12 квітня 2012 року (№ 5-3кц12); від 12 квітня 2012 року (№ 5-5кц12)</p>

		<p>тексті закону, а також тих знаків пунктуації, які в ньому використовуються, і дає підстави для висновку, що за допомогою розділового сполучника “або” перераховуються однорідні рівноправні види покарань, з яких суд, призначаючи покарання, має обрати лише одне залежно від тяжкості злочину: або штраф, або обмеження волі з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.</p> <p>Таким чином, касаційний суд, визнавши, що додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати посаду лікаря-нарколога строком на 2 роки до засудженого Особа-1 застосовано правильно, ухвалив помилкове рішення. Крім того, при застосуванні норм кримінального закону з однорідними рівноправними видами покарань, суд, відповідно до положень ст. 62 Конституції України, мав тлумачити сумнів щодо можливості призначення додаткового покарання на користь особи засудженого.</p> <p>Згідно з правилами синтаксису та пунктуації, кома – це поліфункціональний знак, оскільки він може одночасно виконувати дві функції: виокремлювати межі окремих структурних частин речення або поєднувати складові речення.</p> <p>Аналіз наведеної санкції ч. 1 ст. 366 КК України свідчить про відсутність в тексті санкції між основними видами покарання і додатковим такого розділового пунктуаційного знаку як кома, а тому синтаксичний розрив тексту проходить в іншому місці, а саме у місці розташування розділового сполучника “або”, і тому один із видів основного покарання, у даному випадку – штраф, передбачений у санкції, потрібно розглядати (тлумачити) як однорідний, альтернативний вид покарання іншому, наявному в цій же санкції виду основного покарання, а саме обмеженню волі, але вже поєднаному із додатковим покаранням.</p> <p>Вищевикладене свідчить про те, що при засудженні особи за ч. 1 ст. 366 КК України в редакції Закону, яка діяла до 1 липня 2011 року, додаткове покарання могло бути приєднане лише до такого виду основного покарання, як обмеження волі.</p>	
Ст. 53	Порядок обрахунку штрафу як виду	Нормою Загальної частини КК, яка визначає поняття та правила застосування даного виду покарання, є ст.53, згідно з якою, штраф – це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених	Постанова ВС України від 1 жовтня 2015 року

	кримінального покарання	<p>в Особливій частині КК, з урахуванням положень частини другої цієї статті. Розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану винного в межах від 30 НМДГ до 50 000 НМДГ, якщо статтями Особливої частини КК не передбачено вищого розміру штрафу. Положення ч. 5 цієї статті, які регулюють порядок заміни несплаченої суми штрафу покаранням іншого виду, розраховують таку заміну, виходячи з неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Тобто, кримінальний закон сформульовано однозначно, він чітко і послідовно вказує на єдиний вимір розміру покарання у виді штрафу – НМДГ.</p> <p>Згідно з Перехідними положеннями ПК України (п. 5 підрозд. 1 розділу XX), якщо норми інших законів містять посилання на НМДГ, то для цілей їх застосування використовується сума в розмірі 17 гривень, крім норм адміністративного та кримінального законодавства в частині кваліфікації адміністративних або кримінальних правопорушень, для яких сума НМДГ встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної пп 169.1.1 п. 169.1 ст. 169 розділу IV цього Кодексу для відповідного року.</p> <p>При призначенні покарання у виді штрафу в розмірі, передбаченому санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК, цей розмір визначається в певній кількості НМДГ, установленого законодавством України на час постановлення вироку, із визначенням його у грошовій сумі, здійснивши перерахування розміру в гривнях, виходячи з вимог закону щодо визначення суми одного НМДГ.</p>	(№ 5-154кc15)
Ст. 59	Застосування конфіскації майна	<p>За вчинення суспільно небезпечного діяння, пов'язаного з незаконними обігом наркотичних засобів із метою збуту, яка заводилась до того, що в тому разі, якщо виконання об'єктивної сторони цього діяння не зумовлювалося корисливим мотивом, відповідно до ч. 2 ст. 59 КК такий вид покарання як конфіскація майна не застосовується.</p>	Постанова ВС України від 5 липня 2012 року (№ 5-12кc12)
Ч. 3 ст. 28	Організована група	<p>Відповідно до ч. 3 ст. 28 КК України злочин визнається вчинений організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три або більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.</p>	Постанова ВС України від 4 жовтня 2012 року (№ 5-16кc12)

		<p>Відповідно до пункту 4 Постанови ПВС від 23 грудня 2005 року «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» утворення (створення) організованої групи чи злочинної організації слід розуміти як сукупність дій з організації (формування, заснування) стійкого злочинного об'єднання для заняття злочинною діяльністю. Зазначені дії за своїм змістом близькі до дій з організації злочину і включають підшукування співучасників, об'єднання їхніх зусиль, детальний розподіл між ними обов'язків, складення плану, визначення способів його виконання. Проте основною метою організатора такої групи (організації) є утворення стійкого об'єднання осіб для заняття злочинною діяльністю, забезпечення взаємозв'язку між діями всіх учасників останнього, упорядкування взаємодії його структурних частин.</p> <p>У п. 9 цієї ж постанови зазначається, що організована група, на відміну від групи з попередньою змовою (без попередньої змови), утворюється не одномоментно, а впродовж тривалого часу і з метою вчинення ряду злочинів або тільки одного, який потребує ретельної довготривалої підготовки.</p>	
Ст. 49	Ухилення від слідства або суду	<p>Зі змісту ч. 3 ст. 5 КК і порівняльного аналізу положень ст. 48 КК 1960 року та ст. 49 КК випливає, що: по-перше, строк давності за умисне вбивство при обтяжуючих обставинах, вчинене до 1 вересня 2001 року і кваліфіковане за ст. 93 КК 1960 року, становить десять років; по-друге, для того, щоб у цьому разі можна було ставити питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності за давністю, кінцевий момент вказаного строку мав настати до дня набрання законної сили вироком суду, яким особу засуджено за вчинення злочину. Будь-які процесуальні дії з притягнення особи до кримінальної відповідальності не зупиняють вплив строків давності. Така позиція узгоджується з принципом презумпції невинуватості (ст. 62 Конституції, ч. 2 ст. 2 КК), захищає осіб, кримінальні справи щодо яких невинуватості довго перебувають в органах дізнання, досудового слідства й у суді.</p> <p>Отже, строк давності за злочин, вчинений Особа-1 21 жовтня 1995 року, за загальним правилом, повинен був закінчитись 22 жовтня 2005 року.</p> <p>Відповідно до ч. 3 ст. 48 КК 1960 року перебіг давності зупиняється, якщо особа, яка вчинила злочин, ухилялася від досудового слідства або суду.</p>	Постанова ВС України від 19 березня 2015 року (№ 5-1к15)

	<p>Перебіг давності відновлюється з дня з'явлення особи із зізнанням або її затримання. У цьому разі час, який минув від моменту вчинення злочину до моменту, коли особа почала ухилятися від правозастосовних органів, не анулюється, а підлягає зарахуванню в строк давності, зазначений у законі. Зупинення спливу строку давності у випадку ухилення особи від досудового слідства або суду є посткримінальною санкцією, заходом кримінально-правового характеру, покликаним забезпечувати здійснення кримінального переслідування і реалізацію кримінальної відповідальності.</p> <p>Під ухиленням від слідства або суду з погляду застосування ст. 48 КК 1960 року слід розуміти будь-які умисні дії, вчинені певною особою з метою уникнути кримінальної відповідальності за вчинений злочин, що змушує правоохоронні органи вживати заходів, спрямованих на розшук і затримання правопорушника (нез'явлення без поважних причин за викликом до слідчого або суду, недотримання умов запобіжного заходу, зміна документів, які посвідчують особу, зміна зовнішності, перехід на нелегальне становище, перебування в тайнику, імітація своєї смерті тощо). Особою, яка ухиляється від слідства або суду, визнається відома цим органам особа (що підтверджується матеріалами кримінальної справи) як така, що вчинила певний злочин і здійснила дії з метою переховування місця свого перебування від слідства або суду. Давність персоніфікована, у зв'язку з чим про ухилення особи від слідства можна говорити лише тоді, коли слідство проводиться щодо конкретної особи. Зупинення перебігу строку давності можливе тільки щодо певної особи, обізнаної про те, що стосовно неї проводиться слідство. Із законодавчого положення про відновлення перебігу давності з дня з'явлення особи із зізнанням або її затримання випливає, що особу винного встановлено і здійснюються заходи, спрямовані на встановлення її місцезнаходження.</p> <p>Відповідно, не визнається такою, що ухиляється від слідства або суду, невідома правоохоронним органам особа, яка вчинила злочин і переховується після цього, а також особа, хоч і відома компетентним органам, але причетність якої до вчинення злочину на момент її зникнення ще не встановлено.</p> <p>При з'ясуванні, які дії особи мають визнаватись юридично значущим (а не просто фактичним) ухиленням від слідства або суду, треба враховувати, крім</p>	
--	---	--

		<p>усього іншого, кримінально-процесуальний статус особи, яка вчинила злочин. Це має бути особа, яка в установленому порядку визнана підозрюваним або обвинуваченим та яка зобов'язана з'являтися до правозастосовних органів за викликом, перебувати в межах їх досяжності. Зазначена особа усвідомлює, що в неї вже виник юридичний обов'язок постати перед слідством або судом, однак вона ухиляється від виконання такого обов'язку. Разом з тим на особу, яка вчинила злочин, законодавством не покладається обов'язок самовикриття, а тому, якщо вона до моменту виникнення вказаного обов'язку, в порядку реалізації конституційного права на свободу пересування, змінила місце свого проживання (навіть і з метою уникнення кримінальної відповідальності), про юридично значуще ухилення від слідства говорити не можна.</p>	
Ч. 3 ст. 68	Призначення покарання за незакінчений злочин	<p>Виходячи із загальних засад призначення покарання, суд, призначаючи особі покарання, повинен керуватися і межами, встановленими у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за вчинений злочин, і положеннями Загальної частини цього Кодексу одночасно.</p> <p>Зокрема, положення ч. 3 ст. 68 КК встановлюють, що за вчинення замаху на злочин строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу.</p> <p>Винятком із цього правила є лише призначення покарання за злочин, за який передбачено найбільш суворий вид покарання – довічне позбавлення волі.</p>	Постанова ВС України від 12 квітня 2012 року (№ 5-7к12)
Ч. 2 ст. 71	Принцип поглинання при призначенні покарання за сукупністю вироків	<p>Відповідно до ч. 2 ст. 71 КК при складанні покарань у виді довічного позбавлення волі та будь-яких менш суворих покарань загальний строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків, визначається шляхом поглинення менш суворих покарань довічним позбавленням волі.</p> <p>А отже, слід визнати, що касаційним судом було правильно вирішено справу щодо Особа-11 в частині призначення йому покарання за сукупністю вироків. А щодо Особа-1 касаційний суд ухвалив помилкове рішення, оскільки не врахував положень згаданої норми кримінального закону, безпідставно визнавши, що застосований судом при призначенні покарання за</p>	Постанова ВС України від 19 квітня 2012 року (№ 5-10к12)

		сукупністю вироків принцип приєднання до покарання, призначеного засудженому за новим вироком, у виді довічного позбавлення волі невідбутої частини покарання за попереднім вироком не суперечить вимогам закону.	
Ст. 73	Правила обрахування строкових покарань	<p>Загальні засади призначення покарання – це основоположні вимоги про порядок і межі призначення покарання, якими зобов'язаний керуватись суд, призначаючи покарання у конкретному кримінальному провадженні.</p> <p>Вказані засади викладені в ч. 1 ст. 65 КК, зі змісту якої вбачається, що суд при призначенні покарання зобов'язаний враховувати всі положення Загальної частини цього Кодексу, які пов'язані з призначенням покарання.</p> <p>Із законодавчого визначення та судової практики випливає, що відповідно до ст. 73 КК строкові покарання обчислюються в різних вимірах, якими є: 1) роки (позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк); 2) місяці і роки (виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців); 3) місяці (арешт); 4) години (громадські роботи). Отже, строки покарань не можуть обчислюватись у неділях, декадах тощо.</p> <p>У певних випадках може виникнути потреба в обчисленні строкових покарань в одиницях вимірювання, відмінних від перелічених вище, у тому числі в днях. Обчислення строків покарання у днях допускається при: 1) заміні покарання іншим; 2) складанні остаточного покарання (здійснюється, як уже зазначалось, при призначенні остаточного покарання за сукупністю злочинів і сукупністю вироків); 3) зарахуванні попереднього ув'язнення у порядку застосування ч. 5 ст. 72 КК.</p> <p>Попереднє ув'язнення, відповідно до статті 1 Закону України від 30 червня 1993 року № 3352-ХІІ «Про попереднє ув'язнення», є запобіжним заходом, який у випадках, передбачених КПК, застосовується щодо підозрюваного, обвинуваченого (підсудного) та засудженого, вирок щодо якого не набрав законної сили.</p> <p>Зазначене дає підстави зробити висновок, що попереднє ув'язнення не є покаранням, оскільки особа перебуває в місцях ув'язнення ще до постановлення вироку в справі. Водночас зрозуміло, що фактично воно означає перебування особи в умовах ізоляції від суспільства і за характером</p>	Постанова ВС України від 1 жовтня 2015 року (№ 5-118к15)

		<p>обмежень, покладених на особу, фактично прирівнюється до позбавлення волі як виду покарання. Тому, відповідно до норм кримінального права, суди повинні обов'язково зараховувати попереднє ув'язнення у строк покарання, що призначається судом, а не враховувати цей строк, призначаючи покарання.</p> <p>З огляду на викладене Суд дійшов висновку, що суди повинні спершу призначити одне із видів основного покарання за нормою, яка передбачає відповідальність за вчинення кримінального правопорушення, керуючись зальними засадами призначення покарання, а потім зарахувати строк попереднього ув'язнення. І лише зарахування строку попереднього ув'язнення у фактично призначене покарання для визначення його остаточного розміру може бути обчислено у днях.</p>	
Ст. 286	Причинний зв'язок	<p>Аналіз норми ст. 286 КК свідчить, що цей злочин належить до злочинів з так званим матеріальним складом. А тому ознакою його об'єктивної сторони, що характеризує вчинене діяння, є не будь-яке з порушень правил безпеки дорожнього руху, а лише ті з них, які створюють реальну можливість настання суспільно небезпечних наслідків, передбачених у частинах 1, 2 або 3 цієї статті, і отже, перебувають з ними у причинному зв'язку.</p> <p>Про необхідність з'ясовувати і зазначати у вирокі, чи є причинний зв'язок між учиненими порушеннями та передбаченими законом суспільно небезпечними наслідками, зазначено також в роз'ясненні, яке міститься у п. 3 Постанови ПВС від 23 грудня 2005 року № 14 "Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті".</p> <p>Таким чином, стан алкогольного сп'яніння, у якому Особа-1 керував транспортним засобом, характеризував лише його певний психофізичний (фізіологічний) стан, який сприяв порушенню ним інших норм правил безпеки дорожнього руху, проте саме порушення пункту 2.9 (а) Правил дорожнього руху не було безпосередньою причиною настання суспільно небезпечних наслідків, а отже, у причинному зв'язку з наслідками, що настали, воно не знаходилось.</p> <p>Враховуючи викладене, зазначене порушення Особа-1 правил безпеки дорожнього руху до ознак об'єктивної сторони злочину, що впливає на його</p>	Постанова ВС України від 9 лютого 2012 року (№ 5-28кc11)

		<p>кваліфікацію, не належить.</p> <p>Відповідно до вимог пункту 12.3 ПДР у разі виникнення небезпеки для руху або перешкоди, яку водій об'єктивно спроможний виявити, він повинен негайно вжити заходів для зменшення швидкості аж до зупинки транспортного засобу або безпечного для інших учасників руху об'їзду перешкоди.</p> <p>Формально зазначена вимога ПДР дає можливість водію вибрати один із двох варіантів реагування на виявлену перешкоду під час руху. Водночас, вибір виду поведінки не може бути абсолютно довільним і залежати лише від розсуду водія, оскільки маневр водія, який вирішить об'їхати перешкоду, не повинен створювати небезпек для інших учасників руху.</p> <p>Із обсягу та характеру фактичних обставин справи вбачається, що Особа-1 під час керування технічно справним автомобілем, рухаючись на невеликій швидкості, побачивши на дорозі потерпілого Особа-2, який намагався якнайшвидше перетнути дорогу в невстановленому місці, зберігав об'єктивну можливість для обміркування ситуації і прийняття безпечного для пішохода рішення – зменшення швидкості і зупинки. Проте засуджений, намагаючись об'їхати потерпілого, порушуючи вимоги пункту 12.3 ПДР, обрав невиправданий маневр (відвернув ліворуч), який і призвів до наїзду на потерпілого Особа-2 на смузі зустрічного руху. Внаслідок зазначених дій потерпілий отримав тяжкі тілесні ушкодження.</p> <p>Отже, причиною настання суспільно небезпечного наслідку у виді травмування потерпілого Особа-2 є невиправданий маневр, який був здійснений Особа-1 у конкретній дорожній ситуації, і між діянням останнього та наслідками є причинний зв'язок.</p> <p>У випадку виникнення дорожньо-транспортної події за участю декількох водіїв наявність чи відсутність в їхніх діях складу злочину, передбаченого відповідними частинами статті 286 КК, потребує встановлення причинного зв'язку між діянням (порушенням правил безпеки дорожнього руху) кожного з них та наслідками, що настали, тобто з'ясування ступені участі (внеску) кожного з них у спричиненні злочинного наслідку</p>	<p>Постанова ВС України від 18 червня 2015 року (№ 5-48кц15)</p> <p>Постанова ВС України від 20 листопада 2015 року (№ 5-18кц14)</p>
--	--	--	--

Ст. 80	Звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку	<p>Ст. 80 КК передбачає нормативне регулювання інституту звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку та встановлює імперативні строки, сплив яких є безумовною підставою для звільнення засудженого від відбування призначеного йому покарання.</p> <p>Правова природа вказаного виду звільнення від відбування призначеного покарання зумовлюється одностороннім обов'язком держави примусово реалізувати через спеціально уповноважені нею органи призначене особі покарання протягом певних строків. Особа, засуджена до певного виду покарання, не несе правового обов'язку застосовувати правообмеження, які входять до його змісту, сама до себе – це виключна одностороння компетенція спеціальних державних органів, які виконують покарання.</p> <p>Водночас засуджена до певного виду покарання особа не може перебувати в потенційному очікуванні виконання покарання невизначений проміжок часу, у зв'язку із чим законодавчо встановлюються імперативні строки, сплив яких припиняє наявні між державою і засудженою особою кримінальні правовідносини, а отже, унеможлиблює виконання покарання.</p> <p>Окрім того, ч. 3 ст. 80 КК передбачено положення щодо зупинення перебігу строку давності у разі, якщо засуджений ухиляється від відбування покарання. У цих випадках перебіг давності відновлюється з дня з'явлення засудженого для відбування покарання або з дня його затримання, а строки давності, передбачені пунктами 1-3 частини першої цієї статті, подвоюються.</p> <p>У ч. 4 ст. 80 КК також передбачено положення про те, що перебіг давності переривається, якщо до закінчення строків, зазначених у частинах першій та третій цієї статті, засуджений вчинить новий середньої тяжкості, тяжкий або особливо тяжкий злочин. Обчислення строку давності в цьому разі починається з дня вчинення нового злочину.</p> <p>Вказані положення свідчать, що держава втрачає право на виконання призначеного засудженому покарання лише у тих випадках, коли засуджений своєю поведінкою не перешкоджав процедурі його виконання.</p> <p>За таких обставин застосування ст. 80 КК передбачає дослідження та встановлення судом терміну, протягом якого обвинувальний вирок не</p>	Постанова ВС України від 24 грудня 2015 року (№ 5-324кк15)
--------	---	---	--

		<p>виконувався, збігу строку давності його виконання та факту ухилення засудженим від його відбування, що є підставою для зупинення перебігу такого строку давності.</p> <p>Однак ухилення від відбування покарання як підстава для зупинення строків давності виконання обвинувального вироку є особливим юридичним фактом, питання вирішення якого належить до компетенції суду, а отже, цей факт слід встановлювати з дотриманням вимог процесуальної форми.</p> <p>Зокрема, редакція ч. 3 ст. 80 КК певним чином співвідноситься зі статтями 389 та 390 цього Кодексу, оскільки ухилення від відбування покарання, про яке йдеться у ч. 3 ст. 80 КК, у своєму конкретному прояві відповідає складу одного із злочинів, передбачених зазначеними статтями Особливої частини КК. Отже, роблячи висновок про ухилення особи від відбування покарання при застосуванні ч. 3 ст. 80 КК, суд тим самим фактично визнає її винною у вчиненні нового злочину. Таке правозастосування суперечить ч. 1 ст. 62 Конституції України, згідно з якою особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Таким чином, вирішувати питання про зупинення строків давності виконання обвинувального вироку суду можливо лише після набрання законної сили обвинувальним вироком суду, яким особа буде визнана винною в ухиленні від відбування покарання.</p> <p>З огляду на це лише несплата засудженим суми штрафу в певний строк сама по собі не свідчить про ухилення його від відбування цього покарання.</p> <p>Водночас, ці документи свідчать лише про те, що Особа-1 із часу набрання вироком законної сили штраф добровільно не сплатив, суд першої інстанції направив вирок для примусового виконання до органу, до компетенції якого примусове виконання такого виду покарання не входить, питання кримінальної відповідальності засудженого за ст. 389 КК не вирішувалось.</p> <p>Отже, в матеріалах кримінального провадження відсутні дані про ухилення Особа-1 від відбування покарання, призначеного попереднім вироком, а відтак – підстави для зупинення перебігу строку виконання обвинувального вироку і застосування ч. 3 ст. 80 К.</p> <p>Надані прокурором для порівняння копії судових рішень є прикладом саме</p>	
--	--	--	--

		<p>такого правозастосування норм ст. 80 КК, оскільки у кримінальному провадженні щодо Особа-3 відсутність даних про його ухилення від відбування призначеного покарання стало однією з підстав скасування касаційним судом рішень місцевого й апеляційного судів, закриття справи та звільнення засудженого на підставі ст. 80 КК від відбування покарання за попереднім вироком у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку.</p> <p>З огляду на відсутність даних про ухилення засудженого від відбування покарання у виді штрафу за попереднім вироком касаційний суд змінив рішення судів нижчого рівня й виключив застосування ст. 71 КК у справі щодо Особа-4, копія ухвали щодо якого також долучена прокурором.</p>	
Ст. 115 Ст. 116	Стан сильного душевного хвилювання	<p>Стаття 116 КК установлює кримінальну відповідальність за умисне вбивство у стані сильного душевного хвилювання (фізіологічного афекту), що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання або тяжкої образи з боку потерпілого. Ця норма містить специфічні (видові) ознаки складу злочину, які виокремлюють фактично вчинені дії як один із різновидів умисних убивств (статті 115, 118 КК).</p> <p>Специфічними (видовими) ознаками юридичного складу умисного вбивства, передбаченого статтею 116 КК, є: а) перебування винного в стані сильного душевного хвилювання (фізіологічного афекту) під час вчинення посягання на життя потерпілого; б) наявність причинового зв'язку між станом сильного душевного хвилювання і поведінкою потерпілого – протизаконним насильством, систематичним знущанням або тяжкою образою; в) заподіяння смерті тій особі, яка вчинила протизаконне насильство, систематичне знущання або тяжку образу.</p> <p>Уживаючи у цій нормі поняття «стан сильного душевного хвилювання», законодавець не дає йому визначення, що нерідко зумовлює проблеми у правозастосовній практиці.</p> <p>Об'єктом афектованого вбивства, як і будь-якого вбивства, є життя людини. Проте в аналізованому злочині об'єктом посягання є життя не будь-кого, а тієї особи, яка відіграє у структурі злочинного діяння далеко не останню (специфічну) роль. В аналізованому злочині присутній особливий потерпілий, не будь-який випадковий чи обраний (визначений) злочинцем із</p>	Постанова ВС України від 22 січня 2015 року (№ 5-39ксл4)

	<p>будь-яких своїх міркувань (намірів), а суб'єкт, який через свою певну (специфічну) поведінку щодо винного, стає потерпілим (жертвою) злочину.</p> <p>Дії, які вчиняються в афектованому стані, мають особливий характер. Специфіка таких дій полягає в тому, що вони обмежені в часі і тривалості стану фізіологічного афекту.</p> <p>Неправомірні дії потерпілого становлять обов'язкову умову вбивства у стані сильного душевного хвилювання.</p> <p>Намір на вбивство дуже тісно пов'язаний зі станом фізіологічного афекту. У цьому разі намір на вбивство виникає так несподівано, як і сам стан афекту, а реалізується негайно (відразу), до моменту закінчення цього стану. Тобто стан афекту супроводжує формування і реалізацію злочинного наміру. Формування мотиву і наміру вчинення злочину відбувається завжди непередбачувано та швидко, хоча й не так стрімко, як виникає афект, але неодмінно за неправомірною поведінкою потерпілого й безпосередньо під впливом стану афекту.</p> <p>Стан сильного душевного хвилювання полягає в домінуванні у свідомості особи сильної емоції, що знижує контроль особи над вчинком, певним чином гальмує інтелектуальну діяльність, викликає феномен «звуження» свідомості.</p> <p>Поведінка особи при сильному душевному хвилюванні регулюється не задалегідь обміркованою метою, а тим почуттям, що повністю захоплює особистість і викликає імпульсивні, підсвідомі дії.</p> <p>Окрім типових елементів складу умисного вбивства, цьому злочину притаманні такі особливі компоненти об'єктивної сторони, як час та обстановка, а також специфічний характер умислу – раптовий, афектований.</p> <p>Якщо за ймовірним афектом приховується продумана підготовка до задалегідь спланованого вбивства, такий злочин виключає кваліфікацію за статтею 116 КК. Характерною рисою афектованого наміру є те, що він виникає під безперервним, дедалі зростаючим до критичної межі хвилювання тиском емоцій, й у цьому сенсі він (намір) набуває змушеного характеру. Своєрідно змінюючи свідомість і переломлюючи волю винної особи, стан афекту «спонукає» її розв'язувати проблему і конфліктну ситуацію.</p> <p>Отже, таке вбивство не може бути задалегідь задуманим. У зв'язку з цим будь-які підготовчі дії до вбивства виключають застосування ст. 116 КК.</p>	
--	---	--

		<p>Фактичну основу діяння Особа-2, інкримінованого йому в провину, становили: тривалий час спільної бізнесової діяльності з Особа-3; накопичення значних боргів перед Особа-3; небажання виконувати боргові зобов'язання перед потерпілим; заздалегідь обдуманий і ретельно підготовлений план дій щодо вчинення розправи над кредитором (умовив потерпілого виїхати з ним і вивіз його до свого помешкання в безлюдне місце, де попередньо приготував засіб розправи і місце закопування трупа); рішучі і вивірені дії на місці виконання задуманого, спосіб вбивства (завдання не менше шести ударів металевою трубою по голові, заподіяння при цьому тілесних ушкоджень у вигляді відкритої черепно-мозкової травми, множинних переломів кісток черепа, забою головного мозку, субарахноїдальних крововиливів).</p> <p>У цьому зв'язку особливе значення має поведінка засудженого після вчинення злочину. З метою приховати вбивство Особа-2 вийняв з кишень вбитого мобільні телефони, ключі від його автомобіля, переніс та скинув труп разом із знаряддям злочину в криницю і засипав піском. Як Особа-2 і планував, повернувшись до під'їзду свого будинку, де Особа-3 залишив свій автомобіль, заволодів його автомобілем та вирушив до м. Чернігова; і, знаючи про те, що в м. Чернігові на нього за домовленістю чекає знайомий, місце перебування якого він контролював у телефонному режимі весь цей час із сподіванням, що той відвезе його додому, залишив транспортний засіб потерпілого в м. Чернігові, імітуючи в такий спосіб зникнення вбитого, а по дорозі назад викинув у річку Снов телефони, що належали Особа-3.</p> <p>Зіставляючи характер учинених Особа-2 дій з особливістю природи корисливого мотиву (користь), можна дійти висновку, що в основі поведінки засудженого був намір уникнути боргів шляхом розправи над потерпілим; саме цей намір визначав суть і зміст учиненого злочину. Домінуючою ознакою (джерелом) поведінки Особа-2 був корисливий мотив. Тому за змістом суб'єктивної сторони цей злочин є умисним, як він і був розцінений касаційним судом.</p> <p>Отже, вбивство Особа-3 було заздалегідь задумано і сплановано Особа-2 з користі, а будь-які підготовчі дії до вбивства виключають застосування ст. 116 КК. Користь є мотивом, у якому домінує свідомість. У цьому зв'язку користь</p>	
--	--	--	--

		не може бути мотивом злочину, вчиненого у стані сильного душевного хвилювання.	
Ст. 115	Умисне вбивство способом, небезпечним для життя багатьох осіб	<p>Згідно з п. 5 ч. 2 ст. 115 КК умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб, полягає в тому, що винувата особа, реалізуючи умисел на позбавлення життя потерпілого, усвідомлює, що застосовує спосіб вбивства, небезпечний для життя не тільки однієї конкретної людини. Важливою умовою для кваліфікації дій винної особи саме за цією ознакою умисного вбивства має бути об'єктивна реальність такої небезпеки для життя інших сторонніх осіб, які перебувають на місці вчинення злочину. Суб'єктивно ж винувата особа повинна усвідомлювати, що застосовує спосіб, який створює небезпеку для життя не лише тієї конкретної людини, яку вона хоче вбити, але й для іншої, хоча б однієї людини.</p> <p>Реальність такої небезпечності способу вбивства повинна оцінюватися не абстрактно, а в конкретній обстановці вчинення злочину. Зокрема, в даному конкретному випадку для з'ясування наявності чи відсутності реальної небезпеки для життя інших осіб необхідно встановити факт перебування сторонніх осіб у місці, в напрямку якого здійснювалися постріли.</p>	Постанова ВС України від 24 січня 2013 року (№ 5-26ксл2)
Ст. 115 Ст. 118	<p>Умисне вбивство з помсти</p> <p>Перевищення меж необхідної оборони</p> <p>Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони</p>	<p>Значення має емоційний стан, в якому засуджений перебував і приймав рішення про застосування зброї, поведінка жертв злочину і посткримінальна поведінка самого Особа-1: вжиття ним невідкладних заходів для виклику швидкої медичної допомоги і працівників міліції, визнання факту застосування зброї.</p> <p>Із фактичних обставин справи впливає, що між нападом викрадачів майна на Особа-1 і їх втечею з місця події та рішенням Особа-1 застосувати зброю не існувало розриву в часі, достатнього для осмислення (оцінки) ситуації та виникнення умислу на вбивство з помсти. Рішення про застосування зброї Особа-1 приймав під впливом факторів, які зумовлювали вжиття заходів, необхідних для затримання осіб, що вчинили злочин. Саме ці фактори були спонукальними і визначальними (домінуючими) у виборі поведінки, до якої Особа-1 фактично вдався. При цьому слід врахувати емоційно-збуджений стан засудженого, у якому не завжди можна визначити характер і обсяг заходів, необхідних для затримання таких осіб.</p> <p>Поєднання обстановки, обставин та умов, за яких було скоєно вбивство, не</p>	Постанова ВС України від 24 жовтня 2014 року (№ 5-376ксл3)

		<p>дають підстав вважати, що його вчинення було викликане бажанням Особа-1 помститися особам, які скоїли злочин щодо його власності. Сукупність таких обставин виключає кваліфікацію умисного вбивства через помсту.</p> <p>Водночас фактична ситуація, в якій перебував Особа-1, не звільняли його від обов'язку вжити таких заходів, які були б співмірними (адекватними), необхідними і достатніми для затримання осіб, які вчинили злочин. Особа-1 ж тим, що зробив кілька (серію) пострілів із зазначеної, невеликої відстані в бік нападників, якими вбив їх, вийшов за межі заходів, необхідних для затримання цих осіб.</p> <p>Особливістю злочину, вчиненого з перевищенням меж необхідної оборони, є специфіка його мотиву, а саме: прагнення захистити інтереси особи, держави, суспільні інтереси, життя, здоров'я чи права того, хто обороняється, чи іншої особи від суспільно небезпечного посягання. Намір захистити особисті чи суспільні інтереси від злочинного посягання є визначальним мотивом не тільки у випадку необхідної оборони, а й при перевищенні її меж. При цьому перевищення меж оборони може бути зумовлене й іншими мотивами, наприклад: наміром розправитися з нападником через учинений ним напад, страхом тощо. Проте існування різних мотивів не змінює того, що мотив захисту є основним стимулом, який визначає поведінку особи, яка перевищила межі необхідної оборони. Мотивація дій винного при перевищенні меж необхідної оборони має бути в основному зумовлена захистом від суспільно небезпечного посягання охоронюваних законом прав та інтересів.</p> <p>У тому випадку, коли визначальним у поведінці особи було не відвернення нападу та захист, а бажання спричинити шкоду потерпілому (розправитися), такі дії за своїми ознаками не становлять необхідної оборони, вони набувають протиправного характеру і мають розцінюватись на загальних підставах.</p> <p>Намір Особа-2 вчинити розправу над Особа-3 домінував під час бійки і був визначальним мотивом нанесення удару потерпілому колюче-ріжучим предметом у життєво важливий орган – ділянку серця (застосований предмет проник у груди потерпілого на всю довжину клинка).</p>	<p>Постанова ВС України від 22 січня 2015 року (№ 5-27кc14)</p>
--	--	--	---

Ст. 115	Особлива жорстокість	<p>Кваліфікуючи умисне вбивство за ознакою вчинення його з особливою жорстокістю, слід мати на увазі, що законом особлива жорстокість пов'язується зі способом позбавлення людини життя та іншими обставинами, які свідчать про виявлення винним особливої жорстокості.</p> <p>До особливо жорстокого способу умисного вбивства належить також заподіяння великої кількості тілесних ушкоджень, які завідомо для винного завдавали потерпілому особливих страждань.</p> <p>Крім того, відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 115 КК та положень пункту 8 постанови ПВС від 7 лютого 2003 року № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» умисне вбивство визнається вчиненим з особливою жорстокістю, якщо винний, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлював, що завдає йому особливих фізичних, психічних чи моральних страждань.</p> <p>Зазначені обставини, зокрема, обраний засудженим спосіб вбивства, використання при цьому декількох видів зброї (травматичний пістолет та ніж), кількість та локалізація тілесних ушкоджень, спричинення їх протягом певного часу свідчать про те, що засуджений усвідомлював, що завдає потерпілому особливих фізичних страждань, а визнання вчиненого Особа-1 умисного вбивства з особливою жорстокістю відповідає змісту закону.</p>	Постанова ВС України від 10 грудня 2015 року (№ 5-204кк15)
Ст. 115 Ст. 121	<p>Розмежування замаху на вбивство від тяжкого тілесного ушкодження</p> <p>Поняття замаху на вчинення злочину</p>	<p>Відповідно до ч. 1 ст. 15 КК замахом на злочин є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення відповідного злочину, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі. Згідно з частиною другою статті 24 КК умисел є прямим, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання.</p> <p>При відмежуванні замаху на вбивство від умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження визначальним є суб'єктивне ставлення винного до наслідків своїх дій: якщо особа, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер свого діяння і передбачаючи його суспільно небезпечні наслідки, бажає їх настання, умисел є прямим, а якщо не бажає, хоча й свідомо</p>	<p>Постанови ВС України від 31 січня 2013 року (№ 5-32кк12)</p> <p>від 18 червня 2015 року (№ 5-24к15)</p> <p>від 22 січня 2015 року (№ 5-35кк14)</p>

		<p>припускає їх настання, умисел є непрямим. Судова практика для з'ясування змісту і спрямованості умислу особи орієнтує суди на те, що при дослідженні доказів їм необхідно виходити із сукупності всіх обставин вчиненого діяння, зокрема враховувати спосіб, знаряддя злочину, кількість, характер і локалізацію поранень та інших тілесних ушкоджень, причини припинення злочинних дій, поведінку винного і потерпілого, що передувала події, їх стосунки (п. 22 постанови ПВС від 7 лютого 2003 року № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи»).</p> <p>Якщо винна особа відмовилась від убивства потерпілого вже після вчинення дій, які вважала за необхідне виконати для доведення злочину до кінця, але його не було закінчено з причин, що не залежали від її волі, діяння належить кваліфікувати відповідно до частини другої статті 15 КК як закінчений замах на умисне вбивство, яке може бути вчинено лише з прямим умислом.</p> <p>Замах, безпосередньо спрямований на вчинення злочину, є його стадією і становить кінцеве діяння щодо реалізації умислу, рішення і наміру вчинити злочин, а тому він є актом, який виконується виключно з прямим умислом, при наявності цілі досягнення суспільно небезпечного результату. Наслідки, які не настали, інкримінуються особі у тому разі, якщо вони були включені в ціль його діяння і досягнення такої цілі було б неможливе без таких наслідків. Якщо ж особа не мала наміру досягти певних наслідків, вона не могла й вчиняти замаху на їх досягнення.</p>	
<p>Ч. 1 ст. 121 Ст. 119</p>	<p>Розмежування умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого та вбивства через необережність</p>	<p>Умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, належить до категорії складних злочинів. З об'єктивної сторони цей злочин характеризується суспільно небезпечними, протиправними діяннями та суспільно небезпечними наслідками, що настали для здоров'я потерпілого у вигляді спричинення тяжких тілесних ушкоджень, а також смерті. При цьому тяжкі тілесні ушкодження і смерть потерпілого перебувають у причинному зв'язку між собою та із вчиненим суспільно небезпечним діянням.</p> <p>Суб'єктивна сторона цього злочину характеризується двома формами вини – умислом (прямим/непрямим) щодо суспільно небезпечного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження і необережністю (злочинною самовпевненістю чи злочинною недбалістю) щодо настання смерті потерпілого (похідні</p>	<p>Постанова ВС України від 19 березня 2015 року (№ 5-4кц15)</p> <p>Постанова ВС України від 28 травня 2015 року (№ 5-25кц15)</p>

		<p>наслідки). При цьому винний усвідомлює можливість настання похідного наслідку в результаті настання первинного.</p> <p>Специфіка вбивства з необережності полягає в його суб'єктивній стороні: воно має місце лише при необережній формі вини, яка може виступати у вигляді злочинної самовпевненість або злочинної недбалості.</p> <p>Розмежування цих складів злочинів здебільшого здійснюється за їх суб'єктивною стороною. Зміст і характер інтелектуального та вольового критеріїв вини у зазначених злочинах обумовлюються усвідомленням особою характеру вчиненого злочинного діяння, передбаченням його негативних наслідків та ставленням до цих наслідків, у зв'язку з чим судам належить ретельно досліджувати докази, що мають значення для з'ясування змісту і спрямованості умислу винного. Питання про умисел необхідно вирішувати з огляду на сукупність усіх обставин вчиненого діяння, зокрема враховувати спосіб, знаряддя злочину, кількість, характер і локалізацію поранень та інших тілесних ушкоджень (справа № 5–8 кс 13).</p> <p>За фактичними обставинами, встановленими судами нижчої ланки, дії Особа-2 мали активний характер, були протиправними, між цими діями і їх наслідками у вигляді заподіяння Особа-3 тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, існував прямий причинний зв'язок.</p> <p>Встановлено, що Особа-2 займався спортом, володів навиками нанесення ударів у системі спеціальних видів боротьби (тхеквондо). Наведені обставини в сукупності з даними про локалізацію і характер утворення тілесних ушкоджень свідчать про те, що Особа-2, умисно завдаючи без будь-якого попередження удар з великою силою взутою ногою в голову потерпілому, який цього не очікував і не спроможний був захищатися, розраховував на особливу силу удару і такі можливі наслідки, як різке падіння потерпілого й удар головою об тверду поверхню землі (асфальт), від чого його здоров'ю буде спричинена тяжка шкода, і хоча не бажав, але свідомо припускав такі наслідки. При чому тяжкість цих наслідків у його свідомості не була конкретизована, тобто Особа-2 діяв з невизначеним і непрямим умислом. У такому випадку є всі підстави констатувати наявність непрямого невизначеного умислу в діях Особа-2 щодо спричинення потерпілому Особа-3 тяжкого тілесного ушкодження. Щодо спричинення смерті потерпілому, то в</p>	
--	--	--	--

		<p>діях Особа-2 має місце необережна форма вини у вигляді злочинної недбалості.</p> <p>Зазначені обставини вказують на наявність у діях Особа-2 ознак складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК, що виключають можливість кваліфікації цього діяння за ознаками вбивства через необережність, тобто злочину, передбаченого ст. 119 КК.</p>	
Ч. 3 ст. 185	<p>Крадіжка, поєднана з проникненням у сховище</p> <p>Проникнення</p> <p>Сховище</p>	<p>Логіко-граматичне тлумачення формулювання (словосполучення) «крадіжка, поєднана з проникненням у сховище» дає підстави вважати, що під проникненням до будь-якого приміщення слід розуміти: а) фізичне входження, потрапляння до нього з метою заволодіння майном, що знаходиться у ньому; б) доступ до майна, що знаходиться у сховищі, будь-яким способом (без фізичного входження до нього), який дає змогу заволодіти таким майном, вилучити його із приміщення.</p> <p>Відповідно до положень постанови ПВС від 6 листопада 2009 року № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» під проникненням у житло, інше приміщення чи сховище слід розуміти незаконне, недозволене, протиправне потрапляння (входження) до них будь-яким способом (із застосуванням засобів подолання перешкод або без їх використання; шляхом обману; з використанням підроблених документів тощо або за допомогою інших засобів), який дає змогу винній особі викрасти майно без входу до житла, іншого приміщення чи сховища.</p> <p>Залежно від того, які фактичні ознаки складу суспільно небезпечного діяння будуть установлені, як ці ознаки будуть співвідноситися з ознаками складу злочину, що містяться у кримінально-правовій нормі, та від того, як вони трактуються й застосовуються на практиці, можна виділити фізичний та юридичний (психологічний) критерії розуміння поняття «проникнення». Характерними рисами першого є: а) факт входження чи потрапляння у сховище; б) спосіб, місце, час та обставини (існуючий режим доступу до майна, яке там знаходилося), за яких відбулося входження чи потрапляння у сховище. Характерними рисами другого є: а) незаконність входження у сховище (за відсутності в особи права перебувати там, де знаходиться майно, на заволодіння яким спрямовані її дії); б) мета, яку переслідує особа, що вчиняє таке входження, усвідомлення характеру (перебігу) вчинюваного нею</p>	<p>Постанова ВС України від 31 січня 2013 року (№ 5-33к12)</p>

		<p>суспільно небезпечного діяння, зокрема й факту незаконного проникнення (потрапляння чи входження) у сховище, передбачення наслідків свого діяння.</p> <p>Факт входження, потрапляння у сховище чи поява у ньому іншим способом у поєднанні з іншими зовнішніми поведінковими проявами дають можливість визначити об'єктивну сторону суспільно небезпечного діяння. Із хронології та послідовності цих дій можна з'ясувати, зокрема, чи існували і які саме обмеження в доступі до майна, а також визначити, що, встановлюючи у певний спосіб безперешкодний (вільний) режим доступу до майна, його власник чи володілець не обмежує в цьому нікого, серед них, по суті, й особу, яка використовує такий спосіб доступу з умислом заволодіти чужим майном.</p> <p>Зовнішній прояв діяння розкриває внутрішній (психологічний) процес діяння, окреслює суб'єктивне ставлення особи до вчинюваних нею дій, які в сукупності з іншими обставинами визначають кримінально-правовий зміст суспільно небезпечного діяння.</p> <p>Під поняттям «сховище» слід розуміти певні місця чи ділянки території, відведені для постійного чи тимчасового зберігання матеріальних цінностей, які обладнані огорожею чи технічними засобами або забезпечені іншою охороною: пересувні автолавки, рефрижератори, контейнери, сейфи та інші сховища.</p> <p>Згідно з п. 1.2 ЗУ № 2346-III «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 5 квітня 2001 року банківський автомат — програмно-технічний комплекс, призначений для здійснення самообслуговування за операціями одержання коштів у готівковій формі, внесення їх для зарахування на відповідні рахунки, одержання інформації щодо стану рахунків, а також виконання інших операцій (оплата товарів, послуг) згідно з функціональними можливостями цього комплексу. Автоматизовані операції з видачі та прийому готівкових коштів здійснюються як з використанням платіжних карт, так і без таких. Грошові купюри в банкоматі розміщуються в касетах, що у спеціальному сейфі. Отже, за загальним визначенням банкомат є сховищем для грошей.</p> <p>Згідно із ЗУ № 2121-III «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року та Положенням про порядок емісії спеціальних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням, затвердженим постановою Правління</p>	
--	--	--	--

	<p>Національного банку України від 30 квітня 2010 року № 223, одним із видів доступу до банківських рахунків є спеціальні платіжні засоби – пластикові банківські картки, які емітовані в установленому законодавством порядку та використовуються для ініціювання переказу коштів з рахунку платника або банку, а також для здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором. Платіжні картки є власністю емітента (банку) і надаються ним відповідно до умов договору клієнту, в тому числі і фізичній особі – держателю спеціального платіжного засобу, який на законних підставах використовує платіжні картки.</p> <p>Платіжна картка містить обов'язкові реквізити, що дають змогу ідентифікувати платіжну систему, емітента (банк) та держателя цього спеціального платіжного засобу.</p> <p>Держатель платіжної картки для забезпечення безпеки здійснення платіжних операцій з її використанням зобов'язаний використовувати цей спеціальний платіжний засіб відповідно до вимог законодавства України, правил користування ним та умов договору, укладеного з емітентом (банком), дотримувати правил безпеки та не допускати використання цього засобу сторонніми особами, для чого повинен надійно зберігати спеціальний платіжний засіб, пін-код та інші засоби, що дають змогу користуватися ним, а у випадку його втрати зобов'язаний негайно повідомити про це емітента (банк), який повинен негайно зупинити здійснення операцій з використанням цього спеціального платіжного засобу з внесенням до стоп-списку і його вилучення.</p> <p>Аналіз зазначених норм чинного законодавства дає підстави для висновку, що юридична суть викрадення з використанням банківської платіжної картки та пін-коду до неї полягає у списанні коштів із банківського рахунку, а не в отриманні готівки певним способом. Картка та пін-код містять інформацію, яка взаємопов'язана з інформацією, якою володіє банк. Гроші видаються внаслідок обумовленої договором операції з рахунком. Розмір суми обмежений або сумою, яка розміщена на банківському рахунку, або ж лімітом операції за цією картою.</p> <p>Отже, всі банківські операції з використанням платіжної картки здійснюються її держателем, у тому числі особою, яка знайшла (викрала) цю</p>	
--	---	--

		<p>банківську платіжну картку, на підставі та в межах договору, укладеного між банком-емітентом і клієнтом-держателем платіжної картки. Вставляючи картку до банкомату та проводячи відповідні операції з клавіатурою, винна особа безпосередньо отримує доступ не до сейфового відділення банкомату, а зв'язується з операційною системою банку-емітента, отримує доступ до рахунку і дає банку вказівку провести певну операцію. Фізичного проникнення до сховища (сейфу банкомату) не відбувається, як це, наприклад, має місце у випадку зламу такого банкомату.</p> <p>На відміну від засобів, що дозволяють винній особі викрадати майно із приміщення, сховища чи житла без входу до них (гачок, шланг, надресирована тварина), банківська платіжна картка є засобом доступу до банківського рахунку, що існує в електронній формі, а не засобом доступу до сховища.</p> <p>З огляду на ці обставини та їх кримінально-правове значення, суд касаційної інстанції зробив правильний висновок про відсутність у діях Особа-1 кваліфікуючої ознаки крадіжки, поєднаної з проникненням у сховище.</p>	
Ст. 172	Інше грубе порушення законодавства про працю	<p>Поняття «інше грубе порушення законодавства про працю», яке використане законодавцем у ч. 1 ст. 172 КК, має оціночний характер, а тому для з'ясування характеру порушення слід звертатися до відповідних норм Кодексу законів про працю України. У кожному конкретному випадку воно повинно встановлюватися, виходячи з об'єктивних та суб'єктивних ознак вчиненого діяння.</p> <p>Визнання порушення законодавства про працю грубим залежить від оцінки таких критеріїв, кожний з яких має самостійне значення: 1) характеру порушуваних трудових прав людини; 2) категорії працівника, права якого порушуються; 3) об'єктивних ознак здійснюваного порушення (тривалість, систематичність, тяжкість можливих наслідків, кількість потерпілих тощо); 4) суб'єктивних ознак здійснюваного порушення (злісність мотивів, особисті неприязні стосунки тощо).</p> <p>Отже, вирішуючи питання про те, чи є порушення законодавства про працю грубим, суд у кожному окремому випадку має виходити з характеру порушених трудових прав людини, обставин, за яких вчинено це порушення,</p>	Постанова ВС України від 1 жовтня 2015 року (№ 5-106кс15)

		<p>яку ним завдано (могло бути завдано) шкоду.</p> <p>Вчинене порушення законодавства про працю є грубим з огляду на характер порушених прав Особа-2, зокрема конституційно гарантованого права на працю. При цьому відсутність офіційного оформлення трудових відносин зумовила несприятливий юридичний стан потерпілого у вигляді відсутності запису у трудовій книжці про трудовий стаж за фактично відпрацьований час протягом двох років, що слід розцінити як негативні юридичні наслідки для Особа-2 у сфері трудових відносин, соціального та пенсійного забезпечення.</p> <p>Крім того, грубість порушення законодавства про працю у діяннях Особа-1 полягає й у його тривалості та припиненні лише у зв'язку зі зверненням потерпілого до правоохоронних органів.</p>	
Ст. 185	<p>Реальна можливість розпоряджатися викраденим</p> <p>Закінчена крадіжка</p> <p>Незакінчена крадіжка</p>	<p>Крадіжка (таємне викрадення чужого майна), відповідальність за яку передбачена статтею 185 КК, вважається закінченою з моменту, коли винна особа вилучила майно і отримала реальну можливість розпоряджатися чи користуватися ним. Якщо особа, котра протиправно заволоділа майном, такої реальної можливості не мала, її дії слід розглядати залежно від обставин справи як закінчений чи незакінчений замах на вчинення крадіжки.</p> <p>Згідно з ч. 2 ст. 15 КК замах на вчинення злочину є закінченим, якщо особа виконала усі дії, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця, але злочин не було закінчено з причин, які не залежали від її волі.</p> <p>Нормативне визначення закінченого і незакінченого злочину в поєднанні з фактичними обставинами справи, щодо яких касаційний суд постановив оспорену ухвалу, дають підстави дійти висновку про те, що дії особи, яка перебувала в торговому залі і заволоділа товаром, доступ до якого був вільний, пододала (пройшла) з ним касову зону, умисно не оплатила вартість товару і відразу після цього була затримана працівниками охорони торгового закладу, не утворюють закінченої крадіжки чужого майна, а мають розцінюватись як замах на крадіжку і кваліфікуватись за ч. 2 ст. 15 та відповідною ч. ст. 185 КК, оскільки така особа не мала реальної можливості розпорядитися товаром на свій розсуд.</p>	<p>Постанова ВС України від 14 листопада 2013 року (№ 5-35кc13)</p> <p>Постанова ВС України від 25 червня 2015 року (№ 5-96кc15)</p>

Ст. 187	Розбій Насильство при розбої	<p>Розбій є окремим спеціальним різновидом суспільно небезпечного діяння проти власності, яке складається з двох нерозривних, взаємозалежних дій: нападу і насильства.</p> <p>Напад складається (може складатися) з одномоментного акту або системи поведінкових актів, за допомогою яких відбувається заволодіння чужим майном. Властивістю нападу є включення, «вплетення» в нього насильства – дії, що робить заволодіння майном нападом. Власне акт чи акти заволодіння майном через обов’язкове поєднання з насильством чи погрозою його застосування (фізичне або психічне насильство) наповнюються якісно іншим змістом – набувають ознак розбійного нападу.</p> <p>У розбої напад завжди пов’язаний із насильством або погрозою його застосування. Зусилля нападника спрямовані насамперед проти особи (потерпілого, власника майна); застосовуються проти її волі та/або поза її волею (у разі застосування сильнодіючих, отруйних речовин чи газів тощо). Метою такого насильства є намір відразу подавити опір потерпілого й упередити його протидію нападу. Нападник покладається й обирає форми (способи) насильства, які самі по собі становлять реальну небезпеку для життя і здоров’я потерпілого у разі їх негайного застосування чи впродовж тривання нападу. В уяві нападника таке насильство забезпечує безперешкодний перехід чужого майна на його користь або уможливити його утримання, якщо воно вже у нього перебувало.</p> <p>У більшості випадків під час розбою особа діє раптово і несподівано. Насильство, як правило є інтенсивним. Особа, яка його застосовує або погрожує ним, перебуває в агресивно-насильницькому стані, тобто у стані готовності застосувати насильство, небезпечне для життя та здоров’я особи, на будь-якому етапі злочинної поведінки. Такий стан і характер дій нападника по суті є тими ознаками, які, навіть за відсутності реального застосування насильства, свідчать про розбій.</p> <p>Зовнішні прояви нападу і насильства (погрози його застосування) можуть бути й іншими. У часі вони можуть збігатися або між ними є часовий розрив, особливо тоді, коли насильство застосовується для утримання майна, яким особа володіла на момент його застосування. Має значення місце, пора доби,</p>	Постанова ВС України від 14 листопада 2013 року (№ 5-35к13)
---------	-------------------------------------	---	---

		<p>обстановка, обставини, форма та порядок перебігу нападу і застосування насильства.</p> <p>Насильство, яке застосовується під час відкритого заволодіння майном (грабежу), має іншу правову природу. Особа має намір викрасти чуже майно і для цього застосовує відкриту форму заволодіння ним. Для досягнення своєї мети вона ігнорує небезпеку бути викритою у злочині і не зупиняється перед застосуванням насильства до особи, яка може перешкодити їй завершити задумане. Для здійснення злочинного наміру особа обирає способи і засоби посягання, які вважає прийнятними для цього. Нерідко ці способи і засоби зовні схожі на поведінку, характерну для розбою. Зокрема, проявляється це тоді, коли особа інколи несподівано накидається на потерпілого, ривком вихоплює у неї майно й відразу втікає з місця події. Можлива ситуація, коли особа знає, що доступ до майна утруднений присутністю сторожа, охоронця, власника майна тощо, тому для заволодіння ним відразу або у час тривання посягання вдається до засобів, що унеможливають (сковують, нейтралізують) спроможність таких осіб завадити їй довести злочин до кінця.</p> <p>Зазначені ситуації не виключають, а інколи й неможливі без застосування насильства. Проте насильство в цих та подібних ситуаціях має інше спрямування й призначення. Головним у намірі грабіжника є бажання відкрито заволодіти майном. Стосовно цієї мети насильство має факультативне, другорядне, хоча обтяжуюче й кваліфікуюче, але побічне значення; в умислі винного воно не є переважаючим чинником. В одному випадку насильство може проступати як форма заволодіння майном (ривок), в іншому - як засіб (функція, знаряддя) подолання перешкоди у доступі до майна. У цьому сенсі насильство є не так способом заволодіння майном, як відображенням (свідченням) підвищеної суспільної небезпеки особи, яка його вчинила.</p> <p>При грабежі неможливо заподіяти небезпечні для життя чи здоров'я тілесні ушкодження, оскільки форма, в якій реалізується злочинний умисел, не передбачає використання дій (прийомів, засобів), які можуть призвести до більш тяжчих наслідків. Інакше ці дії за певних обставин матимуть ознаки розбою. Особа, яка вчиняє грабіж, не вдається до демонстративної агресивно-насильницької поведінки і своїм станом та характером дій не виражає її, не</p>	
--	--	---	--

		<p>використовує предметів із підвищеною травмувальною дією, не застосовує засобів впливу, які очевидно можуть призвести до наслідків, небезпечних для життя чи здоров'я, не погрожує застосуванням саме такого насильства, оскільки такі погрози при грабежі об'єктивно неможливі.</p> <p>Прояв ознак розбою та насильницького грабежу, їх відмінність між собою полягає у фактичних підставах кваліфікації конкретного суспільно небезпечного діяння.</p> <p>Аналіз характеру та послідовності дій засуджених, природа застосованого ними насильства у своїй сукупності свідчать, що вони, опинившись на місці події, відразу почали викрадати майно і вжили заходів своєї безпеки; знали про перебування на території сторожа, але не напали на нього. Коли ж сторож з'явився, вони накинулись на нього, але при цьому не діяли агресивно і не вдалися до застосування насильства, що є небезпечним для життя та здоров'я. Фактично вони застосували фізичний примус, який мав лише нейтралізувати сторожа, і обрали для цього засіб, який відповідав цій меті. Застосоване ними насильство не призвело і не могло призвести до тілесних ушкоджень, небезпечних для життя чи здоров'я. Більше того, один із засуджених перебував біля лежачого потерпілого і вжив заходів для поліпшення становища потерпілого (відклеїв стрічку на його роті).</p> <p>У контексті конкретних обставин цієї справи, можна зробити висновок, що відмінність між насильством при розбої і насильством при грабежі слід шукати в природі самого насильства, його спрямованості та характері дій особи, яка його застосовує. Якщо поведінка винної особи в конкретний час, місці, за обставин та в обстановці є підступною, несподіваною, раптовою і неспровокованою; спрямована проти волі або поза волею потерпілого; насильство є реальним, інтенсивним і небезпечним для життя чи здоров'я особи або ж воно не застосовується (є нереальним), але характер дій особи є агресивно-насильницьким, то такі ознаки свідчать про напад, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я, або з погрозою його застосування, і мають розцінюватись як розбій.</p>	
Ч. 3 ст. 187	проникненням у житло, інше приміщення чи	Законодавчо встановлені ознаки складу злочину – розбою, поєднаного із проникненням у житло, інше приміщення чи сховище (ч. 3 ст. 187 КК), включають вчинення кількох взаємопов'язаних дій, однією з яких є	Постанова ВС України від 15 листопада 2012

	сховище	<p>проникнення до об'єктів, зазначених у диспозиції цієї частини статті Кодексу, що у часі передує іншим діям цього злочину. Іншими протиправними діями є насильство над особою чи погроза його застосування та заволодіння чужим майном.</p> <p>Нормативне визначення ознак аналізованого складу злочину не містить визначальних (відмежувальних) ознак розуміння поняття «проникнення». У диспозиції частини третьої ст. 187 КК немає прямої вказівки на незаконність проникнення в приміщення, принаймні такої, яка встановлена у ст. 162 цього Кодексу, якою передбачено кримінальну відповідальність за незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння. Тому зміст цього поняття належить виводити з правової природи конститутивних (визначальних) ознак складу злочину у взаємозв'язку та з урахуванням правозастосовної судової практики.</p> <p>Логіко-граматичне тлумачення формулювання (словосполучення) «розбій, поєднаний з проникненням у приміщення», дає підстави вважати, що під проникненням до будь-якого приміщення слід розуміти: а) фізичне входження, потрапляння до нього з метою заволодіння майном, що знаходиться в ньому; б) доступ до майна, що знаходиться в приміщенні, будь-яким способом (без фізичного входження до нього), який дає змогу заволодіти таким майном, вилучити його із приміщення.</p> <p>Відповідно до постанови ПВС від 6 листопада 2009 року № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» під проникненням у житло, інше приміщення чи сховище розуміється незаконне вторгнення до них будь-яким способом (із застосуванням засобів подолання перешкод або без їх використання; шляхом обману; з використанням підроблених документів тощо або за допомогою інших засобів), який дає змогу винній особі викрасти майно без входу до житла, іншого приміщення чи сховища. У постанові також зазначено, що, вирішуючи питання про наявність у діях винної особи названої кваліфікуючої ознаки, суди повинні з'ясовувати, з якою метою особа опинилась у житлі, іншому приміщенні чи сховищі та коли саме у неї виник умисел на заволодіння майном.</p> <p>Залежно від того, які фактичні ознаки складу суспільно небезпечного діяння будуть установлені, як ці ознаки будуть співвідноситися з ознаками</p>	року (№ 5-15кc12)
--	---------	--	-------------------

		<p>складу злочину, що містяться у кримінально-правовій нормі, та від того, як вони трактуються й застосовуються на практиці, можна виділити фізичний і юридичний (психологічний) критерії розуміння поняття «проникнення». Характерними рисами першого є: а) факт входження чи потрапляння у приміщення; б) спосіб, місце, час та обставини (існуючий режим доступу до майна, яке там знаходилось), за яких відбулося входження чи потрапляння у приміщення. Характерними рисами другого є: а) незаконність входження у приміщення (за відсутності в особи права перебувати там, де знаходиться майно, на заволодіння яким спрямовані її дії); б) мета, яку переслідує особа, що вчиняє таке входження, усвідомлення характеру (перебігу) вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння, зокрема й факту незаконного проникнення (входження чи потрапляння) у приміщення, передбачення наслідків свого діяння.</p> <p>Факт входження, потрапляння у приміщення чи поява у ньому іншим способом у поєднанні з іншими зовнішніми поведінковими проявами дають можливість визначити об'єктивну сторону суспільно небезпечного діяння. Із хронології та послідовності цих дій можна з'ясувати, зокрема, чи існували і які саме обмеження в доступі до майна, а також визначити, що, встановлюючи у певний спосіб безперешкодний (вільний) режим доступу до майна, його власник чи володілець не обмежує в цьому нікого, серед них, по суті, й особу, яка входить туди з умислом заволодіти чужим майном і використовує такий доступ як зручні, сприятливі умови для скоєння злочину.</p> <p>Зовнішній прояв діяння розкриває внутрішній (психічний) процес діяння, окреслює суб'єктивне ставлення особи до вчинюваних нею дій, які в сукупності з іншими обставинами визначають кримінально-правовий зміст суспільно небезпечного діяння.</p> <p>Ключовим у вирішенні питання про наявність чи відсутність ознаки проникнення при вчиненні розбою є встановлення того, з якою метою особа ввійшла (потрапила) у приміщення. Адже у тому разі, коли особа під впливом свого корисливого мотиву утвердилася в намірі заволодіти чужим майном, вона обирає механізм злочинної поведінки, який включає в себе етапи, зокрема мотивації злочину, цілепокладання, планування посягання, вибір шляхів досягнення цілі, прогнозування ризиків та можливих наслідків тощо.</p>	
--	--	---	--

		<p>Через сукупність таких дій і суб'єктивне ставлення до них особи, яка їх вчинила, відбувається візуалізація останньої (позиціонування самої себе), тобто проявляються процеси діяння, які недоступні для безпосереднього спостереження.</p> <p>Виходячи з змістових зовнішніх ознак суспільно небезпечного діяння (об'єктивна сторона злочину) та інтелектуально-вольових (суб'єктивна сторона злочину), можна змодельовати (уявити ситуацію), що у тому разі, коли особа мала намір викрасти конкретне майно з торгової зали крамниці і обрала спосіб заволодіння ним, пов'язаний із формально безперешкодним входженням до приміщення зали, факт потрапляння в приміщення за таких обставин не повинен визнаватися «проникненням» у кримінально-правовому значенні. Коли ж особа задумала викрасти майно у тій же крамниці, але з відокремленої торгової секції (торгівля ювелірними виробами, електронними засобами тощо), яка облаштована в приміщенні крамниці, і потрапляння до зали крамниці не було обмежено часовими рамками чи іншими засобами, то вхід у приміщення крамниці не може визнаватися кримінально караним проникненням, тоді як викрадення майна із приміщення секції, вільний доступ до якої був обмежений, у разі потрапляння туди, має визнаватися незаконним проникненням.</p> <p>Якщо суб'єкт злочину поставив собі за мету заволодіти майном, певного виду (якості, значення тощо), місце знаходження якого зумовлює вибір конкретного способу посягання, реалізація якого передбачає входження чи потрапляння в приміщення, незважаючи на режим доступу до нього (вільний/заборонений), то фізичне опинення в такому приміщенні з означеною ціллю є незаконним, а з вчиненням наступних дій із застосуванням насильства чи погроз його застосування з метою заволодіння майном має кваліфікуватися як розбій, поєднаний з проникненням у приміщення. Наприклад, намір особи заволодіти грошима з відділення банку чи якимсь майном із іншого приміщення, умислом якої на початку виконання злочинної поведінки приміщення відділення банку чи інше приміщення в цілому сприймалося як місце знаходження майна, а насильницьке вторгнення в приміщення, незалежно від режиму доступу до нього, охоплювалось як дія.</p>	
--	--	---	--

Ст. 191	заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем	<p>Згідно зі статтею 190 КК шахрайство – це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою.</p> <p>Обман (повідомлення потерпілому неправдивих відомостей або приховування певних обставин) чи зловживання довірою (недобросовісне використання довіри потерпілого) при шахрайстві застосовуються винною особою з метою викликати у потерпілого впевненість у вигідності чи обов’язковості передачі їй майна або права на нього. Обов’язковою ознакою шахрайства є добровільна передача потерпілим майна чи права на нього.</p> <p>У ст. 191 КК передбачено три форми обернення чужого майна на свою користь - це привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем.</p> <p>Судова практика вже виробила сталі критерії (орієнтири) щодо розуміння правової природи такої форми злочину проти власності як заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем. Визначальна ознака, яка відокремлює (відмежовує) це діяння від інших форм посягання на чужу власність, полягає в тому, що безоплатне обернення чужого майна на користь винної особи чи на користь іншої особи (осіб) відбувається через умисне протиправне використання можливостей службового становища. Предмети майна, на яке спрямована злочинна поведінка службової особи, можуть мати різну правову природу. Зокрема, не виключається можливість заволодіння майном, на яке не поширюється компетенція службової особи або яке їй не ввірене й не перебуває у її віданні, чи таке майно є/перебуває у державній власності. Злочинне використання службового становища може виражатися у формі рішень, вказівок чи іншої спонукальної (зобов’язальної тощо) інформації. Як правило, ці рішення формуються заувальовано (приховано) від осіб (фізичних чи юридичних), які наділені правоможностями щодо майна, на яке спрямована протиправна поведінка винної особи. Ці особи під впливом таких рішень або вказівок (підстави, вимоги, умови тощо) не знають (можуть не знати) дійсної природи цих дій (документів) і фактично піддаються обману, внаслідок якого відбувається перехід майна на користь службової особи. Така форма обману ніби уподібнює його з обманом (дезінформацією), до якого вдаються винні особи під час заволодіння чужим майном шахрайським</p>	Постанова ВС України від 14 листопада 2013 року (№ 5-30кс13)
---------	--	--	--

		<p>способом.</p> <p>Проте обман, який застосується при викраденні чужого майна шляхом використання службового становища, має свої особливі, специфічні ознаки, які відрізняють його від обману при шахрайстві. Ця відмінність полягає в тому, що в першому випадку в основі обману (дезінформації), до якої вдається винна особа, завжди перебуває протиправне використання нею свого службового становища. Без застосування можливостей службового становища обман є неімовірним і нездійсненним. Цей обман є різновидом обману, який через підвищену суспільну небезпеку і специфічні ознаки був криміналізований в окрему форму злочинів проти власності. У другому ж випадку заволодіння майном можливе без протиправного використання службового становища.</p>	
Ст. 204	Підакцизні товари	<p>Ст. 204 КК є бланкетною кримінально-правовою нормою, тобто нормою, яка лише називає або описує злочин, а для повного визначення його ознак відсилає до інших галузей права. Основна особливість бланкетної диспозиції полягає в тому, що така норма має загальний і конкретизований зміст.</p> <p>Загальний зміст ст. 204 КК полягає в тому, що з ним пов'язане визначення злочином діянь, які описані в диспозиціях частин цієї статті.</p> <p>Конкретизований зміст бланкетної диспозиції передбачає певну деталізацію відповідних положень інших нормативно - правових актів, що наповнює норму більш конкретним змістом для встановлення саме тих ознак, які мають значення для кримінально - правової кваліфікації.</p> <p>Згідно із зазначеним, під час проведення кримінально - правової кваліфікації діяння необхідно обов'язково встановити, який саме нормативно - правовий акт та у якій редакції був чинним на момент вчинення конкретного злочину, зокрема, які саме речі матеріального світу визнавалися підакцизними товарами у даний конкретний момент часу.¹</p> <p>Визначальним поняттям при встановленні предмету злочину, передбаченого ч. 1 ст. 204 КК, є поняття „підакцизні товари”.</p> <p>Відповідно до статті 14.1.145 ПК підакцизні товари (продукція) - це товари за кодами згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД), на які цим Кодексом встановлено ставки акцизного податку.</p>	Постанова ВС України від 5 вересня 2013 року (№ 5-15к13)

		<p>Згідно із ст. 215.1. ПК, редакція якої була чинною на момент вчинення зазначених дій, до підакцизних товарів належали: спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво; тютюнові вироби, тютюн та промислові замітники тютюну; нафтопродукти, скраплений газ; автомобілі легкові, кузови до них, причепа та напівпричепа, мотоцикли.</p> <p>Нормативне визначення поняття алкогольного напою дано в статті 14.1.5 ПК, під яким слід розуміти продукти, одержані шляхом спиртового бродіння цукромістких матеріалів або виготовлені на основі харчових спиртів з вмістом спирту етилового понад 1,2 відсотка об'ємних одиниць, які зазначені у товарних позиціях 2204, 2205, 2206, 2208 згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД).</p> <p>Виходячи із нормативного визначення поняття підакцизні товари, алкогольний напій може бути визнаний таким і бути предметом злочинів, передбачених статтею 204 КК лише за умови, якщо він відповідає наступним ознакам: 1) одержання шляхом спиртового бродіння цукромістких матеріалів або виготовлення на основі харчових спиртів; 2) вміст спирту етилового має становити понад 1,2 відсотки об'ємних одиниць; 3) визнання законом підакцизним товаром, до ціни якого включено акцизний податок; 4) належність до товарної групи Гарманізованої системи опису та кодування товарів (далі-ГСОКТ) під одним з наступних кодів: 2204, 2205, 2206, 2208.</p> <p>Відсутність хоча б однієї з наведених ознак виключає можливість визнання алкогольного напою підакцизним товаром, а відповідно і предметом злочину, передбаченого ст. 204 КК.</p>	
Ст. 289	<p>Поняття заволодіння транспортним засобом</p> <p>Відмежування ст. 289 та 191</p>	<p>Відповідно до ст. 289 КК та п. 1 примітки до неї під незаконним заволодінням транспортним засобом слід розуміти вчинене умисно, з будь-якою метою протиправне вилучення будь-яким способом транспортного засобу у власника чи користувача всупереч їх волі.</p> <p>Законодавча конструкція «будь-яким» означає, що перелік способів законодавцем не обмежено, і відсутній спосіб, який би не підпадав під цю конструкцію. Одним з таких способів є зловживання довірою.</p> <p>Така сама правова позиція міститься і в п. 15 постанови ПВС від 23 грудня 2005 року № 14 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації</p>	<p>Постанова ВС України від 21 січня 2011 року (№ 5-365кц15)</p>

		<p>транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті», згідно з якою незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК) може бути вчинене, зокрема, шляхом обману чи зловживання довірою.</p> <p>Крім цього, норми, передбачені ст.ст. 289 та 190 КК, у разі встановлення факту заволодіння транспортним засобом співвідносяться як спеціальна і загальна. Згідно з правилами кваліфікації злочинів, якщо діяння, вчинене винною особою, одночасно підпадає під ознаки двох чи більше кримінально-правових норм, має місце конкуренція останніх. Завжди повинна застосовуватися та норма, яка охоплює з найбільшою повнотою всі фактичні ознаки вчиненого діяння. Вона має перевагу перед нормою, яка передбачає лише частину того, що вчинив злочинець.</p> <p>Отже, за вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом, у тому числі шляхом обману або зловживання довірою потерпілої особи, законодавець передбачив спеціальну норму кримінального закону – ст. 289 КК, яка має перевагу над загальною нормою кримінального закону – ст. 190 КК, а тому належить застосувати спеціальну норму кримінального закону.</p>	
Ст. 296	Хуліганський мотив	<p>Норми, передбачені частиною першою статті 296 КК – хуліганство (основний склад злочину) – та ч. 4 цієї самої статті, з-поміж інших ознак, – хуліганство, вчинене із застосуванням вогнепальної зброї (кваліфікований склад злочину), – визначають обсяг (стан, зміст, певну сукупність) суспільних відносин, які охороняються їх дією, й водночас визначають умови, характер, підстави застосування заходів примусу до суб'єктів, які порушили встановлений ними обов'язок утримуватися від учинення дій певного змісту.</p> <p>Об'єктом захисту цих норм є громадський порядок, який слід розуміти як стан суспільних відносин, що виник, сформувався, змінюється та існує під впливом дії правових норм (значною мірою), моральних засад, звичаїв, етичних правил, традицій, інших позаюридичних чинників і знаходить свій вияв (відображається) у безпечності громадського спокою, охороні здоров'я, честі та гідності людини, її прав та свобод, зокрема, права на відпочинок, усталених правил співжиття, комунікації (спілкування), у поведінці в побуті, у повазі і ставленні членів спільноти один до одного, у нормальному функціонуванні органів державної влади, місцевого самоврядування, різних установ, організацій, громадських об'єднань, інших інституцій, які</p>	<p>Постанова ВС України від 4 жовтня 2012 року (№ 5-17 кс12)</p> <p>Постанова ВС України від 5 лютого 2015 року (№ 5-41кс14)</p>

	<p>займаються корисною суспільною діяльністю.</p> <p>Посягання на ці відносини здійснюються в активній формі, в основному з ініціативи правопорушника або через використання незначного (нікчемного) приводу, як правило, відбуваються в публічних (громадських, людних) місцях, супроводжуються ненормативною (брутальною, нецензурною) лексикою та/або фізичним насильством, зокрема із використанням травмуючих властивостей таких предметів, як вогнепальна зброя, і призводять до заподіяння моральної та матеріальної шкоди.</p> <p>За зовнішнім виявом (набором фактів) хуліганство певним чином схоже на ряд інших діянь, зокрема найбільше на ті з них, які посягають на здоров'я, честь та гідність людини, її майно.</p> <p>Однак схожість цих діянь не завжди може бути підставою для визнання їх однаковими (рівнозначними).</p> <p>Правильну кримінально-правову оцінку хуліганства та відмежування його від, зокрема, посягань проти життя і здоров'я людини, а звідси – визначення однаковості чи неоднаковості застосування норми закону про кримінальну відповідальність, належить проводити за сукупністю ознак суспільно небезпечного діяння, які згідно із законом про кримінальну відповідальність охоплюються поняттям склад злочину і визначають діяння як злочинне та кримінально каране.</p> <p>В основі відмежування хуліганства від злочинів проти здоров'я, крім інших ознак, перебувають об'єкт злочину, який значною мірою визначає правову природу (характер) кожного із цих діянь та їхню суспільну небезпечність, і така ознака суб'єктивної сторони злочину, як його мотив.</p> <p>Хуліганські дії завжди посягають на громадський порядок та інші зазначені вище об'єкти захисту. Зміст та спрямованість цього діяння висновуються із характеру дій особи, яка їх вчиняє, а також із стосунків, які склалися між такою особою та потерпілим.</p> <p>Особливість мотиву хуліганства полягає у причинній зумовленості. Спонуки вчинити такі дії можуть бути різні. Поєднує їх те, що вони, здебільшого, позбавлені будь-якої необхідності, нерідко постають із бажання особи показати свою ніби вищість (винятковість), чи з розгнужданого самолюбства, пов'язаного з неповагою до особи, людської гідності, байдужим</p>	
--	---	--

		<p>ставленням до законів і правил поведінки.</p> <p>У контексті сказаного слід послатися й на роз'яснення постанови ПВС від 22 грудня 2006 року № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство», в яких зазначено, що суди мають відрізнити хуліганство від інших злочинів залежно від спрямованості умислу, мотивів, цілей винного та обставин учинення ним кримінально караних дій. Дії, що супроводжувалися погрозами вбивством, завданням побоїв, заподіянням тілесних ушкоджень, вчинені винним щодо членів сім'ї, родичів, знайомих і викликані особистими неприязними стосунками, неправильними діями потерпілих тощо, слід кваліфікувати за статтями Кримінального кодексу України, що передбачають відповідальність за злочини проти особи. Як хуліганство зазначені дії кваліфікують лише у тих випадках, коли вони були поєднані з очевидним для винного грубим порушенням громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства та супроводжувались особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом.</p> <p>Початок прояву такого діяння може бути різний: наприклад, особа може завчасно передбачити, що перебуватиме у громадському місці під час проведення якихось заходів, й у зв'язку із цим готується, налаштовує себе на вчинення у той час відповідних протиправних дій, або ж рішення вчинити такі дії може виникнути спонтанно, раптово, ситуативно. Однак для кваліфікації хуліганства момент виникнення бажання його вчинити не є визначальним, оскільки не є конструктивною ознакою (складовою) цього посягання. Цей стан не виключає й того, що особа, яка не планувала або завчасно не готувалася і не мала наміру вчинити хуліганство, водночас може скоїти це діяння згодом за будь-яких обставин.</p> <p>Постріл у повітря з вогнепальної зброї із зазначеною у заяві ціллю, дійсно, за певних обставин може бути виправданим. Таке ж трактування ці дії могли мати й за обстановки, описаної в судовому рішенні, але тоді, якщо б Особа-1.1 у загальноприйнятній формі пояснив потерпілим причини застосування зброї. Натомість він, судячи з характеру його подальших дій, надав цьому пострілу протилежного значення й у відповідь на зауваження потерпілого вчинив інкриміновані йому дії.</p>	
--	--	---	--

Ст. 353	Самовільне присвоєння владних повноважень	<p>Аналіз диспозиції статті 353 КК (у редакції закону, що діяла на момент вчинення злочину) свідчить про те, що об'єктивну сторону цього діяння утворює сукупність двох взаємопов'язаних ознак: 1) самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи; 2) вчинення особою, яка присвоїла такі повноваження чи звання, суспільно небезпечного діяння.</p> <p>Отже, самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи утворює склад злочину, передбаченого статтею 353 КК, лише тоді, коли воно поєднане зі вчиненням будь-яких суспільно небезпечних діянь.</p> <p>Згідно з нормативним тлумаченням, під самовільним присвоєнням владних повноважень треба розуміти дії приватної особи, яка шляхом обману інших осіб видає себе за конкретну службову особу і використовує це з метою впливу на потерпілого для досягнення власних інтересів. При цьому законодавець не конкретизує способів, за яких винною особою здійснюється присвоєння владних повноважень або звання службової особи, тобто ці способи можуть бути доволі різноманітними, зокрема й у вигляді усного повідомлення про наявність владних повноважень іншим особам.</p> <p>Наведене свідчить, що посилання засудженого Особа-1.1 на те, що усне повідомлення потерпілим про нібито його належність до працівників УБОЗу без реального підтвердження цього статусу не утворює складу злочину, передбаченого статтею 353 КК, є безпідставними.</p> <p>Із встановлених судом фактичних обставин справи вбачається, що метою злочинної поведінки Особа-1.1 було заволодіння чужим майном. Механізм (спосіб) досягнення цієї мети полягав у тому, що Особа-1.1 самовільно присвоїв собі звання працівника міліції, представлявся таким потерпілим і в поєднанні з обманом щодо наявності в нього можливостей вирішити їхні питання, досяг задуманого.</p> <p>Ураховуючи наведене, в оспорюваному рішенні суд касаційної інстанції дійшов правильного висновку про наявність у діях Особа-1.1 ознак складу злочину, передбаченого статтею 353 КК, оскільки це діяння він учинив у поєднанні з інкримінованим йому шахрайством.</p>	Постанова ВС України від 4 квітня 2013 року (№ 5-4кк13)
---------	---	---	---

Ст. 364	<p>Поняття службової особи</p> <p>Організаційно-розпорядчі обов'язки</p>	<p>Службова особа як спеціальний суб'єкт злочину, крім загальних ознак суб'єкта злочину, характеризується спеціальними ознаками, а саме: а) посадові, які визначають сферу діяльності (де саме виконуються відповідні повноваження); б) функціональні – ті, які визначають коло повноважень, у зв'язку з наявністю яких особа належить до службових.</p> <p>Отже, для визнання особи службовою необхідно встановити, що вона займає певну посаду, користується правами і наділена обов'язками у зв'язку з тим, що покликана діяти в інтересах певних соціальних груп.</p> <p>Зайняття посади в органі державної влади ще недостатнє для визнання особи службовою. Статус службової особи в законодавстві і теорії кримінального права пов'язується з виконанням однієї з трьох функцій – представника влади, організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських.</p> <p>Аналіз п. 5 посадової інструкції, в якому зазначено, що працівник організує здійснення контролю за належним станом розгляду звернень громадян спеціалістами Держкомзему, вказує, що Особа-1 мала контрольні та організаційні повноваження щодо інших працівників відділу, здійснювала керівництво їх виробничою діяльністю.</p> <p>Разом з тим, особа має статус службової не у зв'язку з наявністю певних повноважень взагалі, а наявність чи відсутність такого статусу визначається щодо конкретних вчинюваних дій.</p> <p>Особа-1 при підготовці та видачі довідок не користувалася повноваженнями щодо організації здійснення контролю, оскільки не можна бути службовою особою щодо себе самого, не можна керувати самим собою.</p>	Постанова ВС України від 8 жовтня 2015 року (№ 5-109кц15)
Ст. 364 Ст. 366	Співвідношення статей 364 та 366	<p>Вирішуючи питання про можливу кваліфікацію дій особи за статтею 364 КК, слід враховувати, що ця норма закону є загальною (генеральною) по відношенню до будь-якої іншої спеціальної норми (статті КК), в якій також передбачається відповідальність за вчинення якого-небудь конкретного діяння, скоєного службовою особою з використанням свого службового становища або владних повноважень всупереч інтересам служби. До такої спеціальної норми належить і норма статті 366 КК, оскільки службове</p>	Постанова ВС України від 24 жовтня 2013 року (№ 5-38кц13)

		<p>підроблення є також видом зловживання службовим становищем, але його спеціальним видом, оскільки передбачає використання службовою особою свого службового становища всупереч інтересам служби для вчинення одного чи кількох діянь, зазначених в законі: а) складання завідомо неправдивих офіційних документів; б) видача таких документів; в) внесення в них завідомо неправдивих відомостей; г) інше їх підроблення.</p> <p>Отже, у випадку, коли зловживання службовою особою службовим становищем виявилось лише й виключно у вчиненні діянь, указаних в диспозиції статті 366 КК, тобто являло собою тільки службове підроблення, таке діяння повністю охоплюється ознаками цього складу злочину і додаткової кваліфікації за статтею 364 КК не потребує.</p> <p>Законодавець визначив зловживання владою або службовим становищем як злочин з матеріальним складом, звідки випливає, що для визнання його закінченим обов'язковим є настання суспільно небезпечних наслідків від злочинного діяння службової особи. Цими наслідками, відповідно до примітки до статті 364 КК, визнається істотна шкода охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб. Разом з тим, кримінальний закон не визначає конкретних випадків, за яких шкода в нематеріальному вираженні має визнаватись істотною.</p>	
<p>Ст. 364</p> <p>Ст. 374</p>	<p>Розмежування складів злочинів</p>	<p>Фактичні підстави кваліфікації, встановлені судами першої й апеляційної інстанцій, фактично отримали схвалення в рішенні суду касаційної інстанції.</p> <p>Однією із стадій кримінально-правової кваліфікації є вибір правової норми, яка підлягає застосуванню. Ця стадія включає в себе етапи впорядкування (систематизацію, градацію) зібраних фактичних даних; попередньої правової оцінки; розмежування складів діянь та вибору правової норми, яка підлягає застосуванню.</p> <p>Наступною стадією кваліфікації є встановлення відповідності між ознаками діяння і нормою. На цій стадії, зокрема вирішуються (можуть вирішуватися) питання подолання конкуренції норм закону про кримінальну відповідальність. Одним із видів конкуренції в кримінальному праві є конкуренція статей, які передбачають загальну та спеціальну норми. За такої конкуренції одна з них (яка передбачає загальну норму) охоплює визначене</p>	<p>Постанова ВС України від 24 жовтня 2013 року (№ 5-34кц13)</p>

		<p>коло діянь, а інша (спеціальна норма) – частину цього кола, тобто різновиди діянь, передбачених загальною нормою. У спеціальній нормі мають бути всі ознаки загальної норми, тоді як спеціальна норма має містити і свої специфічні ознаки, які виділяють її із загальної норми. При цьому слід виходити з того, що співвідношення (зіставлення) двох складів злочинів як загального і спеціального можливе за таких умов: 1) обидва склади злочинів є або матеріальними, або формальними; 2) при виключенні (умовному) із КК спеціального складу злочину, передбачені ним дії повністю охоплюватимуться об'єктивною стороною загального складу, за винятком тих дій, які додатково були передбачені у спеціальному складі, як його додаткові ознаки. Такі дії або вважатимуться декриміналізованими, або ж повинні визнаватися ознаками іншого складу злочину.</p> <p>Відсутність ознак співвідношення виключає конкуренцію правових норм і необхідність її подолання. Тоді за певних обставин виникають питання кваліфікації сукупності злочинів чи їх суміжність.</p> <p>Суспільно небезпечне діяння, поставлене за провину Особа-1, було розцінене як таке, що містить три склади злочинів, передбачених ч. 3 ст. 364, ч. 1 ст. 374 і ч. 3 ст. 366 КК.</p> <p>Злочин, передбачений ст. 374 КК, є злочином з формальним складом. Об'єктом цього злочину є нормальна законна діяльність, зокрема, слідчого під час здійснення ним процесуальних повноважень щодо забезпечення інтересів правосуддя. Слідчий як спеціальний суб'єкт цього злочину підпадає під поняття службова особа, визначення якого дається в ст. 18 КК і прим. до ст. 364 КК. Як представник влади він, виходячи з його правового становища, може виконувати інші функції, що входять до кола його повноважень. Проте, виходячи з конститутивних положень ч. 1 ст. 374 КК, ця норма закону охороняє інтереси правосуддя не від усіх дій суб'єкта цього злочину, а тільки виключно окремі, специфічні діяння, взяті нею під її охорону, - право на захист підозрюваного, обвинуваченого.</p> <p>Натомість злочин, передбачений ч. 1 ст. 364 КК, є злочином з матеріальним складом, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони якого є наслідки у виді заподіяння істотної шкоди об'єктам кримінально-правової охорони, зазначеним у диспозиції ч. 1 ст 364 КК. Об'єктом цього злочину є</p>	
--	--	---	--

		<p>нормальна діяльність органів державної влади та органів самоврядування. Цією нормою закону охороняються правовідносини у сфері службової діяльності, за винятком тих, які підпадають під охорону інших норм закону про кримінальну відповідальність (наприклад, група злочинів проти правосуддя, передбачених статтями 371 – 374 КК).</p> <p>Зіставлення (порівняння) норм, передбачених ч. 1 ст. 374 КК і ч. 1 ст. 364 КК (основний склад) та частиною третьої тієї ж статті (кваліфікований склад), дає підстави для висновку про те, що за змістом та видовими ознаками (особливо, якщо припустити, що діяння, передбачене ч. 1 ст. 374 КК, відсутнє в цьому Кодексі), ці норми права не співвідносяться між собою як загальна і спеціальна. Діяння, передбачене ч. 1 ст. 374 КК, – це один із різновидів службового зловживання, що містить окрему, самостійну кримінально – правову заборону на вчинення дій, визначених цією нормою, а саме: не допускати чи не надавати своєчасно захисника, а також іншим чином грубо порушувати права підозрюваного, обвинуваченого на захист.</p> <p>Ст. 364 КК не встановлює кримінальної відповідальності за вчинення цих дій, оскільки склад цього злочину передбачає настання наслідків та причиновий зв'язок між цими наслідками та діями службової особи. Тоді як ч. 1 ст. 374 КК таких наслідків не передбачає і криміналізує діяння, передбачені її диспозицією.</p> <p>У зв'язку з цим не можна погодитися із твердженням, викладеним у заяві про наявність конкуренції між зазначеними нормами права. Водночас викладені доводи в заяві щодо неправильного застосування частини третьої ст. 364 КК слід визнати слушними. Інкриміноване засудженому діяння повністю охоплюється диспозицією ч. 1 ст. 374 КК, а тому не потребує окремої (додаткової) кваліфікації ще й за ч. 3 ст 364 КК. Кваліфікація як зловживання службовим становищем була б прийнятною, якщо би слідчий, окрім діяння, передбаченого частиною першою статті 374 КК, вчинив інше діяння, яке не підпадає під ознаки диспозиції цієї статті (наприклад, вдався до незаконних методів слідства).</p> <p>Аналіз зазначених норм права в аспекті фактичних обставин справи дає підстави зробити висновок, що коли службова особа, визначення якої дається в ст. 18 КК і у примітці до ст. 364 КК (під яке підпадає слідчий, прокурор чи</p>	
--	--	---	--

		суддя), зловживає службовим становищем і посягає на правовідносини в сфері правосуддя, які охороняються групою самостійних норм закону про кримінальну відповідальність, то таке зловживання має розцінюватись як один із різновидів посягання на правосуддя і кваліфікуватися за однією з відповідних статей за такі злочини. Зазначене зловживання не потребує окремої кваліфікації за ст. 364 КК. Винятки можуть бути в тому разі, коли зазначений суб'єкт злочину, окрім злочину проти правосуддя, вчиняє інше діяння, що охоплюється диспозицією ст. 364 КК, і утворює реальну сукупність злочинів.	
Ст. 366	Офіційний документ Підроблення офіційних документів	<p>Враховуючи нормативне визначення службового підроблення, офіційними документами визнаються ті з них, що складаються і видаються службовими особами від імені органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій, незалежно від будь-якої форми власності, які посвідчують певні факти і події, що мають правове значення. Ці документи мають бути належним чином складені за формою та містити необхідні реквізити.</p> <p>Підроблення офіційних документів може полягати у повній фальсифікації або в частковій зміні змісту справжнього документа; способи підроблення документів можуть бути різні.</p> <p><i>Свідоцтво про закінчення навчального закладу з підготовки водіїв транспортних засобів</i> за формою, змістом передбачено відомчим нормативним документом органу центральної влади. Цей документ містить певну інформацію, потребує дотримання форми і відображення певних реквізитів. Це свідоцтво завіряється підписом директора школи та скріплюється печаткою навчального закладу.</p> <p>Наявність зазначеного документа є умовою, за якої особа, яка ним володіє, допускається до складання іспитів на право керування транспортним засобом у реєстраційно-екзаменаційних підрозділах Державної екзаменаційної інспекції, а працівники цих підрозділів не повинні ставити під сумнів, що володілець цього свідоцтва пройшов відповідний курс навчання.</p> <p>Сукупність зазначених ознак дає підстави вважати, що свідоцтво про закінчення навчального закладу є офіційним документом, який посвідчує факт закінчення навчання водіїв у школі й тягне певні правові наслідки.</p>	<p>Постанова ВС України від 25 квітня 2013 року (№ 5-10кс13)</p> <p>Постанова ВС України від 9 липня 2015 року (№ 5-50кс15)</p>

		<p>Заповнення службовою особою частини бланку документа із наступним наданням достовірності цим даним шляхом зловживання довірою особи, якій надано право підписувати такий документ і завіряти печаткою, є одним із способів підроблення офіційних документів.</p> <p><i>Випуску з медичної карти амбулаторного (стаціонарного) хворого (форма № 027/о) та направлення на МСЕК (форма № 088/о) наказом МОЗ від 29.12.2000 № 369 віднесено до переліку медичної облікової документації, що використовується в стаціонарах та поліклініках (амбулаторіях). Законодавчі вимоги до змісту та форми цих документів конкретизовано наказом МОЗ від 14.02.2012 № 110 «Про затвердження форм первинної облікової документації та Інструкцій щодо їх заповнення, що використовуються у закладах охорони здоров'я незалежно від форми власності та підпорядкування».</i></p> <p>Зокрема, форма № 027/о заповнюється та підписується лікарем, тобто складається повноважною особою юридичної особи, при направленні хворого на консультацію в інші заклади охорони здоров'я, на стаціонарне лікування та при виписці зі стаціонару або у випадку смерті хворого. Вона призначена для взаємообміну інформацією закладів охорони здоров'я щодо діагнозу, перебігу захворювання, стану хворого при направленні (виписці), проведенні досліджень, консультацій в інших закладах охорони здоров'я, щодо лікування, диспансерного спостереження та інших рекомендацій хворому.</p> <p>Форма № 088/о заповнюється лікуючим лікарем, підписується головою і членами лікарсько-консультаційної комісії (ЛКК) та засвідчує підстави для направлення на МСЕК (зокрема, наявність ознак інвалідності), відомості про історію розвитку захворювання, про тимчасову втрату працездатності за останні 12 місяців, про професію та умови праці, а також стан хворого на час направлення на МСЕК, його діагноз і дані медичних досліджень.</p> <p>Згідно з чинним Положенням про медико-соціальну експертизу, затвердженим постановою КМ від 03.12.2009 № 1317 (зміст якого в цій частині збігається з попереднім Положенням про медико-соціальну експертизу, затвердженим постановою КМ від 22.02.1992 № 83), медико-соціальна експертиза проводиться особам, що звертаються для встановлення інвалідності, за направленням лікувально-профілактичного закладу охорони здоров'я після проведення діагностичних, лікувальних і реабілітаційних</p>	
--	--	---	--

		<p>заходів за наявності відомостей, що підтверджують стійке порушення функцій організму, обумовлених захворюваннями, наслідками травм чи вродженими вадами, які спричиняють обмеження життєдіяльності. Тобто, направлення на МСЕК за формою № 088/о є підставою для проведення експертизи, а інформація, що міститься у виписці з медичної карти за формою № 027/о, є однією з підстав для прийняття експертного рішення.</p> <p>Отже, інформація, що міститься в обох документах, посвідчує факти, що здатні спричинити наслідки правового характеру, а саме — можливість реалізації особою її прав у сфері охорони здоров'я та соціального забезпечення.</p>	
Ст. 366 Ст. 364	Тяжкі наслідки Причинний зв'язок	<p>ВС України неодноразово висловлював правову позицію щодо подібних кримінальних правовідносин, зокрема у постановках від 19 грудня 2011 року в справі № 5-18кс11, від 7 лютого 2012 року в справі № 5-31к12, від 21 березня 2013 року в справі № 5-2кс13, від 20 червня 2013 року в справі № 5-18кс13. Вона полягає у тому, що у разі, коли службове підроблення вчиняється службовою особою, яка потім сама використовує підроблені нею офіційні документи як засіб для вчинення іншого злочину, коли суспільно-небезпечні наслідки настають після вчинення діяння, в якому службове підроблення було засобом його вчинення, інкримінувати спричинення таких наслідків водночас і як результат службового підроблення є неправильним, оскільки ці наслідки не перебувають у прямому причинному зв'язку зі службовим підробленням.</p> <p>Виходячи із послідовності дій засудженого, його задум отримати неправомірну вигоду передбачав вчинення сукупності злочинів, одним з яких було службове підроблення. У часі це діяння фактично передувало зловживанню службовими повноваженнями, кримінальна відповідальність за яке передбачена частиною другою статті 364 КК. Підроблені документи засуджений використав особисто як засіб вчинення іншого злочину, який за способом, місцем, часом та характером дій, метою та умислом утворював зі службовим підробленням не єдиний злочин, а сукупність злочинів. Отже, наслідки не перебували у прямому причинному зв'язку із службовим підробленням.</p> <p>Зазначене вище свідчить про помилковість висновків суду касаційної інстанції, який погодився з правильністю кваліфікації дій Особа-1 за</p>	Постанова ВС України від 17 жовтня 2013 року (№ 5-27кс13)

		частиною другою статті 366 КК, і вказує на незаконність оскаржуваної ухвали касаційного суду.	
Ст. 366	Тяжкі наслідки	<p>Характерними особливостями основного складу злочину, передбаченого частиною першою ст. 366 КК, є те, що склад цього злочину формальний, тобто злочин визнається закінченим із моменту вчинення зазначених у диспозиції чотирьох видів дій: а) складання службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів; б) видача службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів; в) внесення службовою особою до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей; г) інше підроблення службовою особою офіційних документів. Мотив і мета не є обов'язковими ознаками цього складу злочину, але, залежно від конкретних мотивів і, що головне, мети його вчинення, можуть мати інше кримінально-правове значення, отримати інакшу кримінально-правову оцінку (наприклад, кваліфікуватися як готування до вчинення іншого, здебільш більш тяжкого, злочину). Особливістю цього діяння є й те, що норма закону (ст. 366 КК) не передбачає кримінальної відповідальності за наступне використання підроблених офіційних документів.</p> <p>Ч. 2 ст. 366 КК передбачена кримінальна відповідальність за вчинення зазначених видів службового підроблення, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, визначення яких дається у примітці до ст. 364 КК, – матеріальні збитки, що у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподаткований мінімум доходів громадян. Кримінальна відповідальність за цей злочин настає у разі, коли службове підроблення призвело до спричинення реальної майнової шкоди і ця шкода перебуває у прямому (безпосередньому) причинному зв'язку (зв'язку взаємозалежності) саме зі службовим підробленням.</p> <p>Шкода охоронюваним законом інтересам заподіюється, як правило, не самим по собі підробленням офіційних документів, а внаслідок використання їх. Використання підроблених офіційних документів, як зазначено вище, не є конструктивною ознакою службового підроблення, тому визначення (встановлення) причинного зв'язку між службовим підробленням та тяжкими наслідками залежить від того, ким саме – іншою особою чи самим підробником, в якому значенні, з якою метою використовуються ці</p>	<p>Постанови ВС України від 20 червня 2013 року (№ 5-18кц13);</p> <p>від 21 березня 2011 року (№ 5-2кц13)</p>

		<p>документи. Якщо підроблені офіційні документи використовує особа, що їх підробила, як засіб (спосіб, умови) вчинення іншого злочину, у часі підробила їх раніше, усвідомлює, як правило, що підроблення документів є етапом (частиною) злочинної поведінки чи необхідною дією для скоєння іншого посягання, внаслідок чого буде досягнуто кінцевої мети всієї злочинної поведінки, то таке службове підроблення не може (не повинно) кваліфікуватись як таке, що спричинило тяжкі наслідки.</p> <p>Інша кримінально–правова оцінка цього діяння за описаних умов суперечитиме принципам законності, точності, об’єктивності, повноти та неприпустимості подвійного ставлення за провину вчинення одних і тих самих дій чи наслідків, оскільки призведе до інкримінування особі суспільно небезпечних наслідків, спричинення яких не охоплювалися її умислом і які у процесі цілеспрямованої злочинної поведінки об’єктивно не могли настати. Адже зрозуміло, що частина злочинної поведінки не може бути причиною наслідку, настання якого залежить від здійснення всієї злочинної поведінки, особливо від учинення того діяння, завдяки якому винна особа досягає своєї злочинної мети й спричиняє реальну шкоду.</p>	
Ст. 368	Вимагання хабара	<p>Відповідно до п. 4 примітки до ст. 368 КК вимаганням хабара визнається вимагання службовою особою хабара з погрозою вчинення або не вчинення з використанням влади чи службового становища дій, які можуть завдати шкоди правам чи законним інтересам того, хто дає хабара, або умисне створення службовою особою умов, за яких особа вимушена дати хабара з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів.</p> <p>Із законодавчого визначення розуміння вимагання хабара ця ознака може бути поставлена у вину лише у тому випадку, якщо винна особа з метою одержання хабара погрожуючи вчиненням або не вчиненням таких дій, які можуть завдати шкоди, що є визначальним, правам чи законним інтересам, того, хто дає хабар, або створює такі умови, за яких особа не повинна була, а вимушена дати хабар із метою запобігання шкідливим наслідкам чи законним інтересам. Тобто законність прав і інтересів, які хабародавець захищає шляхом дачі хабара, має бути однією із основних і обов’язкових ознак вимагання. На відміну цього, у разі, якщо хабародавець зацікавлений у незаконній, неправомірній поведінці службової особи, прагне обійти закон,</p>	<p>Постанови ВС України від 4 жовтня 2012 року (№ 5-14кc12)</p> <p>від 21 січня 2016 року (№ 5-124кc15)</p>

		домогтися своїх незаконних інтересів, тощо, то вимагання хабара виключається.	
Ст. 368	Вимагання хабара Представник влади як службова особа Одержання хабара за попередньою змовою групою осіб	<p>Предметом перегляду зазначеної справи є неоднаковість розуміння суб'єкта злочину, передбаченого статтею 368 КК, а також у застосуванні таких кваліфікуючих ознак одержання хабара, як «вимагання хабара» та «одержання хабара за попередньою змовою групою осіб».</p> <p>Відповідно до положень п. 1 примітки до статті 364 КК (в редакції Закону України від 5 квітня 2001 року № 2341-III, що діяв на момент вчинення злочину засудженим) службовими особами є особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням.</p> <p>При цьому слід мати на увазі, що до представників влади належать, зокрема, працівники державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості (п. 1 постанови ПВС України від 26 квітня 2002 року № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво»).</p> <p>Відповідальність за одержання хабара настає лише за умови, що посадова особа одержала його за виконання чи невиконання таких дій, які вона могла або повинна була виконати з використанням наданої їй влади або організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або хоч і не мала повноважень вчинити відповідні дії, але через своє посадове становище могла вжити заходів до їх вчинення іншими посадовими особами (абз. 1 п. 2 постанови ПВС від 26 квітня 2002 року № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво»).</p> <p>Одержання хабара за попередньою змовою осіб має кваліфікуватись якщо: а) злочин вчинили декілька осіб (двоє і більше); б) всі вони є суб'єктами цього злочину – службовими особами; в) мала місце попередня домовленість на вчинення цього злочину. Службові особи визнаються учасниками групи незалежно від того, як були розподілені ролі між ними, і які</p>	Постанова ВС України від 7 листопада 2013 року (№ 5-47кц13)

		<p>конкретні дії виконувала у злочині кожна з них. Дії винуватих кваліфікуються за частиною другою статті 368 КК незалежно від того, всі чи лише одна особа виконала (не виконала) обумовлені хабарем дії. Одержання хабара за попередньою змовою групою осіб вважається закінченим злочином з моменту прийняття хабара хоча б одним її учасником.</p> <p>Відповідно до положень п. 4 примітки до ст. 364 КК (в редакції Закону України від 5 квітня 2001 року № 2341-III, що діяв на момент вчинення злочину засудженим), вимагання хабара визнається вимагання службовою особою хабара з погрозою вчинення або невчинення з використанням влади чи службового становища дій, які можуть заподіяти шкоду правам чи законним інтересам того, хто дає хабара, або умисне створення службовою особою умов, за яких особа змушена дати хабара з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів.</p> <p>Із законодавчого визначення та судової практики випливає, що така ознака, як вимагання хабара, може бути поставлена за провину за наявності трьох основних чинників: 1) ініціатором давання (одержання) хабара є службова особа – хабароодержувач; 2) пропозиція про давання (одержання) хабара має характер вимоги (примусу), що підкріплюється: або а) відкритою погрозою, або б) створенням таких умов, які переконують хабародавця в наявності реальної небезпеки (прихована погроза) його правам та законним інтересам, що змушує його погодитися з вимогою хабароодержувача; 3) дії, виконанням (невиконанням) яких погрожує вимагач, зумовлені його службовим становищем і, головне, мають протиправний характер або спрямовані на заподіяння шкоди лише правам та законним інтересам хабародавця.</p> <p>Правильне визначення меж вимагання хабара пролягає через зміст прав та інтересів особи (їх законність чи незаконність), можливість реалізації (захисту) цих прав та інтересів за допомогою хабара, законність чи незаконність дій службової особи, якими вона погрожує, у разі відмови від давання хабара, а також через спрямованість погроз службової особи на заподіяння шкоди правам та законним інтересам хабародавця.</p> <p>Найбільш значущою ознакою вимагання є те, що примушування до хабара може бути вчинено тільки за допомогою погрози заподіяння шкоди</p>	
--	--	--	--

		<p>правоохоронюваним, законним інтересам особи. При цьому під законними інтересами слід розуміти інтереси, які забезпечуються нормами закону (до яких можна застосувати нормативний критерій), а також ті, що не суперечать чинному законодавству. Згідно з роз'ясненнями, які містяться в Рішенні Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 року № 18-рп/2004, незаконний інтерес, на відміну від правоохоронюваного, не захищається ні законом, ні правом і не повинен задовольнятися чи забезпечуватись ним.</p> <p>За законодавчим визначенням, не може розглядатися як вимагання хабара погроза з боку хабароодержувача вчинити відносно хабародавця законні дії, хоча вони й зачіпають законні інтереси останнього.</p> <p>Суд раніше неодноразово висловлював свою правову позицію з приводу вірного розуміння законодавчого визначення вимагання хабара і констатував, якщо хабародавець зацікавлений у незаконній, неправомірній поведінці службової особи, прагне обійти закон, установлену процедуру вирішення того чи іншого питання, досягти задоволення своїх незаконних інтересів, уникнути заслуженої відповідальності, одержати незаконні пільги або переваги тощо, то вимагання хабара виключається (постанови Судової палати у кримінальних справах ВС: № 5-14кс12 від 4 жовтня 2012 року, № 5-13кс13 від 23 травня 2013 року, № 5-14кс13 від 30 травня 2013 року, № 5-28кс13 від 5 вересня 2013 року).</p> <p>В контексті конкретних обставин справи належить зробити такий висновок. Якщо представник влади – працівник міліції незалежно від форми вираження пропонує особі дати йому хабар за нерєстрацію та знищення заяви про злочин, що була законним приводом для порушення кримінальної справи і початку кримінального переслідування, а така особа, хоча й заперечує свою провину у звинуваченні, але не бажає реєстрації заяви, відкриття процедури кримінального переслідування, і тому погоджується на пропозицію, дає хабар, то в діях представника влади, який пропонує дати хабар, відсутні ознаки його вимагання, оскільки особа, яка його дає, у такий спосіб уникає застосування щодо неї процедури кримінального провадження.</p>	
Ст. 368 Ст. 368 ²	Розмежування складів злочинів	Діяння, передбачені ч. 1 ст. 368 ² КК (у редакції від 7 квітня 2011 року) (незаконне збагачення) та ч. 1 ст. 368 КК (одержання хабара), (основний склад) та ч. 3 ст. 368 КК (кваліфікований склад), співвідносяться як загальна	Постанова ВС України від 7 листопада 2013

	<p>та спеціальна норми права. Такі діяння є проявами кримінально караної корупції, вони схожі за об'єктом та предметом посягання, ознаками об'єктивної та суб'єктивної сторін – умисне корисливе одержання неправомірної вигоди, спеціальним суб'єктом – службова особа.</p> <p>Відмінність між цими діяннями полягає в особливостях ознак об'єктивної та суб'єктивної сторін кожного із цих діянь. Диспозиція ч. 3 ст. 368 КК (у редакції закону, чинній на час вчинення злочину й постановлення оспореного рішення) охоплює більш вузьке коло діянь, оскільки передбачає кримінальну відповідальність тільки тоді, коли одержання хабара (неправомірної вигоди) особою відбувається в обмін на вчинення чи невчинення нею в інтересах того, хто дає хабар (неправомірну вигоду), чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища.</p> <p>Стосовно такого трактування цієї норми закону ВС України у постанові ПВС від 26 квітня 2002 року № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво» роз'яснив, що відповідальність за одержання хабара настає лише за умови, що службова особа одержала його за виконання чи невиконання таких дій, які вона могла або повинна була виконати з використанням наданої їй влади, покладених на неї організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або таких, які вона не уповноважена була вчинювати, але до вчинення яких іншими службовими особами могла вжити заходів завдяки своєму службовому становищу. Ці роз'яснення актуальні для правозастосовної практики й дотепер.</p> <p>Натомість диспозиція ч. 1 ст. 368² КК (у редакції від 7 квітня 2011 року) не пов'язує (не ставить у залежність) одержання неправомірної вигоди від активної чи пасивної поведінки службової особи, тобто від виконання нею чи утримання від виконання якихось певних дій на користь особи, яка дає незаконну винагороду, або в інтересах третіх осіб.</p> <p>Незаконного збагачення як діяння немає й тоді, коли в діях службової особи наявні не тільки ознаки одержання хабара (неправомірної вигоди), але й ознаки інших суміжних кримінально караних корупційних діянь, як-от зловживання впливом, тобто одержання неправомірної вигоди за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, або пропозиція здійснити вплив за надання такої вигоди, якщо це діяння</p>	<p>року (№ 5-29к13)</p> <p>Постанова ВС України від 9 квітня 2015 року (№ 5-5к15)</p>
--	--	---

		<p>вчинене службовою особою (ч. 2, 3 ст. 369 КК).</p> <p>Норми, передбачені ч. 1 ст. 368² КК (у редакції від 7 квітня 2011 року), встановлюють заборону на одержання вигоди будь-якого виду та вигляду поза межами встановлених законом підстав та порядку. Ця заборона призначена запобігти виникненню конфлікту інтересів, забезпечити прозорість та ефективність виконання функцій влади та/чи управління у сфері публічних відносин, гарантувати безсторонність та неупередженість службової особи під час виконання наданих їй службових повноважень. Це означає, що службова особа тільки тому, що вона має статус державної публічної службової особи і наділена службовими повноваженнями, за будь-яких умов, приводів, обставин, причин не має права отримувати грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, подарунки, пожертви, інші індивідуально особистісні знаки уваги, які або не забезпечені еквівалентом витраченого робочого часу на виконання службових повноважень та/чи на зайняття іншими дозволеними законом видами діяльності, що не суперечать інтересам служби (викладацька, наукова, творча та інші види, передбачені п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції»), або не відповідають загальноновизнаним уявленням гостинності, або очевидно (явно) є незаслуженими тощо.</p> <p>Одержання зазначеної вигоди за наведених умов (пасивна корупція) та володіння нею у сукупності з іншими обставинами дає підстави розцінювати ці дії як незаконне збагачення.</p> <p>З огляду на зазначене важливим є ряд інших ознак, які ідентифікують це діяння. Зокрема, має бути визначена й офіційно закріплена наявність майна, яке значно перевищує офіційно проголошені (встановлені) доходи службової особи; встановлена невідповідність між доходами і майновим станом службової особи.</p>	
Ст. 368	Одержання хабара	<p>Відповідальність за одержання хабара настає лише за умови, що посадова особа одержала його за виконання чи невиконання таких дій, які вона могла або повинна була виконати з використанням наданої їй влади або організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або хоч і не мала повноважень вчинити відповідні дії, але через своє посадове становище могла вжити заходів до їх вчинення іншими посадовими особами</p>	Постанова ВС України від 5 вересня 2013 року (№ 5-28кц13)

		<p>(абзац перший пункту 2 постанови ПВС від 26 квітня 2002 року №5 «Про судову практику у справах про хабарництво»).</p> <p>Кваліфікація діяння за ознаками одержання хабара (основний склад злочину, передбачений ст. 368 КК) завжди потребує встановлення спеціального суб'єкта злочину – службової особи, визначення якої дається у примітці до статті 364 КК, предмета злочину – будь-якої матеріальної вигоди, способу одержання хабара, який може бути будь-яким, причинного зв'язку між незаконною винагородою та згодою службової особи використати свої службові повноваження чи становище, залежності між оплаченим хабарем результатом та спроможністю і/або реальним застосуванням або ж незастосуванням службових повноважень чи можливостей суб'єкта злочину.</p> <p>Вимагання хабара може бути поставлено за провину лише у тому разі, якщо винна особа з метою одержання хабара, погрожуючи вчиненням або невчиненням дій, які можуть завдати шкоди правам та законним інтересам того, хто дає хабар, або створює такі умови, за яких особа не повинна була, але вимушена дати хабар, щоб запобігти шкідливим наслідкам законним інтересам. Інакше, законність прав та інтересів, які хабародавець захищає шляхом давання хабара, є однією з основних (визначальних) і обов'язкових ознак вимагання хабара (постанови Судової палати у кримінальних справах ВС від: 4 жовтня 2012 року, 23 травня 2013 року, 30 травня 2013 року, справи № 5-12 кс 12, № 5-13 кс 13, № 5-14 кс 13).</p> <p>3. Фактичну основу діяння Особа-1, поставленого йому за провину, становлять такі фактори:</p> <ul style="list-style-type: none"> - законний інтерес товариства орендувати земельну ділянку, яка перебувала в державній власності й була необхідна йому для здійснення підприємницької діяльності; - реалізація інтересу товариства залежала від виконання місцевим органом державної влади, нормативно визначених повноважень щодо надання дозволів на підготовку матеріалів вибору місця розташування земельної ділянки, розробку проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки та затвердження цього проекту; - звернення представника товариства до органу державної влади в особі її представника – начальника юридичного відділу апарату районної державної 	
--	--	--	--

		<p>адміністрації;</p> <ul style="list-style-type: none"> - товариство не потребувало допомоги правника; представник товариства звернувся до Особа-1 саме як до службової особи – начальника юридичного відділу; - до кола службових повноважень начальника юридичного відділу належало погодження проектів розпоряджень із земельних та інших правових питань, а також виконання дій, від яких залежав кінцевий результат розгляду звернення. Названа посада за законом належить до посад, які мають відповідальне значення; - розрішення земельного питання товариство Особа-1 поставив у залежність від хабара. Саме він ініціював дати йому хабар, назвав суму та умови давання – службове сприяння, пришвидшене, безперешкодне й позитивне вирішення місцевим органом влади питання, на яке юридична особа мала законне право; - фактичне отримання Особа-1 обумовленої суми незаконної винагороди. <p>Із поєднання та оцінки зазначених обставин в сукупності висновується, що Особа-1 як представник влади пред'явив незаконну вимогу дати йому хабар за виконання дій, що входили до його службових повноважень, яку той, кому вона була адресована, вимушено її виконав. Такі дії охоплюються диспозицією частини другої статті 368 КК, у зв'язку з чим правові висновки касаційного суду, який погодився із зазначеною правовою оцінкою цього діяння, є правильними та законними.</p> <p>5. Давання Особа-1 рекомендацій, пропозицій представнику, виконання якихось дій, що стосувалися переліку документів для прийняття розпоряджень голови районної адміністрації, які, на думку автора заяви, є правовими (юридичними) послугами, наданими Особа-1 товариство за плату, не впливають і не змінюють дійсної природи відносин, що склалися між Особа-1 та хабародавцем. Особа-1 пред'явив вимогу дати йому саме хабар за використання своїх службових повноважень, а не за надання юридичних послуг, оскільки розумів (не міг не розуміти), що лише використання ним своїх службових обов'язків чи становища можуть призвести до результату, в якому зацікавлена особа, яка дала хабар. Інша діяльність, зокрема й у сфері надання публічних послуг, одним із видів яких є правові послуги, не</p>	
--	--	--	--

		забезпечила б настання цього результату.	
Ст.ст. 364, 368	Кваліфікація за сукупністю цих статей	<p>Виходячи з теорії кримінального права, кваліфікація дій особи, яка одержала хабар, за сукупністю з іншими злочинами у сфері службової діяльності можлива тільки у випадках, коли ця особа в інтересах хабародавця виконує якісь незаконні дії, які самі по собі є злочинними і не охоплюються об'єктивною стороною складу злочину, передбаченого ст. 368 КК України.</p> <p>У кримінальній справі, в якій, на думку заявника, правильно застосовано кримінальний закон, висунуте щодо Особа-5 обвинувачення зводилося до того, що останній, обіймаючи посаду старшого слідчого, шляхом вимагання у період з 24 листопада 2006 року по 31 січня 2007 року одержав від Особа-7 у три прийоми хабар загальною сумою 2.238 грн. за закриття кримінальної справи щодо нього та видачу відповідної довідки. Крім того, Особа-5, будучи працівником правоохоронного органу, з корисливих мотивів всупереч інтересам служби, достовірно знаючи, що кримінальна справа, у якій Особа-7 проходив свідком, закрита та знаходиться в архіві, вчасно та належним чином про це ОСОБА_7 не повідомив, 4 грудня 2006 року отримав від Особа-7 хабар у розмірі 200 євро, 5 січня 2007 року – хабар у розмірі 200 грн., а 25 січня 2007 року викликав повісткою до райвідділу Особа-7 як свідка по закритій кримінальній справі, після чого 31 січня 2007 року одержав від останнього хабар в розмірі 500 грн. і віддав Особа-7 довідку про закриття кримінальної справи, чим заподіяв істотну шкоду державним інтересам у вигляді дискредитації правоохоронних органів та підриву їх авторитету, а також охоронюваним законом правам та інтересам ОСОБА_7 у вигляді заподіяння йому матеріальної шкоди.</p> <p>Касаційний суд, розглядаючи справу щодо Особа-5, визнав, що у діях засудженого відсутній склад злочину, передбаченого статтею 364 Кримінального кодексу України, оскільки дії, за вчинення яких було одержано хабар, а саме – закриття справи, носили законний характер, отже вчинене повністю охоплювалося диспозицією ст. 368 КК і додаткової кваліфікації за ст. 364 КК не потребувало.</p> <p>У справі щодо Особа-1 мова йде про інші фактичні обставини.</p> <p>Як установив Царичанський районний суд Дніпропетровської області, і з цим погодилися суди апеляційної та касаційної інстанції, Особа-1, який діяв</p>	Постанова ВС України від 1 березня 2012 року (№ 5-2ксл2)

		<p>спільно з Особа-2, керуючись корисливим мотивом і використовуючи своє службове становище, грубо порушив вимоги закону, а саме не склав протокол про адміністративне правопорушення. На відміну від справи, на яку посилається засуджений як таку, що на його думку, має аналогічні фактичні обставини, але отримали іншу кримінально-правову оцінку, у матеріалах справи йдеться про вчинення Особа-1 незаконних дій. Адже останній порушив вимоги низки нормативних актів, а також свої функціональні обов'язки, не зареєструвавши у встановленому порядку виявлену дорожньо-транспортну пригоду та не склавши відповідного адміністративного протоколу.</p> <p>Отже, наведені у заяві Особа-1 твердження про те, що суд касаційної інстанції допустив неоднакове застосування одних і тих самих норм кримінального закону щодо подібних суспільно небезпечних діянь, є безпідставними.</p>	
Ст.ст. 364, 368	Поєднання зловживання владою або службовим становищем зі службовим підробленням	<p>У кримінальній справі щодо Особа-1 встановлено, що засуджений, діючи з корисливого мотиву, в особистих інтересах та інтересах третіх осіб, вчинив службове підроблення офіційних документів, а потім, зловживаючи владою і службовими повноваженнями сільського голови, використав їх за призначенням і таким чином реалізував злочинний намір, наслідком якого стало спричинення охоронюваним законом інтересам громади майнової шкоди на зазначену в судових рішеннях суму. Наявність такої шкоди стало підставою для кваліфікації дій Особа-1 за ч. 2 ст. 366 та ч. 2 ст. 364 КК, як службове підроблення, що спричинило тяжкі наслідки, та як зловживання владою і службовим становищем, що спричинило тяжкі наслідки, відповідно.</p> <p>Однак у разі, коли службове підроблення вчиняється службовою особою, яка потім сама використовує підроблені нею офіційні документи як засіб для вчинення іншого злочину, коли суспільно-небезпечні наслідки настають після вчинення діяння, у якому службове підроблення було засобом його вчинення, інкримінувати спричинення таких наслідків водночас і як результат службового підроблення є неправильним, оскільки ці наслідки не перебувають у прямому причинному зв'язку зі службовим підробленням.</p> <p>Таку правову позицію ВС неодноразово висловлював у постановках від 19 грудня 2011 року в справі № 5-18кс11 щодо Особа-20, від 7 лютого 2013 року</p>	Постанова ВС України від 22 січня 2015 року (№ 5-37кс14)

		<p>в справі № 5-31кс 12 щодо Особа-21, від 21 березня 2013 року в справі № 5-2кс13 щодо ОСОБА_22, від 20 червня 2013 року в справі № 5-18кс13 щодо Особа-23, від 20 червня 2013 року в справі № 5-20кс 13 щодо Особа-24 та від 17 жовтня 2013 року в справі № 5-27кс 13 щодо Особа-25</p> <p>Виходячи із послідовності дій засудженого, його задум отримати неправомірну вигоду передбачав вчинення сукупності злочинів, одним з яких було службове підроблення. У часі це діяння фактично передувало зловживанню владою і службовим становищем. Підроблені документи засуджений використав особисто як засіб вчинення іншого злочину, який за способом, місцем, часом та характером дій, метою та умислом утворював зі службовим підробленням не єдиний злочин, а сукупність злочинів. Отже, тяжкі наслідки, які мають кваліфікуюче значення, не перебували у прямому причинному зв'язку зі службовим підробленням, вони настали після виконання об'єктивної сторони наступного злочину.</p> <p>У судових рішеннях касаційного суду, наданих для порівняння, подібні суспільно небезпечні дії отримали іншу кримінально-правову оцінку.</p> <p>Зазначене вище свідчить про неправильність висновків суду касаційної інстанції щодо застосування частини другої ст. 366 КК і вказує на незаконність оскаржуваної ухвали касаційного суду в цій частині.</p> <p>В оспорюваному рішенні суд касаційної інстанції погодився з висновками судів про те, що Особа-1 було створено завідомо незаконні підстави для передачі у власність земельних ділянок громадянам та порушено процедуру для такої передачі, встановлену законом, а також визнав правильним кваліфікацію дій Особа-1 за частиною другою ст. 364 КК за кваліфікуючою ознакою спричинення тяжких наслідків, які полягали у завданні матеріальних збитків.</p> <p>Відповідно до п. 4 примітки до ст. 364 КК тяжкими наслідками у статтях 364-367 КК, якщо вони полягають у завданні матеріальних збитків, вважаються такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподаткований мінімум доходів громадян.</p> <p>Матеріальні збитки, які спричинені Особа-1 шляхом зловживання владою і службовим становищем, перевищують зазначений у наведеній нормі розмір.</p> <p>В ухвалі колегії суддів судової палати у кримінальних справах Вищого</p>	
--	--	---	--

		<p>спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 8 серпня 2013 року касаційний суд дійшов висновку, що наслідком дій Особа-1 стало надання Особа-3, Особа-4, Особа-7, Особа-5 та Особа-6 у власність земельних ділянок із порушенням встановленого законом порядку – більшої площі, ніж було фактично надано на підставі рішень сільської ради. Разом із тим, незаконність вилучення земельних ділянок не стосувалася підстав для набуття на них права власності, передбачених нормами земельного законодавства. Особа-3, Особа-4, Особа-7, Особа-5 та Особа-6 мали на земельні ділянки законні права, передбачені статтями 116, 119 Земельного кодексу України, які за будь-яких обставин мали бути реалізовані за умови дотримання встановленої законом процедури. Таким чином, суд касаційної інстанції погодився з висновками судів про те, що діями Особа-1 не було завдано матеріальних збитків.</p> <p>За таких обставин при певній подібності суспільно небезпечних діянь у рішенні, яке переглядається, та рішенні, наданому для порівняння, ці діяння обґрунтовано отримали різну правову оцінку: в діях Особа-1 встановлено кваліфікуючу ознаку ст. 364 КК «спричинення тяжких наслідків» у зв'язку з тим, що незаконність вилучення земельних ділянок стосувалася як підстав для набуття на них права власності, так і порушення встановленого законом порядку; в діях Особа-1 (у наданому для порівняння рішенні) така ознака відсутня з огляду на те, що вилучення земельних ділянок стосувалося лише порушення встановленого законом порядку.</p> <p>З огляду на ці обставини та їх кримінально-правове значення в оспореному рішенні було зроблено правильний висновок про наявність у діях Особа-1 ознак злочину, передбаченого частиною другою ст. 364 КК.</p>	
Ч. 2 ст. 389	Особа, засуджена до покарання у виді виправних робіт, як суб'єкт злочину	<p>Ч. 2 ст. 389 КК передбачає настання кримінальної відповідальності за ухилення від відбування громадських чи виправних робіт особою, засудженою до цього покарання.</p> <p>Як встановлено судами, і Особа-11, і Особа-1 було засуджено за ч. 2 ст. 389 КК за ухилення від відбування виправних робіт, які було застосовано до них у порядку заміни покарання, призначеного кожному з них вироком.</p> <p>Погоджуючись з судовими рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій щодо Особа-11, ВССРЦКС виходив із того, що відповідно до вимог</p>	Постанова ВС України від 12 квітня 2012 року (№ 5-1кс12)

		<p>кримінального та кримінально-виконавчого законодавства України правовий статус осіб, засуджених до виправних робіт, та осіб, засуджених до позбавлення або обмеження волі, яким в установленому законом порядку невідбуту частину зазначеного покарання замінено виправними роботами, є однаковим, тому і наслідки ухилення їх від відбування цього покарання однакові. На думку касаційного суду, заміна покарання більш м'яким є похідним від засудження особи за вчинення злочину і визначення їй покарання, отже, обидві категорії осіб – як ті, яким виправні роботи призначено вироком суду, так і ті, яким їх призначено постановою суду на підставі статті 82 Кримінального кодексу України в порядку заміни на більш м'яке, є особами, засудженими до виправних робіт. Таким чином, у даній справі касаційний суд визнав, що після заміни покарання статус Особа-11 не змінився і він продовжував залишатися засудженою особою, якій лише замінені невідбута частина призначеного вироком суду покарання на більш м'яке.</p> <p>У кримінальній справі щодо Особа-1 суд касаційної інстанції прийняв протилежне рішення, а саме: визнавши, що згідно з диспозицією ч. 2 ст. 389 КК відповідальність за цим законом настає лише за умови, що виправні роботи, від яких ухилилася особа, було призначено їй вироком суду, касаційний суд вирок щодо Особа-1 змінив, у частині засудження його за ч. 2 ст. 389 КК України цей вирок скасував, а справу в цій частині закрити за відсутністю в його діях складу згаданого злочину.</p> <p>Отже, суд касаційної інстанції неоднаково застосував одні й ті самі норми кримінального закону щодо подібних суспільно небезпечних діянь, внаслідок чого було ухвалено різні за змістом судові рішення в аналогічних справах.</p> <p>Судді Судової палати у кримінальних справах ВС вважають, що правильне рішення було прийнято касаційним судом у кримінальній справі щодо Особа-1.</p> <p>Так, відповідно до положень КПК України засудженою особою вважається така, щодо якої винесено обвинувальний вирок. При цьому немає правових підстав ототожнювати особу, засуджену до відповідного покарання, та таку, яка відбуває покарання певного виду.</p> <p>За змістом ч. 2 ст. 389 КК суб'єктом цього злочину може бути лише особа,</p>	
--	--	--	--

		<p>засуджена до громадських чи виправних робіт, тобто така, якій одне з цих покарань було призначено вироком суду, а не та, яка відбуває це покарання на підставі інших судових рішень.</p> <p>На користь такого висновку говорять і положення ч. 5 ст. 52 КК, відповідно до яких кримінальна відповідальність за ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (статті 389, 390 цього Кодексу), настає за умови, що таке покарання призначено вироком суду.</p> <p>Стосовно позиції касаційного суду у справі щодо Особа-11, то деяка спорідненість правового статусу осіб, яким покарання у виді виправних робіт призначено вироком суду, та осіб, яким таке покарання визначено для відбування у порядку заміни на більш м'яке іншого покарання, як однакові умови застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання у виді виправних робіт (ст. 81, ч. 5 ст. 82 КК), однакові правила обчислення і строки погашення судимості (ч. 4 ст. 90 КК), однакові наслідки вчинення нового злочину під час відбування цього покарання (частина 6 статті 82 Кримінального кодексу України), є недостатнім доводом для визнання осіб, яким це покарання було визначено в порядку заміни іншого покарання, суб'єктами злочину, передбаченого ч. 2 ст. 389 КК. Права та обов'язки осіб, які відбувають таке покарання, стосуються змісту покарання, а не правових наслідків ухилення від нього. Такі правові наслідки регламентовані виключно ч. 5 ст. 52 та ст. 389 КК. Що ж стосується положень ч. 5 ст. 46 КВК щодо правових наслідків ухилення від відбування покарання у виді виправних робіт, то вони мають тлумачитися у зв'язку та узгоджено з нормами КК, оскільки лише останні встановлюють, які суспільно небезпечні діяння є злочинами і яке покарання за них передбачено. Самі по собі норми КВК не дають підстав вважати, що будь-яка особа, яка відбуває покарання у виді виправних робіт, підлягає за ухилення від них відповідальності за ч. 2 ст. 389 КК.</p> <p>Визнаючи винним Особа-11, який ухилився від відбування виправних робіт, призначених йому постановою суду в порядку заміни на більш м'яке покарання у виді позбавлення волі, до якого його було засуджено вироком, касаційний суд вдався до застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією. У даному випадку це полягає у покладенні</p>	
--	--	--	--

		<p>кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 389 КК на особу, яка за її змістом нести відповідальність не повинна, оскільки вона (особа) прямо не названа у диспозиції зазначеної норми кримінального закону як суб'єкт цього злочину, хоч і має з ним дещо споріднений статус, про який ішлося вище. Таке застосування суперечить конституційному принципу верховенства права, і правовим орієнтиром тому є положення ч. 4 ст. 3 КК, відповідно до якої застосування кримінального закону за аналогією заборонено.</p> <p>Отже, залишаючи без зміни судові рішення нижчестоящих судів щодо Особа-11, засудженого за ч. 2 ст. 389 КК за ухилення від відбування виправних робіт, призначених йому в порядку заміни на більш м'яке іншого покарання, до якого його було засуджено, касаційний суд ухвалив помилкове рішення.</p>	
Ст. 375		<p>Постановлення завідомо неправосудного судового акта, відповідальність за яке передбачено статтею 375 КК, є спеціальним видом службового зловживання у здійсненні правосуддя, суб'єкт якого (суддя) умисно з будь-яких мотивів свідомо і цілеспрямовано використовує своє службове становище всупереч інтересам правосуддя.</p> <p>Суб'єктивна сторона злочину цього злочину характеризується прямим умислом: суддя достовірно знає, переконаний в тому, що діє всупереч вимогам закону і справедливості.</p> <p>Вчинене діяння кваліфікується за статтею 375 КК незалежно від того: 1) яка судова інстанція постановила цей акт (суд першої, апеляційної чи касаційної інстанції); 2) яка галузева належність розглянутої судом справи (кримінальна, цивільна, адміністративна, господарська); 3) яким складом суду було постановлено судовий акт – судом колегіально чи суддею одноособово.</p> <p>Поняття «неправосудне судове рішення» у поєднанні з вказівкою на «завідомість» його постановлення підкреслює цілеспрямований характер злочинних дій судді, його свідоме прагнення та бажання всупереч матеріальному чи процесуальному закону і (або) фактичним обставинам, встановленим у справі, постановити судові рішення, яке за своєю суттю не може бути і не є актом правосуддя.</p> <p>Об'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 375 КК, полягає лише в активній поведінці особи – дії. Діяння належить до злочину з</p>	Постанова ВС України від 18 червня 2015 року (№ 5-56кк15)

		<p>формальним складом, оскільки вичерпується фактом вчинення певних дій – постановлення неправосудного судового акта, і припускає: а) складання відповідного процесуального документа; б) підписання його суддею (суддями); в) проголошення судового акта (доведення його змісту до відома учасників процесу). Злочин визнається закінченим з моменту проголошення постановленого судового акта незалежно від часу набуття законної сили та наслідків, які спричинені.</p>	
--	--	--	--

Додаток II

Модель термінологічного розділу КК України⁷

Розділ XV¹. Визначення понять у цьому Кодексі

Стаття 108¹. Загальні положення

Якщо у статтях Особливої частини цього Кодексу використовується один із термінів, зміст якого визначається у цьому розділі, він розуміється у тому значенні, як це передбачено у наступних статтях.

Стаття 108². Безпорадний стан

Стаття 108³. Близькі особи

Під близькими особами розуміються особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки з потерпілим (крім осіб, взаємні права та обов'язки яких із потерпілим не мають характеру сімейних), у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі, а також – незалежно від зазначених умов – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, зять, невістка, тесть, теща, свекор, свекруха, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням потерпілого.

Стаття 108⁴. Державний діяч

Під державним діячем розуміється особа, наділена публічними державно-владними повноваженнями, яка обрана безпосередньо народом або призначена Президентом України чи ВР України, щодо якої у законодавстві України існує особлива процедура призначення на посаду, звільнення з посади і яка несе публічно-правову відповідальність за стан виконання своїх повноважень, а також на яку не поширюється Закон України «Про державну службу».

До державних діячів належать Президент України, народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, Генеральний прокурор України, Голова Служби безпеки України, Директор Національного антикорупційного бюро України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, члени Рахункової палати України, судді Конституційного Суду України, Голова Антимонопольного комітету України, Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Голова Фонду державного майна України, Голова Національного Банку України, Члени Ради Національного Банку України, члени Центральної виборчої комісії України.

Стаття 108⁵. Житло

Під житлом розуміється житловий будинок з усіма житловими і нежитловими приміщеннями, які складають з таким будинком нерозривне ціле або мають з ним одну (або більше) капітальну стіну та внутрішні сполучення (проходи) між ними, ізольоване приміщення у житловому будинку, а також інше приміщення, головна річ (основна частина) якого призначена для

---

⁷ У цьому модельному термінологічному розділі наведено визначення лише тих кримінально-правових понять, зміст яких визначався у дисертаційному дослідженні

постійного або тимчасового проживання людини незалежно від законності (незаконності) проживання у ньому.

Стаття 108⁶. Загальнонебезпечний спосіб

Стаття 108⁷. Загибель людей

Під загибеллю людей розуміється спричинення смерті двох або більше потерпілих.

Стаття 108⁸. Збут

Під збутом розуміються оплатні форми відчуження предметів, які полягають в продажі, обміні, використанні як засобу платежу за виконану роботу чи надану послугу або як майна, що надається за оплатними правочинами.

Стаття 108⁹. Корисливий мотив

Стаття 108¹⁰. Корупційний злочин.

Під корупційним злочином розуміється діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» та особою, яка пропонувала, обіцяла або надала неправомірну вигоду, за яке законом встановлено кримінальну відповідальність.

Стаття 108¹¹. Малолітня особа

Під малолітньою особою розуміється особа, якій на момент вчинення злочину не виповнилося чотирнадцяти років.

Стаття 108¹². Матеріальна або службова залежність

Стаття 108¹³. Насильство.

Під насильством розуміється фізичний вплив на організм потерпілого, який виражається у нанесенні удару, побоїв, іншому спричиненні фізичного болю, заподіянні тілесних ушкоджень, застосуванні сильнодіючих чи отруйних речовин, наркотичних засобів без згоди потерпілого, а також в інших аналогічних випадках.

Стаття 108¹⁴. Неповнолітня особа

Під неповнолітньою особою розуміється особа, які на момент вчинення злочину не виповнилося вісімнадцяти років.

Стаття 108¹⁵. Неправомірна вигода

Під неправомірною вигодою розуміються грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав.

Стаття 108¹⁶. Офіційний документ

Стаття 108¹⁷. Погроза.

Стаття 108¹⁸. Підкуп

Під підкупом розуміється обіцянка надати неправомірну вигоду чи її надання за вчинення чи невчинення будь-яких дій в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи.

Стаття 108¹⁹. Примушування

Під примушуванням розуміється застосування впливу на свідомість особи, яка здатна проявляти волю, шляхом погроз або у поєднанні з фізичним насильством, якщо в особи немає іншого варіанта поведінки, і вона сама виконує ті дії, які від неї вимагають.

Стаття 108²⁰. Систематичність.

Під систематичністю розуміється вчинення особою трьох або більше тотожних діянь, об'єднаних єдиним злочинним умислом

Стаття 108²¹. Службова особа.

Під службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), а також іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), члени парламентських асамблей міжнародних організацій, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.

Стаття 108²². Уразливий стан.

Стаття 108²³. Хуліганський мотив.

Стаття 108²⁴. Члени сім'ї.

Під членами сім'ї розуміються особи, які перебувають у шлюбі, а також їхні діти, у тому числі повнолітні, батьки, особи, які перебувають під опікою і піклуванням, інші особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки (крім осіб, взаємні права та обов'язки яких не мають характеру сімейних), у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

Стаття 108²⁵. Шантаж.

Під шантажем розуміється реальна погроза розголошення відомостей, які потерпілий або його близькі особи бажають зберегти у таємниці, з метою примушування потерпілого до вчинення певних дій.

Додаток Р

Проект Закону України, пояснювальна записка до нього, підготовлені за результатами дисертаційного дослідження, а також лист Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України

Р.1

Проект Закону України

ПРОЕКТ ЗАКОНУ УКРАЇНИ

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення нормотворчої техніки

Верховна Рада України п о с т а н о в л я є:

I. Внести до Кримінального кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25-26, ст. 131) такі зміни:

1) доповнити статтею 2¹ такого змісту:

«Стаття 2¹. Порядок обчислення строків у цьому Кодексі.

1. У цьому Кодексі строки визначаються роками, місяцями, днями або годинами.

2. Перебіг строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок.

3. Строк, що визначений роками, спливає у відповідний місяць та число останнього року строку.

4. Строк, що визначений місяцями, спливає у відповідне число останнього місяця строку. Якщо закінчення строку, визначеного місяцем, припадає на такий місяць, у якому немає відповідного числа, строк спливає в останній день цього місяця.

5. Строк, що визначений днями, спливає у відповідне число останнього дня строку.

6. Строк, що визначений годинами, спливає у відповідну годину останнього години строку».

2) у статті 6:

– частину першу викласти у такій редакції: «1. Особи, які вчинили злочини на території України, у тому числі на її тимчасово окупованій території, підлягають кримінальній відповідальності за цим Кодексом»;

– доповнити частиною 1¹ такого змісту: «1¹. Злочини, вчинені у територіальних водах або у повітряному просторі України, вважаються вчиненими на території України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України»;

– доповнити частиною 1² такого змісту: «1². Дія цього Кодексу також поширюється на злочини, вчинені на континентальному шельфі або у межах виключної (морської) економічної зони України»;

– доповнити частиною 1³ такого змісту: «1³. Особа, яка вчинила злочин на морському або повітряному судні, приписаному до порту або аеропорту України та перебуває поза межами водного або повітряного простору України, підлягає кримінальній відповідальності за цим Кодексом, якщо інше не передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. За цим Кодексом кримінальній відповідальності підлягає особа, яка вчинила злочин на військовому кораблі чи військовому повітряному судні України незалежно від місця його знаходження»;

3) у статті 18:

– у частині четвертій слова «члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна» замінити на слова «члени парламентських асамблей міжнародних організацій»;

4) у статті 22:

– частину другу викласти у такій редакції:

7. «2. Особи, що вчинили злочини у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, підлягають кримінальній відповідальності лише за злочини, передбачені у статтях 112, 113, 115-117, 121, 122, 147, 152, 153, 185, 186, 187, 189, 257, 258, 277, 278, 296, 348, 349, 379, 400, 443, частинах першій, третій статей 262, 308, частині третій статей 345, 346, 350, 377, 398, частині другій статей 194, 345, 346, 357, 350, 352, 377, 378, 398, частині другій та третій статей 289, 399»;

5) у статті 27:

– частину другу викласти у такій редакції: «4. Підбурювачем є особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примушуванням або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення злочину»;

6) у статті 31:

– доповнити частиною четвертою такого змісту: «4. Не підлягає кримінальній відповідальності співвиконавець злочину, якщо він відвернув вчинення злочину або своєчасно повідомили відповідні органи державної влади про злочин, що готується або вчиняється»;

7) викласти у такій редакції статтю 40: «Стаття 40. Фізичне насильство або примушування.

1. Рухи тіла людини, спричинені, зокрема, непереборним фізичним насильством, не є дією або бездіяльністю, а тому не тягнуть кримінальної відповідальності.

2. Питання про кримінальну відповідальність особи за заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, якщо ця особа зазнала фізичного насильства,

внаслідок якого вона зберігала можливість керувати своїми діями, а також примушування, вирішується відповідно до положень статті 39 цього Кодексу»;

8) внести такі зміни у статтю 42:

– назву статті викласти у такій редакції: «Виправданий ризик»;

– частину другу викласти у такій редакції: «ризик визнається виправданим, якщо мету, що була поставлена, не можна було досягти у конкретній обстановці дією (бездіяльністю), не поєднаною з ризиком, і особа, яка допустила ризик, вжила достатніх заходів для відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам»;

9) у статті 45:

– викласти частину четверту у такій редакції: «Давність не застосовується у разі вчинення злочинів, передбачених у статтях 109–114¹, 258, 258³, 258⁴, 437–439 і частині першій статті 442 цього Кодексу»;

10) викласти статтю 51 у такій редакції: «Стаття 51. Види покарань.

До осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, судом можуть бути застосовані такі види покарань:

1) штраф;

2) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу;

3) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;

4) громадські роботи;

5) виправні роботи;

6) службові обмеження для військовослужбовців;

7) конфіскація майна;

8) обмеження волі;

9) арешт;

10) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців;

11) позбавлення волі на певний строк;

12) довічне позбавлення волі»;

11) викласти у такій редакції пункт 6 частини 1 статті 66: «6) вчинення злочину під впливом примушування або через матеріальну, службову чи іншу залежність»;

12) викласти статтю 69¹ у такій редакції: «1. За наявності обставин, що пом'якшують покарання, передбачених пунктами 1 та 2 частини першої статті 66 цього Кодексу, відсутності обставин, що обтяжують покарання, строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого відповідною санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу»;

13) у статті 80:

– частину шосту викласти у такій редакції: «Давність не застосовується у разі засудження за злочини, передбачені у статтях 109–114¹, 258, 258³, 258⁴, 437–439 і частині першій статті 442 цього Кодексу»;

14) у статті 96⁵:

– доповнити частиною п'ятою такого змісту: «Давність не застосовується у разі вчинення уповноваженою особою юридичної особи злочинів, передбачених у статтях 109–114¹, 258, 258³, 258⁴, 437–439 і частині першій статті 442 цього Кодексу»;

15) викласти пункт 2 частини 1 статті 96² у такій редакції: «2)гпризначалися (використовувалися) для примушування особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення;»;

16) назву розділу V Особливої частини викласти у такій редакції: «Злочини проти конституційних прав і свобод людини і громадянина»;

17) назву розділу XIII Особливої частини викласти у такій редакції: «Злочини проти здоров'я населення»;

18) назву розділу XVII Особливої частини викласти у такій редакції: «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності з надання публічних послуг»;

19) у статті 114¹:

– викласти назву у такій редакції: «Перешкоджання законній діяльності військових формувань»;

20) у статті 118:

– викласти назву у такій редакції: «Стаття 118. Умисне вбивство, вчинене під час перевищення меж необхідної оборони або під час перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця»;

– викласти абзац перший у такій редакції: «Умисне вбивство, вчинене під час перевищення меж необхідної оборони або під час перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця»;

21) у статті 120:

– абзац перший частини першої викласти у такій редакції: «1. Доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, примушування до протиправних дій або систематичного приниження її людської гідності»;

22) у статті 122:

– абзац перший частини другої викласти у такій редакції: «2. Ті самі дії, вчинені з метою залякування потерпілого або його родичів чи примушування до певних дій або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»;

23) у статті 124:

– викласти назву та абзац перший у такій редакції: «Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, вчинене під час перевищення меж необхідної оборони або під час перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця»;

24) у статті 130:

– назву статті викласти у такій редакції: «Зараження ВІЛ-інфекцією або особливо небезпечною інфекційною хворобою»;

– абзац перший частини першої викласти у такій редакції: «Свідоме поставлення іншої особи в небезпеку зараження ВІЛ-інфекцією або особливо небезпечною інфекційною хворобою»;

– абзац перший частини другої викласти у такій редакції: «Зараження іншої особи ВІЛ-інфекцією або особливо небезпечною інфекційною хворобою особою, яка знала про наявність у неї цієї хвороби»;

– абзац перший частини четвертої викласти у такій редакції: «Умисне зараження іншої особи ВІЛ-інфекцією або особливо небезпечною інфекційною хворобою, що є небезпечною для життя людини»;

25) у статті 131:

– назву статті викласти у такій редакції: «Неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи ВІЛ-інфекцією або особливо небезпечною інфекційною хворобою»;

– абзац перший частини першої викласти у такій редакції: «1. Неналежне виконання медичним, фармацевтичним або іншим працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного ставлення до них, що спричинило зараження особи ВІЛ-інфекцією або особливо небезпечною інфекційною хворобою»;

26) у статті 132:

– назву статті викласти у такій редакції: «Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження ВІЛ-інфекцією або особливо небезпечною інфекційною хворобою»;

– абзац перший викласти у такій редакції: «Розголошення службовою особою лікувального закладу, допоміжним працівником, який самочинно здобув інформацію, або медичним працівником відомостей про проведення медичного огляду особи на виявлення зараження ВІЛ-інфекцією або особливо небезпечною інфекційною хворобою, або захворювання на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та його результатів, що стали їм відомі у зв'язку з виконанням службових або професійних обов'язків»;

27) у статті 146:

– в абзаці першому частини другої виключити слова «, або здійснюване протягом тривалого часу»;

28) у статті 147:

– абзац перший частини першої викласти у такій редакції: «1. Захоплення або тримання особи як заручника з метою примушування родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника»;

29) у статті 149:

– назву статті викласти у такій редакції: «Стаття 149. Торгівля людьми»;

– в абзаці першому частини другої виключити слова «щодо неповнолітнього або»;

– в абзаці першому частини третьої виключити слова «щодо малолітнього,»;

- виключити частину третю примітки;
- доповнити частиною четвертою такого змісту:

«4. Торгівля неповнолітніми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання неповнолітньої особи, вчинені з метою експлуатації, карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої»;

30) у статті 150¹:

– в абзаці першому частини третьої слова «а також» замінити на слова «або»;

31) у статті 154:

– назву викласти у такій редакції: «Стаття 154. Спонування до вступу в статевий зв'язок»;

– абзац перший частини першої викласти у такій редакції: «1. Спонування жінки чи чоловіка до вступу в статевий зв'язок природним або неприродним способом особою, від якої жінка чи чоловік матеріально або службово залежні»;

– абзац перший частини другої викласти у такій редакції: «Ті самі дії, поєднані з шантажем, з погрозою знищення, пошкодження або вилучення майна потерпілої (потерпілого) чи її (його) близьких осіб»;

32) у статті 155:

– в абзаці першому частини другої виключити слово «безплідність»;

33) у статті 160:

– назву статті викласти у такій редакції: «Стаття 160. Підкуп виборця або учасника референдуму»;

– виключити частину першу;

– частину другу вважати частиною першою та виключити у ній слово «пропозиція»;

– частину третю вважати частиною другою;

– частину четверту вважати частиною третьою»;

34) доповнити статтею 160¹ такого змісту: «Стаття 160¹. «Прийняття обіцянки або одержання неправомірної вигоди виборцем чи учасником референдуму.

Прийняття обіцянки або одержання виборцем, учасником референдуму для себе чи третьої особи неправомірної вигоди за вчинення чи невчинення будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права або права голосу (відмова від участі в голосуванні, голосування на виборчій дільниці (дільниці референдуму) більше одного разу, голосування за окремого кандидата на виборах або відмова від такого голосування, передання виборчого бюлетеня (бюлетеня для голосування на референдумі) іншій особі), незалежно від фактичного волевиявлення особи та результатів голосування...»

35) у статті 172:

– абзац перший частини першої викласти у такій редакції: «1. Незаконне звільнення працівника з роботи з особистих мотивів чи у зв'язку з

повідомленням ним про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою, а також інше грубе порушення законодавства про працю

36) у статті 173:

– абзац перший частини першої викласти у такій редакції: «1. Грубе порушення угоди про працю службовою особою підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, а також окремим громадянином або уповноваженою ними особою шляхом обману чи зловживання довірою або примушуванням до виконання роботи, не обумовленої угодою»;

37) у статті 175:

– назву викласти у такій редакції: «Стаття 175. Невиплата установлених законом виплат»;

38) у частині третій статті 185, частині третій статті 186, частині третій статті 187 виключити слово «інше»;

39) у статті 189:

– абзац перший частини першої викласти у такій редакції: «1. Вимога передачі чужого майна чи права на майно або вчинення дій майнового характеру, поєднані з шантажем, з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими особами, обмеженням прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною (вимагання)»;

40) у статті 199:

– викласти абзац перший частини першої у такій редакції: «Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення або інше переміщення...»;

41) у статті 200:

– назву викласти у такій редакції: «Стаття 200. Незаконні дії з документами на переказ, засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима»;

– викласти абзац перший частини першої у такій редакції: «Підробка документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків, електронних грошей, а так само придбання, зберігання, перевезення або інше переміщення...»;

42) у статті 201:

– в абзаці першому частини першої після слів «вибухових речовин» доповнити словами «вибухових пристроїв»;

43) у статті 204:

– абзац перший частини третьої викласти у такій редакції: «Незаконне виготовлення товарів, зазначених у частинах першій або другій цієї статті, з недоброякісної сировини (матеріалів), що становлять загрозу для життя і здоров'я людей, а так само незаконний збут таких товарів, що призвело до загибелі людей чи інших тяжких наслідків»;

44) у статті 232¹:

у примітці третій слова «аудитори, нотаріуси, експерти, оцінювачі, арбітражні керуючі або інші особи, які виконують надані законом публічні

повноваження» замінити на «особи, які здійснюють професійну діяльність з надання публічних послуг»;

45) у статті 249:

– назву викласти у такій редакції: «Стаття 249. Незаконне зайняття водним добувним промислом»;

46) у статті 260:

– в абзаці першому частини третьої після слів «вибухових речовин» доповнити словами «вибухових пристроїв»;

47) у статті 255:

– в абзаці першому частини першої виключити слово «сходка»;

48) у статті 258¹:

– в абзаці першому частини першої виключити слова «з використанням обману, шантажу, уразливого стану особи, або»;

49) у статті 262:

– в абзаці першому частини третьій після слів «вибухових речовин» доповнити словами «вибухових пристроїв»;

50) у статті 287:

– назву викласти у такій редакції: «Стаття 287. Порухення експлуатації технічно несправних транспортних засобів»;

51) у статті 297:

– назву викласти у такій редакції: «Стаття 297. Наруга над місцем поховання або над тілом померлого»;

52) у статті 303:

– в абзаці першому частини першої виключити слова: «з використанням обману, шантажу чи уразливого стану цієї особи, або»;

– абзац перший частини третьої викласти у такій редакції: «3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою або спричинили тяжкі наслідки»;

– абзац перший частини четвертої викласти у такій редакції:

«4. Втягнення неповнолітньої особи в заняття проституцією або примушування її до зайняття проституцією, або сутенерство»;

– виключити примітку другу;

53) у статті 307:

– викласти абзац перший частини першої у такій редакції: «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення або інше переміщення, пересилання...»;

– викласти частину четверту у такій редакції: «Особа, яка добровільно здала наркотичні засоби... , звільняється від кримінальної відповідальності за їх незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення або інше переміщення, пересилання...»;

54) у статті 309:

– викласти абзац перший частини першої у такій редакції: «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення або інше переміщення, чи пересилання...»;

55) у статті 311:

– викласти абзац перший частини першої у такій редакції: «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення або інше переміщення, чи пересилання...»;

– викласти частину четверту у такій редакції: «Особа, яка добровільно здала прекурсори..., звільняється від кримінальної відповідальності за незаконні їх виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення або інше переміщення...»;

56) у статті 313:

– назву викласти у такій редакції: «Стаття 313. Незаконні дії з обладнанням, призначеним для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів»;

57) у статті 315:

– назву викласти у такій редакції: «Стаття 315. Спонування до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів»;

– абзац перший частини першої викласти у такій редакції: «Спонування особи до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів»;

58) у статті 321:

– викласти абзац перший частини першої у такій редакції: «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення або інше переміщення, пересилання...»;

– викласти частину четверту у такій редакції: «Особа, яка добровільно здала отруйні чи сильнодіючі речовини..., звільняється від кримінальної відповідальності за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення або інше переміщення...»;

59) у статті 321¹:

– викласти абзац перший частини першої у такій редакції: «Виготовлення, придбання, перевезення або інше переміщення, пересилання, зберігання...»;

– викласти частину четверту у такій редакції: «Особа, яка добровільно здала фальсифіковані лікарські засоби..., звільняється від кримінальної відповідальності за придбання, перевезення або інше переміщення, пересилання чи зберігання...»;

– в абзаці першому частини першої статті 368³, в абзаці першому частини першої статті 368⁴, в абзаці першому частини першої статті 369 виключити слова «пропозиція чи»;

– статті 354, в абзаці першому частини третьої статті 368³, в абзаці першому частини третьої статті 368⁴, в абзаці першому частини другої та частини третьої статті 369² виключити слово «пропозиції»;

60) у статті 324:

– назву викласти у такій редакції: «Стаття 324. Спонування неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів»;

– абзац перший частини першої викласти у такій редакції: «1. Спонування неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами»;

61) у статті 327:

– назву викласти у такій редакції: «Стаття 327. Заготівля, перероблення або збут радіоактивно забрудненої продукції»;

62) у статті 349:

– абзац перший частини першої викласти у такій редакції: «1. Захоплення або тримання як заручника представника влади, працівника правоохоронного органу чи їх близьких родичів з метою примушування державної чи іншої установи, підприємства, організації або службової особи вчинити або утриматися від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника»;

63) у статті 349¹:

– абзац перший частини першої викласти у такій редакції: «1. Захоплення або тримання як заручника журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї з метою примушування цього журналіста вчинити або утриматися від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника»;

64) у статті 354:

– в абзаці першому частини першої виключити слова «пропозиція чи»;

– виключити частини третю та четверту;

– у примітці другій виключити слова «пропонують»;

– вважати частину п'яту частиною третьою. У ній з першого речення виключити слова «запропонувала», пропозиції», «пропозицію чи», з другого речення виключити слова «пропозиція»;

– виключити примітку третю;

– примітку четверту викласти у такій редакції: «Примітка 4. Повторним у статтях 354, 368, 368³, 368⁴, 369, 369³, 369⁴ цього Кодексу визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених зазначеними статтями.

Примітка 5. У статтях 354, 368, 369³, 369⁴ цього Кодексу під вимаганням неправомірної вигоди слід розуміти вимогу щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів.

65) доповнити статтею 354¹: «Стаття 354¹. Прийняття обіцянки або одержання неправомірної вигоди працівником підприємства, установи чи організації.

1. Прийняття обіцянки або одержання працівником підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, неправомірної вигоди, а так само для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення будь-яких дій в інтересах того, хто обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи -

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи поєднані з вимаганням неправомірної вигоди, -

66) у статті 358:

– в абзаці першому частини слова «приватним нотаріусом, аудитором» замінити на «особою, яка здійснює професійну діяльність з надання публічних послуг»;

– в абзаці першому частини другої слова «аудитором, експертом, оцінювачем, адвокатом або іншою особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг» замінити на «особою, яка здійснює професійну діяльність з надання публічних послуг»;

67) у статті 363¹:

– в абзаці першому частини другої після слів «групою осіб,» доповнити сполучником «або»;

68) у статті 364:

– у примітці другій слова «члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна» замінити на слова «члени парламентських асамблей міжнародних організацій»;

– викласти примітку третю у такій редакції: «Примітка 3. Істотною шкодою у статтях 364, 364¹, 365, 365², 367, якщо вона полягає у завданні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян»;

– викласти примітку четверту у такій редакції: «Примітка 4. Тяжкими наслідками у статтях 364-367, якщо вони полягають у завданні матеріальних збитків, вважаються такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян»;

69) у статті 368:

– у назві виключити слова «пропозиції чи»;

– в абзаці першому частини першої виключити слова «прийняття пропозиції,»;

70) у статті 368³:

– виключити частину третю та четверту;

– абзац перший частини першої викласти у такій редакції: «1. Обіцянка службовій особі юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми надати їй або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди за вчинення чи невчинення будь-яких дій в інтересах того, хто обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи»;

– абзац перший частини другої викласти у такій редакції: «2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи організованою групою»;

71) доповнити статтею 369³ такого змісту: «Стаття 369³. Прийняття обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми.

1. Прийняття обіцянки або одержання службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення будь-яких дій в інтересах того, хто обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи...;

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи поєднані з вимаганням неправомірної вигоди...»;

72) у статті 368⁴:

– абзац перший частини першої викласти у такій редакції: «Обіцянка особі, яка здійснює професійну діяльність з надання публічних послуг під час виконання цих функцій, надати йому/їй або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди за вчинення чи невчинення будь-яких дій в інтересах того, хто обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи»;

– абзац перший частини другої викласти у такій редакції: «2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб»;

– доповнити приміткою такого змісту: «Примітка. У цій статті та статтях 232¹, особами, які здійснюють професійну діяльність з надання публічних послуг визнаються особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але здійснюють професійну діяльність з надання публічних послуг (аудитори, нотаріуси, оцінювачі, а також експерти, незалежні посередники, члени трудового арбітражу, третейські судді під час виконання ними цих функцій, інші особи, визначені законом)»;

73) доповнити статтею 369⁴ такого змісту: «Стаття 369⁴. Прийняття обіцянки або одержання неправомірної вигоди особою, яка надає публічні послуги.

1. Прийняття обіцянки або одержання особою, яка здійснює професійну діяльність з надання публічних послуг неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення будь-яких дій в інтересах того, хто обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи...;

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи поєднані з вимаганням неправомірної вигоди...»;

74) у статті 369:

– назву викласти у такій редакції: «Підкуп службової особи»;

– в абзаці першому частини першої виключити слово «пропозиція»;

75) у статті 369²:

– в абзаці першому частини першої виключити слово «пропозиція»;

– абзац перший частини першої, абзац перший частини другої, абзац перший частини третьої після слів «держави» доповнити словами «або місцевого самоврядування»;

– в абзаці першому частини другої виключити слова «пропозиції», «пропозиція»;

– в абзаці першому частини третьої виключити слова «пропозиції»;

– примітку викласти у такій редакції: «Особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є особи, зазначені у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції»;

76) у статті 370:

– викласти назву у такій редакції: «Провокація підкупу або прийняття обіцянки чи одержання неправомірної вигоди»;

– в абзаці першому частини першої виключити слова «пропонування», «прийняття пропозиції», «пропонував», «прийняв пропозицію»;

77) у статті 386:

– в абзаці першому виключити слова: «знищенням майна цих осіб чи їх близьких родичів або розголошення відомостей, що їх ганьблять»;

78) у статті 387:

– в абзаці першому частини другої виключити слова «принижують її честь і гідність»;

79) у статті 390:

– викласти назву у такій редакції: «Стаття 390. Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі на певний строк»;

– абзац перший частини третьої викласти у такій редакції: «3. Неповорнення до місця відбування покарання особи, засудженої до позбавлення волі на певний строк, якій було дозволено короткочасний виїзд, після закінчення строку виїзду»;

80) у статті 391:

– викласти назву у такій редакції: «Злісна непокора вимогам персоналу установи виконання покарань»

– абзац перший викласти у такій редакції: «Злісна непокора законним вимогам персоналу установи виконання покарань або інша протидія персоналу у законному здійсненні його функцій особою, яка відбуває покарання у виді обмеження волі або у виді позбавлення волі на певний строк або довічного позбавлення волі, якщо ця особа за порушення вимог режиму відбування покарання була піддана протягом шести місяців стягненню у виді переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери) або якій змінювалися умови тримання у межах виправної колонії одного рівня безпеки чи шляхом переведення до іншої виправної колонії»;

81) у статті 392:

– абзац перший викласти у такій редакції: «Тероризування у установах виконання покарань засуджених або напад на персонал установи виконання покарань, а також організація з цією метою організованої групи або активна участь у такій групі, вчинені особами, які відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк або довічного позбавлення волі чи у виді обмеження волі»;

82) у статті 393:

– викласти назву у такій редакції: «Втеча з місця позбавлення волі на певний строк або довічного позбавлення волі чи з-під варти»;

– абзац перший викласти у такій редакції: «Втеча з виправної колонії або арештного дому чи з-під варти, вчинена особою, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі або арешту чи перебуває в попередньому ув'язненні»;

83) у назві та частині першій статті 198, у назві та частині першій статті 199, у частині першій статті 200, у назві та частинах першій і третій статті 204, у назві та частині першій статті 216, у назві та статті 224, у частині третій статті 267¹, у частинах першій та другій статті 300, у частинах першій та другій статті 301, у частинах першій та другій статті 307, у частині другій статті 311, у частині першій статті 312, у назві та частині першій статті 318, у назві та частині першій статті 321, у частині першій та четвертій статті 321¹, у назві та частині першій, другій статті 327, у назві та частині першій та другій статті 358, у назві та частині першій статті 359, у назві та частині першій статті 361¹, у назві та частині першій статті 361², у назві та частині першій статті 440 КК перед терміном «збут» доповнити формулюванням «передача або»;

84) у статті 409:

– назву викласти у такій редакції: «Стаття 409. Ухилення від військової служби»;

85) у статті 410:

назву викласти у такій редакції: «Стаття 410. Незаконні дії з військовим майном».

II. Внести зміни до Кримінального процесуального кодексу України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88):

1) виключити абзац 2 пункту 3 частини 1 статті 216.

III. Внести до Податкового кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст. 112) такі зміни:

1) викласти у новій редакції підпункт 164.2.12 пункту 164.2 статті 164:

«164.2.12. грошові кошти, або інше майно, нематеріальні активи, отримані платником податку як неправомірна вигода, викрадені, привласнені або якими особа незаконно заволоділа чи знайдені як скарб, не зданий державі згідно із законом, або знайдене майно чи майно, яке випадково опинилося у нього, яке має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність у сумах, які визначені обвинувальним вироком суду незалежно від призначеної ним міри покарання або у кримінальному провадженні винесено рішення про його закриття з nereабілітуючих підстав, яке набрало законної сили»;

IV. Внести до Закону України «Про запобігання корупції» (Відомості Верховної Ради, 2014, № 49, ст. 2056) такі зміни:

1) з підпункту б пункту 2 частини першої виключити слова «арбітражні керуючі».

IV. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

Р. 2

Пояснювальна записка до проекту Закону України

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення нормотворчої техніки»

1. Обґрунтування необхідності прийняття акта

Нормотворча техніка є важливим інструментом законодавчої технології, у тому числі у галузі кримінального права. Адже від того, наскільки якісно буде викладено текст КК України, залежить правозастосування у цій сфері, а також буде належно здійснюватися тлумачення та розуміння кримінально-правових норм. Нормотворча техніка КК України є важливим інструментом кримінально-правового регулювання та водночас охоплює застосування засобів, прийомів та правил, які покликані створити належну основу для подальшого розкриття нормативного змісту кримінально-правових приписів. Текст КК України викладений з порушенням вимог нормотворчої техніки, які стосуються як об'єктивації нормативного змісту КК України, так і його технічного оформлення. Ураховуючи викладене вище, назріла необхідність внести зміни до КК України, спрямовані на вдосконалення його нормотворчої техніки.

2. Цілі й завдання прийняття акта

Метою прийняття Закону є вдосконалення окремих законодавчих актів України, зокрема Кримінальний кодекс України, у частині застосування нормотворчої техніки.

3. Загальна характеристика та основні положення проекту акта

У законопроекті пропонуються зміни як до Загальної, так і до Особливої частини КК України.

У *Загальній частині* пропонується доповнити новою статтею 2¹, в якій передбачено *порядок обрахування правових строків*, що поширюватиметься на всі випадки застосування кримінально-правових норм. Ураховуючи приведення у відповідність ст. 6 КК України з міжнародними стандартами *територіальної чинності кримінального закону*, а також з окремими законодавчими актами України, які визначають порядок в'їзду осіб на тимчасово окуповані території, пропонуються зміни до цієї статті КК України. У статті 22 КК України передбачено уніфікований підхід до перерахування тих злочинів, кримінальна відповідальність за вчинення яких настає у віці від 14 до 16 років шляхом відмови від вказівки назви відповідних злочинів. Вдосконалено формулювання окремих норм, що стосуються *відповідальності за співучасть у злочині*, зокрема, щодо доповнення статті 31 частиною четвертою, в якій передбачаються умови добровільної відмови співвиконавців злочину. Зміни торкнулися і *норм щодо обставин, які виключають злочинність діяння*. Так, ураховуючи необхідність розуміння примушування як застосування впливу на свідомість особи, яка здатна проявляти волю, шляхом погроз та (або) у поєднанні з фізичним насильством, якщо в особи немає іншого варіанта поведінки, і вона сама виконує ті дії, які від неї вимагають, запропоновано

зміни у ст. 40 КК України. Також визначено за доцільне змінити формулювання статті 42 КК України з урахуванням того, що ризик завжди тісно пов'язаний із ймовірністю та невизначеністю, які, власне, й виключають розрахунок особи на те, що вжиті нею заходи є достатніми для відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам, а в основі ризику завжди перебуває імовірнісна природа діяльності людини (у даному випадку – вчинення ризикованої дії) та невизначеність ситуацій, а також наслідків у результаті її здійснення.

Законопроект спрямований також на те, щоб привести у відповідність перелік тих злочинів, за вчинення яких давність не застосовується, з міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Відповідно запропоновано не поширювати строки давності за вчинення злочинів терористичного спрямування, передбачених у статтях 258–258⁵ КК України. Запроваджено уніфікований підхід до формулювання правила про незастосування строків давності у статтях 49, 80 та 96⁵ цього Кодексу.

Вдосконалено окремі законодавчі положення, що регламентують покарання та його види, а також призначення покарання. Так, запропоновано поміняти місцями у системі покарань (ст. 51 КК України) виправні роботи та арешт, оскільки останній вид покарання характеризується більш суворими право обмеженнями засуджених. Викладено у новій редакції частину першу ст. 69¹ цього Кодексу з тим, щоб її формулювання не дублювало зміст обставин, що пом'якшують покарання, наявність яких дає суду право призначити покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання.

Зміни в *Особливій частині КК України* стосуються, насамперед, стосуються відмови від відкритих переліків у назвах розділів та статей (зокрема, розділів V, XIII, XVII Особливої частини КК України).

Законопроект спрямований на те, щоб унормувати використання для позначення суспільно небезпечного діяння таких термінів, як „спонукання” та „примушування”. Ці терміни відрізняються діапазоном свободи вибору поведінки особою, яку злочинець використовує для реалізації власних цілей: примушування має місце у випадках, коли «третього не дано», а в усіх інших випадках потрібно говорити про спонукання. Відтак законопроектом пропонується використовувати термін „примушування” у диспозиціях статей 122, 147, 173, 349, 349¹ КК України. Водночас спонукання характерно для злочинів, передбачених у статтях 154, 315, 324 цього Кодексу.

Запропоновано використовувати у КК України поняття „шантаж” у частині 1 статті 120, частині 1 статті 149, частині 1 статті 258¹, частині 1 статті 303 КК України замість такого формулювання, як „розголошення відомостей, які потерпілий або його близькі родичі бажають зберегти у таємниці”, виходячи з того, що шантаж – це погроза розголошення відомостей, які потерпілий або його близькі особи бажають зберегти у таємниці, з метою примушування потерпілого до вчинення певних дій.

З метою приведення у відповідність КК України та законодавства у сфері захисту населення від інфекційних хвороб, а також для коректності вказівки на ті хвороби, за зараження якими настає кримінальна відповідальність,

запропоновано у диспозиціях статей 130–132 КК України використати таке формулювання: „Зараження ВІЛ-інфекцією або особливо небезпечною інфекційною хворобою”.

У зв'язку з неможливістю визначення тривалого часу викрадення або позбавлення волі людини з урахуванням об'єктивних показників запропоновано з частини третьої статті 146 КК України виключити вказівку на тривалий час як кваліфікуючу ознаку незаконного позбавлення волі або викрадення людини.

Для того, щоб уникнути формулювання у примітках кримінально-правових приписів запропоновано виключити частину третю примітки статті 149 КК України та передбачити у частині четвертій цієї статті відповідальність за торгівлю неповнолітніми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання неповнолітньої особи, вчинені з метою експлуатації. Аналогічні зміни пропонуються і щодо статті 303 КК України. Запропоновано виключити примітку другу цієї статті та передбачити у частині четвертій кримінальну відповідальність за втягнення неповнолітньої особи в заняття проституцією або примушування її до зайняття проституцією, або сутенерство.

Законопроект спрямований на те, щоб відмежовувати „активний” та „пасивний” підкупи. Адже в українській мові слово „підкуп” означає активну поведінку суб'єкта. А тому об'єднувати в одній статті Особливої частини КК України діяння, які полягають в активних та пасивних діях недоцільно. У зв'язку з цим запропоновано виокремити статті 160¹, 354¹, 369³,

В окремих статтях Особливої частини КК України робиться відсилка до закону України „Про засади запобігання і протидії корупції”, який втратив чинність. Натомість пропонується виключити вказівку на цей закон, пославшись на Закон України „Про запобігання корупції” від 14 жовтня 2014 року (статті 172,

Важливими є зміни окремих статей Особливої частини КК України, які стосуються розмежування вибухових речовин та вибухових пристроїв. Зокрема, врони стосуються формулювання предмета злочину у статтях 201, 260, 262, 410 КК України.

Вдосконалення потребує формулювання у диспозиціях статей 232¹, такого суб'єкта злочину, як особа, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. У кожній диспозиції статті недоцільно повторювати розгорнуте формулювання суб'єкта відповідних злочинів, щоразу повнорюючи відповідний відкритий перелік. Доцільно використати формулювання „особа, яка здійснює професійну діяльність з надання публічних послуг” (що також відповідає правопису української мови). Водночас запропоновано виключити з переліку осіб, які здійснюють професійну діяльність з надання публічних послуг арбітражних керуючих, оскільки ці особи здійснюють не професійні, а службові обов'язки. Запропоновано внести зміни у ... Закону України „Про запобігання корупції” від 14 жовтня 2014 року.

Ряд змін стосується приведення у відповідність кримінального та кримінально-виконавчого законодавства України. Зокрема, йдеться про необхідність встановлення кримінальної відповідальності за злісну непокору законним вимогам персоналу установи виконання покарань або інша протидія персоналу у законному здійсненні його функцій особою, яка відбуває покарання у виді обмеження волі або у виді позбавлення волі на певний строк або довічного позбавлення волі, якщо ця особа за порушення вимог режиму відбування покарання була піддана протягом шести місяців стягненню у виді переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери). Це формулювання відповідає вказівці на преюдиційне значення дисциплінарних стягнень, що накладаються на осіб, засуджених до покарання у виді позбавлення волі на певний строк або довічного позбавлення волі.

Законопроект спрямований на приведення у відповідність кримінального та податкового законодавства у частині оподаткування незаконних доходів. Зокрема, йдеться про використання у підпункті 164.2.12 пункту 164.2 статті 164 ПК України терміна „неправомірна вигода”, уточнення кола діянь, які охоплюються поняттям „викрадення”.

4. Стан нормативно-правової бази у даній сфері правового регулювання

У даній сфері правового регулювання нормативно-правовою базою є виключно КК України.

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Реалізація Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення нормотворчої техніки» не потребує додаткових витрат з Державного бюджету України.

6. Прогноз соціально-економічних та інших наслідків прийняття акта

Прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення нормотворчої техніки» сприятиме вдосконаленню, насамперед, кримінального законодавства України, що покращить тлумачення та розуміння нормативного змісту кримінально-правових норм.

Р. 3

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-06

№ 04-18/12-3135"30" листопада 2015 р.

Заступнику директора
Науково-дослідного інституту
Національної академії
прокуратури України
Лісовій Н.В.

Шановна Нелю Валеріївно!

Повідомляємо, що підготовлені начальником відділу досліджень проблем злочинності у сфері службової діяльності та корупції Науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України Загиней Зоєю Аполлінаріївною пропозиції щодо вдосконалення та уніфікації термінології Кримінального кодексу України, що отримані Комітетом у вигляді проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення нормотворчої техніки» є слушними, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень, практичну значимість, є науково обґрунтованими та можуть бути враховані у законодавчій роботі Комітету.

З повагою**Голова Комітету****А. Кожем'якін**

Додаток С

ЗАТВЕРДЖУЮ
Перший проректор
Національної академії прокуратури
України
 кандидат юридичних наук, професор
 _____ **О.М. Толочко**

« 29 » травня 2015 року

АКТ

про впровадження наукових розробок
дисертаційного дослідження Загиней Зої Аполлінаріївни «Герменевтика
кримінального закону України»
у наукову діяльність Науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України

Комісія у складі: директора Науково-дослідного інституту Академії к.ю.н., доцента Лісової Н.В., головного наукового співробітника відділу досліджень проблем злочинності у сфері службової діяльності та корупції Науково-дослідного інституту Академії, члена-кореспондента НАПрН України, заслуженого юриста України, д.ю.н., професора Ярмиша О.Н., начальника відділу досліджень проблем ювенальної юстиції, к.ю.н. Мозгової В.А. склала акт про те, що результати дисертаційного дослідження Загиней З.А. на тему «Герменевтика кримінального закону України» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право використовуються під час проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, спрямованих на наукове та практичне забезпечення прокурорсько-слідчої діяльності у сфері службової діяльності та корупції, зокрема у науково-практичних посібниках, методичних рекомендаціях, що розробляються Науково-дослідним інститутом Національної академії прокуратури України.

Зокрема, під час здійснення наукових досліджень використовуються такі статті Загиней З.А., опубліковані у фахових юридичних виданнях:

1. Тростюк З.А. Дефініції у понятійному апараті Особливої частини Кримінального кодексу України / З.А. Тростюк // Проблеми пенітенціарної теорії і практики (Щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ). – 2002. – С. 111–118.

2. Тростюк З.А. Юридична природа та перспективи використання приміток у Кримінальному кодексі України / З.А. Тростюк // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 2. – С. 302–307.

3. Тростюк З.А. Проблеми тлумачення окремих кримінально-правових понять у коментарях КК України / З. А. Тростюк // Науковий вісник ЛЮІ. – №2. – 2004. – С. 253–262.
4. Тростюк З.А. До проблеми визначення поняття істотної шкоди у складі службової недбалості / З.А. Тростюк, А.В. Соколов // Прокуратура України. – 2009. – № 1. С. 75–82.
5. Тростюк З.А. Про деякі лінгвістичні дефекти регламентації інституту співучасті у злочині в Кримінальному кодексі України / З.А. Тростюк // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 302–307.
6. Тростюк З.А. О некоторых аспектах лингвистического толкования уголовно-правовых норм (на примере УК Украины) / З.А. Тростюк // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия «Юридические науки». – 2010. – № 2 (2). – С. 161–163.
7. Тростюк З.А. Злочини проти правосуддя, що вчиняються працівниками правоохоронних органів під час провадження досудового розслідування: окремі проблеми нормотворчої техніки / З.А. Тростюк, І.М. Бокоч // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 4. – С. 314–317.
8. Тростюк З.А. Окремі проблеми нормотворчої техніки спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності у статтях Особливої частини Кримінального кодексу України / З.А. Тростюк // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 3. – С. 311–315.
9. Тростюк З.А. Житло як предмет злочину, передбаченого ст. 162 КК України «Порушення недоторканності житла або іншого володіння особи» / З.А. Тростюк, І.І. Присяжнюк // Публічне право. – 2012. – № 1 (5). – 99–107.
10. Тростюк (Загинею) З.А. Особливості конструювання законодавчих дефініцій кримінально-правових понять як засобу офіційного тлумачення (на прикладі розділу XVII «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг») / З.А. Тростюк (Загинею) // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 2. – С. 300–304.
11. Загинею З.А. Окремі недоліки нормотворчої техніки розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» та їх вплив на тлумачення кримінально-правових норм / З.А. Загинею // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – № 4 (32). – С. 39–43.
12. Загинею З.А. Правова експертиза як засіб виявлення недоліків тексту кримінального закону України: загальнотеоретичний аспект / З.А. Загинею // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 4. – С. 270–273.
13. Тростюк (Загинею) З.А. Представители иностранных государств, международных парламентских институтов как должностные лица по уголовному праву Украины: проблемы толкования / З.А. Тростюк (Загинею) // Проблемы укрепления законности и правопорядка: наука, практика, тенденции: сб. науч. тр. / Научно-практический центр проблем укрепления законности и правопорядка Генеральной прокуратуры Республики Беларусь. – Минск : БГУФК, 2013. – Вып. 6. – С. 347–354.

26. Загине́й З.А. Тлумачення кваліфікованого складу злочину, передбаченого у статті 365 Кримінального кодексу України / З.А. Загине́й // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2015. – № 1. – С. – 59–66.

27. Загине́й З.А. Изменение юридических формулировок и уголовно-правовая квалификация / З.А. Загине́й // Legea si Viata. – 2015. – № 4. – С. 28–31.

**Директор Науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України
кандидат юридичних наук, доцент**

Н.В. Лісова

**Головний науковий співробітник
відділу досліджень проблем злочинності
у сфері службової діяльності та корупції
Науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений юрист України
доктор юридичних наук, професор**

О.Н. Ярмиш

**Начальник відділу досліджень
проблем ювенальної юстиції
Науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України
кандидат юридичних наук**

В.А. Мозгова

Додаток Т

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Перший проректор
 Національної академії прокуратури
 України
 кандидат юридичних наук, професор
 О.М. Толочко

« 29 » травня 2015 року

АКТ

**про впровадження наукових розробок
 дисертаційного дослідження Загиней Зої Аполлінаріївни
 «Герменевтика кримінального закону України»
 у навчальний процес Національної академії прокуратури України**

Комісія у складі: завідувача кафедри кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права д.ю.н., доцента Гречанюка С.К., професора кафедри кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права, д.ю.н., професора Книженко О.О., завідувача кафедри адміністративно-правових дисциплін к.ю.н., доцента Галає А.О., складала акт про те, що результати дисертаційного дослідження Загиней З.А. на тему «Герменевтика кримінального закону України» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право використовуються під час проведення лекцій, практичних та семінарських занять з навчальної дисципліни «Проблеми кваліфікації кримінальних правопорушень» в Інституті підготовки кадрів та Інституті підвищення кваліфікації кадрів Національної академії прокуратури України.

Зокрема, рекомендовано опрацювання таких наукових праць Загиней З.А.:

1. Тростюк З.А. Дефініції у понятійному апараті Особливої частини Кримінального кодексу України / З.А. Тростюк // Проблеми пенітенціарної теорії і практики (Щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ). – 2002. – С. 111–118.

2. Тростюк З.А. Юридична природа та перспективи використання приміток у Кримінальному кодексі України / З.А. Тростюк // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 2. – С. 302–307.

3. Тростюк З.А. Проблеми тлумачення окремих кримінально-правових понять у коментарях КК України / З. А. Тростюк // Науковий вісник ЛЮІ. – №2. – 2004. – С. 253–262.

4. Тростюк З.А. До проблеми визначення поняття істотної шкоди у складі службової недбалості / З.А. Тростюк, А.В. Соколов // Прокуратура України. – 2009. – № 1. С. 75–82.

5. Тростюк З.А. Про деякі лінгвістичні дефекти регламентації інституту співучасті у злочині в Кримінальному кодексі України / З.А. Тростюк // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 302–307.

6. Тростюк З.А. О некоторых аспектах лингвистического толкования уголовно-правовых норм (на примере УК Украины) / З.А. Тростюк // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия «Юридические науки». – 2010. – № 2 (2). – С. 161–163.

7. Тростюк З.А. Злочини проти правосуддя, що вчиняються працівниками правоохоронних органів під час провадження досудового розслідування: окремі проблеми нормотворчої техніки / З.А. Тростюк, І.М. Бокоч // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 4. – С. 314–317.

8. Тростюк З.А. Окремі проблеми нормотворчої техніки спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності у статтях Особливої частини Кримінального кодексу України / З.А. Тростюк // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 3. – С. 311–315.

9. Тростюк З.А. Житло як предмет злочину, передбаченого ст. 162 КК України «Порушення недоторканності житла або іншого володіння особи» / З.А. Тростюк, І.І. Присяжнюк // Публічне право. – 2012. – № 1 (5). – 99–107.

10. Тростюк (Загиней) З.А. Особливості конструювання законодавчих дефініцій кримінально-правових понять як засобу офіційного тлумачення (на прикладі розділу XVII «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг») / З.А. Тростюк (Загиней) // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 2. – С. 300–304.

11. Загиней З.А. Окремі недоліки нормотворчої техніки розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» та їх вплив на тлумачення кримінально-правових норм / З.А. Загиней // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – № 4 (32). – С. 39–43.

12. Загиней З.А. Правова експертиза як засіб виявлення недоліків тексту кримінального закону України: загальнотеоретичний аспект / З.А. Загиней // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 4. – С. 270–273.

13. Тростюк (Загиней) З.А. Представители иностранных государств, международных парламентских институтов как должностные лица по уголовному праву Украины: проблемы толкования / З.А. Тростюк (Загиней) // Проблемы укрепления законности и правопорядка: наука, практика, тенденции : сб. науч. тр. / Научно-практический центр проблем укрепления законности и правопорядка Генеральной прокуратуры Республики Беларусь. – Минск : БГУФК, 2013. – Вып. 6. – С. 347–354.

14. Загиней З.А. Лексичні особливості законодавчих конструкцій (на прикладі тексту розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу

України / З. А. Загинеї // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. – №3 (36). – С. 71–77.

15. Загинеї З.А. Аналіз кримінально-правових понять та його вплив на тлумачення і правозастосування / З.А. Загинеї, М.В. Рябенко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 5 (38). – С. 82–88.

16. Загинеї З.А. Строки давності за вчинення кримінальних корупційних правопорушень: постановка проблеми / З.А. Загинеї. – Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 2. – С. 44–51 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/2-2014/zaginej.pdf>.

17. Загинеї З.А. Види кримінально-правових конструкцій: до постановки проблеми / З.А. Загинеї // Часопис Київського університету права НАН України. – 2014. – № 1. – С. 283–287.

18. Загинеї З.А. Окремі проблеми співвідношення норм кримінального та податкового кодексів України в частині оподаткування кримінальних доходів / В.О. Навроцький, З.А. Загинеї // Наука і правоохорона. – 2014. – № 3 (25). – С. 183–190.

19. Загинеї З.А. Примітки статей як частина тексту Кримінального кодексу України / З.А. Загинеї // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – 2014. – Випуск 27 : у 3-х т. – Т. 3. – С. 37–40.

20. Загинеї З.А. Герменевтика кримінального закону: філософські передумови дослідження / З.А. Загинеї // Держава і право. – 2014. – Випуск 64. – С. 318–324.

21. Загинеї З. А. Перечни в диспозициях статей Особенной части Уголовного кодекса Украины / З. А. Загинеї // Юридические науки и образование. – 2014. – № 40. – С. 44–55.

22. Загинеї З.А. Текст Уголовного кодекса Украины как предмет герменевтического анализа (на примере текста раздела XVII Особенной части «Преступления в сфере служебной деятельности и профессиональной деятельности, связанной с предоставлением публичных услуг») / З.А. Загинеї // Юридические науки и образование. – 2014. – № 41. – С. 63–75.

23. Загинеї З.А. Уголовно-правовые предписания Особенной части Уголовного кодекса Украины: особенности композиционно-графического оформления / З.А. Загинеї // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия : Юридические науки. – 2014. – №2 (17). – С. 46–49.

24. Загинеї З.А. Медичний працівник як спеціальний суб'єкт пасивного підкупу / З.А. Загинеї // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2015. – № 1. – С. – 67–74.

25. Загинеї З.А. Елементи герменевтики кримінального закону України / З. А. Загинеї // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2015. – № 1. – С. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/5-2015/zaginej.pdf>

26. Загинеї З.А. Тлумачення кваліфікованого складу злочину, передбаченого у статті 365 Кримінального кодексу України / З.А. Загинеї

// Вісник Національної академії прокуратури України. – 2015. – № 1. – С. – 59–66.

27. Загине́й З. А. Изменение юридических формулировок и уголовно-правовая квалификация / З. А. Загине́й // *Legea si Viata*. – 2015. – № 4. – С. 28–31.

**Завідувач кафедри
кримінального права, кримінології та
кримінально-виконавчого права
доктор юридичних наук, доцент**

С.К. Гречанюк

**Професор кафедри
кримінального права, кримінології та
кримінально-виконавчого права
доктор юридичних наук, професор**

О.О. Книженко

**Завідувач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
кандидат юридичних наук, доцент**

А.О. Галай

Додаток У

**ВИЩИЙ СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ СУД УКРАЇНИ
З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ
(ВССУ)**

вул. П. Орлика, 4а, м. Київ, 01043, тел. 591-10-00
http://sc.gov.ua; e-mail: inbox@sc.gov.ua; код ЄДРПОУ 37317811

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

Комісія у складі: Секретаря судової палати у кримінальних справах ВССУ Щепоткіної В. В., судді судової палати у кримінальних справах ВССУ Вільгушинського М. Й., начальника відділу забезпечення діяльності заступника Голови та секретаря судової палати ВССУ Слуцької Т. І., склала цей акт про те, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження Загинеї Зої Аполлінаріїївни на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08. – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право, на тему: «Герменевтика кримінального закону України».

Комісія вважає, що зазначені у дисертаційному дослідженні пропозиції та висновки, що стосуються розроблених основних правил герменевтики кримінального закону, є доцільними та обґрунтованими, а тому можуть будуть враховані під час підготовки постанов Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ.

Секретар судової палати у
кримінальних справах ВССУ,
кандидат юридичних наук

Щепоткіна В. В.

Суддя судової палати у
кримінальних справах ВССУ,
доктор юридичних наук,
Заслужений юрист України

Вільгушинський М. Й.

Начальник відділу забезпечення
діяльності заступника Голови та
секретаря судової палати ВССУ,
кандидат юридичних наук,
Заслужений юрист України

Слуцька Т. І.

Вищий спеціалізований суд України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
вих № 223 - 2173/04-15 від 11.11.2015

Додаток Ф

Прокуратура України

ГЕНЕРАЛЬНА ПРОКУРАТУРА УКРАЇНИ

01011, Київ-11, вул. Різницька 13/15

факс: 280-26-03

1

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

Комісія у складі: заступника Генерального прокурора України Говди Р.М., заступника начальника Департаменту процесуального керівництва у кримінальних провадженнях слідчих центрального апарату Генеральної прокуратури України Андреева А.В., заступника начальника Департаменту процесуального керівництва у кримінальних провадженнях слідчих центрального апарату – начальника управління процесуального керівництва у кримінальних провадженнях слідчих Рябенка М. В. склала цей акт про те, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження завідувача відділу досліджень проблем злочинності у сфері службової діяльності та корупції Науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України Загиней Зої Аполлінаріївни на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Комісія вважає, що зазначені у дисертаційному дослідженні пропозиції та висновки, які стосуються кримінально-правової кваліфікації злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, тлумачення понять «збут», «шантаж», «підкуп», «примушування», «спонукання», «загибель людей», «транспортні засоби», «вибухові речовини», «вибухові пристрої», а також правила визначення латентності тексту кримінального закону України та його інформаційної надмірності, правила герменевтики відкритих переліків, оцінних ознак є

доцільними та обґрунтованими, а тому враховані у діяльності Департаменту процесуального керівництва у кримінальних провадженнях слідчих центрального апарату Генеральної прокуратури України.

Комісія встановила, що Департаментом процесуального керівництва у кримінальних провадженнях слідчих центрального апарату Генеральної прокуратури України, а також у прокуратурах Сумської, Полтавської, Рівненської, Львівської областей враховуються такі доктринальні тлумачення, що були підготовлені у Національній академії прокуратури України за участі Загиней З.А.:

1) тлумачення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 365 КК України, після внесення змін Законом України «Про внесення змін до Кримінального та кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції» (відповідь на лист заступника Генерального прокурора України Дьоміна Ю.М. від 13 березня 2014 року № 553/23-18/78ов);

2) про виконання рекомендацій за результатами проведення слухань у Комітеті на тему «Про усунення корупційної складової у роботі з персоналом в прокуратурі та правоохоронних органах України» (відповідь на лист першого заступника Генерального прокурора України Голомші М.Я. від 20 травня 2014 року № 1143/23-17/197ов);

3) розуміння суб'єкта завідомо незаконного затримання (ч. 1 ст. 371 КК України) та притягнення за відомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК України) у контексті можливості притягнення до кримінальної відповідальності за цією статтею слідчого або прокурора (відповідь на лист начальника управління процесуального керівництва у кримінальних провадженнях Генеральної прокуратури України Перча В.О. від 3 червня 2014 року № 1261/23-17/206-ов);

4) тлумачення питання про кримінальну відповідальність судді (суддів) за постановлення завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови може ставитися лише за наявності відповідного рішення апеляційної

або касаційної інстанції про скасування чи зміну неправосудного рішення або про закриття кримінального провадження (відповідь на лист начальника управління процесуального керівництва у кримінальних провадженнях Генеральної прокуратури України Перча В.О. від 3 червня 2014 року № 1261/23-17/206-ов);

5) інтерпретація завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови як предмета злочину, передбаченого у ст. 375 КК України, у контексті відсутності з приводу нього відповідного рішення апеляційної або касаційної інстанції про скасування чи зміну неправосудного рішення або про закриття кримінального провадження (відповідь на лист начальника управління процесуального керівництва у кримінальних провадженнях Генеральної прокуратури України Перча В.О. від 3 червня 2014 року № 1261/23-17/206-ов);

б) тлумачення ч. 2 ст. 75 КК кодексу України щодо можливості звільнення особи від відбування покарання з випробуванням при засудженні за корупційний злочин у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини, даємо таку наукову інтерпретацію відповідних законодавчих положень (відповідь на лист заступника Генерального прокурора України Заліска О.І. від 28 травня 2015 року № 1109/23-17/135ов);

7) щодо наявності або відсутності взаємозв'язку між діями стосовно однієї особи, вчиненими слідчим суддею та працівниками міліції, уповноваженими на затримання особи у порядку ст. 208 КПК України, у контексті диспозиції ст. 371 КК України (відповідь на лист заступника прокурора Сумської області Мироненко Т.Є. від 21 липня 2015 року № 16/4/1674);

8) тлумачення ч. 2 ст. 365 КК України у редакції Закону від 21 лютого 2014 року (відповідь на лист заступника прокурора Сумської області Мироненко Т.Є. від 21 липня 2015 року № 16/4/1674);

9) інтерпретація поняття істотної шкоди та тяжких наслідків у складах злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з

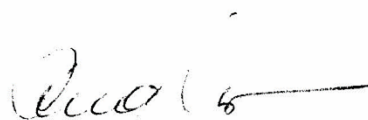
наданням публічних послуг (відповідь на лист прокурора Полтавської області Стрелюка Я.В. від 9 липня 2015 року № 12/1-97вих15).

**Заступник начальника Департаменту –
начальник управління
процесуального керівництва
у кримінальних провадженнях слідчих
Генеральної прокуратури України
старший радник юстиції**

М. Рябенко

**Заступник начальника Департаменту
процесуального керівництва
у кримінальних провадженнях
слідчих центрального апарату
Генеральної прокуратури України
старший радник юстиції**

А. Андрєєв

**Заступник
Генерального прокурора України
старший радник юстиції**

Р. Говда

«6» жовтня 2015 року